Kiøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1767.

Med tvende Registere.

Første Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling,
boende i Pilestrædet.

Fortale
til
det gunſtige, det fornuftige og billige Publikum.

Vi have ſaaledes, ſom bekiendt er, ſluttet det Iſte Hæfte af Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager, med No. 26. Da vi derudi har driſtet os til at bedømme adſkillige Skrifter af andre Forfattere, ſaa ville vi nu bruge den ſamme Upartieſkhed i vor egen, ſom vi ſelv troe, vi hidindtil have brugt i en fremmet Sag. Vi ere ſelv med vore Efterretninger ikke fuldkommen fornøyede. Vi kiende deres Mangeler og Feyl. De gunſtige og billige Læſere ville holde os dem tilgode, vel

betænkende, at intet menneſkeligt Arbeyde nogenſinde er eller bliver ſaa fuldkommen, ſom det i ſig ſelv kunde være. De ville gunſtig erindre ſig, hvad vi har haft den Ære i Almindelighed at foreholde alle Læſere, at man i Begyndelſen ikke maatte vente eller forlange af os den høyeſte Fuldkommenheds Grad. Til Vederlag for deres Gunſt og Billighed i at bedømme vort ringe Arbeyde, have vi giort det oprigtige Løfte, ſom vi agte redelig at holde, at vi ville gaae frem Skrit for Skrit, fra en mindre til en ſtørre Grad, og vel vogte os for den høyeſte, ſom vi heller aldrig tør haabe at opnaae. Dog vil Opfyldelſen af dette Løfte efter vort Ønſke for en ſtor Deel beroe paa Forlæggernes beredvillige og kraftige Biſtand. De ſkulle dertil af os ikke ſavne fornødne og kraftige Opmuntringer. Vor fælles Øyemærke bør være at tiene og fornøye Publikum efter vor ringe Evne, ſom af ſig ſelv vil voxe og tiltage ved øyenſynlig Betragtning af Læſernes Gunſt.

Den første Feyl, vi have begaaet, er vel ikke ſtor, dog nogen, og fortiener vor Undſkyldning. Vi have i No. I. anført det bekiendte Ugeſkrift, der nordiſche Sittenfreund, med nogen; ſtørre Agt, end det vel har fortient. Vi

kan

kan ikke nægte, at vi jo i de følgende Stykker har fundet adskillige sunde og gode, dog sielden meer end almindelige Tanker. Skrivemaaden kan dog ofte sætte en forvisnet Tanke i fuld Blomster, give den gamle et nyt Liv, og isøre den forslidte en nye Dragt, hvorudi den kan behage. Men vi tvile paa, at vi med Sandhed kunne tilegne der Sittenfreund denne Skrivemaade. Vi kan heller ikke nægte, at jo en stakkels Leylighedes-Poet, og en Fortegnelse tilligemed Beskrivelse paa nogle almindelige politiske Tidender, var ikke den værdigste Materie til det først Stykke af et Ugeskrift, som man ventede fra en lærd Mand. Men vi vilde og turde i Henseende til det første Sykke ikke forhaste os med en alt for stræng Dom. Dette maa vi dog tilstaae, at det indbefatter mange sunde og gode Tanker, og fortiente langt fra saa skarp en Modstander, som det har fundet i den sig af Spot saa kaldende der ächte nordische Sittenfreund. Det er en Forfatter, som man ikke, i det man beundrer hans fine satiriske Vittighed, kan fritage fra Ondskabs Mistanke; en Egenskab, formedelst hvilken et Menneskes Gemyt fortiener Guds og alle fornuftige Menneskers værdige Afskye.

En anden Feyl, som vi med Sandhed erkiende, som er ſtørre end den forrige, og mindre kan undſkyldes, er denne, at een og anden Recenſion er for vidtloftig i Forhold mod Skrifternes Størrelſe. Det er en Feyl, vi derfore ville bede de gunſtige Læſere holde os tilgode for denne Gang, og vi ville ſtræbe at rette den herefter. Dog finde vi os ikke overbeviiſte om denne Feyl i Henſeende til alle de Skrifter, af hvilke vi har givet nogen udforlig Recenſion. Man maa ikke tænke, vi hermed agte at undſkylde os for Nogle, der i Fior opſtoede under Journaliſters ærværdige Navn, og opvakte dermed et Stormveyr, ſom truede de lærde Tidenders Preſſe i det Berlingſke Bogtrykkerie med total Ruin og Ødelæggelſe. En myndig Forſkiæl imellem en Journal (et Dag-Regiſter paa Danſk, men paa Franſk er det noget ſtort og anſeeligt) og en lærd Tidende, dette Foſter af en ligeſaa egennyttig ſom myndig Hierne, var ſom en Tordenkile og en Lynildsſtraale, der i dette Stormveyr ſkulde ſlaae ned, og havde med eet pludſelig fortæret den hele Preſſe og ſmeltet baade Jern og Skrifter, hvis ikke nærværende Forfattere, ſom forudſaae Tegn i Luften til dette Uveyr, havde i Tide ſøgt at ſtille det i ſin første Opſtandelſe. Det er ikke for dem

vi

vi ville retfærdiggiøre os mod den Bebreydelse, at vore Recensioner ere for vidtløftige for en lærd Tidende, et Navn, som de aleene holde vore Efterretninger værdige til. Men det er det gunstige Publikum, for hvilket vi med Ærbødighed undskylde os. Der ere Læsere, som af Skrifter, der henhøre til deres Fag, og de derfor agte at kiøbe til egen Giennemlæsning, ønske sig aleene en kort og tør Anmældelse. Der ere andre, som just af disse samme Skrifter ønske sig, ey uden Grund og Nytte, et kort sammendraget Udtog, just fordi de aldrig selv agte at kiøbe eller har Leylighed til at igiennemlæse dem, men ville dog gierne vide, hvad godt og nyttigt saadanne Skrifter, hvis Materie er dem ikke gandske fremmed og ubekiendt, indbefatte. De første ville gunstig betænke, at et saadant Udtog, der indbefatter af et Skrift alt hvad de selv efter en agtsom Giennemlæsning vare i Stand til at beholde i Hukommelsen, er ey aleene dem selv nyttig til Eftertanke om hvad de har læst, men sparer dem endogsaa den Umage selv at giøre sig saadant et Udtog, som Recensenten, vist ikke uden stor Umage, har paataget sig at giøre for dem. Ville nu disse Læsere paa begge Sider af Foyelighed mod hinanden tage til Tak med vort ringe Arbeyde, saa skal det være os

Lon nok for den Tieneſte, vi dermed efter vor bedſte Evne og Indſigt ville beviiſe dem.

Den 3die Feyl, ſom vi ikke ville undſkylde, om vi end med en god Samvittighed kunde, beſtaaer derudi, at vi No. 8. S. 134, har givet en Forfatter Anledning til at miſtænke os for at have anfort hans Skrift med en ſtiklende Pen. See No. 21. S. 321 o. f. Da vor Skrivemaade er af den Beſkaffenhed, at den kunde give ham Anledning til denne Miſtanke, ſaa ville vi henſtille Sagen til Samvittighedens Domſtoel og aleene anſee hans derom givne Erindring, ſom en Advarſel for os til herefter at bruge vor Pen med den ſtørſte Forſigtighed. Men at vi med en ſtiklende Pen har anfort Overſættelſen af Taciti Agrikola i No. 4. derimod kan vi baade med en god Samvittighed og med vore brugte Ord retfærdiggiøre os. Det blev udgivet med en roesværdig Beſkeedenhed ſom et Forſog til en følgende Overſættelſe af Taciti Skrifter: Vi roeſte Beſkeedenheden: vi betragtede Overſættelſen af den vanſkeligſte Skribent, ſom et Forſog: vi giorde nogle Erindringer derimod, hvilke vi ſelv anſaae kun for Smaaheder: Vi har ikke talet et eeneſte ubeſkeedent Ord, ikke brugt en eeneſte ſkarp Talemaade imod en Mands

Skrift,

Skrift, der dog selv offentlig erklærer, at skarpe Kritiker bør endogsaa være dem, de træffe, behagelige. Kort sagt: vi har intet skrevet, uden det, Sagens Natur og Væsen har tilsagt os i Pennen. Men vi har skærpet den noget mere, vi tilstaae det gierne, imod samme Forfatter til en afdød Mands Forsvar.—Men! hvad gaaer os de Døde an? Man bør holde Fred med de Levende! — Men hvis var denne Røst? Det kom os for, som det var Egennyttigheden selv, der raabte til os. Sandhed og Sagens Natur, ikke nogen vor Ubeskeedenhed, hvortil man slet ingen Spor skal finde, har skærpet vor Pen, og det fortryde vi ikke. Nok sagt til vor Retfærdiggiorelse, naar vi her mælde det, vi tilforn ey har vildet, at Forfatteren, den brave og duelige Skolelærer, Hr. Mag. Baden, er ogsaa Forfatter til Forsøget til den moralske og politiske Catechismus for Bønder-Børn, som i No. 15. staaer af os recenseret med største Berømmelse efter vor Indsigt.

En 4de Feyl, som vi ville erkiende, er denne, at vi har anfort nogle os tilsendte Forsvars-Skrifter i vore Uge-Blade, og ikke hellere meddeelt dem i tilfoyede Anhænge. Da vi derudi havde foyet den første Apologist, en brav og lærd

Mand, vilde vi ikke nægte en anden den samme Velvillighed. Men aldrig bør eller ville vi nogensinde nægte brave Forfattere Ret og Leylighed til at retfærdiggiore sig for Publikum mod os eller andre, af hvilke de formeene deres Skrifter at være endten urigtig eller ubillig recenserede. En indbildt Ære, som man pleyer at sætte i at forsvare sine Feyl, og ey at taale, hvad som kan siges derimod, skal hos os stedse vige for Sandhed, Ret og Billighed. Dog er det derfor ikke sagt, vi ville modtage alle Slags Apologier. De maa i det mindste være skrevne med en anstændig Beskeedenhed. Vi anse det heller ikke for nogen Feyl, at visse med en venlig Beskeedenhed afhandlede lærde Stridigheder forekomme i critiske Efterretninger om lærde Sager. Kritiken kan ikke uden lærde Tvistigheder øves og dyrkes. Men ovenmældte Apologier maa herefter ikkun som Anhænge følge med vore Efterretninger om lærde Sager.

Intet fortryder os mere, end at vi maatte modtage en os tilsendt Recension i det sidste No. 26. Vi holdte det for saa meget mere billigt, som vi har mærket, at den gode Mand, fra hvilken den os blev tilsendt, lider Forfølgelse for vore Efterretningers Skyld. Han har virkelig

bedet

bedet os, at vi vilde offentlig angive vore Navne. Men vi kan saa ikke længere tiene Publikum med Fred, og hans lærde Forfølgere maa selv svare til deres uretskafne Opførsel imod ham. Dog havde vi langt hellere ønsket, at vi i Stedet for en Recension over et pasquillantmæssig Skrift, kunde have anført en Recension endten af Xenophontis Cyropædie eller Vellejus Paterculus, af hvilke tvende Skribentere Velædle og Høylærde Hr. Mag. Gottschalch, Con-Rector i Aalborgs latinske Skole, har lovet Publikum en Oversættelse. See lærde Tidend. No. 13. S. 109, for Aaret 1763. Han er i Henseende til den første Skribent forekommet af Velædle og Høylærde Hr. Mag. Baden, Con-Rector ved Helsingørs Skole. I Henseende til den sidste ville vi haabe, han af ingen lader sig forekomme. Af saa duelig en Skole-Lærers Indsigt tør vi love Publikum en god Oversættelse af denne Skribent.

Nogle flere Feyl, som kunde findes ved vore Efterretninger om lærde Sager, ville vi lægge Mærke til og rette, som vi bedst kan, hvad endten vi selv opdage dem, eller de blive os af andre foreholdte, det være sig af Venner eller Fiender, paa en beskeeden eller ubeskeeden Maade. Vi skulde vel ogsaa mælde noget om det

Gode,

Gode, hvorfor bemældte vore Efterretninger kunde maaske fortiene et værdig Bifald. Men det staaer os ikke an. At domme derom, det overlades til Det

Gunstige
det fornuftige og billige
Publikum

Kiøbenhavn,
den 9de Julii 1767.

af
Dets
ærbødigste Tienere
Forfatterne.

Sub=

Subſcribenternes Navne
til
Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aaret 1767.

A.

Aagaard (Juſtice-Raad)
Aagel i Trundhiem, Sr. Thomas
Aageſen (Regiments-Qvarteermeſter)
Academie i Sorøe (det Ridderlige)
Acke (Fuldmægtig paa Hof-Skriverſtuen)
Addreſſe-Contoir i Kiøbenhavn.
Ahrentz (Biſkop i Bergen) Friderich
Ahrentz (Provſt i Nyeſylcke Provſtie) Hans
Ahrentz (Studioſus)
Albeck (Sogne-Præſt til Munchebierrebye ꝛc.) Niels
Alcmip (Raadmand i Trundhiem)
Andreaſſen (General-Auditeur paa Bornholm)
Ancher (Sogne-Præſt til Ringsager ꝛc. i Hedemarchens Provſtie) Henrich
Ancherſen (Brygger)
Aphelen (Profeſſor) Hans von
Arnel i Guldbrandsdahlen (Studioſus)
Aſchanius (Profeſſor)
Aſiatiſke-Compagnies Bogholder-Contoir (Det)
Aſpern (Regiments-Qvarteermeſter) von
Auguſtini (Juſtice-Raad) Johan Samuel

B.

B.

Bachmand (Hof-Jægermeſter i Jylland) Peter
Balling (Høyeſte Rets Advocat) Peter Severin
Bang i Trundhiem (reſiderende Capellan) Marcus Friderich
Bang (Studioſus)
Barth (Poſtmeſter i Kragerøe)
Bartholin Eichel (Cancellie-Secretair) Johann
Bay (Studioſus)
Becher (Hof-Apotheqver) Johann Gotfried
Bentzen (Fuldmægtig ved det Norſke Poſt-Contoir)
Bentzon (Cancellie-Raad og General-Poſt-Secretair) Andreas Lowſon
Berger (Profeſſor) Chriſtian Johann
Berling (Sr. Jörgen Mathias)
Berling (Sr. Andreas Gothard)
Berndt (Profeſſor) Joh. Ludwig
Berner (Etats-Raad) Alexander
Bernſtorf (Geheime-Raad) Johann Hartwig Ernſt, Baron von
Berth (Groſſeerer) Sr.
de Beſche (Apotheqver i Bergen)
Biehl (Secretair ved det Kongelige Mahler og Bildhugger-Academie) Chriſtian Æmilius
Biering (Perſonel Capellan til Grand ꝛc. i Hadelands Provſtie) Niels
Biering (Hoſpitals-Forſtander paa Buſchesborg)
Birck (Kammer-Raad og Caſſeerer)
Birck (Over-Graver) Peter
Block (Sogne-Præſt til Middelfarth ꝛc.) Tönne
Bondorf (Fuldmægtig ved Told Kammeret)
Borck (Cancellie-Secretair) Hans
Bornowſki (Bogholder ved det Aſiatiſke-Compagnie)
Boſſe (Apotheqver i Stavanger)
Boy i Chriſtiania (Kiøbmand) Jacob
Braae (Studioſus)
Bredahl (Paſtor i Trundhiems-Stift)
Breding (Studioſus)
Broder Broderſen (Conſiſtorial-Raad og Stifts-Provſt i Riibe)
Broe (Pedel) Ole Römer

Broe-

Broegaard (Birke-Dommer i Roeskilde) Lorentz
Bröcher i Bergen (Poſtmeſter) David
Bröer (Cancellie-Raad) Friderich Ludwig
Brönſted (S. S. Miniſt. Candidat.) Chriſtian
Bruun (reſiderende Capellan i Bergen) Johann Plade
Bryggernes Laugs-Contoir.
Buch (Sogne-Præſt til Spiellerup ꝛc.) Niels Weſt
Buckiær i Chriſtiania (Krigs-Commiſſair) Paul
Budde (Capitain ved Søe-Etaten i Bergen) Chriſtopher
Buſchman (Provſt i Helgelands Provſtie) Auguſtinus
Bütner (Paſtor til den Tydſke Kirke i Bergen) Johann Auguſt

C.

CHRISTIAN, Deres Majeſtæt Kongen.
CAROLINA MATHILDA, Deres Majeſtæt, den regierende Dronning.
CHARLOTTA AMALIA, Deres Kongelige Høyhed Princeſſe
Cappel (Hoſpitals-Apotheqver) Joachim Diedrich
Carſtens (Etats-Raad) Friderich
Cederfeldt (Etats-Raad) Bartholomæus Bertelſen de
Chriſtie (Perſonel-Capellan i Bergen) David
Chriſtie (Studioſus) Werner
Clauſen (General-Krigs-Commiſſair)
Clauſen (Licentiatus Juris)
Coldewin i Trundhiem (Major)
Coldewin i Trundhiem (Capitain)
Collin (Cancellie-Raad) Jonas
Copman (Rente-Skriver) Povel
Cordtin (Lector i Bergen) Rasmus Finde
Cortſen (Sr. J. Severin)
Cramer (Profeſſor og Tydſk Slots-Præſt, Doctor) Johann Andreas
Cramer (Sogne-Præſt for Allerup ꝛc.) Niels
Cramer (Sogne-Præſt for Lundum ꝛc. i Woor-Herred) Hans Chriſtian

D.

Dahl (Sr. Chriſtian)
Dahldorf (Caſſeerer ved det Aſiatiſke Compagnie)

Dan

Dan (Studioſus) Lars
Danneſchiold Samſöe (Sur Intendant de la Marine og General-Admiral-Lieutenant) Grev Friderich
Darjes (Sorenſkriver i Eger, Modum ꝛc.) Otto Laurentii
Desmercieres (Geheime-Raad) Johann Hinrich
Diener (Cancellie-Secretair)
Dietrichſen (Byeſkriver paa St. Croix) Johann Henrich
Dohn (Sogne-Præſt til Wang paa Hedemarchen) Peder
Dons (Doctor Juris) Jens Bing
Doth i Bergen (Studioſus) Peter
Dreyer (Rente-Skriver) Andreas Loſſius

E.

Edinger (Frue)
Egede (Profeſſor) Paul
Ehlerts (Studioſus)
Elæſon i Norge (Juſtice-Raad)
Eilertſen (Foged paa Billeshauge)
Eller (Sogne-Præſt i Strøe) Carl Chriſtian
Erichſen (Profeſſor i Sorøe) Johann
Eſſendrup (Studioſus) Andreas

F.

Fabricius (Etats-Raad) Anton
Fabritius (Doctor) Johann Chriſtian
Fabritius (Juvelerer)
Fabritius (Studioſus)
Fabritius (Controlleur i Stromſøe) Mads
Falch i Sigdahl (Cancellie-Raad) Gerhard
Falck (Juſtice-Raad) Abraham
Fædderſen (Etats-Raad og Præſident i Chriſtiania) Nicolai
Femmer (Cancellie-Raad og Rector i Chriſtianſand, Magiſter) Nicolai
Fielſtedt i Præſtøe (Krigs-Raad)
Finckenhagen (Etats-Raad) Johann
Fine (Cancellie-Raad og Præſident i Bergen) Ferdinand de
Fiſcher (Commendeur) Hendrich
Flensborg (Sr. Chriſtian)
Fogh (Sogne-Præſt til Dalbye ꝛc. i Fyhn) Jörgen Rasmuſen
Foswinckel (Handelsmand i Bergen) Friderich

Friborg

Friborg (Studioſus)
Fridenreich (Præſt i Farum, Magiſter) Chriſtopher Diderich
Friis (Procurator) Rasmus
Frimand (Sogne-Præſt i Bergen) Wilhelm
Froichen i Bergen (Studioſus) Herman Janſen
Fuchs (Rector i Randers, Magiſter) Chriſtian Carl Friderich

G.

Giörup (Sogne-Præſt til Oſtoſte paa Lolland) Bering
Godiche (Univerſitets Bogtrykker) Andreas Hartwig
Gorne i Sorøe (Hofmeſter)
Gottſchalch (Magiſter og Con-Rector i Aalborg)
Graae (Etats-Raad) Andreas
Graae (Informator ved Cadetterne)
Gregers (Borgemeſter og Laugmand i Scheen) Jonas
Grotſchilling (Commandeur) Bernhard
Greyſſen (Studioſus) Nicolai
Grönbech (Perſonel Capellan til Lier ꝛc.) Hans
Grönlund (Sogne-Præſt til Hogland ꝛc. i Chriſtianſands-Stift) Johann
Guldberg (Profeſſor) Ove
Gunnerus (Profeſſor og Biſkop over Trundhiems-Stift, Doctor) Johannes Ernſt
Gyſting (Birke-Dommer i Ballerup)

H.

Haaber (Studioſus)
Haderup (Sorenſkriver over Moſs Fogderie) Svend Chriſtian
Hagen (Cancellie-Raad) Leopold zum
Hager (Studioſus)
Hagerup (Hoved-Paſtor i Ahrendahl, Doctor) Eiler
Hagerup (Byefoged i Chriſtiania) Sören
Hammer i Chriſtiania (Magiſter)
Handels-Compagnie. (Det almindelige)
Hanefeldt (Con-Rector i Roeskilde)
Hanſen (Sogne-Præſt til Hellig-Gieſtes Kirke) Mouritz
Hanſen (Brygger) Jens
Hanſen (Færøiſk Kiøbmand) Wilhelm Auguſt

)( )(Han-

Hanſen & Riisbrecht (Studioſi)
Harboe (Biſkop over Siellands-Stift) Ludwig
Harboe (Cancellie-Raad)
Haſſing (Material-Forvalter) Peter
Haſtfærd (Baron von)
Hee (Profeſſor) Chriſtian
Hee (Provſt til Holmens Kirke) Jörgen
Heiberg (Provſt og Sogne-Præſt i Bergen) Gabriel
Heiberg (General-Auditeur og Byefoged i Bergen) Harrier
Heiberg (Studioſus) Thomas Severin
Heiberg (Studioſus)
Heltzen (Etats-Raad) Michael
Hempel (Poſtmeſter i Faaborg) Chriſtian
Hempel (Inſpecteur ved de Fattiges Convent-Huus) Sören
Herfort (Sogne-Præſt for Ferslev ꝛc. i Wiborg-Stift) Johannes
Heyden (Bogtrykker) Lars Larſen
Hiorth (Aſſeſſor og Sorenſkriver paa Nedre-Rømmerige) Johann
Hiorth i Trundhiem (Regiments-Qvarteermeſter)
Hiorthöy (Hofſkriver) Morten
Hirſchnach (Studioſus)
Hoffgaard i Chriſtiania (Studioſus)
Hoftved (Brygger)
Holm (Profeſſor Theologiæ, Doctor) Peter
Holm (Conrector i Hadersleben) Andreas
Holm (Sr.)
Holmboe (Stifts-Provſt i Chriſtiania, Doctor) Otto
Holmer (Poſt Controlleur) Chriſtian
Holten (Studioſ. Pharmaciæ)
Holterman (Studioſus)
Horn (Juſtice-Raad og Politiemeſter) Friderich
Hornemand i Trundhiem (Etats-Raad) Hendrich
Horneman & Elsberg (Kiøbmændene)
Horſtman (Obriſt-Lieutenant) Auguſt Wilhelm
Höeg (Studioſ. Medicinæ)
Höfding (Fuldmægtig paa Politie-Kammeret)
Höpffner (Directeur) Johann Jürgen
Höſt (Forpagter paa Erichſtrup)
Höſtmarck (Provſt i Pieſtedt)

Höyels

lov hos sin Skrifte-Fader (*). Den Gud, meener Forfatteren, der har tilladt os at redde os af en nærværende Fare, har ey forbudt os at afvende en foregaaende. —— Man indvender, at Indpodningens store Registere ere kun Exempler der oplyse, men ikke bevise. Forf. derimod viser meget grundig og udforlig, at det er just i Lægekunsten, Exempler har en stærk bevisende Kraft, naar derimod Fornuft-Slutninger tiene kun til Oplysning og Ziir. Denne fattige Indvending synes os saa taasagtig, at den neppe fortiente saa grundig en Besvarelse, som Hr. Fr. har værdiget den. — Men, siger man dernæst, en Læge er Naturens Tiener, ey dens Herre: han bør følge dens Gang og ey forvende dens Orden: altsaa forsee Indpoderne sig i det de gisre Vold paa Naturen, da den ingen Bequemhed har til at tage derimod. Hr. Fr. derimod vender denne Indvending om til Indpodningens Forsvar, i det han viser tydelig, at jo mindre Bequemhed en Sygdom finder for sig, desto mindre Vold gisr den paa Naturen, og verelviis. —— Videre siger man, at Koppe-Sæden ey til Gavns bliver udrenset, da den lader noget efter sig, som kan blive Aarsag til en langvarig Sygdom eller den visse Død. Hr. Fr. tilstaaer vel, at mange ere døde efter Indpodningen, men at ogsaa mange ere døde efter

(*) Forfatteren vil vel ikke dermed nægte, at jo Theologien og Medicinen, ligesom andre Videnskaber, staae i en meget nær Forbindelse med hinanden. Man kan med god Grund ansee hiin som en aandelig og denne som en legemlig Lægekunst. Da nu Siæl og Legeme ere med hinanden paa det nærmeste forbundne, hvo vil da nægte en ligesaadan Forbindelse mellem den aandelige og legemlige Lægekunst? Hver ofte behøver og savner ikke en aandelig Læge en legemlig Læges Bistand, for ved Draaber og Piller at skaffe hans Troste-Prædiken Indgang hos en bekymret og anfegtet Siæl? Hvor ofte behøver og savner ikke verelviis den Legemlige, som forgiæves maa anvende alle sine Lægemidler, en aandelig Læges Hielp, som først ved en fornuftig Religions-Prædiken kunde rense den Syges Hierne fra alt det overtroiske Tøy, den har sanket af en slet Underviisning i Theologien, og som hindrer ey alene Lægemidlernes Virkning, men endog befordrer Legemets Sygdom? Dog er det derfor heller ikke sagt, at denne Forbindelse strækker sig til Indpodningen, og de aandelige Læger burde ikke indlade sig i deslige dem vedkommende Ting. Naar de vilde spørges om Forlov til, om man maatte indpode eller ikke, saa burde vist nok ogsaa den legemlige Læge være berettiget til at gienmemsee og mynstre en Præstes Prædiken, før han holder den.

re Behandling og uddrivende Midler, saa har han frygtet, at man kunde drive Tingen for vidt, og af Forsømme anvende denne Lægemaade paa andre Arter af Kopper, paa hvilke den mindste passede sig. Han har derfore først afskildret Sygdommens Gang, dernæst erindret i Kuren, at ingen uddrivende Midler for 4de Dags Udgang maa bruges, siden udvalgt de sikkerste og mindst skadelige, om de endog skulde misbruges, og til Slutning erindret, at man ved saadan Leylighed aldrig burde forsømme at tage en Læge i Raad med sig, om han var ved Haanden. Ligeledes har han givet en Afridsning paa den anden Art af de adskilte Kopper, som ere mange tæt ved hinanden, hvilke af Lægerne kaldes de sammenhængende, og ansees som en Middel-Klasse mellem de Adskilte og Sammenløbende. Han har anført deres Kiendemærker, deres Løb og Udfald, og derefter givet deres Lægemaade. Endelig afhandler han 5) de Sammenløbende som det værste Slags. Først betragter han deres Kiendemærker, dernæst giver deres Historie og Lægemaade udførlig. Derpaa har han kortelig viist, hvorledes Børn i sær bør behandles, og hvorvidt den anførte Lægemaade kan passe sig paa dem. Fremdeles har han anført nogle Tilfælde, som kan indfalde under Koppernes Behandlings-Maade, og sluttet med en alvorlig Advarsel imod Mødden og andre uddrivende Midler, som af Almuen bruges i Fleng i alle Tilfælde. Disse Midler frembringer ofte farlige og dødelige Kopper, som ved en fornuftig Behandling i Begyndelsen havde blevet gode og milde. Som et Anhang er tilføyet en Fortegnelse paa de i begge Parter hist og her anførte Lægemidler. Da vi nu have leveret et almindelig Begreb om Forfatterens Plan, saa følger en nærmere Efterretning om Skriftets væsentlige Indhold, hvis

Første Part

handler om de indpodede Koppers Natur og Behandling, og er afdeelt i 7 Kapitler, af hvilke I. Kapitel indbefatter Forsvar for Indpodningen. — Forf. forundrer sig over, hvi man har vildet bringe den Trætte om Indpodningen for det theologiske Forum. Quod Medicorum est, promittunt medici, tractent Fabrilia Fabri. En latterlig Læge, der ey turde helbrede en Sygdom uden at spørge om For-

denne Svaghed og underrettede dem om dens fornuftige Behandling. Som han nu engang i denne Materie havde faaet Pennen i Haanden, saa var han dertil ikke vanskelig at overtale. For nu paa den bedste Maade at fyldestgiøre deres Ønske og ikke levere en ufuldstændig Afhandling, har han ikke blot foreskrevet nogle almindelige diætiske Regler og viist paa den ene Side de Lægemidler, som skulde bruges, og paa den anden dem, som skulde skyes, men har bundet sig til særdeles Omstændigheder. En almindelig Historie og en ligesaadan Lægemaade for alle Arter af denne Sygdom, havde udkrævet saa mange Undtagelser og Bestemmelser, som havde giort den indviklet og vildsom for de fleste Læsere. Han har derfor efter foregaaende Betænkning valgt følgende Plan: 1) Har han givet almindelige Regler for Diæten og Behandlingen under hele Sygdommen, som maa følges alle Tider, i hvad Lægemidler for Resten bruges, uden i de af ham undtagne Tilfælde: 2) Har han anført Sygdommens foregaaende Mærker og Kiendetegn: 3) Har han viist 2de Slags Kopper, som foruden andet kiendes deraf, at det første Slags er adskilt ved Mellem-Rum, det andet derimod bestaaer af flere i een Blære sammenløbende Kopper, som have intet Rum imellem sig: 4) Har han først betragtet de adskilte Kopper. Saasom disse tidt og ofte ere saa milde, at de ved en fornuftig Diæt og Behandling uden Lægemidler lade sig helbrede, saa har han først afhandlet dem saaledes, at han har anført deres foregaaende Kiendetegn og dernæst beskrevet og skildret deres Udseende, Fremgang og Slutning. Det skeer ofte, at Naturen i Henseende til disse Kopper afviger fra sin Plan, da den endten anvender færre Kræfter end der behøvedes til at uddrive og moedne dem, eller og flere, hvorved deres Tal meget formeres, Safternes Beskaffenhed forværres og Naturens Kræfter for tidlig tilsættes. Begge disse Tilfælde har han taget i Betragtning, viist Kiendemærkerne paa det første Slags, foreslillet deres Udseende, Fremgang og Lægemaade. Disse ere de saa kaldte Chrystal- eller Belg-Kopper, som hos os ere meget sieldene. Han ønsker, han ikke havde haft nødig at tale om deres Behandling. Man er alt for meget hengiven til en varm Behandling og uddrivende Lægemidler i Udslags-Sygdomme. Da nu en kiølende Behandling og den dertil svarende Lægemaade i denne Art af Kopper maa tilsidesættes, og i deres Sted udvælges en varme-

re

Medici nødes til at være deres egne og andre Familiers Læge i denne farlige og ofte dødelige Sygdom, af Christen Friis Rötthöll, Professor i Læge-Kunsten ved Kiøbenhavns Universitet. 215 S. i 8vo. Den første Part af dette Skrift har tilforn for en stor Deel seet Lyset i en Afhandling, som findes i den sidste Part af Videnskabernes Selskabs Skrifter. Forfatterens Øyemeed var derudi fornemmelig at vise Aarsagen til Indpodningen, at prøve de tilforn anførte Grunde, og at fastsætte en Grundlære for denne betydelige Lægemaade. Dermed havde den Danske Indpodnings Opkomst og Fremgang saadan en Sammenhæng, at han ikke kunde undlade at give over samme en kort Historie og anføre de Hoved-Beviser, hvilke vare ham meddeelte af Personer, som deri havde Deel. Dernæst, da der hos os saa vel som andensteds gjøres mange Modsigelser mod denne Kuur, tog han sig for at igiendrive dem, som endten vare de almindeligste eller syntes ham de vigtigste. Han har meent, at denne Afhandling, der indeholder en kort Historie over den Danske Indpodning, skulde, om ey for nogen anden sin Fortienestes Skyld, saa dog for de mærkelige Tildragelser og høye Exempler, som den foredrager, ønskes af sine Landsmænd mere almindelig. Han troede og, at Læsere, som en blot Begiærlighed efter at vide Indpodningens Skiæbne i Danmark, i Begyndelsen havde bevæget til at tage hans Bog i Haanden, kunde af Indpodningens Grunde og øyensynlige Fordeele ogsaa bevæges til baade at vinde og forfremme samme. At disse derfore kunde paa eet Sted finde alt hvad de behøvede for at iværksætte denne Kuur, uden at søge Tilflugt til andre udenlandske Skrifter, har han forøget denne sin Afhandling med 3 Kapitler, som afhandle det praktiske ved Indpodningen. Denne Tilvæxt er ogsaa forøget med nogle anførte Tildragelser, som har hændet sig siden den første Afhandlings Udkomst, og derfor i samme ikke kunde findes. — Af den anden Deel har Intet tilforn seet Lyset. Hans Velynderes og Venners Anmodninger har bevæget ham til at føye denne til den Første. De have med god Grund meent, at ingen Sygdom var mere almindelig og tillige, endten formedelst sin slette Natur eller Behandling, mere ødelæggende end denne, og kunde de derfor ey formode andet, end at en Dansk Læge vilde gjøre sig fortient af sine Landsmænd, om han paa en begribelig Maade i Landets Sprog afhandlede

høvede for at leve som Mennesker: da skulde den Lærde ikke synes at vide meget mere, end det, den Ulærde saa vel som han kunde begribe, naar kun ikke den Første vilde misunde den Sidste sine Tankers tydelige Forklaring. Iblant saa mange for det menneskelige Liv nyttige og nødvendige Videnskaber er Læge-Kunsten den, hvis lærde Professorer billig ikke burde have sig dens praktiske Kundskab saa meget forbeholden. Hvor utallige mange Mennesker maa savne Lægernes Hielp paa en Tid, naar det gielder dem om det kiære Liv? De savne dog ikke de Personer, af hvilke man billig burde ønske og kunde med Føye kræve en god Deel af Lægernes Kundskab. Det er Præsterne, vi meene, der ved den legemlige Lægekunst skulde maaskee giøre sig ikke mindre elskede af deres Meenigheder, end ved den aandelige. Her var en stor Anledning for dem, til at udøve med største Frugt de Kierligheds Gierninger, de saa ofte maa prædike forgiæves om. Men en maadelig Indsigt i Lægekunsten ikke skulde være dem ligesaa nyttig og nødvendig, som de mange grædske og hebraiske Giøser, de læse som oftest for strax at glemme og aldrig at bruge? Hvo veed, om ikke Sialen ogsaa kunde vindes ved Legemets Frelse? Hvor meget var man ikke den skyldig, man, næst Gud, havde for Livet at takke? Vilde da vore lærde Læger meddeele dem og mange andre, til saadan Indsigt ikke uskikkede eller uberettigede Personer, den fornødne Deel af deres Kundskab, ved en tydelig Forklaring over Sygdommene, en nøyagtig Bestemmelse af deres forskiællige Kiendemærker, og let Anviisning til deres Læremaade, hvor vilde de giøre sig mange flere Mennesker forbundne? Da lode de see, det var dem om flere Liv og Helbred at giøre, end deres, af hvilke de faae deres Helbredelse betalt. Til Bevis paa, at der gives blant Lægerne de, der tænke saa ædelmodig, er her udi

Kiøbenhavn

fra det Kongel. Wøysenhuses Bogtrykkerie i forrige Aar kommen for Lyset: Afhandling om Smaa-Kopperne deelt udi tvende Parter; hvoraf den første betragter de indpodede Koppers Natur og Behandling, da den anden derimod afhandler paa en eenfoldig Maade de naturlige Koppers Lægemaade: til Tieneste for dem, som i Mangel af erfarne

Medici

Fabler, Breve og Fortælninger, satyriske Tanker og Betragtninger over Naturens oplivende Skiønheder. I et Vers til Beslutning giver han dette saaledes at forstaae:

Ich will als Sitten-Freund den Werth der Tugend lehren,
O Schöpfer! leide selbst die ungewisse Hand!
Und wie die Laster oft des Menschen Herz bethören:
Dies werde jedermann durch diese Schrift bekannt.

Men hvad os egentlig angaaer, da siger Forfatteren om de Ugeblade, som udgives under Navn af lærde Efterretninger: „Det var at ønske at de bleve skrevne med mindre Partieskhed. Vel benøye sig deres Forfattere at bekiendtgiøre „for Verden denne eller hiin Lærdes store Dueligheder. Men „om ikke deres Berømmelse undertiden er alt for overdreven, „og om de ikke paa den anden Side ey alene fortie mange „vittige Hoveders Flid og Dueligheed, men endogsaa giøre sig „al Umage for at optænke Aarsager, for at forduukle deres „Roes, og som Dadlesygen let kan hitte paa: Dette overlader han til dem at dømme om, som beskæfte sig med disse „Efterretningers Læsning." Det er da ogsaa Disses Domme vi underkaste os, og vi give med hans Ord at forstaae, hvad vi selv ville erkiende for en Feyl i vore Efterretninger, og altsaa vogte os for, at det ikke med billig Grund af nogen skal forekastes os. Han lover af alle Kræfter at ville bestræbe sig for, at alle Stænder kan høste Nytte af hans Arbeyde. Vi ville ligesaa stræbe af alle Kræfter, at giøre dette vort Ugeblad saa nyttig for det Almeene, som mueligt er, og derfore i sær beskæfte os med almeennyttige Skrifter, hvis Forfattere søge at oplyse Forstanden, at forbedre Villien, eller paa en tydelig Maade meddeele nogen anden practisk og i det almindelige daglige Liv nyttig Underviisning. Paa denne Maade meene vi at skulle levere mindst magre og tørre, og meest nyttige og frugtbare Efterretninger.

Vi skulle heller ikke have Mangel paa saadanne Skrifter til at berige vore Efterretninger med. Man kan regne det iblant vore Tiders Fordeele, at de Lærde i deres Skrifter søge at giøre Videnskaberne mere almeennyttige og fattelige for flere, end egentlig saa kaldte lærde Læsere. Ja vilde man nøye drifte alle Videnskaber, rense dem fra deres mange theoretiske Phantasier, deres spidsfindige Griller, deres forfængelige Syner og Drømme: vilde man intet synes at vide, uden hvad man be-

ville kræve den af os, betænke ſig vel, om de ſelv vare vel tiente dermed. Naturligviis maa det gaae tilbage, ſom ey kan komme længere frem, og det nedſtige til en lavere, ſom ey kan opſtige til en høyere Grad. Saaledes ſkeer det ofte, at mange med Skamme beſlutte det, de med Ære begyndte; at de mishage til Slutning, ſom i Begyndelſen behagede alt for meget; at den af Afmagt ikke kan holde ud til Enden, ſom i Begyndelſen greb ſig for ſtærk an. Bedre derfore, at gaae frem Skrit for Skrit, fra Fuldkommenhed til Fuldkommenhed, og vogte ſig vel for den høyeſte Grad, derſom man ellers agter at holde det længere ud. Denne Betænkning ville de billige Læſere af ſig ſelv, uden nogen vor Erindring, giøre ſig. Det er altſaa ikkun de ubillige og alt for ſtrænge Læſere til hvis Eftertanke og Tilfredsſtillelſe vi fremføre dette: Thi Beſkeedenhed forbyder os at ſige, at vi foragte ubillige Dommere. End mere, vi agte og ære dem høyt, og hvis ikke Ubilligheed i at dømme, ſaa vel ſom i alt andet, var en Synd, da vilde vi for vor egen Nyttes Skyld udbede os den, vel betænkede, at en ugunſtig Dom ofte har gavnet en Forfatter, naar mange alt for gunſtige har ſkadet ham.

Som da en redelig Upartieſkhed ſkal være blant de Fuldkommenheder, vi fornemmelig ville beſtitte os paa, ſaa ſkal den modſatte Feyl være den vi med ſtørſte Flid ville vogte os for. Vi ſkulle ſaaledes i det mindſte og for ſaa vidt finde en gunſtig Dommer og Ven i Der Nordiſche Sitten-Freund. Saa kalder ſig Forfatteren af et Tydſk Ugeblad, hvis Første Stykke med dette Aars Begyndelſe er udkommen, og giver et godt Haab om de følgende. Vi ville ønſke ham vigtigere Materier at moraliſere over, helſt i ſaa ſmukt et Vers, ſom dette hans Første Stykke begynder med, end Nye-Aars Gratulationer og en ſtakkels Leylighedes Poet:

Jobſt Verſifex, ein ſchlechter Dichter,
Sonſt and'rer Schriften ſcharfer Richter,
Der gute Jobſt komt auch herbey.
Er mehr't die Anzahl der Clienten;
Verlangt die jährlichen Pro-Centen,
Und reimt: wie froh die Zukunft ſey.

Dereſter mælder han om adſkillige Arter af Ugeblade, og til Slutning om ſit eget, ſom ſkal være moraliſk, og udi hvilket han lover Læſeren adſkillige Lære- og Skiemte-Digter, moraliſke Fabler,

nøvelse, de ellers maaskee kunde finde ved at læse lærde Efterretninger, der ville blive dem saa meget mere uskyldige, som deres Forfattere ere dem mindre bekiendte. Er en Forfatters Skrift, hvis Roes og Berømmelse det er dem meget om at giøre, bleven recenseret i en anden og ringere Tone, end de havde ønsket, saa lade de sig nu nøye med at beklage Skribenten, der er falden i saa slette Dommeres Hænder, og holder det ikke den Umage værd, ved Forbittrelse, Had og Forfølgelse at forsynde sig mod en Recensent, som man ikke kiender, der altsaa for sin begangne Forbrydelse ikke kan skades, i hvor meget man end vilde anfægte ham. Saa gierne vi derfore ønskede os den Ære at være bekiendte af lærde, skiønsomme og billige Læsere, saa nødig ville vi vore Navne skulle være de ubillige til Anstød og Forargelse. I øvrigt, naar kun vore Personer ere vel forvarede i Hemmelighed og god Behold, saa ere vi vel tiente med begge Slags Læsere, og skulle heller ikke forglemme at føre os dem beage til Nytte. Dette maa vi dog herved erindre, at man ikke skal savne den Person, som vil staae til Ansvar for alt hvad der skrives, naar han af Vedkommende dertil paa en lovmæssig Maade udfordres, lad være han selv ikke befatter sig med nogen Recensions Udarbeydelse. Saaledes naaer man endda, det man ønsker, at Forfatternes Navne stedse kan blive ubekiendte, da Vedkommende ikke tillader dem at skrive andet, end hvad enhver ærlig Mand tør være bekiendt og paatage sig, naar det skulde være fornødent, offentlig at forsvare, uden at nogen Recensents Navn derved behøver at komme i nogen Betragtning.

En redelig Upartieskhed skal altsaa være det eneste Kiendemærke, hvoraf Forfatterne ønske at blive og selv ville stræbe at giøre sig bekiendte. I den Henseende haabe vi, at hvad Ugunst man med eller uden Grund kan have kastet paa de lærde Efterretningers næst forrige Aargange, ikke maatte vederfares os uden Fortieneste, og for andres Skyld. Man vil finde med Tiden, at vi have fattet en anden, vi tør ikke sige, bedre Plan, end den forrige. Det være langt fra os, med andres Fornærmelse, at tale til vor egen Berømmelse. Vi ville kun vogte os for andres bemærkede Feyl, og ikke mindre efterfølge deres ligesaa vel bemærkede Fuldkommenheder. Men den høyeste Grad af Fuldkommenhed maa man dog ikke vente sig af os, allermindst i Begyndelsen. Vi tør ikke love den, og de der

giennemlæst Correctur-Bladene, for at forebygge, at Intet blev trykt, uden det Vedkommende kunde og vilde staae til Ansvar for. Vel have vi mærket dette, at nogle har vildet giøre Slutning fra deres da værende Beskaffenhed til den tilkommende. Vi ere langt fra den Mistanke, at saadan Slutning skulde sigte til i Forveyen at opsnappe og indtage Læsernes Gemytter mod vore belovede Efterretninger, ja saa langt derfra, at vi meget mere troe, det maa have været en puur Forglemmelse af den Undskyldning, vi lode Forlæggerne i Forveyen giøre derfor, og som vi her paa deres Vegne har igientaget.

Nok en Undskyldning bliver at giøre saa vel paa Forlæggernes som vor egen Vegne. De lovede med det første Ark at ville udgive de Hrr. Subscribenteres Navne. Vi lode dem tilsige Læserne i Anmældelsen, at hvert Ark skulde begyndes med indenlandske og sluttes med udenlandske gode Skrifter. Deres Løfte agte de tilbørlig at holde. Men som de formode, at Subscribenternes Antal herefter vil formere sig, saa har de besluttet at opsætte dets Opfyldelse til en anden Tid, og lade den belovede Fortegnelse følge med Registerne. Hvad vor Tilsagn anbelanger, da have vi erfaret, at vore indenlandske vigtige Skrifter neppe ville blive af et saa tilstrækkelig Antal, som kan fylde den til dem bestemte Deel af et Ark om Ugen, og en heel Aargangs tyende Hæfter. Af den Aarsag vil det undertiden skee, at een og anden udførlig Recension af vigtige udenlandske Skrifter vil komme til at fylde det Rum, som en Recension af et Dansk Skrift efter vor første Anlæg var bestemt til at indtage. Dog skal det sielden skee, og ikkun i Mangel af Danske Skrifter til at fylde en heel Aargang med, saaledes, at et Dansk Skrift altid kunde staae først anmældt i hvert Ark.

Vi toge af Forlæggerne en hellig Forsikring om deres Taushed i at fordølge vore Navne. Det er ogsaa det vi af Læserne ville have os udbedet, at vi maa være dem ubekiendte, for desto bedre at kunne tiene dem til Fornøyelse. Det er ikke fordi vi skamme os ved et Arbeyde, som lærde Mænd ofte har giort og giøre sig en Ære af at tiene deres Landsmænd med. Det er ikke fordi vi agte ringe om den Ære, at være bekiendte af gunstige Læsere. Men kan vi vente andet, end at jo vore Efterretninger ogsaa ville falde i de Ugunstiges Hænder? I Henseende til dem skulde det giøre os Ont, om vore blotte Navne skulde maaskee blive nok til at spilde dem den Nytte og Fornøyel-

No. I.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ste Januar. 1767.

Forfatterne, som har paataget sig fra dette Nye-Aar af at ville betiene og fornøye dette Ugeblads gunstige Læsere med Efterretninger om lærde Sager, giør hermed, til Beviis paa, at det er deres Alvor, den første Begyndelse dertil, og har i den Henseende Intet at erindre, uden at de ønske dets Læsere til Lykke med sig og sig med dem.

Man behage at erindre sig Anmældelsen til denne Forandring med de lærde Efterretninger. Forlæggerne udbade sig derudi af Læserne den Gunst, at de vilde tage til Tak med det halve Ark, som det kunde falde imidlertid. Vi paa deres Vegne udbede dem nok denne, at man vil have dets kiendelige Mangel og Ufuldkommenhed undskyldt. Man har derudi ikke seet mange vigtige indenlandske Skrifter anførte. Men vi ere for en Deel Skyld derudi, fordi vi have haft os adskillige saadanne til nøyere Betragtning og Giennemlæsning forbeholdne, hvis Indhold vi forud saae vilde skaffe vore tilkommende Efterretninger megen Ære, og Læserne nok saa megen Fornøyelse: hvilke derfor ogsaa fortiene hver til sin Tid med Ære at anmældes. Man behage derhos at betænke dette, at Slutningen af forrige Aargang maatte nogenledes ligne Begyndelsen, paa det den hele Aargang kunde være sig selv lig. Vor Plan, som er af en anden Beskaffenhed, tillod os ikke at bemænge nogle vore Efterretninger dermed. Vi have heller Intet videre dermed haft at bestille, det undtaget, at vi have

Wöldicke (Frue)
Wulf (Studioſus) Niels
Würtzen (Ober-Krigs-Commiſſair)

Z.

Zwergius (Informator ved Land-Cadetterne) Cay Henrich

Ø.

Östrup (Capellan til Nicolay Kirke) Jörgen

W.

Wadum (Studioſus) Jens
Walmoden (Kammer-Junker) Chriſtopher Georg von
Wandler (Profeſſor og Stads-Phyſicus) Peter Rudolph
Wange (Sr.)
Waſſaard (Groſſerer)
Weber (Studioſus)
Wedel (Geheime-Raad, Baron) Friderich Wilhelm
Wederking (Sr.)
Weinrich (Studioſus) Johann Martin
Wernicke (Land-Phyſikus i Neſtved) Chriſtian Levin
Weſſel (Sogne-Præſt til Wesbye i Norge)
Weſtengaard (Sogne-Præſt til Sverdborg) Jens
Weſterholt (Forvalter ved Baadesgaard)
Wideweldt (Profeſſor) Johannes
Wille (Provſt i Øvre-Tellemarchen) Hans
Winge i Tonsberg (Sr.) Gerhard Johann
Winholt (Sogne-Præſt til Horslunde ꝛc. paa Lolland) Claus
Winther (Sogne-Præſt til Ørbech og Provſt i Winding-Herred) Rasmus
Winther (Rector i Scheen)
Winther i Chriſtiania (Magiſter)
Winther i Eger (Sr.) Niels
Winther (Guldſmed)
Wislöf (Cancellie-Raad og Sorenſkriver over Øvre-Rommerige) Helle Juel
Witth (Sogne-Præſt til Taarnbye paa Amager) Niels Randulf
Witterup (Studioſus) Lorentz
Wium (Juſtice-Raad)
Wiwet (General-Fiſcal) Friderich Wilhelm
Wöldicke (Biſkop i Wiborg) Andreas

Swane (Rector i Nyborg, Magiſter)
Swane (Hørkræmmer)

T.

Tauſen (Raadſtue-Skriver) Hans Henrich
Teilman til Nørholm (Herre) Charle
Theiemann (Studioſus) Hans
Theiſtedt (Secretair)
Thetens (Rector i Horſens, Magiſter) Peter Jacobſen
Thibye (Regiments-Qvarteermeſter)
Thornam (Fuldmægtig ved General-Poſt-Amtet)
Thott (Geheime-Raad) Otto von
Tithley (Engelſk Envoye) Walther von
Top i Raſchau (Sr.)
Torhiörnſen (Commandeur) Jörgen
Toxen (3die Lectie-Hører i Riibe) Niels
Tödslef (Sogne-Præſt i Slagelſe) Niels Biörn
Trap (Commerce-Raad og Hoſpitals-Forſtander i Aalborg)
Treſkow (Secretair)

U.

Uhlenſchwang (Studioſus)
Uldahl (Fuldmægtig)
Ulföe (Informator)
Urſin (Commisſionair) Peter
Urſin (Madame)

V.

Valentinſen i Stavanger (Capitain)
Voſs (Lieutenant ved det Schleswigſke Infanterie-Regiment)

Schneckel (Fuldmagtig i det Danſke og Norſke Cammer-Cancellie) Lauritz
Schnitler (Provſt til Ringeriets 2. Provſtie) Balthaſar
Schönning (Sogne-Præſt til Nyborg) Peder
Schou (Studioſus) Peter
Schouboe (Juſtice-Raad og Laugmand i Chriſtiania) Chriſtian de
Schouman (Cabinets-Courier) Jens
Schöller i Trundhiem (Kammer-Herre og Conference-Raad)
Schröder (Rector i Friderichsborg, Profeſſor) Johannes
Schröderſee (Conference-Raad) Johann Chriſtian von
Schwartz (Poſtmeſter i Neſtved) Mathias
Schwingel (Ober-Caſſerer i Kongsberg) Geert Chriſtian
Seheſtedt i Rømmerige (Obriſt)
Selmer (Sogne-Præſt for Øſter-Snede) Johann
Sewel (Juſtice-Raad og General-Auditeur) Friderich Chriſtian
Sibbern (Collega Scholæ i Odenſe) Hans
Sprengporten (Svenſk Envoye, Baron) Wilhem von
Stampe (Conference-Raad) Hinrich
Stampe (Cancelliſt) Henrich Chriſtenſen
Stanley (Billedhugger Sr.)
Steenbuch (Studioſus) Johannes
Stein (Sogne-Præſt til Qvislemarch) Johannes
Storm (Sogne-Præſt til Waage i Guldbrandsdahlen) Johann
Storp (Raadmand) Andreas
Storp (Informator)
Streufer (Skræder)
Styhr (Krigs-Raad og Sorenſkriver over Rummedahl ꝛc.) Chriſtian
Suhr (Præſt til Hunſebye) Johann Horneman

Reyerſen (Commerce-Raad)
Rhud (Rector i Slagelſe, Mag.) Otto
Ring (Inſpecteur) Hieronymus
Ritz (Pedel) Michael Tobiæ
Roggert i Trundhiem (Krigs-Raad)
Roſenkrands (Geheime-Raad)
Rothe & Proft (Boghandlere)
Rothe (Boghandler) Johann Gottlob
Royen (Præſt i Chriſtianſands-Stift) Chriſtian
Royen (Studioſus) Niels
Römer (Sukker-Raffinadeur) Ole
Rönning (Sogne-Præſt til Winger i Øvre-Rommerige) Mentz

S.

SOPHIA MAGDALENA (Enke-Dronning)
Sahl (Conrector i Kiøbenhavn, Mag.) Lorentz
Salikath (Bogtrykker)
Sandöe (Studioſus)
Saxo (Secretair)
Schanke (Poſtmeſter i Chriſtiania) Jens
Schavenius (Juſtice-Raad) Hans
Scheithe (Ober-Hof-Rets Procurator i Chriſtiania)
Schieldrup (Sorenſkriver over Indre-Sogn i Bergenhuus-Lehn) Sören
Schieldrup i Trundhiem (Sr.)
Schieldrup (Groſſerer)
Schierman (Raadmand og Sorenſkriver over Thune ꝛc.)
Schiern (Præſt i Halſtedt) Niels
Schierwin (Etats-Raad)
Schindel (Commandeur) Conrad von
Schiönning (Provſt paa Regentzen)
Schlegel (Profeſſor, Magiſter) Johann Henrich
Schmidt (Juſtice Raad)
Schmidt (General-Krigs-Commiſſair)
Schmidt (Herredsfoged i Naſchau)
Schmidt (Com Paſtor til Maglebye paa Amager)
Schmidt (Poſtmeſter i Ahrendal) Peter
Schmidt (Sr.) Jens
Schmidt (Fuldmægtig i det Danſke og Norſke Cammer-Cancellie) Henrich

Schneckel

Pflug (Capitain paa Guldhuuſet)
Pihl (Sogne-Præſt til Gusdahl i Guldbrandsdahlen) Andreas
Pind (Poſtmeſter i Laurwigen) Sewerin
Pitzler (Ober-Auditeur)
Place (Aſſeſſor og Apotheker) Mathias de
Plade (Fuldmægtig)
Platfuus (Brygger)
Platou (Studioſus)
Platz (Muurmeſter)
Plesner (Studioſus) Hans Philip
Plockeroſe (Studioſus)
Plum (Vinhandler) Adam
Politie-Kammeret
Poneck (Studioſus)
Pontoppidan (S. S. Theol. Profeſſor ved Sorøe Academie ꝛc.) Johann Ludwig Chriſtian
Præm (Præſt i Slagslunde) Henrich Friderich
Prahl (Studioſus)
Prætorius (Juſtice-Raad)
Preutz i Chriſtiania (Obriſt-Lieutenant)
Priebſt (Danſk Sogne-Præſt til Garniſons-Kirken) Chriſtian Michael

Q.

Qviſt (General-Kirke-Inſpector og førſte Danſke Hof-Prædikant) Friderich

R.

Raarup (Provſt i Hatting-Herred) Andreas
Rambeck (Paſtor i Trundhiems-Stift)
Randulf (Foged over Indersøen i Trundhiems-Stift) Peter
Raſch (Caſſerer i Børne-Huſet)
Ravn (Forvalter paa Aſſiſtence-Huſet)
Reetz til Waargaard i Wenſyſſel (Obriſt)
Rehder (Conference-Raad) Wilhelm Ludwig von
Reſch (Sorenſkriver over Stordahlen i Trundhiems-Stift) Erasmus Sigismundus
Reutz (reſiderende Capellan i Stavanger) Magnus
Reventlau (Grev)

Müller (Juſtice-Raad og Stempel-Papiirs Forvalter) Friderich Adam
Mummes Boghandling
Munch (Commerce-Secretair)
Muſæus i Trundhiem (Sr.)
Muſs i Trundhiem (Cancellie-Raad)
Myhlenforth (Studioſus)

N.

Nanneſtad (Biſkop i Chriſtiania, Doctor) Friderich
Nanneſtad i Chriſtiania (Studioſus)
Næraae (Sogne-Præſt i Svendborg) Lauritz
Nehrenſen (Controlleur) Peterſen
Neuchs (Rector i Fridericia, Magiſt.) Johann og Lorentz Satterup (reſiderende Capellan ſammeſteds)
Neuchs (Sogne-Præſt til Winding ꝛc.) Hans Henrich
Nielſen (Hof- og Diviſions-Chirurgus) Niels
Nimb (reſiderende Capellan til Nordrehoug i Ringeriets Provſtie) Hans
Niſſen (Juſtice-Raad) Hans Nicolaus
Nordahl (Præſident i Trundhiem) Peter Tönder
Norup (Forvalter) Thomas

O.

Obelitz (Juſtice-Raad) Balthaſar Gebhard von
Olavius (Studioſus)
Olrick (Kloſter-Forſtander i Helſingøer)
Ortved (Juſtice-Raad og Præſident) Truels
Oſten (Kammer-Herre, General-Major og Commandant i Trundhiem) Johann Wiebe von der
Otzen (Poſtmeſter i Roeskilde) Friderich

P.

Palludan (Informator ved Søe-Cadetterne) Hans
Pau (Kammer-Raad)
Pauli (Copiiſt)
Pelt (Boghandler)
Pens (Islandſk Ober-Kiøbmand)
Peterſen (Studioſus) Parmo Carl

Pflueg

Lund (Studioſus) Niels Tönder
Lund i Chriſtiania (Studioſus)
Lunde (Hører ved Roeskilde Skole)
Lyderſen (Hattemager)
Lyhe (Geheime-Raad) Volrath Auguſt von der
Lyng (Kammer-Raad og Myntmeſter i Kongsberg) Caſper Henrich
Lykke (Sr.)
Lykke (Børſe-Commiſſarius)
Lysholm (Profeſſor og Rector i Roeskilde) Chriſtopher
Lytken (Capitain og Controlleur i Helſingøer) Friderich
Lytken (Sogne-Præſt til Schellerup) Otto Diederich
Lüxdorf (Conference-Raad) Bolle Willum

M.

Magnuſſen (Biſkop paa Island) Gisle
Magnuſſen (Landsfoged paa Island) Skule
Meinert (Kongelig Fuldmægtig) Andreas
Melbye (Poſtmeſter i Odenſe) Ulrich Chriſtian
Meldahl (Præſt til Woſſe ꝛc. i Bergenhuus Lehn) Even Auguſt
Michelſen (Sr.) Simon
Moltcke (Græv) Adam Gottlob
Moltcke (Græv) Adam Ferdinand
Monrad (Sogne-Præſt til Næs ꝛc. paa Øvre-Rømmerige) Niels
Monradt (Studioſus)
Moſſin (Sogne-Præſt i Bergen) Hans
Möller (Provſt i Jarlsberg) Jens
Möller (Kiøbmændene) Peter & Ole
Möller (Brygger)
Möller (Hof-Bogtrykker) Nicolaus
Möller (Sr.) Johann Mathias
Möller (Sr.) Chriſtian
Möllmann (Juſtice-Raad) Bernhard
Mönnichen (Juſtice-Raad)
Mönſter (Forvalter ved Bygholm)
Mönſter (Foged over Jeddern i Chriſtianſands-Stift) Georg
Mörck (Kammer-Secretair)
Mörck (Cancelliſt)
Mule (Sogne-Præſt til Nørre-Brobye) Johannes

Knudſen (Soufleur)
Knudſen (Cancelliſt)
Knudſen (Equipage Skriver) Niels
Koefoed Ancher (Etats-Raad)
Könneman (Cancellie-Secretair) Herman Henrich
Kragelund (Slots-Præſt paa Wallöe) Hans Schach
Krarup (Collega Scholæ i Aarhuus, Mag.)
Krogh (Studioſus) Peter Chriſtopher
Kruſſe (Provſt i Skioldborg) Friderich Wilhelm

L.

LOUISA (Deres Kongelige Høyhed, Princeſſe)
Laasbye (Kiøbmand) Jens
Landt (Sogne-Præſt til Heſſelager) Herman
Lange Cancellie-Raad) Jens
Lange (Sogne-Præſt i Wilslef) Jörgen
Lange (Reviſor) Chriſtian Diderich
Lange paa Molde (Sr.)
Lange (Studioſus) Swennitz
Langebeck (Juſtice-Raad) Jacob
Laſſen (Bogholder paa Sukkerhuuſet)
Lauritz paa Sparrisholm (Krigs-Raad)
Lemming (Sogne-Præſt til Nicolai Kirke) Hans Sörenſen
Lehn (Conference-Raad)
Leon i Chriſtianſand (Obriſt-Lieutenant) Michael
Lerche i Trundhiem (Capitain)
Lercke til Lerckenborg (Frue Grævinde) Amalia Magdalena von
Lindemand (Studioſus) Ferdinand Anthon
Lindencrone (Juſtice-Raad)
Lindewald (Provſt i Carmeſunds Provſtie) Chriſtopher
Lobedantz (Sogne-Præſt for Haarbye ꝛc. i Fyhn) Peter
Loft (Studioſus) Peter
Longeville (Frue General-Lieutenantinde)
Lorck (Paſtor til Friderichs Kirke paa Chriſtianshavn) Joſias
Lous (Søe-Capitain) Andreas
Löw (Informator) Hans
Lund (Præſt til Schanderborgs Slots-Kirke) Hans Peter
Lund (Commiſſariat-Skriver)
Lund (Sogne-Præſt til Kragerøe i Aggershuus-Stift) Jacob

Höyels (Etats-Raad)
Höyer (General-Krigs-Commiſſair)
Höyer (Sogne-Præſt til Sparboen i Trundhiems-Stift) Ole
Höyer (Studioſus)
Höysgaard (Klokker)
Hvulegaard (Hørkræmmer)
Hviid (Cancelliſt paa Rente-Kammeret)
Hviſtendahl (Capellan ved Frue Kirke) Matthias

J.

JULIANA MARIA (Enke-Dronning)
Jacobi (Pagernes Hofmeſter) Friderich Chriſtian
Jæger (Præſt i Wallensbeck) Lauritz
Ibſen (Fyrbøder ved General-Poſt-Amtet)
Jentoft (Juſtice-Raad og Laugmand paa Hedemarchen) Johan Arendt
Jeſſen (Etats-Raad) Johann Friderich Wilhelm von
Jeſſen (Sorenſkriver over Foeſen i Tronhiems-Stift) Andreas
Johnſen (Studioſus)
Jonſon (Biſkop paa Island) Finnur
Jordhöy (Provſt i Woer-Herred) Lauritz
Jörgenſen (Frue)
Irgens (Provſt i Thune-Herred) Chriſtian Friderich
Junghans i Trundhiem (Sr.)
Juuel paa Hedemarchen (Regiments-Qvarteermeſter) H. L.

K.

Kall (Juſtice-Raad) Johann Chriſtian
Karup (paa Rente-Kammeret) Sr.
Kampe i Trundhiem (Sr. Eilert)
Keutel (Studioſus) Hans
Kiær (Studioſus)
Kierulf (Fuldmægtig Sr.)
Kierulf (Klokker i Bergen) Jörgen
Kinckel (Viinhandler)
Kiöbke (Urtekræmmer)
Klingenberg (Viinhandler)
Kloumann i Friderichshald (Sr.)
Klouman (Lieutenant)
Knoph i Chriſtiania (Auditeur)

efter de naturlige Kopper, hvorved Indvendingen falder bort, som eliers grunder sig paa disse 2de Forhomme: 1) At al den Usundhed, som ved Kopperne drives ud af Legemet har været der før: 2) at Kuren just derfor er des fuldkommere, jo flere Kopper derved uddrives: hvilke Sætter han grundig, rydelig og udførlig har igiendrevet, og tillige viist, at Koppe-Sæden bedre udrenses ved faa og adskilte, end ved mange sammenlsbende Kopper. — Om end de indpodede Kopper ey vilde bryde ud igiennem en sco Huud, saa viser han til Slutning, at derved var endda ikke nær saa stor Fare at befrygte, som ved de naturlige Kopper, der ofsaa ofte sætte sig paa de indvortes Deele. II Kap. hvorudi Indpodningens Grundlære prøves og igiendrives. — Her vil Hr. Fr. undersøge den rette Aarsag til denne Kuurs lykkelige Udfald, naar han først har igiendrevet nogle foregivne. — Den første Aarsag man anfører, er den foregaaende Beredning. Den bør vel aldrig forsømmes. Men Hr. Barfoed i Jylland, Hr. Wasmuth i og omkring Trundhiem, og Hr. Gardini i Genua har lykkelig indpodet mange uden saadan Forberedelse. Lægerne selv bruge ikke, den eene samme Forberedelses Maade, som den anden. Efter en hæftig og voldsom Forberedelse døde i Philadelphia af 700 Indpodede ikkun en eeneste. Altsaa gior Forberedelsen intet til Kurens Lykke, men forebygger kun dens Vanlykke. — Det samme gielder og om Valget af Legems Arter, Aldere og Aarets Tider. Dets Mueligbed er vel de indpodede Koppers Fortrin. Men Indpodningen er dog ofte bleven forrettet uden samme med et lykkeligt Udfald. Desuden kan saadant Valg ikke altid finde Sted, og utallige Erfaringer stemme ligesaa lidet overeens med Valgets, som Forberedelsens Regler. — Den 3die og fornemste Aarsag til Kurens Lykke skal være Roddets Udflydelse ved de giorte Indsnit. Men deraf maatte da følge, at med megen Rods Udflydelse maatte følge faa og med liden mange Kopper. Herimod sætter Hr. Fr. sin egen Erfaring, da han ofte har seet lidet Rod med faa Kopper og megen Rod med mange Kopper tilsammen. Man indvender, at det kunde komme af Legemets mindre og større Begvemhed til Kopper, da der maatte have fremkommet mange flere Kopper, naar ikke Saarene havde vædket. Det lod sig høre, svarer Forfatteren, dersom dette lige Forhold mellem Roddet og Kopperne sielden indtraf. Man kunde svare igien,

tykkes

lykkes os, at en liden og stor Bequemhed træffer ofte ind, og derfor ofte kan virke det lige Forhold. Derfor bliver vel dette den kraftigste Giendrivelses Grund, som af Hr. Fr. ogsaa er anført, at Kuren lykkes og i alle de mange Tilfælde, hvor ingen Indsnitning er skeet og intet Rod udflydt. Det eeneste Exempel af Elisabeth Harris i Engeland, som efter den Chinesiske Maade, uden Indsnit, blev indpodet og haardt angrebet, beviser ikke Indsnitningens Fortrin efter den Constantinopolitanske Maade, fordi man undertiden, efter den sidste, er bleven ligesaa haardt angreben. —— Hr. Gandini i Genua udleder Koppe-Sygen af en udvortes frembringende og en indvortes bequemgiørende Aarsag, hvis Forening i Legemet skulde skee med en Brusen og Giæren, som skulde foraarsage de mange haarde Tilfælde ved de naturlige Kopper. Denne Gisning igiendrives foruden andre Grunde ogsaa derved i sær, at de indpodede Kopper ikke altid ere frie for de haarde Tilfælde, som følge med de naturlige. Endogsaa hos vor berømte Hr. Schønheiters Søn, som efter alle Kunstens Regler blev behandlet, indfandt sig Slag og andre mere betydelige Tilfælde.

(Beslutningen følger.)

Anmældelser.

Nyrnberg. Winterschmidt har udgivet Des Hrn. Grafen Caylus Sammlung von Aegyptischen, Hetruriſchen, Griechiſchen und Römiſchen Alterthümern. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. 12 Ark Text og 24 Kobber-Tavler i 4to. Den afdøde Græves Værk bestaaer af 6 Qvart Bind og bær Titel af Recueil d'Antiquités Egyptiennes, Etrusques, Grecques, Romaines & Gauloises. Græven forfølger Kunsterne fra deres første Oprindelse af indtil den Høyde, hvortil det grædske Genie bragte dem. Man seer deres forskiellige Afvexlinger og deres snart stigende snart faldende Flor. Man underrettes om den forskiællige Stiil efter Tidernes og Mesternes Forskiællighed. Hr. Caylus besad selv saare mange Mindes-Mærker af den gamle Kunst, og tillige den Lærdom og den Smag, som deres Forklarer maa have, naar han skal være lykkelig i at dømme. Endelig maa endnu mærkes, at denne lærde Mand ikke har

seet

seet paa Kunsten aleene, men tillige strøbt at oplyse gamle Folkeslags Gudstieneste, Skikke, Sædvaner og Begivenheder, og at forklare mange Steder hos gamle Skribentere. Da Værket er af saa udbredt en Nytte, og indeholder saa mange ypperlige Ting, saa maa man ønske Læserne til Lykke, eftersom de nu kan have og bruge det for ulige lettere Priis end tilforn. De udkomne Ark indeholde den første Afdeeling, eller de Ægyptiske Oldsager, med hvis Tydske Oversættelse man ikke har Aarsag at være misfornøyet; og Udgiveren lover at levere det hele første Bind til Paaske. Det vilde være Tegn til en almindelig herskende slet Smag, hvis dette roesværdige Foretagende ikke ved et tilstrækkeligt Antal af Liebhabere blev understøttet.

Züllichau. Den Frommanniske Boghandling har forlagt Denckmåhler der Gottseligkeit, oder die Macht der Religion in Krankheiten und im Tode. 1 Alph. 11 Ark i 8. Naar en Bog er skreven, som nærværende, med Forsigtighed og et klogt Valg, saa kan det altid blive et Værk af en udbredt Nytte, og tiene til at lære kiende den christne Religions Sandhed fra en Side, som er overmaade rørende. Men hvor megen Forsigtighed udkræves ikke til at skille saadanne Personers Exempler, som efter et Liv af exemplarisk Gudfrygtighed og ophøyet Dyd har opgivet Aanden med de frydefuldeste Fornemmelser i Hiertet, og med inderlig Længsel efter en bedre Verden, fra de Personer, af hvilke Frygt for Døden og den indvortes Angest udpresser mangen from Suk? Hvor meget kræves ikke til at skille de sieldene og mærkværdige Exempler paa en salig Udgang af Verden, fra de sædvanlige og mindre mærkværdige? (thi de sidste henhøre ikke i en Bog af denne Art.) Hvor meget hører der ikke ogsaa til at øse Efterretningerne om slige mærkværdige Exempler, der skal vise Religionens Magt i Døden, af reene og paalidelige Kilder; hvorhen sandelig ikke regnes Parentationer, Liigprædikener og mange af de saa kaldte sidste Timer? Endelig hvor magtpaaliggende er det ikke at holde sig fra den besynderlige Skrivemaade, mange pleye at bruge i dette Slags Skrifter, og hvorpaa vi har Prøver af Hr. Forstmann i hans opsamleten Denkmalen der Barmherzigkeit. —— Hvad nærværende Bog angaaer, da er den oversat af Engelsk, og har til Forfatter Richard Burnham, som allerede Aar 1754.

1754 har udgivet den under Titel af Pious Memorials, or, the Power of Religion upon the Mind in Sickness and at Death. Den indeholder intet uden Exempler af værdige Mænd, hvis tyumpherende Død er en mægtig Opmuntring til den sande Religions Kiærlighed, og med stiltiende Veltalenhed opvækker enhver om Rørelse i vor Natur. Antallet af disse Exempler gaaer over hundrede, som ere laante deels af den geistlige Stand, deels af andre høye og mærkværdige Personer i ældre og nyere Tider. Til disse Exempler har Oversætteren lagt endnu en liden Samling, som indeholder meget got, men vist nok kunde have været beriget me' mange bekiendte Exempler. Hr. Hervey, som har udgivet den Engelske Original efter Forfatterens Død, siger i Fortalen: „Disse Gudfrygtigheds Mindes-Tegn kan i „ Forsynets Haand blive et Middel til at opvække den Tanke„ løse, kalde den Ryggesløse tilbage fra sin usalige Levemaa„ de, opmuntre en Christen til'ny Iver og fordoblet Flid i „ vor tilbedelsværdigste Immanuels Tieneste, og til at lære „ Fritænkeren de sande Frugter af en uskrømtet Troe og de „ salige Følger af et helligt Levnet." Det ønske vi med ham, og haabe det ogsaa. Thi hvor finder man, som Young siger, undtagen Dødens Scene, ellers en Scene, som er saa stærk, til at røre, saa sød, til at henrykke, saa stor, til at ophøye, saa himmelsk, til at besiæle, saa fast, til at understøtte den skiønne Dyds Throne.

Paris. Humblot har forlagt Choix de Poesies Allemands 4 Vol. 12. Det store Bifald, som Gesners Abels Død og Idyller har fundet i deres Franske Dragt hos Franzoserne, har foranlediget Hr. Huber til at udgive en heel Samling af tydske Digte. I Discours preliminaire staar en kort Historie om den tydske Poesie. Foruden denne er det vel udsøgte Indhold tilstrækkelig nok for at handthæve de Tydskes Ære blant en Bouhours Landsmænd. Det første Bind indeholder Idyller og Fabler af Schmidt, Breitenbach, Wieland, Rost, Kleist, Gesner, Prinz August af Sachsen Gotha, Hagedorn, Gellert, Schlegel, Gleim, Lessing, Lichtwehr; i det andet følge Sange og Elegier af Cramer, Klopstok, Karschin, Ramler, Utz, Gerstenberg, Cronegk, Dusch; i det tredie staar Wielands

Prø-

Prüfungen Abrahams, Kleists Cissides og Paches, Zachariæ, Schmupftuch, Kleists Frühling ꝛc. og det fierde Bind slutter Troppen med adskillige moralske Digter af Schlegel, Withof, Hagedorn, Gellert, Cronegk, Wieland, Dusch, Utz og nogle Satyrer af Canitz og Rabener. Oversættelsen er i Prosa, og paa adskillige Steder forsynet med Anmærkninger over Digterne og deres Digte.

Hamborg. I forrige Aar er trykt: Von dem Beynamen der Fromme, welcher einigen Regenten beygeleget wird. — Eine feyerliche Rede, welche am letzten Geburtsfest des weiland Allerdurchlauchtigsten, Großmächtigsten Monarchen, Friderich des Fünften ꝛc. glorwürdigsten Andenkens, im Jahr 1765. in dem Königl. Akad. Christianeo ist gehalten worden, von D. Gottfried Prose. Hos Hertels Enke og Gleditsch. 2 og et halv Ark i 8vo. Indholdet af denne Tale kan følgende Steder af S. 25 nogenlunde give tilkiende; „From heisset so viel als gnädig, und ein frommer Regent ist ein gnädiger Regent. GOtt erhalte dich, rief der „Römische Rath, du frommer Antonin! GOtt erhalte „dich, du gnädiger Antonin! — Wir würden aber sehr „irren, wenn wir die beyden Wörter from und gnädig für „völlig gleich bedeutende Wörter halten wolten. — Die Frömmigkeit M. H. ist eigentlich keine besondere Tugend, sondern diejenige Eigenschaft, durch welche alle Tugenden einen „gröſseren Werth, eine vorzüglichere Hoheit und einen helleren Glanz erhalten. Stellen sie sich die sittlichen Tugenden „unter den Bilde der physikalischen Farben vor. Gleichwie „die schönsten und prächtigsten Farben ohne Licht keinen „Schein haben; sondern dunkel aussahen und gar unsichtbar „werden; so sind die Tugenden ohne Frömmigkeit matt, „leblos und unkräftig. Das Licht, der Glanz, die Schönheit, „die Kraft aller Tugenden bestehet in der Frömmigkeit ꝛc.“

Leipzig. Een af Isocratis Taler er udkommen i en ny Udgave, hvilket vi ikke kan undlade at anmelde, i sær da samme er geleydet med den behagelige Udseende, hvori man med Tiden vil faae hele Isocratem at see i en ligedan Udgave: Isocratis Panegyricus Recensuit & animadversionibus

bus illustravit Sam. Frid. Nath. Morus. Hos Weidmans Arvinger og Reich 1766. 8. 12 Ark. Vi kan aleene sige vore Læsere i Almindelighed, at saavel den kritiske Indretning, som Oplysningen og Forklaringen af Texten, begge ere af beste Præg, og røbe et Genie dannet for denne Art af Litteraturen, megen Skarpsindighed, Nøyagtighed, Flid og Belæsenhed. I sær betrædes en Vey, som meget er forsømt ved Fortolkningen af gamle Talere, Digtere og Philosopher. Hr. M. har nemlig nøyere studeret Historien af den Tid, Isocrates levede og skrev, og henvendt en besynderlig Opmærksomhed paa Oplysningen af de Steder, som angaae historiske Omstændigheder, saa det vil blive ham læt, med Tiden at sætte forved sin Udgave en Historie, eller dog en chronologisk Orden paa Historierne i det Tidsrum, hvorudi Isocrates har levet.

Kønigsberg. Hartung og Zeise har forlagt: Neue Erfahrungen, die Zahnschmerzen mit dem künstlichen Magnet zu heilen. 1766. Det Middel at stille Tandpine ved Magnetens Hielp har været i stor Udraab, men dets Berømmelse begynder nu temmelig at falde. Forfatteren Hr. Hesse stadfæster dette Middels Uvished, han erindrer, at det slet ikke behøves at vende den Syge mod Norden eller Sønden. Hos nogle Syge har dette Middel aldeles ikke slaaet an, undertiden har det vel virket, men efter et Par Minuter atter indfundet sig igien.

Dresden. I forrige Aar er udkommen: Des Herrn Abt Duguet Bildung eines Fürsten zum besten Regenten ꝛc. Første Deel paa 18 Octav-Ark. Den første Deel af dette smukke Værk forestiller en Regents Egenskaber og Pligter mod sine Undersaattere, for saa vidt de flyde af en ægte Statskunstes Grunde. Den anden Deel danner en christelig Regent i Henseende til de Forbindtligheder og høyere Hensigter, som Religionen og Udsigterne i et tilkommende Liv forestiller og udkræver.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 2.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Januar. 1767.

Kiøbenhavn.

(Beslutningen af Hr. Prof. Frises Skrift om Indpodningen i forrige No.)

III. Kap. indbefatter et Forsøg til en nye Indpodnings-Lære. — Forfatteren forudsætter, at Kopperne er en Art af smitsomme Sygdomme, at der i Legemet er kun en blot Bequemhed til at modtage saadan Sygdom, at vore Safter altsaa ikke ere af saadan en Blanding, der engang nødvendig maatte gaae i Giæring og udkaste Kopperne, hvoraf følger, at Ingen faaer dem, uden ved Besmittelse, og Ingen uden de, hvis Legemer have en Bequemhed til at modtage samme. Besmittelsen skeer ved fremmede Partikler, som af vor Luft-Kreds trænge sig ind i vore Legemer, og formænge sig med vore Safter, hvis Blanding derved forandres til en prikkende, stikkende, feberagtig og fordervende Skarphed. Sygdommens større eller mindre Hæftighed, i een Omgangs-Tid hos forskiællige Personer, maa tilskrives deres indvortes forskiællige Bequemhed. Deres større og mindre Hæftighed i forskiællige Omgangs-Tider er en Virkning af den besmittende Materies større eller mindre Skarphed. Altsaa staaer Sygdommens Hæftighed i et sammensat Forhold med den indvortes Bequemhed og den besmittende Materies Kraft. Var man nu i Stand til at kunne formilde den besmittende Materies Skarphed, saa den

kunde blive mildere end den, der i nogen Omgangs-Tid indtrænger sig i Legemet, saa skulde og denne formildede Materie frembringe langt mildere Kopper end i nogen Omgangs-Tid. Han troer, at Lægerne i Indpodelsen har fundet et Middel dertil, og betient sig deraf, uden selv at tænke derpaa. Naturen har forsvaret vore Legemer imod de indavlede Skarpheder med en olieagtig Materie, ligesom en balsamisk Salve, der sløver de bidende Skarpheder. Kunsten har ogsaa derudi efterfulgt Naturen. — Disse forudsatte almindelige Grunde anvendes paa Indpodningen. Koppe-Giften er en saadan bidende og skarp Materie, som løber omkring med Blodet. Dens skarpeste og flygtigste Deele uddunster af Legemet giennem Huden. Andre Deele gaaer bort med andre Uhumskheder igiennem andre Veye, saasom ved Urin, Stoelgang og Spyt. Andre flygtige Deele aabne sig Vey igiennem de tynde Koppe-Blærers kugelrunde Overflader. Den sidste og overblevne Deel er den, som giemmes i Koppe-Blegnerne, hvilken i sit Omløb med Blodet og Vædskerne er bleven blandet med deres feede Partikler, og er derfor at anse som en formildet og forbedret Koppe-Sæd, langt mildere end den, der fra Luften indtrænger sig i Legemerne. Just denne formildede Koppe-Sæd er det, som ved Indpodelsen giør Sygdommens Hæftighed i de kunstige Kopper langt mildere, end i de naturlige. Slange-Stik og galne Hundes Bid troer man kunde læges, om man saaledes kunde formilde de tilbragte Vædskers Skarpheed, at de tabte deres Virksomhed: hvi da ikke troe det samme om Koppe-Sæden, naar den er formildet ved den Fedme og Olie, som virkelig befindes i Roddet? Herved bør og Koppe-Giftens Mængde komme i Betragtning. Naturen ligesom overvældes af Giftens Mængde ved dens Indtrængelse fra Luften igiennem alle de smaa Aabninger. Men ved Indpodelsen opægges den kun ved en liden og formildet Gift. Alt dette troer Forfatteren at være den rette Aarsag til Indpodelsens lykkelige Udfald, hvilken Erfarenhed ogsaa bekræfter, da den kunstige Sygdom altid befindes langt lettere end den naturlige, naar man vil see paa den udvortes Aarsag i Almindelighed, og ikke paa enkelte Personers indvortes Beqvemhed, som kan foraarsage, at A kan af den kunstige Sygdom blive hæftigere angreben, end B af den naturlige, da der ikke kan tviles om, at A af den naturlige havde blevet endnu langt hæftigere angrebet og B vilde endnu have lidt mindre ved den kun-

kunſtige. See der et kort Begreb af Forfatterens Indpodnings-Lære, hvilken han end mere beſtyrker, ved at forſvare den mod adſkillige formodentlige Indvendinger. Til Slutning viſer han, at Koppe-Giften kunde, uden nogen farlig Følge, lige ſaa vel ved Indſlugning ſom ved Indſkiæring tilbringes, ſkiønt han tilſtaaer den ſidſte Fortrinet. Som et mærkeligt Exempel derpaa antegnes dette, at Hr. Doct. Jenſenii ældſte Dotter fik Kopperne ved at afbide en Syenaal fra en med Koppe-Materie giennemdraget Traad. Hun var i ſit 7de Aar, og fik nok mange men dog gode, ſom kom frem den ſedvanlige Tid efter Indpodningen. IV. Kap. handler om **Forberedelſen til Indpodningen.** — Den beleyligſte Tid er den, paa hvilken en mild Koppe-Art regierer. Af Aarets Tider er For-Aaret den bedſte, dernæſt Efterhøſten, ſiden Vinteren og endelig Sommeren. Den Alder fra 5:12 Aar er den bedſte, dernæſt fra 12:20, ſiden fra 20:30, over hvilken ſidſte man ey lettelig bør indvode nogen. Perſonerne maa være friſke og ſunde, og her viſes, hvad Sygdomme og Tilfælde man har at vogte ſig for, ſaa vel hos Børn, ſom voxne Perſoner. Til Slutning forestilles Forberedelſes-Maaden i ſig ſelv, ved hvad for Midler den bør ſkee, og hvad for en Levemaade derved bør tages i Agt, ſaa vel af de ældre ſom yngre Perſoner. V. Kap. **Om Indpodningen ſelv.** Koppe-Materien maa tages af Ledemodene paa en Syg, ſom har gode og adſkildte, helſt naturlige Kopper. Kopperne maa være tørre, og Blegnen gulagtig og have miſtet ſin røde Ring. Man ſøler tvende Traade, helſt af Silke, i Roddet af de aabnede Kopper, eller trækker dem igiennem ſaa mange, ſom kan være nok til at faae dem ganſke indtrukne af Materien. Diſſe bevares i en Flaſke for Luften. Man kan og bruge dem, ſom ere nogle Uger, ja Maaneder gamle, men de maa ey være fugtige eller mugne. Det er nok man giør et Snit paa der Forrette af den eene Arm, omtrent af en Tommes Længde, midt imellem den yderſte Arm-Knok og øverſte Skulder-Been. Snittet maa ey gisres paa et Sted, hvor der løbe ſtore Aarer, og ey for dybt. Det mindſte Tegn til Blod viſer, at det er dybt nok. I Ritſen lægges en Traad af ſamme Længde. Der oven paa lidet med Balſamo Arcei beſtrøget Lindſkab, og derpaa igien et ſimpelt Plaſter af Empl. diachyl. eller Diapalmæ af 1½ Qvadr. Tommes Størrelſe, hvortil og kan bruges en over en ſagte Ild vexet Linklud. Der-

paa slutter man et Bind om Armen, som ey maa opløses førend efter 48 Timers Forløb. De Indpodede maa holdes i jævn og maadelig Varme, og hyttes saa vel for stærk Heede, som stor Kulde. VI. Kap. Om de indpodede Koppers Natur og Behandling. Forfatteren viser her hvad for en Levemaade de Indpodede maa tage i Agt, forestiller Sygdommens Fremgang fra 3die Dag efter Indpodningen, da Traaden aftages, indtil den 8de Dag, samt dens Forandring, Omverling og mærkelige Tegn, hvorved den under sin Fremgang hver Dag giver sig tilkiende, og lærer omstændelig hvorledes Sygdommen bør behandles saa vel under sine almindelige, som sælsomme og meget sieldene Tilfælde. VII. Kap. indbefatter en Historie om Indpodningen i Danmark og Norge. Mad. Montagne indførte Indpodningen i Engeland, ved at lade sine Børn indpode, og Hr. Geheime-Raad og Baron af Bernstorphs Gemahlinde indførte den i Danmark 1754. ved at vove sin egen høye Person. Hendes lykkelige Exempel drog flere efter sig, da nogle Forældre deraf bevægede lode deres Børn indpode ved Liv-Med. Berger og Hof-Chir. Wohlert, som tillige med den hidkomne Dr. Argent fra London havde forrettet den lykkelige Kuur paa Baronessen af Bernstorph. Paa deres Forestilling stiftede Hans Majestæt 2de Indpodnings-Huse i Kiøbenhavn. 50 Børn overstode der Sygdommen meget lykkelig, nogle faa undtagne. Men Anstalten fandt omsider sine Vanskeligheder, da man med Løfter og smaa Foræringer maatte overtale fattige Folk for at afgive deres Børn. Af ædlere Grunde lode sig overtale Hr. Justice-Raad Kraft i Sorøe, Hr. Prof. Rosenstand, Hr. Prof. Basedow og Hr. Jæger i Wallensbek. Anstalten med Indpodnings-Huset maatte i Aaret 1760. gaae ind igien. Hr. Justice-Raad Kraftes Søn døde 6 Uger efter de overstandne Kopper, men af Kiig-Hoste, som da vare Gængse. Ikke desto mindre opvakte hans Død en ubillig Mistanke mod Indpodningen. Dog bleve i Aaret 1760. adskillige i Byen med god Lykke af ovenmældte Hr. Berger og Wohlert indpodede. Forfatteren selv har i Aarene 1756.57. indpodet 4re, blant hvilke var en Jomfrue Ahrendtz, omtrent 35 Aar gammel. Hr. Dr. Jensenius har og indpodet Adskillige, blant hvilke Grøven Julianus de Moltke, som 6 Uger efter overstanden Indpodning, angrebet af en da gængs Skarlagens-Feber, giorde med sin Død

Ind-

Indpodningen ikke lidet ſkiønt ubillig miſtænkt. I Aaret 1754. havde Hr. Fabritius, da Phyſicus i Staden og Amtet Tondern, nu Hoſpitals Medicus i Kiøbenhavn, allerede indpodet ſine 2de Sønner og gav et Forſkrift, hvorefter adſkillige i Holſteen bleve indpodede. Medens Indpodelſen her i Kiøbenhavn gaaer lykkelig for ſig, har Med. Studioſus Georg Wilhelm Barfoed indpodet med ſtor Lykke i Jylland over 200. Hr. Wasmuth, Chirurgus i Trunhiem, har der i Byen og omkringliggende Egn indpodet 80, hvoraf 2de døde, een paa 4, og en anden paa 1½ Aar, hvis Død Forfatteren uden Beſmykning anfører paa Indpodningens Regning. Det ſtørſte og navnkundigſte Exempel gav i Aaret 1760., da værende Kron-Prints nu allernaadigſt regierende Konge Chriſtian den 7de, hvis Indpodning lykkelig blev forrettet af de 3 berømte Læger Liv-Med. Berger, Hof-Chir. Wohlert og Dr. Jenſenius. Saa ſtort et Exempel havde man troet ſkulde have giort Indpodelſen almindelig. Men den lille Kraftes og Grøven af Moltkes Død bleve af dens Fiender brugte til at berygte den. En ung Enke i ſær, ſom under Forberedelſen blev maniaca formedelſt Sinds-Bevægelſer, og alt for flittig Natte-Studering og Grublen, gav den et Stød, ſom næſten ganſke ſtandſede den. Efter Forfatterens og Hr. Wohlerts Regning, ere til afvigte Aars Begyndelſe, omtrent 170 Perſoner her i Kiøbenhavn blevne indpodede. Denne korte Hiſtorie beſtyrkes med de i følgende Anhang tilføyede Breve og Hoved-Beviſer af Hr. Liv-Med. Berger, Dr. Jenſenius, Dr. Fabricius, G. W. Barfoed, Chir. Wasmuth, Dr. Wohlert. Nu følger den

Anden Part,

ſom handler om de naturlige Koppers Lægemaade. Det er ikke umueligt at lære Folk, ſom boe paa Landet, hvorledes ved bequemme Midler at hielpe ſig ſelv i adſkillige Sygdomme. Det er heller ikke umueligt for ſaadanne Folk ved deslige Midler at helbrede Smaa-Kopperne. Indpodelſen er da det første Middel dem forelægges. Det er mueligt, at man ved kraftige Overtalelſer og øyenſynlige Exempler kan faae Bønder og den øvrige Almue til at betiene ſig deraf. Hr. Barfoeds og Wasmuths Breve beviſe det. Den fornødne Levemaade under Forberedelſen er ikke ſtrængere og koſtbarere, end at den jo

ogsaa af dem kan tages i Agt, og Forberedelsen i sig selv ikke haardere, end de jo kan holde den ud. Herremænd paa Landet og Øvrigheden i Kiøbstæderne burde ved Belønninger opmuntre Almuen til Indpodningen. —— Til at bevare sig mod de naturlige Kopper har man endnu ikke fundet noget andet Middel. End mere bør Forældre udsætte deres Børn paa 4 a 5 Aar for Smittelsen paa den Tid, naar de herskende Kopper ere af en god Art. Men man kan formindske Faren for dem, ved at holde dem til samme Levemaade, som maa tages i Agt under Forberedelsen til Indpodningen, og til den Ende maa man nøye bemærke deres her bestemte foregaaende Kiendemærker. Skulde man end tage Feyl af disse Kiendemærker, saa ere dog de her foreskrevne Lægemidler af den Beskaffenhed, at de i enhver anden Sygdom, som formedelst sin Lighed med Kopperne gav Anledning til Feyltagelse, kunde gavne mere end skade. Nu følger efter bemærkede Kiendetegn den Syges Behandling, hvorved det er en Hovedsaa, at den Syge ikke holdes for varm, da Forvarmelse er ikke mindre skadelig, end Forkiølelse. Derpaa følger Kurens Indretning efter Forskiæl mellem onde og gode Kopper, hvis forskiællige Kiendemærker bestemmes tillige med Forskrift, hvorefter at behandle først den gode Art. Fremdeles forklares dens naturlige Gang og Orden med hvad videre derefter er at giøre. Men denne milde Sygdoms Gang kan forandre sig efter Naturens endten alt for svage, eller alt for stærke Kræfter til at uddrive Kopperne. Sygdommens Udseende i den første Fald bliver her omstændelig beskrevet. Det er de saa kaldte Chrystal- eller Bælg-Kopper, man da er befængt med. Derpaa meddeeles et Forskrift for de Midler, man i denne farlige Grad af Sygdommen har at betiene sig af. Dernæst beskrives Sygdommens Udseende i den anden Fald, og siden vises, paa hvad Maade den maa behandles. Hidindtil er handlet om de adskildte Kopper. Nu følger de sammenlsbendes Afhandling, hvis Kiendemærker først bestemmes, Udseende, samt Løb og Fremgang dernæst forklares, Lægemaade og Behandling til Slutning foreskrives, hvoreefter følger de foranførte Reglers nøyere Bestemmelse og Anvendelse paa smaa Børn. Under Koppesygen forefalde særdeles Tilfælde, som udkræve anden Hielp, nemlig følgende: 1) Slag og Spretninger hos Børn: 2) Svælgets Ophovning: 3) Øynenes Tillukkelse: 4) Næsens Tilstoppelse: 5)

Hud-

Hudløshed i Halsen: 6) adskillige Blodflod: 7) Bylder og Rodsætninger efter Kopperne: hvilke Tilfælde forklares med Anviisning til hvad man har at tage i Agt. Afhandlingen besluttes med Moddens skarpe Fordømmelse. Den er det Middel, som Landsbye-Folk i sær indbilde sig med største Lykke at kunne betiene sig af til Koppernes Uddrivelse, og naar de har brugt den, saa skrive de deres Døde paa Naturens, og deres Frelste paa Mødens Regning, da det dog er Naturen, der har frelst de Sidste fra Møden, som dræber de Første. —— Skriftet besluttes med en Fortegnelse paa de Midler, som hist og her i begge Parter ere henviste til, og denne er geleydet med en foregaaende J. Agttagelse. Denne sidste Afhandling om de Naturlige Kopper, deres Behandling og Lægemaade, er forfattet paa den for ustuderede Læsere begribeligste Læremaade ved Spørsmaal og Giensvar, hvis sædvanlige Vidtløftighed Forfatteren saa vel har vidst at indskrænke, at den slet ikke falder kiedsommelig.

Følgende Efterretning er indsendt.

Jeg lod i afvigte Aars lærde Tidender No. 43. indrykke en Anmældelse af nogle udarbeydede Oversættelser af Latin og Græsk, givende tilkiende, at jeg ey var uvillig til at lade samme komme for Lyset, og fremdeles at forfætte en Samling deraf. Jeg tilstaaer min Anmældelse var noget ubestemt, og har maaskee forledet nogen til at troe, det ikke var mit Alvor. Men jeg kunde ikke bestemme mig nøyere for denne Gang. Enhver maa tilstaae, Skrifters Udgivelse hos os finder ikke faa Vanskeligheder, og udkræver megen Forsigtighed. Aarsagerne, hvorfore, hvilke jeg foreſtiller mig, dem vil jeg tie med til en anden Leylighed, om den gives mig. Nok er det, Sagen kan man ikke løbe lige til. Jeg vilde først forsøge, om ikke Forlæggere af sig selv vilde indfinde sig, og hvis ikke disse, da Prænumerantere. Det Første frygtede jeg endelig ikke meget for. Det Sidste havde jeg noget, men ikkun lidet Haab om. Adskillige mine Venner har bedet mig at vedblive mit Forsæt. Nogle har mældet sig at ville prænumerere. Dog ere de Sidste kun faa og et meget utilstrækkelig Antal. Dette har ikkun givet mig et svagt Haab om flere. Dog vil jeg, for at forsøge alle Ting, bestemme mig nøyere i

den Henseende. Til Bevis, at det har været mit Alvor, besluttede jeg for noget siden, efter andres Opmuntring, at levere til Trykken det Første Stykke af den anmældte Samling, som skulde indbefatte Oversættelser af nogle Ciceronis og Plutarks Skrifter. Det Første, som var Ciceronis fortræffelige Afhandling om Alderdommen, eller hans ældre Cato, som den kaldes, er allerede færdig. Man seer da, det har været Alvor. Men derved bliver det for denne Gang. Deels drister jeg mig næppe til at gaae videre, deels er det ikke gaaet mig efter Ønske i denne Sag. Da jeg bekom de aftrykte Ark, befinder jeg, at Papiret er, imod min Formodning, saa maadeligt, at jeg, af Respect for Cicero og mine Landsmænd, undseer mig ved at lade ham i denne Dragt komme for Lyset, i sær da jeg veed, at jeg har stræbt (med hvad Lykke det maa andre dømme om) for at levere ham i en ham saa værdig Dansk Oversættelse, som mig mueligt har været. Bogtrykkerens Undskyldning, at Papiret af Mangel paa Frost var saa slet, var gyldig nok. Men ikke desto mindre lader jeg Værket standse paa nogen Tid, for at see, om ikke flere Prænumerantere ville mælde sig. Kan jeg faae saa mange, at Bekostningen kan bestyres, saa vil jeg lade denne Afhandling omtrykke paa det bedste Papiir mig mueligt er at bekomme. Da man nu seer, det er mit Alvor, saa ønskede jeg Liebhaberne vilde vise mig, at det ligesaa er deres alvorlige Villie, og det som snareſt, paa det Arbeydet kan gaae uforstyret fort. Prænumeranterne ville behage at mælde sig hos mig selv, i min Boelig paa den Latinske Skole her i Kiøbenhavn. For Arket af det bedste Tryk-Papiir, jeg kan faae, forlanges intet mere, end 2, Skriv-Papiir 3, og Post-Papiir 4 Skilling, og kan man da for det første prænumerere for et halvt Alphabet, da Intet mere ved Annammelsen betales, uden Omstændighederne skulde forvolde, at man maatte lade en Deel flere Ark skyde derover, efter hvis Antal den fastsatte Priis da til Efterskud billigen maatte forøges. Jeg sætter uden Tvil Prisen ikke for høyt. Men man seer deraf, at Prænumeranternes Antal maatte være desto større til Omkostningernes Bestyrelse. Imidlertid kan den trykte Afhandling strax bekommes til Giennemlæsning og Prøve, om man saa behager. Jeg har anvendt paa Oversættelsen al mueli Flid. Dette tør jeg sige, uden at rose mig selv. Thi endda

kan

kan Oversættelsen være slet nok. Dog har jeg oplæst den efter den latinske Text for gode Venner, Dem man maa tilskrive ikke mine Feyl, men nok nogle forbedrede Steder. Om jeg nu altid kan have saa gode Venner, som man ikke maa falde besværlig, og Kiendere, som man kan lide paa, ved Haanden, det tviler jeg noget om. Men for dog at vise, det er mig derom at gjøre, at Arbeydet kan drives til den høyeste Fuldkommenhed, uden at man derfor skal have mig aleene at takke, saa vil jeg ydmygst udbede mig den Gunst af lærde Kiendere, at de ville tilskikke mig deres Anmærkninger, med eller uden deres Navne, endten over Feyl, som bør rettes, eller Steder, som kan forbedres, tilligemed en liden hosføyet Forklaring, som opdager Feylene, og viser Forbedringens endten Muelighed eller Nødvendighed. Disse Anmærkninger kunde da i Fortalen til de næstfølgende Stykker tages i Betragtning, og Oversættelserne derefter rettes og forbedres.

Hvad anbelanger den Plan, jeg har fulgt og agter fremdeles at følge i Oversættelsen, med mindre jeg bliver underrettet om nogen bedre, da holder jeg det her ikke af Veyen derom at give nogen Efterretning. Der er en Middelvey i Oversættelser, som fast i alle Ting, at følge, og tvende Afveye, een til høyre en anden til venstre Side, at geraade paa. De vige fra Middelveyen paa den eene Side, som følge den paraphrastiske Oversætnings-Maade. Disse ville gierne hellere fortolke, end oversætte en Forfatters Udtryk, da han dog selv ikke har vildet, de skulde være tydeligere, og de burde tidt ikke være det. Hans fyndige, fyldige og frugtbare Tanker, som med stor Kunst og Vittighed ere forfattede i korte afbrudte og indknebne Talemaader, dem ville de gierne trække videre ud, maaskee fordi de selv har haft ondt ved at begribe dem, og betragte Forfatterens Dunkelhed som en Feyl. Denne Betragtning kan let skiule Kunsten i den fyndige Korthed for deres Øyne, og forlede dem til at holde sig forpligtede til i Oversættelsen at oplyse hans Tanker alt for meget, da Udtrykkene derved tabe al deres Kunst, al Fynd og Kraft, og Forfatteren bliver ikke mere den, han var. Ofte skeer det, at Forbindelsen mellem Tankerne falde dem ikke saa strax i Øynene: De lede efter den: De finde den med Nød: men den Nød ville de befrie deres Læsere fra: derfore søge de at gjøre Forbindelsen mere vidtløftig, for at gjøre den mere kiendelig. Ofte

har en Forfatter med fri Forsæt efterladt een eller anden Aabning i sine Slutninger. Disse vilde han, for ey at sige mere end han behøvede for sine Læsere, at disse selv skuldе opfylde. En Oversætter har ofte uden Grund holdt det for sin Pligt at opfylde dem. Disse Oversættere ere dog for saa vidt at rose, som de have gode Hensigter med deres Vidtløftighed, men derimod for saa vidt at laste, som de ere alt for korte Udtolkere og alt for vidtløftige Oversættere. Som i alt andet, saa er Middelveyen herudi ogsaa vanskelig for mange at træffe, og det skeer ofte, som man pleyer at sige, incidit in Scyllam qvi vult evitare charybdin. De derfore, som afskeye til den anden Side, sætte sig for at gaae lige ved Siden af deres Forfattere, og som Soldater, naar de marchere, at holde stive og lige Fødder med ham. Disse følge allevegne den bogstavelige Oversætnings-Maade, og levere os dem jeg f. Ex. vil kalde Fransk-Tydsk-Latinsk-Græsk-Danske i Stedet for reene Danske Oversættelser. Saadanne have vi mange Oversættelser af Bibelen. Jeg troer, at en blind Ærbødighed for Skriftens Ord har leveret os dem saa beskafne. Deres Hensigt maa være at levere deres Forfattere, som de ere, men de glemme tillige derved, hvem de selv ere. Nu seer man lettelig hvor Middelveyen ligger og hvor den fører hen. Den hverken alt for bogstavelige eller alt for paraphrastiske Oversætnings Maade er uden Tvil den bedste. Det er denne jeg har holdt mig forpligtet til at følge i mine Oversættelser. Jeg har giort mig Samvittighed over at forandre nogen Vending eller Talemaade, hvilken jeg har skiønnet, at det eene Sprog lige saa vel kunde taale, som det andet. Lad end være nogen af disse ikke tilforn vare hørte eller brugte i det Danske Sprog, saa har det været mig nok, at de burde være det, fordi Vendingen ikke støder an mod nogen Sprogets Regel, og Talemaadens enkelte Ords og deres Begrebs Sammenføyelse er ligesaa naturlig i det eene Sprog, som det andet. Enkelte Ord har jeg og i alle mine Oversættelser, i sær af græske Skribentere, som har givet mig oftest Anledning dertil, drisset mig til at danne, nemlig saadanne, hvis Sammensættelse af Stamme-Ordene, som i begge Sprog finde Sted, var i dem begge lige naturlig og bequem. Hvo seer ikke, at den midtelste Oversætnings-Maade saaledes maa blive et frugtbar Middel til Sprogets Berigelse med nye Ord og Vendinger? Den der af Øvelse og flittig Læs-

ning

ning i flere end eet Sprogs Skribentere har fattet et almindelig Begreb om Sprogenes Analogie, han skiønner letteelig, hvad for Ord og Talemaader der kan bruges i alle Sprog. Naar f. Ex. Plutark kalder en Ting i sit græske Sprog σφυρήλατον, saa kalder jeg den med samme Ret paa Dansk hammerslagen eller hammerdreven, hvilket Danske Ord skikker sig ligesaa vel til Sagen, som hans Græske. Jeg har i denne her anmældte Afhandling dristet mig til at bruge det nye Ord Flidsommelig, som jeg har dannet efter sparsommelig o. a. fl. for dermed at betegne en indvortes hærdet og herskende Tilbøyelighed til at være flittig, som nogen i Gierningen kan være af andre drivende Aarsager. Saa har jeg dristet mig til at kalde Caducus snart nedfældig, snart forfældig, naar Meeningen det udfordrede, og disse ere ligesaa Danske Ord, som affældig, lad være nye. Ligesaa har jeg brugt vedstøtte efter tilstøtte og understøtte. Men disse ere jo ikke Danske Ord. —— Og vi vare jo heller ikke Danske Mænd, førend vi bleve fødte. Nok, at de dog ere vel skabte, og ikke som Misfostre avlede af en uskikket Sæd. —— Ligesaa, naar Cicero i sit Sprog tør sige: hujus libri confectio omnes absterfit Senectutis molestias: saa tør jeg sige med samme Ret paa Dansk: Dette Skrifts Forfattelse har afstrøget alle Alderdommens Besværligheder. Thi jeg eyer alle de enkelte Ord i mit Sprog, som svare til hans. Det koster altsaa, synes mig, intet videre, end at jeg forbinder dem i mit, om de end aldrig tilforn derudi har staaet i den Forbindelse med hinanden. Ja det Danske Gierningsord afstryge synes mig ligesaa eftertrykkelig og bequem, som hans latinske abstergere. Det er da paa denne Middelvey Sproget kan beriges ved Oversættelser, uden at forderves, og dets Berigelse skal ogsaa være mig en magtpaaliggende Sag. I øvrigt skal jeg stræbe for at levere mine Forfattere oversatte i en saa reen, fri, flydende, utvungen og regelmæssig Dansk Stiil, som mig mueligt være kan. Hvor hældig jeg i denne min Bestræbelse hidindtil har været, det lader jeg andre domme om. Man kan, som sagt er, bekomme den hele Afhandling til en Prøve.

L. Sahl,
Con-Rector ved den Latinske Skole
i Kiøbenhavn.

Lemgo.

Lemgo.

I den Meyerske Boghandling er udgivet Beschreibung des Landes Kamtschatka, vom Prof. Krascheninnikow, nach dem Englischen Auszuge des Doct. Grieve, vom Prof. Röhler ins Deutsche übersetzt. Stor 4to, 2 Alph. med Fortalerne, og 2 Ark Kobberst. Hr. Krascheninnikow var een af de 6 unge Lærde, som bleve givne Medlemmerne af det Russisk-Keiserl. Videnskabers Akademie, Professorerne Gmelin, Delisle og Müller, som Medhielpere paa deres bekiendte Reyse til Siberien i Aaret 1733. Han lagde sig vel fornemmelig efter Naturkyndigheden, men viste dog derhos saa stor Tilbøyelighed til Jord-Beskrivelsen og Historien, at man ogsaa i den Henseende betienede sig af ham med megen Tillid. Da derfor Søe-Officierernes Foretagende med at opdage en Vey til Kamtschatka igiennem Iishavet havde været forgiæves, besluttede Professorerne, som den Tid opholdt sig i Jakutsk, at sende Krascheninnikow den nærmere Vey til Kamtschatka, for at underrette sig om Alting saa nøye som mueligt, indtil de kunde komme selv bag efter. Dette skeede 1736. Men der kom siden adskilligt i Veyen, som hindrede Professorerne selv at komme derhen: og Krascheninnikow opholdt sig der ganske aleene til Aaret 1741. Imidlertid havde Academiet 1738. skikket Steller, dets Adjunctus, bag efter sine Medlemmer til Siberien. Denne fik Lyst at reyse til Kamtschatka. Han gav sig paa Reysen og landede omsider efter besværlig Seylads i Peter-Pauls Havn, i August. 1742. Krascheninnikow havde i den Tid med mueligste Flid anstillet sine Undersøgelser. Han reyste Landet igiennem fra Ende til anden. Han var forsynet med de fornødne Tolke, havde ogsaa Tilladelse at igiennemsee alle Skrifter i de adskillige Fæstninger, og Betienternes Registraturer. Endelig fik han Befaling at vende tilbage til Professorerne i Jakutsk. Dette maa være skeet mod Enden af Aaret 1741. Thi i Februar. 1743. ankom han med dem til Petersborg igien. Hr. Steller derimod blev endnu nogen Tid i Kamtschatka, for at anstille nye Undersøgelser i Naturhistorien. Men han fordybede sig derhos i allehaande Sager, som ikke angik hans Kald. Dette paadrog ham et Forsvar, ved Tilbagereysen, i Provinzial Kanzelliet til Jakutsk, hvilket foraarsagede

fagede ham megen Fortræd. Han giorde ſig vel fuldkommen reen, men maa have taget ſig denne Fatalitæt ſaa nær, at han døde ved Hiemreyſen fra Siberien, til Tumen, 1745. i Novbr. Hr. Kraſcheninnikow havde imidlertid fremlagt ſine J-Agttagelſer for Akademiet, og var bleven beſtemt til at bringe dem i et ſammenhængende Værk. Man meddeelte ham derpaa tillige den Sal. Stellers Samlinger. Og han ey aleene udarbeydede ſin Beſkrivelſe, men ſaae den og allerede i Trykken, indtil de ſidſte Ark. Han blev 1745. Adjunctus ved Akademiet, og 1750. Prof. i Phyſiken og Botaniken, men døde allerede 1755. i ſin Alders 42 Aar. Hans Fortieneſter har aleene bragt ham i Veyret. Hr. Prof. Müller beſørgede Reſten af Trykken, har ogſaa giort Fortalen til Værket. Opſkriften paa den Ruſſiſke Original, ſom Prof. Köhler og har ſat for ved ſin Tydſke Titel, er: Opiſanie Zemli Kamtſchatki Sotſchinennoje Stepanem Kraſcheninnikowym: og ſamme udgior 2 Bind i ſtor 4to med 25 Kobberſt. Rygtet om dette Værk opvakte manges Lyſt til at kunne læſe ſamme, ogſaa i andre Europæiſke Lande. Men Sproget, hvori det var ſkrevet, forhindrede ſligt. Endelig havde man et nærmere Haab dertil, da der udkom paa Engelſk en Hiſtory of Kamtſchatka, ſom man havde Aarſag til at holde for en Overſættelſe af bemeldte Arbeyde. Men Forfatteren Hr. Jacob Grieve, Doctor i Lægekunſten, ſom længe havde opholdt ſig i Rusland, havde aleene forfærdiget et Udtog deraf, der neppe er halv ſaa ſtort ſom Værket ſelv. Samme blev Aar 1764. befordret til Trykken af Hr. T. Jefferys, Kongel. Geographus i London, og Publikum priſede den Mave, begge havde anvendt dervaa. Dette opmuntrede Hr. Prof. Köhler til at paatage ſig den Tydſke Overſættelſe deraf. Da han havde næſten bragt den til Ende, kom den Ruſſiſke Original til Göttingen, ſom en Forære fra det Keiſerl. Akademie til det Kongel. Univerſitets-Bibliothek. Han lærte nøyere at bedømme ſamme ved Hielp af Prof. Schlözer, ſom den Tid opholdt ſig i Göttingen; og han ønſkede nu hellere at kunne levere Overſættelſen af Originalen ſelv. Men dette Ønſke var forgiæves. Hr. Prof. K. har imidlertid udviiſt alt, hvad man kan vente ſig af ham, ved nærværende Overſættelſe af det Grieviſke Udtog. Han har, foruden at raadføre ſig flittigen med Müllers Skrifter, paa mange Steder rettet ſin Forfatter, og tillige

lige anvendt mere Flid paa Skrivemaaden, end skeet er i det Engelske. Thi Hr. Grieve har, som Hr. Jeffrys selv tilstaaer, temmelig glemt sit Modersmaal, i sin langvarige Fraværelse fra Engeland, og derhos skrevet for hastigen. Den Bebreydelse, han har giort Hr. Krascheninnikow for hans Skrivemaade, falder derfor meget meer tilbage paa ham selv, da Kiendere give denne Russiske Lærde den Berømmelse, at han har udtrykt sig meget vel i sit Sprog. Dog synes hans Udtog at indbefatte det mærkværdigste af det større Værk, saa meget som maatte interessere en udenlandsk Læser. Det har fire Afdeelinger, ligesom det store Værk. Den første leverer en geographisk Beskrivelse om Kamtschatka, de omliggende Kyster og Øer. Den 2den indeholder Landets naturlige Historie. Den 3die handler om Indvaanerne, deres Sæder og Skikke. Den 4de fortæller Erobringen af Kamtschatka ved Russerne, og dens nuværende politiske Beskaffenhed. Halv-Øen Kamtschatka ligger imellem den 50 og 60 Grad nordlig Bredde. Imellem den og Japon ligge de Kurilske Øer adspredte, som her anføres at være 22 i Tallet, og hvoraf de sydligste hos Japoneserne bære Navn af Jesso; hvoraf Rygtet om det ubekiendte Land Jeso har sin Oprindelse. Man finder ved Værket 2 smaa Land-Kort, som forestille den store Halv-Øe og disse Kuriliske Øer. De ere meget forskiellige fra alle Kort, endogsaa fra dem Akademiet forhen har bekiendtgiort. Vi havde ønsket, her endnu at see Kortet om de Russiske Opdagelser imellem Kamtschatka og America. Hr. Prof. Köhler har imidlertid den Fortieneste, at have føyet til sin Oversættelse en Fortælling, om dette berømte Foretagende, af Müllers Skrifter. Kamtschatka er os ikke saa mærkværdig i og for sig selv, som meget mere formedelst Farten derpaa, og den nøyere Kundskab om Landene, som derved erholdes. Jorden er ligesaa lidet, som Resten af det nordlige Asien, at ligne i Frugtbarhed med de opdagede Amerikanske under samme Høyde. Egentlig ere der tre forskiellige Nationer paa Halv-Øen; Kamtschadalerne i Midten; Korekerne Nord paa; og Kurilerne paa Sydkanten. Kamtschadalerne synes at nedstamme fra Mungalerne, og at være fordrevne saa langt hen imod Nord ved de østlige Erobreres Tyrannie, som kastede saa mange Nationer over Ende i Europa. De ere meget frygtagtige, svigefulde, stortalende, ureenfærdige. De adlyde dem paa en slavisk Maade, af hvilke

de

de holdes i stærk Tvang, og ere uregierlige mod dem, de behandles lemfældigen af. Russerne har egentlig først siden 1697. begyndt at lære kiende Kamtschatka. Den holdes i Lydighed ved Cosakkisk Miliz. Cosakkerne bleve oprørske 1711. og de Indenlandske 1731. Nu blive de sædeligere ved de Russiske Foranstaltninger. Kurilerne ere af Naturen bedre artede. Foruden bemældte smaa Kort har Udtoget ogsaa de vigtigste Kobberstik af Originalen.

Anmældelser.

Wesel. I det Røderske Forlag er trykt **D. Chr. Rud. Hannes Stadtarzt in Wesel, die Unschuld des Obstes in Erzeugung der Ruhr**, 5 Ark i 8vo. Af dette Skrift seer man, at den sande Kurmethode bliver almindeligere i Tydskland, at man meer og meer bortjager Fordommene, og at Antallet tiltager af de Læger, som ikke blive ved den gamle Slendrian, men formere deres Indsigt ved Læsningen af en **Boerhaves, Sydenhams, von Swietens, Tralles** og andres Skrifter. Bugløb kommer af Raaddenhed, som kan have sin Oprindelse af udvortes eller indvortes Aarsager. Det indfinder sig derfor hos Armeer, som længe staae paa et Sted, og Hypochondrister ere ofte sikkre derfor formedelst den megen Syrlighed. Alle sure Ting imodstaae det. **Leidenfrost** har med god Virkning ladet bruge Ædike med Jordæbler. F. helbredede en Syg i Blodgang, som man intet Haab havde om, alene ved Citron-Saft. De absorberende Midler anseer F. derfore som skadelige. Den peruvianske Bark imodstaaer Raaddenheden, og just derfor er den ogsaa nyttig i Bugløb. Hr. Hannes giver den deels i Decokt med Slange-Urt, deels i Klysteer, og har mærket bedre Virkning af den, end af Simaruba. Forfatterens Kurmethode er følgende: Først lader han Patienten brække sig med Ipecacuanha, giver derpaa syrlige afførende Midler, og derpaa en Drik med Salabroed. Er en Feber derhos, saa bruger han den peruvianske Bark og Valmuesaft. Da den meeste Frugt har en syrlig Salt hos sig, saa kan Bugløb ikke komme deraf. Dette Skrift vidner om Hr. D. Hannes Flid og Belæsenhed, og man ønsker, at flere praktiske Læger vilde følge Forfatterens Exempel, og ligesaa

ligeſaa berømmelig anvende deres ledige Timer paa at læſe de beſte Skribentere.

Tübingen. Prof. **Baur** har ladet trykke: Strictura qvædam ex philoſophia Hebræorum maxime recentiorum cum moderna philoſophandi ratione conformi ſpeciatim ex Logica & Metaphyſica. Logik og Metaphyſik ere almindelige Videnſkaber. Menneſkene har til alle Tider haft eens Regler, hvorefter de har ſluttet, og eens Grund-Sætninger, hvoraf de har ſluttet. Skaberen har ikke ladet noget Folk mangle paa Midler at komme til Sandheden. Thi, hvis alle Mennesker tilbørligen havde brugt de naturlige Regler at tænke efter, og bygget deres Slutninger paa de almindelige Grundſætninger, ſom ligeledes ere naturlige; ſaa ville de alle have kommet til Sandhed. Det er altſaa ingen Under, at man hos alle Folkeſlag finder Spor til en ſund Fornuft-Lære og en rigtig Grund-Videnſkab, hvilke med Rette fortiene det Navn, Philoſophia perennis. Den korte Afridsning, Hr. B. giver af Rabbinernes Logik og Metaphyſik, fortiener at udføres. Thi hvor meget end Fornuftens Grund-Sætninger hos dette Folk ere fordunklede ved de fabelagtige Traditioner, ſaa er dens Lys dog ikke aldeles bleven udſlukket.

Gripswald. Hr. Prof. **Dähnert** har overſat det Svenſke oekonomiſke Ugeblad paa Tydſk, og ladet den første Aargang deraf forlægge hos **Rösen** i eet Bind, 1 Alph. 16 Ark i 8vo. Her handles om alle Huusholdningskunſtens Deele, Agerdyrkning, Fæ-Avling og Manufakturer, og leveres nyttige Erfaringer, Forſøg og Anviisninger. Dette nyttige Indhold kan ikke andet end opvække Længſel efter at ſee Hr. Overſætterens Forſæt opfyldt med hver Fierdingaar at levere dets Fortſættelſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Januar. 1767.

Forfatteren til den indſendte og i forrige No. indrykkede Efterretning har angivet Middelveyen mellem den alt for paraphraſtiſke eller fortolkende og den alt for bogſtavelige Overſætnings-Maade, ſom en Vey, der fører lige til Sprogets Berigelſe ved nye Ord og Vendinger. Han lover at ville følge denne Vey i ſine anmældte Overſættelſer, og ſaaledes lade Sprogets Dyrkning og Berigelſe være ſig en magtpaaliggende Sag. Han vil altſaa berige Sproget ſaa vel med de latinſke og græſke Skribenteres koſtbare Skatter, ſom deres i vort Sprog taalelige Vendinger, Ord og Taalemaader. Vi ønſke ham Lykke til dette hans Forſæt, og ville fremdeles ved denne Leylighed underholde vore Læſere med Efterretning om hvad en anden af vore arbeydſomme Mænd i den Henſeende virkelig har udrettet. Man kiender de Sorøiſke Samlinger til Sprogets Fremtarv. Samme har givet Anledning til en Afhandling, ſom i forrige Aar her i

Kiøbenhavn

blev trykt hos H. J. Graae, og af Hr. Schiønning, ſom Forlægger, udgivet tilligemed Forſøg til en Overſættelſe af Tacitus. Den handler om Sprogets Berigelſe ved nye Ord og Vendinger. Forfatteren er den af ſin Flid og Arbeydſomhed i de lærde og vort Danſke Sprogs Dyrkning vel

bekiendte Hr. Mag. Jacob Baden, nu værende Con-Rector ved den latinske Skole i Helsingøer. Lad være Oversættelsen gaaer foran, ville vi dog først give Begreb om Afhandlingens Indhold. Samling af adskillige Skrifter til de skiønne Videnskabers og Sprogets Opkomst og Fremtarv gav, som sagt er, Forfatteren Anledning til de Tanker, han har yttret i denne Afhandling. Han glædede sig over at see Haanden derudi lagt paa et Arbeyde, som han længe havde anseet for det driftigste til at befordre Smagens og de skiønne Videnskabers Forbedring. Saa længe, siger han, vi ingen sunde Critiker og Lære-Bøger have i de skiønne Videnskaber, saa længe enhvers Følelse bliver den sidste Lov for Smagen, saa kan det ikke feyle, at jo mange slette Stykker vil blive antagne og taalte, og mange middelmaadige som Mester-Stykker beundrede. I gamle Dage, meener han, man ingen Lære-Bøger behøvede. Man kiendte da ingen Afveye, men Naturen viiste den eeneste rette Vey (a). De Gamle begyndte med Mester-Stykker og endte med Regler og Kritiker. Men hos os har Kritiken en mægtigere Indflydelse paa de skiønne Videnskaber. Vi begynde med Regler, og derved sætte Vittigheden i Gang til efter Haanden at frembringe alt fuldkomnere Værker. Kort sagt: Kritiken skal hos os være en Moder til Poesie og Veltalenhed, da den hos de Gamle var en Dotter af dem (b). Som noget besynderligt anmærkes, at Grækenland har haft sine Demosthener og Theokriter, førend Aristoteles skrev sin Rhetorik og Poetik (c). Men Tiderne forandres, da Vi-

(a) Naar i Verden har den Tid været, da Mennesker kiendte ingen Afveye, og altid vidste at træffe den rette Vey, som Naturen ellers rigtig nok viser?

(b) Man skal vel neppe kunne troe, at noget Mester-Stykke er bragt til Veye ved den blotte naturlige Anviisning uden Regler, og uden deres tydelige Indsigt og Skiønsomhed. Har man ikke saa meget haft den boglige, saa har man dog ikke manglet den mundtlige Underviisning. Hvor mange og store Læremestere, hvor fortræffelige Lære-Bøger finder man ikke, Alderdommen har eyet, lad være de første ikke alle har skrevet, og mange af de sidste ere forkomne.

(c) Ret ligesom man tilforn vidste af ingen Regler at sige. Ret ligesom en Demostenes ikke kunne have lært af nogen anden alle de Veltalenheds Regler, en Aristoteles siden opskrev. Vi finde her ingen Forskiæl mellem de Nye og Gamle, og Underviisning har altid været nødvendig for en begavet Natur.

Videnſkaberne maa angribes paa en anden Maade. Derſom man endten ingen Skrifter kiendte i de ſkiønne Videnſkaber, eller vi kiendte lutter Meſter-Stykker, ſaa ſkulde Kritiken være os mere til Hinder, end til Hielp. Ingen vilde ſkrive, uden den, der havde et indvortes Kald dertil, og dette Kald vilde føre ham mere ſikker til ſit Øyemeed, end den omhyggeligſte Iagttagelſe af Reglerne (d). Man behøvede da heller ikke at erindre Læſerne eller Tilhørerne om Skiønheden af ſaadan et Stykke. Forf. meener, deres egen Følelſe vilde ſtrax ſige dem, endten det var middelmaadigt eller fuldkomment. Ethvert Menneſke har af Naturen Smag paa det ſande Skiønne, ſom ikke vil føre ham vild, naar han ikke allerede er fordervet. Men Vaner og Fordomme føre os fra Naturen og lede os hen paa Afveye. Det kommer Kritiken til at oplede Naturens Spor og føre os tilbage paa dem igien (e). Kritiken har paa den eene Side giort den Nytte, at den har tilvebragt mere Regelmæſſighed i Værkerne, og giort det, ſom Kunſten bør giøre, forbedret Naturen (f), og paa den anden Side den tilfældige Skade, at nogle, forladte af Genie, har ved Hielp af Kritikens Stylter villet giøre ſig høyere, end de af Naturen vare. Det kommer Kritiken ſelv til igien at oprette denne Skade, og tage Kunſtens Dække fra Compoſitionens Nøgenhed. I den Henſeende troer Forf., at vore Landsmænd ere Forfatterne af ovenmældte Samling megen Tak ſkyldige. Han holder for, at deres ſkarpe Kritiker bør endogſaa være dem, de træffe, behagelige (g). Men de har ſelv, ved det Sprog, de føre, røbet ſig at være fremmede, og da bliver dette deres eeneſte Feyl,

(d) Dette Maal bliver dog Værkets Fuldkommenhed, og dette naaer han viſt ikke uden at kiende de naturlige Regler og følge dem.

(e) Naar har da Fordomme og Vaner ikke herſket i Verden? Naar Kritiken altſaa ikke været nødvendig?

(f) Hvor blive da hine kunſtige Meſter-Stykker, ſom ingen Kritik behøvede? Paa denne Maade ſkulde der nu være mere Regelmæſſighed i de Nyeres Værker end de Gamles. Hvis ikke, ſaa tilſtaae, at de Gamles Regelmæſſighed ogſaa forudſætter Kritik og Indſigt.

(g) Dette bliver ſandt med den Undtagelſe, at de tillige ere grundige og beſkedne. Den Skribent, hvis Feyl laſtes, maa kunne ſee og kiende, at de laſtes efter Regler, ikke efter nogen egenſindig Smag, og Kritikerne maa ikke ſmage af Bitterhed og en ſatyriſk Vittighed.

at de have sat paa Titel-Bladet til Sprogets Fremtarv. Han troer ikke, at Fremmede kan giøre saa meget til Sprogets Forbedring, som indfødte Danske. Han har i deres Samlinger fundet saa lidet Dansk og saa meget Tydsk, at han i Begyndelsen selv stod i den Tanke, at Forfatterne havde opsat deres Stykker paa Tydsk, og siden ladet dem oversætte paa Dansk. Til Beviis anføres følgende Ord og Talemaader: Afgesmakt: Svirighed, for, Sværighed: Beopagtelse, for, Iagttagelse: Haandværkere, for, Haandværks-Folk: mistænkelig, for, mistænkt; thi en mistænkelig Person er, rigtig talt, den som mistænker, ikke den, som mistænkes (h). Dog, siger Forf., maaskee man ogsaa kunde indføre mistænksom (i). Det tager sig meest ud, for, det rager frem, staaer meest ud: For alle og enhver dem det vedkommer at vides af, for, alle Vedkommende: Hiin Lærde, som man umuelig kan faae Bøn med: Jeg vil endnu en Tid lang holde noget tilbage: o. a. fl. Kort at sige: Forf. fandt vor Sprogs Form i disse Afhandlinger saa mishandlet, at han undertiden ønskede, Forfatterne heller havde skrevet i et Sprog, som var dem mere belsben, end at sætte vort Sprog i Fare for at tabe sine væsentlige Fordeele. Imidlertid, da han paa andre Steder fandt megen Fynd i Udtryk og Vendinger, megen Rigtighed i Anvendelsen af bekiendte Ord, og Rettighed til Laanet af de nye, saa tænkte han, at de maaskee med Flid havde tiltaget sig den fremmede Gang for at forhøye Sproget fra en vis Simpelhed, som hæfter ved ethver Sprog, saa længe det ikke er dyrket nok til at blive ædelt, riig og eftertrykkeligt i Ord og Vendinger. Dette gav ham Anledning til nærværende Afhandling, hvorudi han først taler om Sprogets Berigelse i Almindelighed, og siden bestemmer, hvorvidt han meener, det baade bør og kan beriges saa vel med Ord, som med Vendinger. Først erindrer han, at Sprogets Rigdom og Fattigdom ikke maa bestemmes efter Begrebenes Mængde og Faahed, som det ikke kan udtrykke. Hans Aarsag

(h) Et læselig Skrift er dog det, som kan læses, og ikke det, som læser. Ja vi sige en mistænkelig Sag: hvorfor da ikke ogsaa en mistænkelig Person, for den, man ikke kan lide paa.

(i) Det behoves ikke, fordi det er allerede i Brug, os i det mindste for længe siden bekiendt. Ofte udgiver man for nye Ord dem, man ikke selv tilforn har hørt.

Aarſag er denne, at vi ikke tænke uden ved Tegn, og diſſe Tegn ere Ordene, og at der altſaa maa være et lige Forhold mellem vore Begreb og vore Ord (k). Deraf ſlutter han 1) At man ikke maa dømme om et Folks Kyndighed eller Ukyndighed i Kunſter og Videnſkaber efter Moders-Maalets Tilſtrækkelighed eller Utilſtrækkelighed, til at udtrykke de i Kunſter og Videnſkaber forekommende Begreb, ſaa længe andre Sprog foruden Moder-Maalet ere brugelige i Landet: 2) Hvor ikkun et eeneſte Sprog dyrkes, der maa Sproget i ſamme Forhold beriges med Ord og Udtryk, ſom Folket tiltager i Indſigt, i Kunſter og Videnſkaber (l). Betragter man vort Sprog i Sammenligning med andre, ſaa maa man ikke forlange, at det ſkulde kunne udtrykke alle i de andre forekommende Begreb. Naturens, Regierings-Formens, Levemaadens, Klædedragtens og mange andre Tings Forſkiæl har fødet tuſende forſkiællige Begreb og Udtryk. End ikke de almindelige og fælleds Begreb kan altid med lige Styrke udtrykkes. Han vilde, at man i de ſkiønne Videnſkaber noget mere vilde anvende denne Sætning, ſom ellers

(k) Forf. har vel ikke herved betænkt, at der ere flere Tegn, ved hvilke vi tænke, end Ord. Hvor mange Ting ſee og høre vi ikke, ſom vi ey vide med Ord at nævne. Maa derfor ikke ethvert Sprog behielpe ſig med tvetydige Ord til at udtrykke flere adſkillige Begreb, fordi de mangle et egentlig Ord til hver i ſær. Latinerne kiendte en vis Fiſk, forend de, formedelſt dens Lighed med Ulven i Skoverne, kaldte den Lupus, af Mangel paa et egentlig Navn at betegne den med. Det er ſandt, at vi nu, da Ordene ere opfundne, lære mange Begreb ved dem. Men deres første Oprindelſe ſætter dog altid Begrebene forud, og et Sprog er altid rigt og ſattigt, efterſom det har Ord og Talemaader til at udtrykke faa eller mange af alle muelige Begreb, ſom altid ere flere. Efter Forfatterens Slutning ſkulde man ſmart troe, at Ordene vare begavede med Tankerne: hvilket dog ikke kan være hans Meening: ſkiønt han ſpørger ganſke alvorlig, hvor Folk ere komne til deres Begreb uden ved Ord? Han meener altſaa, det ikke kan tænkes, hvad ſom ikke først kan tales.

(l) Dette ſynes at følge, ikke af Forfatterens Meening, men af den modſatte. Efterdi han ſiger, at Begrebene høſtes kun af Ordene, ſaa maatte han tvertimod ſaaledes ſlutte: At Folk maa tiltage i Indſigt, ſom Sproget beriges med Ord. Kort at ſige, han ſynes med hiin Følge juſt at tilſtaae den Grund, han forkaſter, at Indſigt og Begreb maa forudſættes, og Sproget beriges til et lige Forhold efter Begrebenes Mængde.

ikke er nye. Man befaler os, ſiger han, at efterligne Naturen, man fører os ſtrax i vor Ungdom hen i ubekiendte Lande, fra den os bekiendte Natur. Der ſee og høre vi ſaadanne Ting, ſom vi intet ret kunne tænke eller føle ved, og der ere for os, ſom Copier uden Originaler. Exempler derpaa har Forf. taget af en Drøm, ſom findes i den anden Deel af den Sorøiſke Samling. Ved denne laſter han i ſær dette, at man har taget en Natur til at male, ſom man ikke ret kan træffe uden at blive uforſtaaelig for dem, man ſkriver for. Forf. Kritik over de anførte Steder af denne Drøm ſynes os for den ſtørſte Deel vel grundet. Nu kommer han til Sagen igien. Man maa ikke forlange, at vort Sprog ſkulde kunne udtrykke alle de ſamme Begreb, i ſamme Orden, med ſamme Fynd og Styrke, ſom et andet, ſaaſom det Tydſke. Meget mindre maa man med Forfatterne af Samlingen forelægge os et heelt Stykke af en fremmed Skribent og opbyde os til at overſætte det med lige mange og ligedanne Ord, og i Fald vi det ikke kunne giøre, da tilkiende vort Sprog en ſtørre Fattigdom, end det Fremmede. Maaden at udtrykke ſig paa i alle Sprog er uendelig forſkiællig, og en Overſættelſe kan aldrig fuldkommen ligne ſin Original. Overalt tænker han, at Digterne har mindſt Aarſag til at klage over Sprogets Mangel, efterſom de føle den allermindſt. Han vil, det med Homeri og Heſiodi Exempel ſkal være beviiſt, at Poeſien ikke forudſætter et øvet Sprog. Diſſe, ſiger han, ſkreve deres vidtløftige Digter paa en Tid, da der endnu intet var ſkrevet i det græſke Sprog (m). Poeterne danne ſig ſelv, og komme ligeſom hele og holdne med Minerva ud af Jupiters Hierne. Sproget maa eftergive deres ſkabende Genie. Ordene tilbyde og paabyrde dem ſig ſelv o. a. m. (n). Men han nægter dog dermed ikke, at jo et Sprog beriges og forbedres ved Poeſien.

Han

(m) Deraf ſynes kun at følge dette, at deres Sprog, lad være de ere de første Beviis, vi have paa dets Rigdom, dog har været riig nok for dem. Men det beviſer ikke, at Poeſie ikke ligeſaa vel, ſom Proſa, behøver et tilſtrækkelig riig og ved Øvelſe beriget Sprog. Og Poeterne, meene vi, kan ligeſaa vel, ſom andre, føle et Sprogs Fattigdom.

(n) Diſſe ere Smagens prægtige men tomme Talemaader. Man maa dog ikke troe andet, end at jo Poeter ere Mennesker, der ligeſaa vel, ſom andre Skribentere, ofte kan ſvede for et Ord og en bequem Talemaade.

Han vil kun paastaae, at det poetiske Sprogs Mangel er ikke saa meget Sprogets, som Literaturens Mangel, og man behøver kun at opmuntre gode Hoveder til at digte. Det virksomste og naturligste Middel til Sprogets Berigelse er dette, at der skrives i Sproget. Begynder man først at drive al Slags Kundskab og Videnskab i Moders-Maalet, kan det ikke feyle, at det jo snart vil give efter og skikke sig i alle Slags Former, at det jo snart vil blive rigt, bestemt og bøyeligt. Der er ingen Videnskab, som har giort større Forandring i Sprogene end Philosophien. Naar man sammenligner de gamle og nyere Sprog, da synes de første mere poetiske og de sidste mere philosophiske: hine give os mere at føle, disse mere at tænke: hine male for Øyet, disse for Forstanden. De gamle Philosopher vare store Statsmænd, der anvendte Philosophien paa det almindelige Liv, og de kunde giøre det, siger Forf., efterdi de vare Personer, som havde Indflydelse i det Almindelige. De havde en vankundig, egensindig og passioneret Hob at regiere. Derfor meener Forfatteren, de maatte philosophere paa en anden og mere hierterørende Maade (o), og at man gierne kan tilgive en **Baumgarten**, at han heller valgte det nye pphilosophiske Sprog, end det **Ciceroniske**, der ikke taaler nogen saa nøyagtig Bestemmelse i Ord og Begreb (p). Da Philosophien kom af Statsmændenes i de egentlig saa kaldte Lærdes Hænder, skal deres Sprog have faaet en ganske anden og just den modsatte Anseelse, hvortil Regieringernes Forandring til en Monarkisk Form skal, efter Forfatterens Meening, have giort det meeste (q). Nemlig, nu galt det ikke saa meget om

(o) Ja, dersom Pøbelen skulde regieres ved philosophiske Afhandlinger og ikke ved Love. Kan og bør ikke vore Philosopher ligesaa vel anvende Philosophien paa det almindelige Liv? Kun Skade, at de ey har giort det saa meget, som de burde.

(p) Neppe har nogen af de nyere Philosopher nogen Sandhed at lære os, som han jo med Ciceronis latinske Tunge kan fremsætte. Vil han bruge nogle nye Ord, det giorde da Cicero selv, og derfor behøver han ikke at forlade en net, ziirlig og tydelig Ciceronisk Skrivemaade.

(q) Dette foreskiller Forfatteren med mange prægtige Udtryk af en meget critisk Anseelse. Men hvad Regierings-Formen og den philosophiske Skrivemaade har med hinanden at bestille, det kan vi just ikke see. Gellerts philosophiske Hat er nok til at forklare os denne Forandring, og hvad Forf. siger om Philosophien,

at røre Hiertet, som at oplyse Forstanden med tydelige Begreb og sammenhængende Slutninger. Derved er Forf. geraadet paa den sælsomme Slutning, at Philosophiens Liv er Affekternes og Indbildnings-Kraftens Undertrykkelse, og paa denne Grund fastsætter han dette Paradoxon: **Jo mere Philosophien dyrkes hos et Folk, desto mindre blomstre Poesie og Veltalenhed** (r). Han lægger endnu dette Paradoxon til, at Sproget er aldrig saa vel skikket hos en philosophisk Nation til Poesie og Veltalenhed, som hos en uphilosophisk. Han turde paatage sig at godtgiøre hvad han siger, naar han vilde sammenligne enkelte Steder af gamle og nye Digtere eller Talere i Udtrykket (s). Endelig bliver Slutningen denne, at Philosophiens Dyrkelse er Sprogets Berigelse, og da Kritiken er snart den fineste Deel af Philosophien, saa er der ingen Tvil, at jo Sproget ogsaa ved kritiske Skrifter forbedres. Herfra geraader Forf. strax paa et andet Paradoxon, nemlig, at kalde i Tvil, om kritiske Afhandlinger, hvis Hensigt er at foreskrive Regler i er ved Skrifter endnu ikke nok dyrket Sprog, om Grammatiker og Ord-Bøger høre iblant de Midler, hvorved et Sprog forbedres. Han tør ikke love vort Sprog nogen stor Nytte af den Ord-Bog, som en vis bekiendt Mand næsten en Snees Aar skal have haft under Hænder, fordi vort Sprog er endnu ikke dyrket nok, og Forfatteren har ingen Myndighed at støtte sig paa. Dog nægter han ikke dens store Nytte, men ønsker, at den ikke maatte forfærdiges, førend vi havde et tilstrækkelig Antal af classiske Skribentere i al Slags Literatur (t).

Efter

sophien, det gielder aleene om Veltalenheden. Men saaledes som Cicero har skrevet i Philosophien og om Pligterne, net, zirlig og tydelig, saaledes kan og bør enhver endnu skrive, under hvad Regierings-Form det end er.

(r) I det mindste er dette vist ikke Philosophiens, men Philosophernes Skyld. Philosophie, Poesie og Veltalenhed blomstrede hos de Gamle paa een Tid. Athenen havde paa een Tid baade Demosthener, Isokrater, Platoner og Aristoteler. Cicero var i Rom saavel Talemester og Philosoph. Man kan derfor ikke nægte, at jo Forfatterens Satz er paradox.

(s) Hvo tviler, at man jo turde giøre det? men hvorfor er det ikke skeet?

(t) Men er det ikke da bedst at lade den giøre den store Nytte, den kan skaffe, indtil vi faae dem. Man har dog det daglige Sprog og mange gode Skribentere, der kan lides paa.

Efter disse almindelige Anmærkninger om Sprogets Berigelse ved Poesie og Philosophie, har Forf. i sær betragtet dets Berigelse ved Ord og Udtryk. Den første Regel, han giver, er denne bekiendte, at man først maa benytte sig af de Ord, man forefinder i Sproget, førend man skaber nye og igienkalder forældede Ord og Talemaader: og denne har Forfatterne af den Sorøiske Samling ikke taget i Agt: hvilket af adskillige Exempler bevises. I sær ligger der en riig Kilde til Sprogets Forbedring i de mange nye Former af Ord, som ved Sammensætning, eller Afkortning, eller Forandring af Endelser, kan dannes af de allerede i Sproget værende Ord. Men naar vort eget Sprog forlader os, saa seer Forf. ikke, hvorfor man ey maa betiene sig af en fremmed Rigdom, som staaer os aaben. Han paastaaer endogsaa, at man heller maatte beholde gangbare fremmede Ord, som Skaluſie og Skalu, og give dem Danske Endelser og Bøyelser, end bringe nogle forældede paa Bane igien, som ingen forstaaer. Dog laster han ikke den Iver, at man søger saa meget som mueligt at rense Sproget fra de Franske Ord, og i Nødsfald vil han, man hellere skulde laane af det Tydske, som er os nærmere beslægtet. Men dette maa skee med den Forsigtighed, at man lader vort Sprog beholde sin egen Charakter. Forfatteren af ovenmeldte Samling beviſes og at have stødt an mod denne Regel. I sær viser Forf., man burde tage den i Agt, naar man af et andet Sprog laaner Talemaader og billedrige Udtryk, som fornemmelig udgiøre et Sprogs skielnende Charakter. Saaledes maatte man med Forfatterne af bemældte Samling ikke sige: Steder, som tage sig ud, efter den Tydske Talemaade, Stellen, die sich ausnehmen. Overalt erindrer Forf., at man ikke med for stor Hidsighed bør sætte sig imod nye Ords Indførsel eller søge at giøre dem latterlige, da det ofte kun er Lyden og ikke Mangel paa Urigtighed eller Analogie, der i Begyndelsen støder Øret, som siden let vennes til at høre dem. Til Slutning viser Forf., hvorvidt Skribentere kunne være berettigede til at berige Sproget med nye Vendinger, af hvilke han fastsætter et tredobbelt Slag, nemlig de logikaliſke, de grammatikaliſke og de skiønne Vendinger. Ved de første forstaaer han dem, som Tingenes Natur og den sunde Fornuft foreskriver: ved de mellemste dem, som Sprogets Natur fører med sig: ved de sidste dem, som Skri-

bentens Henſigt, der bør være Overbeviisning og Indtryk, føder af ſig. Det første Slags Vendinger ere Grunden til de tvende ſidſte. Deres Hoved-Dyder ere Ordentlighed, Tydelighed og Rigtighed i Tankerne. Derimod har Forfatterne af Samlingen ogſaa ſtødt an. At jo Sproget kan beriges med diſſe Vendinger, kan ikke tviles, og dertil behøver man kun at dyrke Tænke-Kraften, og lære at tænke ret, førend man giver ſig til at ſkrive. Herved søger Forf. Leylighed til at undersøge Aarſagen til den store Forſkiæl i Stiil og Skrivemaade, ſom, uagtet den ſtore Lighed i Siælens Tænkemaade, finder Sted hos adſkillige Nationer og hos ſamme Nation til adſkillige Tider. Nogen Aarſag ligger i Tankerne ſelv, ſom foredrages, og i Nationernes eller Tidernes forſkiællige Indſigt. Men der ligger ogſaa nogen i Maaden at foredrage Tankerne paa, hvilken han i ſær underſøger. Der er en Skrivemaade, ſom er alt for naturlig, ſom de allerældſte Skribentere af alle Nationer har brugt, og ſom har ſin Oprindelſe i en alt for nøye Efterligning af Naturen. Men det har ikke varet længe, førend den ſlebnere Deel af Nationen har mærket det overflødige, ørkesløſe og ſlæbende i denne Skrivemaade. Man afſkar det matte, rundede Sætningerne, gav dem Læthed og Løsning. Græckernes og Latinernes Perioder ere i den Henſeende Meſterſtykker, ſom intet andet Sprog har kundet eftergiøre (u). Der er og en lidet for naturlig Skrivemaade. Denne har Tacitus og Seneka brugt. Det ſkal og være den, de nyere Sprog og vore bedſte Skribentere meeſt nærme ſig til, formedelſt Overeensſtemmelſe i Tænkemaade (v). Det korte, afbrudte, drægtige og tankefulde Sprog, ſom Tacitus og Seneka føre, ſkal være en Følge af Tilvært i Indſigt og Politeſſe (x). Den ſkal i ſig ſelv ey være at laſte, men farlig formedelſt ſine Følger, naar de, der ey have diſſe Skribenteres

(u) Det første er ſandt nok, men neppe det ſidſte. Forf. yttrer herved adſkillige rigtige Tanker, men ogſaa mange, ſom ſynes kun at være det.

(v) Hvad er det for Skribentere? Hvem ſiger, at de ere de bedſte?

(x) Vi havde lagt til, at dette ſaft allevegne paa høyeſte Skruer opſatte Sprog, er en aabenbar Virkning af Kunſtlerie og Affectation. Beſad ikke en Cicero lige ſaa ſtor Indſigt og Politeſſe ſom en Tacitus? Endogſaa den Forklaring, Forfatt. herover har givet, roser ſelv det kunſtlede.

teres Kræfter, ville vove ſig paa ſamme Bane (y). Til Slutning tales kortelig om de grammatikaliſke og ſkiønne Vendinger. Til at dømme om de første, behøves et i lang Tid øvet Gehør, og fra Sprogets Love bør ingen Skribent fritages. De ſidſte ere Virkninger af Geniet, og alle Sprog kunne tage imod dem. Hermed beſluttes denne Afhandling, ſom indbefatte mange ſmukke, men ikke alle grundede Tanker. Der forefalder og i deslige Materier mange Ting, mange maa troe paa Skribentens Ord. Nok om Afhandlingen. Derpaaskal følge Overſættelſen af **Taciti Agrikola.**

Hamborg.

Hos **Joh. Chriſt. Brandt** er i forrige Aar udkommen: **Joh. Melchior Gözens ausführliche Vertheidigung des Complutenſiſchen griechiſchen Neuen Teſtaments, nebſt einer Samlung der vornehmſten Verſchiedenheiten des Grund-Textes und der Vulgata deſſelben, mit beygefügten critiſchen Anmerkungen. Zur Wiederlegung des Herrn D. Semlers.** 1 Alph. 12 Ark i 8vo. Man pleyer gemeenligen at indrømme Kritiken en ſtor Mark. **Heumann** regner tolv Hovedſtykker til ſamme. Men Videnſkabernes Grændſer ligne i den Fald Grændſerne for ſtore Herrers Gebeeter, at de aldrig blive nøye, ſikker og faſt beſtemmede. Naar Kunſt-Dommerne aleene beſkæftigede ſig med at ſammenligne trykte og utrykte Texter, for at oplyſe deres Overeensſtemmelſe med, eller deres Afvigelſer fra hinanden: ſaa ſkulde man tænke, at ſaadant kunde ſkee i al Fredelighed, fordi blot Øyeſyn, uden beſynderlig Dueligbed, Eftertanke og ſtor Dømmekraft, er nok til at afgiøre Sagen og ſætte den uden for al Tvil. Thi der forekomme andre til Kritiken henhørende Underſøgelſer, ſom ere fulde af Mørkhed og Uvished, give Anledning til mange Modſigelſer og Stridigheder, og har tilvevebragt Kunſt-Dommerne det forhadte Navn af Trætte-Stiftere i den lærde Verden. Til det første Slags Underſøgelſer hører det Spørsmaal: **Om den grædſke Text i den com-**

plu-

(y) Man maa lægge til, at den uden gyldig Aarſag udmatter ſine Læſere, ved at fordunkle almindelige Tanker, og give dem et udvortes Skin af Spitsfindighed. Vi tvile ikke, at jo Overſættelſen af Agrikola har givet Forf. Prøver derpaa?

plutenſiſke Udgave af det Nye Teſtamente kommer overeens med den latinſke Vulgata? Thi fra dette Spørsmaal er det andet endnu meget forſkiælligt, og kan ikke anſees ſom en nødvendig Følge af ſamme, nemlig, om Udgiverne af det ſaa kaldte Spanſke Bibelværk med Flid og Forſæt har indrettet den græſke Text efter den Latinſke Overſættelſe? Det første Spørsmaal lader ſig beſvare og afgiøre lige frem ved Øyeſynet. Men det er ſaa forbunden med dette andet, at, naar der ved Øyeſynet bleV beviiſt, at den complutenſiſke græſke Text ingen Overeenſtemmelſe har med den Latinſke i Vulgata, dette da aldeles ikke endog efter den blotte Formodning mere finder Sted. De anſeeligſte Lærere i vor Kirke og mange andre Lærde have altid viiſt en ſtor Høyagkelſe for det ſpanſke Bibelværk. Da nu Hr. D. Semler offentlig underſtiøttede den Wetſtenſke Forringelſe af ſamme, og paabyrdede Udgiverne ſtore Beſkyldninger; ſaa faldt denne Dom mange i viſſe Maader ſom ny og uhørt i Øynene, og kunde ikke optages med Ligegyldighed. Hr. Senior Göze viiſte i et Forſvar for den complutenſiſke Bibel, at han i ſamme øyenſynligen havde erfaret, at den græſke Text ikke var overeenſtemmende med, men i mange Ting afvigede fra den Latinſke, og det paa de fleſte og vigtigſte Steder. Skulle Øyeſynet da ikke veye mere end alle andre ſkinbare Grunde? Men, hvor vanſkelig kan ikke en Lærd overvindes til at bekiende ſine Vildfarelſer. Misundelſe er Kilden til de fleſte Stridigheder. Hvor læt kan der ikke med Hoved-Spørsmaalet uformærkt blande ſig nogle Bi-Spørsmaal, og hvor ſiælden bliver en Underſøgelſe ſtrax paa een Gang ſat i ſine behørige Beſtemmelſer og i et fuldkommen Lys? Hr. Semler har forſvaret ſin Meening mod Hr. Göze, og her anmelde vi et nyt Forſvar af Hr. Senior Göze imod Hr. D. Semler. Hr. G. indſkrænker hiſt og her ſin næſten overdrevne Høyagtelſe for det complutenſiſke Bibelværk, tilſtaaer en liden Enthuſiasmus i det første Forſvar, og ſkriver S. 44: Hr. Dr. Semler iſt auf eine auſſerordentliche Art gegen die Arbeit der ſpaniſchen Gelehrten eingenommen, und möchte derſelben das Schickſal gönnen, welches das ſchlechte Geld erfahren hat: ich aber, wie es uns Menſchen gemeiniglich zu gehen pflegt, kan davon zu vortheilhafte Vorſtellungen haben. Desuagtet gaaer Hr. G. ſin

Mod-

Modſtander ſkarp ind paa Livet, forfølger ham indtil Smaa-Ting, ſkiænker ham ey engang ſmaa Forſeelſer, viſer ham adſkillige Modſigelſer, bruger den ſtærkeſte Maade at giendrive paa, per inverſionem argumenti, ved det han anvender Hr. Semlers Grunde mod den ſpanſke Udgave paa den første Erasmiſke, affærdiger eftertrykkelig de ſaarbrückiſke Lærde, ſaa det S. 115 gaaer indtil Ironie. Ved alt dette er Hr. G. ſaa beſkeden, at han tager nogle Sætninger i ſit første Skrift tilbage, men er i dette for vidtløftig. Det bis ac ter qvod pulcrum, ſom Hr. D. Semler bruger, er roesværdigt, naar Læſeren finder et Sted ſaa ſmukt, at han læſer det meer end een Gang over, men ikke, naar Forfatteren ſiger een Ting tre Gange. Hr. D. Semler har ikke viiſt ſig tapper i ſin genauere Unterſuchung, men ſeet ſig om efter Ubflugter. Thi det antagne Skin af en Anſeelſe over andre, ſkader altid en Forfatter i de Forſtandiges Øyne. Hr. G. derimod viſer en fuldkommen Tillid til Seyeren, gaaer lige til, og ſøger at bringe ſin Modſtander til at kalde ſine Ord ind igien. Underſøgelſen ſelv kan ikke ſlet hen holdes for ubetydelig, naar man betænker, at Textens Rigtighed er Grund til al Fortolkning. Erasmus dømmer om den complutenſiſke Bibel langt anderledes, end Hr. Semler. Hvorledes kan man paaſtaae, at Codices efter Pactumcum Græcis ere indrettede efter V. Vulgata, da Hr. Abbed Gerbert in itinere alemannico beretter, at han har ſeet Codices, hvorudi det Sprog, 1 Joh. V. har været udkradſet? I at opſøge og bedømme Haandſkrifterne, har man endnu ikke anvendt Flid nok til at kunne giøre almindelige Satzer eller Regler. Juſt fordi vi ikke kiende de Codices, ſom de ſpanſke Lærde har brugt, heller ikke kan ſige med Viished, hvor de ere blevne af, ſaa bliver der i Bi-Ting af denne Stridighed endnu noget tilbage, ſom mangler i Beviſet. Det gaaer Kunſt-Dommerne, naar de har ingen eller mange Codices, ſom en Geographus, der af Reyſe-Beſkrivelſer vil beſkrive et Land, og enten ingen har, eller, naar han endog har mange, dog ofte, ved at ſammenligne ſamme, bliver uviſſere, end han forhen har været. Vi ville endnu kortelig anføre Ordenen, i hvilken Hr. G. har foredraget ſit Forſvar. Den første Deel indeholder et udførligt Forſvar for det ſpanſke ny Teſtamente imod Wetſteins og Semlers Beſkyldninger, ſaa at diſſe Beſkyldninger i det første Kapitel

ſkydes

ſkydes paa Erasmi første Udgave, men i det andet prøves deels de forrige, deels de nye Indvendinger og Beviis af Hr. Dr. Semler, og i det tredie Kapitel undersøges det spanſke Testamentes sande Værdie, og endelig i det fierde nogle Bi-Omstændigheder, som ikke henhøre til Hoved-Spørsmaalet. Den anden Deel leverer en Samling af de fornemſte Forskiælligheder paa Grundterten og V. Vulgata i det spanſke nye Testamente, tillige med kritiſke Anmærkninger efter Ordenen af det nye Testamentes Bøger.

Halle.

I det Curtiſke Forlag er udkommen: Homiletica, ſive de recta eloqventiæ eccleſiaſticæ ratione libellus, qvem in uſum prælectionum ſuarum, adjecta oratione inaugurali evulgavit *Samuel Murſinna*, S. Theol. Prof Publ. Ord. & Gymnaſii illuſtris Ephorus. 9 Ark i 8vo. Forf. har i denne Homiletik, ſom han i sær har opsat til Tieneſte for ſine Tilhørere, søgt at undgaae al unyttig Vidtløftighed, men dog i den behørige Forbindelſe at foredrage de vigtigſte Regler, ſom bør iagttages ved en god Prædikens Udarbeydelſe. Han dømmer ganſke rigtig i Fortalen, at de, ſom beſidde en naturlig Begvemhed til den geiſtlige Veltalenhed, og foruden deres øvrige Studeringer ikke har ladet det mangle paa den nødvendige Flid, behøve aleene at giores opmærkſomme ved en kort Forſkrift paa det, ſom gior en geiſtlig Taler endten roes- eller laſtværdig, for ſiden at hielpe ſig videre frem og ved udſøgte Mønſtre fremdeles at danne den gode Smag, de allerede har forſkaffet ſig. Tvertimod viſer han, at den hele Æſthetik, om den end foredrages nok ſaa grundig, ſkaffer liden Nytte hos maadelige og hierneløſe Hoveder. Dette Skrift beſtaaer af XI. Kapitler, foruden Erindringerne foran, i hvilke det Begreb om Homiletiken, ſom her lægges til Grund, udvikles og Hoved-Inddeelingen anføres. Det første Kapitel handler om Hielpe-Midlerne til Homiletik, der nemlig hænge deels af Naturen, deels af en rigtig Anviisning, deels af egen Øvelſe. I det andet forekomme adſkillige Erindringer, ſom man har at iagttage ved Valget af Texten. I det tredie viſes, paa hvad Maade Texten i en Prædiken maa forklares. I det fierde bedømmes de adſkillige Methoder at prædike paa, ſaaſom den

den blot exegetiſke, den apoſtoliſke, den philoſophiſke, den myſtiſke og pøbelagtige. Forf. anpriſer, ſom den bedſte, at man efter de gamle græſke og romerſke Taleres Exempel foredrager den foretagne Sag fattelig, ordentlig, grundig, og, hvor det paſſer ſig, tillige rørende, men derhos ikke forſømme Textens Forklaring. Det femte Kap. handler om Opfindelſen; det ſiette om de enkelte Deele af en Prædiken; det ſyvende om den gode Skrivemaade i Prædikener; det ottende om Actionen; det niende om de Leyligheds Prædikener og geiſtlige Taler, ſom ikke grunde ſig paa en Text; det tiende om Prædikeners Hiſtorie, hvorudi gives Efterretning om de Skikke, ſom derved fordum bleve iagttagne, og om de Maader at prædike paa, ſom til forſkiellige Tider har været i Brug. Forf. har herved betient ſig i ſær af Ferrarii, Binghams og Roques Skrifter. Endelig viſes i det ellevte Kap., hvorledes den catechetiſke Underviisning maa være beſkaffen. Den hosføyede Antrædelſes-Tale, ſom Forf. ved Begyndelſen af ſit offentlige Lære-Embede i Halle har holdt Aar 1759., foreſtiller en Sandheds elſkende Theolog. Han bemærker derudi, deels hvad der udkræves af haun, naar han vil erkiende og bekiende Sandheden, deels hvad for priſelige Følger der med denne Sandheds-Kierlighed ere forbundne.

Anmældelſer.

Altona. Den 25de Septembr. forrige Aar forſvarede Studioſus Theologiæ, Hr. Erdm. Martin Gottfried Kohlreif, paa dette Steds akademiſke Chriſtianeo, under Hr. Prof. Sticht, med berømmelig Færdighed en exegetiſk Afhandling: Diſſertatio Biblica de colloqvio Dei cum Kaino ob ſacrificium ſuum contemtim habitum gravius iraſcente ad illuſtrationem Gen. IV. 7. inſtituta. 4 Ark i 4to. Guds Tiltale til Kain er kort og afbrudt, men tillige eftertrykkelig. Hoved-Meeningen derafer klar og tydelig. Man finder kun adſkillige Vanſkeligheder i de enkelte Ord, og deres Forhold til hinanden, hvilke Fortolkerne ſøge at hæve ved at indſtemme udeladte Ord og udvide deres Betydning. I denne lærde Afhandling opfyldes og omſkrives ſamme paa følgende Maade: Har du ikke hørt, hvad jeg forhen har ſagt? Naar du bragte dit Offer rettelig, med et redeligt Hierte og efter

efter den foreskrevne Maade, saa har jeg lovet, at jeg naadigen ville antage det. Men efterlod du dette, og ikke ofrede paa den rette Maade; saa skulle dit Synd-Offer blive liggende for din Dør, paa samme Sted, hvor du har bragt det hen, og ikke naadigen ansees af mig. Derfore er Tilbagekomsten, eller, din Vredes Skyld skal vende tilbage paa dig, paa samme Maade, som den kommer fra dig. Derfor er det billigt, at du holder din Vrede i Tømme, ikke vender den mod din Broder, men meget mere efterligner ham da, han har ofret paa den rette Maade.

Leipzig. Hos Heinsii Arvinger ere at faae: M. Johann Christoph Martini Einleitung in die alte Erdbeschreibung zum bessern Verstand der Griechischen und Lateinischen Schrifsteller, und zum Gebrauch der Gymnasien und Schulen eingerichtet. Erster Theil, welcher Europa enthält. 302 S. i 8vo. I Fortalen nævner Forfatteren de Kilder, hvoraf han har øset. Man finder ikke heller noget derpaa at udsætte, skiønt man ugierne seer, at Barre er brugt af en Tydsk Skribent, der dog kan have bedre Borgen for sig, og i Stedet for at have bygget paa Brüning, hellere burde have gaaet tilbage til Kilderne. Forfatterens Øyemeed er ey alene at angive Landenes, Stædernes og Øernes Beliggenhed, men og tillige at forestille de adskillige Regierings-Former, Forandringer, Religion, Lærdom, Krigs-Væsen, Skibsfart, Handel og Vandel. Alt dette har ogsaa Forfatteren meget korteligen afhandlet.

Uagtet den bekiendte og paa ny oplagte tydske Oversættelse af Hr. Tissots Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit, som Hr. Dr. Hirzel i Zürich har leveret, anmældes i Hamborg en nye Oversættelse af dette fællesnyttige Skrift. Man agter at giøre samme endnu brugbarere ved hosføyede Anmærkninger, besynderlig i Henseende til de nordiske Lande.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 4.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Januar. 1767.

Om Oversættelsen af Taciti Agrikola, som Fortsættelse af Efterretningen i forrige No. angaaende Hr. Badens Afhandling om Sprogets Berigelse.

Den ydmyge Beskeedenhed forringer, om ey i Tanker, saa dog i Tale, baade sig og sit. Den om nogen sin eller sit Værks høyeste Fuldkommenhed forvissede Medvidenhed siger dog forsigtig ikke hvad den meener. Man faaer næppe faa, mindre maaae, end sige alle, til at troe, hvad man selv i den Henseende tænker, dømmer og siger. Dommen, i hvor upartisk, og Dommeren, i hvor ubestukken, vilde man dog have begge mistænkte, og denne ey ugrundede Mistænksomhed forpligter os til at giøre ved vort Eget, det vi ey maa giøre ved Andres, forringe det under sin Værdie. Men Andres Billighed bør være denne vor Beskeedenheds Løn, og erstatte det Tab, man gierne lider for ey at være dem til Anstød. De bør efter Fortieneste ophøye, hvad vi have fornedret. Det er denne Løn, Hr. Mag. Baden kunde synes at have fortient af os og andre Læsere, da hans Beskeedenhed har leveret os en Oversættelse af Tacitus ikkun under Navn af et Forsøg. Visselig havde han, dersom vi, selv overbeviiste om Oversættelsens største Fuldkommenhed, kunde formode hos ham, som den heller ikke kunde være skiult for, samme Overbeviisning. Men, naar Hr. B. har leveret os for første Gang et Forsøg, saa troe vi, han for denne Gang meener oprigtig hvad han siger.

Vi annamme den med Taksigelse af hans Haand, som et Forsøg, og ville saaledes bruge, behandle og bedømme den. Hans Erfarenhed har uden Tvil, uagtet hans bekiendte Styrke i de lærde Sprog, dog ladet ham føle Vanskeligheden i en Oversættelse af Taciti korte, afbrudte, fyndige, fyldige, sindrige, ikke ganske ukunstlede, opskruede, af tilspidsede Tanker sammenpakkede, drægtige, hammerdrevne, at vi skulle tale med Forf. af den i No. 2. indsendte Efterretning, og formedelst disse Egenskaber ofte mørke og utydelige Stiil, endogsaa da, naar den ikkun udtrykker almindelig bekiendte Tanker. Han maa derfor ikke have tiltroet sin Oversættelse den største Fuldkommenhed, ikke dristet sig til at udgive den for andet, end hvad han selv har troet den at være, et første Forsøg, der kunde forbedres. Det er da en anden Beskeedenhed, som af os fortiener en anden Billighed. Vel har Hr. B. selv sagt, at skarpe Kritiker bør endogsaa være dem, de træffe, behagelige. Men denne hans Styrke svækker ikke vor Beskeedenheds Pligt. At ville bedømme et Forsøg paa samme Maade, som det, der uden Fortieneste udgives som et Mester-Stykke, var ubilligt. Finder man nogen Mangel og Ufuldkommenhed, saa finder man ikke andet, end det Forf. selv, skiønt ubestemt, og i Almindelighed, har følet og vil erkiende, naar han bliver overbeviist derom. Formodentlig har ogsaa Hr. B. med denne Titel vildet give tilkiende, at han gierne vilde høre andres Betænkning, for at føre sig samme til Nytte i den Fortsættelse, han lover, om hans Forsøg finder Bifald. Hvad vi have at erindre derom, er kun af liden Betydenhed, naar vi undtage hans Flid og Arbeydsomhed, der ikke har skaanet sig for saa strængt et Arbeyde, som en Oversættelse af Tacitus, og i den Henseende priser sig selv. Slet Ære for en Oversætter, om han skulde behøve, at man i lærde Efterretninger opregnede nogle enkelte Steder til Beviis paa, at Oversættelsen havde ligesaa vel sine hældige, som vanhældige Steder. Vor Oversætters bekiendte Flid og Duelighed giver Læserne god Forsikring nok om mange af de første. Om vi med Beskeedenhed anføre nogle af de sidste, som, saa vidt vi skiønne, kunde behøve nogen Rettelse eller Forbedring, da vide vi af Oversættelsens Titel, at ham skeer intet ukiært dermed. Hvor vidt han vil finde vore Anmærkninger værdige eller uværdige til nogen sin Eftertanke, bør vi billig overlade ham selv at betænke. Selv anse vi dem

kun

kun for Smaa-Ting, og turde næppe besvære vore Læsere dermed, hvis ikke vi troede, deels at de dog betræffe nogle smaa Feyl, deels at den høyeste Fuldkommenhed i en Ting ogsaa udkræver de ringeste Forbedringer og smaa Feyls Rettelse.

C. 1. Apud priores, ut agere memoratu digna prænum, magisqve in aperto erat. S. 9. ligesom man hos Forfædrene fandt større Drift til at giøre det, som fortiente at opskrives, og at vise sine Dyder for Verden. Ligefrem efter Ordene hedder det, og samme viiste sig mere tydelig, eller, faldt mere tydelig i Øynene. Pleriqve suam vitam ipsi narrare, fiduciam potius suorum, qvam arrogantiam arbitrati sunt. Ja mange have selv optegnet deres Levnet, og anseet saadant mere som en Tillid til deres Opførsel, end som Overmod. Dette kunde og saaledes udtrykkes: Mange have selv beskrevet deres Levnet o: optegnet deres Levnets Bedrifter, hvilket de har anseet mere som et Beviis paa deres gode Samvittighed, end som forfængelig Pralerie. Mon Overmod her skikker sig vel? — C. 3. Nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpsit. S. 11. Den offentlige Sikkerhed fatter ikke blot Haab og giør Løfte, men nyder alt sit Løftes fulde Kraft og Opfyldelse. Meeningen er denne: Den offentlige Sikkerhed har ey aleene fattet Haab og Ønske, men endogsaa i Ønsket selv fuld Tillid og Styrke. — Hic interim Liber honori Agricolæ soceri mei destinatus, professione pietatis, aut laudatus erit, aut excusatus. S. 12. For denne Bog kan det imidlertid være nok, endten til Roes, eller til Undskyldning, at en Svigersøn bestemte den til sin Svigerfaders Ære. Oversættelsen er god, men lyder ligefrem efter Texten mere simpel saaledes: at jeg til et Beviis paa min Kiærlighed og Høyagtelse har bestemt den til min Svigerfaders Ære. — C. 4. Scilicet sublime & erectum ingenium pulchritudinem ac speciem excellæ magnæqve gloriæ vehementius qvam caute appetebat. S. 13. Jeg begriber læt, hvorledes et stort og munter Hoved, blandet af en meer end almindelig Æres Glands, tragtede efter samme med større Hæftighed end Forsigtighed. Et Hoved blandet af en Æres Glands, hvad

er det? Det maa være en Trykfeyl i Stedet for blindet. Ellers lyder Texten ligefrem saaledes: Man begriber let, hvorledes et stort og opvakt Hoved tragtede efter en stor og høy Æres Glands med større Iver end Forsigtighed. Da Scilicet rigtig og vel er oversat man begriber let, saa var blindet i Oversættelsen for meget sagt, efterdi det var just det, som man af sig selv lættelig skulde begribe. —— C. 5. Prima castrorum rudimenta in Britannia Svetonio Paulino - - approbavit. S. 14. Sit første Feldtog giorde han i Britannien under Svetonius Albinus, hvilken agtede ham saa høyt. Generalen giorde Feldtoget, men det var Agrikolæ første Krigs-Tieneste. Approbavit siger noget mere, end at Generalen agtede ham, nemlig, at han derved vandt Generalens saa store Bifald. —— Tum de salute, mox de victoria certavere. Da galdt det om en Provinz, siden om Seyer. Det kommer os for, som Tacitus har sagt: da fægtede man for Livet, siden om Seyeren. —— C. 6 Nisi qvod in bona uxore tanto major laus, qvanto in mala plus culpæ est. S. 15. Kun at en god Kone er en Mand til saa megen større Ære, som en slet er ham til Last. Hvem har sagt, at hun er Manden til Ære? og hvorfor ikke sig selv? Tacitus vil vist sige, at lad være Mand og Kone foregik hinanden med indbyrdes Høyagtelse og ingen søgte Fortrinet for den anden, saa var dog hun, som en god Kone, saa meget mere roesværdig, som en ond Kone er mere lastværdig, eller, om man vil vige lidt mere fra Texten, at man sætter saa meget høyere Priis paa en dydig Kone, som en ond Kone er et mere afskyelig og hæslig Dyr, nemlig, end en ond Mand. Her er altsaa en god og en ond Kone sat i Ligning mod en god og ond Mand. Just derfor see vi ikke, hvorfor Lipsius hellere læser minor end major laus, og Hr. B. kalder begge Læsemaader i Tvil, ey heller hvorfor just denne skal være een af Taciti qvintessentierede og for meget opskruede Tanker, som han i en Anmærkning S. 71 har kaldet den. —— Proconsul qvantaliber facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Chefen vilde have tilkiøbt sig fælleds Feyls Fortielse för hvor stor en Skiødesløshed han havde ønsket. Fælleds Feyl var det ikke: thi Chefens Feyl var Gierrighed:

altsaa

altſaa maa fælleds ſvare til Fortielſe: men hvo kan ſee dette? Mon ikke bedre efter Texten ſaaledes: Proconſulen havde gierne tilkiøbt ſig indbyrdes Feyls Fortielſe for hvor ſtor en Føyelighed han havde ønſket. —— Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum ſuo, an militum ingenio. S. 17. Heller ikke var den prætoriſke Legat i Stand til at holde dem i Ave, om det nu var hans, eller Soldaternes Skyld. Hvad har incertum ſyndet? Uviſt, om det var, eller bag efter, veed man ikke, var dog i Danſken intet Fyldekalk. —— Nec illi, qvod eſt rariſſimum, aut facilitas auctoritatem, aut ſeveritas amorem deminuit. S. 19. Og det, ſom er ſaa ſielden hos andre, indtraf hos ham, at hverken Artigheden formindſkede Myndigheden, eller Alvorlighed Afholdenheden. Tacitus vil ſige: Han beſad den ſaa rare og ſkældene Egenſkab, at han hverken ved Belevenhed leed noget Tab i ſin Myndighed, eller ved Strænghed i Kiærlighed. Amor er Kiærlighed, og enhver kan ſee, at her meenes Kiærlighed til hans Perſon. Men Abſtinentia, ſom Hr. B. nu derfore ſtrax derpaa maatte kalde et uegennyttig Væſen, er den Dyd, vi Danſke kalde Afholdenhed. —— Nec famam oſtentanda virtute qvæſivit. End ikke Rygtet ſøgte han ved at trænge ſig frem. Kan alle de, der maa trænge ſig frem i Verden, ſiges oſtentare virtutem? Hvad om de beſidde virkelige Dyder, ſom de lade ſee og derved trænge ſig frem igiennem mange Forhindringer? Det var dog ikke oſtentatio virtutis eller Dydens Forſtillelſe. —— Et vincere inglorium & atteri ſordidum arbitrabatur. Vinde holdt han for ingen Ære og udhudtles for nedrigt. Til al Lykke findes et Colon for ved vinde, ſaa det kunde trykkes med et lidet v, ſiden Hr. B. har ikke behaget at lægge at til. Ellers har Tacitus ſagt: At vinde holdt han for ingen Ære, og, lade ſig træde paa, for nedrigt. —— C. 11. Eorum ſacra deprehendas, ſuperſtitionum perſvaſione. Sermo haud multum diverſus. In depoſcendis periculis eadem audacia, & ubi advenere, in detrectandis eadem formido. S. 23. Deres Religion og Overtroe finder man; Sproget er ikke meget forſkiælligt, i at udtyde Farer ſamme Forvovenhed, og naar de ere der, i at ſkye dem ſamme

Frygt. Uden at tale om Skiæltegnenes Urigtighed, ſom giør meget til at fordunkle det, Tacitus ſaa tydelig har ſagt, er den Danſke Vending kommen os tvungen for, og ſelv vide vi ikke hvad det er, der ſtøder os i Ørerne, ſom falder bort, naar vi lade Tacitum ſige paa Danſk: Man vil finde deres af Overtroe indbildte Religion: Sproget er ikke meget forſkiælligt: Samme Forvovenhed i at udæſke Farer, og ſamme Frygt i at vende dem Ryggen, naar de ere for Haanden. —— C. 12. Nec aliud adverſus validiſſimas gentes prò nobis utilius, qvam qvod in commune non conſulunt. Og for os er intet nyttigere imod diſſe mægtige Folk, end at de ikke ſørgede for det Almindelige. Ethver Partie ſørgede vel for ſit almindelige Væſen. Men Tacitus vil ſige, at de ikke vare ſammendrægtige og toge fælleds Nytte i Agt o: ikke foreenede ſig med hinanden i at overlægge om deres fælleds Bedſte o: ſtak ikke Hovederne tilſammen. —— Qvidam artem abeſſe legentibus arbitrantur. Nam in rubro mari viva ac ſpirantia Saxis avelli, in Britannia, prout expulſa ſint, colligi. Ego facilius crediderim, naturam margaritis deeſſe, qvam nobis avaritiam. S. 24. Nogle meene, at de, ſom ſamle dem, ikke forſtaae det, eftersom de i det røde Hav rives levende og friſke fra Skiærene, men i Britannien opſamles, ligeſom de kaſtes paa Land. Jeg ſkulde ſnarere troe, at Naturen forſømte at hielpe Perlerne, end Gierrighed os. Hvad Kunſt behøvedes der vel til at optage Perlerne, endten man rev dem friſke fra Skiærene, eller ſamlede dem paa Strandkanten? Men det første viiſte kun, at man kiendte Perlerne og vidſte at bruge dem, da Gierrigheden ſelv havde lært Kunſten, og derfor med ſaadan Graadighed (avelli) rev dem af Skiærene: Det ſidſte, at man ikke maatte kiende dem ret eller forſtaae at bruge dem. Men, ſom Gierrighed let ſkaffer baade Kundſkab og Kunſt, ſaa vil Tacitus hellere troe, at Perlerne ikke vare ægte, end at Gierrighed ſkulde have manglet at ſkaffe ſig Kundſkab om deres Beſkaffenhed og Brug. Læſeren maa da ſkiønne, om Overſættelſen faaer mere Lys, naar man lader Tacitus ſige lige frem: Nogle meene, at de, ſom ſamle dem, kiende dem ikke ret, og maa ikke vide at føre dem i Brug: Thi ... jeg ſkulde ſnarere troe,

troe, at Perlerne manglede Natur, end vi Gierrighed. Hvorudi skulde Naturen hielpe Perlerne, uden i at avle dem som ægte Fostre? — C. 13. Si injuriæ absint. S. 25. Saa længe det skeer uden Forhaanelse. Forhaanelse, er vist nok en Art af Fornærmelse, men her og paa andre Steder, hvor Hr. B. bruger Forhaanelser, betyder injuria Vold, Fornærmelse, Udsuelse. De vare villige til at erlægge Skat, naar man kun ikke gik dem for nær, og med Vold udpressede den over deres Evne. — Ni velox ingenio, mobilis pœnitentia. Ustadighed og vegelsindede Gemyt. Man seer, at velocitas ingenii hans fremfusende Hidsighed ikke er oversat, men mobilitas to Gange. — Monstratus satis Vespasianus. Vespasianus blev udmærket af Forsynet. Havde Forsynet været borte, saa kunde man endda i Oversættelsen have faaet at see, hvad for en Mand Vespasianus var. Men nu seer man, at Forsynet havde udseet ham til noget Stort, en Sandhed, som Tacitus ikke har sagt. — S. 28 er disse Ord, og havde derfor, strax paa hinanden 2 Gange igientagen, fordi Tacitus har igientaget qvi. Dette skurrer og klinger ilde i Dansken. Nok at igientage derfore. Ligesaa slet havde det klinget i Latinen, om Tacitus havde sagt igitur til, og sagt 2 Gange, qvi igitur. Hvad Tacitus C. 18. kalder alam obterere, cædere hostem, det oversætter Hr. B. S. 31, 32. at oprive en Escadron, at oprive Fienden. Ikkun og er Talemaaden ubekiendt. Ellers er at slaae, fælde, nedsable bekiendte Talemaader. S. 36. I Stæden for er aabenbar mod Orthographien, og bør hedde, i Stedet for, ligesom han paa et andet Sted skriver Afstæd, i Stedet for, af Sted. Delinimenta Vitiorum C. 21. er S. 37 oversat Lasternes Forzirelser, i Stedet for, Lasternes Tilokkelser, forføriske Anledninger. Assultare tergis pugnantium C. 26. er af Hr. B. S. 42 oversat: At springe bag til paa dem, som de strede. Saa mange Monosyllaba paa hinanden er selv af Hr. B. et Sted i hans tilføyede Afhandling erklæret for en Feyl. Man kan sige: Midt i Striden at anfalde dem bag til eller paa Ryggen. I C. 29. er pervenit S. 44 oversat: Han satte sig selv i Marsk, og at marskere skal, efter Hr. Badens Danske Bogstavering, gielde for det Franske marcher, hvilket han ikke vil kalde mar-

chere. Men hvi lod han ham ikke rykke frem eller drage bort med sin lætte Armee mod Bierget. Hvorfor mon Raptores orbis, Verdens Røvere, skal S. 46 hedde Røvere af Haandværk. S. 48. Hvilken, ligesom Lykken holder sammen, saa vil Ulykken adsprede dem, er nok en Latinsk, men ingen naturlig Dansk Vending. Hverken siae vi, hvilken ligesom Lykken vil holde sammen, ey heller, hvilken vil Ulykken adsprede dem. Derfor maatte hvilken forandres til, og den, eller Oversættelsen paa anden Maade læmpes. C 33. Qvanqvam vix monitis coërcitum militem ratus er S. 50 oversat: endskiønt Soldaterne vare fyrige nok af sig selv. S. 55. Haandmængsel, i Stedet for, Haandmænge, vil Hr. B. maaskee forsvare. Men at Britannernes Kaarder ikke kunde bruges til at fægte i et ængt Rum med, hvor kan det blive Meeningen af C. 36. in aperto pugnam non tolerabant? og saa ilede man med Seyeren, i Stedet for, fordi man ilede med Seyeren, efter Latinen, festinatione victoriæ, synes at være en Afvigelse, som har ingen Grund. Ja hvor kan C. 37. ad subita belli retentas, hedde S. 56. som han havde giemt til saadan en Skynding? Subita belli er jo uformodentlige paakommende Tilfælde i Krigen, Krigens uventede Hændelser. Kort foran hedder det: C. 36. Ac sæpe vagi currus, exteriti sine rectoribus eqvi, ut qvemqve formido tulerat, transversos aut obvios incursabant. S. 56. Tidt saae man adspredte Vogne og løbske Hæste nedtræde deres Egne Kryds og qværs, ligesom Frygten drev Enhver. At de nedtraadte deres egne, det staaer ikke i Texten, langt mindre, at de nedtraadde dem Kryds og qvær, men ligesom enhver af Frygt endten løb dem lige i Møde eller tvers forbi. — Mon lasede Ledemod S. 57. er bedre, end afrevne, sønderrevne, afbrudte Lemmer. Paa Latin hedde de laceri artus. Mon ogsaa en indbringende Nat er bestemt nok til at betegne noctem præda lætam? var ikke byrterig, lad være et nyt, dog bedre Ord. S. 58. Mænd og Qvinder at jamre i hinanden, har vi aldrig hørt, og Tacitus taler om en Blanding af Mænds og Qvinders Hylen, som man maa have hørt overalt. Paakaldte de hele, i Stedet for, raabte paa de Uskadte, kan man hel-

ler

ler ikke vel forſtaae, med mindre man veed først, at Tacitus ſiger vocare integros. Naar det hedder C. 38. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit, saa ſiger Hr. B., at den næſte Dag aabnede Seyerens Fordeele. Naar det hedder S. 59. Andre Fortieneſter kunde nogenledes ſkrømtes, i Stedet for, dølges, fordølges, da er dette ſtridigt mod Latinen, ſom ikke har ſimulari, men diſſimulari, og den Meening, ſom Sammenhængen udfordrer. Naar Tacitus C. 41. ſiger: Cauſſa periculi non crimen ullum -- ſed -- gloria viri, ac, peſſimum inimicorum genus, laudantes, da er han temmelig tydelig: men kan man ſaa læt forſtaae Hr. B. naar han ſiger: Aarſagen til hans Fare var ingen Forbrydelſe, -- men -- Mandens Ære, og det værſte Slags Fiender, roſende, Venner eller Fiender. Nok er det, at roſende ſtaaer paa et uforoelagtig Sted for Tydeligheden, hvilken man maa hente fra en Anmærkning S. 75. Hvor i Verden kan invidia beneficii hede S. 63. Velgiernings Vanrygte? Hvi ikke langt hellere avindſulde, hadefulde Velgierning, hvilken Domitianus ſaa lidet ſkammede ſig ved, at han endog lod ſig takke derfor. Men S. 64. Stundesløſe Folk er nok til at udrykke, aliud agentem populum? —— Diſſe maa være de Steder, ſom vi have lagt noget beſynderlig Mærke til. Ere de kun lidet betydelige, ſaa troe vi dog ikke, de ere ganſke ugrundede.

Altona.

Hr. Dr. Büſching har allerede begyndt at lade trykke paa den Femte Deel af ſin Jord-Beſkrivelſe, og ere deraf alt nogle Ark udkomne. Denne Deel beſkæftiger ſig med Aſien. I bemældte Ark indeholdes en almindelig Indledning; og derpaa handles om lille Aſien, Georgien, Armenien, de Tyriſke Lande ved Euphrat, om Syrien og Palæſtina, hvor denne juſt endes med den meget merkværdige Beſkrivelſe om det døde Hav. Man har ikke andet end kunne vente meget af Hr. B., men man kan dog ſige, at han i nogle Poſter har endda udviiſt mere, end man har haabet. Hr. B. har benyttet ſig af alle de bedſte Reyſe-Beſkrivelſer. For Ex. Libanon er

denne Søe det død Hav. Snegle og Muslinger ere de eeneste, som ikke døe, da de ere tunge nok for at synke til Bunds i dette meget salte, følgelig ogsaa tunge Vand. Der er ikke altid lige høyt Vande, men det voxer og falder med Aarets Tider, nemlig ligesom Jordanen indfører mere eller mindre Vand til. Midt igiennem Søen gaaer en Bank, som man kan vade over, naar Vandet er lavt, og paa hvilken man kommer til Stykkerne af gamle Bygninger. Hr. B. melder og om de saa kaldte Sodoms-Æbler, ligeledes om den Urt Kali, og til Slutning om Saltstotten, i Henseende til hvilken Forf. antager Hr. Hof Raad Michaelis Meening, hvis Skrift de natura & origine maris mortui han ofte anfører med Bifald, men aleene kortelig berører hans Sætninger, saa det vil være nyttigt at sammenligne begge Skrifter med hinanden.

Leiden.

Hr. P. von Spaan har under Prof. D. Ruhnken forsvaret en Disputats de Antiphonte, Oratore Attico 6 A. Man maatte ønske at see Resten af de ti Athenienſiske Taleres Levnet udarbeydet paa samme Maade, som dette om Antiphon. Hvad som allerede er udført af andre, som af Jonsio, Fabricio, Taylоro (Lect. Lyf. c. 7.) Meursio (Biblioth. Attica), det anfører Forf. ganske kort eller gaaer forbi, som noget, der er bekiendt: derimod tilføyes Anmærkninger, som disse ey har giort, eller hvor de har feylet. Antiphon den Rhamnusier, blev fød i Olymp. 75. 1., samme Aar, som Xerxes faldt ind i Grækenland (som og er Euripidis Fødsels-Aar). Han var yngre end Gorgias, som allerede var berømt i Olymp. 70. Forfatteren til den under Plutarchi Navn bekiendte Bog, om de Ti Talere, siger, at Antiphon har været den første, som offentlig har undervist i Talekunsten til Athenen. Cicero i Bruto Kap. 12. giør Lysias til den første Lærer i Tale-Kunsten. Her vises af en utrykt Scholiast over Aphthonius, at allerede Gorgias til Athenen har givet Undervisning i Rhetoriken. Antiphon har imidlertid vist i det ringeste giort ligeledes. Een af hans Discipler har giort ham uendelig megen Ære. Det var Thucydides, som ogsaa har oprettet for sin Lærer et uforglemmeligt

Mindes-

Mindes-Mærke i sin Historie B. 8. S. 545. Antiphon holdt ey alene offentlige Forelæsninger, men var og den første, der skrev en Rhetorik, see S. 18. Af en utrykt Grammaticus sees, at den har bestaaet af tre Bøger. Han forfærdigede ogsaa Taler for andre, og ansøres, som den første, der har skrevet Taler at holde for Retten, hvilke andre betiente sig af til Anklagelse eller Forsvarelse. En eeneste Gang har han med megen Veltalenhed forsvart sig selv for Retten. Thucyd. B. 8. S. 545. Men Antiphon lod sig og af andre betale for sin Umage, og var den første, som giorde dette. Da Athenienserne endnu ikke kunde vænne sig til at see fri Kunst og Videnskab giort til en Handel, og en Lærd sat i Klasse med andre Haandværks-Mænd, som arbeyde for Penge og lode sig tinge, saa ansaae de ham som en nedrig Gnier, og blev han heller ikke glemt i Platons og andre comiske Digteres Lystspil. Antiphon har og skrevet Stats-Taler og Øvelses-Taler, ligeledes har han udarbeydet Locos Communes (s. Cicero, Brutus K. 12.) og af den Beskaffenhed synes de eneve Taler at være, som ere de eeneste af hans Skrifter, der endnu ere tilovers. Han havde megen Nidkiærhed, meget af de ældre Taleres Eenfoldighed, megen Eftertryk, Tydelighed og Sandhed i sit Fordrag. Af hans Exempel kan man omtrent see, hvorledes Athenen har kundet opdrage store Talere. Han har ikke sin Livs-Tid bestandig siddet bag Lærestoelen; men beklædet de fornemste Embeder i Staten, og ladet sig bruge til de vigtigste Stats-Sager. Een Gang var han Befalningsmand over tvende Krigs-Skibe, og ofte har han været Anfører for Republikens Armeer, vundet Seyer i mange Trefninger, og oprettet vigtige Alliancer. Een Gang, vi veed ikke hvorledes, har han udrustet en Flode paa 60 Krigs-Skibe. Dtt synes endog, at han har været den Archon af Olymp. 90. 3. Han var den hemmelige Drivefiær, da Stats-Raadet af 400 blev oprettet til Athenen, og blev selv udvalgt til Medlem. Men da dette Stats-Raad siden deelte sig i Factioner, og Antiphons Faction maatte bukke under, saa at der endog paafulgte en fuldkommen Undergang i Staten, og en Forsamling af 5000 blev oprettet, saa kom Antiphon selv samme Aar Olymp. 92, 2. i Inqvisition, og blev, uagtet hans eftertrykkelige Forsvar, dømt til Døde, hans Gods confiskeret, hans Huus nedrevet, og han selv med sin hele Familie erklæret

som

Paris. Hr. Gardane har udgivet en medicinsk Afhandling: Doit on se tenir en repos d'abord apres le repas? Den daglige Erfaring lærer, at man efter Maaltid er ubeqvem til Arbeyde. Sielen er dorsk, og Legemets Lemmer har mistet deres naturlige Munterhed. Ethvert Dyr, naar det har ædt, lægger sig ned, og Celsus har allerede sagt, at man efter Maaltid hverken skulle udsætte sig for Kuld eller Heede, men hvile. Maven er ligesom Middelpunkten, og de øvrige Deele af den menneskelige Natur foreene deres Kræfter med samme, til at befordre Fordøyelsen. H. har i dette Skrift søgt Grunden til Søvnighed efter Maaltid i Madens Fermentation. Thi det er bekiendt, at Dunsterne af en fermenterende Materie har i sig en Kraft til at giøre drukken og svimmel. Maven trækkes sammen og forandrer sit naturlige Sted. Men har ikke disse Følger fornemmelig aleene Sted, naar Maven er opfyldt med alt for megen Spise? De Dyr, som usædvanlig stærk har opfyldt Maven, lægge sig ned. Da nu desuden Arbeydsfolk uden Skade strax efter Maaltidet pleyer at fortsætte deres Arbeyde, saa er den Sats om Hvilen Nødvendighed efter Maaltidet ikke almindelig og uden Undtagelse.

Anmærkning.

Hr. Dodart ligner Sprogets Led ved en Fløyte. Vil man spille færdig paa Fløyte, maa man ey aleene have et godt Instrument, men ogsaa sætte Lipperne behørig til, stode Luften retskaffen ind, og bevæge Fingrene behændig. Hr. de Manse har forelæst Akademiet til Beziers en Mémoire *sur le Begayement*, og paastaaet, at Stammen har sin Grund, ikke i en Feyl hos Sprog-Lemmerne, men aleene i en Ubeqvemhed i at sætte dem behørigen til og at bevæge dem. Denne Ubeqvemhed har sin Oprindelse af en slem Efteraben, eller af et vist Tilfælde, og bliver til en Vane hos Børn saa vel som hos Voxne. Han viser Midlerne til at ændre denne slemme Vane, og stadfæster dem ved sit eget Exempel, da han fra Ungdommen op har stammet, men endelig vænnet sig igien til en ordentlig og uafbrudt Færdighed i at tale.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de Januar. 1767.

Kiøbenhavn.

Med Andr. Hartv. Godiches Skrifter er i indeværende Aar kommen for Lyset: Efterretning om Tildragelserne ved Bierget Hekla udi Island i April og følgende Maaneder 1766., ved Hans Finnſen. 3 Ark i 8vo. Der gives saa mange Hypotheſer om Jordskiælve og de dem meget nær beslægtede Volcaner eller ildsprudende Bierge, at Hr. F. anseer dem for vanskelige at bedømme, foreene og igiendrive, uden med mange og tilforladelige Erfaringer, som saaes ved at bemærke og optegne Naturens Tildragelser, hvilke, som Materialier, bør samles uden Hensigt til noget Syſtem, indtil en kyndig Bygmeſter anvender dem til Sandhedens Bedſte. Efterretninger om saadanne Tildragelser ere af stor Vigtighed for de Lærde, og nyttige til at kiende Skaberens Gierninger og priſe hans hellige Navn. Derfor har en vis lærd Herre og berømt af sine Fortieneſter mod Kirken og Staten givet Hr. F. den behagelige Befaling, at samle de Efterretninger, han kunde overkomme, om det skrækkelige Udbrud af Ild, Gruus og Steene, som Bierget Hekla i Island nylig har foraarsaget, og som holdt ved endnu den 21de Septbr. da de sidſte Efterretningtr kunde haves. Samme Herre befoel ham og at lade dem udgaae paa sin Bekoſtning. Efterretningerne ere samlede af Præſten Hr. Sveirn Vigfuſſon, i hvis Sogn Bierget Hekla ligger, og af forrige Rector ved Skal-

holt Latinske Skole Hr. Einar Jonsson, som boer ikke langt fra Hekla. Begge brave Mænd ere øyensynlige Vidner til det, de berette. De andre Efterretninger ere ligesaa fra sikre Hænder. — At der ikke er givet Agt paa Barometrets og Thermometrets Forandringer, Magnet-Naalens Stilling, Veyrligets og i sær Vindenes Afverlinger; at der ey er givet en nøye Beskrivelse over Jordskiælvene, deres Stød, Direction og Bedvarenhed, tilligemed Vandets Rørelser; disse Mangeler undskylder Hr. F. med den Mangel, Island har paa Barometrer, Magnet-Naale og de behørige Instrumenter. — Hr. F. betegner os Biergets Beliggenhed, og antegner derved, som noget besynderligt, at det har ingen Sammenhæng med den store Fieldryg, det ligger saa nær, ligesom Vesuvius heller ikke hænger tilsammen med de nær ved liggende Apenniniske Bierge. At paa Hekla altid sees Røg eller Ild, er ugrundet. Dets Communication med de andre Volcaner er deraf mærkelig, at naar det eene Bierg udkaster Ild, blive de andre urolige kort Tid før eller efter. Th. Th. Widalini Dissertatio de montibus Crystallinis Islandiæ, giver fuldstændig Efterretning om det opgivne Spørsmaal, hvorfor Isen paa Hekla ikke smelter af Ildens Heede. — I Aaret 1693. den 13de Febr. brød Hekla sidste Gang ud med Ilds Udsprydelse. Kort tilforn var næsten over hele Europa et stort Jordskiælv. Man har siden troet, at Hekla var udtømmet og Ildens Føde fortæret, men ikke betænkt, at denne Materie, ligesom Tørve, kan vore til igien. Denne Gang har man bemærket 2de foregaaende Kiendetegn: 1) forrige Vinters usædvanlige Mildhed: 2) de nærværende Bækkers, Kilders og Søers Formindskelst, samt Lyngets Fortørrelse, som tilskrives den underjordiske Varme. — Den 5te April 1766., om Morgenen Kl. 3½, brød Hekla ud med en sort og stor Sandstotte, hvori saaes en Mængde Ild og gloende Steene. Man hørte Knagen, Skrald og Tordenslag derved. Hele Natten forhen holdt ved med idelige Jordskiælve, hvoraf 2de i sær vare hæftige, og man fornam derved en sær Bevægelse i Luften. Om Udsprydelsens Hæftighed, dens forskrækkelige og ødelæggende Virkninger, samt vidtløftige Strækning, gives af Hr. F. en fuldstændig Efterretning. Paa 31 Miles Længde kunde man formedelst det nedfaldende og flyvende Sand, ikke see Øxen, man stod tæt ved, men maatte føle sig for. Store Stykker Pimpesteen

pesteen og en Mængde Magnet-Steene bleve opkastede paa 2 til 3 Miiles Længde fra Landet. Een paa $7\frac{1}{2}$ Pund faldt ved Gaarden Nærfurholt saa stærk, at den maatte graves op af den giennemfrosne Jord med Jern-Koefødder. Den faldende Sand bedækkede Jorden en Alen høyt i Nærværelsen, men 30 Miile en halv Alen og mindre. En stærk S. S. O. Vind forandrede Sandets Fart over de Bierge og Udørkener, som ligge midt paa Landet, og befriede saaledes Heklas Naboer fra en ellers øyensynlig Ulykke. Fem Gaarde i Rangaavalla Syssel, og adskillige i Arner Syssel, hvor iblant en Kirke, bleve næsten ødelagte. De almindelige Brændsel-Skove for 10 til 12 Kirke-Sogne bleve nedgravede under Gruus, og ere befundne fortørrede og uden Saft. De almindelige Overdrifter i Rangaavalla Syssel bleve i samme Tid ganske fordærvede. Hestene løbe løbske paa Marken, indtil de af Mathed sagtedes af sig selv, eller, med Hr. Stakeley at tale, indtil Indtrykket af det electriske Stød ophørte. Elven, Rangaa-Ytri, blev af Pimpsteene ganske tilstoppet, og Floden Thiorsa dermed bedækket, hvoraf begge førte en saa stor Mængde til Havet, at de bedækkede dets Bredde paa 30 Miles Strækning. —— Den 9de April begyndte Hekla med fordobblede Kræfter paa ny at opkaste store gloende Steene, som spillede i Ilden, og faldt ned rundt omkring. Lydens og Knallenes Hæftighed var saa stor, at Hr. Wigfusson blev ser i Hovedet derved, og mærkede en uangenem Mathed i hele Kroppen. Fremdeles fortæller Hr. F. dette forfærdelige Syns foranderlige Omstændigheder og Beskaffenheder indtil den 23de May. Den Dag blev man vaer en for Kreaturerne fordervelig Sand, hvoraf en Deel i Naboelauget døde, og et Spring-Vand, som blev opsprøytet i Sandstøtten. Ved det Vand, som saaledes ofte mærkes ved Ildens Udbrud af Volcanerne, giør Hr. F. her en physisk Anmærkning, over Vandets Styrke, imens det er opløst til Damper, som er bekiendt af smeltet Kobber og Æolipila, der nøye kommer overeens med nærværende Tilfælde. —— Den 31te May var Hekla end een Gang urolig. Luften var tyk, qvalm og den mildeste, som i dette Aar havde været i Island. Knallene vare den Gang afbrudte, hæftige og giennemtrængende. Den 1ste Junii var een af de største Uroeligheder, da Tordenknallene vedvarede den hele Dag. —— Den 8de og 14de Junii var det meget uroligt, den 20de og 22de store Bevæ-

gelser, men derfra til den 5te Julii, da Efterretningerne slut-tes, var Alting stille. Dog hørtes Knallene lige til den 27de Junii paa 6 til 7 Mile fra Hekla, hvilket man siden den Tid til de sidste Skibes Bortreyse fra Landet bestandig har seet at brænde, og udkaste Gruus og Aske, meer og mindre. Som et mærkeligt Exempel derpaa antegnes, at den 16de Julii, Kl. 3 om Eftermiddagen, var Støv-Taagen saa tyk, at paa Lands-Tinget, 14 Mile fra Hekla, var meget mørkt, og man kunde i klart Veyr, ikke see Solen anderledes end som en mør-kerød Plet. Herved ere tilsøyede tvende paalidelige Original-Anmærkninger, hvorfor Hr. F. takker en høystæred Velynder. Udi den første maa S. 28 Lin. 6 læses Skagefiords, i Ste-det for, Skagestrands, som er en Trykfeyl. —— Herefter taler Hr. F. nærmere om dette Syns bedrøvelige Følger. De vigtigste var en Sygdom blant Mennesker, som hos mange gamle Folk var dødelig, og ansees for en Virkning af en electrisk Ild, og Kreaturernes Død i Tusende Tal, som tilskri-ves dette Støv, de fik i sig tilligemed Græsset. Ildens Udseen-de var deels blaa, blandet med hvidagtige Lyner, deels klar og hvidagtig, deels rød. Knallene lignes ved en brølende Torden eller nogle Hundrede Kanoners Løsning paa een Gang. Jord-skielve har været idelige, deels stærke, deels svagere, og for-aarsaget 4 Gaardes Ruin. Hr. F. beklager, at han ikke har haft fuldstændige Efterretninger derom længere borte fra Hekla end paa 6 til 9 Miile, og han vil anse sin Umage for vel an-vendt, hvis andre vilde lade sig opmuntre af denne Begyndel-se, at give fuldstændigere Beretninger. Om Dagen saae man bestandig en Røgstøtte eller, rettere sagt, en sort Sandstøtte, og om Natten en Ildstøtte. Oven paa Sandstøtten spillede store og smaa gloende Steene, ligesom forgyldte Zitroner og Pomeranzer paa en Fontaine, og det saa høyt i Veyret, at, naar man 1000 Favne fra Bierget vilde betragte det, maatte man række Hovedet og Kroppen tilbage, ligesom naar man nær ved seer op paa et høyt Huus. — Derpaa taler Hr. F. om de adskillige Ting, som udkastedes af Bierget, hvilke han vel agter nøye Undersøgelse værde, men veed ikke, om nogen endnu er skeet. Siden har een af hans Venner overladt ham noget af den fine Sand, hvilken han har foreviist vor berømte Hr. Prof. Kratzenstein, der har meddeelt ham en her tilsøyet Underretning under Navn af: Forsøg til at prøve den

Askes

Aſkes Egenſkaber, ſom af Hekla denne Gang er bleven udkaſtet. Blant de udkaſtede Ting regner man en ſort, bruun, violetblaa, og hvidgrød Sand, Gruus og Pimpſteen, hvilken ſidſte har været den bedſte Gisdning for Græſſet, Jaſpider af utallige Slags Farver og Tegninger, forfærdelig ſtore Klipper, ſmeltede Ærtzer, i ſær af Jern, en meget fiin Leer-Jord og nogle nye Inſekter, ſom ere ſeete i Nærværelſen af Hekla, og her beſkrives. —— Diſſe virkelige og ſtore Ulykker har falſk Rygte og Indbildning forøget. I ſær anføres 3 Poſter, ſom man almindelig har troet i Island, men af Hr. Wigfuſſon anſees for uafgiorte. —— Forſynet har bevaret baade Mennesker og Qvæg, ſom ofte tilforn ved deslige Tilfælde ere blevne qvæſtede og dræbte, ſaa ingen ved udvortes Magt denne Gang har taget Skade, et Faar undtaget, ſom blev ſønderknuſet af en Pimpſteen. I den Anledning har Hr. F. beſluttet diſſe ſine meget vigtige og velforfattede Efterretninger med en ſmuk Betragtning, hvorved han ſøger at opvække ſine Læſeres Efertanke om Guds Viisdom, Godhed og naadige Forſyn. Dertil tiener ogſaa Skriftet ſelv, og er formedelſt ſit vigtige Indhold, ſom vi her har foreſtillet i et forkortet Udtog, værd at eye. Ey alene har Hr. F. med dets Forfattelſe indlagt ſig ſtor Fortieneſte, men vi tør endogſaa forſikre, at Publikum har Hans Høyærværdighed den Kongelige Confeſſionarius og Biſkop Hr. L. Harboe meget at takke derfor.

London.

Hr. Dr. Lardner har i Aaret 1766. udgivet det tredie Bind af det i de Kiøbenhavnſke lærde Tidender S. 59 forrige Aar anmældte Værk. Titlen paa dette Bind er følgende: *A large collection of ancient Jewiſh and Heathen Teſtimonies to the Truth of the Chriſtian religion* - - containing the Teſtimonies of heathen writers *of the third century and to the Converſion of Conſtantin the firſt Chriſtian empereur.* 370 S. i 4to. I Erindringen foran mælder Forfatteren, at dette Binds Udgave er bleven opholdt noget, blot fordi han ventede, ſkiønt forgiæves, at bekomme det af Mſr. Bullet over ſamme Materie nyelig udgivne Værk, hiſtoire de l'Etabliſſement du Chriſtianisme tirée des ſeuls Auteurs Juifs & Payens, ou l'on trouve une preuve ſolide

de la Verité de cette religion, og at sammenligne det med sit eget. En stor Deel af dette Bind indeholder de af hedenske og christelige Skribentere tagne Efterretninger om de Christnes bedrøvede og taaleligere Skiæbner under Septimius Severus, S. 3 f. Alexander Severus, S. 33 f. Maximinus Thrax, S. 59 f. Decius, Gallus, Valerianus, Gallienus, S. 80 f. Aurelianus, S. 114 f. og i sær under Diocletianus, S. 277 f. I disse Efterretninger fortælles benævnte Keiseres milde og grusomme Edikter og Gierninger mod de Christnes Religion. Ved Septimii Severi Befaling mod de Christne, anføres S. 11 følg. den sal. Mosheims Anmærkninger over samme. Hr. L. undrer over, at Mosheim har opholdt Læserne med saa ubetydelige Anmærkninger. Men dog gior han selv nye Anmærkninger over de samme. Og tilsidst veed man virkeligen ikke ret, hvad de begge vil sige. Thi omsider blive de eenige med hinanden, og med andre Lærde, da det synes i Førstningen, at man ville faae læse noget splinternyt og forskiælligt fra alle andres Meeninger. De specielle Vidnesbyrd, som forekomme af hedenske Skribentere i dette Bind, ere næsten alle meget vigtige. Af Epimenidis Levnet hos Diogenes Laertius anføres S. 18 f. en Fortælling, som stadfæster den Efterretning i Apostl. Giern. XVII. om et Alter i Athenen, der var oprettet til Ære for den ubekiendte Gud. Efter Diogenis Beretning blev Epimenides kaldet til Athenen for at give de Athenienser et Raad, hvorledes de kunde forsone de fortørnede Guder og befrie deres Stad fra den stærke Pest? Philosophen forordnede, man skulde føre et Antal af sorte og hvide Faar hen paa Areopagus; derfra lade dem gaae, hvorhen de vilde; og da ofre ethvert af dem paa det Sted, som det af sig selv ville lægge sig hen paa, τῷ προσήκοντι θεῷ. Hr. L. vil have dette oversat saaledes: for den Gud, til hvis Ære Faar af saadan Farve pleye at ofres. Men, at vi ikke skal anføre andre Grunde, saa var jo denne Gud i saa Maade ingen Ubekiendt. Meget rettere meene vi, denne Oversættelse er: for den Gud, som det tilkommer, cui debetur piaculum, det er at sige, den, som er fortørnet, og ved et Offer maa forsones. Hverken de Athenienser eller Philosophen vidste, fra hvilken Guddom Pesten i deres Stad var dem tilskikket. Diogenes slutter sin Fortælling med den Efterret-

ning,

ning, at man, for den Begivenheds Skyld endnu i hans Tid finder βωμὸς ἀνώνυμος i Athenens Forstæder. I denne Afdeelning rettes S. 23 en Citation i Wettsteens Nye Testament, og bemældte Sted hos Dionenes oplyses med ligedanne Steder af Pausanias og Philopatris under Luciani Navn bekiendte Samtaler. Om den bekiendte Lovkynder Ulpianus anføres S. 40 f. af Lactantius, at han i den syvende Bog af sit Skrift de officio Proconsulis har samlet alle Keisernes Rescripter mod de Christne, som til hans Tid vare udkomne. Men dette Skrift er borte, og de Steder i Pandekterne, som skulle have Hensigt paa de Christne, ere af en uvis Forklaring. Af Dion Cassius samles S. 46 f. hans Efterretninger om Jerusalems Forstyrrelse, Domitiani Forfølgelse mod de Christne, og Nervæ naadige Forhold imod dem. At Marcia har giort Keiser Commodus gunstig mod de Christne, er uvist. Thi Hr. L. anmærker ganske rigtig, at Fortællingen derom findes aleene i Xiphilini Udtog, og maaskee i nogle Poster mere indeholder Epitomators Forklaring end Forfatterens Meening selv. Det Spørsmaal, om Philippus Arabs har været en Christen? benægter Hr. L. S. 62 f. af overbeviisende Grunde. Af Plotini Skole aleene, denne berømte Platoniske Philosoph, finder man, uagtet Alderdommens ufuldkomne Efterretninger, dog alligevel Tre lærde Mænd, nemlig Amelius, Porphyrius og Longinus, hvilke har haft en nøye Bekiendskab med de Christnes Læresætninger og guddommelige Skrifter. Amelius S. 95 f. anfører adskillige Steder af Johannis Evangelio, ved det han taler om λόγος. Han siger paa et Sted, som Eusebius har bevaret os i sin præparat. Evangel.: λόγος er den, ved hvilken, da han selv er ævig, alle Ting er giorte, ligesom Heraclitus ogsaa lærer, og den selv samme, om hvilken den Barbar lærer, at han er i et Grundvæsens Sted og Værdighed, at alle Ting ved ham ere giorte, og at Alting, som er til, har sit Liv og Virkelighed ved ham, at han er faret i et Legeme, antaget Kiød, og ladet sig tilsyne som et Menneske, at han selv i denne Skikkelse har beviist sin ophøyede Natur, og at han efter Døden (ἀναλυθέντα) igien er bleven til

Gud, og er Gud paa ſamme Maade ſom han var det, førend han foer i Legemet, og Riget og Menneſket. Longinus S. 101 f. fælder en meget berømmelig Dom om Moſes i ſit bekiendte Skrift περὶ ὕψους, og ſætter hans Beſkrivelſe om Skabningen blant Exempler paa det Høye. Men det Fragment, ſom findes under denne Skribentes Navn ved hans Værker, og hvori Paulus regnes med iblant de bedſte Talere, er ægte. Derom meddeeles S. 106. 7. en læsværdig Anmærkning fra en Ven af Dr. L., hvilken tydelig viſer, at dette Fragment har en Ignorant til Forfatter. Der anføres nemlig i ſamme, foruden Demoſthenes og andre, ogſaa Δημοίθενης Κριθινος. Hr. Lardners Ven anmærker, at man har kaldet en vis elendig Skribent, ved Navn Dinarchus, ſpotteviis Δημοσθενη Κρίθινον. Naar man nu i en Fortegnelſe paa de fornemſte Talere finder, foruden Demoſthenes, Æſchines, Lyſias, ogſaa Δημοσθενης Κρίθινος, kan man da vel endnu troe, at den er giort af Longinus? Det var omtrent det ſamme, ſom om en Kræmer ſkulle have ſkrevet en Fortegnelſe paa de bedſte Prædikantere, hvori han anpriſede, foruden Bourdaloue, Boſſuet, ogſaa Abraham a St. Clara. Hvad der hos gamle Skribentere findes om den Philoſoph Numerius (S. 108 f.) er altſammen ſaa uviſt, at man ey engang kan afgiøre, om han har levet for eller efter Chriſti Fødſel? Han ſkal efter adſkillige Skribenteres Beretning have ſagt: Hvad er Plato andet, end Moſes i det grædſke Sprog? Om Porphyrio, den lærdeſte blant de os bekiendte hedenſke Fiender af Chriſtendommen, handles udførligen S. 122-222. Af hans Indvendinger, ſom vi endnu finde hos Euſebium, Hieronymum og Auguſtinum, ſeer man, at han med ſtor Flid har læſt det Gamle og Nye Teſtamentes Skrifter. Beſynderlig ſees det af de Indvendinger, han tager af det Gamle Teſtamentes Citationer i det Nye. Naturaliſterne beſkylde de Chriſtne for at have forkommet alle Porphyriſke Skrifter mod Chriſtendommen. Men Giendrivelſerne mod ſamme af Methodio, Euſebio og Apollinario ere jo ligeledes gangne til Grunde. Og med alt dette har Chriſtendommen ſelv tabt meget ved Porphyrii Skrifter. Thi, at dømme fra det, vi endnu har af

hans

hans Indvendinger mod Daniels Spaadom hos Hieronymum, vilde dette Værk have givet os den bedſte Oplysning over denne bibelſke Bog. Porphyrius vilde derudi beviſe, at ſamme er ingen Spaadom paa tilkommende, men en Fortælling af virkelig forgangne Ting, og ikke giort af Daniel, men af en ſeenere Forfatter efter Antiochi Epiphanis Tider. Til den Ende viiſte han af de bedſte Hiſtorie-Bøger, ſom endnu vare til den Gang, at alle diſſe Begivenheder vare til Punkt og Prikke efter alle Omſtændigheder ſkeete, ſaaledes ſom de ſtaae i Daniel. S. 193-222. anfører Hr. L. vidtløftigen ſine Grunde for, at det af de fleſte Lærde Porphyrio tillagte Skrift: Philoſophien af Orakel-Sprog περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας er ſmeddet af en chriſtelig Bedrager, til formeent Nytte for den Chriſtne Religion. Her ivrer Hr. L. ſig beſynderlig mod den ſal. Mosheim og hans Chimære om en ny Menneſke-Slægt, ſom har været halv Hedning, halv Chriſten. Saaledes kalder han (S. 195) den i Mosheims Diſſert. de turbata per recentiores Platonicos eccleſia, foredragne Idee om de nyere Platonikers Sekt. Hvad Hr. L. S. 196 ſiger om Ammonius Sakkas, ſom den ſal. Kanzler giør til denne Sektes Stifter, fortiener at læſes. Til de allerede i det foregaaende af de 6 Scriptoribus hiſtoriæ auguſtæ anførte Steder, ſom S. 223 f. igientages tilſammen, ſætter Hr. L. endnu eet af Heliogabali Levnet hos Lampridium. Han fortæller derudi, at denne Keiſer forordnede, at der i Solens Tempel, ſom han havde oprettet, ogſaa ſkulde iagttages Jødernes, Samaritanernes og de Chriſtnes Skikke, for at giøre denne Guds Dyrkelſe deſto almindeligere. S. 229 f. anføres et Vidnesbyrd af Hierocles, ſom i en Bog mod de Chriſtne, hvoraf man endnu finder Uddrage hos Euſebium og Lactantium, derved troede at forringe JEſu Mirakler; fordi Apollonius af Thyana, efter hans Foregivende, har giort det ſelv ſamme. Hr. L. handler ogſaa derfor, og det meget udførlig, om Apollonii Levnet, ſom Philoſtratus har efterladt ſig; ligeledes om Pythagoræ Levnets-Beſkrivelſer af Porphyrio og hans Diſcipel Jamblico. Han viſer her, at de Lærde feyle, naar de faſt med en Mund paaſtaae, at diſſe Levnets-Beſkrivelſer ere forfærdigede for at betage JEſu Mirakler deres Anſeelſe ved at fortælle nogle

lige saadanne. Den meest overbeviisende Grund for denne Meening er, at de af Pythagora og Apollonio berømte Mirakler næsten slet ingen Lighed har med JEsu Gierninger. JEsus helbreder Blinde, Halte, opvækker Døde, forbedrer ved Undervisning Menneskenes Sæder: og hine stryge Verden igiennem som vandrende Riddere, gaae løs paa Vidunder, holde Samtale med Øxer og Asne, hvis Sprog de forstaae, og som de sige snart eet snart andet i Ørnene. Hr. L. paastaaer derfor rettelig, at Philostratus, tillige med Porphyrio og Jamblico, vilde have fortalt det selv samme om deres Helte, om og slet ingen Christen Religion havde været i Verden. Det Sted, Hr. L. S. 352 f. har ladet afstrykke af Dr. Parkers demonstration of the divine authority of the law of nature and of the Christian religion, om samme Sag, kunde gierne have blevet borte. Hr. L. giver en selsom Aarsag dertil, fordi jeg, siger han S. 271, hidtil i min Afhandling om Apollonio og hans Levnets-Historie har sagt lidet meer, end Dr. Parker alt længe for mig har giort: saa vil jeg lade hostrykke hans Anmærkninger over denne Materie. Dette tredie Bind sluttes S. 328 f. med en summarisk Gientagelse af de i samme indeholdte Vidnesbyrd, og nogle gode Betragtninger over Christendommens Tilstand under de hedenske Keisere. Det vigtigste i dette Anhang er, at Hr. L. vil bevise, at den sal. Mosheim slet ingen Aarsag har haft til at tale saa foragtelig om den sædvanlige Meening, som regner Ti Forfølgelser mod de Christne. Den har vist nok mere Grund i Kirke-Historien, end Mosheim troede, og er allerede i det fierde Aarhundrede antaget af christne Skribentere. Hr. Dr. Lardner har nu altsaa mestendeels til Ende bragt dette ny vigtige Værk, hvoraf det fierde og sidste Bind uden Tvil snart følge efter. Det er skrevet i samme Smag som hans øvrige Skrifter, noget vidtløftig, med mange ofte ikke meget betydelige Anmærkninger opfyldt, og udarbeydet mere som en Kollektan-Bog, end i en ret sammenhængende Orden; men meget fuldstændig, i Anførelser og Fortællinger meget nøyagtig, overmaade tydelig, og i Almindelighed samlet med en utrættet Taalmodighed. I denne tredie Deel er Skrivemaaden, imod Forfatterens Sædvane, noget bitter og hæftig paa de Steder, hvor han disputerer mod den sal. Mosheim. Hvis Hr. L. ikke af sine øvrige fortræffelige

Skrifter

Skrifter var tilstrækkelig bekiendt for en upartisk Mand, og meget redelig i sine Domme, saa maatte man troe, at han dertil var dreven af en National-Misundelse, i Anledning af den Mosheimske Kirke-Histories Oversættelse paa Engelsk, og mangen en derved afstvungen Bekiendelse, at dets Mage ikke i Engeland kunde fremvises.

Königsberg.

Herr Dr. Lilienthal iler nu til Slutningen af sit nyttige Værk, hvori han forsvarer den guddommelige Aabenbarings Sag imod dens Fiender. I den tolvte Deel, som er udkommen paa 1 Alph. 4 Ark, i de Hartungske Arvingers Forlag, giør han Begyndelse med at forsvare den hell. Skrifters Historie for dens Modstanderes Indvendinger, og haaber at slutte denne Afhandling og hele Værket med den fiortende Deel. De Indvendinger, som her efter et foregaaende Beviis for Historiens Troværdighed i det Gamle Testamente igiendrives, ere følgende. Man nægter først Ælden af det G. Testamentes Historie-Bøger, og foregiver, at de ere skreven meget sildigere og af meget yngere Forfattere. Hr. L. gaaer derfore S. 449-625, disse Bøger igiennem efter Ordenen, og viser, at de virkelig ere forfærdigede af de angivne Forfattere, og til de angivne Tider. Den anden Indvending, at Forfatterne til bemældte Bøger ey har været i Stand til at meddele Efterverden en tilforladelig Efterretning om de Begivenheder, som udgiøre Indholdet af deres Skrifter, igiendrives S. 622-40; og S. 641-657 besvares den tredie Indvending, som bestrider Oprigtigheden hos det G. Testamentes Bibelske Historieskrivere. Om den fierde og femte Indvending, som tages af hedenske Skribenteres Tavshed og Modsigelse, handles S. 658-674. I det følgende, S. 674-688, prøves endnu nogle Invendinger mod Brugbarheden og den uforfalskede Rigtighed af det G. Testamentes Historie-Bøger; og dermed endes det almindelige Forsvar for disse Bøger. I Resten af dette Bind (S. 688-855) begynder Hr. L. at giennemgaae de fornemmeste Facta i denne det G. Testamentes Historie hver for sig. Den Bibelske Fortælling om Verdens Skabelse afhandles S. 688. f., om de første Menneskers Historie i deres Uskyldighed og ved Faldet,

Faldet, S. 693. f., om Kains Broder-Mord, S. 767. f., om adskillige Kunsters Opfindelse, S. 776. f., om Lamechs Tale til sine Hustruer, S. 777. f., om Syndfloden, S. 791. f., om Chams Forbrydelse mod sin Fader, S. 814. f., om det Babylonske Taarns Bygning, S. 828. f., og om det Babylonske og Assyriske Riges Oprindelse, S. 843. indtil Enden. Dette Lilienthals Værk beholder endnu immer sin længe bekiendte og berømte Brugbarhed. Man finder i samme en næsten fuldstændig Samling af de betydeligste Indvendinger mod den Christne Religion tillige med de fornemste Besvaringer paa de samme. Skulde end mange blandt de anførte Giendrivelser, (endog af dem Hr. L. erklærer sig for) ikke synes grundige nok for alle Læsere, som f. E. hvad der S. 478. f. anføres af nogle endnu vedvarende Mindes-Mærker af Mosis Fortællinger; ligeledes, Forklaringen paa de Ord: „Lader os giøre Mennesker," S. 693; den Mening, at Adam har taget Dyrenes Navne af deres indvortes Natur, S. 704, 5; Den S. 708. f. paastaaede besynderlige Sympathie mod Menneskene, som skal have været indplantet Dyrene i Uskyldighedens Stand; det af Bachanternes Skikke S. 766. tagne Bevis, at den Historie om Evæ Forførelse ved en Slange, ogsaa har været bekiendt iblandt Hedningerne; og Forestillingen af Afskyeligheden i Chams Gierning, S. 815. f.: Skulle disse og saadanne Besvaringer ikke af alle ansees for gyldige nok, saa bliver deres Anførelse dog meget nyttig. Naar man finder saa mange Slags forskiellige Svar paa Indvendingerne af Christendommens Fiender samlede paa eet Sted, saa vinder Sandheden derved den Fordeel, at man paa Timen seer, hvor mange Slags svage Sider Modstandernes Meeninger have? Hist og her savner man nogle Anmærkninger over de afhandlede Materier af de nyere Skrifter, hvilke, foruden andre Aarsager, endog aleene af den Aarsag havde fortient Plads i dette Værk, for at give samme en desto større Fuldstændighed. Man kunde, (ved S. 559. f.) af hvad der siges hos nyere Fortolkere om den himmelhøye Forskiæl paa Mosis og Esræ Skrivemaader, meget tydeligere have forestillet Urimeligheden i den blandt Religions-Fienderne næsten almindelige Meening, at Esras skulde have sammensmedet Pentateuchum. Kunde de spodske Indvendinger mod de første Menneskers Uddrivelse af Para-

diis

diis ved Cherubim (S. 759. f.) ikke høves paa en lættere og mere overbevisende Maade? naar man antager, at Cherubim (ikke ere Engler, men) er et Poetisk Billede paa et forskrækkeligt Torden-Veyr? Saaledes kunde og Afhandlingen om Lamechs Tale til sine Hustruer (S. 777.); og om Noæ Ark (S. 801. f.) i adskillige Stykker bleven formeret og oplyst af Anmærkningerne til Lowth de poësi sacra hebræorum.

Leipzig.

Prof. J. J. Schwabe har udgivet et Skrift de Semnotheis Veterum Germanorum philosophis. Druiderne holdes for de første Philosopher hos Tydskerne, for saa vidt disse bleve indbefattede under det Navn Celter. Hos de egentlige Tydskere synes imidlertid Barderne at have været det, (Ammian. Marcell. XV. 9.) hvilke tillige have været Digtere, Sangere og Philosopher. Hos Diogenes Laertius i Begyndelsen af hans Fortale forekommer et Sted, hvor nogle Skribentere ere anførte, i Følge af hvilke de første Philosopher maa opsøges hos Barbarerne, og efter Aristotelis og Sotions Meening, har det været hos Celterne og Gallierne, de saa kaldede Druider og Semnothei (Σεμνοθεοι). Det sidste Navn forekommer paa dette eene Sted, og derom er det, anmældte Skrift handler. Disse Semnothei udtrykkes ogsaa af Nyere ved Samothei men dette skriver sig fra den Bedrager Annius fra Viterbo, hvilken i sin Berosus giver dem ud for Efterkommere af hans opdigtede Samothes, som han gior til Stifter for Celterne og Gallierne. Den eeneste Maade at forklare dette Ord paa, er at udlede det af sit Stamme-Ord. Nogle har giort dette i Henseende til Semnothei andre i Henseende til Samothei, og det meest paa den ubeqvemmeste og sælsomste Maade, som det gierne gaaer med Ordenes Udledelse, da de hente deres Udspring fra Grædskeen. Hr. S. anfører disse Etymologier omstændelig, og tilføyer derhos sin egen. Allevegne fremskinner megen Sprogkundskab. Han kunde med Rette sætte forud, at Ordet var fordærvet eller i Udtalen forandret af Grækerne, ja allerede af bemældte Skribentere, og endnu mere af deres Afskrivere. Men

han

han betiener sig ikke af denne Ret, og forudsætter kuns en Sammensættelse af Ordet, som bliver nærmest ved den Ortographie Semnotheos, udaf Semno og Theos. Det sidste er det samme, som det Celtiske Theoth, hvilket udtales paa adskillige Maader, og betydede ey aleene Gud, men Folket, og Folkets Forsamling. Det Ord Semno findes i Semnonernes eller Sennonernes Navne, det anseeligste Folk af den Sveviske Stamme, og begge udleder Hr. Prof. S. af samen, sanen, samlen, saa at Semnothei betyder forsamlede Folk, et foreenet Sælskab. Da Ammian XV. 9. siger om Druiderne, at de levede i visse Sælskaber eller Broderskaber, saa kan Srmnothei endten have været ligedanne eller de selv samme Sælskaber af Druiderne. Det sidste er rimelig ved det Druiderne selv synes at have faaet Navn af det Celtiske Dru, foreenede Folk. De Bactriske og Indiske Philosopher Samanæerne trækkes kun ved Haarene herhid. Derimod forandrer Hr. S. efter en rimelig Gisning de Saronider hos Diodoros til Samonider. Endelig forekommer de Senaner paa en i Paris 1711. udgravet Steen. Der forestilles paa samme Figurer af gamle og unge Personer med Krandser, hvorhos findes de Ord: SENAN W EILO. Hr. S. har paa ny ladet Steenen stikke i Kobber forved Afhandligen, og læser Ordene saaledes: Senan Ew. Eilum: d. e. en Forestilling paa forsamlede Viise. Nemlig, Senan stod i Plurali af Sen, en Forsamling. Ew er her et forkortet Ord, og kan opfyldes paa adskillige Maader: Ewarton en Præst, Ewruathun, Lovens Tiener, Ewalertu, Lovkyndig, Ewenlerari, Lovgiver. Eilum betyder et Billede, og findes saaledes endnu i det Cambriske.

Nürnberg.

Hos Monath er udkommen: D. Wilhelm Bates Uebereinstimmung der göttlichen Eigenschaften in dem Werke der Erlösung, aus dem englischen übersetzt von M. Georg Wolfgang Panzer. 1766. 2 Alph. 4 Ark. Forfatterens Hensigt er at vise, hvorledes Guds Viisdom, Godhed, Retfærdighed, Hellighed og Sandhed har forherliget sig i det store Forløsnings-Værk. Vel er den Vey, Forf. har betrædet, ikke ny og ubanet: der har meget meer

været

været allerede mange Theologer, som har skrevet om denne høye Sag. Imidlertid har alle disse Skribentere enten ikke dyrket den hele Mark af disse værdige Betragtninger, eller aleene giort det saa løslig, og derfor efterladt Bates Materie nok, til at vise sine theologiske Indsigter. Vi ønske at kunne levere et fuldstændigt Udkast af hans Bog, som han har deelt i 23 Kapitler, for at vise, han har giort dette. Men følgende maa være nok. I det første Kapitel tales om Menneskets oprindelige Tilstand, men i det 2det og 3die om Syndefaldet og dets Følger i Henseende til de første og alle andre Mennesker. Det 4de Kap. viser, at Mennesket umuelig har kundet give sig sin forrige Lykfalighed igien. Heraf sluttes og bevises i det 5te Kap., at den guddommelige Viisdom har aabenbaret sig i Foranstaltningen til Menneskenes Forløsning, hvilket nærmere anvendes i det 6te Kap., og geleydes med en Betragtning over Evangelii Værdie. Det 7de Kap. beviser, at den blot speculativiske Kundskab om Evangelio er unyttig uden sand Troe. De tre følgende Kap. indeholde en udførlig Betragtning over Guds Barmhiertighed, der paa saa rørende en Maade har aabenbaret sig i Forløsnings-Værket. Heraf udledes ogsaa nogle praktiske Sandheder i det 11te Kap. Forf. kommer nu til Guds Retfærdighed, og viser i det 12te Kap., at Retfærdigheden maatte have en Fyldestgiørelse; i det 13de, at denne Fyldestgiørelse virkelig er skeet, og i det 14de, at den er fuldstændig og fuldkommen gyldig. Det 15de Kap. er atter praktisk. Fra det 16de til det 18de Kap. betragtes den ved Forløsnings-Værket forherligede Hellighed, den man, som Forf. siger, tydelig kan indsee, naar man overveyer, deels hvad vor Forløser har lidt, for at erhverve os Forladelsen, deels under hvad for Betingelser han vil meddeele os sin Døds Velgierninger, deels hvad han har giort for at skaffe os vor tabte Herlighed igien. Det 19de Kap. indeholder en praktisk Anvendelse af det foregaaende. I det 20de og 21de Kap. handles om Guds Almagt, og vises, hvorledes den har aabenbaret sig i JEsu Manddoms Annammelse, i hans Vandel, Død og Opstandelse, i den hedenske Verdens Omvendelse til Christendommen, i Midlerne, hvorved Evangelium er bleven udbred, o. s. v. Det 22de Kap. indbefatter nogle vigtige Følgesætninger, og endelig i det 23de bevises, at Gud har rædet sin Sandheds Ære ved Christi Død. —— Hr. Panzer, der i sin Oversættelse

se har været lykkelig, lover ligeledes at oversætte Bates øvrige Skrifter. Man vil i sær anprise ham de tvende Bøger of the spiritual perfection, og Considerations of the Existence of God: thi Resten er næsten aleene Prædikener, hvoraf vi desuden har Overflødighed nok.

Anmældelser.

Leipzig. Christiani Gottlieb Ludwig Methodus doctrinæ medicæ universalis er trykt hos Gleditsch 1766. paa 200 S. i 8vo. Hensigten af dette Værk er besynderlig og nye. Historien af Fortegnelsen paa de Videnskaber, som udfordres til Lægekunsten, og et kort Bibliothek af de bedste Forfattere er noget, som andre ogsaa har foretaget sig. Men de Forslag, hvorledes en Læge skal opfinde, hvorledes han skal samle, indrettede efter de adskillige nødvendige Videnskaber; en Lærers Pligter, de Forslag, hvorledes han skal benytte sig af Fremmedes Arbeyder, hvorledes han kan komme til en Lærebygning, hvad han har at iagttage ved den Syge; en praktiserende Læges Klogskabs-Regler, og flere Afdeelinger, ere nye, og Forf. egentlige, derhos affattede med stor Indsigt og Erfarenhed.

Zürich. Det siette Bind af Joh. Friedr. Stapfers Sittenlehre er udkommen 1766., og med samme sluttes hele Værket. Det indtager 680 S. i stor 8vo, hvoraf et brugbart Register over alle 6 Bind, udgiør en Deel. I dette Bind finder man først Pligterne mod Næsten, i Besynderlighed ogsaa Pligterne i adskillige Stænder blant Menneskene, og fornemmelig Geistlighedens. Forf. slutter med Midlerne, hvorved at giøre sig dygtig til Sædelærens Udøvelse, og med de bevægende Grunde, som skal opmuntre os til dette uforbigængelige Arbeyde.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 6.

Kiøbenhavnske

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Februar. 1767.

At nogen, som selv skriver kritiske Afhandlinger, hvis Hensigt er at rette andres Feyltagelser i Sproget, og foreskrive Regler til dets Forbedring og Berigelse, dog kan tvile, om disse høre iblant de Midler, hvorved et Sprog forbedres: at han ikke tør love vort Sprog nogen stor Nytte af Grammatiker og Ordbøger: Det er en Tvil og en Frygt, man billig maa forundre sig over. Man forlanger først et tilstrækkeligt Antal af classiske Skribentere i al Slags Literatur. Men er det lige meget, hvorledes de skrive? Og skulle de skrive vel, er det ikke da vel, at man har bragt Sproget, jo før jo hellere, til den største Regelmæssighed, som muelig er? — Man har ingen Myndighed. — Hvilken Tanke! Her var adskilligt at modsige, og vi kunde læt fristes dertil, hvis vi paa det urette Sted turde være vidtloftige eller kunde befrygte, den skulde finde noget stor Bifald, som vi, Sandt at sige, misunde den. Men dette kan man ikke nægte, at jo et tilstrækkeligt Antal af gode Skribentere er eet af de fornødne og driftige Midler til Sprogets Forbedring og Berigelse. Et andet var det, som Forfatteren af den indsendte Efterretning i No. 2. har opgivet, nemlig, vel udarbeydede Oversættelser af latinske og grækiske Skribentere. Nok et tredie Middel har en anden Forfatter bragt paa Bane. Vi kan ey andet end bifalde hans fornuftige og i vore Tanker vel grundede Forslag, om at indsamle og tilbagekalde af gamle Skrifter forældede, men dog bequemme og

brugbare Ord, hvilket han har forebragt i et lidet Skrift, som her i

Kiøbenhavn

hos Andreas Hartvig Godiche er trykt under Titel: Tanker om det Danske Sprogs nye og gamle Tilstand og Forbedring, til det Danske Folk, og i sær til alle fornuftige og ærlige lærde og retsindige Danske Mænd. 1766. 2½ Ark i stor 8vo. Forf. er ubenævnt, og har i dette Skrift aleene giort sig bekiendt under Navn af Lem i et lidet Sælskab, der i lang Tid har betragtet det gamle og nye Danske Sprog. Siden de andre hans Sælskabs Brødre, uagtet deres Redelighed og Duelighed, ere meget seendrægtige, saa har han endelig besluttet at skrive noget i denne Materie, de nu saa længe har overveyet. Lærdom, som forsikres at være langt almindeligere i disse oplyste Tider end nogensinde tilforn, giør ham og hans Staldbrødre til Barbarer, og den alt for klare Lysning har næsten giort dem stokblinde. Han vil derfor udvælge noget gammelt at betragte, da der ved gamle Ting sielden er saa stor Glands, som ved nye. Den Sag, han har foretaget sig at beskue, er vort Modersmaal, som i hans Tanker bliver nu meer og meer gammelt, forstaae, det rette og ægte Danske Sprog. At bringe dette i sin forrige Anseelse er Øyemærket af denne Afhandling, hvis Indhold gaaer ud paa at vise, hvorledes det Danske Sprog kan forbedres af det Islandske, som i Grunden er det rette gamle Danske. For at oplyse dette sit Forslag, da paastaaer han, først, at det Sprog, som tilforn gik over Norden, i sær over de tre Riger, og udbredde sig til en Deel nær og fiær liggende Lande, kaldtes Dansk Tunge. Denne, meener han, naaede til Sachsen, England og et Stykke af Frankrige. Man veed, at det Tydske Sprog vil være det oprindeligste for den Danske Tunge, og for alle de Sprog, som dermed stode i Forbindelse. Ja nogle har paastaaet, at det var Kilden til det Græske og Latinske. Forf. driver ikke sin Fordring saa vidt, i Henseende til det gamle Danske Sprog. I Følge vore Forfædres Efterretninger antager han aleene, at samme for en Deel nedstammer fra det Græske, i sær da denne Meening stadfæstes af mangfoldige overeensstemmende Ord i begge disse Sprog. Det største Beviis

dertil

dertil skulde hentes fra det Gothiske eller Mæso-Gothiske, som er midt imellem begge, og slægter dog det Tydske endnu mere paa. Ikke desto mindre meener han, med Torfæus, at vort Sprog ikke er kommet fra Gotherne. At vise Sprogenes Oprindelse til og fra hinanden, anseer han for vanskeligere og uvissere, end at vise deres Overeensstemmelse. Dette sidste er mere behageligt, da det ikke støder nogen af de Vedkommende. Det Tydske Sprog priser Forf. for sin Ældes, men i sær for sin Reenheds Skyld, i Ligning med andre levende og beslægtede, saasom det Engelske, Franske, Italienske og Spanske. Men betragter man tillige det gamle Danske Sprog, da tildømmer han det Fortrinnet af mange unægtelige Grunde, vil ikke tilstaae, samme er yngere end det Tydske eller dets Affødning. Han beraaber sig paa Udenlandske, som bekiende, at en Deel Tydske og andre berømte Nationer ere komne ud fra Dannemark. Vil nogen heraf uddrage den Følge, at de Tydske har, ligesom de Danske, fra første Færd haft deres Tydske Sprog i Dannemark, at altsaa det Danske Sprog af Begyndelsen er det samme som det Tydske, da troer han, at de ikke selv vilde være fornøyede med denne Slutning, da deraf vilde følge, at dette er just det gamle Danske Sprog, og at det nu levende Tydske, altsaa og det ældre, er nedstammet derfra. Forf. vil heller ikke være meget paastaaende, skiønt denne Slutning kunde være billig, da mange gamle fremmede og uegennyttige Skribentere domme os til Fordeel, og vi med Føye kan forkaste andre, som berette mere eller anderledes om vore Forfædre, end vore egne troværdige Skrifter. Vil nogen frembyde det Tydske Sprog, som Kilden til det Danske, da spørges, hvorfor? siden vi have saa mange Grunde paa vor Side derimod. En Tydsker skylder os jo flere Stamme-Ord end vi ham. Vores Sprog oploser Ordene naturligere end hans. De nedstammende og sammensatte Ord beholde i sig Stamme-Ordene, lidet eller intet forandrede. Vort gamle Sprog er ordentligere, rigere og langt mere fuldkomment. Endog det Gothiske, som ellers var ret upperlig, maa vige derfor i mange Henseende. Holdes det gamle Tydske og den Danske Tunge mod hinanden, da giver Forf. det sidste Fortrinnet i hvad Materie man end vil tage. Derefter betragter han noget nøyere den blomstrende og udblomstrende Danske Tunge. Dens Tilstand i de allerældste Tider veed man ikke

meget om, men af det lidet, man veed, fremskinner dog klarlig det nordiske Sprogs overordentlige Fuldkommenhed. Den egentlig bekiendte blomstrende Alder giver Forf. med Torfæus en Tid af omtrent 500de Aar, nemlig fra Kong Regner til Waldemar den Anden. Poesien har gierne raffineret Smagen, og af den kan man dømme om Sprogets Tilstand og Fuldkommenhed. Regner og hans Sønner vare gode Poeter. I Harald Haarfagers Tid naaede den gamle Poesie Spidsen. Med Christendommen begyndte Lærdommen i disse Lande, og ved Lærdommen blev den Danske Tunge mere sleben i de første 200 Aar. Fra den Tid af har baade de Lærde og Poeterne kunstlet paa Sproget, ja ofte for meget, og laant mange Zirligheder af det Latinske. En Deel Konger vare gode Poeter, og de fleste handhævede deres Modersmaal af alle Kræfter. Blant disse udmærkes fornemmelig Waldemar den Anden. Begyndelsen af den udblomstrende Alder har man at takke for de gamle Love, som endnu ere bevarede. Mange nordiske Konger lode Lovene skriftlig forfatte, rigtig udskrive, ja til Deels forbedre. Derved er Sproget for en stor Deel vedligeholdt. Vi har ikke laant vore Love af Fremmede, heller ikke paastaae vi, at andre have laant deres af os. Men Skrivemaaden er i alle de Lov-Bøger, vi nu har, mere eller mindre forandret, dog mindst i de udgivne Norske. To Hundrede Aar for Reformationen begyndte den Danske Tunge at forandres, men efter deres Forløb standsede Forderveisen noget. Nu vare de tre Rigers Dialekter blevne mere forskiællige end tilforn. Sprogets Rigtighed var formindsket og en Deel fremmede Ord indførte. Efter denne Betragtning over det gamle Danske Sprog eller den ægte Danske Tunge, kommer Forf. til det nu brugelige Nordiske, og i sær det egentlig saa kaldte Danske Sprog. Vel er dette efter Anseelse uligt det gamle Danske, dog er Forskiællen i sig selv ikke saa stor som den synes. Thi blant de indførte Ord og Talemaader, opregner man mange, som virkelig ere Danske fra Grunden af. Desuden er der stor Forskiæl paa Mund-Arterne i det nu brugelige Danske. „Kiøbstædernes, siger Forf., og hos os den Kiøbenhavnske, holdes for at være den allerbedste, ordentligste og smukkeste. „Men alligevel viger den meest fra vore Forfædres Sprog, „og er følgelig den sletteste, meget blandet med fremmede „Ord og Talemaader, fattig paa de ægte Danske, og Stilen

„adskil-

„ adskilligen forgvaklet. Derimod ude paa Landet i Sielland,
„ paa de andre Øer, og fornemmelig visse Steder i Jylland,
„ er det Danske Sprog langt reenere og rigere, saa at hos
„ Bønder-Folk finder man en næsten utrolig Mængde af ypper-
„ lige Ord og Talemaader, hvilke Kiøbstæd-Folk ikke forstaae,
„ og derfor gierne lee ad den, de slippe ud af Munden.“
Overalt har vi meget tabt af Sprogets Anseelse ved at glemme Casus, Personer, Forskiæl paa Genera o. s. v. Mange Stamme-Ord savne vi, og deres Derivata ere saa fordreyede, at vi ikke kan kiende dem igien, eller giøre Regnskab for deres Oprindelse. Endelig har vi og til stor Skade mistet en Deel emphatiske Ord. Hvad den Norske Dialekt angaaer, da har Bønderne oppe i Landet beholdt meget af det gamle Sprog. Paa Færøe er ogsaa en god Deel af dette Sprog uforandret. De Svenske har endog bedre end vi passet derpaa. Til den Ende har de udelukket fremmede Ord, udgivet de gamle Love iblant Folket, efterlignet Stilen i deres egne nye Love og Forordninger, og mange Steder indført gode gamle Ord i deres Skrifter. De Svenske ere meget nidkiære for Sprogets Reenhed, dog har de siden Reformationen tabt en Deel Casus og Personer, eller deres Endelser, og nu omstunder arbeyde de Lærde meest paa Kunst-Ord, som lidet slægte paa det ægte Sprog. Efterat Forf. saaledes har beskrevet vort Modersmaals gamle og nye Tilstand, spørger han, om den ædle Danske Tunge da ikke er nogensteds mere at finde saa fuldkommen, som den var i den blomstrende Alder? Forf. meener jo, nemlig i Island. Da dette Sprog gik over hele Norden, hændte det sig, at nogle maatte romme herud af Rigerne, og opsøge nye Boliger paa Island, hvor da dette vort gamle Sprog er bevaret lige til vore Tider. Tilforn har Forf. troet, at det nu brugelige Islandske var aldeles forskiællig fra det gamle, men af nogle i denne Materie bevandrede Islændere er han overbeviist om, at det reene Sprog, som der endnu bruges, er det samme som det, deres Forfædre brugte i Snorre Sturlesens Tid. Han glædede sig over dette igienfundne Sprog, og begyndte for Alvor at undersøge samme. Det Islandske Sprogs Fuldkommenhed satte ham ret i Forundring. Det kan kappes om Prisen med det Fuldkommeste, med det Græske og Latinske, i Declinationerne, Ordenes Bøyelser o. s. f. Stilen er nær, Talemaaderne dybsindige, dets Rigdom uforlignelig, og neppe,

siger han, har noget Sprog i Verden saa mange Stamme-Ord som det Islandske. Derfore er dets Poesie saa kunstig, og vore Lærde har maattet falde i største Forundring derover. Derefter kommer Forf. nærmere til sit Maal, som er at vise Veyen til det nu brugelige Danske Sprogs Forbedring. Men siden hertil allerede ere anlagte tvende meget forskiællige Veye, da vil han, førend han gaaer videre, sige sine Tanker om begge, hver for sig. Derpaa beskriver han den første, nemlig den almindeligste, som en Vey, der har utallige Afveye, hvilke alle gaae til en ufrugtbar Ørken, men, saasom den ingen synderlige Anstøds-Steene har, da er den overmaade behagelig for de fleste. Planen er denne: Man beholder de for nogen Tid siden indførte fremmede Ord, man skal aleene give dem en Dansk Endelse, og tillægge eller fratage een eller flere Bogstaver, afskaffe de andre nye og fremmede Ord, som man har in Duplo, og naar der ere Danske Ord til af samme Meening. Det samme giælder og om Talemaaderne. Stilen maa være flydende, lige meget, om den er ægte Dansk eller ey, naar kun Ordene synes at være Danske. Disse vare de Regler, som baade Lærde og Ulærde have tilfælles. Men de første have endnu nogle for sig selv. De foreene den Spanske Dybsindighed med den Franske Lætsindighed. Stilen er poetisk, Meeningerne korte, afbrudte, og deres Orden forvirret, det meste mueligt er, dog overal flydende. Constructionerne og de fleste Zierligheder laanes af Latinen, skiønt den ikke maa have Navn derfor. Alting skal hedde fornemme Dansk. Orationerne maa læses op. En Taler giør forfærdelige Luftspring, og frembringer i et Øyeblik saa mange klarskinnende Phænomena, at de forblinde Tilskuernes Øyne. Men disse Lufthændelser forsvinde hastig, og der er ingen Ild eller Heede i dem. I denne prægtige Dansk, dommer Forf., er intet Dansk. Den anden Vey kalder Forf. en smal, ujevn og steenig, følgelig langsom og besværlig Vey; men den har ingen Afveye, og fører til en behagelig frugtbar Egn, hvor den Danske Tunge vil stifte et nyt Rige igien. De faa, men lærde Patrioter, som betræde denne Vey, udelukke, saa vidt mueligt, alle fremmede Prydelser, Ord og Talemaader, men vedligeholde de indfødte og rigtige. Det glemte opsøge de igien, vil indføre en tydelig, naturlig og rigtig Dansk Stiil, undsee sig ikke ved at lære Dansk af ringe Folk, giennemsøge gamle Skrifter for at

finde

finde noget til Sprogets Forbedring. Til denne de Sidstes Forbedrings-Maade lægger Forf. sine Tanker, og fremsætter dette Forslag: Først at samle alle de gamle Danske Ord og Talemaader, som endnu ere at finde i Provincerne, i Norge og hos de Svenske. Ligemeget om de ere fordreyede og galt skrevne, saa at vi ikke veed deres Oprindelse; men Bemærkelserne maa tydelig beskrives. Til dette Arbeyde burde udsøges dueligе Mænd, som have Lyst, Standhaftighed og vedbørlige Stuederinger. Alle gamle og nye Skrifter skal igiennemsøges og udplukkes. De utrykte Love ere de allerrigeste af Exempler paa got Dansk, ikke aleene i Lovens Stiil. De gammeldags Skrifter som ere udkomne i og siden Reformationen, Psalme-Bøgerne maa ikke gaaes forbi: ja Septimii, og andre saadanne Danske Viser bør heller ikke foragtes. Udaf denne Samling bør da komme et lærdt Lexicon, hvorudi alle Danske Ord skulde dømmes og opløses, indtil Stamme-Ordene. De, som vi ikke med Vished forstaae, eller ere i Stand til at opløse, skal dog anføres, og deres Meening, det tydeligste skee kan, forklares. Man bør ikke være for streng i at udelukke alle de Ord, som de Tydske ogsaa have; thi der ere mange saadanne Danske af Oprindelsen. Efter dette Forslag fremsætter Forf. nogle Hindringer, som han dog haaber lykkelig at kunne overvindes. Men ved dette Arbeyde holder han for, at Islænderne ere umistelige. Deres Sprog anseer han som en Herlighed, hvis Mage intet Rige i Verden har. Ved dets Hielp kan man sikkert vrage alle de mistænkelige Ord og Talemaader, vi har, rette, opløse og forklare største Deelen af vore Norske, Jydske eller andre vanskelige Ord, gisre en grundig Dansk Ordbog, og med eet Ord: igiennem denne Vey kunde vort Modersmaal uendelig beriges og smykkes. De Svenske har herudi foregaaet os med Exempel. Da de saae, at de ikke mere vare det gamle Sprog mægtige, lokkede de nogle Islændere til Sverrig, og ved at lade dem forskaffe sig Authores fra Island, forklare og udgive nogle af dem i Trykken, da har de forøget og pyntet paa deres Modersmaal. De har indført i deres Ordbøger, og derfra ind i det Svenske Sprog, mange Islandske Ord og Talemaader. Forf. opmuntrer os Danske derfor til at følge efter, allerhelst da vi her kan benytte os af Islændernes Omgang. Men vi maa da gaae anderledes til Værks end hidindtil skeet er. Vi maa ikke tænke, at vi af os

selv kan lære at forstaae det gamle, eller Islandske Sprog til Gavns, heller ikke, at enhver Islænder kan underviise os derudi. Paa egen Haand kan vi i det høyeste komme saa vidt, at vi kan tyde een og anden, helst historisk, Meening; men vi feyle tidt i de lætteste, og kan ingen Vey komme med hele Resten, eller giøre Rede for vores egne Forklaringer. Om alle de iblant os, som har haft Ord for at forstaae dette Sprog, nægter Islænderne, at de har været ret grundige derii. Man lader en Islænder arbeyde for sig, og betaler ham derfor. Derpaa udgiver man sit Værk, uden at mælde hans Navn. Den Maade er ikke sikker for os. Slette Arbeydere ere fornøyede med god Betaling for hvad som lidet eller intet duer, og blive dog ubekiendte. Han anseer derfor, som bedst, at søge de Grundige og Redelige, som, foruden at betales, ogsaa tør være deres Arbeyde bekiendt. Ellers spørger Forf., om det ikke var værdt at reyse over til Island, for at lære Sproget? Naar een paa den Maade var bleven Sproget mægtig, og reyste derfra igien, kunde han dog læt beholde det, i sær i Kiøbenhavn. Han ønsker, at nogle, til dette Arbeyde vel oplagte Mænd, vilde, med samlede Kræfter, søge at blive Sproget mægtige. Han viser dernæst de store Fordeele, deraf vilde flyde. „De vilde, siger han, i Sandhed udrette noget „ stort, og det Danske Sprogs Forbedring vilde upaatvivlelig „ gaae for sig. Islænderne kunde baade opmuntres og profi„ tere derved, ja endogsaa i deres Sprogkyndighed. Faa af „ dem have Leylighed til at lære de Europæiske Sprog, eller „ skaffe sig gammel Tydske, Gothiske eller Angel-Saxiske Bø„ ger. Herudi kunde vi baade lære dem og være dem i ad„ skillige Maader behielpelige. Jeg er forvisset om, at der „ vilde komme nogen anseelig og tilsorn ubekiendt Vinding ud „ af vores tilsælles Studeringer. Hele Europa skulde aabne „ Øynene, og med største Begiærlighed tilkiøbe sig den Danske „ Viisdom; thi alle paaslægtede Sprog og Mund-Arter vilde „ blive satte i et klart Lys. De mange uforlignelige nordiske „ Love vilde komme for en Dag. Lovkyndigheden saae et nyt „ Liv, og uventede Oplysninger opqvælde fra denne skiulte „ Kilde.“ Derpaa formaner han sine Sælskabs Brødre, til at afværge det Danske Sprogs videre Fordervelse, at de skulde bevare de Levninger, vi har af vore Forfædres Maal, her i Provincerne og i Norge, og holde vaaget Øye med den Danske

Tunge

Tunge i Island. Vi kan ikke undlade at anføre Forfatterens bevægelige og meget andægtige Afskeeds-Tale. Den lyder saaledes: „Lever da ævig vel, alle retsindige og ærlige Danske „Mænd! I retskafne Patrioter! Gud han kiender eder; „thi I ere hans Venner. Han har givet eder og eders Forfædre det Danske Sprog, til at dyrke og tilbede ham med, „og han har velsignet det for eder i saa mange Hundrede Aar. „Værer derfor ved got Mod og giører eders Skyldighed; thi „det er Gud meget behageligt, at I saaledes med Hierter „og Munden takker og ærer ham, saa vel for disse som alle „andre hans Velgierninger."

Altorf.

Her er udkommen: D. Joh. Bartholom. Riederers Nachrichten zur Kirchen Gelehrten und Bücher-Geschichte. 2tes Band. 484 S. i 8vo. Disse Efterretninger ere saa fulde af vigtige Anmærkninger i Kirke-Historien om det 15de og 16de Aarhundrede, at vi med Fornøyelse gisre hvad vi kan til at befordre deres videre Bekiendtgiørelse. Vi ville derfor anmærke de Artikler, som i sær fortiene at agtes, uden derfor at nægte de øvrige deres Brugbarhed. Det 5te Stykke begynder med en Efterretning, som af en Ven er meddeelt Hr. R., om de adskillige Oversættelser af Bibelen i det Ungarske Sprog og deres Udgaver. S. 11 tales om tvende Udgaver af den lille Catechismus, en latinsk og en tydsk, begge fra Aar 1529., hvilke udbrede er nyt Lys over adskillige Spørsmaal angaaende den katechetiske Historie, og i Særdeleshed bevise, at den liden Brudevielses- og Dybe-Bog har været derved allerede i det første Aar, da denne Catechismus blev trykket. Det siden derefter S. 107. følg. og i de følgende Stykker S. 210 og 346. fortsatte Tillæg til Historien om den i A. 1529. til Marburg holdte Religions-Samtale, er heel igiennem rig paa nye Opdagelser, og leverer til Deels utrykte Brevskaber. I det 6te Stykke fortiene i sær at mærkes Efterretningerne om Bibelens Udgaver, i Besynderlighed en Nye Test. paa Spansk trykt til Venedig 1556. Ligeledes S. 157 Beskrivelsen paa nogle gamle Tydske Bonne-Bøger, for og efter Reformationen, og S. 226 og 239 tvende satyriske Comedier, af hvilke den første er forfærdiget af en Fiende mod Reformationen, men

den anden stilet imod det forestaaende Concilium til Trident. Af en Omstændighed, som findes i den sidste, seer man, hvad Folk den Tid har tænkt om Keiser Carl den Femtes sande Øyemeed, nemlig at han i Kirkens Uroligheder kun har tænkt at ville fiske i rørte Vande, en Formodning, som Udfaldet fuldkommen bestyrkede. Af det 7de Stykke mærkes S. 249 det Tydske Haandskrift af en Historie-Bibel af det G. T., efter midt i det 15de Aarhundredede, hvilket vel allerede er angivet af Hr. Schøber, men ikke saa fuldstændig og nøye beskrevet. Oversættelsen er meget ældre end Afskriftet, og nyttig, deels formedelst de fabelagtige Tilsætninger, deels formedelst nogle Afvigelser fra Vers. Vulgata, som dog vel her har været Originalen; deels formedelst de gamle Tydske Ord, af hvilke Hr. R. da ogsaa S. 279 har hosføyet en Samling, der vil blive Elskere af disse Oldsager meget kiærkommen. De S. 321 samlede Efterretninger, om Joh. Sylvio von Eger, opfylde rigeligen det, som hidindtil har været bekiendt om denne i Luthers Tid berømte og ustadige Mand. I det 8de Stykke handles om nogle Tydske Oversættelser af enkelte Bøger i Bibelen, saasom Bøschensteins af Ruths Bog; den bekiendte Omdøber Ludwig Hezers af Malachias, og en anden Omdøbers, Johann Denkers af Michæas. S. 442 gives en nøye Oplysning om Lutheri Fortieneſter af den tydske Psalter, i sær om den dobbelte Oversættelse, Fortalerne og Summarierne.

Tübingen.

Hos Cotta er i forrige Aar udkommen: Versuch einer Geschichte über den Ursprung und die Fortpflanzung des Christenthums in Europa, af Mag. Philipp Christoph Gratianus, 236 S. i 8vo. I Tydskland fattes man endnu et Værk, som paa en behagelig og interessant Maade fortæller Kirke-Historien, særdeles Europæ, ogsaa for saadanne, der ikke giøre Profession af Lærdom, eller dog ikke af Theologien, og som behandler Christendommens Historie mere som Historie, end et Stykke af Lærdommen, da den dog, ligesaa vel som nogen anden, er fuld af adskillige og mærkværdige Charakterer og Begivenheder, og af vigtige Viisdoms og Dyds Regler. Saadant er Værk vilde, foruden den Nytte, der stiftes ved en pragmatisk Fortælling af enhver Historie,

ſtorie, ogſaa i Særdeleshed beviſe Religionen overordentlige Tieneſter. Mangelen derpaa maa vel komme deraf, at ſammes Forfærdigelſe udfordrer en Mængde af uſædvanlige Talenter, ſom endnu mere ſielden findes ſamlede i eet Subjekt. Forfatteren til ſaadant et Værk, maatte ikke først ved Skrivelſe ſtykkeviis have lært denne Hiſtorie til Fornsdenhed, men overſee den i ſin hele Følge og Sammenhæng med et philoſophiſk Øye, mere end een Gang, og have betragtet hele Planen af den guddommelige Regiering deri Stykke for Stykke. Han maatte ved en langvarig Lektur have ſtuderet, ikke juſt de nyere Compendia og Syſtemer af Kirke-Hiſtorien, men i Kilderne ſelv, for at kiende de ſande Charakterer hos de i ſamme handlende Perſoner, indtil deres mindſte Træk, og Aarſagerne til de forekommende Begivenheder, indtil deres første Kilde, men dog alligevel eye ſaa megen Selvfornægtelſe, at han gav ſine Læſere kun det reene Guld, efter at have aſſondret al Skummet, og følgelig berigede uden at bebyrde dem. Desuden maatte han endnu have en Smag, ſom var giort fiin ved Original-Skribenternes Læsning, og være det Tydſke Sprog fuldkommen mægtig. Et Forſøg af denne Art meener man for det første at finde i benævnte Skrift. Men det ſynes ikke at være Forfatterens Henſigt. Han leverer os derudi et nyttig Udtog af hvad ſom findes hiſt og her i de ſtørre Værker af Kirke-Hiſtorien om Chriſtendommens Udbredelſe, og ſætter derved dem, der ere ganſke ukyndige i Kirke-Hiſtorien, i Stand til med eet Øyekaſt at overſee paa faa Oktav-Sider, hvad de ellers maatte ſøge ud af flere Qvarter. Dette Bind er kun en Begyndelſe dertil, og indeholder Hiſtorien indtil det 5te Aarhundrede, ſom Forf. paa ſamme Maade vil fortſætte indtil vore Tider. Vi vil derfor her tilkiendegive nogle Poſter, ſom ſynes at behøve en Forbedring, for at giøre dette Udtog brugbarere og behageligere. I Berømmelſer og Domme betiener Forf. ſig undertiden af meget ubeſtemte og hyperboliſke Udtryk, ſom endog hos middelmaadig opmærkſomme Læſere kan ſkade den gode Sag. Saaledes hedder det S. 16: Ingen uden den Chriſtne Religion kunde formaae Menneſkene til, med Fornægtelſe af alle Livets Bequemmeligheder, ja med dets Opofrelſe ſelv, at overgive ſig til Omvendelſens-Arbeyde, fordi ingen kunde indgive Siælen den overnaturlige Styrke, ſom dertil udfordres.

S. 76 taler Forf. om det 2det og 3die Aarhundrede saaledes: Der var snart i det hele Romerske Rige ingen Provinz, ja ingen Krog mere, hvor man jo saae Kirker opkomme, eller i det mindste Christi Navn blive bekiendt. Origenis Værk imod Celsus kaldes S. 105 et Mønster af alle antideistiske Skrifter; hvilket dog maa regnes, om ikke blant de sletteste, saa dog alene blant de middelmaadige Forsvars-Skrifter for Christendommen. De Reflexioner og Anmærkninger, Forf. har strøet imellem sin Fortælling, ere ofte unødvendige, ja vel aldeles ubetydelige, eller dog kuns for almindeligen afhandlede, ogsaa undertiden urigtige: hvorhen regnes f. Ex. S. 11 f. Undersøgningen af det Spørsmaal: om det er lættere at forandre en Stats Religion eller den politiske Forfatning? Anmærkningerne af S. 44-46; ligeledes hvad der S. 48 siges om Aarsagen, hvorfor de fleste Bøger i det N. T. ere affattede i Skikkelse af Breve, og hvorfor de hell. Skribenter gemeenlig først i deres Alderdom ere værdigede den guddommelige Indgivelse; ligeledes den Anmærkning, at Maxentius ikke omkom paa den Mulviske, men paa een ikke langt derfra slagen Skibs-Broe. S. 39. De af Forf. brugte og anførte Skrifter ere heller ikke altid lykkelig valgede. Bowers Historie om Paverne vilde man ikke anprise. Hans lærde og Religions-Bedragerier ere bekiendte. Om Ambrosius kan vel ingen faae tilstrækkelig Kundskab af det, som Mosheim kun saa løselig har sagt om ham, ved sin Oversættelse af Origines imod Celsus, S. 105. Undertiden finder man endog Compendia citerede, saasom S. 71. I Skrivemaaden seer man mange ilde trufne tropiske Talemaader. Om de Christne Martyrer siges S. 18, at de har gjødet Kirken med deres Blod; og i samme Period kaldes deres Standhaftighed, en Spore for deres Brødre. Paulus finder, efter S. 47, en indvortes Zeede af Ordet hos sig. Ogsaa ønskede man, at de mange Auktor-Complimenter vare udeladte, og at der ikke immer taledes om prægtige Udgaver, høyberømte Lærde, grundlærde og fine Skrifter.

Magdeburg.

I den Seidel- og Scheidhauerske Boghandling er udkommen: Unpartheyische Historie des Papstthums von

der

der ersten Gründung des Stuhls zu Rom bis auf das tridentinische Concilium: entworfen von einer Gesellschaft gelehrter Männer in England. Erster Theil. Herausgegeben von Friedrich Eberhard Rambach. 244 og 500 S. in 4to, foruden Tilskrift og Register. Man har altid agtet Originalen høyt, som et Skrift, der var forfærdiget, vel ikke med den nyeste Kritik, men dog med stor Flid i at samle og med gode Indsigter i Polemiken, og kan derfore ikke andet end anfee Oversættelsen som et nyttigt Arbeyde. Denne Historie kom ud som et Ugeblad, da visse politiske Omstændigheder i Engeland ved Enden af det forrige Aarhundrede giorde det til en nyttig Mode at skrive mod Pavedommet. Men i Aaret 1735. og 36. saae man en forbedret, beriget og fortsat Udgave, dog beholdtes den gamle Indretning af et Ugeblad. Denne er i Oversættelsen forandret og omskiftet med brugeligere Afdeelinger og et ordentlig sammenhængende Foredrag, hvilket altid er nyttigere. I Henseende til Indholdet taler Forfatteren ey aleene om Oprindelsen, Tilvexten og Skiæbnen med det, som kortelig kaldes Pavens Monarkie, efter alle sine Deele; men og om Oprindelsen til de Vildfarelser, som ere den Romerske Kirke egentlige, og om de anstødelige Hvelser i Gudstienesten, og det med saadan en Flid, at, om der end i andre Bøger afhandles enkelte Materier ligesaa godt, og undertiden bedre end her, saa kiender man dog intet Skrift af den Omkreds. Ordenen er chronologisk, bestemt efter nogle Hoved-Perioder, saa at der i enhver anmærkes først de Foretagelser, hvorved Biskopperne af Rom har søgt at forskaffe sig et Overherredømme over andre Biskopper, over alle Christne, over Majestæterne paa Jorden, og lidet efter lidet virkelig har forskaffet sig. Derefter handles om de opkomne falske Læresætninger, Kirkeskikke og Anstalter, og endelig om Sandhedens Vidner. Foredraget er historisk, dog tillige polemisk, naar der tales om vigtige Deele af Lære-Begrebet eller Gudstienesten. Undertiden kunde vel Kritiken være noget skarpere, hvorved nogle Afhandlinger, besynderlig om Pave-inden Johanna, vilde have faaet en bedre Udseende, uden at Sandheden havde tabt noget. Dog forstaaer det sig selv, at Udforelsen af slig en Plan altid bliver god og brugbar, om end enkelte Steder have sine Feyl, som Kiendere strax selv kan anmærke. Vi maa endnu melde noget om den smukke Fortale.

Den

Den er ogsaa en Oversættelse af en Engelsk Original, hvis Forfatter er Wilhelm Sherlok, og bestaaer af tvende Deele. I den første leveres et Beviis, at Pavedommet er imod Hoved-Hensigterne af JEsu Christi Evangelium. Disse Hensigter ere Afguderiets Udryddelse, Guds hiertelige Kiærligheds Aabenbarelse, den rette Maade at lære Gudsdyrkelsen, og den menneskelige Naturs Fornyelse og Helliggiørelse, hvorved tillige anmærkes og igiendrives den Romerske Kirkes Vildfarelser og Opfindelser, som stride imod enhver af bemeldte Hensigter. — Udi den anden Deel leveres en Samtale imellem en romersk-katholsk Lord og et Lem af den Engelske Kirke. Begge disse Afhandlinger ere grundige og behagelig skrevne, og bequemme til deres Øyemeed, der sigter til Folk af alle Slags Beskaffenheder.

Anmældelser.

Utrecht. En Diatribe Academica de Dea Angerona paa 10 Ark, af Hr. Prof. Sape, fortiener at anmældes af os formedelst den antiquariske Lærdom, som derudi indeholdes. Denne Gudinde, som synes at have faaet Navn af et gammelt Ord angero, for ango, som at hun holdte Munden til paa den, der vilde røbe en Hemmelighed, synes at være bleven dyrket paa en dobbelt Maade, først som en Guddom i Staten, der skulde forebygge, at Roms hemmelige Navn af ingen blev røbet; thi foruden Palladium og Skioldet Ancile, var ogsaa Skyts-Gudens Navn, og et hemmeligt Navn paa Rom blant de Ting, som Statens Vedligeholdelse beroede paa. Dernæst var hun og en Gudinde, som blev dyrket i det almindelige Liv, maaskee i adskillige Hensigter, snart fordi hun fordrev Sindets Kummer (angores), snart fordi hun hialp til at skiule den klogeligen, snart fordi hun havde skaffet Hielp mod en Halsbrynde (angina), som var gængse i Rom. Hun havde intet Kapel, men hendes Billedstotte stod i en Curia, formodentlig Curia Calabra, som Forf. viser S. 39. Den anden paa eller, meget mere, ved Gudindens Volupiæ Alter, Macrob. Sat. I. 10. for at tilkiendegive, at, hvo som ved klogeligen at skiule sin Smerte og Kummer, belønnes derefter med Fornøyelse og Sinds Rolighed. Angerona blev, efter de gamle Skribenteres Beretning, forestillet paa en dobbelt Maade, først at hun berørte Munden med Pegefingeren, og

for

for det andet, med en forvaret Mund, os obligatum, obſignatum, prænexum habens. Hvorledes man ſkulde foreſtille ſig det ſidſte, lod ſig hidindtil ikke ſige. Vi havde kun 6 til 7 Angeronas i Ertz eller paa ſkaarne Steene, men alle paa den første Maade. De anføres meget nøye S. 52 f. og om nogle tviler F. med Rette, at de ere Angeronæ. Den tredie f. Ex. hos Maffei, er ikke hende, men, efter Forfatterens ſkarpſindige Formodning, en Egyptiſk Figur. Thi man har Figuren ſelv for ſig. Den findes P. II. Tab. 19., af en Carniol del Muſeo del Sr. Marcant. Sabbatini. Men F. har af det Oraniſke Kabinet erholdt en liden Billedſtøtte og en ſkaaren Steen, og ladet de ſamme ſtikke i Kobber, hvilke forestille Angerona paa den anden Maade, og hvor man ſeer, at en Ring er lagt om Munden over Lipperne, der næſten ſkal ſee ud ſom en Fibula. Mange Bie-Anmærkninger ere indſtrøede; i Særdeleshed den S. 43 om Calendario Romano.

Altenburg. Richter har forlagt: Alciphrons Briefe. Erſtes Buch. Aus dem Griechiſchen überſetzt von J. F. Herel. 1767. Omtrent 7 Ark i liden 8vo. Forf., ſom allerede nu i ſine unge Aar har ved fordeelagtige Prøver viist en ikke almindelig Duelighed og gode Indſigter i den gamle Litteratur, fortiener en ſærdeles Bemømmelſe for ſit Arbeyde med at bekiendtgiøre gamle Mønſtre i den fine Smag ved Overſættelſer. Thi uagtet Alciphrons Breve ikke overalt ere hinanden lige, ved det Naivetæt og Kunſt, ſaa at ſige, afvexle med hverandre; ſaa vil man dog læſe dem med Fornøyelſe og Nytte formedelſt de uſædvanlige Vendinger og den indtagende Maade, paa hvilken Sandhederne ere indſvøbte. Forf. har ikke overſat mere end den første Bog, ſom indeholder 40 Breve, for at ſee, hvorledes dette hans Arbeyde af Kiendere blev optaget. Han har i ſær foreſat ſig at undgaae det Skoelagtige, og efter Muelighed følge ſin Original troligen. Dette Forſæt er og lykkeligen opfyldt, meget faa Steder undtagne. Den Tone, eller, om man maa, den Farve, ſom opliver og giør diſſe Breve behagelige i Orginalen, har han, faſt allevegne, lykkelig overført i det Tydſke.

Paris. Hos Lottin er i Aaret 1765. trykt: Eloge de Louis Duret, par J. B. L. Chomel. 84 S. i Duodez.

Dette

Dette er et Priis-Skrift, kronet den 18de Octobr. 1764., og det sidste Arbeyde af den forrige Old-Dechant ved det Pariſiſke Facultæt. I Fortalen beklager Hr. C. den Forfaldenhed og den Forglemmelſe, Facultætet er kommet udi, i Beſynderlighed derved, at det Latinſke Sprog saa meget er gaaet af Brug. Duret var en Adelsmand. Han var en lærd Mand i Græſk og Latin, og bekiendt for en ſtor Beundrer og berømt Fortolker af Hippocrates. Houlier var hans Meſter, og foruden ſine Videnſkaber beſøgte han mange og fornemme Syge, efterlod og ſin Familie i meget gode Omſtændigheder. Denne Levnets-Beſkrivelſe ſelv er meget kort. Durers Skrifter opholder Forfatteren ſig mere over. At helbrede en Frøken, der af en Tilfælde er bleven blind, er dog ikke juſt saa ſielden. Duret ſynes at være død af en Byld i Lungen.

Dresden. Hr. Haymann, Rector ved St. Anna-Skole, har i et Indbydelſes-Skrift ſkildret: Den eenfoldige Skolemand. Det Ord Eenfoldighed tager han i en god Meening, efter den bibelſke Brug. En Skolelæreres Eenfoldighed udkræver i Almindelighed, at hans Foredrag er fatteligt. Han maa hverken giøre for lidet, eller for meget; hverken nedlade ſig for dybt, eller ſvinge ſig for høyt. Den ſidſte Feyl er almindeligere end den første. I Sprog ſætter man Grammatiken til Side og ſeer mere paa kritiſke Speculationer, og ved Underviisningen i den chriſtelige Lærdom gaaer man mere philoſophiſk end katechetiſk til Værks. Ved Enden underſøges tre falſke Lættelſes-Methoder, nemlig Hr. Prof. Baſedows, Hr. Superint. Jacobi og Hr. Tellers.

Prag. Hr. J. Tauffer Bohadſch har uden Aars-Tal her ladet trykke: Abhandlung vom Gebrauche des Waidts in der Haushaltung. 34 S. in 4to. Hr. B. har mærket, at Koerne meget gierne æder Bladene af Farver-Urter. Han raader derfor at ſaae dem for Foerets Skyld. Denne Urt voxer paa alle Arter af Jord, den holder ſig ſelv reen og uden Ukrud. Naar man lader nogle Planter ſtaae til Sæden, har man intet mere med Ageren at beſtille, da Farver-Urten af ſig ſelv nokſom holder ſig ved lige.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Februar. 1767.

Iblant akademiſke Diſputazer komme fra de Hrr. Studentere paa Collegierne ofte nogle for Lyſet, ſom fortiener Agtelſe. Af diſſe ville vi anmælde nogle, ſom vi for denne Gang har kundet faae fat paa, og have ved Haanden. Det ſamme ville vi og en anden Gang giøre, naar Leylighed gives, og formode i den Henſeende, at deres Forfattere hereſter ey ſkulle findes uvilligе til at indſende til Forlæggerne af diſſe lærde Efterretninger Exemplarer af deres til de ſædvanlige Tider udgivne Diſputazer. For denne Gang have vi følgende at anmælde:

I de lærde Tidender No. 2. 1763. findes S. 9 anført Norvegiæ Jus eccleſiaſticum Vicenſium, ſom Hr. Finnſen udgav med en latinſk Overſættelſe og tilføyede Anmærkninger. Siden udgav Mag. Beronius til Upſal i Aaret 1761. den ſamme Chriſten-Ret, og Hr. Finnſens hele Arbeyde med nogle tilføyede Anmærkninger. Dette gav Hr. F. Anledning til at udgive en anden Afhandling i Aaret 1762., under Titel af Curæ poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium, hvorudi han prøver, og deels bekræfter, deels iaiendriver de af Mag. Beronio tilføyede Anmærkninger. Han har endnu videre fortſat denne Materie, og den 19de Junii 1765. in Auditorio Collegii Elerſiani forſvaret Curas poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium continuatas, ſom foruden

nogle philologiske Undersøgelser §§. 3-6. ikke indeholder andet end nogle Rettelser af den Christen-Ret, som han tilforn havde udgivet. Den store lærde sal. Gram vilede om Gudmundi Andreæ Sats, angaaende Forfædrenes symboliske Brug af Ilden i Rettergang, ja beskylder ham endog for at finde noget mystisk der, hvor intet var. Han ønsker tillige, at nogen vilde vise adskillige Symbolers Brug i de Gamles Rettergang. Som nu dette udkrævede en større Afhandling, end der vel i en Collegii-Disputatz kunde forfattes, saa har han angivet nogle Steder af dem, som kunde henhøre til hans Materie, og henviist Læseren til nogle faa andre i den Note p, der dog aleene angaae en ubeboet Jords Indtagelse. Den Etymologie af det Ord Kongr, som forekommer i den 5. §., recommenderer sig derved, at de største Mænd have værdiget den deels vidtløftige Afhandlinger, og næsten alle taget sin Tilflugt til det Syriske, Hebraiske og Græske Sprog. Men langt mindre søgt og simplere troer han den Meening er, som han har beviist med tydelige Steder, hvilke han dog med Torfæus og Sperling har anført efter et urigtigt Haandskrift. Den sidste philologiske Undersøgning §. 6. er imod ham selv. Han havde nemlig tilforn, med andre sine Formænd, antaget en blot metaphorisk Bemærkelse i et Ord, som dog har den samme Bemærkelse egentlig. I §. 7. anfører han de Tvilsmaal, som ere giorte imod denne hans Paastand, at Kirke-Retten er stiftet af Kong Sigur Jorsalafahr. Han overlader til enhver i den Henseende at troe, hvad den vil og kan, og vil ikke indlade sig i nogen videre Undersøgning om denne Sag. Man kan anse disse Forfatterens korte Anmærkninger som ligesaa mange smaa Anledninger til Undersøgninger, der i sit Slags fortiene Opmærksomhed.

Fremdeles har bemældte Hr. F. den 17de May i Aaret 1766. sammesteds forsvaret Dissertationem historico-literariam de Speculo Regali. Hvis noget af Geniets Værker fortiener at bevares til Efterkommerne, da er det vist nok de Værker, som Alderdommen allerede har tillagt en Slags Værdighed, som handle om nyttige og vigtige Ting, og som have været lykkelige i at udføre dem. Lægger man nu hertil, at disse ere Mindesmærker, som vores egne Forfædre have efterladt os som en Arvedeel, hvori vi kan betragte deres Dyd og oplyste

Kund-

Kundſkab, da, naar hele Verden ellers var ligeſom nedſænkt i et barbariſk Mørke, da burde vi blive deſto mere opmærkſomme, for dermed at kunne viſe, at vore Forfædre vare værdige den Roes, ſom en Tacitus, en Monteſquieu, o. fl. have tillagt dem. I denne Henſeende berømmer Hr. F. den gamle Norſke Bog det Kongelige Speyl, og en Sneedorph har endog anſeet det „for den vigtigſte Levning af Alderdom„men," en Bog, lægger Hr. F. til, der ligeſom fører os ind i de Kongers Kabinetter, der have regieret i Norden for 600 Aar ſiden, der er krydet med ſmaa Hiſtorier og Karakterer, og ſom beſkriver Forfædrenes Kunſter og Grundſætninger fra Sceptret af til Ploven. Hr. F. forkynder her en Udgave af dette Værk, ſom nogle lærde Mænd, under Navn af det uſynlige Sælſkab arbeyde paa, og hvoraf allerede en Prøve er udkommen. I den 2den og 3die §. fortæller Hr. F. Indholden af Skriftet, hvoraf kuns tvende Deele ere tilovers. Den første handler om Kiøbmands-Standen, den anden om Hoffet. Her retter han nogle Meeninger, ſom Worm, Arngrimus Jonas, Torfæus og Pontoppidan have haft om denne Bog, da de ikke have haft ſaa mange eller ſaa gode Haandſkrifter af Bogen ſom behøvedes. Han meener desuden, at man i viſſe Beſkrivelſer kan ſpore den ſamme ſkiønne Natur, ſom har oplivet en Homer, en Virgil, en Ovid og en Milton, og at det Kongelige Speyls Forfatter kunde af os anſees ſom ſin Tids Monteſquieu eller maaſkee større. Den berømte Arngrimus Jonas har beſkyldt det Kongelige Speyl for Opdigtelſer, ſom han i ſær beviſer af adſkillige Irlandſke Fabler, men derfor ikke, at de ere Opdigtelſer af Forfatteren: thi deels paaſtaaer denne, at have haft tilforladelige Efterretninger derom, deels har Hr. F. af de Irlandſke Skribentere viiſt, at diſſe Fabler ere ſmedede i Irland, og til Beviis ved hver af dem anfører gamle Engelſke Skribentere. Den 4de §. handler om Titelen, ſom er *Speculum Regale*, hvoraf Hr. F. vil viſe Forfatterens Bekiendtſkab med de Tiders Skrifter, der mange havde Navn af *Speculum*, og andre have endog ſkrevet Specula Regum, ſom her opregnes, hvor iblant den berømte Alvanus Pelagius, en Spanſk Franciſcaner-Munk, ſom vel er meget yngre end den Norſke Forfatter, men hvis Bog, ſom ikke er trykt, begynder med de ſelv ſamme Ord, ſom det Norſke *Speculum Regale*. Den 5te §. handler om Forfatte-

rens Alder, som af Hr. F. fastsættes fra midt i det 12te til midt i det 13de Aarhundrede, hvilket han beviser deraf, at paa den Tid skeete de fleste Reyser fra Norge til Constantinopel. Irland stod da i en nøye Forbindelse med Nordmændene, som oftere end een Gang søgte at undertvinge det. Speculum Regale beskriver ogsaa de da brugelige Vaaben, den Ceremonie at lægge fra sig sin Kappe til Hove, og de antagne Meninger i Landets Geographie; som alt kommer vel overeens med denne Alder. Man det taler ikke om Erke-Biskopperne, der dog i de sildigere Tider ikke gave Kongen noget efter. Videre anmærker Hr. F. Kroningens og Bandsættelsens Vigtighed i de Tider, Grændserne imellem Erke-Biskoppens og Kongens Myndighed, Tilstanden i Norge, saa vel i den lærde som politiske Stat, foruden flere andre Satser, som udtrykkelig vise, at Speculum Regale er ældre end den gamle Lov Hirdskraa, eller og Kong Hagen Hagensens Regierings Tid: hvilke Grunde hver i sær Hr. F. beviser med den Norske Historie Skribentere, da han endog indskrænker Spec. Regalis Alder til Aarene 1154-1164. Den 6te og sidste §. retter nogle urigtige Navne, under hvilke Skribenterne have anført Speculum Regale, og tilføyer nogle Formodninger om Forfatteren, hvilke Hr. F. selv ikke udgiver for andet.

Den 14de Junii 1766. forsvarede Hr. Michael Kiær in Auditorio Collegii Medicei en lærd Afhandling de justa memoriæ Cultura. Hr. K. vil herudi foredrage nogle nyttige Midler til at bevare, styrke og forøge Hukommelsen. I §. 1. bestemmes Hukommelsens Begreb, hvorved erindres, at nogle Philosopher giøre en ugrundet Forskiæl imellem Recordatio og Reminiscentia. I §. 2. forestilles kortelig Hukommelsens almindelige Nytte, da man uden ved dennes Hielp ikke kan komme fort i nogen Videnskab, hvorfor dens Dyrkelse bør være os en magtpaaliggende Sag. I §. 3. opregnes nogle Exempler af Mennesker, endogsaa smaa Børn, som Naturen har begavet med saa stærk en Hukommelse, at ingen ved Kunsten har kundet drive den til saa høy en Grad. Iblant Børn har Christian Henrich Heineken, en Malers Søn i Lybek, født 1721., i hans Alders 3die Aar, giort saa stor en Fremgang i Videnskaberne, at han ey alene havde lært de fleste bibelske Historier og fornemmeste Troens Artikler, men var endogsaa

ogsaa vel svet i Geographien, Historien, i sær den Danske, og Genealogien. Han havde og allerede faaet saa god en Smag paa det Latinske og Franske Sprog, at han paa Latin kunde udtrykke mange Ting, foruden hvad Commenius har i sin Orbis pictus, og var forsynet med en stor Forraad af smukke Sentenzer og Tankesprog. Han kom her til Kiøbenhavn 1724. hvor han blev forestillet det Kongel. Hof, som i sær beundrede hans Fritalenhed, i det han hilsede de Kongelige Personer med nogle smaa Taler baade ved sin Ankomst og Bortgang. Men, som alt for tidlige Frugter sielden komme til nogen fuldkommen Moedenhed, saa døde dette Barn efter sin Hiemkomst til Lybek den 27de Januar. 1725. Af de vorne Mennesker, som ved Kunstens Hielp have bragt Hukommelsen til en ret forunderlig høy Grad, nævnes i sær Julius Cæsar, Seneca, Theodorus Beza. Iblant disse kunde Themistocles og som et bekiendt Exempel have været anført. Hvad som endelig anføres om en Corsisk ung Person, kan ikke noksom beundres, dersom det kan troes. Hr. R. forlader sig paa Muretus, som et troeværdig Vidne. Muretus tilsagde ham en overmaade stor Mængde af barbariske betydende og intet betydende og usammenhængende Gloser: han skrev dem op, og derpaa, med alle Tilhøreres største Beundring, uden at stamme, læste dem op frem og tilbage i den samme Orden. Hr. R. troer ikke, det er mueligt at udfinde en Hukommelses-Kunst, af hvis Regler, naar man end brugte den behørige Tid, man kunde høste saa store Frugter. §. 4. Ikke desto mindre have dog nogle, ey at tale om nogle unyttige Pralere, giort sig Umage for at udstudere saadan en Kunst. Deres første Opfinder veed man ikke. Iblant de Gamle har Simonides, Hippias, Metrodorus og Theodestes dyrket dem. Hos Cicero Libr. 3. ad Herenn. og Libr. 2. de Orat. finder man nogle Spor dertil. Iblant de Nyere har Jordanes Brunus giort meget Væsen af denne Kunst. Men hans hele Theorie bestaaer af noget forblummet Grillenfængerie og lutter mørke Taler. I §. 5. opregnes de fornemmeste Skribentere af det forrige Aarhundrede, som have handlet om denne Materie, hvor tillige anføres Titlerne af deres Skrifter, Stedet, hvor, og Aaret, naar de ere komne for Lyset. §. 6 Man har i sær anviist 4 Maader, paa hvilke man ved Kunstens Hielp kunde styrke Hukommelsen, den medicinske, schematiske, technische og logiske. §. 7.

sandt er, at Indbildnings-Kraften og Hukommelsen staae med hinanden i den nærmeste Forbindelse. Han kunde have lagt dette til, at de Gamle have slet ingen Forskiæl giort derpaa. §. 3. Paa disse 2de Hovedposter beroer altsaa Hukommelseus Styrke og Svaghed. Dens Svaghed er hos nogle Naturen at tilskrive, som deeler sine Gaver ulige til enhver, men hos andre beroer den paa Mangel af den naturlige Evnes retskafne Brug: Det er denne sidste Svaghed, hvis Aarsager F. i sær taler om. §. 4. Naar det koster os megen Umage og Tid, mange Øvelser og Igientagelser, mange Overveyelser og Betragtninger, deels at lære noget, deels at beholde hvad vi har lært, da kaldes Hukommelsen svag (debilis). §. 5. Denne Svagheds naturlige Aarsager er Mangel af Skiønsomhed, af en skarp Indbildnings-Kraft og Evne til en vedholdende Agtpaagivelse. §. 6. Den har ogsaa sin frivillige Aarsag i deres egen Forseelse, som forsømme dens Dyrkning og de nødvendige Midler til dens Bestyrkelse og dens Begrebers Bevaring. Iblant disse Midler anprises især en ordentlig Studering. §. 7. Dog kan denne ogsaa tilskrives andre tilfældige Aarsager, som fordærve Hukommelsens Redskaber. Deriblant regnes Slag i Hovedet, Sygdomme, alt for stor Hengivenhed til Studeringer, Alderdom, og alle de Ting, hvorved Nerverne svækkes og gjøres uduelige til deres Forretninger. Forfatteren lader det beroe ved disse almindelige Aarsager, og i §. 8. beslutter sin Afhandling med en høflig Undskyldning for sin Korthed.

Fremdeles fortiener at anmældes 3 Disputatzer af Hr. Ole Nicolai Bützow. Den første de Propagatione Animæ har han holdt den 28 Junii 1764 in Auditorio Collegii Medicei. Den Materie om Siælens Forplantelse er meget indviklet og omgivet med mange Vanskeligheder. F. vil kun forestille alle Meeningers Rimelighed, og tilsidst fastsætte den, han holder for den rimeligste. Han bilder sig ikke ind at have løst alle Knuder. Det er hans Oprigtighed at tilskrive, at han har anført de lærde Philosopher, hvis Skrifter han i sin Afhandlings Udarbeydelse har betient sig af. Philosopherne deele sig i Præexistentianer og Creatianer. De første troe, at Siælenes Materie har været til, førend de kom ind i Legemerne, og antage endten et Legeme for Siælens Materie, eller en Aand, og det endten Gud eller Forældrenes

Siæle.

Siæle. De Sidſte troe, at de endten fra Begyndelſen af alle ere ſkabte eller daglig ſkabes af Intet. Diſſe afdeeles her igien i ſaa mange Secteriſke Claſſer, at man ſnart maa løbe vild i deres Navne. Hvad Under, at der ere ſaa mange Meeninger om Ting, ſom ingen forſtaaer? Forſt afværdiger Hr. B. alle Præexiſtentianernes adſkillige Meeninger, hvilke han tilhobe med korte Argumenter har igiendrevet. Et Sted alene have vi lagt Mærke til, S. 10, hvor det hedder: *Nec poſcit propagatio peccati originalis traducem;* animæ enim, qvæ Adamo inerant, potuere ob liberum ſuum arbitrium in abominabile illud peccatum conſentire; & ſi vel maxime non ineſſent, nihil tamen contra nos valerent adverſarii; ad conſenſum enim interpretandum non requiri exiſtentiam phyſicam demonſtravit Cantzius Diſc. Mor. §. 359. Vi forundre os over, at Hr. B. der har viiſt ſaa mange Prøver paa en ſkarpſindig Eftertanke, uden videre Betænkning har kundet ſkrive denne Tanke væk. At Siælene, der vare i Adam, kunde ſamtykke i hans afſkyelige Synd, og havde fri Villie til at ſamtykke med, det er allerede noget ſælſomt at høre. Men det overgaaer al Forſtand, at Nogen kunde ſamtykke, ſom ſlet ikke virkelig er til. Det er ſandt, nogle Lærde ville forklare os ſaadan et Samtykke, og Cantzius har beviiſt, at det kan forklares. Men det maa vel ogſaa være derefter. Kort ſaat, det er en Meening, der ſkikker ſig aleene for theologiſke Digtere. Slutningen bliver, at Creatianernes Syſtem i Almindelighed betragtet, faſtſættes ſom det rigtigſte. Men diſſe deele ſig ogſaa i adſkillige Partier. Iblant Creatianerne forekomme først de Reformerte, ſom meene, at Siælene ſkabes, ſaa ofte et Menneſke avles. Dem afværdiger Hr. B. med 5 modſatte Grunde, og tillige igiendriver dem, hvormed de ſøge at beſtyrke deres Meening. Dernæſt forekomme de, ſom troe, at Siælene ere ſkabte i Verdens første Begyndelſe. Iblant dem mene de ſaa kaldte Unioniſter, at de ſirax i Begyndelſen ere blevne foreenede med deres Legemer. Den Meening holder Hr. B. ikke for rimelig. Naar han har afværdiget diſſe, ſaa giver han ſig af med dem, ſom antage ſamme Siælenes Foreening med deres Legemer, med den Forſkiæl, at de troe, de under Skikkelſe af de ſaa kaldte Animalcula Spermatica med Maden, Drikken og Luften, komme i Bloder. Endelig bliver Forfatterens Meening den-

ne, at Siælene i Undfangelſen foreenes med deres Legemer, at Siælene har alle været fra Begyndelſen af i Adam, og ere ved Undfangelſen i enhver Fader, da Legemet derimod er hos Moderen. Han igiendriver ved den Leylighed de saa kaldte Metempſychoſiter og Metemſomatiſter. Hr. B. viſer, at han er ſtærk belæſen i høye philoſophiſke Argumenter. Han giør ſom oftest kort Proces med ſine Modſtandere. At noget af det, han antager og forkaſter, kunde fortiene nogen Betænkning, vil man ikke forundre ſig over i en Materie, hvor det eeneſte vi vide med fuldkommen Viished, er dette, at vi intet vide. Ikke deſto mindre er det dog baade godt og nyttigt, at anſtille Betragtning over ſaadanne Ting, der kan lære os, om ikke andet, ſaa vor menneſkelige Forſtands Indſkrænkning. Man finder ogſaa her en nyttig Samling af de Grunde, ſom anføres med og imod de adſkillige Meeninger. At ellers Hr. B. noget nær i denne Sag tænker ſom vi, det viſer diſſe hans ſidſte Ord: Noſtra igitur ſententia de propogatione animæ hæc eſto: *Anima in principio creata communicatur infanti à patre, cujus ſemen ope ſpirituum animalium animæ ſtamen corporis in ovo matris latens* Hæc ſunt qvæ de animæ propagatione dicenda habui. Eas, qvæ vel falſæ, vel minus probabiles videbantur ſententiæ, rejeci; qvam vero maximè probabilem putabam, elegi; ultra probabilitatem vix aſcendere licet. Si qvis forte probabiliorem tradet methodum, gratus illum audiam & in ejus transibo partes.

Den anden, de Ortu corporis humani, er holdt ſammeſteds den 17 Junii 1765. Ligeſom Siælenes Oprindelſe og Forplantelſe, ſaa er ogſaa Legemernes Oprindelſe underkaſtet de Lærdes adſkillige Meeninger. Nogle tillægge Manden alene den Sæd, hvoraf Legemerne dannes. Andre tillægge ogſaa Qvinde-Kiønnet en Sæd, men ere ikke eenige om, paa hvad Sted den egentlig har ſit Sæde. Diſſe troe, at begge Kiøns Sæd er nødvendig til Undfangelſen. Men om Maaden, paa hvilken Foſtret deraf dannes, have de uligè Meeninger. Først anfører Hr. B. de phyſiologiſke Grunde, ſom overtale os til at troe, at en Sæd, ſaavel hos Qvinder, ſom hos Mænd, er for Haanden. Dernæſt tilføyer han diſſe 2de Bibelſke Sprog: 1 M. B. III., 15, hvor Qvindens Afkom

kom kaldes hendes Sæd, og Hebr. XI. 11, hvor Sara siges at have faaet Kraft ved Troen, εἰς καταβολὴν σπέρματος. Fremdeeles anfører han Grunde, hvoraf det er rimeligt, at denne Sæd har sit Sæde hos Fruentimmerne in Ovariis. Som nu begge Kiøns Sæd er nødvendig til Undfangelsen, saa spørges, om det menneskelige Legeme har sin Oprindelse af denne uskikkede Sæds Blanding, eller og nogen Legemets Skikkelse har tilforn været til? Det første holder Hr. B. ikke for rimeligt. Han troer altsaa, at Legemet enten heel og holden, eller i Henseende til sine fornemmeste Deele, tilforn har været til, og det ikke hos Faderen, men i Moderens Eg. Dernæst anfører og besvarer han nogle Indvendinger, som giøres mod denne Hypotheſis. Han anfører fremdeles adskillige bibelske Sprog, som synes at stadfæste den. Endelig viser han, at Arvesynden og Christi Manddoms Annammelse efter dette System føyelig kan forklares. I et lidet Anhang har Hr. B. til Slutning yttret sine Tanker om Siælens Simplicitet, for hvilken han savner og derfore ønsker et tilstrækkeligt Beviis.

Denne Savn, dette Ønske har givet Anledning til en 3die Afhandling de natura animæ, som Hr. B. i næstafvigte Aar sammesteds har forsvaret. Denne vanskelige Materie har han just foretaget sig at afhandle, for at befrie sig fra den Mistanke, at han holdt Siælen for et mateerligt Væsen, der engang skulde døe og undergaae. Han vedbliver da nok denne Meening, han een Gang har yttret, at Siælens absolute Enkelthed ikke tilstrækkelig er beviist. Han vil dog derfor ikke have Ord for at nægte den, men paastaaer derhos det, som man ellers veed, at Hr. Prof. Mejer i en egen Afhandling har viist, nemlig, at, hvad endten Siælens Enkelthed forudsættes eller ikke, saa kan det alligevel beviſes, at den er udødelig, at den skal vedvare uden Ende, og bevare sin Medvidenhed om sig selv, sin Tilkommelse, Forstand og fri Villie. Dette har han søgt at bevise af det Øyemærke, hvortil Siælen er skabt, som er Guds Ære og Dyrkelse. Hr. B. har ogsaa herved vel bemærket det, som Philosopherne ogsaa i den Materie om Siælens Udødelighed har erindret, at et enkelt Væsen er dog formedelst sin Natur ikke nødvendig befriet fra den Undergang, som man kalder annihilatio. Den-

ne

ne var dog aldeles muelig. Altsaa maa man tilstaae dette, at alt beroer paa, hvad den Gud, som har skabt vore Siæle, finder for godt med dem efter dette Liv. I hans Haand kan ogsaa enhver Siæl, uden videre Bekymring for sin Enkelthed, sikker overlade sig. I denne Afhandling har Hr. B. ogsaa yttret den Tanke, at man gierne og uden al Anstød kan tillægge Dyrene en Fornuft, og at der ingen Forskiæl er imellem deres og vores Tænkekraft uden i Henseende til Graden og Tingene. Vor Kundskab er mere tydelig om de samme Ting, som de ogsaa kiende. Vi kiende desuden Gud og hans Overherredømme, og have saa tydelige Begreb om Ondt og Godt, som man ikke finder Spor til hos dem. Det er vist nok, at Graderne i een og samme Ting, giver ingen Grund til at kalde Tingen, betragtet i en vis Grad, med et egentlig Navn. Saaledes tillægger man ikke Englernes Dyd alene dette Navn, men man tilegner ogsaa Mennesker en Dyd, lad være den hos dem er ikke saa fuldkommen. Men da det nu een Gang for alle er bleven Moden at kalde Menneskenes Tænkekraft alene med det ærefulde Navn **Fornuft**, og man i Almindelighed anseer det anstødeligt at tillægge de umælende Dyr saa høy og ædel en Evne, saa saaer man maaskee at skiære sine Klæder efter Moden. Sagen bliver ellers i sig selv den samme. Der skeede kun derved en Forandring i Sproget. Nu siger man, de **ufornuftige Dyr**. Da maatte man sige, de **mindre fornuftige**. Naar en eftertænkende Læser finder, at Hr. B. har antaget eller forkastet nogle Ting, som ved nøyere Prøve vilde falde ud til en anden Side, eller kunde tages i Tvil, saa vil den derimod faae adskillige Anledninger til at erkiende hans egen skarpsindige Eftertanke, ligesom han og med samme har givet Prøve paa sin Indsigt i Videnskaberne, hvoraf han ellers er bekiendt.

Den 26de Junii 1766. har Hr. **Laurentius Ancher** in Auditorio Collegii Medicei, skiønt han ikke ligger paa bemældte Collegium, dog med Ephori Bevilgning der forsvaret sin med Flid udarbeydede Disquisitionem hermeneutico-theologicam de Dæmoniacis in regione Gadarena. At den Historie, Matthæus fortæller Kap. VIII. 28. er den samme, som den Marcus Kap. V. 1.-21. og Lucas Kap. VIII. 26.-40. har fortalt, det veed Hr. A. ikke nogen har tvilet om, førend

Ossian-

Oſiander. Han bygger ſin Meening paa 6 Grunde, iblant hvilke den 5te er den vigtigſte, nemlig, at Diſciplerne hos Matthæus, efter deres Overfart, ſiges at være komne til de Gergeſeners Grændſer; men hos Marcus og Lucas til de Gadareners Egn. Hr. A. meener med god Grund, at, lad være man vedbeholder de hos Evangeliſterne vedtagne Læſemaader, uden at forandre den eene efter den anden, ſaa kan dog Knuden lættelig løſes, naar man betænker, at de Gergeſeners og Gadareners har været, om ikke een og ſamme, ſaa dog tvende hinanden nærgrændſende Egne. Oſiander anfører ogſaa dette, at Matthæus taler om tvende Beſatte, men Marcus og Lucas om een aleene. Men Hr. A. erindrer, at de tvende ſidſte Evangeliſter udelukke derfor ikke den eene, ſom Matthæus indbefatter under de tvende, og han kalder det een af Haubers lykkelige Gisninger, naar han meener, at denne eene af de tvende Evangeliſter nævnes aleene, ſom den der beviſte ſin Taknemmelighed, ved at forkynde overalt omkring i Egnen de ſtore Ting, JEſus havde beviiſt ham. Ligeſaa gjætter ogſaa ovenmældte D. Hauber, at ſamme Evangeliſter har juſt kaldet Egnen de Gadareners, fordi den Beſatte har været en Indvaaner fra Byen Gadara. Efter denne foregaaende Anmærkning over Evangeliſternes Harmonie, begiver Hr. A. ſig til at afhandle det vigtige Spørsmaal, hvad det har været for et Onde, hvorfra Chriſtus har befriet diſſe Mennesker? Der har været baade af ældre og nyere Fortolkere nogle, ſom har meent, at alt hvad der fortælles i den Hellige Skrift om de Beſatte, burde forſtaaes om nogle af blot naturlige Aarſager foraarſagede Sygdomme. Mange, og i ſær Theologerne, have derimod, ſaaſom de have ſeet, at den Hellige Skrift, ved denne Fortolkning, leed aabenbar Vold, med ſtor Iver fægtet for den legemlige Beſættelſe. Men for 6 Aar ſiden har Hr. D. Semler i ſine bekiendte Afhandlinger de Dæmoniacis betrædet en Middelvey imellem begge Meeninger. Lad være han ikke nægter, at der jo forekomme hos Evangeliſterne de Hiſtorier, hvorved man maa tilſtaae diævelſke Virkninger, ſaa troer han dog ikke, at ved δαιμονιζόμενος, δαιμόνιον ἔχων og ἄνθρωπος ἐν πνευματι ακαθάρτῳ, allevegne maa forſtaaes et Menneſke, ſom af Diævelen har været legemlig beſat. Hr. A. har derimod ſøgt at forſvare den vedtagne Meening. Hr. D. Semlers

det sig ikke at kalde en fra Guds Lov afvigende Beskaffenhed Synd, fordi den er en Virkning og Følge af den egentlige store Synd, som Adam frivillig begik? Hvor vel skikker sig denne bibelske Talemaade Rom. V. at vi ere giorte til Syndere ved eller i Adam, hvad heller man herved vil see paa denne ulovmæssige Beskaffenhed, eller de deraf følgende egentlig saa kaldede Synder, som ere frivillige? Har derfor nogensinde en Apostel sagt, at vi selv frivillig have begaaet denne Synd, som den vi ved vor fri Villies rette Brug kunde have afværget? Hvorfor da ikke beholde Bibelens Ord, naar vi kun, som fornuftige Læsere, søge at fatte Bibelens Meening? —— Nu, denne Synds Virkelighed! hvad Anstød have de her ikke fundet, fordi de intet ville troe, uden hvad de øyensynlig kan erfare? En almindelig Fordærvelse er øyensynlig nok. Men den har saa mange Aarsager. Allerede den menneskelige Forstands væsentlige Indskrænkning maatte forvolde, at det uskyldigste Menneske, bestædt under mange i hinanden indviklede Omstændigheder og under et mangfoldig Forhold til andre, kunde feyle i sine Domme om Ondt og Godt. Nu Opdragelsen! hvor mange herskende Tilbøyeligheder indsue vi her ikke med vore Mødres Melk? Disse hærdes ved Vanen, blive med Alderen til Færdigheder og i Naturen roedfæstede. Nu en forkeert Underviisning! Nu vore Medborgeres og Medmenneskers Fordomme, herskende Vaner, Exempler, Forførelser! Nu Legemernes uhældige Blanding eller vore slette Temperamenter! Alle disse Aarsager, virke de ikke hver sin visse Grad af en almindelig Fordærvelse, som maa synes naturlig, fordi den ved Vanen er bleven hærdet og dybt roedfæstet i Naturen? Smaa Grader tilsammenlagde udgiøre en stor, og under denne store ligger tillige den fra Adam paa os ved Fødselen forplantede naturlige Fordærvelse ligesom skiult for vore Øyne, og som en enkelt og mindre Grad taber sig i en større, hvorfra den ofte, ey uden den skarpeste og dybsindigste Grandskning, og endda ofte næppe, kan adskilles. For at kunne spore den hos spæde Børn i deres uordentlige Bevægelser, maa man være forvisset om, at Opdragelse, Omgang og Medhandling, endnu ikke har giort nogen Indtryk paa deres Gemytter, og at disse deres Bevægelser ikke ere blotte Virkninger af den spæde Naturs Svaghed. Lad da nu denne naturlige Fordærvelse ikke være saa øyensynlig, som de ville, den skulde være, bør man derfor inter troe, uden det

man

man øyensynlig kan see, naar vi have guddommelige Vidnesbyrd derom? — Men i denne Synds Tilregnelse finde de det vigtigste Anstød, og hvorfore det? Den er ubegribelig og overgaaer al menneskelig Fornuft, og de har sat sig for ey at antage uden hvad de kunne begribe. Her forvildes de atter igien af deres Fornuftes almindeliae Begreb om Retfærdighed i Verden. De vide, at en retfærdig verdslig Regent kan ikke, sin Retfærdighed ubeskaaret, kiende Misfostre, Vanskabninger, Stympere, Halte og Kryblinge, som saaledes ere fødte, for disse Feyls Skyld værdige til at pidskes, brændes, hudstryges, henrettes, eller lade dem saaledes behandle. De vide, at det i Verden er ubilligt at ansee Mævius for en lastværdig og straffskyldig Hoerkarl eller i nogen Henseende at betragte ham saaledes, fordi han uden nogen sin Skyld, uden Villie og Vidende, er bleven besængt af den liderlige Hoerkarl Cajus, der ved sin Liderlighed har paadraget sig den afskyelige Sygdom. De vide, at Sønnen bør ikke bære Faderens Misgierning. Naar f. Ex. en Landsforræder straffes paa Livet, og hans uskyldige Børn forvises Landet, da vide de vel, at dette skeer ikke, fordi de i nogen Henseende kan betragtes som Landsforrædere, og derfor straffskyldige, men at det er kun en Straf for Faderen, hvormed Regenten i en Stat, ofte viiselig, desto mere vil afskrække alle Fædre fra saadant Forræderie, under den Betragtning, at de derved tillige gjøre dem ulykkelige med sig, som de have meest kiære. Disse maa da for Statens almindelige Bedstes Skyld lide disse Ulyligheder. Deraf vil man slutte, at den retfærdigste Gud altsaa ikke kan tilregne os den naturlige Fordærvelse, vi spdes med til Verden. Men de betænke ikke, at hans Naade paa den anden Side har ophævet denne hans Retfærdigheds Dom, og at hans Viisdom er i alt dette ubegribelig. Her var det, man fuld af Beundring burde lægge Haand paa Munden, og raabe med Apostelen: **O Rigdoms Dyb paa Guds Viisdom og Godhed!** i Stedet for man vil bilde sig ind af Fornuftens Begreb om den menneskelige Retfærdighed, endten at kunne forklare alt hvad Guds Viisdom foretager sig paa dens usporlige Veye til at befordre sine Skabningers Lykkelighed, og hvis ikke, da eragte sig berettiget til, endten at forkaste vor guddommelige Skrift, eller fordreye dens for os ubegribelige Sandheder efter vor Fornuftes Begreb. Som der nu findes saa mange af dette Sindelag

mod Skriften, ogsaa i Henseende til denne Artikel, saa bevise de den orthodoxe Kirke paa den anden Side en berømmelig Tieneste, som imod deres Angreb og Fordreyelse forklare, handhæve og forsvare Skriftens sande Lærdom. En Høyærværdig Forfatter iblant os har beviist Kirken denne vigtige Tieneste. Naar man betragter deels det Mørke, udi hvilket denne Lærdom for Erfaring og Fornuft er indhyllet, deels den Forbindelse, Guds Viisdom har sat den udi med Forsoningen, deels den mangfoldige Stridighed om den første oprindelige Grund til vor Fordærvelse, da maa man tilstaae, hvad velbemældte Forf. siger, at ingen større Lykke kunde vederfares det menneskelige Kiøn, end en umiddelbar guddommelig Aabenbaring om denne, ligesom om andre Sandheder, hvis Kundskab til Salighed er os nødvendig, og bliver det saaledes desto mere vor Pligt, herudi med en tavs og under Troens Lydighed fangen Fornuft, at betragte og beundre Guds Viisdoms usporlige Veye. Men lader os høre velbemældte Forfatters Tanker i denne Artikel, hvis Sandhed han forsvarer imod den Engelske **Taylor**, i et akademisk Strids-Skrift, som han her i

Kiøbenhavn

har udgivet under Titel: De Peccato Originali adversus Joannem Taylorum Anglum-Exercitatio prima. — Hvilket han for at erholde Sted i det Theologiske Facultet den 27de May 1766. paa den øverste Akademiske Høresal offentlig har forsvaret.

Første Afdeeling foreviller **Vigtigheden af den sande Lære om den oprindelige Synd.** §. 1. Ingen kan nægte, at jo den menneskelige Naturs Fordærvelse, som er en Virkning af vore første Forældres ulykkelige Syndefald, er det største Onde, da den er den første og fornemmeste Grund og Oprindelse til de utallige Sygdomme, Smerter og Elendigheder, til alle de onde Gierninger og skadeligste Afvigelser fra Lovens Forskrift, som foraarsage os den største Bitterhed i Livet. Desto mere er det at beklage, at der altid har været og endnu findes de, som vilde forringe dette pestilenske Ondes Kraft, og betage Menneskers Gemytter den Afskye, de bør have derfor. De Lærde har altid erkiendt og forundret sig over denne den menneskelige

ſkelige Naturs Forvirring i Henſeende til den øvrige Skabnings Fuldkommenhed. Nogle have ſøgt Aarſagen dertil i en ond Gud, andre i Materien eller vore Legemers Beſkaffenhed, andre i Opdragelſen og andre Menneſkers forvendte og laſtefulde Omgang. Da man ſaaledes har ſøgt dens Aarſag allevegne og ingenſteds fundet den ſande, ſaa kunde ikke nogen større Lykke vederfares os end dens Oprindelſes guddommelige Aabenbarelſe. Den Gud, der har kiendt vor Sygdoms Aarſag og Natur, han kan og bedſt være dens Læge, og af ham bør man billig vente det bedſte Lægemiddels Opfindelſe. De ſynes derfor at misunde os dette Lægemiddel, ſom ville betage os al Mistanke om nogen ſaadan os medfødt Sygdom, eller og de maa meene, at Sygdommen er helbredet, naar kun Frygten derfor, ved en forfængelig Indbildning om ſin Sundhed, er bortryddet. §. 2. I denne endten Tvil eller Uvidenhed, eller Benægtelſe, vil Forf. ſøge et Beviis for Sandheden ſelv. Saa ſoleklar en Sandhed, meener han, kunde ikke endten benægtes eller ikke vides, hvis ikke Dømmekraften ſelv var ſyg. „Det „ første, ſiger han, Menneſket er født, har det nogle uor„dentlige Bevægelſer: Det elſker dem, ſom de kunde føre til „ noget Godt, og afſkyer hvad ſom ſtrider derimod, ſom no„get Ondt.“ Dette ſkal da være Beviſet for den meer end ſoleklare Sandhed. „Og dog alligevel, ſiger han, ere der de, „ ſom, endſkiønt det Onde er øyenſynligt, dog ville nægte, „ at det er ondt.“ Da han nu har foreſtillet dette Onde ſom øyenſynligt (incurrens in ipſos Senſus) ſaa ſiger han ſtrax derpaa, at vi have ſaa indſkrænkede Sandſer og ſaa ſlov en Forſtand, at den aabenbareſte Sandhed ligger ligeſom nedſunket i Dybet for os. End mere, ſiger han, at vi henfalde lettelig til deres Vildfarelſe, ſom nægte, at det er ondt, der ikke kiendes ved Hielp af Sandſen. Diſſe, ſiger han, maa meene, at Siælene ſelv kan helbrede ſin egen Sygdom, og da de holde intet for Synd, uden hvad Menneſket med Villie og Vidende begaaer, ſaa bilde de ſig ind, at de, der ere befængte med onde Tilbøyeligheder og Laſter, og de ſværeſte Sygdomme, maa ganſke viſt komme ſig, naar de kun hindre de onde Begierligheder at bryde ud i Mishandlinger, og eftertragte et forſtilt Billede af en udvortes Dyd. Imidlertid, hedder det, forbliver Sygdommens Kraft dybt indſlutter i Siælens Aarer og Indvolde, griber hemmelig om ſig, og ſaa vidt, at, i det

de ikke tænke paa at soekke den, kunne de ikke længere staae den Tilskyndelse imod, og da mærke de alt for sildig, at de under Dydens Foregivelse ikke har eftertragtet den sande Dyds Billede, men snarere fordærvet dens Skikkelse og fortræffelige Smukhed (a). Videre siger den Høylærde Forfatter, naar det er kommet saa vidt med dem, da maa de lade fare al Tanke om at forbedre sig, reent tabe al Haab om deres Siæles Helbredelse, og ey engang mere modstride, men for at sløve den utaalelige Følelse af det Onde, som de ey kunne skille sig af med, maa de styrte sig selv Hovedkuld i alle skiændige Laster med Villie og Vidende. §. 3. Her viser fremdeles den Høylærde Forf., at om end ikke den Sag var sat uden for al Tvil, at vor Natur er besmittet med en oprindelig Synd, saa handle de dog ubetænksom, som ville meddeele andre deres egen faste Indbildning om Naturens Reenhed, lad være de gjøre det af et godt Hierte, uden noget Forsæt til at skade og af Lyst til at fortplante deres indbildte Sandhed, som de formeene sig at fare

(a) Disse Hans Høyærværdigheds Slutninger kan vi ey lættelig indsee. Sæt, nogen nægter Arvesynden: følger da deraf, at han ikke erkiender en eyensynlig almindelig Fordervelse og herskende Tilboyeligheder? Maa han derfor lære, at disse blot bør hindres fra at udbryde i Gierningen, og kan han ikke troe og lære det, alle, endogsaa hedenske, Moralister prædike om, at disse bør aldeles spæges, tvinges, ja ganske udryddes, om det er mueligt? Af den høylærde Forfatters smukke latinske Stil slutte vi, han er velbevandt med Ciceronis Skrifter. Hvor fortræffelig prædiker denne Hedning om Begiærlighedernes Dæmpelse og Udryddelse? Ja at hindre dem at udbryde er allerede noget saa stort og ædelt, og koster et Menneske saa stor Kamp og Strid, at det neppe bør kaldes et forfeilt Billede af en udvortes Dyd. Men lad nu nogen derimod erkiende Arvesynden, hvad da? bliver endda ikke Sygdommens Kraft, som H. H. siger, dybt indsluttet i Siælens Rører og Indvolde? Maa vi ikke nøyes med, ved vor egen Flid og Guds Bistand at kunne dæmpe den i vor Natur dybt roedsæstede Begiærlighed? End ikke ved Naadens første Kraft og Bistand blive vi skikkede derved i dette Liv, om vi end have nok saa megen Attraae derfor. Hvi kan altsaa saa meget bedre prædike om Begiærlighedernes Udryddelse, som han ey erkiender andre end dem, der kan udryddes. Denne har saa meget mindre Aarsag til at prædike om den arvelige Begiærligheds Udryddelse, som den slet ikke kan udryddes, men blot dæmpes, tvinges og undertrykkes?

fare med. Hans Høyærværdighed har søgt at oplyse denne Sag med adskillige smukke og bequemme Lignelser, som alle gaaer ud paa at vise, at vi altid i den Henseende har større Fare at befrygte for en alt for stor Sikkerhed, end en alt for ængstelig Bekymring. §. 4. End mere nødvendig bliver denne sande Lærdoms Forsvarelse, naar man betragter den nøye Sammenhæng og Overeensstemmelse med de andre Artikler i den aabenbarede Religion. Farer man vild i denne, saa maa man og tilstaae sin Vildfarelse i de fornemmeste Troens Artikler, og skal denne forandres, maa disse med. Den hele Lære om de guddommelige Raadslutninger, som henhøre til det menneskelige Kiøns Skabelse, Fald og Oprettelse, maa forandres. Den Lære om Forsoneren, om Syndens Forsoning ved hans giørende og lidende Lydighed, om den Hellig Aands naturlige Medvirkninger o. a. fl. maa gives til Priis (b). §. 5. Fremdeles

(b) Det kommer os for, som H. H. alt for fast har tilsnæret det Baand, hvorved Arvesynden med Forsoningen er forbunden. Vi vide, hvad Skriften siger, at vi af Naturen ere Vredens Børn, og vi vide dette, at denne Guds Vrede ved Christi Død er forsonet. Men sæt engang det, vi hverken tør eller ville sige, at Arvesynden os ikke kunde tilregnes, ey kunde fortiene Guds Vrede, og Forsoningen altsaa for dens Skyld ikke var nødvendig: turde vi da deraf slutte, at den slet ikke var nødvendig for andre Synders Skyld, og kunde slet ikke finde Sted. Naar den algode Gud har forudseet det, vi alle see, at en almindelig og i vor fri Villie grundet Syndeskyld vilde udbrede sig over den hele Verden, foranlediget af den paa os alle forplantede naturlige Fordærvelse: tør man da foreskrive hans Naade Grændser, og frit sige, at, fordi Arvesynden ey kunde fortiene hans Vrede, saa kunde, vilde og maatte han ey heller lade sig forsone for de frivillige Synder, som fortiente den? Sæt, Cajus foredrager mig sine Tanker om Arvesynden: Han være af Fordomme saa forblindet, og i sin Forblindelse saa paastaaende, at han ey kan see, eller vil troe, at Gud kan vrede over en naturlig Fordærvelse, som er os nødvendig: han have sine Udflugter til at slippe fra det Sprog, at vi af Naturen ere Vredens Børn; lad ham sige, at vor fordærvede Natur forvolder, at vi ved forsætlige Synder blive det, at vi derfor siges at være det af Naturen; eller at vi ere det uden Samfund med Christo ved Troen og uden Guds Naade, da han maatte meene, at Naturen her sættes mod den aabenbarede Naade: lad ham forblindet af disse Fordomme dog troe, at Gud

har

viser Forf., at Sædelæren tilligemed den hele aabenbarede Religions Læres Undergang maa lide Bræk ved denne sande Lærdoms Forkastelse, og ved de af den følgende farlige Meeninger Antagelse i Kirken. Han troer, at i sær de Lære-Regler, om at tvinge de første Bevægelser af den onde Begiærlighed, maatte gaae til Grunde (c). Vel skulle de, der nægte Arvesynden, holde over den udvortes Dyds Lærdomme, ey heller skulle de tillade Menneskene at føye deres onde Tanker. Men naar de endten ikke kiender, eller, det som værre er, ubetænksom benægte den sande Aarsag og Oprindelse til det moralske Onde, kunne de ikke ret med Fynd og Eftertryk philosophere om Kiødets og Aandens Strid. Om Guds Billedes Oprettelse hos Mennesket, kunne de ikke bekymre sig noget, saasom de troe ikke, man nogensinde har haft eller mistet det. §. 6. Endelig viser Hans Høyærværd. kortelig af Kirke-Historien, at denne Lær-

har benaadet ham i Christo, og frikiendt ham fra hans mange vitterlige og frivillige Synders Straf; han ønske sig Guds Naade, han søge den med et bodfærdigt Hierte: alt dette forudsat, var det ikke da en heel betænkelig Sag, om man vilde forsikre ham, at Guds Vrede for disse hans Synders Skyld ikke kunde forsones, med mindre denne Forsoning ogsaa maatte strække sig til Arvesynden og i den Henseende af ham blev antaget? En anden Cajus lade sig af disse eller andre ligedanne Fordomme forlede til at kalde det heele Forsonings-Værk i Tvil: Styrkede man ham da ikke i hans Tvil, naar man vilde forebolde ham, at denne Lærdoms Nægtelse ophævede al Forsoning? Var det ikke bedre at vise ham, at, om end ikke denne Lærdom om Arvesyndens Tilregnelse var en afgiort Sag, saa udkræved dog Verdens almindelige frivillige Syndeskyld en almindelig Forsoning, og Gud har været saa naadig at foranstalte den. Saaledes troe vi, at man maa løsne lidet ved det Baand, H. H. har knyttet for haardt. Giøre vi det, saa bliver den første Cajus den ærlige Christen, han, uagtet denne sin Vildfarelse, gierne vil være, og denne fødte kan snart faae i Sinde at blive den Christen, han tilforn ikke vilde være. Deraf følger ikke, at man jo imidlertid kan og bør tillige stræbe at overbevise dem begge, saavidt mueligt er, om Arvesyndens Tilregnelse.

(c) Dog ere endogsaa hedenske Moralisters Skrifter fulde af de kraftigste Læreregler om at tvinge disse første Bevægelser. Saa længe man ikke nægter onde og i Naturen roedfæstede herskende Tilbøyeligheder, lad være man ey erkiendte dem under Navn af en Arvesynd, som kunde tilregnes, saa længe maa man lade hine Lære-Regler bestaae.

Lærdoms ey aleene Uvidenhed og Benægtelſe, men ogſaa ufuldkomne Foredragelſe, altid har fødet utallige, ja ret farlige Vildfarelſer af ſig. Han viſer tillige, at den ikke har været ubekiendt for den gamle Kirke. Men ſaaſom Kirkefædrene fornemmelig har bekymret ſig om at udrydde Afguderiet og prædike Forſoneren, ſaa har de ſaa vidt ikke betænkt denne Lærdoms Vigtighed, at de hverken nøyagtig eller ſkarpſindig har afhandlet den, ey heller jævnlig mældet derom. I den Henſeende maa man billig forundre ſig over, at der fordum har været og endnu ere de, ſom ſelv troe og ville indbilde andre, at denne Lære er kun Auguſtini Opdigtelſe. Til Beviis paa, at de berømmeligſte Kirkefædre har antaget Arveſynden, opregner Voſſius i hans Hiſt Pelag. Libr. II. p. 1. Th. VI. p. 158. ſeqv. adſkillige baade Græſiſke og Latinſke Fædres Vidnesbyrd. Men Hans Høyærværd. troer ikke, at de alle beviſe hvad Voſſius vil. De Steder han har anført af Ignatius, Juſtinus og Tatianus, holder Hans Høyærværd. ikke for tilſtrækkelige Beviis. Men Irenæus, Origenes, Athanaſius, Macarius Ægyptius, Cyrillus Hieroſolymitanus, Gregorius Nazianzenus have uden Modſigelſe alle erkiendt Arveſynden. Naar Voſſius anfører Chryſoſtomus, ſom et Vidne til, at Arveſynden i den græſiſke Kirke ey har været ubekiendt, ſaa troer H. H. ikke, at det om denne Kirkefader er en ſaa afgiort Sag. Han grunder ſin Tvil deels derpaa, at Chryſoſtomus forklarer diſſe Ord, Rom. V. ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, ey anderledes end de, der nægte Arveſynden (d),

(d) Paa denne Grund kan man neppe have Chryſoſtomum miſtænkt for Arveſyndens Benægtelſe. De fleſte nyere Fortolkere ere af ſamme Meening. Ἐφ' ᾧ betyder aabenbar og i Almindelighed fordi, paa den Grund, at o. ſ. v. Nok betyder ἐπὶ mod Dativus ogſaa, ved, paa, men neppe, tilvisſe ſtælden, i, udi, inden i. Dernæſt ſtaaer relativum ᾧ ſaa langt borte fra det eene Menneſke, at man ey uden aabenbar Tvang kan føre det derhen. Om ey andet, ſaa er i det mindſte Stedet ſaa tvetydigt, at det neppe kan blive det, H. H. paaſtaaer, et klasſiſk Sted, hvoraf at beviſe den Sandhed, at vi have ſyndet i Adam. Apoſtelen har overalt Rom. V. 12-21 øyenſynlig viiſt, at, ligeſom den

deels derpaa, at han er gaaet alt for vidt i at opløfte den menneskelige fri Villies Kræfter i det aandelige. Til Slutning erindrer H. H., at, ihvorvel Kirkefædrene har indseet denne Sandhed, saa har dog deres Indsigt derudi været ufuldkommen og ikke fri for al Vildfarelse.

Anden Afdeeling foreſtiller, hvor nødvendigt det er i vor Tid at igientage og forſvare denne Artikel, formedelſt den Fare, ſom den ſande Lære trues med af de paa ny opvakte Vildfarelſer. §. 1. Vel er denne Materie af andre med ſtor Flid afhandlet, og Hans Høyærv. tør ikke roſe ſig af at kunne bringe noget Nyt paa Bane: dog alligevel, ſaaſom Sandheden finder nye Modſtandere, der igien opkaage de gamle Vildfarelſer, ſaa holder H. H. det for et meget nyttigt Arbeyde at paatage ſig den gamle Sandheds Forſvarelſe mod diſſe dens Fiender, for dermed tillige at advare de uforſigtige og hemme den Lætſindighed, hvormed de ſaa læt forlaſte det Gamle, og ſaa giærne bifalde alt hvad ſom er uſædvanligt og driſtigt. §. 2. Engelænderen Joannes Taylor, første Præſt ved den Presbyterianſke Kirke i Norvich, og ſiden Profeſſor ved Akademiet i Warrington, ſom er bekiendt iblant ſine Landsmænd af de mange Skrifter, ſom her opregnes og hvorudi han med ſtørſte Iver har forſvaret den Arminianſke Lære, ſom nærmer ſig meeſt til den Socinianſke, han er den iblant de Nyere, ſom H. H. har udvalgt ſig til

den almindelige Fordærvelſe med ſamt alle deraf flydende alle Menneſkers Synder kan tilregnes og tilſkrives Adams Ulydighed, ligeſaa maa den almindelige Oprensning og den deraf flydende Guds Naade tilregnes og tilegnes Chriſti Lydighed. Dog har man uddraget deraf den Slutning, at Adams Synd tilregnes os, og ganſke forglemt det, ſom udtrykkelig er ſagt, at alle vore Synder kan og maa med Ret tilregnes Adam. Alle, hedder det, ere giorte til Syndere ved hans Ulydighed d. e. den ulovmæſſige Beſkaffenhed i vor Natur er en umiddelbar Følge og Virkning af hans Synd: Vore giorlige Synder ere for en Deel derudi grundede: Adam er altſaa en Aarſag til vor Arvesynd, og for en Deel til alle de giorlige, for ſaavidt de ere grundede i Arvesynden. Altſaa kan og tør alle Menneſkers Synder tilregnes ham? kan nogen nægte det? man ſpørge kun Natur- og Folkerettens Lærere derom. Tør man vel vove at lægge ſig ud med alle dem?

til den Modstander, han i dette Kapitel agter at bestride. For 25 Aar siden udgav han et Skrift under Navn af den Hell. Skriftes Lære om Arvesynden, i det Forsæt, at han vilde vise, at Arvesynden har ingen Grund for sig i Skriften. Vel veed H. H. ikke, at nogen Oversættelse af dette Skrift er kommen for Lyset. Men da Taylor har indvævet sin Meening om Arvesynden i en Fortolkning over Epistelen til de Romere, som er udkommen i det Tydske Sprog, saa har H. H. meent, det var at befrygte, at de samme Vildfarelser, som han havde vidst at skiule under den hell. Skriftes Orakler, skulde gribe videre om sig, formedelst deres Uagtsomhed, som blot af en Engelsmands Navn kunde maaskee lade sig forlede til at ansee ham for en god Fortolker over denne vanskeligste Epistel. Taylor har desuden med stor Flid samlet alle de Grunde, hvormed man pleyer at bestride Arvesynden, dens Tilregnelse og Fortplantelse, og tillige derunder givet sig Anseelse af en stor Sandheds Kiærlighed og den høyeste Ærbødighed for Skriften. Saa meget desto lættere meener H. H. at Uforsigtige kunde af ham lade sig forlede. §. 3. H. H. veed vel, at der uden for Brittannernes Grændser midt i vor Kirke findes de, som vildfare i denne saavel som andre vigtige Artikler. Deriblant anfører han kun den bekiendte Berlinske Rector Christian Tobias Damm og en ubenævnt Forfatter af Compendium Hist. eccleſiaſt. Florellianæ, hvorudi denne, saavel som alle andre den Hell. Skriftes guddommelige Lærdomme, erklæres for Præsternes Paafund. Ikke desto mindre, saasom disse ikke saa meget bestyrke deres Vildfarelser, som blot tilkiendegive dem, saa har han fundet en gyldig Aarsag til hellere at give sig af med en udenlandsk Skribent, end nogen af sine Landsmænd, i den Beundring, hvormed saa mange, i sær Tydskere, antage og opløfte til Himmelen alt, hvad den ulærdeste Engelænder bringer frem for Lyset. Dette vil han dog ikke have sagt, efter Britannernes eget Exempel, af Foragt for hvad som er fremmet. Han tilstaaer dem deres store Fortieneſter af Theologien, Kirkehistorien og Religionens Forsvar. Dog veed han ikke, om denne baade Frihedens og Selvraadighedens saa lykkelige Ve, som han kalder den, mere har gavnet end skadet Christendommen. Thi naar de lærdeste Engelænder har besæftet sig med Religionens Forsvar, saa har de ofte, for at frelse denne ligesom den Bye, overladt til

ikke

ikke meget farlige Fiender Sandhedens fasteste Bolværker og de vigtigste Lærdomme. Saaledes har Taylor ansect Arvesynden som en Hovedaarsag, hvorfor Deisterne forkaste den christelige Religion, hvilken han derfor har meent man burde overgive som en Skandse, man ey var i Stand til at forsvare. §. 4. Fremdeles viser H. H., at Taylor i denne Stridighed ikke har opført sig som en god Disputator. Han fastsætter ikke Stridighedens Stand, bestemmer ikke nøye og tydelig, hvad det er, der tvistes om: Han inddeler, oplyser og adskiller ikke hvad han burde, og i saa høy og vanskelig en Materie følger slet ingen Orden. Hvad Meening han selv har, forklarer han i Begyndelsen ikke tydelig, og heller ikke den modsatte, men nøyes med at indstrøe nogle fine undertiden fra hinanden vidt adskilte Meeninger imellem den hell. Skrifts forvendte Fortolkninger. I at overveye de Steder, som har kun liden Styrke i sig til at forsvare den rette Meening, er han meget vidtløftig, og i at svække de deraf tagne Beviis, meget omhyggelig. Derimod har han endten forbigaaet eller fordreyet de øvrige. Saaledes seer Taylors Methode ud. §. 5. Taylor har forfattet sin Afhandling i 3 Hovedstykker. I det første forklarer han de Steder, som efter hans Meening med den største Tydelighed og Vished tilkiendegive Følgerne af den første Synd. Dertil har han føyet et dobbelt Anhang, hvorudi han viser deels hvorledes Guds Retfærdighed bedst kan forsvares, i det han for Eens Forseelses Skyld har underkastet det menneskelige Kiøn en almindelig Død, deels i hvad Meening Menneskenes Retfærdiggiørelse og Oprettelse til Livet kan tillægges det andet Menneskes Lydighed og Fortieneste. I det 2det Hovedstykke overveyer og fortolker han de Steder, som han troer forgiæves at kaldes til Forsvar for vor Kirkes Lærdom. I det sidste søger han at besvare adskillige Spørsmaale, forganske at ophæve de Grunde, som han synes endnu ikke ganske at have betaget sig deres bevisende Kraft. Endelig har han føyet et Supplimentum til sit Skrift, hvorudi han handler mere udførlig om den Adamitiske Synds Tilregnelse, om det menneskelige Kiøns Fordærvelse og Elendighed, om det første Menneske, som sin Afkoms Caput foederale, om vor Naturs første Dannelse og den oprindelige Retfærdighed, og derover tydeligere forklarer sin Meening. Som nu Taylor derudi ikke har fulgt nogen sammenhængende Orden, saa vil H. H.

sam-

samle hvad han har adspredt. Derudi vil han saaledes gaae til Værks, at han først kortelig vil fremsætte hans Meening om Adam i Uskyldigheds Stand, om det ham medskabte Guds Billede og den oprindelige Retfærdighed; dernæst forklare hvad han har foredraget om Adams første Synd og dens Virkninger; derpaa fremsætte hans Meeninger om denne Synds Tilregnelse og det menneskelige Kiøns Fordærvelse; og til Slutning kortelig opregne, hvad han lærer om andre med den Lære om Arvesynden forbundne Lærdomme. Derved vil H. H. allevegne forudskikke den rette Meening bestyrket ved den hell. Skrifts Vidnesbyrd, og saaledes altid sætte Sandheden frem imod Vildfarelsen, for at fordunkle denne ved hiins klare Lys.

(Beslutningen følger.)

Berlin.

Mylius har forlagt: Herrn C. L. de Villette, Predigers an der Franzöſiſchen Kirche zu Dublin, Unterredungen über die Glückſeeligkeit des zukünftigen Lebens. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. Nebſt einer vorangeſetzten vernünftigen Betrachtung über die Erwartung eines zukünftigen Lebens. Aus dem Engländiſchen. 26. 52 o. 550 Octavſider. Først finder man i denne Bog en Fortale, som Hr. Ober-Conſiſtorialraad Spalding har giort. I samme har han, foruden nogle hiſtoriſke Efterretninger om begge disse oversatte Skrifter, forsvaret i den levende Tone, som er ham egentlig, Nytten af den Lære om et Liv efter Døden, imod Fritænkerne. Derpaa følger Betragtningen af den unævnte Engelskmand, som skal være den bekiendte Hr. Wallace. Den indeholder vel ingen nye Grunde af Fornuften for et tilkommende Liv, da han udleder dette af Almindeligheden i Menneskenes Ønske efter Udødelighed, og understøtter det ved de mange Elendigheder, som ere til i Verden, hvorved Menneskene hindres i at naae deres Bestemmelse. Men disse tvende Grunde ere i deres Sammenhæng foredragne med megen Grundighed og Tydelighed, og vel rædde mod de nyere Modstanderes Tvivl. Hovedskriftet af Hr. v. V. er affattet paa en Maade, som holder Læserne i Opmærksomhed, og vilde tabe ved et Udtog. I den ellevte og sidste Samling er hele Indholdet saaledes igientaget, at de, som kor-

kortelig vil see det igiennem, skal fuldkommen stille deres Begiæring tilfreds. I Almindelighed henfører han det tilkommende Livs Lyksaligheder til fire Klasser. Nogle angaae det forklarede Legems Tilstand, andre vor Kundskab, atter andre vore Tilbøyeligheder: de sidste er ligesom Tilgifter, i sær den fuldkomneste Sikkerhed og den bestandige Tilvext. Hans fornemste Grundsætning, som er bleven meget frugtbar under hans Pen, er dette Levnets Analogie med det tilkommende. En Mængde af philosophiske Betragtninger over Menneskets physiske og sædelige Natur, som røbe en Geist, der selv tænker, anpriser denne Bog ogsaa til anden Brug, end Opskriften nærmest bestemmer. Imidlertid maa ogsaa anmærkes nogle Steder, som nøde os til at anbefale Læseren al Forsigtighed og Prøvelse. Hr. v. V. vover og som Philosoph Formodninger, som ey altid beholde det Sandsynlige; dog som Theolog gaaer han endnu et Skrit videre, og siger, hvad der ikke vil finde Biefald. Gud opvækker ikke vore Døde, men giver os nye Legemer. Tilbøyeligheden til det Onde er ikke naturlig, men antagen. Naturlig Dydige kan og blive salige; men en Christen bliver kun saligere, fordi han bringer meere Kundskab og en større Færdighed i det Gode med i Himmelen. De Ugudelige (vistelig ogsaa Diævelen) blive til intet, fordi det ikke kunde bestaae med Saligheden, at see andre elendige. — — Dog man kiender allerede Sproget i den Theologie, som Moden ønsker at giøre herskende; vi vide ikke at foreene den med den Hellige Skrift, og beklage meget, at vor Anpriisning maa tillige være sammensøyet med Modsigelse og Advarsel ved en Bog, vi gierne undte mange Læsere.

Breslau.

Hr. Hof-Raad Böhm i Leipzig har nu ogsaa udgivet det andet Bind af Acta pacis Olivensis ineditis, 3 Alph. 15 Ark i 4to. I de lærde Tidender for Aaret 1763. S. 375 er anmældet den første Deel af dette Værk, hvor der tales om dets Indretning og Vigtighed. Siden den Tid har det saaledes anbefalet sig for alle Kiendere og Elskere af Historien, at man vel intet venter sig af os uden en Efterretning om Indholdet af det andet Bind. Fortalen er denne Gang en Skrivelse til Hans Excellence, Hr. Geheime-Raad von Bernsdorf,

dorf, denne store Befordrer af Videnskaberne, som den lærde Verden har meget at takke endog ved denne Bog. Ligesom Dag-Registeret over den Oliviske Fredshandling, hvilket blev ført af den Pohlske Gesandtskabs-Sekretaire Pastorio, er det vigtigste Stykke i det første Bind, saaledes leveres i det nærværende ligesaadanne Svenske, Danske og Kurlandske Dag-Registere. Der gives vel faa Begivenheder i Historien af en saadan Omkreds, ved hvis Undersøgelse man kan høre og sammenligne med hinanden alle de Partier, som derudi har Deel, som nu ved Historien om denne Freds-Slutning. Det Svenske Dag-Register er ey aleene det stærkeste, men og det fuldstændigste, fordi her fortælles ey aleene det, som er forefaldet ved Meglingerne selv, men og alt, hvad der siden Dag fra Dag er foregaaet lige til Ratificationernes Afvexling, deels ved Hoffet, deels ved Gesandtskaberne, da de andre ende deres Efterretninger med Fredshandlingens Slutning. Hr. B. har i de hosføyede Anmærkninger sammenlignet disse Svenske Fortællinger med andre, i sær Pastorii Beretninger. Det Danske Dag-Register har da værende Kongel. Dansk Gesandt Christoph Parsberg, selv ført i sit Modersmaal. Man seer her en Latinsk Oversættelse, som Hr. Ludwig Pontoppidan har forfærdiget, men Hr. B. geleydet med Anmærkninger, der for største Deelen indeholde Tillæg af andre Documenter og Breve, hvoraf nogle endog fuldstændig ere aftrykte. Det Kurlandske, som Kanzler Folkersam har holdt paa Tydsk, er allerede bekiendt af den første Deel. Hr. B. har oversat det paa Latin, og ligeledes oplyst det med Anmærkninger. Han har og endnu tilføyet dette Bind, ligesom det første, nogle korte Afhandlinger, af disse angaae No. 14-17. Liefland. Hvorledes Liefland er kommen under det Tydske Rige, undersøges først, og den hidtil ubekiendte sande Grund opdages, tillige handles om denne Forbindelses Beskaffenhed, men i det følgende om den imellem Sverrig og Pohlen for Lieflands Skyld førte Stridighed og dens Bielæggelse til Oliva, og hvad den Gang er forefaldet formedelst Religionen. No. 18. er en kort Efterretning om Sigismund Gullenstirn, Castellan til Danzig, som ofte erindres i denne Historie. No. 19. handler om den H. Brigittæ Eyendomme, og No. 20. om de Pommerske Tommer, om hvilke der ligeledes tales i Freds-Slutningen. No. 21. undersøges noget omstændeligere, hvorledes

ledes man har forholdt sig med Freds-Slutningens Underskrivning. No. 22. er anstillet en mærkværdig Sammenligning imellem den Oliviske og den Westphalske Fred, og endelig meddeeles No. 23. endnu nogle Tillæg og Forbedringer.

Anmældelser.

Göttingen. Den 23de Decbr. forrige Aar blev i en høytidelig Forsamling i det store Auditorio det nye under Hr. Prof. Gatterer oprettede Institutum historicum indviet, hvilket hidtil har forment sig under Navn af det historiske Academie. Af da værende Prorektor, Hr. Hofraad Kæstner blev i en kort Tale Hensigten af dette Institutum forklaret og anpriist, og herpaa oplæst det Kongel. Rescript til Universitetet, hvorudi indeholdes saavel dette Instituti Confirmation, som Befaling til det akademiske Senat, at tage samme i Beskyttelse og Opsigt. Tilsidst blev af Hr. Prof. Gatterer, som Director for dette ny Institutum, oplæst en Afhandling om den Kunst at opfinde Skuemynter. Det af Professoren i Veltalenheden dertil forfærdigede Programma indeholder nogle Tanker om det historiske Studii Forsømmelse tilforn, uagtet man indsaae dets Nytte og Umistelighed i alle andre Videnskaber og Kunster. Tillige vises dette Instituti Skikkelse hidindtil, med dets erholdte Forandring og dets Hensigt og Nytte i Fremtiden.

Hamborg. Hr. D. Winkler har udgivet med en Fortale *Val. Ernesti Læscheri* Breviarium theologiæ propheticæ. 6 Ark i stor 8vo. Det har sin Oprindelse af Akademiske Forelæsninger, som ere holdte, da de pietistiske Stridigheder vare. Og i denne Tid maa man sætte sig tilbage ved adskillige Steder, naar man vil forstaae dem ret. Planen er vel udkastet, og den er meget egentlig for den sal. Loeschers Genie, som var oplagt til Projectmagerie i Videnskaberne. Hvor han nu er ufuldstændig, kan han let opfyldes efter Ordenen. Man kan let tænke, at slige Opfyldelser nu maatte være nødvendige. Hr. D. W. har i Anmærkningerne dertil giort et Forsøg, men ventelig ikke vildet forøge Skriftet med flere.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Februar. 1767.

(Beſlutning paa forrige No., om Hans Høyærværdighed Hr. Prof. Cramers Afhandling om Arveſynden.)

Tredie Afdeeling leverer en kort Foreſtilling af den ſande Lære tilligemed de Taylorianſke Modſatzer. I §. 1. giver Hans Høyærværdighed et fuldſtændig Begreb om vor første Faders Uſkyldigheds Stand og det ham medſkabte Guds Billede, og viſer, hvori ſamme har beſtaaet baade i Henſeende til Siæl og Legeme, efter vor Kirkes Lærdom og Col. III. v. 10. Eph. IV. 24. §. 2. Derimod nægter Taylor, at Adam har været ſkabt viſere eller helligere end nogen af os, og ſætter derimod Guds Billede blot i Fornuftens almindelige Gave og det Herredømme, hvormed Gud har forleenet Menneſkene over alle andre Kreaturer. §. 3. Om den guddommelige Lov, hvormed Gud forbød vore første Forældre at æde af det forbudne Træ, er Taylor eenig med de Rettroende Skriftens Fortolkere. Men ved Døden, ſom Gud truede dem med, vil han ikke ſkal forſtaaes nogen anden end den timelige alene. §. 4. Deraf er det klart, at Taylor maa have en langt anden Meening om Faldets Virkninger, end den ſande og almindelige, hvilken H. H. her beſtemmer. §. 5. Taylor derimod nægter, at de menneſkelige Legemer ere blevne fordærvede ved Syndefaldet, at de første Mennesker have miſtet Guds Billede eller ſkulde have lidt den ævige Død, hvis ikke Guds Barmhiertighed var kommen derimellem. §. 6. Ligeſaa

nægter han ogsaa Følgerne af Syndefaldet hos Efterkommerne. Disse bestemmer H. H. og leverer en fuldstændig Forestilling af det hele menneskelige Kiøns Fordærvelse, som en Virkning af Syndefaldet. Fremdeles opregner han i §. 7. denne almindelige Fordærvelses bedrøvelige Virkninger. Iblant andre er denne, at vi ere blevne skyldige i Adams Synd, og tillige med ham af Gud eragtede for værdige til ævig Død og Fordømmelse. Denne Tilregnelse vil H. H. have grundet blot paa Arvesyndens og den naturlige Fordærvelses Forplantelse paa os. Synden, siger han, er bleven vores ved Forplantelsen: følgelig er ogsaa dens Skyld og Straf bleven vores: og paa den Grund kan den tilregnes os. Derimod holder han ikke med dem, som grunde Tilregnelsens Mueligbed og Overeensstemmelse med Guds Retfærdighed derpaa, at Gud i Adams Person, som Hovedet for det hele menneskelige Kiøn, har sluttet Forbund med alle Mennesker. Denne Meening troer H. H. er alt for mange Vanskeligheder undergiven (e). Det være sig der-

(e) Dette kan ingen nægte. Nogle forestille sig Sagen saaledes: Havde Adam forblevet i Uskyldigheds Stand, saa havde hans Lydighed bleven alle hans Efterkommere tilregnet: altsaa kunde Gud ogsaa med Ret tilregne dem hans Ulydighed. Men var det ikke mueligt, at, om ikke alle, dog nogle af Efterkommerne, siden kunde have syndet? og om de havde det, skulde da hans Lydighed ogsaa have været tilregnet disse Ulydige? Aldrig! Altsaa maatte de selv have vist ligesaa fuldkommen en Lydighed som deres Fader, om de skulde blive deelagtige i hans Løn. Falder da ikke den Slutning bort, at hans Ulydighed kunde, ligesom hans Lydighed havde skuldet, med Ret tilregnes dem? Andre holde det for nødvendigt, at de maa have samtykt i deres første Faders Synd, da de endnu vare i hans Lænder. Men endten er dette Samtykke en pur Digt, eller og de maa sige, at de udi Adam have haft en tydelig Forestilling om det, han giorde, og selv med frivillig Lyst samtykket derudi. Men hvem har sagt os dette? eller hvo kan bevise det? Ingen af os i det mindste kan huske det. Denne Vanskelighed har andre indseet, og derfor antaget eet af Gud forudseet almindelig Samtykke. Gud, sige de, har forudseet, at alle Mennesker, om de havde blevet skabte tilligemed ham, vilde de alle endten have syndet tillige med ham, eller samtykt i hans Synd. Men naar mon Mennesker engang vil høre op at tige Gud ind i hans Forudvidenhed? Veed jeg ligesaa vel, som Gud, hvad der skal skee i Morgen, da kan jeg først med Vished sige, hvad Gud forudseer.

dermed, ſom det være vil, ſaa er dette en afgiort Sag, at os er medfødt en naturlig Begierlighed til at ſynde, hvilken vi have arvet efter vore første Forældre. §. 8. Taylor derimod nægter, at vi med nogen Smitte af Adams Fald ere befængte. Hans Synd kan ikke komme hans Efterkommere ved, ſom ikke vare til. Ey heller ſkal den have ſkilt os ved nogen vor Forſtands eller Villies Fuldkommenhed. Adam ſelv, lad være han ved ſin Synd underkaſtede ſig og ſine Efterkommere adſkillige timelige Ulevligheder, ſaa ſkal han dog have beholdt Sinds og Forſtands Kræfter ubeſkaaren. At vi derudi ſkulde have lidt noget Tab ved hans Forbrydelſe, der ſkal være ſaa langt fra, at endoaſaa mange af hans Efterkommere har overgaaet ham i den Viisdom og Hellighed, han beſad i U-

udſeer. Det maa være diſſe og andre Vanſkeligheder, H. H. har ſeet paa, i det han har forkaſtet denne Forklaring om Arveſyndens Tilregnelſe. Men mon hans egen Forklaring er uden al Vanſkelighed? Intet mindre, tør vi ſige. Adams Synd er bleven vores ved den naturlige Fødſel, derfor ſkal ogſaa dens Skyld og Straf være bleven vores. Først er det ikke Adams Synd, men dens Følge eller Smitte eller den ulovmæſſige Beſkaffenhed i Adams Natur, ſom er forplantet paa os. (imputari tamen, ſiger Hs. H., recte potuit culpa peccati, cujus infectio tranſiit ad nos) Denne er da bleven vores, og ſaavidt den i Skriften kaldes Synd, er den vores Synd, det er, en Synd ſom findes hos os, og, at vi ſkulde tale med Apoſtelen, boer hos os. Men er det derfor en Synd, vi have med fri Forſæt og Villie begaaet? Kan en Synd, der boer hos os, kaldes vor Synd i denne ſidſte Meening? Det er mine Penge jeg har i min Lomme, min Siæl jeg har i mit Legeme, men er det derfor Penge, jeg ſelv har myntet, en Siæl jeg ſelv har ſkabt? Hvis ikke, kan da noget tilregnes os, fordi det blot findes hos os, ſom vi ſelv frivillig ikke have virket, ſom vi ved vor fri Villies rette Brug ikke kan udrydde af vor Natur? En formedelſt ſin Synd ſvindſottig Fader avler en ſvindſottig Søn: kan derfor Sønnen kiendes ſkyldig i ſin Faders Synd? Svindſotten bliver hans: vil man i en mindre egentlig Meening kalde den en Synd, bliver denne Synd ogſaa hans: Men aldrig her i Verden kan han derfor af nogen kiendes værdig til Faderens Skyld og Straf: det er kun et Onde, han maa lide for ſin Faders Skyld. Er det ikke da bedſt herudi med en tavs Fornuft at beundre Guds Viisdoms uſporlige Veye, ſaa længe Gud ſelv ikke har ſagt os den Grund, paa hvilken han efter vor Kirkes ſymboliſke Lærdom har tilregnet os Arveſynden?

skyldigheds Stand. Mange, siger **Taylor**, har med langt større Tapperhed modstaaet langt haardere Fristelser, og erholdet en Seyer, som viiste et mindre skrøbelig Sind, end det han havde, der overtraadde en Lov, som maatte have været læt for ham at tage i Agt. Ey heller skal Adams Synd kunne tilregnes os. Vi kunde ikke være med derudi, eller give vor Samtykke dertil, fordi vi ikke vare til. Og om end nogen Fordærvelse deraf var bleven forplantet paa os, saa skal den dog ey kunne være vor Synd, efterdi intet kan tilregnes os, uden det vi frivillig kan samtykke udi. Vel beherskes vi af en blind og daarlig Begiærlighed i vore Idrætter. Men den skal have sin Grund i Vildfarelse og Uvidenhed, og ikke være os medfødt, men ved Efterfølgelse og Vane bleven os naturlig. Da vi her i Verden ere saa mange Fristelser undergivne, saa behøve vi vel Guds Bistand til at staae dem imod, men ikke anderledes end Jorden behøver hans Medvirkning til at frembringe gode Frugter, da den af sig selv er bequem og skikket dertil. Smaa Børn skal heller ikke kunne betragtes som Syndere, hvilket heller ikke skal kunne følge deraf, at de maa lide den timelige Død, som er en Straf for Adams Synd. Naar alle Mennesker siges i Skriften at være giorte til Syndere ved Adams Ulydighed, da skal det ikke ville sige andet, end at de for Adams Skyld blive behandlede som Syndere, ligesom Christus blev giort til Synd for os, det er, for vor Skyld blev behandlet som en Synder. De naturlige Ulyligheder, vi tillige med Adam maa lide som Følger af hans Synd, vare vel i Henseende til ham en Straf for Synden, men ere det ikke i Henseende til os, for hvilke de ere kun at betragte som et Bevis paa en Lærdom og Advarsel om, hvor afskyelig Synden er i Guds Øyne. Derfor meener **Taylor**, at den almindelige Meening om Arvesynden bør forkastes og ansees for urimelig og ugudelig, og for eet af Slangens, den gamle forslagne Skiælms, Opfund og Kunstgreeb. Saa lydelig taler han imod Kirkens symboliske Lærdom. Ja han erklærer, at det strider imod Guds Retfærdighed, at kiende Mennesker skyldige til ævig Fordømmelse for en Synd, som de har ingen Deel haft udi, og tilregne dem den Fordærvelse, de fødes med, da han dog selv er den, som danner Fosteret i Moders Liv. §. 9. Siden nu **Taylor** har saadan et Begreb om Arvesynden, da er det ingen Under, at han derefter har læmpet sit

Be-

Begreb om de andre Artikler i den aabenbarede Religion, om Troen, om Forſoningen, om Igienfødelſen o. a. fl. Han nægter derfore baade Forſoningen og Troen, Retfærdiggiørelſen og Igienfødelſen, ſom nødvendige Saligheds Midler efter vor Kirkes ſymboliſke Begreb derom. Chriſtus bliver os efter hans Meening i det høyeſte en ſtor Lærer og et berømmeligt og beunderligt Dyds Exempel.

Endelig viſer Hans Høyærværdighed i den fierde Afdeeling, at diſſe Taylors Meeninger ey ere nye, men fuldkommen overeensſtemmende med Pelagianernes, Socinianernes, Arminianernes og de Pavelige Tilhængeres Meeninger, i hvor ſtor Modbydelighed Taylor ſelv end ſynes at viſe mod de ſidſte. Dermed beſluttes Hs. Høyærværdigheds første Afhandling over denne Materie, ſom han fremdeles agter at fortſætte. Hans latinſke Stiil udmærker ſig af beſynderlig Flid og Ziirlighed. Store Philologer har altid holdt det for priisværdigt at pynte deres Stiil med hele Talemaader og Tanker laante af de bedſte latinſke Skribentere. Her have vi og fundet Spor til en ſaadan Høyagtelſe for diſſe Skribentere. S. 6 er den Tanke, animus ipſe medicinam corporis invenit, heel og holden Ciceroniſk, og findes, om vi mindes ret, i hans Qvæſt. Acad. Iligemaade S. 46 Sæpenumero cupiditate occæcamur adeo, ut blanditiis præſentium voluptatum deliniti atqve corrupti, qvos nobis dolores, qvas moleſtias accerſamus peccando, non provideamus, officia autem — animi mollitie deſeramus: dette findes uden Tvil, dog med nogen liden Forandring i hans Libr. I. de Finibus. Men hiſt og her forekomme nogle Tanker, hvilke H. H. neppe med en ſaa nøyagtig Beſtemmelſe, ſom Ziirlighed har udtrykt. Som f. Ex. naar han paa meer end eet Sted figer: nobis incumbit fatalis peccandi neceſſitas d. e. at os paaligger en fatal Nødvendighed til at ſynde, nemlig formedelſt Arveſynden, ſom er os medfødt: da, lad være han havde under diſſe Ord fremlagt den ſundeſte og ſandeſte Meening, ſaa har han dog ikke lagt den ſaa tydelig for Dagen, at her jo bliver god Leylighed til en ikke ugrundet Indvending, ſom neppe kan beſvares uden med den Tilſtaaelſe, at man burde have udtrykt ſig med andre Ord, og mere tydelig.

*** *** ***

Man seer af vor Efterretning om dette foregaaende Strids-Skrift, det man desuden veed, at en sund dogmatisk Theologie ganske og aldeles beroer paa den Hellige Skriftes rigtige Fortolkning. Saa sandt som det er, at Theologien, ligesaa lidet som nogen anden Videnskab, er ophøyet over al muelig Forbedring ved Critiken eller den lærde Dommekunst, saa sandt er det og, at denne, saa vidt som den har Theologiens Dyrkelse og Forbedring til Øyemærke, ganske maa beskæfte sig med den Hellige Skriftes rigtige Fortolkning, og være forsynet med dertil henhørende fornødne Hielpemidler. Iblant de fornødneste, ja som et Hovedmiddel, kan regnes en tilstrækkelig Kundskab i de saa kaldte lærde Sprog. Iblant disse fortiener vel det Græskiske sine Elskere og flittige Dyrkere af andre Aarsager, end blot den Forbindelse, det staaer udi med Theologien. Men denne er dog een af de vigtigste, og det var at ønske, det, i den Henseende, maatte finde flere saadanne Dyrkere iblant os, der vilde anvende det, som et Fortolknings-Middel til Skriftens Oplysning og Theologiens Forbedring. Hr. Mag. Sahl, nu værende Con-Rector ved den Latinske Skole her i Kiøbenhavn, synes med alle de Prøver paa sin Indsigt i det græskiske Sprog, som han offentlig har udgivet, at have beviist, at han med Sprogets Dyrkelse fornemmelig har sigtet til dette Maal. Først udgav han i Aaret 1762. Specimen Paraphraseos in Caput primum Epistolæ Pauli ad Romanos. Dette Specimen var med Anmærkninger udførlig oplyst og trykt i Qvart-Format. Siden udgav han i Aaret 1763. Paraphrasis in Epistolam Pauli ad Romanos. Men denne var i Octav-Format og med kortere Anmærkninger oplyst. Her have vi for det 3die i Qvart-Format at anmælde Paraphrasis in priorem Epistolam Pauli ad Corinthios Particula prima, hvilken han med Anmærkninger har oplyst, og, efter høy Ordre, i Stedet for den her ved Universitetet manglende Professor i det græskiske Sprog, offentlig forsvaret paa Universitetets øverste Høresal den 9de Julii 1766. Indretningens Ulighed i disse Skrifter svarer til Formatens. I det første Specimen var Paraphrasis afdeelt i visse Afsnitter og Anmærkninger der imellem anførte. I den derpaa følgende Paraphrasis over den hele Epistel, vare de kortere Anmærkninger satte neden under Paraphra-

phraſis, ſom gik fort uden Afbrydelſe. Her i denne nu ſidſt anmældte Partikel, ſom gaaer ikke videre, end over det første Kapitel af Epiſtelen til de Corinthier, er Paraphraſis afdeelt i 6 Sphær, ſom ere afbrudte ved et kort mellemſtaaende Argumentum eller Indhold over hvad der af Apoſtelen er forebragt i ethvert ſaadant afbrudt Stykke. Efter Paraphraſis følge Anmærkningerne, ſom ſynes i Udførlighed at ſvare til dem i det første Specimen.

Hvad i ſig ſelv hans **paraphraſtiſke Fortolknings-Methode** angaaer, da ſynes han derudi at have fundet en ſærdeles Behag, og man kan viſt ikke nægte dens ſtore Nytte. Men gemeenlig pleyer man at trække diſſe Paraphraſes alt for vidt ud. Efter det Begreb, vi have giort os derom, mene vi, at en Paraphraſis aleene derudi bør afvige fra en ſimpel Overſættelſe, at den paa de Steder, hvor det er nødvendigt, udvikler Ordenes Begreb, og ſætter dem i Stedet for de blotte Ord, ſom i Overſættelſen ſkulde ſvare til det ſamme Ord i Texten. Vi ville oplyſe dette med et Exempel, tagen af nærværende Paraphraſis. Det hedder i det 9de Vers: πιστὸς ὁ Θεός. I Stedet for at overſætte, fidus eſt Deus d: **Gud er troſaſt**, har Forfatteren ſaaledes vel paraphraſeret: Id qvod ita fore confido, non meis aut veſtris præſidiis, ſed benignitate Dei fretus, qvi vos nunqvam deſtituet, qvicqvid cœperit in vobis boni facere, perficiet, nec qvicqvam non præſtabit, qvod pollicitus eſt. Her er Begrebet af πιστὸς vel udtrykt: og lad være Ordet af ſig ſelv kunde ſynes tydelig nok, ſaa kan dog Paraphraſis ikke eragtes for overflødig, ſaaſom her forſtaaes en vis beſynderlig Trofaſthed, ikke den, ſom beſtaaer i blot **Sanddruehed**, formedelſt hvilken det i Almindelighed ſtaaer til at troe, hvad Nogen ſiger, men den, ſom beſtemmes af det foregaaende βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους, og beſtaaer i at fuldføre redelig det Gode, man har lovet og virkelig begyndt paa. Men, at Forf. ey allevegne ſaaledes har holdt ſig inden for de rette Grændſer, og ikke uden nødvendig Aarſag trækket ſin Paraphraſis for vidt ud, det er noget, vi af nogle Steder ſynes at kunne gotgiøre. I Fortſættelſen af det foranførte Sted, ſynes de her

med foranderlig Stiil betegnede Ord ey aleene overflødige, men endogsaa stridige mod en bekiendt Sandhed. Nemlig det hedder videre: — qvippe qvi, cum gratuito favore suo vos adsciverit & adoptaverit in consortium filii sui Domini nostri JEsu Christi, fævebit etiam Vobis *in hoc adnitentibus, ut in adoptionis gratia perseveretis, nec ab illa hæreditate, cujus cum Christo participandæ arrhabonem tenetis Spiritum Sanctum, excidatis.* At Corintherne stræbte derfor, strider det ikke mod de mange Feyl og Laster, som Apostelen sætter dem til Rette for, og hvorved de gik mere tilbage end videre frem paa Christendommens Bane? Men vi ville gaae tilbage, og fra Begyndelsen antegne nogle Steder, som vi have med nogen besynderlig Opmærksomhed betragtet. — Hverken i Paraphrasis eller i Anmærkningerne finde vi, at Forf. har lagt nogen Mærke til den temmelig synensynlige Forskiæl imellem de Personer, som Apostelen i det 2det Vers tilskriver under disse adskillige Navne: Helligede ved JEsum Christum, kaldede Hellige, tillige med alle dem, som paakalde vor HErres JEsu Christi Navn. Endogsaa en Michaelis har fundet denne Forskiæl saa betydelig, at han har værdiget den sit Biefald i hans Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes. 2 Th. S. 1344-5. hvor han indeeler den Corinthiske Meeniahed i Rettroende eller Kirkelige, og Separatister, og viser, at ved de kaldede Hellige (d. e. Sammenkaldede til Guds Tieneftes Helligholdelse paa det sædvanlige Sted) forstaaes de Kirkelige, og Separatisterne ved dem, som paakaldte Christi Navn paa deres egne Steder for dem selv. — Den Talemaade, ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τȣ̃ κυρίȣ, oversætter Hammondus saaledes, som kaldes med eller efter HErrens Navn. Andre oversætte, som paakalde HErrens Navn. Forf. paastaaer, at hvilken Meening man end antager, saa maa man indrømme Hammond saa meget, at Talemaaden er Periphrasis eller Omskrivning af de Christnes Navn. Men derfor havde han dog ikke haft nodig at udvide Paraphrasin med derudi at anbringe begge Meeninger, saasom ikkun den eene kan aleene være den nærmeste. Ellers er han ikke utilbøyelig til Hammonds Meening, og har viist, at hvad Wolf derimod har erindret, kan ikke svække den. At Withbius og Doddridge beraabe sig mod Hammond paa Apostl.

G. XI.

G. XI. 26. hvor det hedder, at Disciplene først i Antiochia bleve kaldte Christne, har Forf. vel bemærket, men ikke sagt, hvad Grund de derudi have søgt mod Hammonds Meening. Dog føyer han strax dette dertil, at deraf (nemlig Ap. G. XI. 26.) intet videre følger, end at et besynderligt Navn siden er bleven indført i Stedet for den ovenmældte Omskrivning. Men er da dette Navn opfundet, efterat Apostelen havde skrevet sit Brev til de Corinthier, hvorudi han har brugt denne Omskrivning? Dette synes at være en Feyl mod den bibelske Tids-Regning. —— Den Paraphrasis, Forf. har givet over det 10de og 12te Vers, synes at være af alt for stort et Omfang! Det Forf. har anbragt derudi om de philosophiske Sekter, synes at have foraarsaget en Deel af den overflødige Vidtløftighed. Men hvoraf veed man, at Apostelen just har tænkt paa disse Sekter, naar han taler om de Corinthiske Splidagtigheder (Schismata)? —— Naar Forf. i det 11te Vers siger om Chloes Folk: Ab his, *nihilo certe me minus vobis bene cupientibus*, mihi de vobis indicatum est, da er dette Tillæg med intet Ord af Apostelen tilkiendegivet. Ey heller kunde Corintherne i denne deres Angivelse finde noget Beviis paa, at de meente dem det saa vel. —— Derimod have vi ved nøyere Betragtning og Sammenligning med Texten fra det 13de Vers til Enden, ikke fundet noget Beviis paa nogen saadan alt for stor Vidtløftighed, men vi har end meget mere sporet en besynderlig Flid, hvormed Forf. har søgt at udtrykke Apostelens Meening paa det tydeligste. For Ex. over det 13de Vers paraphraserer han vel udførlig, men tilliae eftertrykkelig saaledes: Qvid vobis igitur? mei Fratres! Nonne Christo tanqvam Capiti vestro membrorum ad instar vos juncti estis? Et qvid huic unioni decet magis, qvam ut membra sint conjunctissima aç unum corpus indivisum cum illo suo Capite constituant? At qvid dicam vero, cum vos, dissidiis & factionibus ab altero alterum distractos audio? Num Christus igitur in plura membra à se invicem distracta divisus est? aut num a se ipso sic dissidens unqvam ille fuit? qvæ cum sint turpia dictu, videre, qvam sint turpiora factu, Fratres! Sic certe tamen vos facitis, qvasi vero dilaceratum Christianum Corpus & distracta illius membra essent. Nam cum unus idemqve, sibiqve semper simillimus, communis & indivisus nobis Dux & Author Christus sit,

unde tamen qvæſo vos iſta ſectarum varietas? Cur illius profeſſionis gloriam, qvæ ſoli Chriſto tanqvam Authori debetur ac Principi, Miniſtris tribuitis? Et qvid demum eſt, qvod ita vel mei ipſius veſtrum qvidam ſtudioſi ſitis? Itane ego Paulus pro vobis cruci affixus morte mea expiavi veſtra peccata? Aut num in meum Pauli nomen baptizati eſtis, ut qvem ducem agnoſceretis & Authorem fidei veſtræ? Sic certe Pauli vos dici potius, qvam Chriſti deceret. Nunc vero, qvam Auctori ac Principi Chriſto gloriam debetis, cur ejus Miniſtro mihi tribuitis? Jligemaade er hans Paraphraſis over det 17de Vers deraf i ſær mærkelig, at den meget eftertrykkelig og tydelig forklarer diſſe Ord: ey med Viisdoms Tale, paa det ikke Chriſti Kors ſkulde giøres forfængelig. Den lyder saaledes: Neqve tamen eſt, qvod miremini, Fratres, ſi Paulo obliviosius & qvaſi per negligentiam qvandam homines à me baptizatos commemoraſſe videar: Nec enim ea Apoſtolici muneris præcipua pars eſt, qvam proinde qvaſi præter rem geſſi: neqve Chriſtus, cum ablegaret me, expreſſo mandato id dedit negotii, ut baptizarem, qvanqvam non neſcio, & mihi hoc licitum & ab Apoſtolico munere non alienum eſſe, hanc vero mihi tanqvam præcipuam partem demnndavit, ut Evangelium prædicarem: at qvomodo & qvo dicendi genere? Num oratione ad captandam Sapientiæ laudem & omnibus ideo ad eloqventiam comparatis figuris & ornamentis exqviſita? Minime ſic voluit Evangelium prædicandum eſſe: Verendum enim, ne dum doctrinæ de Chriſto crucifixo ſpeciem ſapientis eloqventiæ fuco conciliare velimus, non ſolum hoc ipſo, qvod inanis ac vana, qvod veritatis ac virtutis omnis expers ipſa ſit, declaraverimus, verum etiam ipſo opere effecerimus, ut cum per ſe ſatis ſit efficax, in Auditoribus tamen plane ſterilis ac iners ſit, qvippe qvi, cum ad magnificum verborum ſtrepitum & externum infucatæ ſpeciei ſplendorem attonitis & aures voluptate pruriant, & præſtricta ſit oculorum acies, illius nec veritatem perſpicere nec ſentire vim divinam poſſint. Fremdeles, da han troer, at i det 18de Vers i diſſe Ord, den Korſes Lære er vel en Daarlighed for dem, ſom blive fortabte, ligger en Tilſtaaelſe af den Forevending,

under

under hvilken de Corinthiske Lærere har søgt at vise deres Viisdom og Veltalenhed, saa har han først meget eftertrykkelig udtrykt denne Forevending i sin største Rimelighedsgrad, dernæst ladet Apostelen tilstaae og indrømme den, men ikke desto mindre nægte, at man derfor behøvede med verdslig Viisdom og Veltalenhed at udsmykke den Korsets Lære, efterdi den havde, som et guddommelig Saligheds Middel, Kraft nok i sig selv til at giøre Menneskene salige, og til at virke i deres Hierter saliggiørende Bevægelser. I en over dette Vers tilføyet Anmærkning, kalder han denne Guds Ords dobbelte Kraft den **indvortes og udvortes.** Den første sætter han derudi, at den Evangeliske Lære er i sig selv et af GUD foranstaltet, og derfor kraftig og fuldgyldig Saligheds Middel. I denne Meening, troer han og, Evangelium kaldes δύναμις Θεȣ̃: **Guds Kraft,** og da han tilforn over Rom. I. 16. ey har oplyst dette med noget Exempel af nogen **græsk** Skribent, saa findes her i Anmærkningen S. 34. anført et Sted af Diod Sic. L. I. p. 109. ed. Wess. hvor det Ord δύναμις bliver brugt om et **kraftig** Lægemiddel og saaledes rigtig bør oversættes. Den **udvortes Kraft** er den, hvormed den Evangeliske Korsets Lære virker paa Menneskenes Hierter. — Førend vi forlade Paraphrasin, kan vi ey undlade at erkiende den øyensynlige Nytte af de imellem Sphærne anførte Argumenta, hvilke give en tydelig Forestilling af hver Sphs Indhold og den hele Apostoliske Tales Sammenhæng, og kan i Fortsættelsen komme til at udgiøre en udførlig Recension af den hele Epistel.

I Anmærkningerne har Forfatteren anført alle de Fortolkninger, han har eragtet for betydelige, og der er fast intet Vers, hvoroved der jo ere giorte nogle Anmærkninger. De fleste har han samlet af andre Fortolkere, hvis Forklaringer han deels sammenligner med hinanden, deels bifalder eller forkaster, som sande eller falske, som meer eller mindre rimelige. Overalt yttrer han ogsaa sine egne Tanker. Lad være Anmærkningerne ey ere satte neden under **Paraphrasis,** men følge derefter, saa kan man dog ikke med Billighed klage over nogen Vanskelighed i at sammenligne dem med hinanden, saasom Paraphrasis indbefatter Versenes Tal, og Læseren henvises i Anmærkningerne til Versene i Paraphrasis. Iblant

An-

Anmærkningerne ville vi fortelig anmælde nogle af de Mærkværdigste. Ved det 5te Vers vises imod Clericus, at de tvende Ord: λόγος og γνωσις maa adskilles i deres Begreb. Forfatteren beraaber sig, foruden 1 Cor. XII. 8, 2 Cor. VIII. 7, ogsaa derpaa, at det hedder saa eftertrykkelig: ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, med Tillægs-Ordets Igientagelse. Ved det 6te Vers forkaster han Cam. Vitringæ og Hammondi metaphoriske Forklaringer over disse Ord: Christi Vidnesbyrd er stadfæstet iblant Eder, og viser af Rom. XV. 8. Marc. XVI. 20, og Diod. Sic. L. 1, p. 9, at det Ord: stadfæstet, (ἐβεβαιώθη) siger lige frem intet andet end dette: at det Vidnesbyrd om Christo er i Gierningen selv bekræftet og beviist at være sand. Ved det 8de V. erindrer han, at de foregaaende 5, 6, 7 V. bør indsluttes som en Parenthesis, naar Relativum ὃς i det 8de Vers skal, som han ogsaa holder for rimeligt, svare til Θεὸς i det 4de Vers. Ved det 10de Vers holder han med Beza imod Wolf og Heumon, hvilke ville, at Apostelen med de 3de der forekommende Talemaader, ἵνα τὸ αὐτὸ λεγητε — τῇ αὐτῇ γνώμῃ, skulde sige eet og det samme. Ved det 12te Vers paastaaer han, at δὲ i den Talemaade λέγω δὲ τοῦτο bør aldeles oversættes ved nemlig, og anfører nogle Steder, hvor samme Partikel urigtig oversættes ved uden. Fremdeles viser han herved Oprindelsen til de her omtalte Splidagtigheder iblandt Corinntherne, men tillige saaledes, at han ey vil have Apollos fritaget fra al Skyld derudi. Men hvorledes dette kan rime sig deels med denne store Læreres Charakter, deels med den Overeensstemmelse og Fortrolighed, som af 1 Cor. XVI. 12. synes at have været imellem ham og Paulus, det ville vi give F. selv at eftertænke. Den Beskrivelse, F. her har givet over Apostelens Forsigtighed og Beskedenhed i at laste Corinthernes Feyl, er særdeles mærkelig, og i sær maa man særdeles rose dette hos Apostelen, at han straffer deres partieske Tilbøyelighed mod hans egen Person saa eftertrykkelig. Da nogle Fortolkere holde disse Navne, Paulus, Apollos, Kephas og Christus, for at være opdigtede af Apostelen, og brugte

brugte i Stedet for andre Lærere, som han ikke vilde nævne, saa har F. derimod anført 6 Grunde, som synes os alle rigtige. Vi forbigaae andre ey ubetydelige Anmærkninger, indtil det 20de Vers, hvor F. udførlig har viist imod Calovius, Surenhusius, Wolfius, og især Vitringa, at disse Ord: πᾶ σόφος, πᾶ γραμματεὺς, πᾶ συζητητὴς τᾶ αἰῶνος τετᾶ, ikke kan være anførte af Apostelen, som een af Prophetens i Apostelens Tid opfyldte Spaadomme, men kan i det høyeste ey ansees for andet end en blot Anvendelse eller Efterlignelse af Prophetens Ord i en anden lige Tilfælde, hvis man ellers kan troe, at Apostelen, da han skrev dem, har haft nogen Hensigt til Propheten. Naar der i det 21de Vers tales om en Guds Viisdom, hvorudi denne Verden i sin Viisdom ey kiendte Gud, da vil F. ved denne Guds Viisdom have forstaaet den praktiske Viisdom, som bestaaer i Dyds og Gudfrygtigheds Øvelse, og forkaster deres Meening, som derved forstaae den aabenbarede Guds Viisdom, fordi han mener, Hedningene ey kan lastes som de, der ved deres Viisdom ey har kiendt det, der overgaaer al menneskelig Forstand. Man kan tilstaae, at de ikke kunde lastes, fordi de ey af sig selv uden nogen foregaaende Aabenbaring kiendte denne Guds Viisdom. Men kan Apostelen ikke her laste dem, fordi de midt i deres indbildte store Viisdom ikke har vildet kiende og erkiende den dem af Gud aabenbarede og ved Apostelen for dem forkyndte Guds Viisdom, og anføre dette som en Grund, hvorfor det har behaget Gud at saliggiøre de Troende alene? I denne Meening holde vi for, at disse her anførte Mosheims Ord, som af Forf. lastes, kunde fortiene Bifald. Ved det 27 og 28 Vers har Withbius yttret den Meening, at ved de daarlige og svage Ting i Verden forstaaes de jødiske Christne, som under denne Titel bleve foragtede af de vantroiske og i deres egne Tanker viise og stærke Hedninger, ligesom tvertimod ved de ædle, for intet agtede og ikke værende Ting, forstaaes de af Hedningene omvendte Christne, hvilke de vantroiske og i deres egne Tanker ædle, og i Guds Øyne, som de bildte sig ind, dyrebare Jøder, under disse Navne har foragtet. Denne Withbianiske og i vore Tanker rimelige Meening forklarer Forfatteren saaledes og forsvarer den imod Jac. Brücher,

som

ſom i det Hollandſke Bibel-Værk har modſagt den. Endelig er at mærke, at han i det 30te Vers vil have diſſe Ord: ἐξ αὐτῶν δὲ, ſaaledes overſatte, men fra denne Tid af, og meener han, at dermed haves Henſigt til den Tid, da de først ere kaldede og omvendte til Chriſtendommen, hvilken i det foregaaende 26de Vers betegnes med diſſe Ord: ſeer hen til eders Kald, det er, til den Tid, da I først bleve kaldede. Forf. agter uden Tvil at fortſætte denne ſin Paraphraſis i flere følgende Deele. Men vi ønſke, at det ikke vil gaae med denne, ſom med nogle andre academiſke Diſputatzer, der begynde i en vis Materie, ſom ikke bliver fuldført.

Berlin.

C. Plinii Secundi Hiſtoriæ naturalis Libri XXXVII. Accedit Chreſtomathia indicibus aliqvot copioſiſſimis expoſita. Curante Joh. Pet. Millero. V. Tomi. Berolini, 1766. Sumtibus A. Haude & Speneri. Hr. Miller, ſom alerede har giort ſig ſærdeles fortient af adſkillige gamle Skribentere, forøger ſin Berømmelſe ved denne Udgave af Plinio ſaa meget deſto mere, jo større dette Værkes Priis er fremfor mange andre gamle Tiders Skrifter. Plinii Bøger ere et overmaade riigt Skatkammer af de merkværdigſte Jagttagelſer og den vidtløftigſte Kundſkab om Naturen og alle Arter af naturlige Ting. Den ſtore Brugbarhed af denne Naturhiſtorie i Henſeende til dens Indhold, og Betragtningen af den forſkrækkelige Flid, denne fornemme Romer har anvendt paa at ſamle den, bevæger billige Læſere til at ſee igiennem Fingre med de indløbende Mangeler af fabelagtige Fortællinger og med Urigtigheederne i hans Domme over Naturen og naturlige Begivenheder, hvilke lættelig falde lærde Læſere i Øyne. Hvor nødvendig og nyttig er ikke Plinii Læsning i vore Tider, da Naturhiſtorien drives med en beſynderlig Flid, men da meget derhos gives ud for nyt, ſom alerede har været Plinii Forgængere bekiendt. Den lærde Hr. M. har i ti Aar arbeydet paa denne Udgave, og Forlæggerne har ingen Omkoſtning ſparet til at befordre dens mueligſte Fuldkommenhed. Det er derfor at ønſke, Læsningen af Plinii fællesnyttige Naturhiſtorie maatte befordres ved denne ſmukke Haand-Udgave. Hr. M. har

har benyttet ſig af ſin ſtore Forgænger Harduins Arbeide, men er tillige gaaet videre i mange Stykker. Harduin ſaae mere paa den kritiſke Underſøgning af Texten, ſom Hr. M. heller ikke har forſømt, men med nye Anmærkninger beriget det berømmelige Harduinſke Arbeyde til at rette Læſemaaderne, og fornemmelig henvendt ſit Øyemærke paa Textens Forklaring til almindelig Brug. Plinius fortiente ey allene at rettes, men og opklares ſaaledes, at han med Nytte kunde læſes til at befordre Naturhiſtoriens Kundſkab af alle dens Elſkere. Denne ypperlige Haand-Udgave er tilſkreven vores nu regierende Kongelige Majeſtæt, Kong Chriſtian den Syvende. Fortalen indeholder Plinii Levnets Beſkrivelſe, hvortil er føyet en Efterretning om de Lærdes Domme over hans Naturhiſtorie, og om dens adſkillige Udgaver. Herpaa følge i den første Tome de tolv første; i den anden de tolv følgende, og i den tredie de øvrige Bøger. Til denne 3die Deel er endnu hængt en Fortegnelſe paa de af Harduin og Durand giorte Forbedringer i Texten. Den fierde og femte Tome indeholde den paa Titelen anførte *Chreſtomathiam Plinianam*, hvorudi fire Stykker leveres. Det første kaldes *Bibliotheca Pliniana*, og leverer en Fortegnelſe paa alle de Skribentere, af hvilke Plinius har ſammendraget ſit Værk, ſaa der ey aleene om de ſamme leveres en tilſtrækkelig Efterretning, men og tilkiendegives, hvor de af Plinio i hans Naturhiſtorie blive anførte. Det andet er et *Lexicon Geographicum*, hvilket er til ſtor Nytte ſaavel ved Plinii Læsning, ſom og overalt i den gamle Jordbeſkrivelſe. I det tredie, *Nomina propria*, angives de Steder, hvor viſſe Perſoner forekomme, med en Efterretning om dem. Det fierde er et Regiſter paa alle i Plinio forekommende Sager, tunge Steder og mørke Ord. Dette *Repertorium Plinianum* er aleene nok til at ſkaffe denne Udgave Fortrinnet for alle andre.

Anmældelſer.

Paris. Hos Merlin er trykt: Cours de Tactique theoretique, practique & hiſtorique qui applique les exemples aux preceptes, developpe les Maximes des plus habiles generaux & rapporte les faits les plus intereſſans & les plus utiles avec les deſcriptions des plusieurs Batailles

tailles anciennes, par Mr. Moly de Maizeroy, Lieutenant Colonel d'Infanterie. 1766. 2 Vol. Uagtet den Lærdom og Indſigt, ſom ſpores i dette Skrift, erfarer man dog, at F. tilligemed flere er af de Tanker, at de Gamles Taktik er den fuldkomneſte Maade at opſtille en Krigs-Hær paa, og at man ſkulde indføre den igien. Men de, ſom ere af denne Meening, betænke ikke, at Krudets og Kanonernes Opfindelſe har foraarſaget ligeſaa ſtore Forandringer i en Armees Anførſel, ſom i at anlægge, forſvare og angribe Fæſtnings-Værker. Uagtet diſſe bemærkede Feyl, kan man dog ikke nægte F. ſin fortiente Roes, da han har giort en nyttig Sammenligning imellem denne Tids Krigs-Kunſt og Krigs-Maaden hos adſkillige gamle Folkeſlag. I Grækernes Taktik er endnu mange Mørkheder tilbage, da man ey engang med Vished kan faſtſætte Bemærkelſen af mange derudi forekommende Kunſt-Ord.

London. Sandby har forlagt et Skrift om Kong Carl den IIdens Flugt efter Slaget ved Worceſter, hvis Opſkrift er: An accouet of His Majeſtys Eſcapy &c. 1766. Man har alt for længe ſiden haft fra Engelland mange og omſtændelige Efterretninger angaaende denne Sag. Men Kongen ſkal ſelv have dicteret ſin Yndling og Secretair Pepy en Fortælling derom i Pennen, ſom denne har endnu formeeret med Tillæg og Anmærkninger, og ſkienket til Magdalene-Collegium i Cambridge. For nylig gav Hr. Dr. Sandby, Rector til benævnte Collegium, dette Haandſkrift til en Ven, og tilſtædde at giøre det bekiendt ved Trykken. Man troer, at, om end Indholdet ikke leverer lutter nye og hidtil ubekiendte Omſtændigheder, ſaa tiener dog denne Udgave deels til at rette, deels til at ſtadfæſte de om denne Flugt hidindtil udbredte Mærkværdigheder.

Lucca. Hos Baglioni er i forrige Aar trykt en Afhandling de Tormentis. Den unævnte Forfatters Hensigt er ikke, at faae Torturen aldeles afſkaffet, men at overtale Dommerne til mere Lemfældighed og Forſigtighed. Torturens Opfindelſe udleder han fra Mørkhedens og Barbariets Tider, beſtrider den Stoiſke Lære om Følesloshed, og taler meget eftertrykkelig om, hvor uvis, farligt og umueligt det er, ved hæftige Piinsler at afkvinge Sandhedens Bekiendelſe.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Mart. 1767.

En Forfatters Navn er altid hæderligt. At ſkrive Bøger er et priisværdigt Arbeyde, naar man ikke blot opkaager det Gamle, men endten tilveyebringer nogen virkelig Forbedring derudi, eller bringer noget Nyt paa Bane, ſom er nyttigt. Hvis ikke det, da bebyrder man kun Verden med unyttige Bøgers Antal, og forvilder Læſere, der ikke vide, hvilke de heldſt ſkulle tage fat paa. Ligeſom med nye Skrifter, ſaa gaaer det og med Reformationer i Videnſkaberne, i deres Underviisning, og Maaden at dyrke dem paa. Man foruroliger kun ſig ſelv og andre, naar man immer hakker paa de gamle Methoder, uden at bringe nogen nyttig Forandring eller virkelig Forbedring paa Bane. Førend man ſeer ſig fuldkommen i Stand dertil, burde man billig betænke ſig paa at give ſig nogen alvorlig reformatoriſk Mine. Iblandt andet er Ungdommens Underviisning i Skolerne, og dens Methode, Noget, ſom i diſſe Tider ſkaffer Reformatorerne i den lærde Verden uendelig meget at beſtille, og dem allermeeſt, ſom have ſtørſt Lyſt til Forandring, og derfor ofte møyſommelig maa ſee ſig om efter Grunde at bygge den paa. Men der gives dog de fornuftige Reformatorer, ſom gisre velgrundede Forſlag til nyttige Forbedringer. Iblandt andre driver man meget paa, at Ungdommen i Skolerne burde medbringe fra Skolerne til Akademiet en Forſmag paa alle nyttige og ſmukke Videnſkaber, og underviſes derudi paa deres Modersmaal. Uden her at indlade os i nogen Underſøgning

om Nytten af dette Forſlag, ville vi kun erindre dette, at man allerede her i Dannemark har offentlig indſtaaet dets Nytte, hvad Sprogkunſten angaaer. Efter den høyeſte Øvrigheds allernaadigſte Foranſtaltning ere komne for Lyſet tvende Grammatiker, forfattede i det Danſke Sprog til Skolernes Brug i Dannemark og Norge. Den eene er over det latinſke Sprog, hvorudi Kurzer Auszug aus der gröſſeren lateiniſchen Grammatica Marchica er lagt til Grund, og have vi derfor om denne her Intet videre at mælde. Den anden er over det græſiſke Sprog, forfattet af den Sal. Juſtice-Raad og Prof. C. F. Munthe. Denne underſkiller ſig af en besynderlig Flid i Udarbeydelſen. Og hvem iblant os kiender ikke den Sal. Mands utrættelige Arbeydſomhed? Vi kan ey undlade her at anføre en tredobbelt Nytte i ſær, ſom dens almindelige Indretning medfører: 1) Har man derudi baade et Compendium og en fuldſtændig Grammatik, hvormed den baade tiener Begyndere og dem, ſom ere komne videre frem i Sprogets Dyrkelſe: 2) Som nu begge Parter have hver for ſig, hvad de behøve og kunne ønſke ſig, trykt til Underſkiæl med foranderlig Stiil, ſaa er dette dem en Fordeel tillige, at det er altſammen indbefattet i een Bog. Ved Hielp af en fuldſtændig Grammatik at arbeyde ſig videre frem i Sproget, og bygge paa det, man tilforn har lært af et Compendium, ſom endten ikke er et Uddrag af den fuldſtændige, eller af ſamme Forfatter indrettet efter een Plan, er et Arbeyde, hvis Vanſkelighed enhvers egen Erfaring vil lære ham: 3) Har man derudi en møyſommelig Samling af de bedſte Grammatikers og græſiſke Philologers vigtigſte Anmærkninger, og den Sal. Forfatter har ikke lagt noget fremmed Compendium til Grund, ſom han for den ſtørſte Deel blot har overſat, men redelig og trolig arbeydet til det Almenes Nytte. Saa meget mere maa det mishage Enhver, der veed at ſætte den rette Priis paa hans Arbeydſomheds ſande Fortieneſter, at man nu ſaa tidlig efter hans Død ſkal ſee hans Arbeyde mynſtret og meſtret, og forringet under ſin Værdie paa ſaa ſvage Grunde, ſom dem, paa hvilke Hr. Mag. J. Baden her i

Kiøbenhavn

i Aaret 1764, mens han endnu var Rector ved det Kongel. Pædagogium i Altona, har udgivet ſin Græſke Gramma-

tik

tik tilligemed en liden Chreſtomathie, ſom indeholder nogle Steder af det Nye Teſtament, og LX Æſopiſke Fabler, hvortil kommer et fuldſtændig Regiſter over de i bemældte Chreſtomathie forekommende Ord. 8 Ark i 8vo.

Da Hr. Mag. Baden fik i Sinde at udgive denne ſin Grammatik eller, rettere ſagt, ufuldſtændige Compendium, har han forudſeet, der vilde møde ham det Spørsmaal, om ikke den Sal. Munthes Grammatik, ſom efter allernaadigſt Befalning er forfattet til Skolernes Brug, og indrettet paa en Maade, der har fundet det Bifald hos Lærerne i Univerſitetet, ſom den viſſelig fortiente, kunde være god nok, og om det i den Fald ikke var et forgiæves Arbeyde med en ny at forøge Grammatikernes Antal, da de Unge, ſom ere vandte til den Goliſke eller Munthiſke, ved Mængden ikkun mere forvildes? Hvad var her at giøre? Hvorledes at beſvare dette Spørsmaal? Han maatte ſkrive en Fortale, og derudi anviſe nogle den Munthiſke Grammatiks Feyl og Ufuldkommenheder, for derpaa at bygge Nødvendigheden af den Grammatik, han vilde udgive. Man maa være fuldkommen fornøyet dermed, naar han kun har anført nogen ſaa betydelig Feyl, ſom var nok for at lægge til Grund til Fornødenheden af hans eget Arbeyde. Har han ikke det, maatte man endda give ſig tilfreds, naar han i ſin Fortale aleene havde ſagt: Jeg har ſlet intet af nogen Betydenhed at udſætte paa den Munthiſke Grammatik, men jeg troer, at min egen ogſaa kan være nyttig. Men lader os høre hans Fortale ſtykkeviis, for endten at overbeviſes om den førſtes Feyl, eller den ſidſtes Unødvendighed, med mindre den bygges paa nogen anden Grund:

Forſkiæl imellem Børns Dygtighed og Fremgang i Studeringer, deres ulige Beſtemmelſe, og Tidernes foranderlige Smag foraarſager i Skole-Bøger, og blant diſſe ogſaa i Grammatikerne, en ſtor Forandring. — Den ſom førſt begynder at lære Latin eller Græſk, har nok af at vide diſſe Sprogs førſte Grunde, og de Regler, ſom beroe paa den almindeligſte Brug. — Fremdeles bør den, ſom aleene

lærer Latin eller Græsk, for ved de Gamles Læsning at danne sin Tænkemaade og sine Sæder, anderledes kiende disse Sprogs Grammatik, end en anden, som tillige med denne Hensigt søger at forskaffe sig en kritisk Kundskab i Sprogene (a). — Men endnu en større Forandring giøre Tiderne. Det bliver til alle Tider en uforsvarlig Daarlighed, at lade et Barn drive 8 til 10 Aar af den bedste og munterste Deel i et Menneskes Liv hen med at lære en vidtløftig Grammatik, uden synderlig at føre ham til dette Sprogs Skrifter selv (b). — Men denne Daarlighed kan man dog mere holde vore Forfædre til Gode, end man kan tilgive os den, i Fald vi vilde begaae den endnu (c). — For nogle 100de Aar siden var Lærdommen indskrænket til Theologie, Græsk og Latin. — Men nu har den faaet en ganske anden Skikkelse. Man søger at udvide alle Kunster og Videnskaber. — Man reformerer overalt, endogsaa der, hvor det maaskee ikke behøvedes (d). — Dersom altsaa Lærerne i Skolerne ikke forandre Undervisningen efter Tiderne, saa maa de offentlige Skoler nødvendig blive tomme, og det latinske og græske Sprog komme i en Foragt, som vil trække de midlere Tiders Barbarie med sig (e).

(a) Alt dette kan man indrømme F. Men Læseren behage kun at mærke dette, at deraf kan slet ikke giøres nogen Slutning til Nødvendighed af en anden mere forkortet Grammatik, end den fuldstændige Munthiske. Den er indrettet baade for Begyndere og for andre af større Fremgang og Duelighed. Om den end ikke det var, kunde dog en habil Lærer deraf udtegne for Begyndere det Nødvendigste, og siden ved forekommende Leylighed henvise dem til de mindre nødvendige Anmærkninger og Undtagelser fra Hovedregler. Hvad Fordeel er det ikke da, at Begyndere har baade det eene og det andet i een Bog? Nu behøver man ikke at tilsige dem saadanne Forandringer og Undtagelser i Pennen af Frygt for, de ellers maatte glemmes. Hvad dem angaaer, som ville lære Latin og Græsk, for at kunne læse de Gamle, da kunne de derudi gaae desto mere ubehindrede fort, jo fuldstændigere Grammatik

de

de have lært, eller have for sig til Anviisning, og jo flere Idiotismer de deraf kan lære. (b) Ogsaa dette kan tilstaaes, men til hvad Tid har man i Skolerne begaaet denne Daarlighed? (c) Det er en ubeviislig Beskyldning imod vore Forfædre, at de har begaaet denne Daarlighed, og Hr. B. igiendriver den selv, naar han strax derpaa siger, at Lærdommen iblant dem var indskrænket til Græsk og Latin, og man veed, at de dreve meget i Skolerne paa disse Sprogs Dyrkelse. (d) Det er en stor Sandhed, og derpaa kan Hr. Badens Grammatik selv tiene til Beviis. (e) Nu kommer Hr. B. nærmere til Sagen. Den Munthiske Grammatik maa her frem for en Dag. Hr. B. baner sig en aaben Vey til dens Forringelse, ved en foregaaende Lovtale over dens Forfatter, hvilken vi ikke ville anføre, efterdi den af Hr. B. gjøres til intet igien med denne hans Kritik over Grammatiken:

Men just dens Fortieneſter giøre den uſkikket til at være den førſte Grundbog, hvorefter Ungdommen kan ledes til at kiende dette Sprog (f).

(f) Hvad mere kan siges til dens Forringelse, end at dens Forfatter med al sin Flid, sin Sveed og sit Arbeyde, dog ikke har naaet det Maal, han har sigtet til? Men lader os høre den Sal. Mands egne Ord, hvilke vi formode skulde giælde ligesaa meget hos Læserne, som det Hr. B. siger. „Tilsidst, „ siger han, vilde Læserne behage at mærke, at de fornødne„ ste Ting, som Discipler skulle paaagte og lære, ere trykte „ med større Stiil, og de andre, som ikke ere saa fornødne, „ med mindre, og maa ingen støde sig paa eller undre „ over, om han finder her i denne Grammatika eet og andet, „ som ey er uforbigængelig fornøden for dem, der begynde. „ Mit Forsæt har været, at, som en nye Grammatika skulde „ skrives, da saaledes at forfatte den, at den baade kunde „ være dem, som begynde, og som ere komne videre i Sprog„ get, til Tieneste, og her paa eet Sted at fremlægge det „ meeste og nødvendigste af det, som man ellers med større „ Møye skulde lede efter paa adskillige Steder, og endda „ neppe finde. Hvilket mit Forsæt og Øyemeed, som af Læ„ rerne i Universitetet er bleven bifaldet, jeg ønsker maatte „ være Publico saa behageligt, og de Brugende saa nyttigt,

„ som det har koſtet mig mere Arbeyde at fuldføre, da det er „ ellers ingaen Kunſt og liden Møye havde været at knibe alle „ Ting af.“ Saavidt den ſal. Munthe i ſin Fortale. Vi meene da, man kan bruge hans Grammatik uden at begaae den Daarlighed, ſom vore Forfædre med Uret beſkyldes for. — Men Hr. Badens Grammatik maatte dog være nødvendig; thi ellers kunde han jo have ſparet ſin Umage. — Hvorfore da? — Sal. Munthes var med alle ſine Fortieneſter uſkikket for Begyndere. — Hvi ſaa? — Jo, fordi Manden, ſom man veed og ſeer af hans Ord, har arbeydet for flere, end for Begyndere. Men det er ikke nok, hvad for en Methode mon den ſal. Munthe har brugt?

Desuden har Forfatteren udvalgt den uanſeeligſte Methode (g), i det han har fulgt Golius og de ældre Grammatici, ſom giøre ſaavel Declinationernes ſom Conjuggationernes Antal langt ſtørre, end det behøvedes.

(g) Neppe havde vi her længere med Koldſindighed kundet betragte Hr. B. Compendium, hvis ikke vi af en Hændelſe havde fundet, ved at omblade derudi, et Blad imellem Grammatiken og Chreſtomathien fuld af de uanſeeligſte Skrive- og Tryk-Feyl, ſom Læſerne ſkal behage at rette. Diſſe røbe for den ſtørſte Deel en Sluddetagtighed i ſaa lidet et Compendium, ſom næppe kan undſkyldes, og man ſkal i det hele møyſommelige Munthiſke Arbeyde næppe finde Mage dertil. Allermindſt kan denne Feyl undſkyldes, ſom er begaaet paa ſaa ſtor en Mands Bekoſtning hos Læſere, ſom vilde grunde deres Domme paa Hr. Badens Myndighed, og ey havde lagt Mærke til hans uanſeelige endten vi ſkal ſige Skrive- eller Tryk-Feyl. Man behage da her at læſe den vanſkeligſte Methode, og derpaa ville vi opſkrive den ſal. Mands Ord: „Jeg har heller vildet beholde de 10 vedtagne „ Declinationer og 13 Conjugationer, end, med de nyere „ Grammaticis, forkorte hine til 3, diſſe til 2, fordi mig „ ſynes ikke, at der ved den ny Methode kan vindes noget „ for dem, der begynde at lægge ſig efter Sproget. Thi i „ Stedet for færre Paradigmatis have de flere Regler at læ„ re, ſom tager nok ſaa megen Tid bort, naar Exemplerne

„ ſkal

„ ſkal paſſes til Reglerne. Dette veed jeg af egen Erfarenhed,
„ at de 5 Declinationes contractæ og de 3 Conjugationes
„ circumflexæ kunde ligeſaa læt læres, ſom Reglerne om
„ Maaden at contrahere alle Ordene paa med hosføyede Exem-
„ pler. Beſynderlig ſynes mig, at Temporum Dannelſe
„ er lættere at rede ſig fra, naar man vedtager de 6 Conju-
„ gationes Barytonas, efter de 6 adſkilte Mærke-Bogſtaver,
„ end naar man giør dem alle 6 til een.“ Her kan vi ey undlade at tilføye 3 vigtige Grunde: 1) Aldrig huſkes mange Forandringer bedre, end naar man har dem fremſatte for ſig i øyenſynlige Exempler; 2) Naar alle Paradigmata med deres Forandringer ere fremſatte for de Unges Øyne, ſaa hielper Overeensſtemmelſen til Forſkiællens deſto tydeligere Foreſtilling efter Reglen: Oppoſita juxta ſe poſita magis illuceſcunt: 3) Alle Skole-Lærere vide, hvor nyttigt det er at øve de Unge i flere Paradigmata: Saaledes bliver de 5 Declinationes contractæ dem en nyttig Øvelſe i den 5te af Simplices, og de 3 Circumflexæ Conjugationes en nyttig Øvelſe og Igientagelſe af τύπτω. Hvor læt en Sag er det at ſige dem, at de alle kunde betragtes under een med ſaa mange Forandringer, men for at lætte Eder Arbeydet, I unge Menneſker, ſaa har den ſal. Munthe her fremſat for Eders Øyne alle diſſe Paradigmata med alle Forandringer? Nu derimod maa de Unge plage deres Hukommelſe med Hr. Badens Contractions-Tabell, ſom ſkal være dem ligeſaa god, ſom alle Paradigmata og øyenſynlige Exempler, og vi tør forſikre, de fleſte ſkulde ey uden Føye hellere vilde ſidde en heel Dag paa Vand og Brød, end lære den uden ad, uden ved Hielp af et Paradigma. —— „Men de ſkulde kun lære den, ſiger Hr. B. S.
„ 9, ved Leylighed, naar under Læsningen forekommer et con-
„ tract Ord.“ —— Hvor vil ikke dette vare længe? I Dag een Contraction, i Morgen en anden, o. ſ. v. i Stedet for, naar et Paradigma med eet er lært uden ad, man da ſiden under Læsningen med de Unge kan gaae ubehindret fort. —— Men det er billigt, man ogſaa maa høre Hr. Badens Grunde herimod, ſom ere følgende:

Vilde man bringe alle de Ord i et Sprog, ſom have noget forſkiælligt fra de øvrige, ſtrax i en beſynderlig Klaſſe (h), ſaa vilde en Grammatik næſten

sten blive ligesaa vidtløftig som Sproget selv. —— Det er ogsaa lættere at fatte Ligheden imellem adskillige Ting, end Forskiællen (i) —— Naar jeg siger et Barn, at alle græske Nomina lade sig bringe under 3 Klasser, saa beholder han dette langt lættere, end naar jeg taler med ham om 10 Declinationer (k), hvoraf han først skal beholde de Kunst-Ord: Simplices & Contractæ (l), siden være forlegen for at bringe ethvert forekommende Ord til sin rette Klasse, og staae i Frygt for at blande de mange forskiællige Declinationer iblandt hverandre (m).

(h) Hvilken Grammaticus har giort det? Og fordi det ey bør skee med alle, følger deraf, at det slet ikke med Nytte kan og bør skee med dem, som ere med mange og betydelige Forandringer underskillede? Derved bliver heller ikke en Grammatik saa vidtløftig som Sproget selv, men just saa tilstrækkelig og udførlig, som den Munthiske. (i) Hvad vil dette sige? ligesom Forskiællen dog alligevel ikke burde læres! (k) 10 er ligesaa læt at nævne, som 3, og endten jeg lærer 3 Declinationer med saa mange flere, eller 10, hver med saa mange færre Forandringer, det kommer ud paa eet. Det sidste er endda saa meget bedre, som Paradigmata med deres Forandringer staae for de Unges Øyne. Men det lader som, det var dette 10 Tal, der ikke staaer Hr. B. an, da 3 Tallet mere behager ham. Men kunde han da ikke have sat Paradigmata frem, uden at nævne 10 Declinationer. Vi tør forsikre, han dermed havde giort de Unge en større Tieneste, end med de Stumper og Stykker af Matthæus og Æsopi Fabler, tilligemed deres latinske Version, som han har tilsøyet under Navn af Chrestomathie. Thi man kan jo lade dem læse hele Matthæus og alle Æsopi Fabler, saa have de Stumperne med det samme, og et heelt Begreb om hver Skribent. (l) Hvorfor Kunstord? og om de vare det, da lære de dem nok med Guds Hielp. Mon en Contract Declination er et vanskeligere Ord, end en Contractions-Tabell? (m) Den Forlegenhed falder bort af sig selv ved maadelig og læt Øvelse, saa meget snarere, som Paradigmata hielpe dem til at komme lættere af Sted med Contractionerne. Mon vel

Con-

Contractions-Tabellen ved forekommende Leylighed under Læsningen ingen Forlegenhed skulde forvolde dem? Her bliver jo det samme at lære. Ved Paradigmata lærer man det een Gang for alle, og har det ved alle Leyligheder paa rede Haand. Men efter Hr. Badens Methode skal man lære Contractionen ved hver enkelt Leylighed. Altsaa maa man standse ved hver Leylighed, og ligesaa tidt, som det glemmes igien, der læres ved en enkelt Leylighed.

Syntaxis har jeg udeladt, fordi jeg troer, den i et dødt Sprog bør læres ved Skrifternes Læsning (n). Skulde man vel ved at gaae alle de Exempler igiennem, som findes i den Munthiske Syntax, lære Børn halv saa meget at kiende det græske Sprogs rette Sammenhæng og Genie, som ved at gaae en god græsk Author igiennem (o)?

(n) Deraf følger ikke, at Syntaxis af en fuldstændig Grammatik bør udelades, og har ingen Nytte, ey heller fordi den staaer der, at man derfor efter den alene uden Skrifters Læsning skal lære Sprogets Genie. Men den skaffer en stor og umistelig Nytte, naar man ved forekommende Leyligheder under Skrifternes Læsning henviser de Unge til dens Regler, hvilke glemmes ikke saa let, naar de haves for Øyne og kan altid eftersees. Det er lettere for en Discipel at optegne, vid. Munthes Gr. Gr. S., end skrive en heel lærd Anmærkning op, for at huske den. (o) Man kunde derved lære det, man af en Syntaxis bør lære, nemlig de Regler, hvorefter Ordene sammensættes, og denne Sammensættelse er en Deel af Sprogets Genie, som tillige i en videre Strækning maa læres ved Skrifters Læsning.

Vi vil ikke tale om nogle andre nyttige Forkortelser, Hr. B. meener sig at have giort. Saa lader han f. Ex. Bogstavernes Distinctioner i Lingvales, Dentales, Palatinæ og Labiales, Mutæ og Liqvidæ. Ligeledes ere der nogle Kunst-Ord, han heller ikke er fornøyet med. Han spørger alvorlig, hvortil de nytte, uden at giøre de letteste Ting tunge? og, for ey at have spurgt forgiæves derom, spørger han videre:

Er det ikke langt lættere for et Barn, at ſvare mig, naar jeg ſpørger, om τυψω kan have en Circumflex paa penultima? end naar jeg ſpørger, om τυψω kan være et περισπωμενον (*)? Thi til det første behøver det kun at give Agt paa ſin Regel; Ordet har det for Øyne; men til det andet maa det desuden tænke efter, hvad det er, ſom man kalder περισπωμενον (p).

(p) Paa det man kan indſee Vægten og Styrken i de Grunde, paa hvilke Hr. B. laſter andres og forkorter ſit eget Arbeyde, ſaa ville vi vende Slutningen ſaaledes omkring: „Er det ikke langt lættere for et Barn at ſvare mig, naar „jeg ſpørger, om τύψω kan være et periſpomenon? end „naar jeg ſpørger, om τύψω kan have Circumflex paa „penultima? thi til det første behøver det kun at give Agt „paa ſin Regel, og blot at vide, hvad det eene Ord Peri„ſpomenon vil ſige: men til det andet maa det desuden tæn„ke efter, hvad det er, ſom man kalder en Circumflex paa „penultima". Hvad mon vel Hr. B. kunde have at indvende imod dette Argument? Han vilde maaſkee ſige, at periſpomenon er græſk, og derfor vanſkeligere for et Barn at forſtaae, end Circumflex paa penultima. Men for at gaae denne Indvending i Møde, have vi ladet periſpomenon ſætte med latinſke Bogſtaver. Nu er det kun om Begrebet at giøre. Sat Sapienti.

Nu kommer Hr. B. til Hensigten med ſin Chreſtomathie, ſom ſkal være, at give Ungdommen noget i Hænderne, hvorved den paa en lættere og fornuftigere Maade kunde føres til at kiende og elſke de græſkſke Skrifter, end den ſædvanlige Methode er, ſom bruges i de fleſte Skoler.

Der kan i mine Tanker intet, ſkal jeg ſige, latterligere eller bedrøveligere Syn være, end at ſee et Barn med det grædſke Teſtament i Haanden, Pa-

(*) Da det Ord Periſpomenon ikke modſættes Circumflex paa Penultima, men Circumflex paa ultima, ſaa maa dette Ord endten være en Hukommelſes-Feyl eller og et Ord, hvormed Skriver- og Trykfeyls Tabellen kan forøges.

Pasors Lexicon forved sig, Knollii Vocabularium ved den eene og Leusdenii Oversættelse ved den anden Side (q), og saaledes arbeyde sig frem i det ny Testamente. Jeg begriber ikke, hvor man ikke indseer, at saadan et Arbeyde er en blot Tidsspilde, og hielper hverken til at forstaae det N. T. eller til at forskaffe sig Indsigt i det græske Sprog (r).

(q) Disse ere gode og nyttige Skolebøger, naar kun en forstandig Mand lader det ikke berede derved, og bevogter sine Discipler fra deres Misbrug. Selv den forhadte Leusdenii Oversættelse er nyttig, og at en saadan Oversættelse end mere er nødvendig, erfares deraf, at man ey kan foredrage for de Unge en god latinsk, førend man først har fremsat for dem en bogstavelig og græsk-latinsk Oversættelse, for at vise dem Sprogenes saavel Underskiæl som Overeensstemmelse. Endogsaa Hr. Badens Chrestomathie skal ved Misbrug kunne blive til en slet Bog. (r) At dette Arbeyde er en Tids-Spilde, og hielper slet intet til det Nye Testamentes Forstand og Sprogets Indsigt, er saa synsynlig falsk, som det er et i almindelig Erfaring grundet og sand Ordsprog, at man maa krybe, førend man kan lære at gaae. Ikke vil Hr. B. strax have lærde Philologer af unge Mennesker, det første de begynde? Men vil han sige, at det er ikke nok til det Nye Testamentes Forstand og Sprogets fuldkomne Kundskab, er han da den eneste, som har indseet dette?

Til at forstaae det Nye Testamente bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee, (og dette er jo dog vores Hensigt, naar vi læse et Skrift i Original-Sproget s) dertil udfordres en større Kundskab, end til at forstaae nogen anden Bog. Thi foruden en vidtløftig Læsning i de græske Skrifter, saa vel hedenske som jødiske, udfordres Kundskab i den jødiske Historie, Indsigt i Jødernes Sæder og Tænkemaade, som ikke kan erholdes, uden ved at forstaae det Gamle Testamente, og følgelig de morgenlændske Sprog.

(s) Naar man i Skolerne lader de Unge læse det Nye Testamente, da er vel Hensigten, at de skulle forstaae det nogenledes bedre, end det kan skee ved Hielp af en Leusdenii eller

anden

anden tør Oversættelse, og saavidt, som unge Menneskers Begreb kan tillade. Men Hensigten er ikke, at give dem i Skolerne saa stor en Kundskab derom, som udfordrer alle de her opregnede Hielpe-Midler. Denne maa skaffes dem uden for Skolerne, og den udkræver en Mands gandske Alder. Det seer altsaa her kun slet ud for Hr. Badens Argument.

At forklare det Nye Testamente er derfor og bliver alle Tider et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd (t), og burde ikke bruges til at øve Børn i de første Grunde i Sproget (u).

(t) Ja saaledes at forklare det, som oven til er mældet: Men det er ikke Hensigten i Skolerne. (u) Hvem i Verden bruger ogsaa dette store Arbeyde dertil? Man lader sig jo i Skolerne nøye med, at de Unge vel kan oversætte, og nogenledes efter deres Begrebs Maade fatte Meeningen. En duelig Lærer, som selv forstaaer det Nye Testamente, mærker lættelig, hvor vidt han kan gaae med de Unge i en Bogs Forklaring, og hvor meget af hans større Kundskab de Unge kan fordøye. Resten overlader han til Akademiet og de Unges moednere Alder.

Mange fornuftige Mænd have derfor raadet, at man ikke skulde begynde det græske Sprogs Underviisning fra det Nye Testamente, men heller fra de profane Skribentere. Jeg behøver kun at nævne en Gesner, en Erneſti, for at bestyrke denne Meening med Myndighed, i Fald man ikke vil antage den af Grunde (v).

(v) Af de ovenanførte Grunde følger den slet ikke, og de benævnte Mænd maa have stærkere Grunde derfor, end dem, Hr. B. har anført, om deres Myndighed skal gielde noget. Paa samme Grund maatte man heller ikke forklare Ciceronis Officia i Skolerne, eller andre latinske og grækiske Skribentere. Hvor vidtløftig en Kundskab om de Nyere og de Gamle Moralisters Læremaade udfordres til at forstaae denne Bog paa det fuldkommeste? Ret at forklare den, er de største og lærdeste Mænds Arbeyde. Den kunde skaffe en Professor ved et Akademie nok at bestille, om han vilde holde Collegium derover

et

et heelt Aar. Kan den derfor ikke bruges i Skolerne som en Bog at lære Latin af, og efter de Unges Begreb med Frugt og Nytte baade forklares og fattes? Hr. B. meener og det vilde have en stor Indflydelse i Theologien, at man i Skolerne ikke begyndte med det Nye Testamente. Men dette har endnu langt større Indflydelse, at man i Skolerne lader de Unge, som sædvanligt er, lære en verdslig Skribent tillige med det Nye Testamente. Af begge kan de lære Græsk og godt Græsk, med den Fordeel, at man tillige kan give dem Anvisning til at underskille det Nye Testamentes Helleniſtiske fra det saa kaldte profane grækiske Tungemaal. Endten man da begynder først med det eene eller det andet, eller med begge paa een Gang, det gielder fast lige meget, naar begge kun læres og læses med Nytte. Altsaa see vi ikke, hvi man heller, naar man endelig vilde lade de Unge læse noget af det Nye Testamente, skulde vælge saadanne Stykker og Stumper, som dem Hr. B. i sin Chrestomathie af Matthæus har anført.

Hr. B. har tilsøyet et fuldstændigt Regiſter over alle de Ord, som forekomme i Chrestomathien, og det har han giort for at bringe Knoll og Pasor, de fordærveligste Skole-Bøger, af de Unges Hænder. Det lader som Hr. B. ikke kunde giøre noget til Nytte, uden det skulde skee paa andre brave Mænds og nyttige Bøgers Bekostning. Knolls og Pasors Ordbøger kan ikke komme hans Chrestomathie ved. Men til sit Brug ere de nyttige Bøger, og have de nogle Feyl, dem kan en duelig Lærer rette for de Unge.

Lad nu Hr. Badens Grammatik have sin Nytte, saa troe vi dog, at han burde have forsynet sig med fastere Grunde til at bygge dens Fornsdenhed paa. —— Men han har dog selv erklæret S. 7, at han ey vilde forringe den Munthiske Grammatik, men meget mere give den et høyere Sted i Skolerne. — Hvad skal dette være for et Sted? Han paastaaer S. 10, at hans egen Grammatik er saa fuldstændig, som den bør være, der skal lægges til Grund i et Sprog. Men han vil have sin bestemt for visse lavere Klasser og Munthes for de høyere, og Ungdommen saaledes plaget med to Grammatiker i Skolerne, da dog Munthes eene er indrettet baade for de nedrigere og høyere Klasser? For Syntaxens Skyld vil han ikke kiende den

vær-

værdig til dette høyere Sted; thi den troer han, bedre kan læres af hans egen Chreſtomathie. Det høyere Sted, Munthes Syntax ſkal have, maa være en Compliment. Vi kunde ſynes noget ſtridige mod Hr. B. Men det er dog ikke af en partieſk Tilbøyelighed mod den Sal. Munthe. Løven er død. Har andre ſig for intet Ondt af hans Styrke at befrygte, ſaa vente vi os intet Godt deraf. Hr. Badens ufuldſtændige Compendium er godt, ſaa vidt ſom det ſtrækker ſig, men dets Nytte og Fornødenhed maa bygges paa faſtere Grunde.

Anmældelſer.

Vi kan ikke andet end levere Planen af tvende Værker, ſom den fornemme Forfatter Martinus Gerbertus har under Arbeyde. Titlen paa det første bliver: De veteri Liturgia Alemannica. Det ſkal beſtaae af 10 Hoved-Afdeelinger: De origine & propagatione religionis Chriſtianæ in Alemannia: De monumentis antiqvis ad illuſtrandam veterem liturgiam Alemannicam facientibus: De publica in eccleſia ſacroqve cum apparatu celebratione liturgiæ in Miſſa: De celebratione ſacrificii Miſſæ: De ſacramentorum adminiſtratione: De Conſecrationibus, Benedictionibus, Execrationibus, Exorcismis: De horis Canonicis: De feſtis: De certis ad divinum cultum diebus & temporibus eorumqve obſervantia: De Cura pro mortuis. Mængden og Vigtigheden af de gamle Originaler og Haandſkrifter vil lægge ny Vægt til Værkets Værdie, ſom Forfatterens Indſigt desuden lover os at blive ſtor. Den anden Bog træder frem under følgende Titel: De Cantu & Muſica eccleſiaſtica à prima Eccleſiæ ætate usqve ad præſens tempus. Den ſkal atter beſtaae af 3 Bøger: 1.) De perenni uſu muſicæ ac cantus in ſacris ejuſqve ortu ac progreſſu à prima eccleſiæ ætate: 2.) De ſtatu & progreſſu Cantus eccleſiaſtici Romani præſertim medio ævo. 3.) De ratione cantus in variis divini officii partibus, recentiori ævo.

Paris. Hos Du Chesne er trykt: Mort d'Abel Drame. 101 S. i ſtor 8vo. Hr. Gesners Abels Død har givet Forfatteren Hr. Aubert, ſom er bekiendt af nogle Fabler, Anledning til dette Sørgeſpil. Franzoſernes Afſkye for det Ma-

lende,

lende, og deres Vane at abstrahere Omstændighederne i eet almindelig Udtryk tilsammen, har ogsaa her haft den Magt, at Hr. A. har opofret det som er gammeldags, hvorudi en stor Deel af det Gesnerske Digts Fortrinne bestaaer. Han har ogsaa undertrykt Drømmen, og giort sin Kain langt straffældigere, end den Gesnerske var. De hyppige Tilbud at døe for andre ere fuldkommen romanske, unaturlige, og imod de første Sæders Eenfoldighed. Poesien er ellers flydende, og Hr. A. holder sig temmelig i ovenmeldte Tone, men den er endnu alt for episk. Desuden er den Forbandelse, Adam lyser over Kain for hans Forseelse, ikke historisk, og en unyttig Skygge i det første og bodfærdige Menneskes Historie. Som et Tilhæng er hostrykt le Vœu de Jephthé, hvis Mørkhed ikke er læt at udgrunde.

Göttingen. Sententiæ lutheranæ de præsentia reali, unione, & manducatione ac bibitione Sacramentali corporis & sangvinis Christi in S. Cœna brevis expositio. 10 Ark i 4to. Forfatteren til denne Disputatz er **Karl Gabriel Braemer.** Skiønt det **Heumannske** Skrift kan have givet Forfatteren den første Anledning til at vælge denne Materie til sit Prøveskrift, saa har han dog i samme ingen enkelte Modstandere bestridet; men, efter en nøye bestemt Forklaring paa den Lutherske Lære, fuldstændig samlet Beviserne for denne, og sat dem i adskillige Klasser efter Graden af deres Styrke. Man kan mærke, at Hr. B. har skaffet sig en nøyere Bekiendtskab saavel med de gamle Theologer, som og med de nyere Udvidelser af Fortolknings-Konsten; end man pleyer at finde endog hos mange af vor Kirkes Lærere. Derfor har han ved Fordraget af vort Lærebegreb bestemt mange Ting nøyere. Adskillige Beviis har han rigtigere angivet og udviklet. Til denne Disputatz har han hængt ef den Sal. Musæi Collegio den Artikel de S. Cœna, paa 3 Ark. Det Exemplar, han her har betient sig af, er efterskrevet af Sal. D. **Franke** selv paa Collegio, og communiceret Hof-Raad **Michaelis** af hans Søn Hr. Doct. **Franke** i **Halle.** Uden Tvivl vil dette være en meget behagelig Gave for alle dem, som vide at sætte ret Priis paa den Sal. **Musæi** Fortienester. Derved ræddes allerkraftigst hans i det **Heumannske** Skrift krænkede Ære. I en Epistel til Forfatteren af Hr. Løs, un-

der

der hvis Præsidio han forsvarede denne sin Disputats, ere adskillige Ting erindrede i Henseende til Bestemmelsen af Strids-Spørsmaalet imod de Reformerte og Beviset, som er at føre imod dem.

Berlin. Memoire historique sur les principales Epoques de l'Histoire d'Allemagne par Mr. Weguelin, Professeur en Histoire à l'Academie Royale des Gentils-Hommes, à Berlin chez Haude & Spener. 1766. 3 Octavark. Det Vidtløftige er kiedsommelig saavel i philosophiske Afhandlinger som historiske Fortællinger, trætter Læseren, og hindrer Eftertrykken i Undervisningen. Ved Vidtløftighed blive de bedste Grunde matte, men Korthed giør deres Styrke følelig, hvilken i historiske Videnskaber desuden tillige kommer Hukommelsen til Hielp. I den Henseende agtes Tacitus høyt, hvilken indslutter mange Ting i faa Ord, og fremlægger mange Begreb paa engang for Sindet. Hr. Professor Weguelin har udvalgt ham til Mønster, og ved Enden af Aaret 1765. fremlagt for Videnskabernes Akademie anmældte Udkast af de merkværdigste Forandringer i det tydske Rige, hvilket med megen Bifald er optaget.

(Følgende Bekiendtgiørelse er indsendt.)

Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse udsætter igien for dette Aar de sædvanlige Priser; Prisen af 50 Rdlr., eller en Medaille af samme Værdie for det bedste Digt, hvorved der vises, hvor roesværdig en ægte Landets Fader er fremfor en Herre, som sætter sin Ære i Erobringer; Prisen i Veltalenheden af 40 Rdlr., eller en Medaille af samme Værdie, for den bedste Afhandling, hvori man sammenligner den politiske og moralske Dyd, og viser, hvilken Indflydelse de have, den eene paa den anden, og begge paa den menneskelige Lyksalighed. Endelig udsættes igien en Priis af 30 Rdlr. for den bedste moralske Afhandling over en efter egen Behag udvalgt Materie. Skrifterne indsendes inden November Maaneds Udgang, og imodtages, for at overleveres til Sælskabet, paa Børsen i Hr. Peltes Boghandling. Paa samme Sted kan igien afhentes alle de Skrifter, som hidindtil til Sælskabet ere indsendte, og ikke til Trykken antagne.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Mart. 1767.

Det hedder 2 Tim. III. 15. 16. Du veed den Hellige Skrift fra din Barndom af. — Den ganſke Skrift er indblæſt af Gud, og nyttig til Lærdom o. ſ. v. Dette Sprog kan man i en dobbelt Henſeende ſtrække for vidt. Den første Satz, den ganſke Skrift er indblæſt af Gud, bruges gemeenlig til at bevise den ganſke Hellige Skriftes guddommelige Sandhed, da dog Paulus taler kun om den Deel af den Hell. Skrift, ſom Timotheus vidſte fra ſin Barndom af, nemlig det gamle Teſtamentes Skrift. Den kan altſaa i det høyeſte gielde ſom en Sandhed om den hele Skrift, naar det nye Teſtamentes guddommelige Indgivelſe er af andre Grunde beviiſt. Den anden Satz, den ganſke Skrift er nyttig til Lærdom, har givet Anledning til en vis lærerig Prædikemaade, ſom kan trækkes vidt og trækkes ofte for vidt ud, af dem, ſom ſaaledes ville de Evangeliſke hiſtoriſke Texter, at den til Syne mindſt betydelige hiſtoriſke Omſtændighed maa ſkaffe dem Anledning til mange, og for ſaavidt roesværdige, ſom nyttige og lærerige Betragtninger. Ingen kan nægte, at jo den mindſte, endogſaa blot hiſtoriſke Omſtændighed, kan giøres meget frugtbar, naar den falder under en grundig lærd og veltalende Prædikants Behandling, der lættelig overſeer, ey aleene dens virkelige naturlige Følger, men endog alle de Anledninger, den kan give til lærerige Betragtninger, og ſelv ikke fattes paa Lærdom til at berige dem med. Saaledes vile

vi ikke paa, at jo disse 4re Ord, JEsus svarede og sagde, kunde levere en frugtbar Indbildnings-Kraft rig Materie til 4re heele, om ikke flere, og det vidtløftige Prædikener. Men deels troe vi ikke, at det almindelige Udtryk, den ganske Skrift er nyttig til Lærdom, nødvendig bør tages i saa streng en Meening, at al den Nytte, som her opregnes, skal tilegnes ethvert, endogsaa det allermindste Stykke, eller den mindste historiske Omstændighed, da det uden Tvang kan forstaaes om den hele Samling af de Hell. Skrifter i Almindelighed betragtet: deels har den Prædikant som i Følge af dette Sprog vilde lægge sig efter ovenmældte Prædikemaade, disse Hovedregler at tage vel i Agt: 1) at han ikke udgiver de Lærdomme, som hans egen Indbildnings-Kraft ved Leylighed anbringer, for Textens egne naturlige Følger; 2) at Leyligheden til deres Anbringelse ikke er alt for tvungen og hentet alt for langt borte; 3) at han er sparsom i disse Leylighedes-Anvendelser (usus occasionales) da Guds Ord er rig nok paa naturlige Følger, som kan tiene til Lærdom; 4) at den, der af en frugtbar Text, uddrager de naturlige Følger, følger selv den naturligste Prædikemaade, og synes mere at prædike Guds Ord, naar den anden ofte kan synes at prædike sit eget, og hvad som hans egen Indbildnings-Kraft selv har optænkt. Til at giøre en liden historisk Text meget frugtbar, saavel ved at udlede og udbrede dens naturlige Følger, som ved bequemme Leyligheder at anbringe meget opbyggelige Lærdomme, udfordres en Prædikant af en saa skarpsindig Forstand og hurtig Indbildnings-Kraft, som man sporer allevegne i nogle meget lærde og lærerige mod Slutningen af forrige Aar her udi

Kiøbenhavn

udkomne **Betragtninger over alle Søn- og Hellige Dages Evangelier udi Prædikener**, af Dr. P. Rosenstand Goiske, da værende Sogne-Præst og Stifts-Provst udi Wiborg Stift, nu Professor S. S. Theol. p. o. ved Kiøbenhavns Universitet, p. p. Første Deel.

Fortalen til dette Skrift er allerede vigtig. Forlæggeren har forlangt den, og den underretter Læseren om Aarsagen, hvorfor dette Skrift er kommen for Lyset, og hvorfor det er kom-

kommen i denne Skikkelse. Nærværende Prædikener ere komne for Lyset ved samme Leylighed, som Forfatterens Prædikener over Skiærtorsdags Texten, vel ikke med hans Villie, men med hans Agt og Formodning efter en Forlægger's Anmodning. De har ikke været bestemte til Trykken, men alene til en Prædikestoel og for een Meenigheds Tilhørere. For Resten havde Hans Høyærværdighed besluttet at beholde dem hiemme hos sig selv, da de havde blevet begravne i Forglemmelse. Overalt har det sin Vanskelighed i Dannmark at lade Skrifter trykke, og H. H. har ret vel underretret os om Aarsagen til denne Vanskelighed, og det paa en saa uskyldig Maade, at han endogsaa derudi har viist den ømmeste Omhyggelighed for at rydde af Veyen alt hvad som i den Henseende kunde geraade hans Landsmænd til nogen Bebreydelse. Vil nogen spørge, hvorfor det ey her ligesaa vel i vort Land, som i andre Lande, og i det Danske, saavel som i andre Sprog, kan skee og skeer, og om Aarsagen, hvorfor det ey skeer, er Mangel endten paa Dueligbed til at kunne skrive det, der er værdt at trykkes, eller Villighed til at skrive saadant? saa svarer H. H. saaledes: „ Der kan maaskee undertiden være noget af Skylden hos dem, „ der have Dueligbed nok, men ey Villie nok til at være Skri„ benterе. Aarsagen kan undertiden være en over de rette „ Grændser udstrakt Forsigtighed, en alt for frygtsom Und„ seelse eller ringe Agtelse om sine egne Kræfter og sine Skrif„ ters Nytte, en større Lyst til at læse det andre skrive, end „ at skrive det andre kan læse, en Behag til den Rolighed, „ som mere kan haves ved at læse, end ved at giøre Skrifter, „ en Begiærlighed at berige sit eget Sind med den Fornerel„ se af Kundskab, som en roelig Læsning, Betragtning, ik„ kun en til egen Brug indrettet Skrivning kan indsamle. „ Saadan en Begiærlighed kan gaae saavidt, at den kan bli„ ve en Gierrighed efter det Slags Rigdom, og Aarsag til „ en Karrighed, der giør saadanne Mænd uvillige til at med„ deele andre noget af deres Forraad med Bekostning af den „ Tid og Umage, som ey alene er Skrifts Udarbeydelse men „ og dets videre Besørgelse og dets Afsættelse udkræver." Som en anden meer almindelig Aarsag føyer han dette til, at den, der endda vilde anvende Tid og Flid paa Skrifters Udarbeydelse, vil og kan ey altid anvende og vove paa deres Trykning i vores Land, hvor Papiir og Tryk er noget kostbarere og Af-

sættelsen mindre og vanskeligere, end i adskillige andre Lande. Dertil kommer ogsaa Mangel af villige Forlæggere. Dog vil H. H. ikke derfor have Skylden kastet paa Forlæggere og Læsere. Han vil ikke, som han selv meget smukt siger, for at tage en Plet bort fra Nogle, som kunde være Skribentere, stænke den med Udbredelse paa de mange, som kan være slittige Læsere. Han vil ikke sige, at der læses i vort Fæderneland færre Skrifter og af færre Mennesker end i andre Lande, fordi færre skrives og læses i vort Fædernelands Sprog. Blant de nordiske Folk, Danske, Norske, Svenske, ere der mange flere, endogsaa Ustuderede, som kan forstaae og læse Skrifter i fremmede Landes Sprog, end der ere blant fremmede Landes Indbyggere, som forstaaer og kan læse Skrifter forfattede i det Danske, eller de nordiske Landes Sprog. Naar nu vi Danske kan bruge fremmede, men Fremmede ikke vore Danske Vahre af det Slags, saa er det ingen Under, at Boghandlerne bringe flere fremmede Skrifter ind i Landet, end Danske Skrifter ud af Landet, eller ud i Landet selv og imellem Landets Indbyggere, da disse desuden koste saa meget at lade trykke. Det er lættere at oversætte end selv at forfatte, og Oversættelser finde langt lættere Forlæggere, end Danske Skrifter, saasom de ofte lættere kan sælges. I de ældre Tider, da det latinske Sprog var som Banqven for den lærde Verdens Handel, og latinske Skrifter vare gangbare i alle Lande, da kunde de Danske ligesaa vel som andre anbringe deres paa Latin forfattede Skrifter. „Men nu (sig'r H. H.) da denne Banqves „ Actier, uden Tvil til Tab for Handelen i Republica Lite„ raria, ere meget faldne, latinske Skrifter mindre gangba„ re, og de andre Nationer ville have Skrifter med Præg „ af deres eget Sprog, endog de Skrifter, til hvis rette Brug „ kræves Læsere, der forstaae de lærde Sprog, saa komme „ Danske Skribentere meget tilkort i Debiten, naar de vilde „ ndarbeyde paa Dansk vidtløftige Skrifter, som ey uden i „ Danmark og Norge kan afsættes, ja end der vanskeligere „ og langsommere formedelst Mængde af fremmede Skrifter „ og de forhen anførte Aarsager." Han nægter vel ikke, at der jo findes hos vore Landsmænd en Lyst til fremmede Skrifter, der ligesom til andre fremmede Vahre gaaer noget for vidt og kan bebreydes dem som en Feyl, men han erkiender dog denne Feyl for langt ringere end den Stolthed, der med For-

agt

agt over alt hvad fremmed er, ikke agter noget for høyt og stort uden deres eget. Da nu H. H. har med denne Besvarelse afviist det bebreydende Spørsmaal, hvorfor der ey ere flere Danske Skribentere og Skrifter? saa fortæller han os Aarsagen, hvorfor disse hans Prædikener ere komne for Lyset. Han har ikke søgt nogen Forlægger, men Hr. Schiønning har selv som Forlægger begiært dem for at lade dem trykke ved Prænumeration. H. H. har endelig, da Forlæggeren efter hans foregaaende Advarsel havde betænkt sig, og dog vedblev sit Forsæt, overgivet ham dem til Trykken. Dette er Aarsagen, hvorfore disse hans Prædikener udkomme i denne deres Skikkelse. Da han var Præst ved Wiborg Domkirke, havde han sat sig for i 8te Prædikener eller 8te Aars Prædikener, om Gud vilde, at afhandle stykkeviis hvert Evangelium. Han begyndte derfor paa det første Vers af ethvert, da han i Følge 2 Tim. III. 15. 16. har troet, at endog saa lidet et Stykke af Guds Ord, som et Vers er frugtbar nok paa Materie til at giøre Mennesker vise til Salighed. Ethvert lidet Stykke, et Vers, ja et mindre Stykke end et Vers af Guds Ord, ligner han ved et Stykke Guld, der kan lade sig uddrage til en forunderlig Længde og dog blive Guld. Dette maa man bifalde H. H. naar han forstaaer det, som han uden Tvil giør, om alt hvad der i Anledning af det mindste Stykke af en frugtbar og færdig Indbildnings-Kraft kan anbringes til Lærdom. Ligesaa maa man og bifalde ham dette, at Fordeelen i den Prædikemaade, som tager et Stykke ordentlig for sig efter et andet, er langt større, end i den, som forebringer en kort og summarisk Afhandling over den heele Text, og kun saa løselig overløber den, da den lættelig overløber mange vigtige Ting, som kunde give bequem Materie til lærerige Betragtninger. H. H. har da ladet dem trykke ligesom de vare skrevne og holdne, uden at omarbeyde dem i en anden Form, og han haaber dog, at gudfrygtige Læsere kan have nogen Opbyggelse af dem, og den samme, som hans forrige Tilhørere have haft. Nogle faa Prædikener, som manglede i hans Haandskrift, fordi han ey selv alle Aarets Søn- og Fest-Dage havde prædiket, har han nu tilføyet og indrettet paa samme Maade, som de forrige. Han har og giort en Anvendelse af hver Prædiken til Selv-Prøvelse i et lige Antal af 10 korte Spørsmaale og tilføyet ligesaa mange Læ-

resætninger, hvorover der kan gisres Prædikener, og hvortil en Deel Materie ved en bequem Udbredelse kan tages af hans. Dette har han uden sine Prædikeners Omarbeydelse kundet gisre til Tieneste for dem, som elske den saa kaldte og meest herskende methodum Syntheticam. Han selv har fulgt den anden, som han i sine Lineamentis Theol. Exeg. Homileticæ P. II. c. VII. §. 574 kalder Methodus analytico-synthetico- aphoristica & analytico aphoristico-Synthetica, hvilken han har brugt, som den naturligste, lætteste og frugtbareste. Saa frugtbar den er, saa frugtbar har H. H. og vidst at gisre den, da enhver af disse hans Prædikener over det 1ste Vers af hvert Evangelio giver i 10 deraf uddragne Læresætninger Materie til 10 Prædikener efter den synthetiske Methode. Han vil ellers ikke indlade sig i Trætte med nogen om den eene eller anden Methodes Fortrin. Der kan prædikes baade vel og ilde efter dem beage. Men den analytiske, som han har brugt, meener han giver mindre Leylighed til ubequemme Udsvævelser, og nok saa megen Leylighed til Opbyggelse. Efter sit Forsæt har han ikke fuldført de 8te Aars Prædikener for Wiborg Domkirkes Meenighed. Men han har dog som Professor Theologiæ her ved Universitetet i sine offentlige Forelæsninger udført paa Latin det han havde tænkt at gisre paa Dansk. Dette Latinske Værk ligger utrykt, og fordanskes kan tiene til en Fortsættelse af disse Prædikener. Blant de Lærdomme, som H. H. i disse har anbragt, ere nogle Følger af Textens Ord, nogle ved Textens Ord foranledigede, hvilke sidste han kalder usus occasionales, og meener, at de ere meer nødvendige i de historiske, end andre Texters Behandling, og at de ogsaa med Fryd kan bruges, naar de kun ikke udgives for Følger af Textens Ord. Man vil og finde Lærdomme i disse Prædikener, som ere mindre almindelige og mere bestemte efter den enkelte Meenigheds Omstændigheder, for hvilken de ere holdte. H. H. tilstaaer, at han meer har befliittet sig paa en tydelig end zierlig Stiil, og ønsker til Slutning, at Forlæggeren maa vinde ved hans Skrift i det Timelige og Læserne i det Aandelige. Paa det da vore Læsere nogenlædes kan overse, hvad Vinding i det Aandelige for dem at høste af disse Prædikener, og hvad for en Plan H. H. overalt derudi har fulgt, ville vi levere en Prøve deraf, som til Beslutning skal følge.

Gøttin-

Göttingen.

I det Bosiegelske Forlag er udkommen en Disputats af Doct. Leſs: De donis Spiritus S. miraculoſis. Den indtager 176 S. i 4to, og udgiør den Første Deel af en vidtløftigere Afhandling, ſom Forf. tænker at levere om den Hellig Aands overnaturlige Gaver. I denne Første Deel betragtes udførligen de bibelske Efterretninger om diſſe Gaver, hvilke her lægges til Grund, for derudaf i den anden Deel nærmere at beſtemme deres Natur, Antal og Varighed. Beviſet for deres Rigtighed ſkal være Indholdet af den tredie Deel. I Indledningen S. 1-20. recenſeres og bedømmes de om denne Materie udgivne Skrifter, og Indholdet og Udkaſtet til denne Afhandling meddeeles. Den Hellig Aand er den virkende Aarſag til diſſe overnaturlige Gaver. Dette beviſes S. 21-28. deraf: fordi Chriſtus aldrig tillægger ſig ſelv diſſe Gavers Meddeelelſe, men altid den Hellig Aand, ſom han vilde ſende; og Apoſtlerne ingenſteds ſige, at de har annammet dem af Faderen eller Sønnen, men allevegne anføre den Hellig Aand, ſom den, der har givet dem. Forfatteren troer, at dette Beviis tiener til at giøre den Hellig Aands egen Perſonlighed deſto viſſere, og hans Forſkiæls-Begreb deſto rigere. Ved denne Leylighed oplyſes i Beſynderlighed det vanſkelige Sted Joh. XVI 7-15. Diſſe overnaturlige Gaver meddeelte den Hellig Aand den Halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe. S. 29-40. Alting kommer her an paa Meeningen af Lucæ Ord: Ἐν τῷ συμπληρῶσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. Ved πεντηκοστή kan, efter Hr. Leſſes Meening, ikke forſtaaes Jødernes Pindſe-Feſt; thi ellers ſkulde den Hellig Aands Udgydelſe, tvertimod Alderdommens eenſtemmige Vidnesbyrd, ikke være ſkeet paa en Søndag, men paa en Fredag eller Løverdag. For at undgaae denne Vanſkelighed har nogle Fortolkere antaget, at, naar den anden af de uſørede Brøds-Dage har ſaldet ind paa en Sabbat, (hvilket ſkeede i JEſu Døds-Aar) ſaa har man opſat de Førſtefødtes Fremøringelſe en Dag, og i Følge deraf ogſaa helligholdt Pindſe-Feſten en Dag ſildigere. Men andre antage, at Lucæ Ord maa overſættes ſaaledes: Da Pindſe-Dagen var forbi.

Begge Meeninger forkaſter Hr. L. af de S. 31-35. anførte Grunde, og viſer, at πεντ. paa det anførte Sted af Lucas betyder den halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe. Men denne Forklaring, ſom har meget vigtige Grunde for ſig (S. 35, 36) er dette imod: at i Grædſken kan den halvtredſindstivende Dag ikke hedde ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς men ἡμέρα πεντηκοστὴ. Denne Vanſkelighed ſøger Forfatteren at hæve, ved det han til Læſernes Bedømmelſe overgiver en nye Forklaring af bemeldte Ord (S. 37-40). Efter hans Meening beſtemmer det Ord ἡμέρα her den Deel af Dagen, paa hvilken Miraklet ſkeede med den Hellig Aands Udgydelſe, og τῆς πεντηκοστῆς er ſat elliptice i Stedet for τ. πεντ. ἡμέρας. Deraf kommer følgende Meening: Paa den halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe, da det alt var bleven fuldt Dag. Han giør herved den Anmærkning, hvor nødvendig det her er, ved denne Sag ſaa overmaade nøye at beſtemme Tiden. Derſom diſſe bemeldte Mirakler vare ſkeedte om Aftenen, eller om Natten, ſaa vilde deres Troværdighed blive ſaare meget ſvagere, hvilket oplyſes med liigedan en Hiſtorie af Joſepho og med Pauli Fortælling Apoſtl. Giern. XXVI 13. Den Hellig Aands overnaturlige Gaver bleve paa en umiddelbar Maade aleene meddeelte Apoſtlerne og Cornelii Familie, S. 41-73. Forf. opregner fuldſtændig og prøver deres Grunde, ſom paaſtaae, at den Hellig Aand paa Pindſe-Dag blev udøſt, ey aleene over Apoſtlerne, men og over de 120 Diſciple, af hvilke de nye Apoſtle bleve vælgede. Han viſer, at Apoſtlerne aleene, denne Gang fik den Hellig Aand, oplyſer udførligen den Hellig Aands Udgydelſe over Cornelii Huus, og beviſer, at den Hellig Aands umiddelbare Meddeelelſe ikke ſiden er vederfaret endten de første Chriſtne af Hedningerne eller nogen anden desuden. I Afhandlingen om dette Stykke oplyſes adſkillige bibelſke Talemaader og Steder, ſaaſom πλησθέντες eller πλῆρεις πνεύματος ἁγίου, ligeledes Apoſtl. Giern. XIII. 44-47. Her tales og udførligen om den dobbelte Klaſſe af de Jødiſke Proſelyter. Her prøves ogſaa Benſons Meening, at den Hellig Aand umiddelbar er bleven meddeelt syv forſkiæl-

lige

lige Gange. Den Hellig Aand kom over Apoſtlerne under et forfærdeligt Veyr, S. 73-105. Hr. L. troer, at Lucæ Fortælling Vers 2. 3. er en Beſkrivelſe paa et ſtærk og ſkrækkeligt Veyr. Ved den ἦχον, ſom pludſeligen blev hørt af Himmelen ved den Hellig Aands Ankomſt, har allerede noale Fortolkere forſtaaet Torden. Denne Meening ſtadfæſtes S. 76, efterat de andre Forklaringer derover ere prøvede. Hertil føyes: at det Tillæg, ὥσπερ πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι, betyder, at det har været meget heftige Slag, ſom har givet Lyd i hele Huſet, hvor Apoſtlerne vare forſamlede. Fortolkerne ere meget ueenige om, hvad de διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς betyde. Nogle holde det for en metaphoriſk Beſkrivelſe paa den Iver, hvormed Apoſtlerne har talet i fremmede Sprog, S. 81. Eichholz vil, at Meeningen af Lucæ Fortælling ſkal være denne: at Apoſtlernes Tunger ligeſom bleve brudte af Forſkrækkelſe, eller, at de af Skræk pludſeligen bleve ſtumme. Ved denne Meening viſes S. 81, f. at dens Opfinder aldeles ikke har forſtaaet den Talemaade τέμνειν γλῶσσας hos Homerum (hvilken han anfører til at beviſe ſin Forklaring). Den betyder ſammeſteds, ikke Stiltienhed, men Udſkiærelſen af de Tunger, ſom af Offerne bleve fremdragte Mercurio ved Ære. Den ſal. Heumann antager, at Lucas her fortæller aleene et Syn, Apoſtlerne havde S. 83 f. Og Biſkop Warburton paaſtaaer, det har været deelte Tunger, ſom med en bluſſende Bevægelſe har ſadt ſig ned paa Apoſtlernes Hoveder, S. 85 f. Hr. L. fremfører nu ſin Forklaring: Διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς ere Luer, ligeſom Ilds-Luer, det er at ſige: brændende Luer, ſom bleve adſpredte over Salen, S. 86. f. Men diſſe Luer ſad ikke paa Apoſtlernes Hoveder, S. 89 f., og vare allerede forſvundne, da Folket kom til. Men de vare intet andet end klar Lyn-Ild, ſom ſkinnede over Huſet, hvor Apoſtlerne vare, ſaa altſaa dette Huus, ſom den Hellig Aand kom ned i, lignede hin brændende Buſk, hvori Jehovah lod ſig tilſyne for Moſes. Denne Forklaring underſtøttes udførligen med Grunde S. 91 f. Her viſes af latiniſke, græciſke og hebraiſke Digtere, at man næſten blant alle Folk har

holdt forfærdeligt Veyr for den værdigſte Herold til at forkynde Guddommens Nærværelſe. Denne den Hellig Aands Ankomſt under brændende Lyn-Ild var en riig Kilde for de bibelſke Skribentere til nye Billeder og tropiſke Talemaader. Den uſømmelige Brug af den Hellig Aands Gaver kalde de at udſlukke den Hellig Aand. De ſige, at JEſu Diſciple ere døbte med en Ild-Aand. S. 103 f. De overnaturlige Gaver bleve i den førſte Kirke ogſaa meddeelte andre Chriſtne ſtrax efter deres Daab. S. 106-113. At dette aldrig ſkeede for, men altid efter Daaben, viſes S. 110, og ved den Leylighed oplyſes tillige de deraf opkomne bibelſke Talemaader: døbe med den Hellig Aand, drikke den Hellig Aand, udøſe den Hellig Aand, og det Billede, en Strøm af rindende Vand, hvorunder den Hellig Aands Gaver foreſtilles. Men diſſe overnaturlige Gaver bleve aldrig anderledes meddeelte, end ved Haands Paalæggelſe af Apoſtlerne, S. 113-117. Denne Omſtændighed har en meget ſtor Indflydelſe i at afgiøre Spørsmaalet om de overnaturlige Gavers Varighed iblant de Chriſtne. Derfore søger Hr. L. her at ſætte bemeldte Meening uden for al Tvivl, og gotaiøre, at de overnaturlige Gaver ikke har kundet meddeeles af nogen anden end af en Apoſtel. Beviſerne tager han af Apoſtl. Giern. IX 10-17. VIII. 14-17. og Rom. I. 11. Efterſom den Afdeeling i Pauli Førſte Brev til de Corinthier XII.-XIV. Kap. indeholder den udførligſte Afhandling, vi finde i Bibelen om diſſe overnaturlige Gaver, ſaa har Forf. S. 117-169 meddeelt en Paraphraſin over diſſe tre Kapitler, og oplyſt de vanſkelige Steder derudi ved Noter for neden. For ey at blive vidtløftige, ville vi alene anføre nogle af de Steder, hvor Hr. L. viger fra de ſædvanlige Forklaringer. Kap. XII. 1-3. paraphraſeres ſaaledes: Hvad ſig anbelanger den Hellig Aands overnaturlige Gaver og dem, ſom dermed virkelig ere begavede: ſaa vil jeg I lader eder følgende tiene til Retteſnor. Erindringen af eders forrige Tilſtand i Hedenſkabet, hvor I dyrkede Guder af Træ og Steen, og af de falſke Afguds-Præſter bleve ſkuffede med allehaande opdigtede Mirakler, vil lære eder tilfulde, hvor nødvendigt det er i Religions-Sager at tage ſig vare for Bedragerier. Derfor bekiendtgiør jeg eder følgende Regel, hvorved I allerſikkerſt

kan

kan adſkille dem, der giøre ſande Mirakler fra dem, ſom giøre falſke. Een, ſom giør ſande Mirakler, kan aldrig være imod JEſum og hans Lærdom. Thi Miraklerne meddeeles juſt i det Øyemærke, at beviſe Sandheden af JEſu Lærdom, og at han er den virkelige Meſſias. Kap. XIII 9-12. Thi al vor Kundſkab paa nærværende Tid er ligeſom den Gave at ſpaae; alt dette er meget ufuldſtændig. Men naar vi komme i hin fuldkomnere Verden, da ſkal dette ufuldſtændige ophøre: ligeſom vi i vores Barndom tale barnagtig, har barnagtige Lyſter, giøre barnagtige Slutninger, men i en moednere Alder aflægge dette barnagtige. Thi alt hvad vi her ſee, det ſee vi kun, ligeſom i et Speyl, i et dunkelt Billede; Men hiſſet ſkal vi ſkue det nær ved og umiddelbar. Hvad jeg her kiender, det kiender jeg kun ſtykkeviis; men hiſſet ſkal jeg kiende det med den ſelv ſamme Klarhed, hvormed jeg kiender mig ſelv. Kap. XIV. 13-17. Derfore vil jeg, at den, ſom beder i et ubekiendt Sprog, beder ſaaledes, at han tillige forklarer Indholdet af ſin Bøn i et bekiendt Sprog. Thi naar jeg beder i et fremmed Sprog, ſaa er Meeningen af min Bøn uden al Nytte for den Chriſtelige Meenighed, uagtet jeg beder ved den af den Hellig Aand ſkiænkede Gave. Hvad følger nu deraf? Dette: Lader os bede ved den af den Hellig Aand ſkiænkede Gave, dog ſaaledes, at Indholdet af Sangene er fatteligt for Tilhørerne. Thi, endſkiønt du takker GUd ved den Hellig Aands Gave, hvor kan dog den Ulærde ſige Amen til dine Takſigelſes-Bønner, da han ikke veed, hvad du har bedet? Din Bøn maa være nok ſaa kraftig og rørende, ſaa opbygges Tilhørerne dog ikke derved. Kap. XIV. 22. Paa ſamme Maade er ogſaa den Gave at tale fremmede Sprog en overnaturlig Gave, ſom ikke er meddeelt for de Chriſtnes, men for de Vantroendes Skyld, paa det Evangelium kunde prædikes for diſſe i deres eget Sprog. De ſidſte Ord i det 33te Vers: ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων forbindes med det følgende Vers, og overſættes ſaaledes: Ligeſom det er brugeligt i alle Chriſtne Meenigheder, ſaaledes ſkal ogſaa Qvinderne

derne i eders tie ved de offentlige Forſamlinger. Til Slutning oplyſes de bibelſke Navne paa den Hellig Aands overnaturlige Gaver, hvorom der ikke endnu er handlet i det foregaaende, nemlig: πνεῦμα, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας, πνεῦμα χάριτος, χρίσμα, χάρισμα θεᾶ, ἐνεργήματα.

Berlin.

Hos Haude og Spener er til Kiøbs: Conſiderations ſur les principes moraux & caracteriſtiques des Gouvernemens; par Mr. Weguelin, Profeſſeur en hiſtoire à l'Academie Royale des Gentilshommes, 1766. 200 Octav-Sider. Her ere tvende Spørsmaale at afgiøre: Det første angaaer Oprindelſen til det Borgerlige Sælſkab i Almindelighed: det andet underſøger Kilderne og Grundene til den forſkiællige Regierings-Maade hos forſkiællige Nationer i Beſynderlighed. Fra Menneſkenes naturlige Drift til Sælſkab kan man endnu ikke ſlutte til det borgerlige Sælſkabs Virkelighed, og endnu mindre til dets beſynderlige Indretning. I at underſøge begge Spørsmaale maa man nøye adſkille de hiſtoriſke Efterretninger fra de philoſophiſke Betragtninger. Det borgerlige Sælſkab kan i det philoſophiſke Lys have et ſtort Skin, ja en indtagende Glands. Men naar man anhører Hiſtorieſkrivernes Fortælling om dets første Stiftere, ſaa faaer Oprindelſen til den borgerlige Regierings Forfatning langt anden Udſeende. Imidlertid har de naturlige Tilboyeligheder, Folkeſlagenes Sæder og Sædvaner altid haft ſtor Indflydelſe i deres borgerlige Forfatninger. Den berømte Hr. Prof. Weguelin vil i anførte Skrift forklare Regiere-Maadernes Oprindelſe, Fremgang og Forandringer af den menneſkelige Natur og tillige af adſkillige Folkeſlags Hiſtorie. Fornøyelſe er den menneſkelige Naturs første og fornemſte Følelſe. Af Fornøyelſes, Beundrings og den børnlige Ærbødigheds Bevægelſer er Regierings-Forfatningen opkommen hos Ægypterne, Aſſyrerne, Perſerne og Chineſerne. Fra diſſe naturlige Bevægelſer ere de overlagte Følelſer af Egennytte og Berømmelſe forſkiællige. Hine ere fødte af Phoeniciernes, Tyrernes, Kartagi-

taginenſernes og i de nyere Tider af Venetianernes og Hollændernes Handels-Stater; diſſe af Grækernes, Romernes, Schweiſernes ſtridbare Stater, ſom er bygte paa Ærens Grundvold. Følelſe af Religionen er en Moder til Deſpotismus. Af den naturlige, den overlagte og af Religionens Følelſe ere Monarkier opkomne i Europa. Hele Værket indeholder, foruden Præliminær-Diſcourſen, fem Afdeelinger: om de vilde Folk; om de politiſke Stater, ſom ere opkomne af de naturlige Følelſer; om de Stater, ſom have deres Grund i de overlagte Følelſer; om de Stater, ſom ere oprettede ved Religionens Følelſe; og endelig om de borgerlige Regieringer. I den første Afdeeling, ſom indeholder tolv Kapitler, handles om Levemaaden, om den forſkiællige Charakter hos de Vilde, der boe i Orkener, paa Øer eller Bierge; om Grønlændernes grove Sæder, om Caraibernes Grumhed, om Negernes Ufølelighed og Dumhed, om de ſydlige Amerikaners ſtridbare Geiſt, om Tartarernes Erobrings-Geiſt og om Araberne, ſom ere de ſydlige Tartarer. *En Caffers kolde Blod er mere at frygte for end en Caraibers hidſige Vildhed*, ſiger Prof. W., med et hidſigt Menneſke, ſom farer blindt paa, kan man ofte læt blive færdig, og i Øyeblikket tage Værgen fra ham; men et ſtadigt, ſtille og ſadt Menneſke kaffer een meget meer at beſtille. *Et hidſigt Menneſke giør undertiden for meget, undertiden for lidet; men et ſindig Menneſke giør beſtandig, hvad han ſkal giøre.* Man finder flere ſaadanne ypperlige Anmærkninger i dette Værk. Den anden Afhandling indeholder i ti Kapitler en Betragtning om de naturlige Følelſer og de første borgerlige Sælſkaber i Ægypten, Aſſyrien, Babylonien, hos Chineſerne og Perſerne. I den tredie Afdeeling følger i to og tive Kapitler Forklaringen paa de overlagte Følelſer og Regierings-Formen hos Phoenicierne, til Tyrus, Kartago, og om Venetianernes og Hollændernes Handels-Geiſt; om Grækernes Begiærlighed efter Roes og de fri Republikers Oprindelſe af Ærens Drift; om Spartanernes Forſvars-Geiſt og om Athenienſernes Kiærlighed til Frihed; om Romernes Ærgierrighed og Schweiſernes Grundſætninger. Den fierde Afdeeling foredrager i ſexten Kapitler, Begrebet om Religionen, Regieringens Indretning hos Jøderne, Mahomedanerne, hos Tartarerne, Japoneneſerne, Peruanerne,

Pavens

Pavens Hierarchie, Jeſuiternes Regiering i Paraguay, og hosføyer almindelige Anmærkninger over de politiſke Grundſætninger, ſom tages af Religionen. Endelig foredrages udi den ſidſte Afdeeling i tyve Kapitler Grundbegrebet af de ſælſkabelige Følelſer, deres Oprindelſe, de nordiſke Folkes Charakter, deres National-Forſamlingers Beſkaffenhed, Oprindelſen til Jus repræſentativum, Inddeelingen af Rigs-Stænderne i Tydſkland, Sverrig, tilſorn i Frankrig, i Spanien, af den eeneſte Rigs-Stand i Pohlen, Videnſkabernes Oprindelſe, Politiens Indretning i de Europæiſke Stater, og Sammenligningen imellem de monarkiſke Stater.

Paris.

Guillyn har forlagt: Hiſtoire critique du Gouvernement Romain, où d'après les faits hiſtoriques on developpe ſa nature & ſes revolutions, depuis ſon origine juſqu'aux Empereurs & aux Papes. 1765. in 12mo. Vi glæde os ved at kunne bekiendtgiøre vore Læſere en Bog, ſom er ſkreven med en **Monteſquieus** Geiſt. Det er et Værk fuld af de ſkarpſindigſte Jagttagelſer og nye Udſigter, ſom ey aleene i den gamle romerſke Hiſtorie giør os de fortræffeligſte Tieneſter, men kan og lære, hvorledes vi maa udarbeyde andre Deele af Hiſtorien paa en pragmatiſk Maade. F. viſer os ved en kritiſk Sammenligning af Hiſtorieſkriverne de hemmeligſte Driveſiære til de mærkværdigſte Begivenheder i Staten. Anfører han mangen Gang Formodninger, ſaa veed han at giøre dem ſaa trolige, at man, ſaa at ſige, nødes til at antage dem for Vished. I Indledningen klager han over de ſtore Vanſkeligheder, han har fundet for ſig, ved at paatage ſig dette Arbeyde, fordi de ældſte Efterretninger af de Romerſke Hiſtorieſkrivere ere meget ufuldkomne og uvisſe. De Mørkheder, hvorudi **Livius** og **Dionys af Halikarnaſs** føre os ved at fortælle de ældſte Romerſke Hiſtorier, tilſkriver F. de uſikkre Efterretninger, ſom de har fulgt. Hos **Dionys** i det mindſte ſeer man tydelig, at Følgen af hans Fortælling ikke paſſer ſig til dens Begyndelſe. Han troer iblant andet at finde Aarſagen derudi, at de antoge Ord, ſom i de ældſte Tider havde en anden Betydning, efter den Betydning, ſom var brugelig i deres Tider, f. Ex. de Ord Plebs, Comitia Centuria-

turiata. Han giør vel i, at han ved Begyndelſen af Værket ſelv ikke indlader ſig i Underſøgelſe om Roms Grundlægning. Thi i denne Punkt ere Hiſtorieſkriverne fulde af Modſigelſer. Han handler derfore ſtrax om Romuli politiſke Anordninger. Det fornemmeſte Træk i Romernes Charakter var ſtridbar. Leurs enfans naquirent dans un camp; élevés au milieu des armes, ils furent des ſeroces Guerriers. Han underſøger Roms Stats-Forfatning i Kongernes Tider, i ſær Patriciernes Forhold til Folket, Auſpiciorum og Auguriorum Sædvane. Dernæſt underſøges de Forandringer, Servius Tullius har foretaget ſig i Staten, og de fornemſte Begivenheder igiennemgaaes nøye efter Tids-Følgen. Om Decius Mus, en Søn af den Conſul, der devoverede ſig, ſiges: Decius, montrant au peuple l'image de ſon pere revetue de cet habillement ſacré avec lequel il s'offrit en ſacrifice à la tete de ſes Legions, demnnda ſi une telle victime avoit été propice, & ſi jamais holocauſte fut plus agréé du ciel. Il tourna en ridicule les chimeres des Patriciens, leur diſant, que leur origine n'étoit point un myſtere, qu'ils n'étoient point une race céleſte, comme ils vouloient les perſuader, & que l'origine de leur nobleſſe venoit uniquement de ce qu'ils avoient pu autrefois nommer leurs peres, avantage qui leur étoit certainement commun avec eux, puiſqu'il oſoit ſe flater de deſcendre d'un des plus grands hommes qu'ait produit la Republique. Ainſi les Patriciens perdirent leur derniere prerogative. I øvrigt ſkriver F. paa de fleſte Steder meget levende.

Anmældelſer.

Paris. Her er udkommen Elemens de l'Hiſtoire Romaine, diviſes en deux parties, avec des Cartes & un tableau analytique, par M. *Mentelle.* —— 1766. 494 S. i 12mo tilligemed nogle Land-Kort. I Forberetningen til denne Bog, ſom egentlig er beſtemt for den Kongelige Cadet-Skole, handler F. om Nødvendigheden, Brugbarheden og den gode Indretning i Lærebøgerne eller Udtogene af ſtørre Værker. Derpaa følger en Indledning, hvorudi handles om de gamle Kongeriger Latium og Alba. I den første Afdeeling følger den phyſiſke og politiſke Geographie om Italien,

i den

i den anden handles om den Romerske Rets, juris publici &c. Oprindelse og Fremgang. Siden taler F. om Romernes Krigs-Væsen; fremdeles om deres Gudstieneste, Sæder og Skikke, og hvad der angaaer Huus-Væsenet. Dernæst om Handelen og Søefarten. Den 6te Afdeeling er chronologisk, og angiver de fornemste Epoquer i den romerske Historie. I den anden Deel følger Begivenhederne selv. Alting er meget kortelig afhandlet; dog finder man ikke lættelig nogen hidhenhørende Materie, som jo er foredraget.

Wien. Kraus har Aar 1765. trykt J. B. Mich. Sagar Lib. de aphthis pecorinis, an 1764. cum appendice de morbis pecorum in hac provincia. Oktav paa 23 S. Man maa ikke lade sig afholde fra dette Skrifts Læsning ved den yderlig forsømte Reenhed i Skrivemaaden, da F. beskæftiger sig mere med Tingene end med Foredraget. Den første Sygdom bestod udi Kopper i Munden og Svælget, formodentlig ogsaa i Maven og Tarmene: den endtes med Klovenes Affalden, i sær paa Faarene, men var ellers just ikke dødelig. Honning, og Vand kogt med Roer, var det tienligste. Overalt misbilliger F. de alt for modbydelige tillukte og dampige Stalde, og ønskede at see dem bygte saa luftige som i Ungarn. Han raader til større Brug af Salt, klager over de stinkende Damme, og beskriver nogle i Mæhren antagne Midler mod Qvæg-Sygen.

Basel. Hr. Peter Otto Kürn har udgivet en Disputats de Malo hysterico, 4½ Qvart-Ark. Enhver Sygdom fremstiller sig snart hos hver Patient i en Gestalt, som deels er mærkelig, deels umærkelig forandret. Man kan derfor ikke tage Lægerne ilde op, at de afhandle en Sygdom meer end en Gang, thi de finde ved de Syges Seng immer Leylighed til at iagttage nye Tilfælde og Opdagelser ved een og samme Sygdom. Men ingen Sygdom geleydes med saa mangfoldige og heel uventede Tilfælde, og indfinder sig under saa meget forskiellige Skikkelser som Moder-sygen eller Malum hystericum. I anmældte Skrift udføres Benævnelsen, Symptomata, Tegnene, Aarsagerne og Lægemidlerne, og de foredragne Sætninger stadfæstes med lærde Vidnesbyrd og Anmærkninger af de berømteste Læger. Den duelige F. beklager alene, at han ikke har kunnet faae den berømte Engellænders Whytt nye Tractat, og brugt samme ved sin Afhandlings Udarbeydelse.

No. 12.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de Mart. 1767.

(Beslutning paa Recensionen i forrige No. om Hr. Doct. P. Rosenstands Prædikener.)

De Prædikener, som indbefattes i denne første Deel, ere 19 i Tallet. Vore Læsere maa ikke tænke, det nogensinde er vor Agt her i dette Uge-Blad at giøre stor Væsen af alle de mange Prædikener, som i disse Tider strømmevis udvælde fra Presserne. Men af saa berømmelige, lærerige og grundlærde Taler, som disse, skulde man maaskee ey ugierne have læst et kort Udtog forestillende deres Hoved-Indhold. Men vi ville dog ikkun af den første Prædiken levere saadant et Udtog, haabende, det skal være nok til at undskylde os for Resten. Naar vi ikke vilde geraade i en alt for stor Vidtløftighed, maatte vi nøyes med blot at anføre enhver Prædikens Hoved-Deele. Dem kan man eftersee i Skriftet selv, og enhver veed, at en Prædiken maa have sine Deelninger. Men desuden skulde man endda af disse Hoved-Deele aldrig kunne see eller troe, hvad for en riig Skat af christelige Leveregler derunder ligger skiult og forborgen. Saa mange smaa Aphorismer, som enhver Hoved-Deel indbefatter, fast ligesaa mange korte og fyndige moralske Lærdomme, der alle have endten deres Grund eller Anledning i Indgangens og Textens Ord. Just denne disse Prædikeners Riigdom forvolder vor Recensions Fattigdom, og saaledes vilde deres mangfoldige korte Fyndighed have forvoldet dens større Magerhed, naar vi, for at undgaae Vidt-

løstighed, maatte indskrænke den til Hoved-Deelenes Anførelse. Smaa Leyligheder og efter Anseelse ubetydelige Omstændigheder har skaffet den Høylærde Prædikant riig Materie til mangfoldig Opbyggelse paa de Steder, som andre Prædikantere af et mere indskrænket og kortere Skarpsindigheds Syn skulde tænke der var intet at sige over. Af den Aarsag ville vi kun stadfæste det almindelige Begreb, vi har givet om disse Prædikener, med følgende Uddrag af

I. Prædiken paa Første Advents Søndag. Exord. Psalm. XL. 8. See jeg er kommen; i Bogens Rolde er skrevet om mig. Ordene vise

P. 1. en Spaadom om Christi Komme. 1. Her tales om Messiæ Person. See Ebr. X. 5, 6, 7, hvor Ordene hentydes paa Christum. 2. Der var skrevet om ham i Bogens Rolde, før han kom. 3. Ved Bogens Rolde forstaaes den Hellige Skrift. 4. Det hedder, der er skrevet, efter den prophetiske Stiil, der taler om det, der vist skulde skee, som det allerede var skeet. Mange Spaadomme, som skulde skrives om Christo i Bogens Rolde, vare endnu ikke skrevne, da David skrev dette. 5. Der blev skrevet om ham for det Gamle Testamentes Fædre, som behøvede at forsikres om hans Komme, skiønt de ikke skulde opleve den. 6. Hvad GUD lover i Skriften at skulle skee, det maa man troe, efter Fædrenes Exempel, lige saa vist, som det var skeet. Det skeer, naar Guds Time kommer. Da Tidens Fylde kom, da kom Christus.

P. 11. Christi Komme efter Spaadommen. 1. Man regner sædvanlig 3 Slags Komme. a) Hans Komme til Verden i Kiødet, b) hans Komme til Mennesker ved Naaden, c) hans Komme til Dommen. 2. Her handles ikke om hans Komme ved Naaden. Men den er os dog nødvendig, om den første skal være nyttig og den tredie glædelig for os. 3. Hans Komme til Jerusalem har givet Anledning til Advents-Søndag. 4. Derhen maatte han komme for at giøre Guds Villie, som var Hensigten af hans Komme i Kiødet. 5. 6. GUD vilde han skulde komme derhen, for, som et Forsonings-Offer, at lide for al Verdens Synder.

Denne hans Komme betragtes i disse første Textens Ord: Og der de komme nær til Jerusalem og vare komne til Bethphage hos Oliebierget, da sendte JEsus to af sine Disciple og sagde til dem. I Anledning af disse Ord betragtes

P. 1.

P. 1. Christus nærmende sig til Jerusalem, hvorved mærkes

A. Det Sted, han nærmer sig til: 1. Det var Jerusalem, hvorhen han efter sin Faders Villie frivillig gik sin Lidelse i Møde. 2. Vi bør altsaa gaae, hvorhen Gud kalder os, skiønt vi der vente Modstigelse og Fortred. 3. Derudi viiste han sin Lydighed mod sin Himmelske Faders Villie, 4. en Lydighed, der var langt større end Abrahams, og et Beviis paa hans Menneske-Kierlighed. 5. Vi Christne bør derudi følge hans Fodspor ved taalmodig at lide, og gaae forudseete Lidelser i Møde. Saaledes traadde de Hellige Apostler og Martyrer i JEsu blodige Fodspor. 6. Guds Ømhed skaaner os for saadanne Lidelser i vore Tider. Men enhver kan dog finde paa den Vey, han efter Guds Villie bør gaae i Verden, de Lidelser for sig, han med Taalmodighed bør gaae i Møde. 7. Han bør og kan i den Henseende ikke med Villighed klage over Guds Strænghed derudi og hans alt for hagrde Medhandling. 8. En Christens Lidelser kan være ham selv og andre meget nyttig. Men Christi Lidelse var ikke nyttig for ham, men for os aleene. 9. Man maa i Forveyen bevæbnes ved Naadens Kraft med Taalmodighed mod Dødens visse og andre uvisse Lidelser. 10. Den Kraft maa en Christen ubbede sig af Gud, og selv i Forveyen lave sig til Strid, selv bevæbne sig dermed. 11. Han maa fatte og bevare det Forsæt ganske at undergive sig Guds Villie i alt hvad han skal lide. 12. Dette Forsæt maa være bestandigt og betænksomt, ikke for hidsig, overilet, og dristig. Saa sagde Peder, han vilde gaae i Døden med Christo, men hans Frimodighed forlod ham. Saa sagde alle Disciplerne, men de forlode Christum og flyede. Saa have nogle løbet ubetænksom efter en Martyr-Krone, men de have tabt Modet, naar de ere komne i Striden. 13. Christus havde sine Disciples med sig paa Reysen til sin Lidelse. Nogle Mennesker kan af Utaalmodighed ikke lide andre hos sig, naar de forudsee og vente noget, de skal lide. 14. Nogle ville vel have Folk hos sig, men ikkun for at beklage sig, og de Fornuftigste blant dem ville have dem, for ved deres Medynk at trøstes. 15. Christus havde sine Disciples hos sig, ikke for at trøstes af dem, men for at trøste og lære dem, og derved gisre vel imod dem. 16. Han havde dem og hos sig, for paa Veyen at bruge dem til det, han efter sin Faders Villie skulde gisre.

B. Det Sted de vare komne til. 17. Dette var Bethphage, ſom ſkal have været beboet af Præſter, hvor og formodentlig ſkal have ſtaaet det af Chriſto forbandede Figen-Træ. 18. Man kunde i dette Sted ſøge et dobbelt Sindbillede, grundet paa de 2de foregaaende Formodninger. Men Prædikanten vil følge Hiſtorien. Under ſaadanne Sindbilleder erindrer man ſig kun, hvad man ellers veed af andre Skriftens Ord. 19. Evangeliſterne Johannes og Mathæus ſynes i denne Chriſti Reyſes Hiſtorie at modſige hinanden, hvilken Modſigelſe forſvinder, naar man forſtaaer dem ret og ſaaledes, ſom Hans Høyærværdighed her har forklaret dem. 20. Det er nyttigt at høve ſaadanne Vanſkeligheder, hvoraf Læſere kan tage Anledning til Tvivl, og Religions-Spottere til at knytte Knuder, ſom ey alle give ſig Tid til at løſe. 21. Bethphage laae ved Olie-Bierget. Ved dette Sted viiſte Chriſtus ſig baade i ſin dybe Fornedrelſes og Ophøyelſes Stand. Et Sted gior intet til vor Tilſtand, ſom efter Guds Villie paa eet og ſamme Sted kan forandres. 22. Derfra ſendte Chriſtus ſine Diſciple.

P. II. Chriſtus ſendende to af ſine Diſciple. 1. De ſkulde ſendes fra dette Sted, paa denne Tid, til denne Bye, hvor de ſkulde finde Aſeninden. Guds Viisdom afpaſſer alle Ting indtil de mindſte Omſtændigheder af Sted og Tid. 2. Chriſtne, der ey ere alvidende, maa vælge den rette Tid til deres Gierninger efter Omſtændighederne. 3. De tage ikke Feyl, naar de bevare det oprigtige Forſæt at giøre hvad Gud vil, i hvad Stand, Embede og paa hvad Tid og Sted dem gives Leylighed dertil. 4. Det hør til den Lydighed man ſkylder Gud og Chriſto, at lade ſig ſende, hvortil og naar de ville, og til beſynderlige Forretninger bør man have beſynderlige udtrykkelige Befalninger. 5. Man ſkal ey alene lade ſig lære af Chriſto, men endog ſom hans Diſcipler giøre hans Villie. 6. Alle ere ſendte af Chriſto til Chriſtendoms Pligter. Enhver bør i ſin beſynderlige Stand og Embede giøre det han er ſendt til. 7. Chriſtus maa have haft ſin viſe Aarſag, hvi han ſendte to, ey flere, ey een alene. 8. Gud forordner til enhver Gierning hvem og hvor mange han vil. Enhver bør giøre hvad ſit er. 9. Man bør ikke være misfornøyede med, at andre ſendes og ikke vi, at vi ſendes og ikke andre, at vi ſendes med andre og ey alene til nogen Forretning. 10. Flere ſendte til een Forretning bør hielpe hinanden i at giøre Guds Villie,

og

og 11. betragte ſig ſelv ſom een Herres Tiener. 12. Endog i verdslige Tieneſter bør det ſaa være og derved befordres Eenighed. 13. Denne maa i ſær Chriſti Tienere beſtitte ſig paa. 14. 15. 16. Der ere viſſe Ting hvortil to ſendes: To i Ægteſkab til at avle Børn: To i Kirken, Lærer og Tilhører: To i Staten, Regent og Underſaat. Der er det, hvortil alle ſendes, nemlig at vandre paa Chriſtendommens Vey. Alle bør giøre ſit. Alle bør villigen gaae den Vey, hvorhen Gud ſender dem. Af Diſciplernes Sendelſe, af Sendelſen ſelv, og de Sendtes Tal har Prædikanten taget Anledning til alle diſſe lærerige Betragtninger.

Saa vidt og ſaa vel har han vidſt at udbrede endogſaa de mindſte hiſtoriſke Omſtændigheder. Man kan i den Henſeende med Sandhed ſige, at der end ikke er et Ord i Skriften, ſom jo kan giøres nyttig til Lærdom, lad være dette juſt ikke er Meeningen af 2 Tim. III. 15. 16. Thi der meenes uden Tvil den Lærdom, ſom et Sted endten umiddelbar indbefatter, eller ſom naturligen følger af den umiddelbare Lærdom. Enhver hiſtoriſk Omſtændighed er vel ikke antegnet for juſt at lære det, hvortil en færdig Indbildnings-Kraft kan anvende den. Saaledes kan og tør man vel ſige, at Chriſtus, i det han ſendte 2 af ſine Diſcipler, har juſt ikke dermed tænkt paa eller henſigtet til de 2, der ſendes i Ægte- Lære- og Regiere-Standen. Men H. H. troer, at ſaadanne ey ubeqvemme Anvendelſer vel kan bruges i Prædikener, naar man ey udgiver dem for andet end det de ere. Dette kan man viſt ikke nægte, at de jo kan tiene eenfoldige Tilhørere til ſtor Opbyggelſe. Vore Læſere behage da af dette den første Prædikens Udtog at ſee, hvad Plan H. H. i de øvrige har fulgt.

Gotha.

Hos Johann Chriſtian Dietrich er trykt: **Troſt eines treuen Lehrers beym Antritt eines neuen Amtes. — Antrittspredigt am vierzehenden Sonntag nach Trinitatis 1765 über Luc. XVII. v. 11-19 in der Deutſchen Kirche zu St. Petri in Kopenhagen, gehalten von** M. Balthaſar Münter, **Paſtor an obgemeldeter Kirche.** Den foregaaende Bøn er lømpet efter Prædikenens Indhold. Prædikanten tiltaler Gud med en aandelig Veltalenhed

lenhed angaaende sit Kald, sin Bekymring ved dets Tiltrædelse, og sin Trøst i denne Bekymring. —— I Indgangen forestiller han 1) en troe Lærers Bekymring ved sit nye Embeds Tiltrædelse: Hvo der kiender det Embeds Vigtighed, som prædiker Forsoningen og kalder Menneskene til Deelagtighed i Guds Naade i Christo; Hvo der ikke er nogen Fremmed i sit eget Hierte, og føler tillige i sit Kiød den almindelige Uduelighed til det Gode; Hvo dermed endelig forknytter et tydeligt Begreb om Guds strænge Retfærdighed, der vil kræve det forsømte Faars Blod af dets utroe Hyrdes Haand; den kan ikke udlægge JEsu Sendebud dette til nogen Frygtagtighed, om de ved enhver Forandring i deres Embede, ja ved Betragtning over enhver dertil henhørende enkelt Pligt med Bævelse og i en ydmyg Følelse af deres Uformuenhed udraabe: HErre! dersom Du vil tilregne Synder, hvo kan da bestaae for dig? Prædikanten kan ikke sige sig frie for denne Bekymring, da han skal aflægge sin Frelser denne dyre Eed: Saa sandt du, HErre, lever, vil jeg ingen af de Siæle forsømme, Du har anbetroet mig. 2) Den Trøst, som de, der befinde sig i denne Bekymring, maa sukke efter. Da deres Embede selv anbefaler dem den helligste Pligt, at oprette de bedrøvede og nedslagne Gemytter, saa maa de selv kiende de Kilder, hvoraf at øse Trøst i Bekymring. De maa ile derhen, og da høre de allerede underveys denne deres Frelseres vedergvægende Røst: Frygt dig ikke! thi jeg er med dig: viig ikke! thi jeg er din GUd, jeg styrker dig, jeg hielper dig, jeg opholder dig ved min Retfærdigheds høyre Haand. Ogsaa denne guddommelige Trøst finder Prædikanten i sin Bekymring. Iblant de Trøstninger, som kan oprette en bekymret Lærers Mod, er denne den Mægtigste, at han veed, at GUd selv har indstiftet hans Embede, at han beskytter og forsvarer den præstelige Stands Rettighed, Ære og Anseelse. Et mærkværdigt Exempel gives derpaa i Dagens Text, hvor de 10 Spedalske henvises at fremstille sig for Præsterne, efter Mosis Befaling 3 M. B. XIII. 2. XIV. 2. —— Han har da foretaget sig i Texten at afhandle en troe Lærers Trøst ved sit nye Embeds Tiltrædelse. Denne Materie afhandler han i tvende Deele. I den første betragter han denne Trøst i Almindelighed. I den anden betragter han den i en Anvendelse paa sin egen Person. Afhandlingen viser for

det

det første de Grunde, hvoraf denne Trøst flyder. Den første Grund er den Betragtning, at det Embede, som Lærere og Prædikantere føre, er ingen menneskelig Opfindelse, men at den præstelige Stand er en Orden, som GUd i det gamle, og Christus i det nye Testamente selv har indstiftet, for derved at underholde sit Folk i sin Kundskab og i Lydighed mod sin Villie. Den anden Grund er den Overbeviisning, at han virkelig af GUd er kaldet til dette af ham selv indstiftede Embeds Værk. Den tredie Grund er det Haab, han ved og om sin nye Meenighed kan giore sig, at han udi denne skal see sit Embeds Øyemærke opfyldt, som bestaaer derudi, at den derved kan underviises i Troens Lære, at Troen selv udi den ved Guds Ords Prædiken kan opvækkes og Kierlighed antændes. Den fierde Grund er hans eget gode Forsæt, med Flid at ville opvarte sit Embede, hvilket han som en redelig Lærer ved dets Tiltrædelse har fattet. Dernæst viser Afhandlingen for det andet, hvad denne Trøst virker hos en Evangelii Lærer. Først virker den Frimodighed til at prædike Religionens Sandheder; Mod til at gaae alle de Farer i Møde, som kunne møde ham paa denne hans Løbebane; en behagelig Følelse af den søde Fornøyelse, han forud finder over sit Embeds tilkommende velsignede Frugter. Dernæst virker den en hiertelig Taknemmelighed, formedelst hvilken det ædle Hierte, der ved de guddommelige Velgierningers mægtige Baand er knyttet til sin Gud, sukker efter de Leyligheder, da dets ædle Drift kan udbryde og vise sig offentlig i sin Styrke. Denne Trøst bliver herefter med samt disse sine Grunde og Følger i den Anden Deel af Prædikanten anvendt paa hans egen Person. Endelig bliver denne Prædiken, som overalt er prydet med den Veltalenhed, der sømmer en christelig Prædikant, besluttet med Velsignelser over Kongen og det ganske Kongelige Huus, over Kirkens Patron, over den hele Geistlighed, Prædikantens Medarbeyder i Besynderlighed, og Meenigheden.

Bremen.

Hos G. L. Förster er til Kiøbs: Kern der Sittenlehre JEsu und seiner Apostel, in Grundrissen der Predigten über die Fest- und Sonntags-Episteln nebst einigen Buß- und Passions-Betrachtungen von D. Johann

hann Carl Koken, Superintendenten der Evangelischen Kirchen und Schulen in Hildesheim. 1766. 22 Okravark. Af Overskriften skulde man snart giøre sig Haab om at faae i dette Skrift en ordentlig, kort og fuldstændig Afhandling om den christelige Sædelære. Men den fortiente Hr. Superintendent skriver selv i Fortalen: „Man kan bebreyde „ mig en mærkelig Ufuldkommenhed i Henseende til Forbin„ delsen af de foredragne Lærdomme. Det Heele, vil man „ sige, er ikke behørigen affondret i sine Deele. Alting ligger „ adspredt imellem hinanden. Man læser undertiden et Ind„ hold om Dydens Fuldendelse, da man endnu ikke har viist „ dens Begyndelse og egentlige Oprindelse. Jeg tilstaaer alt „ dette. Men hvo som veed, at vi Prædikantere i vor Kirke „ ere bundne til visse foreskrevne Texter, og disse ikke til os, „ han vil herudi intet lægge mig til Last. Man maatte altid „ falde i det Tvungne og Unaturlige, naar man i Anledning „ af Evangelierne og Epistlerne vilde afhandle den hele Christ„ ne Troes- og Levnets-Lære, og det i selv samme Orden og „ Forbindelse, som man finder den i en akademisk Lærebog." Herudi har F. Ret. Man har alt for længe siden anmærket, at alle Arter af Aargange over bestemte Texter har noget tvungen hos sig, og at ingen kan udføres, uden at giøre Vold paa Texten, eller sætte den til Side. Men desto fuldkommere vil dette begyndte Arbeyde blive, naar F. bringer sit Forsæt til Virkelighed, og samler de Materier, som her ere afhandlede og adspredte, i en sammenhængende Orden. Jo større Moralens Misbrug er paa Prædikestolen, og jo nødvendigere dog tillige en Anviisning er til den virksomme Christendom og Forklaringen over de christelige Levnets-Pligter; desto mere fortiene gode Mønstre paa moralske Prædikener at giøres almindelige og anprises. Til saadanne høre nærværende Afridsninger. Hr. Superintendenten leverer ikke Skallerne, men Kiærnen af JEsu Sædelære. Han er ingen Ven af Aesthetiken, der mere og mere ubbleder sig paa den theologiske Lærestoel, da Alting skal indrettes efter den grædske og romerske Veltalenheds Mønster, da Texten neppe berøres, og Foredraget i sær gaaer ud paa, at Taleren kan indhøste Beundring og Roes af sine Tilhørere. Han troer, at, naar denne Smag skulde blive endnu almindeligere, da vilde JEsu Rige mere tabe end vinde derved. Han giør sig derimod Umage for at sætte

te forud en fattelig Forklaring af de apostoliske Lectioner, deraf at uddrage Hovedsætningen, afdeele den behørigen, og udføre den grundigen. Veltalenheds Kunster, og opsvulmede Prydelser, har desuden ikke Sted i blotte Afridsninger. Om disses Oprindelse meddeeles en kort og mærkværdig Efterretning i Fortalen. Samme udledes af en Forordning, som den fromme Hertug Ernst af Sachsen-Gotha udgav, og F. besidder to Aargange af saadanne Udkast, nemlig fra begge Aarene 1667 og 1668, hvilke i Følge denne Forordning bleve opsatte. I Hamborg skal Hr. Erdmann Neumeister i Aaret 1722 have giort den første Begyndelse med Texternes Udgivelse, og strax derefter faaet mange Efterfølgere paa dette og flere Steder. Denne indførte Skik, som nu hist og her i Tydskland fornemmelig er bleven til en Sædvane, med at udgive i Forveyen paa Tryk, Indholdet af den Prædiken, der skal holdes, har sin store Nytte; men er ogsaa megen Misbrug underkastet. Endnu ville vi alene erindre om disse Afridsninger, at der til de fleste er i et kort Anhang føyet en tydelig Underretning om Festernes og Søndagenes Benævnelse, om Oprindelsen til deres Helligholdelse, og andre Omstændigheder, hvilken vil være kiærkommen for mange Læsere, som ikke ere i Stand til at søge sligt i andre Skrifter.

Warschau.

I indeværende Aar er udkommen: **Betrachtungen über die Umstände der Dissidenten in Pohlen.** 4 Ark i 4to. Dette Skrift er forfattet i det Franske og Tydske Sprog. Indholdet bestaaer kortelig i følgende Sætninger. Tids-Punkten af Polakkernes største Magt maa ikke sættes paa den Tid, da den Katholske Religion alene herskede i Landet. Jagello giftede sig med Ludwigs Datter, og Litthauen, det hvide Rusland, Podlachien, Volhynien og Podolien bleve forbundne med Pohlen som Provinzer. Strax efter sin Formæhling bemægtigede han sig endnu det røde Rusland, og hans Efterfølgere forsøgede Kongeriget fremdeles ved at indrage Preussen, Liefland, Curland, Wallachiet, Moldau og Ukraine. Fordi alle disse Provinzer vare af Græsisk Religion, saa udgiorde Grækerne fra Jagello af indtil Reformationen $\frac{3}{4}$ Deelen af den hele Pohlske Nation. —— Under Sigismundi den Førstes og

Andens Regiering antog Preussen, Liefland, Curland, den største Deel af lille og store Pohlen, ligesaa vel som Litthauen, samt alle Store og den største Deel af Adelen den Protestantiske Lære, saa man ved Sigismundi Augusti Død neppe kunde tælle een Katholsk Indvaaner mod 7 andre. Den fri Stat tog sin Begyndelse og Stor-Marschallen Firley, en Protestant, udnævnte i Aaret 1573 fri Statens første Rigsdag. Paa samme blev Freden imellem Grækerne, Protestanterne og Katholikerne affattet ligesom Religions-Freden udi Tydskland, og fordi samme i alle Rigs-Slutninger igientages fra denne Tid af indtil vore Tider, saa kan ingen Katholik fragaae, at samme er en Grundlov. Katholikerne, som vare meget svagere, end Grækerne og Protestanterne, agtede sig lykkelige, at de beholdt deres geistlige Godser. Ja i denne Grundlov fra 1573 bleve under Dessidenterne forstaaede Grækerne, Protestanterne og Katholikerne, og denne Benævnelse har ogsaa beholdt denne Betydning, indtil Katholikerne begyndte at udgive deres Religion for herskende, adskillede sig, og kaldte Grækerne og Protestanterne aleene Dissidenter. — Denne unægtelige, i en Grundlov grundede, og for 200 Aar siden oprettede og siden den Tid stadfæstede Liigheds-Ret imellem de 3 forskiællige Religions-Forvandtere i Pohlen, ansægtes nu om Stunder af Katholikerne, som dog indtil Sigismund den Tredies Død udgiorde den mindste Deel af Nationen. De beraabe sig paa en Lov af Jagello, der fordriver Kiætterne af Riget. Men er det ikke taabeligt ved disse Kiættere at forstaae Protestanterne, som først opkom 100de Aar derefter, eller Grækerne, som den Gang udgiorde Tre-fierdedeelen af Nationen. Hvad for en Lands-Herre vil forvise Tre-fierdedeelen af sine Undersaattere Landet? Det er øyensynligt, at denne Lov er stilet mod Husiterne, som den Gang giorde hyppige Indfald i Pohlen, og ødelagde Alting med Ild og Sværd. Den anden Lov, hvorpaa Katholikerne beraabe sig, har en Hertug af Masovien givet imod Lutheranerne. Men denne har mistet sin Kraft, efterat denne Provinz er bleven indlemmet i Kongeriget, eller kan dog ikke udvides over dens Grændser. Den vigtigste Lov, som af Katholikerne anføres, er fra 1632. Den byder, at Dissidenterne fremdeles skulle beholde fri Religions-Øvelse i de Kongelige Kiøbstæder, men, for at undgaae Oprør, ingen Kirker bygge i de Kiøbstæder, hvor

hvor ingen hidindtil har været. Katholikerne vare allerede den Tid Dissidenterne lige i Magt, desuagtet er denne Lov aleene indskrænket til Kiøbstæderne, og Adelen paa Landet tilladt sin fuldkommen Frihed. Ja, i Uladislai den Fierdes Rigs-Affeed blev strax herefter Freden igien fastsat med Dessidenterne i sin hele Omkreds, med det Tillæg, at ingen stridig Lov skulde giøre den Afbræk. Desuagtet har man lagt denne Lov til Grund for alle følgende Indpasser. I Forbundet 1668 blev forordnet, at Kongerne skulde være romersk-katholske; en Punkt, man aldrig havde berørt siden Begyndelsen af den fri Stat. Endelig anføre Katholikerne endnu de Love fra 1717 og fra 1733. I hin betages Dissidenterne fri Religions-Øvelse, og tilstædes dem aleene, at forrette deres Gudstieneste i Husene uden Sang og uden Prædiken, og i denne udelukkes Dissidenterne fra alle Betieninger i Riget og fra den Ret at have nogen Stemme ved Rigs-Forsamlingerne. Med den første vare mange Katholiker selv ikke tilfreds. Man har indskrænket den ved Forklaringer, men den er desuagtet bleven en Kilde til de grueligste Forfølgelser. Vel lod man i Augusti III. Rigs-Fordrag besvære Freden imellem Dissidenterne; men man lagde til, efter Lovens Forskrift fra 1717, og med deres Udelukkelse fra Betieninger. En sælsom modsigende Freds-Besværing! — Men hvorledes ere Dissidenterne komne saaledes tilbage? De stolede paa sig selv og kunde ikke forestille sig, at den ottende Deel af Riget skulde i sin Tid faae Overhaand over de andre syv Deele. Hos Sigismund III. gialdte en fra Dissidenterne borttagen Skole, og en derimod oprettet Jesuiter-Skole meer end en Træfning. Denne Herre var bestandig omringet af Jesuiter, med hvilke han opfyldte alle Provincer. Disse rev Ungdommens Opdragelse til sig, lærte intet mere end det romerske Hofs Anseelse, og dannede utaalelige Borgere. Sagen gik saavidt, at man vilde støde Kongen af Thronen. Han mistede Sverrig, Liefland, Wallachiet og Moldau. Dissidenterne foreenede sig for at giøre ham Modstand. Han brugte List, stiftede den nye foreenede græskiske Kirke, og hans sex og syvretive Aars Regiering forandrede Dissidenternes Tilstand meget. De mistede nogle hundrede Kirker, og Katholikerne toge meget til. Uladislaus IV. forfølgede ikke Dissidenterne, og Joh. Casimir beskyttede dem af Egennytte. I den Oliviske Fred blev fastsat,

at

at alle Pohlske Undersaatter skulde nyde alle geistlige og verdslige Rettigheder efter, som før Krigen, og det efter Rigs-Love ne. Der maatte altsaa efter Folke-Retten i Pohlen, siden 1660., ingen Forandring have skeet uden de svrige Magters Biefald. Joh. Sobiesky beskyttede Dissidenterne, og Republiken maatte 1686 love Czarerne Ivan og Peter at skaffe Grækerne deres gamle Rettigheder igien. Blant de Sachsiske Konger, som vilde have Anseelse af ivrige Katholiker, og intet giorde uden Præsternes Raadførsel, antog Peter den Store sig Dissidenterne med Ivrighed, og det Thorenske Sørgespil vilde have sat ham i Vaaben, hvis ikke hans Død var kommen der imellem. Nu havde de Katholske Præster fri Hænder; de toge fra Dissidenterne Klokkerne af Taarnene, og deres Skoler; de forbøde Daaben, Brudevielser og Begravelser; de ophævede deres Ægteskaber og erklærede Børnene for uægte; de røvede Børnene og satte dem i Klostere; de tvang Folk til at gaae i Messen; trængte sig med Magt ind til de Døende; sloge Kirkens Betientere, lod Liigene ligge paa Gaderne, eller opgravede dem, og kastede dem paa Marken. Kort, Dissidenterne ere i denne Tid trykte paa Tusende Maader, blevne berøvede al Bistand af Retten, deres Gods, ja deres Liv. I Mellemriget 1764 blev Dissidenternes Ansøgning dem afslagen, og aleene lovet dem Sikkerhed for deres Personer og for det, de besad. Men i Fald de forlangede noget videre, skulde de straffes. Paa den sidste Rigsdag raabte hele Forsamlingen, at man skulde belægge dem med Straf som Stats-Røvere, der nogensinde understoed sig at tale til Dissidenternes Fordeel. Man vil og ey engang give disse Tilladelse til at raabe og skrige, ja endog en god menneskelig sindet Katholik maa qvæle Naturens Stemme hos sig, naar han røres af den Ulykkeliges Taarer og Sukke. —— Tilsidst spørger den unævnte Forfatter: Hvorved har Dissidenterne fortient den Grumhed? Har de nogensinde forgrebet sig mod Staten? Har de nogensinde været Kongerne og Lovene ulydige? Eller har de tilsøyet Katholikerne noget Ondt den Tid de kunde?

Halle.

Mag. Joh. Georg Meusel, Medlem af det historiske

ſke Akademie i Gøttingen, har forfærdiget et Skrift de veterum poetarum interpretatione. 6 Ark. At læſe de gamle Digtere er det ſikkerſte Middel til at danne Smagen. Den Nytte, man har af dette Studio, indſkrænkes i alt for ſnævre Grændſer af dem, ſom aleene anpriſe det for Digteren eller i det høyeſte for den der forklarer gamle Digtere. Dette Studium er meget mere bequem til at opvække og vedligeholde Følelſen af det Smukke og Sande. Vor Genie faaer derved den Politur, uden hvilken ingen taalelig Skribent kan tænkes, og ſom yttrer ſig i Foredraget af alle Lærdommens Deele. Vi tale intet om de dybe Indſigter, ſom diſſe Betragtninger forſkaffe os i Siælen ſelv. Men deſto omhyggeligere maa Kunſtdommeren gaae til Værks ved Digternes Forklaring, og i dette Skrift gives ham derfor nogle Erindringer, ſom han har at følge. Indholdet af ſamme ſees alerede nogenlunde af Stilderiet paa denne Fortolkers-Egenſkaber: Sit igitur ille mihi variis omnino litteris tinctus. Probe teneat, qvid ſit verum, qvid falſum, qvid aptum, qvid ineptum, qvid pulchrum, qvid deforme, qvid ſublime, qvid tenue, qvid ornatum, qvid ſimplex. Verbo, veri pulchriqve ſentiendi & cogitandi facultate largiter imbutus ſit. Cum veterum tum recentiorum poëtarum carmina præſtantiora & probata ſedulo legerit is oportet. Si ipſe carminibus pangendis operam nonnullam dederit, eo pluris illum æſtimaverim. Artium elegantiorum, picturæ, ſtatuariæ, ſculptoriæ, ſi non uſum, tamen regulas aliqvantum calleat. Artificum optimorum certe monumenta diligenter conſideraverit facultatemqve de iis judicandi qvandam ſibi acqviſiverit, ut ſenſus pulchri & venuſti eo fortior & acrior animo illius inſit. Hiſtoriam veterem, ejusqve potiſſimum partes, qvæ tempus μυθικὸν ac populorum priſcorum opiniones, conſvetudines, cæremonias, mores complectuntur, probe intelligat. Artem etiam criticam non leviter attigerit. Ante omnia vero illi adſit optima vivendi ratio ex vario hominum uſu & conſvetudine petita. F. viiſer derpaa, hvad der maa iagttages deels for, deels ved Forklaringen, og det i Henſeende til Forſkiællighed af Digtene, man har for ſig. At igientage dette vilde blive for vidtløftig. Nogle Tanker ville vi udtegne. Saaledes viſer han S. 9 hvormeget Kundſkaben om

Poe-

Poetens Levnets-Omstændigheder og Tids-Alder hielper til at forstaae ham rigtig. S. 16 handler han om den Forandring af Tone og Sprog, som maa iagttages efter Beskaffenheden af Digtets Indhold, for at give Foredraget stærkere Liv, og dette mere indtage Tilhørerne for Indholdet, og frembringe hos dem de forønskede Bevægelser. S. 19 viser ved et Exempel af Virgilio, hvorledes man skal giøre Disciplen opmærksom paa Forskiellen imellem det poetiske og prosaiske Sprog. Læreren anvises og S. 25 til at sammenligne Digterne imellem hinanden. Homer og Virgil, Horaz og Uz, give Forf. Exempler, hvorved han oplyser sin Underviisning. Den sidste Deel af dette Skrift fra S. 31 angaaer besynderlige Arter af Digte, efter hvis forskiellige Charakterer Fortolkeren maa rette sig. Han handler i Besynderlighed om Epopee, om Læredigte, om Oder, og om den dramatiske Digtekunst, og viser, hvorledes Kunstdommeren kan af de gamle Mesterstykker i samme drage for sine Tilhørere den Nytte, som vi rettelig troe at have tillagt dem, der læse Digterne.

Regensburg.

I Montags Forlag er forrige Aar trykt: Die electrische Medicin, oder die Kraft und Wirkung der Electricitet in dem menschlichen Körper, und dessen Krankheiten von Joh. Gottl. Schäfer. 9 Ark i 4to med et Kobberstykke. Hr. D. Schäfer, en Broder af den berømte Theolog og Naturforsker, har allerede Aar 1752 udgivet dette Skrift, men nu er det meget formeret og forbedret. Hvad allerede Kratzenstein og Krüger har formodet om Elektricitetens Nytte i Henseende til Lægekunsten, det er tilfulde beviist af Erfaringen i Dannemark, Tydskland, Frankerig, Engelland og Italien. Quellmalz, Jallabert, von Haen, Freske, Spengler og andre har ved uimodsigelige Prøver viist, at Elektriciteten har giort ypperlige Tieneste i Gigt, i Lamheder og Skade paa Synet og Hørelsen. Anmeldte Skrift er en Samling af saadanne Forsøg. F. deeler det i den theoretiske og praktiske Deel. I den første handler han om Elektriciteten i Almindelighed og den did henhørende Apparatus. Men i Besynderlighed viser han §. 9. Elektricitetens Virkning paa det menneskelige Legeme. Denne bestaaer 1) i Blodets formere-

merede Omløb og Formerelsen af alle de Fordeelinger, som derpaa beroe. Forfatterens Broder foraarsagede Elektriciteten altid Næseblod, Linnæus formærkede derved en liden Spytteflod, og en Lam, som var plaget med Forstoppelse, fik altid Aabning derved. 2) I en stærkere eller svagere Fornemmelse paa det Sted, hvor man lokker Funkerne ud. 3) Kommer der paa det Sted, hvor man opvækker Funker, først hvide Plætter, som siden blive røde, vel ogsaa smaa Blærer. F. slutter deraf, at Elektriciteten maa giøre god Tieneste i al Flod, der kommer af Forkølelse, i Hypochondrie, Moderssyge, Gigt og Riven i Lemmerne, i Slagflod og Lamheder. I den anden eller praktiske Deel har F. samlet adskillige Erfaringer af Quellmallz, Spengler, Kratzenstein, Jallabert, Sauvages, Veratti, Scrinci, Treske og von Haen. Derefter følge andre Erfaringer, som Hr. Schäfer mundtlig og skriftlig har erholdt af Venner, og endelig sluttes med hans egne Erfaringer. Blant fremmede Erfaringer maa man undres, deels at F. ikke har anført flere af Linnæi hyppige Forsøg, deels at han af Tidenderne fortæller Devisches angivne Forsøg som troeværdige. Hvo vil vel troe, at en Mand paa 60 Aar, der i 8 Aar har været maalløs og lam paa den eene Haand og Fod, er i 3 Dage fuldkommen helbredet ved Elektriciteten? Endelig foreslaaer F. §. 34., hvorledes man ogsaa indvortes til den Syges Nytte skal bruge Elektriciteten, som man hidindtil har aleene brugt udvortes. Til den Ende raader han at komme den elektriske Materie i Vandet eller anden Drik, som ved det Kleistiske Forsøg. Det elektriske Vand, som er øst af Karret skinner virkeligen i Mørke, og den elektriserte Viin giver efter Lentins Erfaring en stærkere Lugt fra sig. Det er derfor vel mueligt, at den elektriske Materie som ved Drikke er bragt i Legemet, heller ikke turde være uvirksom i adskillige Sygdomme. Til Slutning beskriver F. sin Maskine, som han pleyer at bruge ved Syge. For Læger, som ere fri fra Fordomme, og ikke aleene blive staaende ved at skrive Recepter, vil det være behageligt at læse dette lidet Værk, som er skrevet med megen Indsigt og Belæsenhed.

Paris.

Hos Despez er trykt: Origine de la Nobleſſe fran-

françoiſe depuis l'Etabliſſement de la Monarchie, contre le Syſteme des Lettres imprimées a Lyon en 1763. dedié a la Nobleſſe de France, par Mr. le Vicomte de ***. 1766. 12mo. Adelen har ſande moraliſke Grunde, paa hvilke dens Fortrine beroer. Man kan udlede dens Oprindelſe ikke blot af politiſke Aarſager. Det er ſandt, at alle Mennesker komme naturligvis paa een Maade til Verden; men alle bringe ikke eens Begvemheder med til Verden; alle har ikke eens Leylighed til at giøre deres naturlige Begvemheder fuldkommere ved Efterfølgelſe og Øvelſe, og alle fødes ikke i ſaadanne Tider og Omſtændigheder, da de kan lægge deres Begvemheder i ſtore Gierninger for Dagen, og ved Fortieneſter erhverve ſig et berømmeligt Navn. Naar Fortieneſters Glands een Gang er forbunden med et berømt Navn, ſaa lader den ſig ikke vel ſkille derfra. Den falder ogſaa Efterverden i Øyne, og det er ikke Uret, at beundre den endog paa Efterkommerne, der føre berømte Forfædres Navn. Man har derfor blant Nationerne fra gamle Tider af tilſtaaet Adelen Fortrine, og man ſætter juſt Ælden øverſt iblant dens Fortrine. I anførte Skrift forſvares den Franſke Adels Ælde, forklares dens Oprindelſe og viſes dens Fremgang fra Tid til anden. F. beholder den Orden, ſom Forfatteren af Brevene til Lyon havde giort, og betragter den Franſke Adel, først fra Monarchiets Stiftelſe indtil det ellevte Aarhundrede, for det andet fra denne Tid af til det 14de Aarhundrede, og tredie indtil vore Tider. Der har været en fuldkommen Liigheds-Stand iblant Menneſkene. Førſtefødſelens For-Ret var alerede gyldig i de ældſte Tider. De gamle Tydſke havde og en Adel, og ved Tapperhed fik en Borger hos dem Fortrine for ſine Medborgere. Frankerne forefandt i Gallien en Galliſk og en Romerſk Adel. De udryddede den ikke, men gave deres Adel Fortrin i Høyhed. Ælden, Anſeelſen og Magten, det berømte Navn og Forbindelſen med andre ſtore Familier give Adelen beſynderlige Fortrine. F. vil endnu i et beſynderligt Værk udføre den Franſke Adels Hiſtorie.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 13.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Mart. 1767.

Kiøbenhavn.

Die Nacheiferung der aufgeklärten Völcker zum Vortheil der ſchönen Wiſſenſchaften, ſamt Gedancken über Miltons Gedicht, durch Owe Guldberg, Profeſſor und Informator Sr. Königlichen Hoheit des Erbprinzen von Dännemarck und Norwegen, aus dem Däniſchen überſetzt. 1706.

Sælſkabet, ſom fremſætter Spørsmaale til Afhandling i de ſkiønne Videnſkaber, opgav for første Gang til proſaiſk Afhandling det, ſom er os alle bekiendt: Hvad Indflydelſe har det i de ſkiønne Videnſkaber, naar oplyſte og ſlebne Folk beſtræbe ſig for at overgaae hinanden? Naar Sælſkabets Hensigt havde ſtrakt ſig videre, end til det Smukke, naar det havde overſeet og indſeet alt hvad der tiente til ſmukke Videnſkabers Befordring og Fremgang, ſom er dets Hensigt, burde det have ſkatteret ſig lykkelig ved at finde til dette første proſaiſke Spørsmaals Afhandling en Forfatter, der ſaa grundig og fortræffelig har afhandlet dette Spørsmaal: hvor vel og tydelig har han indſeet og viiſt de ſmukke Videnſkabers Sammenhæng med de grundige, og de ſidſtes Indflydelſe paa de første! Han har troet, at det lærde Sælſkab, hän ſkrev for, havde indſeet det ſamme, og at han derfor ſkulde opfylde dets Hensigt, naar han forfattede ſine

Tanker i tvende Afdeelinger. Derfor undersøgte han i den Første Afdeeling først dette Spørsmaal: Hvad Indflydelse har det i de skiønne Videnskaber, naar oplyste og slebne Folk bestræbe sig derudi at overgaae hinanden? Dernæst i den Anden Afdeeling dette: Hvad for en Indflydelse har det i de skiønne Videnskaber, naar oplyste og slebne Folk bemøye sig for at overgaae hinanden i de andre Videnskaber?

Saaledes troede F., Hr. Prof. Owe Guldberg, han rigtig burde forstaae, bestemme og afhandle Spørsmaalet. Da troede han, at han rigtig skulde træffe Sælskabets ubestemte Meening og Hensigt. Ey i det Første, men i det Sidste tog han mærkelig feyl. Sælskabets Hensigt har ikke været saa almindelig, som han har troet. Vi levede da under een af de Perioder, som man tæller i et Tidsrum af ikke ret mange Aar. Det var den bellelettriske Periode, den, udi hvilken de smukke Videnskaber syntes at tage Overhaand i Folkes Munde. Disse fandt paa den Tid mange ivrige Velyndere, og iblant dem Nogle, som endten for intet agtede eller foragtede de grundige Videnskaber. Hvad Under da, om der iblant Sælskabets Lemmer have været Nogle, der har kun haft de smukke Videnskaber, som deres Yndlinger, for Øyne, da de endten ikke har skiøttet om at høre noget om de grundige, eller ikke har indseet deres Indflydelse paa hine og nødvendige Sammenhæng dermed? Een af Deelene maa være, og det sidste ville vi helst formode, saasom vi hellere ville troe, at lærde Mænd kan feyle, end at de skulde elske deres egne Yndlings-Videnskaber med liden eller ingen Agt for de andre, hvis Værdie er langt større. Nok er det, F. tog, som sagt er, mærkelig feyl, og maatte derfor taale denne Dom af Sælskabet, at de endten maatte tilkiende ham Prisen, eller udsætte den til en anden Gang, og, at den Sidste (i Sandhed den nødvendigste og væsentligste) Deel af hans Afhandling var meer, end de havde forlangt: hvilken de derfor har anseet blot som et Anhang, der ikke stoed i nogen saa nøye Forbindelse med det opgivne Spørsmaal: en Erklæring, som viser kun denne Periodes herskende Tænkemaade. Man har vildet, at de grundige Videnskaber skulde kun i det høyeste være som et Appendix eller Anhang til de smukke.

Men

Men lad nu saa være, at F. har feylet i at træffe Sælskabets urigtige Meening og Tænkemaade, hvis var da Skylden? Hans? Nej! han tænkte rigtig, og troede, at Sælskabet tænkte ligesaa. Men Sælskabet har ikke nøye forklaret sig. De burde have tilsøyet denne Forklaring: „Hvad Indflydelse har det i de smukke Videnskaber, naar oplyste og „ flebne Folk derudi stræbe at overgaae hinanden. Her ville „ vi ikke høre et Ord om de grundige, saasom disse ey staae „ i nogen saa nøye Forbindelse med de smukke.“ Nu havde en F. vidst at rette sig efter deres Tænkemaade. Men i Mangel af saadan Erklæring burde man billig have ham undskyldt, at han tænkte saa rigtig. Dette var nu eet af de første Skrit, Sælskabet giorde til de smukke Videnskabers Befordring.

Men med Hr. Prof. Guldbergs Afhandling blev det ikke derved. Vore Naboer, Tydskerne, skulde endelig ogsaa vide dette til deres Efterretning, at Hr. Pr. G. havde taget feyl af Sælskabets Meening, ret ligesom hans Landsmænds ufordeelagtige Domme ikke vare kraftige nok for at bevæge F. til den Beslutning, aldrig at skrive mere til smukke Videnskabers Befordring, som skulde være Sælskabets Øyemærke. I det 10de Binds første Stykke af en Journal, som udkommer til Leipzig under Titel af Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste finder man hans Afhandling paa det ubilligste recenseret, men i en saa fuldkommen Overeensstemmelse med Sælskabets ugunstige Dom, som øyensynlig viser, at Afhandlingen endten maatte være forfattet her i Dannemark og tilskikket de Leipzigske Journalister, med Begiering, at den maatte finde Sted i deres Bibliothek, eller og der maa være nogen forborgen sympathetisk Grund til saa liig en Tænkemaade i Kiøbenhavn og Leipzig. Die Gesellschaft (hedder det) erinnert mit Rechte, daß der letzte Theil dieser Abhandlung mehr sey, als sie verlangt habe, und wünscht, daß der Verfasser statt dieses Anhanges, der in keiner so genauen Verbindung mit der aufgegebenen Frage steht, lieber aus der Geschichte der schönen Wissenschaften gezeigt hätte, was dieselben zu verschiedenen Zeiten, besonders in den neuern, durch das gemeinschaftliche Bestreben mehrerer Nationen wirklich gewonnen haben. Paa det nu saadan

Feyl kunde synes af Sælskabet med Ret at bebreydes F., og Skylden ikke skulde falde tilbage paa Sælskabets ubestemte Spørsmaal, saa har Recensenten med en god og snild Overlæggelse saaledes fremsat Sælskabets Spørsmaal: „Hvad for „Indflydelse har det i de skionne Videnskaber, naar oplyste „og slebne Folk derudi (darinnen) stræbe at overgaae hin„anden?" Hvor vel har ikke Recensenten vidst hvad der tiente til Sælskabets Frelse! Og det skulde man i Leipzig saa rigtig kunne træffe uden Sympathie, naar ikke Recensenten selv var en Dansk Mand? Dog, hvad sige vi? Dansk Mand? Saa kunde det falde nogen veltænkende Dansk Mand og Patriot ind iblant Fremmede saaledes at ville beskiæmme sit Fædreneland: „Die Zahl der Leser ist (in Dännemark) so klein, weil „dieser Wegen ihrer starken Bekanntschaft mit auswärtigen „Schriften die Schwäche ihrer meisten eignen Scribenten „nur allzu gut kennen?" Nogen Fremmet maa have Deel derudi, som, i det han fuldkommen har kiendt Sælskabets Tænkemaade, har vildet slaae 2 Fluer med eet Smek, indlægge sig Gunst af Sælskabet, og vise sin Erkiendtlighed, fordi han med Landets Børn tager Deel i Landets Gode. At han har kundet giøre sig saa daarligt et Haab ved en saa nedrig Smiger at vinde fornuftige lærde Mænds Yndest, kan ingen forundre sig over, som har læst Kritiken, og lagt Mærke til adskillige Steder, der ey røbe nogen synderlig stor Forstand. Vi have tilforn med Fornøyelse læst Hr. Pr. Guldbergs Afhandling i vor Modersmaal og ved nærværende Leylighed læst den med lige stor Fornøyelse nok en Gang. Vi troe med god Grund at kunne forsvare den mod adskillige af de Indvendinger, som ere giorte derimod, naar det var den Umage og Vidtløftighed værd. Men for at vise, af hvad Smurdey Kritiken smager, og retfærdiggiøre vor egen Kritik derover, kan denne Recensentens Anmærkning S. 108 unmöglich können doch die Sprachen denken, være tilstrækkelig nok. Hr. Pr. G. havde i hans Tanker uhældig sagt, at flere Sprog kunde stemme overeens i Billeder og sindrige Tanker, da han dog ved sindrige Tanker ey forstaaer andet, end sindrige Udtryk og Talemaader. Hvor ofte sige vi: det Franske Sprog har mange søde og kiælne Tanker: det Latinske og Græskiske Sprog har mange sindrige Tanker? Vil man dermed sige, at disse Sprog kunne tænke, eller nægte,

te, at jo Tankerne komme fra Skribenternes Genie? Hvor forlegen maa den gode Recensent have været for at faae noget at sige? Kritiken maa nu skrive sig fra hvem den vil, nok er det, den gemaader det Leipzigske Selskab til liden Ære, der uden Betænkning indrykker i deres Bibliothek hvad dem tilskikkes fra Personer i fremmede Lande, og som disse af en saa øyensynlig personlig Partieshed mod andre deres Medborgere har opsat. Viser det ikke, at man sørger kun for at faae sin Journal fyldt med noget, lige meget hvormed, hvorfra og hvordan det er?

Denne har da været den Guldbergiske Afhandlings slette Skiæbne i den critiske lærde Verden, da dog dens Belønning efter Fortieneste uden nogen avindsfuld Dom burde have været den første Opmuntring for de Danske til de smukke Videnskabers Dyrkelse.

Just dette har bevæget Hr. Pr. G. til at lade sin Afhandling oversætte i det Tydske Sprog og fremlægge for Tydske Læsere. „ Naar, siger han i Fortalen, mine Læsere erindre sig „ den grove Foragt, hvormed min Person og mit Skrift er „ bleven begegnet, saa ville de lettelig troe, at jeg havde Aar„ sag til at være misfornøyet. Vel har jeg Koldsindighed nok „ til at foragte en Journalistes Galde: thi hvor lidet har den „ som oftest paa sig? Men det giorde mig ondt, at jeg saale„ des skulde mishandles i det Bibliothek, for hvilket jeg bær „ Høyagtelse. Dog er det ikke dets ordentlige Forfattere, der „ har fældet denne bittre Dom imod mig. Den er falsk, fuld „ af Ondskab og Fornærmelser imod Personen, og end mere „ mod det Folk, hvilket jeg har den Ære at tilhøre. Skulde „ Bibliothekets Forfattere vel have tænkt eller skrevet noget „ saadant? Hvi skulde de Leipzigske Lærde have overtalet sig til „ at fælde saa foragtelig en Dom om de skionne Videnskabers „ Tilstand i Dannemark, og giøre det saa fiin, at det tillige „ kunde træffe de andre Videnskaber? Man see S. 101-103 „ og 118! Hvi skulde de have Lyst til at giøre Verden det „ viis, at Dannemark for nærværende Tid har kun tvende „ Skribentere (Sneedorph og Rothe) af hvilke det med „ nogen Ret kan rose sig? (*) Man kiender dog af disse For-

„ fat-

(*) Recensenten anfører først disse Selskabets Ord: „ Beson-
„ ders

„ fatteres andre Arbeyder deres Forsigtighed, Beskedenhed „ og Indsigter, og uddrager deraf den velgrundede Følge, at „ saadanne Overiilelser som disse, ey med Grund kan tilskri„ ves dem. Sæt, de ey tilstrækkelig nok ere underrettede om „ Videnskabernes Tilstand hos os (en Skiæbne de maa have „ tilfælles med andre deres Landsmand), saa have de dog en „ mere sat og moeden Beskedenhed, end at de skulde fælde en „ Dom til en heel Nations Beskiæmmelse, som de ikke til„ strækkelig kiende. Det er vel af meget mindre Betydenhed, „ at man imod mig (S. 118) har udvalgt de haanligste Udtryk: „ men dette veed jeg dog, at Bibliothekets ordentlige Forfat„ tere ere langt fra at føre saadan et Sprog. Recensionen „ er bleven dem tilskikket, og de have viist den Føyelighed mod „ en fraværende Ven, at tillade ham i deres Blade at ud„ tømme sig fra en Deel af den Forgift, der piinte ham. „ Venskab er medlidende, og kan læt lade sig bedrage.“ Hr. Pr. G. har hverken haft Leylighed eller Lyst at følge Recensenten i alle hans Anmærkninger, men troet, at det var nok med et par Exempler at vise, af hvad for en Aand han var dreven, da han greeb til Pennen, og svor, at det skulde giælde hans Ære. Det eene er den Oversættelse af Priis-Spørsmaalet, med hvilken Recensenten, som vi oven til har viist, saaledes har vidst at bestemme dets Meening, at Sælskabet kunde siges med Ret at have bebreydet F. ovennævnte Feyltagelse af deres Meening og Hensigt. Forfatterens Tanker over den hellige Digtekunst har haft en fælles Skiæbne med den foregaaende Afhandling. Disse skulle tillige med nogle andre af hans Tanker tiene til Beviis paa, at Smagen i Dannemark endnu var i sin Barndom. Derfor har han ogsaa besørget og her

„ ders aber sehen wir auf die Grundsätze, worauf die Re„ gierung alle ihre Anschläge und Handlungen bauet, und „ wir werden überzeugt, daß einer von diesen glücklichen „ Zeitpunkten (die Jahrhunderte des Perikles, Augustus ꝛc.) „ für Dännemark gekommen sey.“ Derpaa føyer han til: „ Wir müssen hinzusetzen, das ein Snedorf und Rothe „ Beweises genug sind, wie berechtigt die Gesellschaft sey, „ sich solche Hoffnungen zu machen.“ Kan man nu skinbarlig see, at Recensenten har kun været en Smigrer af disse tvende ellers i Sandhed ligesaa brave Mænd, som mange flere, ja en Smigrer, de selv maatte bære saa stor Foragt for, som han ey har vidst at rose dem uden paa deres Fædernelands Bekostning.

her tilsøyet en Oversættelse af disse sine Tanker, hvilken han, uden at indlade sig i nogen Stridighed med Recensenten eller vidtløftige Undersøgninger over enkelte Steder, har fundet for godt at overlade til sine Tydske Læseres upartiske Domme. Saa stor Tillid har han haft til sin Sags Rigtighed og deres Skiønsomhed.

Königsberg.

Kanter har forlagt: Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen. Von M. Immanuel Kant. 1766. 110 S. i 8vo. Hr. Kant hører med til den liden Klasse af de tydske Philosopher, der tænke grundig, rigtig og ordentlig, men og tillige smuk, tydelig og naturlig, til en Sulzers, Mendelsohns og Abbts Klasse. Han har alerede i andre Skrifter herpaa givet Prøver, og ved nærværende stadfæster han den opvakte gunstige Dom om hine. Dette er deelt i 4re Afdeelinger. I den første handler han om adskillige Gienstande af Følelsen om det Høye og Smukke. Maaden, hvorpaa dette udføres, er følgende: „Høye Eege „ og eensomme Skygger i en helliget Skov ere høyt, Blom„ ster-Beede, nedrige Hække og Træer skaarne i Figurer ere „ smukt. Natten er høyt, Dagen er smuk. Gemyts-Arter, „ som besidde en Følelse af det Høye, blive altid ved en Som„ meraftens rolige Stilhed, naar Stiernernes zittrende Lys „ skinner igiennem den brune Nat og den eenlige Maane staaer „ i Synekredsen, oploftede til høye Fornemmelser af Venskab, „ af Verdens Foragt, af Evigheden. Den skinnende Dag „ indgiver geskæftig Iver og en Følelse af Lystighed. Det Høye „ rører, det Smukke opvækker.“ Saaledes gaaer Hr. Kant endnu flere Gienstande igiennem, og oploser nogle Arter af det Høye og Smukke. Den anden Afdeeling handler om det Høyes og Skiønnes Egenskaber hos Menneskene i Almindelighed. Først bringes de fornemste moralske Gierninger under det Skiønnes og Høyes Begreber, og tillige begge disse Egenskabers Udartninger i det menneskelige Liv. Her ere nogle af de Exempler, hvorved Hr. Kant oplyser sine forhen angivne Begreb. „Den gamle Eremitiske Andagt var una„ turlig. Klostere og deslige Grave til at indsperre levende „ Helgene, ere Narrerier. At tvinge sine Sinds-Lidelser ved

„ Grundsætninger er høyt. Udvortes Tugtelser paa Legemet, „ Løfter og andre Munkedyder ere Narrerier. Hellige Been, „ helligt Træ og alle saadanne Lapperier ere Narrerier. Blant „ Vittighedens og den fine Følelses Værker falde Virgils og „ Klopstocks episke Digter i det Ædle, Homers og Mil„ tons i det Unaturlige. Ovids Forvandlinger ere Narre„ rier o. s. v." Han taler derpaa om den ægte og adopterte „ eller Skin-Dyd; dernæst betragter han Fornemmelserne af det Høye og Skiønne, i sær for saavidt de ere moralske, efter Temperamenterne. Dette lader sig vel nok læse, men om Erfaring altid stemmer overeens dermed, er et andet Spørsmaal. Den tredie Afdeeling har til Overskrift: Von dem Unterschiede des Erhabenen und Schönen in dem Gegenverhältniß beyder Geschlechter. Forfatterens Hovedtanke er denne: ligesom man med Grund kalder Qvindekiønnet det Smukke, fordi det i sær beskæftiger sig med smukke Gienstande, saaledes kunde Mandkiønnet giøre Paastand paa Navn af det Ædle. I denne Afdeeling forekommer meget nyt, som holder Læseren i Opmærksomhed, men ogsaa meget trivialt, og Ideen er, saa at sige, udpresset til sidste Draabe. Den fierde Afdeeling handler om National-Charaktererne, for saavidt de beroe paa den forskiellige Følelse af det Høye og Skiønne. F. beskæftiger sig fornemmelig med Italienerne, Franzoserne, Tydskerne, Engellænderne, Spanierne og Hollænderne, og han har gaaet saa nøye til Værks som mueligt, ved denne ellers vaklende og vilkaarlige Sag.

Halle.

Trampe har forlagt: *Joh. Jac. Wetſtenii* libelli ad criſin atqve interpretationem novi teſtamenti. Adjecta eſt recenſio introductionis *Bengelii* ad criſin novi teſtamenti atqve Gloceſtrii *Ridley* diſſertatio de Syriacarum novi foederis verſionum indole atqve uſu. E bibliotheca & cum qvibusdam notis viri cel. *J. D. Michaelis.* Jn Academicorum uſus edidit & pleraqve obſervationibus illuſtravit D. *Joh. Salomo Semler*, in Acad. regia Halenſi Theol. Prof. Publ. Ord. cet. 1766. 339 S. i stor 8vo foruden Fortalen og Registeret. — Det er en afgiort Sag, i det mindste hos fornuftige Skrift-Fortolkere, at Wetſteens

Skrif-

Skrifter over det Nye Teſtamentes Kritik nu omſtunder ere umiſtelige, da de ere fra en Mand, der havde anvendt den bedſte Deel af ſit Liv paa dette Studium med megen Dueligheed. Af denne Grund, og fordi diſſe Skrifter ere noget-rare, har Dr. Semler, efterat han har udgivet denne Hollænders lærde Prolegomena, nu igien ladet oplægge ogſaa andre hid henhørende Wetſteenſke Sager formerede og forbedrede i Tydſkland. Først forekomme: Animadverſiones & cautiones ad examen variarum lectionum Novi Teſt. neceſſariæ, ſom indbefatte 19 Canones, f. Ex. Omnibus modis curandum eſt, ut habeatur Editio novi Teſtamenti qvam emendatiſſima. — Ut vero emendatiorem ἔκδοσιν novi teſtamenti aliqvando habeamus, omnia ſubſidia adhibenda ſunt, qvæ Critica Ars ſuppeditat. — In typis expreſſis codicibus Præſcriptio locum non habet &c. Efter enhver af diſſe Sætninger følge videre Forklaringer af Wetſteen og Forbedringer ſamt Tillæg af D. Semler, hvilke forekomme meget hyppig. Saaledes bemærker f. Ex. D. Semler i Anledning af den 11te Kanon: Lectio cum ſtylo cujusq. Scriptoris maxime omnium conſentiens, cæteris paribus, præferenda eſt, at denne Regel vel finder Sted ved de Grækiſke og Romerſke Skribenter, af hvilke vi endnu har mange Værker tilovers, men ikke ved Bibelens Skrifter. Ecqvis enim, ſiger han S. 68, Matthæi, Marci, ſtilum jam ſibi fingere atqve informare poteſt, cum ſint iſti commentarii, ſive libros excuſos legas, ſive ſcriptos ſeqvaris, mirum in modum contaminati? Nam ſi vel maxime eligas codicem Alexandrinum, qvem tanti feeit Bengelius in hac cauſſa: hic jam codex millies fœde eſt interpolatus cet. — Herpaa følger et andet Skrift af Wetſteen de interpretatione novi Teſtamenti, hvorved den ſelv ſamme Indretninger, ſom ved det første. Nogle af Reglerne i den Wetſteenſke Fortolknings-Maade ere følgende: In voce, phraſi, vel pericopa interpretanda, accurate legenda ſunt qvæ præcedunt & qvæ ſeqvuntur: videndum qve, qvomodo media, prima & ultima inter ſe cohæreant. — Vera verborum & phraſium ſignificatio non tam ex etymologia, aut ex ſingulis vocibus ſeparatim ſumtis, qvam ex uſu & exemplis eſt petenda. — Voces & phraſes obſcuræ & intellectu difficiles, qvarum pleræqve notiones aut nullas aut

complicatas & confuſas habent, ex claris, ſimplicibus & intellectu facilibus ſunt explicandæ &c. — Derpaa følger: Joh. Salom. Semleri ſpicilegium obſervationum de variantibus N. T. lectionibus, in qvo præcipua etiam ex J. A. Bengelii introductione in criſin N. T. recenſentur. De fleſte Bengelii Regler blive endten forbedrede eller igiendrevne. Videre følger: J. J. W. de interpretatione libri Apocalypſeos, og derpaa J. S. Semleri obſervationes breves de interpretatione Apocalypſeos, ſom formedelſt deres Nyehed fortiene Opmærkſomhed. Saaledes hedder det f. Ex. at den saa kaldte Johannis Aabenbaring ikke er ſkreven for de gamle Tiders Chriſtne, men kuns for de første af Jødedommet omvendte Chriſtne; af ſamme Aarſag ſkulle heller ikke Forjættelſen om Chriſti Tilkommelſe og Prophetien om de foreſtaaende Mirakler og Tegn ſaaledes forſtaaes, ſom at deres Opfyldelſe endnu først ſkulle forventes ꝛc. Anmældte Værk ſluttes med Engelſkmanden Ridleys lærde Afhandling om Beſkaffenheden og Brugen af det Nye Teſtamentes Syriſke Overſættelſer med nogle Anmærkninger af Hr. Hof-Raad Michaelis i Göttingen. Derudi handles iblant andet om det Syriſke Sprog og dets Mundarter; om Værdien og Alderen af den Syriſke Overſættelſe, ſom man pleyer at kalde ſimplicem og ſom Widmanſtad har udgivet. Her underſøges, om den latinſke Overſættelſe er ældre end den Syriſke (Hr. Ridley forekommer det meget troligt, at Verſio Syrorum ſimplex er ældre end alle latinſke Overſættelſer;) om Philorens Overſættelſe; om andre Haandſkrifter af Syriſke Overſættelſer. Tilſidſt beſvares adſkillige Tvivl, ſom af Wetſteen og Hr. Michaelis ere frembragte.

Amſterdam.

Formodentlig i Paris er forrige Aar paa nye bleven oplagt: les erreurs de Voltaire. 534 S. i ſtor 12mo. Forfatterens Hoved-Henſigt er at forſvare Religionen mod benævnte Digter. Men i Stedet for at rædde Chriſtendommen i Almindelighed, er det hans virkelige Henſigt at retfærdiggiøre den Romerſke Kirke, hvorved han tillige yttrer al den Bitterhed og Ubilligbed, en Modſtander kan viſe, og lægger Voltaire allermeeſt til Laſt, at han hverken er en Katholik,

eller

eller en noksom ivrig Franzos. Ved denne egennyttige Hensigt taber det Gode meget, som her er bleven sagt til Bedste for Religionen i Almindelighed. Ellers ere mange af hans Tanker velgrundede. Voltaire har vist nok giort Martyrernes Antal for lidet, og Julian for stor. Derimod billiger F. for meget Carl den Stores blodige Iver: han holder uden Aarsag de Engelske Love for skarpere, som mod Katholikerne ere saa milde, at man forunder dem stor Indflydelse i Parlaments-Valgene, deres Messe-Huuse, mangfoldige Præster og Missioner, og Frihed at giøre Proselyter. Endnu mere stikker Præsien frem, naar han vil bevise, at Nadveren har altid været mere sielden med, end uden Kalken. Tvert imod Historien vil han forringe Muselmændenes Erobringer. Fra Hercules Støtter indtil Ganges gik deres Rige, og atter fra Kysterne af Zangebar ind i Siberien, og saa stort har det Romerske Herredømme aldrig været. Albigenserne bebreydes de unaturligste Vildfarelser, og dermed retfærdiggiøres deres Forfølgelse. Paa samme Maade begegner man Waldenserne, og giver den gode Huus Skyld for, at hans Efterfølgere har efter hans Død forsvaret sig med Vaaben mod deres Undertrykkere. Ligeledes undskylder Forf. Julians ulykkelige Raad, at bryde Freden med Amurath den II., og undseer sig ikke ved at nægte Præsternes Senge-Søstre, mod hvilke den Tydske Nation authentisk har frembragt deres Klagemaal. Det er falsk, og imod Akterne, naar man siger, at til Bern og Genf har Katholikerne ingen Frihed haft til at forsvare deres Kirkes Sætninger i de bekiendte Dispyter. De protestantiske Geistliges Ægteskaber forekastes dem paa en latterlig Maade ligesaa bitter, som det var Horerier, da de dog saa tydelig har Guds Ord og de første Kirkeforsamlinger for sig. F. anfører den bekiendte Sander som et antageligt Vidne. At Paven, eller meget meer den Pavelige Forfatning er Antichristen, har mange, endog Katholiker troet, men Protestanterne aldrig giort til en Troes Artikel. Tusende ubeviiste Bebreydelser giøres de Franske Protestanter, som dog altid elskede og forsvarede den fra dem affaldne Henrich IV., da der immer i den Kirke, han var gaaet over til, var een Morder efter en anden, som trak Dølken imod ham. F. roser med sædvanlig Iver Ophævelsen af det Nantiske Edict ꝛc. Disse anførte Exempler viser tilfulde, med hvor stor Partiskhed denne Bog er skreven.

Smaa

Smaa Efterretninger.

Saa prægtig et Mindes-Tegn, ſom følgende Brev, paa vor allernaadigſte Monarks Høy-Kongelige Ædelmodighed bør vi billig optage i vore lærde Efterretninger dem til Ære og deres Læſere til Glæde og Fornøyelſe:

Lettre de Mr. de Voltaire au Roi CHRETIEN VII. à l'occaſion d'un Préſent, que Sa Majeſté avoit fait à l'infortunée famille de Calas, du 4 Fevr. 1767.

SIRE

La lettre dont vôtre Majeſté m'a honoré m'a fait repandre des larmes de tendreſſe & de joye. Vôtre Majeſté donne de bonne heure des grands exemples. Ses bienfaits penetrent dans des pays preſque ignorés du reſte du monde. Elle ſe fait des ſujets de tous ceux qui entendent parler de Sa généroſité bienfaiſante. C'eſt dans le Nord, qu'il faudra voyager pour apprendre à penſer & à ſentir. Si ma caducité & mes maladies me permettoient de ſuivre les mouvemens de mon cœur, je viendrois me jetter aux pieds de vôtre Majeſté. Du tems que j'avois de l'imagination, Sire, je n'aurois fait que trop de vers pour repondre à vôtre charmante proſe. Pardonnés aux efforts mourans d'un homme qui ne peut plus exprimer l'étendue des ſentimens, que vos bontés font naitre en lui. Je ſouhaite à vôtre Majeſté autant de bonheur, qu'elle aura de veritable gloire.

J'ai l'honneur d'être &c.

Pourquoi, généreux Prince, Ame tendre & ſublime,
Pourquoi vas-Tu chercher dans nos loiutains climats,
Des cœurs infortunés, que l'injuſtice opprimé?
C'eſt qu'on n'en peut trouver au ſein de Tes états.
Tes vertus ont franchi par ce bienfait auguſte
Les bornes des pays gouvernés par tes mains:
Et partout, où le Ciel a placé des humains,
Tu veux, qu'on ſoit heureux, Tu veux qu'on ſoit juſte.
Hélas! aſſés de Rois que l'hiſtoire a fait grands,
Chès leurs triſtes voiſins ont porté les allarmes.
Tes bienfaits vont plus loin que n'ont été leurs armes.
Ceux, qui font des heureux ſont les vrais conquerans.

Vers

Vers du Comté O. M. Rantzau, *à l'occaſion des précédens*

Ce favori du Dieu, qu'à Delos on revere,
Ne chante Tes vertus, qu'en chantant nôtre bien.
S'il Te peint des humains le monarque & le pere,
Il n'eſt pour Tes ſujets, qu'un pur hiſtorien.
C'eſt ainſi que bientôt pour Tes vertus auguſtes
Ces heros deſtructeurs, que l'hiſtoire a fait grands
Verront ceder la gloire à des titres plus juſtes
qu'à ceux des Conquerans.

Frankfurt ved Oderen. Den 24de Januar., ſom var Kongen af Preuſſen Hans Fødſels-Fæſt, holdt det af Hans Majeſtæt ſammeſteds ſtiftede lærde Sælſkab til Videnſkabers og Kunſters Nytte ſin første offentlige Sammenkomſt paa Akademiets øverſte Høreſal. Hr. Geheime-Raad **Darjes**, ſom Præſes, handlede kortelig om lærde Sælſkabers Nytte, og fortalte Hiſtorien af Sælſkabets Oprindelſe og nærværende Tilſtand i et Indbydelſes-Skrift. I den offentlige Sammenkomſt holdt han en Indvielſes-Tale over **Grotii** Læreſætning de J. B. & P. Lib. II. Cap XXV. Naturaliter non tantum unumqvemqve ſui juris eſſe executorem, ſed & alieni. Secretairen i den anden Orden af Sælſkabet Hr. **Reichard Gottlob Reiber**, afmalede meget veltalende **Friderichs** Storhed, og udnævnte derpaa i Sælſkabets Navn adſkillige udenlandſke Lærde til Medlemmer, og meldede, at Sælſkabet vilde for dette Aar udbede ſig Oplysning paa følgende af dets Medlemmer fremſatte Opgaver: I den **mathematiſke Klaſſe**: Papir-Møllers Bygning at adſkille og faſtſætte, til Papirets Godhed, og forbedre ſamme. I den **phyſiſke Klaſſe**: At angive Midlerne, hvorved man bequemmeſt kan betage Jernet ſin Skiørhed. I den **philoſophiſke Klaſſe**: At angive Philoſophernes Hoved-Læreſætninger, ſom ere ſkadelige for det menneſkelige Sælſkab, og hvori denne Skade beſtaaer. I den **hiſtoriſke Klaſſe**: Om Markgrævſkabet **Brandenborg** allerede er bleven ſtiftet under Keiſer **Henrich** den Første, og om Grev Siegfried af Ringelheim, den formeente Broder til Keiſerens Gemahl **Mathildis**, har været den første Markgræve derover? I de **ſmukke Videnſkabers Klaſſe**: At give reelle Begreb om Caſibus Nominum, for her-

ved

ved at lægge Grunden til Grammatiken, ſom forholder ſig til Videnſkaberne, ſom Regne-Kunſten til Mathematiken. I den oekonomiſke Klaſſe: Om det Problem, om at oprette Bom-Ulds-Fabrik, hvilket er fremſat i Beyträgen einer Geſelſchaft in Thüringen, her kan ſættes i Værk? Denne Høytideligheed blev ſluttet af Taleren i den anden Orden af dette Sælſkab, Hr. Aug. Ludw. Iſenſee, ſom foreſtillede de Preusſiſke Staters Lykſalighed.

Efter Beretning ſkal Hr. Geheime-Raad Darjes, paa fordeelagtige Vilkor, være anmodet om, at gaae til Petersborg, for tillige med andre Lærde at indrette den Ruſſiſke Ret og forfærdige en Ruſſiſk Lov-Bog.

Det Kongelige Preusſiſke lærde Sælſkab, til Videnſkabers og Kunſters Nytte, i Frankfurt ved Oderen, har udvalgt Hr. D. Gottf. Profe til Aſſeſſor i den Mathematiſke Klaſſe af første Orden, og Prof. P. C. Henrici til Aſſeſſor i de ſmukke Videnſkabers Klaſſe, ligeledes af første Orden.

Madrit. Hans Katholſke Majeſtæt har for nyelig benaadet den lærde Spanſke Adelsmand, Don Gregor Majans, til Belønning for ſine Fortieneſter, med Værdighed af en Hofdommer, Alcalde de Corte, og han nyder alle de Fortrinne, ſom dermed ere forbundne. Foruden dette har Monarken beſtemt for ham en aarlig Penſion af 22000 Reales de Vellon, at han dermed kan beſtride ſine lærde Arbeyder. Konaen forærede ham ogſaa de prægtige Værker, ſom foreſtille Oldſagerne ved Herculanum og det Kongelige Slot Caſerta ved Neapel, og ſkal ved ſamme Leylighed have ſagt til ham med de naadigſte Udtryk: De vare i intet Bibliothek bedre anbragte end i hans. En Omſtændighed, der viſer Kongen, ſom de Lærdes Beſkytter og Velgiører.

Bützow. Under Præſidio af den berømte Hr. Detharding, har en Jøde, ved Navn M. Moſes, forſvaret en af ham ſelv forfærdiget medicinſk Afhandling, hvorudi Eſ. XVI. 4. for-

4. forklares, og i Anledning deraf handles om de gamle Hebræers Omsorg, i Henseende til nyfødde Børn. I samme Afhandling forekommer den mærkværdige Efterretning, at Jøderne i Tyrkiet, efter deres Forfædres Skik, gnide deres nyefødde Børn med Salt og vaske dem i salt Vand, hvorved de forebygge, at de ikke faaer Kopperne, som de Tyrkiske Børn, og de iblant de Christne boende Jøders Børn, hvilke ikke bruge dette Forvarings-Middel. Denne Jødiske Læge bestyrker dette Middels Virksomhed foruden andre Grunde ved Udfaldet, og beretter, at de Jødiske Børn i Tyrkiet virkelig forskaanes for Kopperne.

Anmældelser.

Siden forrige Aars April-Maaned udkommer i Hamborg hos J. G. Fritsch et moralsk Ugeskrift, under Titel af Der Einsame. Skrivemaaden er reen og zirlig. De afhandlede Materier ere nyttige, stadsæstede med sindrige Steder af berømte Forfattere, og de prosaiske Afhandlinger blive undertiden med poetiske Stykker afverlede.

Halle. I den Rengerske Boghandling er udkommen det tredie Oplag af Hr. Prof. Eberhardts Ersten Grunden der Naturlehre paa 2 Alph. og 3 Ark foruden Fortalerne, og 14 Kobbertavler. Denne bekiendte Haandbog er af F. meget formeret og forbedret i nærværende Oplag, saasom Værket selv indeholder over 8 Ark og 4 Kobbertavler mere end den anden Udgave. Ordenen i Foredraget er bleven den samme, men Tilsætningerne ere betydelige. F. har søgt at giøre Værket saa fuldstændigt, som mueligt er i et Kompendio. Han meddeeler derfor en tilstrækkelig Efterretning om alle de Opfindelser, hvorved Naturlæren i de nyere Tider er beriget. Saaledes beskriver han kort, men tydelig den Smeatoniske Luftpompe, de Dollantiske Kikkerter, de nyere Forsøg med Electriciteten, og den magnetiske Krafts Forstærkning o. s. v. I særere Kapitlerne om Electriciteten og Luftbegivenhederne anseeligen formerede.

Pisa. Hos Pizzarno er til Kiøbs Racolta di opuscule filosofice &c. Tom. I. 1766. De Afhandlinger, som den-

denne Samling indeholder, henhøre deels til den theoretiske, deels til den practiske Philosophie. De Materier, som derudi afhandles, ere ikke nye, men nyttige, oplyste med mange vigtige Anmærkninger, og foredragne paa en ny Maade. Her er Indholdet deraf: Om de tænkende Væseners Imaterialitet; om den menneskelige Siæls Frihed; om Tegnene og Følgen af det Gode og Onde; om Viisdom, Kilden til Lyksalighed; om Siælens Styrke, uden hvilken Mennesket ikke kan være lyksalig; om Had til Laster og Kiærlighed til Dyden; om den vise Levemaade og de Sæder, som gjøre Menneskene lykkelige; om Indflydelsen af Legemets Sundhed i Siælens Tænkemaade.

Frankfurt og Leipzig. I Aaret 1766. er trykt: Geschichte des Agathen. Erster Theil; paa 392 S. i stor 8vo. Denne Roman er skrevet deels i Marivaux og deels i Crebillons Smag, og antages for Hr. Wielands Arbeyde. Det er Historien om en ung Person af et levende Gemyt og en dyb Tilbedere af Dyden, som af en Epikuriisk Philosoph angribes med allehaande mod Religionen og Sædeligheden anbragte Grunde, (hvilke Hr. W. en anden Gang lover at besvare) og som et smukt og erfaren Boelskab veed at vinde: hvorved dog den mægtige Dyds Stemme fra Tid til anden lader sig høre i den Unges Hierte, og gjør den tilkommende Befæstelse i det Gode rimelig, som Hr. W. lover i det andet Bind. Foruden megen Vittighed og en blomsterfuld Indbildning, har dette Skrift med de ovennævnte Franzoser de utallige og lange Slutninger, Skiæmt o. s. v. i saadan Mængde tilfælles, at mangt et smukt Sted vil blive oversprunget, fordi det ikke iler til Maaler. Hr. W. er ogsaa tilfulde mere philosophisk end begge disse Franzoser.

Glückstadt. I indeværende Aar er trykt: Der auferstandne Messias, ein episches Gedicht, verfertigt von D. Ludewig Friederich Hudemann, Mitglied der deutschen Gesellschaften in Leipzig und Greifswald, wie auch Ehrenmitglied der Göttingschen. 13 Ark i 8vo. Nærværende Digt indeholder 13 Sange, og i samme en høy, rørende og poetisk Forestilling om vor Forløsers Død, Opstandelse og Himmelfart, samt den derpaa fulgte Hellig Aands Udgydelse.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den April 1767.

Kiøbenhavn.

Glæd dig du hæderlige, du æreværdige, du føderige Bondestand! Den Tid tør komme, man fører dig ind igiennem Stads Portene til Torvet med Muſik og klingende Spil. Vær glad, fat Haab, men vær taalmodig i Haabet! Patrioterne, ſom elſke dig, ſom ſkiønne paa de Velgierninger, de nyde af din arbeydſomme og frugtbare Haand, de tale meget om dig og din Frihed til det Bedſte. Men det vil vare noget, førend deres patriotiſke Skrig faaer Overhaand over den Egennyttigheds Røſt, ſom raaber derimod. Ja det er ikke nok, de bruge Røſten til din Befrielſe fra det Aag, der trykker dine Skuldre, og qvæler din Kiærlighed til Fædernelandet. Tænk engang! Nogle af dine Herrer finde ſelv ikke længere Behag i din Trældom. De ophæve den, førend de ſee Nytten deraf for ſig ſelv. De giøre Forſøg. Diſſe lykkes og bringe rige Frugter. Diſſe gjøer man beſkrevne for dermed at opmuntre Egennyttigheden til at efterfølge ſine uegennyttige Exempler. For kort ſiden ere komne for Lyſet: To Breve om Bondeſtandens og Landhuusholdningens Forbedring. 1766. 56 S. i Median-Octav. Det førſte af diſſe Breve bær følgende Titel:

En gammel Patriots Svar paa en ung Patriots Spørsmaal, hvorledes Bondeſtanden og Huus-

holdningen paa de adelige Godſer i Holſteen bedſt kunde forbedres.

Dette Brev er ſkrevet paa tydſk og har til Forfatter Hans Høygrævelige Excellence Hr. Geheime-Raad Grev Rantzow til Aſcheberg. Overſætteren har troet at tiene ſine Landsmænd ved at gjøre dette fortræffelige Stykke mere bekiendt, og har ventet, at den rare Fortieneſte det beſidder, nemlig at være grundet paa en 27 Aars Erfarenhed, ſkulde gjøre det dobbelt nyttigt. Den unge Patriot havde forlangt at vide: 1) Hvad det har været for Grunde, ſom havde bevæget den Gamle til at afſkaffe Hoveriet, eller det Arbeyde af hans Bønder, hvorved hans Hovedgaards Marker tilforn bleve dyrkede? 2) Paa hvad Maade denne Forandring er ſat i Værk? 3) Hvad for Omkoſtninger man har maattet anvende derpaa? og endelig 4) hvad Nytte og Fordeel man har ſporet deraf. Han forlanger dernæſt ogſaa at vide: ved hvilke Midler hans gamle Skoves Forbedring og nye Skoves Opelſkning er bleven befordret? Diſſe Punkter blive beſvarede af den høye Forfatter i nærværende Brev. Den Efterretning han giver om Anledningen til den foretagne Forandring kan vi ey undlade her at anføre:

„ Anledningen til den her værende Landhuusholdnings Foran-
„ dring, og de Regler, vi ved denne nærværende Indretning
„ have fulgt, vare diſſe: Man fandt, at de ſamtlige Hovmarker
„ og i ſær de Jorder, ſom laae længſt fra Gaarden, efter den
„ hidtil brugte Oeconomie ikke bleve brugte ſom de burde, og
„ ey bleve bragte til den Grad af Frugtbarhed, ſom de efter
„ Grundens naturlige Godhed burde kunne naae. Man ſaae
„ baade Hoverie-Bøndernes Sovnagtighed og Dorſkhed i at
„ dyrke Herſkabets Jorder, og den Tvang, man maatte bru-
„ ge for at bringe dem til at opfylde deres Pligter. Den U-
„ villie og Fortrydelſe, med hvilken de gik til deres Arbeyde,
„ foraarſagede en ubekymret Ligegyldighed for at gjøre det en-
„ ten vel eller ilde, og en dorſk Begierlighed til at drive Da-
„ gen bort med ſaa lidt og ſaa ſlet Arbeyde, ſom kuns Til-
„ ſynsmændenes Nærværelſe eller Fraværelſe kunde give dem
„ Leylighed til: De ſøgte kuns at komme fra det de ſkulde
„ gjøre: alting blev derfore uden Flid og Eftertanke bearbey-
„ det. I den ſamme Sinds Forfatning ſaae man dem at
„ pløye deres egne faa Agre. De havde miſtet Lyſten til at

„ dyrke

„ dyrke dem vedbørlig, siden den ringe Fordeel, de deraf kunde
„ trække, ikke var tilstrækkelig nok til at vække dem op af deres
„ Sovnagtighed og opmuntre dem til Flid. Deres slette Til-
„ stand havde allerede vant dem til Nederdrægtighed, ja de
„ havde ikke engang mere Mod til at haabe Forbedring i de-
„ res udvortes Omstændigheder. De levede kun for den nær-
„ værende Dag, fortærte alt det lidet, de kunde faae tilovers,
„ og bleve siden, uden Betænkning, til en Byrde for deres
„ Herskab, som saae sig nødt til at føde dem af Haanden, i
„ Mangel af hvilken Hielp de gik ud af Landet for at søge
„ Lykke, Brød og bedre Tilstand andensteds. Paa det Antal,
„ som blev tilbage, mærkede en patriotisk og grantseende Til-
„ skuer med Bedrøvelse og Forskrækkelse tvende Omstændighe-
„ der, hvoraf den eene maatte have for Fædernelandet ligesaa
„ skadelige som den anden Menneskeligheden vanærende Føl-
„ ger: 1) De Bønder, som ikke kunde undvige, tabte Mo-
„ det til at forbedre deres Jorder, til at vedligeholde deres
„ Bygninger, til at bygge nye Huse, til at gifte sig; og va-
„ re de gifte, eller formedelst deres Huses Bestyrelse bleve
„ nødte dertil, saa mistede de den ellers saa naturlige Attraae
„ til at efterlade sig Børn, paa det de ikke i Steden for Ar-
„ vegods skulde overbringe paa dem den Elendighed, som de
„ selv havde arvet efter deres Forfædre. 2) Dette maatte na-
„ turligviis qvæle alt det moralske Gode, som kunde findes
„ hos dem. Man fornam en næsten fæisk Koldsindighed imod
„ Gud og Religionen; en ofte næsten til Had dreven Ligegyl-
„ dighed mod deres Foresatte; en dorsk Følesløshed af deres
„ egen Tilstand. De førte deres Huusholdning uden Over-
„ læg; de arbeydede ugierne, og de arbeydede dovent og u-
„ troe, siden de meente ved Erfarenhed at være overviiste om,
„ at de aldrig arbeydede til deres, men kuns til andres Nytte.
„ De tvende sig selv saa modsigende Ting, Armod og Ødsel-
„ hed, saae man foreenede hos dem: thi da de havde mistet
„ alt Haab om at rive sig udaf den første, saa ødede de alt
„ det lidet de besadde, og trøstede sig med denne fortvivlede
„ Tanke: Dersom vore Herrer ikke selv ville ødelægges, maa de vel føde os: og da Menneskets ey kan leve
„ uden Beskæftigelse, uden Tidsfordriv og uden Fornøyelse,
„ saa maatte naturligviis disse igien erstattes ved Laster og
„ Uordentligheder. Løgne, Bedragerier og Tyverier imod

„ deres Øvrighed og imellem sig selv indbyrdes, beskæftigede
„ deres Siæle. At giøre intet eller ondt var deres Tidsfor-
„ driv; at drikke, æde, spille og slaaes vare deres Fornøyel-
„ ser.“ Alt dette bragte os, siger F. til at eftertænke, af hvilken Kilde denne Forderverse i Indbyggernes Sæder og Levemaade kunde flyde; hvad der kunde være Aarsag til saa slet en Huusholdning; og om det ikke var mueligt at udfinde et Middel, hvorved denne indførte og saa fast indgroede Dorskhed kunde afhielpes, Misfornøyelsen ophæves og en bedre Tænkemaade blant Landets Børn indføres. Man fandt denne Aarsag, og den bestod derudi, at disse Folk aldeles ikke arbeydede for dem selv og til deres egen Fordeel, men aleene for andre, og til Herregaards Eyerens Nytte. Man maatte altsaa være betænkt paa et Middel, hvorved man kunde skaffe denne fortræffelige og æreværdige Stand (saa ædelmodig er den høye Forfatters Udtryk) saadanne Grunde, som kunde røre dens Interesse, og vise den skinbarlige Fordeele, og som, i det de giorde den agtsom paa sin egen Nytte, kunde tillige giøre den villig til at befordre det almindelige Bedste. Men dette Middel kunde fornuftigviis ikke bruges med Nytte, førend man først havde tilstoppet alle Forderverselsens Kilder. Af disse fandt man 6 Hoved-Kilder i de oeconomiske Omstændigheder, som alle bevise dette, at Bondens Mod nødvendig maa falde, just fordi han maa arbeyde for andre, uden Haab om at forbedre sin og sines Tilstand. Derpaa meddeeles en kort historisk Efterretning om hvorledes man Skridt for Skridt har bragt denne ny Indretning i Stand. Man giorde først Forsøg med en eeneste Gaard, siden med flere, og 27 Aars Erfaring har bestyrket ja langt overgaaet den første Formodning, man havde giort sig om Nytten af denne Indretning. Fremdeles leveres en Fortegnelse paa de derved forefaldne Udgifter. Endelig opregnes de Fordele, som allerede vise sig, og i Tiden maa blive alt større og større. De ere af den Beskaffenhed, at de maa røre og indtage enhver patriotisk Læsers Gemyt og opfylde det med ivrige Ønsker for Bondestandens almindelige Forbedring. Den ædelmodige Forfatter beslutter disse første Spørsmaales Besvarelse med denne Tale: „Men skulde der findes nogen, som uanseet disse Aar-
„ sager, og uagtet han fandt denne Indretning grundet i
„ Fornuften, i Erfarenhed og i Menneske-Kiærlighed, dog

„ ikke

„ ikke kunde overtale ſig til at arbeyde i nogle og tyve Aar paa „ ſine Undergivnes Forbedring, fordi han let kunde løbe Fare „ for, at foranſtalte noget, ſom hans Efterkommere først „ ſkulde høſte Frugten af, ſiden det menneſkelige Liv er ſaa „ kort eller i det mindſte kan være det; eller ogſaa om der „ ſkulde findes nogen, der ikke havde Villie til at anvende „ aarlig af ſine Udgifter og ſin Overflødighed 3 til 400 Rdlr. „ paa den ſlette Fornøyelſe at have giort vel imod ſine Under„ havende, imod ſit Fæderneland, og imod ſine egne Efter„ kommere, ſaa vil jeg oprigtig raade ham, at han ikke fore„ tager ſig en ſaadan Indretning, ſom aldrig kan ſtemme „ overeens med hans Tænkemaade.“ Derpaa giver han ſig til at beſvare det ſidſte Spørsmaal angaaende ſine gamle Skoves Forbedring og de nye Skoves Opelſkning. Derefter følger

Et Brev om den Forandring, ſom 1761. paa Hirſkholms Amt med Bondeſtanden er foretagen.

Brevets Forfatter glæder ſig ved at være i Stand til at fornøye en Vens Begiærlighed efter at blive underrettet om de Forandringer, ſom til Bøndernes og Landets Forbedring paa Hirſkholm ere ſatte i Værk. De Hirſkholmſke Bønders Tilſtand var, før denne Forandring med dem blev foretaget, den ſamme, ſom de Aſchebergiſke Bønders i Holſteen beſkrives at have været for 27 Aar ſiden. Hendes Kongelige Majeſtæt Enke-Dronning Sophia Magdalena, ſom Hirſkholms Amt tilhører, ſaae i Naade til denne Bondeſtandens Fordervelſe, og fattede det høypriſelige Forſæt at raade Bøed derpaa. Hoveriet var den rette Kilde og Aarſag til Fordervelſen. Grøven af Stolberg, Hendes Majeſtæts Ober-Hofmeſter, gav det viſe Raad, at ſkiænke dem Frihed derfra, mod en faſtſat og taalelig Afgift. Forpagteren bliver udkiøbt af hans Contract, og det givne Raad ſættes i Værk. Bonden fik Eyendom paa ſin Gaard, blev næſten ganſke befriet fra Hoverie, nyder i Udviisning aarlig et Skov-Læs Brænde, maa betale 2 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn i Hoverie-Penge, og giver 1 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn i Stedet for Konge- og Kirke-Tienden, ſom ſkulde ydes i Penge. I diſſe Poſter beſtod Forandringen, hvoraf en 5 Aars Tid har frembragt herlige Frugter, hvilke nødvendig maa tage til, ligeſom de Vanſkeligheder, enhver ſtor

Forandring naturligviis medfører, i Fremtiden taaer af. Bonden er Mester over sin Tid. Han arbeyder med Lyst for sine kiære Arvinger. Tiden, som han tilforn ey satte Priis paa, er ham nu en kostbar Ting. Han elsker sit eget Huus meere, end Kroermandens. Han nøler ikke underveys, for at skaffe sig og sine Hester Hvile, men iler hiem til det Arbeyde, han ved der gielder sin og sines Velfærd. De Penge, han tilforn ødede paa Drik og Dobbel, anvender han nu paa sin Gaards Forbedring. Han anvender langt større Flid paa Agerdyrkningen, indhøster flere Frugter. Disse og andre flere Fordele blive her omstændig opregnede som gode Følger af den giorte huldrige Forandring. Iblant disse er ogsaa denne heel merkværdig, at Bønderne rigtig betale deres Afgifter og trække slet ingen Restancer paa sig, men ere tvertimod i Stand til at udbetale de Fordringer, som private Folk have haft paa dem, hvoriblant een har været paa 2000 Rixdaler. Til Bevis paa deres Velstand tiener ogsaa dette, at en Mand foruden Gaard og Besætning, efterlader sig Løsøre for 700 Rdlr., og en anden har ladet sit Testamente confirmere i Cancelliet. Kort sagt: Bønderne ere ved denne Forandring blevne mere vindskibelige, mere formuende, muntre, sædelige. Den Gevinst, Hendes Majestæt Enke-Dronningen har vundet ved denne sin huldrige Forandring, beløber sig aarlig til 2862 Rdlr. Hendes Indtægters ikke Sum alene, men endogsaa Sikkerhed er bleven forøget. Tvende i 5 Aar indfaldne Qvæg-Syger og Extra-Skatten har ikke bragt nogen Bonde til at begiære Forstud eller Eftergivelse i sine Afgifter. Skulde han behøve Hielp, saa tør Fremmede laane ham. Skovene spares og anseelig ved denne Forandring, og Arve-Forpagtningen er saaledes indskrænket, at den slet ikke skader Godsets høye Herskab.

„ Efter det, siger F., som allerede er fremført bliver det vel
„ overflødigt at bevise, at denne Indretning har haft fordeel-
„ agtige Følger for Landet. Hvorved skulde vel et Lands, el-
„ ler en Stats Velfærd forfremmes, naar det ikke skeede ved
„ Bøndern s Forbedring, Folkemængdens Tilvext, Levnets-
„ midlernes Formerelse, Formuernes Tiltagelse, Vindskibe-
„ ligheds Opmuntring og Strøbsomheds Belønning? Disse
„ ere dog de visse Frugter, Landet baade allerede nu høster og
„ i Fremtiden kan komme til at høste af den høypriselige Hirsk-
„ holmske Indretning.“ Herester opregnes de høye Exem-

pler,

pler, ſom paa deres Godſer have giort nyttige Indretninger til Bondeſtandens Forbedring, deels ved at udlægge Hovedgaards Marker til Bøndergaarde, deels ved at fritage Bønderne fra Hoverie. Diſſe ere, Hans Kongelige Majeſtæt Selv, Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Baron af Bernſtorf, Hans Høygrævelige Excellence Hr. Geheime-Conference-Raad Grave af Knuth, Hr. Kammerherre Grev Holſtein til Lethraborg, Hr. Kammerherre Baron Gyldencrone paa Wilhelmsborg. Hr. Etats-Raad Lindencrone har i Sinde at efterfølge diſſe høye Exempler. Til en evig Erindring om den Hirſkholmſke Indretning og til kraftig Opmuntring for Patrioter, lod Hendes Majeſtæt i afvigte Foraar oprette paa Hirſkholm en Obelisk af Marmor, ſom hermed følger afſtukken i Kobber. Dens Opkrift er følgende: Til ævig Tukommelſe af en priſelig Indretning efter Hendes Kongel. Majeſtæts Sophia Magdalena Befaling, da paa det viſe Raad af Hr. Chriſtian Günther, Grave af Stolberg, Hendes Ober-Hofmeſter, alle Underſaatter i Hirſkholms Amt befriedes af Hoverie, Fæſte-Gaarde forvandledes til Eyendomme.

Paris.

Parallele des trois principaux Poëtes tragiques françois, Corneille, Racine & Crebillon. Précédé d'un Abrégé de leurs vies & d'un Catalogue raiſonné de leurs Ouvrages, avec pluſieurs extraits des Obſervations faites par meilleurs Juges ſur le caractere particulier de chacun d'eux: Ouvrage qui peut ſervir de ſupplement à l'edition du Théâtre de Corneille, par M. de Voltaire, & d'Introduction à la lecture des Chefs- d'Oeuvres Tragiques de la Scene Françoiſe. 1765. 201 S. ſamt en Fortale paa 24 S., i 8vo. Paralleler eller Sammenligninger, naar de lykkes vel, ere altid Siælens behageligſte Forretninger, ſaavel for den, der tegner dem, ſom ogſaa for dem, til hvis Tieneſte de tegnes. Vi ville ikke ved denne Tanke indlade os i pſychologiſke Underſøgelſer; nok er det, vi vide, at vor Siæl i ſær elſker Ligheder, og gierne beſkæftiger ſig med at opſøge dem; nok, at vi forlyſtes ved at holde Produkterne af den menneſkelige Forſtand og Vittighed imod hinanden; nok, at vi af den

Aarſag anmælde denne Bog. Vi undre ellers over, at Voltaire, ſom tragiſk Digter, ikke tilligemed bliver paralleliſeret, da han dog unægtelig med ligeſaa ſtor Ret, ſom hine tre Tragiker, hvilke det 17de Aarhundrede har frembragt, henhører til principaux Poëtes tragiques françois: men maaſkee det er gaaet vor Samler ſom Forfatterne til det poetiſche Bibliothek, hvilke ligeledes ikke troede ſig til at ſige noget om viſſe tydſke Digtere, naar der ikke alerede var ſagt noget om dem. Thi af egne Vahre har vor Franzos intet leveret os. Vel har han ſat korte Levnets-Beſkrivelſer forved ſine Helte, men dem kunde han maaelig udſkrive af ſtørre Værker. Efter diſſe Levnets-Beſkrivelſer følger Jugement de M. de Voltaire ſur les Tragédies de Crébillon. Det er et Udtog af een i Aaret 1764 udkommen Eloge de Crebillon, ſom man tillægger Voltaire, og vor Samler ſiger: nous croyons que c'eſt avec raiſon. — Parallele de Corneille & de Racine par M. de Fontenelle. — Parallele de Corneille & de Racine par M. le Marquis de Vauvenargues. Denne er tagen af den for kort ſiden i ſin Alders 25de Aar afdøde Marquiſes Introduction à la connoiſſance de l'eſprit humain. Hans Levnet forfærdiget af Hr. von Voltaire læſer man i Fortalen, hvor F. kalder ſig et Echo af Voltaire. Marquiſen foretrækker Racines Tragoedier for de Corneilliſke, hvortil Udgiveren ſøger i Fortalen at anføre Aarſagen. — Obſervations ſur le jugement que M de Voltaire & Madame de Sevigne ont porté de Corneille & de Racine, par M. Gaillard. Forfatteren af diſſe Anmærkninger ſynes bedre om Racine end Corneille. Fortaleren ſiger om Mad. de Sevigne: elle étoit Femme, & dans le ſuffrage: elle écoutoit plus les préjugés de ſon enfance, que ſon gout & ſon jugement. — Jugement de M. l'Abbé Bateux & de la Bruyere, ſur Corneille & Racine. Det er taget af Cours de belles Lettres, hvor man tillige finder Bruyeres Dom. — Reflexions ſur la maniere de dialoguer de Cornéille & de Racine, de Voltaire & de Crebillon. Voltaire indrømmes Fortrinnet for de andre tre i den Kunſt at dialogere; men tillige prøves og beſtemmes enhvers Maade at dialogere, ſkiønt meget kort. — Examen des fautes de Langage, dans la Tragédie de Pompée. Diſſe to ſidſte Stykker ere tagne af en Bog udgiven Aar 1749, hvis Titel er: Connoiſſance des Beautes & des Défauts de l'Eloquence & de la Poëſie

dans

dans la Langue Françoiſe. Man er Udgiveren Tak ſkyldig, fordi han har ſkaffet ſine Læſere en behagelig Lecture ved Samlingen af diſſe Piecer.

Zelle.

Johann Diet. Schulze har forrige Aar trykt og forlagt det første Bind af **Beyträge zur Naturkunde des Herzogthums Zelle, geſammlet von J. Taube, Hof-Medicus und Mitglied der Königl. Landwirthſchafts Geſellſchaft**, 6 Ark i 8vo. Dette Værk vil blive overmaade behageligt for Naturkyndere og i ſær for dem i Zelle. Dette Bind er deelt i ſyv Afdeelinger, i hvilke der handles om Jordarterne, Steenene og Petrificationerne omkring Zelle, om Tiæregruberne til Wieze, om Tiærekilderne ved Hæningſe, om Laxefangſten til Wolthauſen, om Saltværket til Sülze, om Perlemuſlingerne i Elvene udi Hertugdømmet Zelle, og om en Kilde ikke langt fra Zelle, der tilforn er holdt for mineralſk. Sand eller Moor indtager de fleſte Egne omkring Zelle: men hvor Landet er ubebygt og fri for Træ, kommer Heden i Stedet for, under hvilken man kan ſkiære ſaavel ſorte ſom grønne Tørv. De øvrige Jordarter ere Leer, hvoraf i ſær meldes om den gule og den blaa, Bierg-Beegjord, Jern-Okkergel, og blant Sandarterne, Støvſand, Driveſand, Leerſand, nogle Arter af Gruus og Jernſand ꝛc. Af Steene har F. fundet den ugiennemſigtige Flinteſteen i overmaade mange Forandringer, hvoriblant ogſaa findes ſkiønne Agater, den rette ſorte og blaa Ildſteen, ſmaa Chryſtaller i Flinteſteenens Huulheder, Quarz-Flinteſteene ved Aae-Breddene, hiſt og her Steenblandinger og adſkillige Steenſpil, ſom Koe-Steenen, Ørne-Steenen; til hvilke han endnu blant Dyreſteenene føyer Perlerne og en Steen, ſom er funden i en Svineblære. Af Petrificationerne anmærkes iblant andet Stierneſteenene. Ved Landsbyen Wieze har man i mange Aar med ſtor Fordeel gravet Tiæreſand, der ſnart gaaer to eller tre, ſnart ſex til ſyv Fod dybt. Man rører det omkring med Vand i en dertil forfærdiget Kiſte, hvor Sandet da gaaer til Bunds, og Tiæren flyder ovenpaa, ſom ſiden aſſondres ved et Bræt, der ſtikkes ind, og videre bliver renſet. Man er ellers i denne Egn meget opmærkſom paa Tiæregangene, ſom ogſaa en Indvaaner for kort ſiden

opdaget een, der dog ikke er saa riig som hiin af den gamle Grube. I Gruberne finder man en stor Mængde af Stammer, Greene og Rødder. Ved at grave kommer man undertiden til en af Arbeyderne saa kaldet haard Jord, som holder kuns liden Tiære. Men det øverste Lag af Jorden er sandig. Hr. T. har endnu nøyere undersøgt Tiæresandets Værdie, og befundet, at hver Pund Jord førte to og et halvt Lod reen Tiære med sig. To og tredive Unzer Tiære gav ved Distilleringen halvanden Unze Phlegma, elleve Unzer klart Olie, ni Unzer af dunkelt, og det tilbageblevne veyede otte Unzer. Denne Tiære er altsaa meget riig paa Bierg-Olie. Men det tilbageblevne har været virkelig Jordbeeg. Olien har ved en ny Distillering givet oprigtig Bierg-Balsam af sig. F. holder denne Tiære for et got Forvarings-Middel mod Qvægsyge, og af egen Erfaring veed han, at Lugten af samme har befriet Foerværk fra Møl. Tiærekilderne ved Hænigse-Sogn ligge i en Dybhed imellem Buskatser, som ere inddeelte i tre Rum, hvoraf hvert har sine med Træværk beklædte firkantede og snævre for neden tilløbende Brønde. Disse Brønde staae bestandig heel under Vand, som har en tiæragtig Smag. For at faae Tiæren, øser man Vandet af Brøndene til omtrent paa een Fod over Grunden; saa flyder Tiæren imellem Sidebrædernes Aabninger paa Vandet, og samler sig oven paa, da man siden tager den med Skovle. Hver Brønd kan øses to Gange ugentlig. I ringere end 12 Timer løber Brønden fuld igien. Paa Grunden af Tiærebrøndene er klart hvidt Sand. Ved chemisk Undersøgelse har F. spøret en mærkelig Forskiæl imellem denne Tiære og den forrige. Denne medfører ulige meer vandig Fugtighed, men mindre Olie, og kun halv saa megen Bierg-Balsam. Foruden de beskrevne Tiærekilder skal der i Landsbyen Edemissen være endnu andre, men de give mindre af sig. F. indskrænker den Meening, at Laxen forlader Havet for Fiskeleegens Skyld, og gaaer efter sødt Vand, da Leege-Tiden falder meget tilig paa Aaret, og man dog i Ørze-Strømmen til Wolthausen gior den rigeste Fangst ved Pindse-Tider. Han troer meget meer, at denne Strøms salte Vand lokker Laxen hid. I samme findes og Lax-Foreller, Lampreter, Negen-Øyen, Steenbidere, Aal, Barber, Brasen o. s. v. Saltkilderne til Sulze løber i et sandigt Jordlag under neden det mooragtige. Paa nærværende Tid øser man af fire Brønde.

Om

Om Sommeren kan man i varmt Veyr faae tolv Tønder Salt. Tønden beregnet til 480 Pund paa det Sted. Krystallerne see lige saadan ud som de Lyneborgske, kuns at der i Sulzer-Saltet er mere Salpeter, som man alerede mærker paa Rødheden af det indsaltede Kiød. I Egnene omkring ved Sulze, som ere mindre sumpige, voxer Uva ursi, som der kaldes Moorbeere. At Saltet hindrer Qvægsygen, har Indvaanerne i Sulze erfaret ved den Sygdom, som paa nogle Aar har herskket andre Steder. De rette Perlemuslinger (Mya Margaritifera) findes overalt i Elvene der, som have haard Bund, og hvor Strømmen ikke løber for hastig. De fleeste ere i Gerdau, men de største og skiønneste skal være i Luhe-Elven. I dybt Vand opsporer man dem med Fødderne. Fiskerne slutte, at der ere Perler i Muslingerne, naar de ikke gaae alt for læt løs, naar Skallene har noget usædvanligt, saasom en ujævn Flade, en Stribe af fremmed Farve, eller mere Runding. Man kan ogsaa temmelig see det uden til, om Perlerne kan bruges eller ey. Ofte ere der to eller flere Perler paa eengang. Man aabner dem med Kniven, skiønt Aabningen mestendeels overlades til Solens Hede, men derved omkomme de alle. For denne Misbrugs Skyld mærker man ogsaa nu stor Formindskelse paa Perler, hvilken endnu mere befordres ved den hemmelige Udførsel af de giennemreysende Jøder. Tilforn har man betient sig af en Skrue at aabne dem med, hvorved de bleve holdte i Live. I den Musling, som Hr. von Linné kalder Mya arenaria, har F. ligeledes opdaget Perler, og efter Andres Forsikring skal de ogsaa findes i Mya pictorum L. Det Kildevand, som springer ud ved Siden af Vand-Møllen ikke langt fra Zelle, har F. prøvet chemisk, men derudi intet opdaget, hvorved det fortiente Navn af en Sundheds Brønd. Men formedelst den gode Smag, Lethed og Kølighed indrømmer han det Fortrinet for de andre der værende Brøndvande. Vi længes med stor Begierlighed efter Fortsættelsen af dette Værk, og ønske F. Leylighed til at giøre sig fortient af Naturkyndigheden og sit Fæderneland ved ligedanne Jagttagelser om længere fraliggende Egne i dette Churfyrstendomme, hvortil han synes at have en besynderlig Drift.

Tu-

Tübingen.

J. G. Cotta har forlagt: *Joannis Gerhardi*, Theologi qvondam Jenensis celeberrimi, Loci theologici, cum pro adstruenda veritate, tum pro destruenda qvorumvis contradicentium falsitate per theses nervose, solide & copiose explicati. Denuo edidit variisque generis observationes nec non præfationem, qva de vita ac scriptis auctoris disseritur, adjecit *Jo. Frider. Cotta*, Theologus Tübingensis T. I. 2 Alph. 9 Ark 1762. T. II. 2 Alph. 8 Ark 1763. T III. 3 Alph. 6 Ark 1764. T. IV. 2 Alph. 9 Ark 1765. T. V. 2 Alph. 7 og et halv Ark 1766. i stor 4to. Vel har man allerede tilforn tre Udgaver af disse Locis, hvoraf den første er udkommen i Jena 1610.-1625. i 9 Bind; den anden til Genf 1639., i 3 Bind, og den tredie i Hamborg 1657., ogsaa i 3 Bind: men deels har de giort sig rare, da der nu over i 100 Aar intet nyt Oplag er besørget: deels vare de heller ikke mere tilstrækkelige, da de theologiske Lærdomme siden den Tid for største Deelen ere satte i et klarere Lys ved Fortolknings Kunsten, som er bleven fuldkommere, og ved Mængden af Stridighederne med de nyere Fiender af vor Kirke: deres Beviser ere nu bygte paa fastere Grunde, og vor Theologie har erholdt en større Reenhed ved Overtroens Bestridelse, hvilken altid har været alle Videnskaber den største Hindring, men i sær de theologiske. Disse og andre Grunde har bevæget Hr. Dr. Cotta til at forbedre og med Formerelse at udgive dette theologiske Værk, der kan tiene som et Bibliothek, og følgelig gior, at mange Bøger kan undværes. For at kunne lade vore Læsere overse hele Indretningen af dette nye Oplag, ville vi kortelig anmælde Indholdet af de 5 hidtil udkomne Bind tilsammen. I Forralen beskriver Hr. C. den sal. Gerhards Levnet og giver Efterretning om hans Skrifter. Det første Bind indeholder Artiklerne de Scriptura S. de Deo & de persona Christi I samme saa vel som i de følgende er næsten ingen Side, som jo er forøget ved Tilsætninger og Forbedringer af Hr. Cotta. Overalt har han med stor Flid angivet en Mængde af gode Skrifter, hvori denne eller hin Sats vidtløftig er udført. Men det synes ikke, at han altid nøye nok har holdt de forskiellige Meeninger mod hinanden, og prøvet dem. F. Ex. S. 8 f. siger han, som det synes, med

for

for ſtor Tillid om det ſtridige Sted hos Flav. Joſephum om Chriſto: Tam luculentis teſtimoniis res ita noſtra ætate confecta eſt, ut irritus plane ſit eorum conatus, qvi ejus γνησιότητα in dubium vocare audent. Hr. C. har giort ſig endnu mere fortient af diſſe Locis, ved det han har hoſſøyet Hiſtorien om Troes-Lærdommene igiennem alle Aarhundrede, hvilket meeſtendeels er ſkeet med megen Bequemhed og Belæſenhed. Beſynderlig er i det første Bind Hiſtorien af den Lære om Gud fra S. 159-184 udførligen afhandlet. Det andet Bind indeholder en videre Oplysning af den Artikel om den Hellige Skrift, og udgiorde det ſidſte Bind i de foregaaende Udgaver. For Ordenens Skyld er ſamme nu giort til den anden. Man ſeer lige ſtor Flid af Hr. C., ſom i det første og følgende Bind. De Steder af Kirke-Fædrene ere blevne rigtigere, og det, ſom Gerhard ſiger om de bibelſke Bøger, formeeret med mange Tilſætninger, hvilket fornemmelig er ſkeet i det 6te og følgende Kapitler. I det tredie Bind afhandles udførligere, hvad ſom var kortere ſagt i det første Bind om Guds Natur og hans Egenſkaber, om Treenigheden, om Chriſti Person, Stænder og Embeder. Udgiverens Arbeyde maa man berømme ved dette Bind ligeſaa meget ſom ved de første. Man vil i ſær gierne læſe det Anhang, hvori Hiſtorien af den Lære om den Hellige Treenighed er leveret. Den første halve Deel af det fierde Bind er altſammen af Hr. Cotta. Den indeholder 4re Diſſertationer. Den første handler om Chriſti Person og om denne vigtige Lares Hiſtorie. Den anden indeholder Hiſtorien af den Lære om begge Forløſerens Stænder. Den tredie er mere dogmatiſk, og handler de redemtione eccleſiæ ſangvine JEſu Chriſti facta. Den fierde lærer Hiſtorien om de i den tredie Diſſert. afhandlede Sætninger. Herpaa fortsættes videre det Gerhardiſke Værk. Man finder her de Artikler de creatione, de angelis, de providentia, de electione & reprobatione, de imagine Dei in homine og de peccatto originali, med mange Anmærkninger geleydede. Det femte Bind indeholder under ſamme Skikkelſe Artiklerne de peccatis actualibus, de libero arbitrio og de lege Dei. I Fortalen mælder Hr. Dr. Cotta, at han vil forſpare Hiſtorien om de øvrige Troens Lærdomme til et beſynderligt Bind, ſom ſkal komme ud ved Slutningen af det hele Gerhardiſke Værk. Derhos forſvarer han ſig vidtløftig mod adſkillige Indvendinger, ſom ere giorte i neue Theo-

logi-

logiſche Bibliothek, mod den Afhandling, ſom findes i det fierde Bind, de Chriſto hominum redemtore.

Amſterdam.

Hos Arkſtee og Mercus er udkommen: De l'autorité du Chergé & du pouvoir du Magiſtrat politique ſur l'exercice des fonctions du miniſtere eccleſiaſtique. Par M*** Advocat au Parlement. 2 Vol. 1766. Læreſtanden ſaavel ſom Regiereſtanden ere af Gud indſtiftede til Menneſkenes Bedſte. Men ved Uenighed og ved en uophørlig Avind, da den eene Stand ſætter ſig imod den anden, ere de begge bleyne en Kilde til megen Skade og Elendighed i det menneſkelige Sælſkab. F. har fra Ungdommen af baaret en ſtor Høyagtelſe for den geiſtlige Stand, ved hvilken Sandheden ſkal vedligeholdes og fortplantes. Men efter Haanden ere Øynene opladte paa ham, og han har ſeet, at diſſe Efterfølgere af den ſtørſte Lærer ere aldeles afvigede fra hans Forſkrifter, og forfaldne til menneſkelige Paabud, ſaa man i deres Taage neppe kan ſkimte Reenhedens og Sandhedens første Lys. Han ſkrev i Aaret 1760 Examen des principes d'après lesquelles on peut apprecier, la reclamation attribuée à l'aſſemblée du Chergé, og anmeldte Værk er en videre Udførelſe af dette lidet Skrift. Nogle Steder vil være nok til at foreſtille Vigtigheden af dets Indhold, thi F. vidner med ſtor Eftertryk mod Misbrugene i Henſeende til Hierarchien og den Magt, de Geiſtlige tilegne ſig i den pavelige Kirke. Kirkens Tienere ere kaldede til Lærere. Med Lære-Embedet kan ingen Tvangs-Midler forbindes, fordi Menneſkets fri Villie vel kan giøres tilbøyelig til Sandheden ved Overbeviisning, men ikke twinges til at antage den. Al Tvangs-Ret bliver den verdslige Øvrighed forbeholden. Kirkegodſerne ere geiſtlige Godſer, og Rettigheden derover tilkommer hele Kirken og ikke Paven eller Biſkopperne aleene, ſom man vil ſlutte af det urigtig forklarte Sprog Matth. XVI. 18. De Geiſtlige udgiøre en Deel af et Lands Borgere. Landsherren, ſom det paaligger at vedligeholde Roelighed og god Orden, er forbunden til at udſtrække ſin Opſigt ogſaa over dem, nøye at erkyndige ſig om deres Lærdom, deres Henſigter og Gierninger. Kirken har ſit Fædrenſland i Himlen, og ingen Eyendomme paa Jorden. Men

det

det, ſom Kirkens Lemmer og Tienere beſidde i det Timelige, henhører til det borgerlige Sælſkabs Eyendom, og er ikke befriet fra de almindelige Paalæg og Lands-Afgifter. Endog Kirkens Forſamlinger til Guds-Dyrkelſen ere underkaſtede Landsherrens Opſigt, endnu meget mere de, hvorudi Stridigheder afgiøres og Læreſætninger ſtadfæſtes, eller andre Poſter angaaende den geiſtlige Stand beſtemmes. Uden Landsherrens Bevilling kan ingen Forbindelſer giøres, og de ſom ere giorte, kan igien ophæves af ham, hvilke Jeſuiter-Sælſkabets Exempel i Frankrige bevidner. Kirkens Tienere kan ingen Straf udøve paa Kirkens Lemmer, uden at udelukke dem af dens Samfund, men denne Udelukkelſe kan ikke være gyldig, uden den er retmæſſig. Om end Skriftemaals Sakramentet, efter den pavelige Kirkes Lære, maa holdes ganſke hemmelig, ſaa er dog Øvrighedens Opſigt dermed deſto nødvendigere, jo ſtørre Vederſtyggeligheder der ved Misbrugen ere opkomne. Kirkens Tienere maa ingen Synder afvise, ſom indfinder ſig ved den Hellige Communion, med mindre ſamme forhen er retmæſſig excommuniceret. Udelukkelſen fra den Hellige Nadvere betræffer en Chriſtens borgerlig Ære, og finder ikke Sted uden ordentlig Paakiendelſe af en Dommer. Den verdslige Øvrighed har Ret til at hindre den Misbrug, Geiſtligheden begaaer af deres Magt i dette Stykke. Ordinationen maa forrettes af Biſkoppen med Samtykke af Kirkens Lemmer. Forbudet mod Præſternes Ægteſkab er en Kirkelov, og de Tridentinſke Kirkeforſamlingers Forſkrifter kan ikke hindre Kongen i Frankrige fra at giøre nyttige Anſtalter i Henſeende til ſine Underſaatter. Kirken maa derfor ikke være Staten imod, naar Landsherren tillader de Geiſtlige Ægteſkab for at befolke Staten. I Begyndelſen havde de Geiſtlige heller ingen Deel i Ægteſkabernes Fuldbyrdelſe. Keyſer Juſtinianus mælder, at for hans Tid var begge Ægtefællers Samtykke alene tilſtrækkelig til Ægteſkabets Fuldbyrdelſe. Den Præſtelige Velſignelſe og andre Skikke ere indførte for at hindre adſkillige Misbruger. Naar vantroe Ægtefolk omvende ſig til Kirken; ſaa holder man dog deres Ægteſkab for gyldigt, hvilket de tilforn har oprettet efter deres Lands Skik, endſkiønt de ikke ſacramentalſk ere velſignede. Landsherren har i Beſynderlighed Magt til at indſkrænke de Geiſtliges Begiærlighed i Henſeende til deres Medborgeres Gods. Ægteſkabs Overtrædelſe er bleven en Kilde til anſeelige

lige Indkomster for Biskopperne. Man har endelig indbildet Folk, at de, som skiænkede sit Gods til Kirken, fik en større Andeel af den evige Salighed, ja endog bevæget endnu de Afdødes Arvinger til at giøre de Foræringer, de for deres Død havde forsømt at giøre.

Anmældelser.

Frankfurt og Leipzig. Hos **Walther** er til Kiøbs Ludwig Cornaro, eines ehemaligen Edelmannes zu Padua, Vorstellung von dem Nutzen eines nüchtern und mäßigen Lebens, mit einem Unterrichte von den äußerlichen zum Leben und zur Gesundheit nöthigen Dingen, Handlungen und Umständen, aufs neue herausgegeben von D. Christian Gothold Schwenken. 1766. 9 Oktav-Ark. Hvis Exempler alene lære kraftigere end Regler, saa fortiener deres Brug ogsaa at indføres i Lægekunsten til at bestyrke de diætiske Regler for at vedligeholde Sundheden. Den berømte Cornaro hans Exempel har allerede stiftet megen Nytte. Her skriver en Mand, der i sin Ungdom har stormet løs paa sin Sundhed, og blot ved Maadelighed oprettet den saaledes igien, at han opnaaede et Hundredaars Alder, om et ædrueligt og maadeligt Levnet i Almindelighed; om Maaden at forbedre en usund Constitution paa; om Midlerne at erholde en sund og lyksalig Alder, og endelig om Livet og Døden i Almindelighed. Denne Bogs Læsning fortiener at anprises for alle og enhver, som agte Liv og Sundhed høyt, meget mere end Brugen af Lægemidlerne.

Kønigsberg og Mietau. Hos **Kanter** er trykt paa Tydsk og Fransk Jacobi Theodori Klein ova avium plurimarum ad naturalem magnitudinem delineata & genuinis coloribus picta. Dette af den berømte F. efterladte Arbeyde var allerede i Stand Aar 1758, skiønt det nu er bleven trykket. Der er 21 Kobberstykker med Egg, efter Fuglenes Klasser: blant samme ere mange vist nok sieldene, som Egg af Casuaren, og af den i Europa frugtbar blevne Papagoye. Overalt advarer F. ved de Klasser, hvor der fattes Egg. Zinanni har næsten ligesaa mange Egg, dog mangler han Farverne. Forklaringen er paa 36 S. i stor Qvart.

No. 15.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de April 1767.

Kiøbenhavn.

Af de tvende i forrige No. anførte Breve have vi seet for vore Øyne, hvad Indflydelse Friheden har paa Menneskers og har haft i sær paa Bøndernes Gemyt. Den forædler Tænkemaaden, giver Munterhed, Mod og Liv. Den ydmygede, nedtrykte, fornedrede og af andre foragtede Siæl, taber med Tiden al Agt for sig selv, forglemmer sin ædle Herkomst og naturlige Fribaarenhed, og holder sig intet for uanstændigt eller nedrigt. Det er Grunden til saa mange nedrige Gierninger, formedelst hvilke saa mange i sig selv og af Naturen ædle Siæle maa behandles paa saa nedrig en Maade. Men giv hiin Siæl sin Frihed! Strax indfinder sig Æren igien og dens Kiærlighed indtager Gemyttet. Nu vil den fortiene sig en lige Høyagtelse med sine Lige og spørger kun, hvorved det skal skee? Den tænker sig om og finder, at Pligterne ere de Midler, hvorved at indlægge sig den sande Ære. Disse blive da først dyrebare for en fri Siæl. En Herre skulde til ævig Tid forgiæves prædike for sin Slave om Ærens og Dydens Pligter. Forgiæves skulde han retfærdiggiøre det Aag og Baand, han har lagt ham paa, med det uædle og gemeene Ordsprog: var du ikke bunden, blev du mig værre end Hunden. Med Ret og Sandhed skulde hans Slave kunne svare: Just fordi jeg er bunden, er jeg dig saa slem: derfor giv mig min Frihed, vil du have Godt af mig.

Saaledes tænke vi tilligemed en ubenævnt Forfatter, som ey har kundet lade sig bevæge til at skrive:

Forsøg til en moralsk og politisk Catechismus for Bønder-Børn tilligemed nogle korte Leveregler til at lære uden ad. 1766. 96 S. i 12mo.

førend han saae Grundvolden lagt til Bondestandens Frihed ved saa vriselig en Indretning, som de i forrige No. anførte Breve har givet os Efterretning om.

Dette lidet Skrift er i Stedet for anden Fortale geleydet med et Tilskrift til Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Friherre af Bernstorph. Den ubenævnte Forfatter begynder sin Tiltale til Høybemældte Herre med disse Spørsmaale: „ Bør Bonden oplyses om sine Pligter? Er det billigt at den „ Deel af Borgerne, som allermeest føler Lydigheds Aag, al„ lermindst underrettes om Grundene til sin Lydighed? Er „ det ikke bedre, at Bonden bliver i sin Vankundighed og „ sukker, end oplyses og knurrer?" Disse Spørsmaale, som undertiden Politik, undertiden Menneske-Fiendskab har opkastet, tør han ey ansee anderledes end for afgiorte. „ Men „ hvad udretter man ved at prædike for Bonden om Pligter, „ som hans Tilstand giør ham næsten umuelige at udøve? „ Hvad hielper det, at Moralisten befaler ham at elske sine „ Medborgere, naar alting omkring ham indbyder ham at „ hade dem? Kiærlighed til Fædernelandet er i mine Tanker „ et Chimære, naar den ikke oplives ved Selvkiærlighed. Vi „ vare Mennesker, førend vi bleve Borgere, og intet kan „ forbinde os til at arbeyde paa andres Lyksalighed, naar vi „ ikke med det samme arbeyde paa vor egen. Da jeg kiendte „ Bondens Tilstand nok for at indsee, at han trængte til Fri„ hed førend til Oplysning, saa skulde jeg ikke saa let faldet „ paa at give ham Anledning til at tænke paa sine Borger„ Pligter, førend en Haand, mægtigere end en Undersaattes, „ havde givet ham Lyst og Tid dertil. Men en Indretning, „ som Deres Excellence foretager paa deres Gods her i Siel„ land, og som jeg troer vil med Tiden bringe de Følger med „ sig, der skulle sætte Bonden i Ligevægt med de andre Stæn„ der i Landet, opvakte det første Ønske hos mig at see en

mo-

„ moralſk og politiſk Catechismus, ſom var indrettet efter Bøn-
„ der-Børns Tarv og Begreb. Det ſkulde blevet ved dette
„ Ønſke, og jeg havde aldrig tænkt paa ſelv at forſøge noget
„ til dets Opfyldelſe, derſom jeg kunde have modſtaaet en vis
„ Vens Begiering, ſom Natur og Overlæg lige ſtærk forbin-
„ de mig at elſke, og derſom jeg burde have nægtet ham et
„ Forlangende, der grundede ſig alene paa en ugemeen Iver
„ for denne Stands Opkomſt og for at befordre Deres Excel-
„ lences Henſigter ved Kundſkabs og Dyds Udbredelſe iblant
„ Deres Bønder.“ Den patriotiſke Forfatters Beſkeedenhed kalder denne ſin catechetiſke Underviisning, der er forfattet ſom en Samtale imellem et Barn og en Lærer til de 8te Dage i Ugen, ikkun et Forſøg, der ikke lover noget fuldkomment, og vil mere bedømmes efter det, ſom det kan blive, end efter det, ſom det virkelig er. Men han meener det, ſom Sandhed er, at Vankundighed hos Mængden er ſaa ſtor, og dens Følger ſaa vigtige, at man neppe kan giøre noget til dens Oplysning, uden at have giort meget. Skulde han alene have givet Bonden et eeneſte Motiv, ſom han ikke kiendte, til at elſke ſin Konge og ſit Fæderneland; ſkulde han alene have opvakt en eeneſte god Drift hos ham til at opfylde ſine Borger-Pligter; ſaa vil han holde ſig lykkeligere, end om han havde ſkrevet den lærdeſte Afhandling eller den vigtigſte Tale. Det var en ſtor Ubilligheд af os, om vi ikke tilſtaaede det, Sandheden ſelv nøder os til, at den patriotiſke Forfatter har været ſær lykkelig i at udføre dette ſit ædelmodige Forſæt. Han har fortræffelig vel vidſt at naae det dobbelte Maal han har ſigtet til, nemlig Simpelhed i Orden og Udtryk og Kortheд i Vallet af Pligterne. Han har læmpet ſig efter de eenfoldige Bønder-Børns ſandſelige Begreb og Tænkekraft, efter de Laſter, ſom meeſt fordervede deres Stand, og den Vankundighed, ſom fornemmelig herſkede derudi. Til Beviis paa, med hvor god Lykke han allevegne har vidſt at nedlade ſig til deres eenfoldige ſandſelige Begreb, ville vi kun af den 4de Dags Samtale anføre diſſe 2de første Spørsmaale med deres Svar.

Holder du det for en Lykke at være Konge?

Sv. Ja for ſaavidt en Konge har Leylighed til at giøre mange Mennesker lykkelige: ellers maae det være en ſtor Byrde.

Hvorfor skulde det være en Byrde?

Sv. Jo, jeg seer jo, hvad Møye, Uroe og Bekymring en Bonde har aleene med at bestyre een Gaard, men dersom han havde alle Byens Gaarde at bestyre, saa kunde han jo aldrig have nogen Time roelig, end sige, om han havde saa mange Lande, som man siger Kongen har.

Forfatteren har troet, at Kiærlighed til Forældre til Børn og Familie var Grunden til Kiærlighed til Regenten og Fædernelandet. Han har derfor lagt den første til Grund, og saaledes afdeelt sin Underviisning til de 8te Dage i Ugen, at den 1ste Dag tales med Barnet om dets Pligter mod sine Forældre; den 2den Dag, om Øvrighedens Fornødenhed i Landet; den 3die Dag, om den Magt Øvrigheden har af Kongen, og om de Love, Forordninger og Betientere, hvorved han regierer Landet; den 4de Dag, om Pligter mod Øvrigheden, hvorved foreholdes Barnet, at man ikke bør tilregne Regenten en slet Øvrigheds Opførsel; den 5te Dag, om Landets Forpligtelse til at lønne de Kongelige Betientere, og bestyre de Kongelige Udgifter, om Skatters og Afgifters Fornødenhed, og den Synd, der er i Toldsvig; den 6te Dag, om Fædernelandet, hvad det er, hvem der kaldes Medborgere, hvad en god Borger er, og naar en Bonde bør kaldes en god Borger; den 7de Dag, om Pligter imod Fædernelandet, om Fædernelandets Fiender, om Krig, hvem der bør gaae i Krig, hvorfor Land-Soldater bør udskrives, og hvem der bør udskrives til Land-Soldater; den 8de Dag, om hvad Lykke man skal ønske sig i Verden, om Drukkenskabs og Dovenskabs Lyde, om christelige Dyder, Forsonlighed og Gavmildhed imod Fattige, og hvad for vigtige Aarsager Bonden har til at elske sin Stand. Til et eeneste Spørsmaal i den 7de Dags Samtale havde vi ønsket et mere bestemt og mindre egennyttigt Svar, da det givne i det mindste kan og maa formedelst naturlige Følger føre til Egennyttighed. Her spørges:

Hvad skal forbinde og bevæge os til at elske vort Fædreland?

Sv. Længsel efter at befordre vor egen Lykkesalighed, som ikke kan opnaaes, saa længe vore Medborgere ikke ere lykkesalige.

Her

Her handles om Kiærlighed til Medborgere, som har disse naturlige Grunde for sig, hvilke vi ville anføre ligesom til Svar paa Spørsmaalet

For det første seer jeg, at alle Dyr elske deres Lige, og da jeg som et langt ædlere Dyr end alle andre, finder en ligedan Drift og Tilbøyelighed i mit Gemyt, naar det ikke regieres af nogen uordentlig Bevægelse, til mine Medmennesker, saa er jeg langt mere forpligtet til at elske dem. Jeg mærker, at jeg ikke kan være ret fornøyet, naar andre omkring mig græde over det Onde de lide, lad være jeg selv ikke lider noget. Ligesaa mærker jeg tvertimod, at min Glæde forøges, naar andre tilligemed mig ere glade. Saaledes har Gud dannet mig i Moders Liv. Altsaa maa det være hans Villie, at jeg skal elske min Næste, uden Hensigt til mig selv, og fordi han er mit Medmenneske. For det 2det mærker jeg, at alle have lige saa stor Lyst, som jeg, til at leve vel og lykkalig i Verden, hvilken Lyst Gud har indprentet os i vor Natur, fordi han vilde at vi alle skulde tragte efter at leve og lide vel i Verden, og han vil os alle lige vel. For det 3die har Gud sat alle Mennesker i et saa nær Sælskab med hinanden, at den eene ikke kan være lykkelig uden den andens Hielp. Naar jeg derfore vil, at andre skulle giøre vel imod mig, saa maa jeg ogsaa giøre vel imod dem. Følgelig er jeg for Guds Skyld, for min Næstes Skyld, i og for sig selv betragtet, og for min egen Skyld forbundet til at elske min Næste.

Svaret er noget udførlig, dog ikke længere, end nogle andre, som F. har lagt sit Barn i Munden. Det anviser naturlige Grunde til at elske Næsten, ofte uden Hensigt til egen Nytte, og ofte med dens Tilsidesættelse. Det er uden Tvivl heller ikke for lærd og spidsfindig, og hvis saa, kan man lempe det, som man behager efter et Barns Begreb. De tilføyede Tauke-Sprog ere tagne fornemmelig af Ordsprogenes og Syrachs Bøger, og Forfatterens priselige Hensigt dermed har været at skaffe Børnene noget i Hænder, hvormed de med

en vis Nytte for ſig ſelv i Fremtiden kunde øve Hukommelſen og ſkærpe Nemmet. Han har troet, og det med god Grund at en kort og ſyndig Tanke, ſom udtrykker nogen almindelig Livets Pligt, kan, naar den erindres i Tide, giøre et mægtig Indtryk paa Gemyttet, og med mere Nytte læres uden ad, end et Evangelium eller en Epiſtel, ſom ofte ere tagne af de ſværeſte Steder i Bibelen. Vi forundre os over, hvi den patriotiſke Forfatter ey har vildet ſkrive ſit Navn under Titel eller Fortale til et Værk, ſom, hvor lidet det end er, viſſelig i vore Tanker giør ham ſtor Ære. Lad være vi vel vide, at han er den ſamme arbeydſomme Mand og offentlige Skole-Lærer, ſom Nytget for os har benævnet, ſaa vide vi dog ikke, om endten han, eller hans patriotiſke Broder, ſom uden Tvivl er den, der har opmuntret ham til dette nyttige Arbeyde, vilde være tilfreds med, at man offentlig røbte deres Navne, ſom deres egen Beſkeedenhed har vildet have fortiede. Gid dette priisværdige Exempel maatte opmuntre nogen til at forfatte en ſaadan moraliſk og politiſk Catechismus for Ungdommen i Almindeliahed, der kunde endogſaa lægges til Grund til Chriſtendom. Dette vilde blive det naturligſte Middel til at forandre den forkeerte Underviisning, hvilken brave og ſtore Mænd en Holberg, en Baſedow ꝛc. for en ſtor Deel ey uden Grund med en ivrig og ædel Nidkierhed, ſkiønt hidindtil forgiæves har prædiket imod.

Gøttingen.

Van den Hoecks Enke har forlagt: *Georg Chriſt. Gebaueri* J. C. & Anteceſſ. primar. *Veſtigia Juris Germanici antiquiſſima* in C. Cornelii Taciti Germania obvia, ſive *Diſſertationes XXII. in varia aurei illius libelli loca* cum nonnullis ſimilis argumenti cuncta juſto ordine collocata & partim locupletius partim nunc primum edita. 2 Alph. 18 Ark i 8vo. Hr. Juſtice-Raad Gebauers for mange Aar ſiden efter Haanden udkomne Programmata over Taciti Tydſkland har, formedelſt den ſiældne Lærdom og dybe Kundſkab om de tydſke Oldſager, ſom overalt fremſkinner i ſamme, længe ſiden opvakt hos Elſkere af den gamle tydſke Hiſtorie og Riis-Forfatning, ſaa vel ſom hos Dyrkere af den ſkiønne Jurisprudentz i Almindelighed, det Ønſke at faae denne adſpredte

Skat

Skat ſamlet i eet, ſærdeles da de enkelte Stykker vare ſaa overmaade rare at overkomme. Denne Længſel er nu i anmældte Værk opfyldt paa en Maade, ſom endnu er nyttigere for det lærde Publikum, ved det Forf. ey aleene i de Stykker, ſom allerede vare trykte, har tilføyet meget betydelige Forøgelſer og Forbedringer, hvorved han og paa nogle Steder har, i Følge ſin berømte Sandheds Kierlighed og Beſkedenhed, indſkrænket eller forandret ſine forrige Meeninger, men ogſaa leveret nogle ganſke nye ypperlige Afhandlinger af lige Indhold. For at behage Kiendere, og ſtadfæſte vor Satz, ville vi nævne de Sider, paa hvilke man finder vigtige Tillæg, fornemmelig i Noterne: ſaaſom S. 6. 44. 100. 127. 131. 133. 197. 218. 227. 228. 229. 232. 234. 235. 257. 273. 278. 393. 386. 452. 465. 481. 552. 598. 669. 738. 767. 769. 772. 777. 779. 789. Afhandlingerne ſelv ſtaae i følgende Orden. Diſſertatio I. de *Regio Nomine* apud Germanos. II. de *Regia Poteſtate* apud Germanos. III. de *Regia Succeſſione* apud Germanos. IV. de *Nobilitate* veterum Germanorum. V. de *Comitatu* Principum Germanicorum. VI. de *Comitiis* veterum Germanorum. VII. de *Dote* veterum Germanorum. VIII. de *ritu Nuptiarum* v. G. IX. de *Poteſtate Patria* v. G. X. de *Poteſtate Dominica* v. G. XI. de *Liberrinitate* v. G. XII. de *Alea & Fide* v. G. XIII. de *Jure Succeſſionum* apud veteres Germanos. XIV. de *Judiciis* v. G. XV. de *Re Judiciaria Militari* v. G. XVI. de *Judiciis Capitalibus* v. G. XVII. de *Judiciis non Capitalibus* v. G. XVIII. de *Homicidio non Capitali* apud veteres Germ., ejusqve mulcta, *Weregeldo*. XIX. de *Paucitate adulteriorum* apud vet. Germ. (forhen under Titel: de Pœna violati matrimonii). XX. de *Supplicio adulterarum* apud vet. Germ. XXI. de *Flagitiis Paganis* & iis, qvæ de *Judiciis Paganis Vicanisqve* reſtabant. XXII. de *Jure Sacrorum* inter veteres Germanos. Da Indholdet af diſſe Stykker er nokſom bekiendt, ſaa ſkride vi ſtrax til Anmældelſen af de tvende ſidſte Afhandlinger, ſaaſom diſſe ikke tilforn ere trykte. Den Første og Tivende afhandler det, der endnu er tilbage om de borgerlige Forbrydelſer, hvortil henhørte Børne-Mord, ſamt ledige Perſoners og Enkers Ukydſkhed. Her beviſes af *Taciti* Hiſt. 5. C. 5. med et nyt Exempel, at agnati i dette Steds Sammenhæng ikke betyder beſlægtede, men nyfødte Børn. Derpaa

kommer Foredraget om Under-Retterne, for hvilke endog ringere Forseelser bleve afgiorte, skiønt Kundskaben om samme egentlig indskrænkede sig aleene til borgerlige Stridigheder. Processer var der overalt meget faa af, hverken over Tings- eller personlige Rette: desuden vælgede man gemeenlig Voldgiftsmænd. Handels-Væsenet var ingenlunde ubekiendt for de gamle Tydskere, og blant mange andre Vahrer var i sær Bernsteenen mærkværdig. Denne Afhandling sluttes med Forskiellen imellem Judicia pagana og vicana. Nu følger den Længste af dem alle S. 811-1015 de Jure Sacrorum, hvori Kiendere vil finde meget nyt, og om de gamle Tydskers Religion faae et ganske andet Begreb, end man gemeenligen har. Forf. viser først Cluvers og Schedii Vildfarelser i at tillægge Tydskerne den Meening om mange Guder; og da Cæsars og Taciti Ord om den Sag umuelig kan bestaae med hinanden, saa holder han den sidstes Vidnesbyrd for troligere end den førstes, og det ikke uden god Grund. Deraf beviises nu paa det allertydeligste, at Tydskerne har aleene troet een usynlig Gud, og deres almindelige Religions-System har været dette, DEI *nomine appellandum esse illud secretum, quod sola reverentia viderent, regnatorem nempe omnium Deum, cetera cuncta esse subjecta & parentia* S. 823. 830. 833. Hvor Tacitus taler om Guder, sigter Udtrykket endten aleene til Romerne, eller Historieskriveren forvirrer, som Romer, Pluralem med Tydskernes Gud. Hverken kan det egentlige Tydske Navn anføres, heller ikke Forskiels-Arten og Billeder paa de flere Guder, som ere paadigtede de gamle Tydskere. Thi skulle de vel før Drusi Indfald have kiendt noget til Mercurius, Herculęs, Mars og Isis, hvilke man ha tillagt dem som Guddomme, under disse Navne? Mercurius bliver vel med samme Ord, hvormed Cæsar anfører ham, som den øverste Gud hos Gallierne, af Tacito tillagt Tydskerne, men dog paa en Maade, som efter al Anseende er ubegvem. De Grunde, Bager anfører om Mercurii Germanorum Statua, ere meget svage, og erholde ingen Styrke ved den saa kaldede Irmensäule, saasom denne ikke forekommer førend i Carl den Stores Historie, og var en blot Støtte uden al menneskelig Gestalt. Paa lige saa svage Grunde beroer Herculis, Martis og Isis Guddom. Ved den sidste finder man foruden andre derom bekiendte Fabler, ogsaa Abbedens Fonte-

nü

nu Afhandling om, hvorledes Isis Dyrkelse er kommen til Sueverne, Ord for Ord igiendrevet. De Formodninger om, hvorledes Tacitus vel er falden paa at tillægge Tydskerne disse udenlandske Guddomme, lade sig meget vel læse, og ere overmaade rimelige. S. 879-893. I det Følgende bestrides og styrtes nu Tydskernes indenlandske Guder, som Tacitus nævner, men selv tilegner kuns nogle Nationer. Dyrkelsen af Hertha, Herthun eller Erde synes at grunde sig paa en politisk Hensigt. Guden Alcis kan ikke forklares i Hensende til Navnet eller Tingen. Maaskee Naharvalerne dyrkede tvende Heltes og Brødres Afmindelse, hvilke Romerne uden stor Betænkning giorde til Castor og Pollux. Ligesaa uvist seer det ud med Aestyernes *Mater deum*; hendes Guddommelighed har maaskee eens Oprindelse med Hertha. Alle disse Fabler, som aleene skrive sig fra en Romersk Fortolkning af tydske Skikke, hindre altsaa ikke, at jo de gamle Tydskere skulle have kaldet det forborgne Væsen Gud, hvilket de aleene saae i Aanden og Verdsdigheden. Forf. vover ved en lykkelig Gisning selv at bestemme dets Navn. Han finder samme i det Sted hos Tacitum Germ. C. II., hvor det hedder: Celebrant carminibus antiqvis - *Tuistonem Deum*; efter hans Meening har Tacitus skrevet *Tuiscottem*; men *Thiudisgot* eller *Tutiscot* hedder Folkets Gud. Mannus holder han for Adam, og læser hele Stedet saaledes: *Celebrant antiqvis carminibus* - - - TUTISCOTTEM *deum*, *terra editum et filium* MANNUM, originem gentis CONDITORES-*que*. Af *Thiut*, *Theut*, (populus) udleder han *Thiudisgen* (populares) eller Teutschen; men Männisgen eller Menschen af Mannus. De gamle Tydskeres Gud blev altsaa dyrket under det Navn Tutiscot. I det Følgende vises, hvor urigtigt det er at tillægge de gamle Tydskere Gudinder, og tillige handles om de prophetiske Jomfruer, besynderlig om Veleda. Endelig hvad Præsternes Embede angaaer, om hvilke næst efter meddeeles Underretning, saa havde de blant andet Opsigt over de indviede Skove. Det Sted, som egentligen der var udseet til Gudstienesten, kaldtes fanum eller templum, men derved maa man ingen Bygning forestille sig. Saa lidet Forf. endog pleyer at nægte sine Forfædres Feyl og Laster, saa synes det ham dog for overdrevet, i det ringeste endnu ikke nokſom beviist, at giøre dem skyldige i den gruelige Sædvane med Menneske-

endog Ribbeenene tykkere, men ingen Bylder: paa den anden Lungen inflammeret og brændt.

Lyon og Paris. Forrige Aar er udkommen Harangues choiſies des hiſtoriens Latins, traduites par M. l'Abbe Millot, de l'Academie de Lyon. 2 Bind i 12mo. I Forberetningen klager F. over ſine Landsmænds Koldſindighed mod Grækernes og Romernes Meſterſtykker. De Taler, ſom findes i de Gamles Hiſtorier, tilſkriver han den Forbindelſe, hvori Hiſtorien ſtaaer med Poeſien, og fordi de første Hiſtorier vare forfattede paa Vers. Han kalder diſſe Taler glimrende Feyl; mais, lægger han til, comme pieces oratoires, elles ſont preſque toutes des modeles de bon goût & d'éloqvence. Han leverer her de fornemſte Taler af Saluſtio, Livio, Tacito og Curtio. Den Affekt, ſom herſker i de fleſte af diſſe Taler, er meſtendeels lykkelig beholdt i Overſættelſen.

Hamburg. Fr. Chriſt. Ritter har forlagt: D. Joh. Heinrich Dan. Moldenhauers Ohnmasgebliche Gedanken über die Zeitrechnung der Begebenheiten, welche in dem Buche der Richter dargeſtellet werden. 1766. 1 Ark i 8vo. En rigtig Beſtemmelſe af Tids-Regningen er i Hiſtorien i Almindelighed og tillige i den Hellige Skriftes Hiſtorie forbunden med mange Vanſkeligheder. Den berømte Forf. havde i ſin Introductione in Libros ſacros veteris & novi Teſtamenti foredraget en Tids-Regning af den Hiſtorie, ſom indeholdes i Dommernes Bog. Men han har indſeet, at ſamme kunde indrettes endnu mere naturlig. Han viſer altſaa, at Hiſtorien i denne Bog kan foreenes med andre Skribentere, paa det al Skin af Modſigelſe kan hæves, foredrager Tids-Regningen af Begivenhederne ſelv i en Tabelle, og hosſøyer nogle Grunde til ſammes Beſtyrkelſe. Denne korte, tydelige og med en grundig Indſigt forfattede Afhandling fortiener at læſes med Opmærkſomhed. Om end nogle antagne riimelige Sætninger ikke fuldkommen fornøye eftertænkſomme Skrift-Fortolkere, ſaa kan de dog bane Vey til nærmere Indſigt og Beſtyrkelſe af Sandheden.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 16.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de April 1767.

Den christelige Religions Lære-Begreb, bragt i Orden og Sammenhæng, kan lignes med en Bygning. Den Hellige Skrift er dens Hoved-Pille og Grundvold. Paa denne kan ikke opføres meer end een Bygning, og vi have dog flere meget adskillige. Hvad kan dertil være Aarsag? Mon ikke denne, at man har bekymret sig mere om Bygningen, end om Grundvolden? Man har vildet sammensætte Systemer, førend man til Gavns har forstaaet Skriften og efter sunde Udtolknings-Regler er bleven eenig om dens Meening. Derfor have vi ikke eet, men mange, ikke rigtige og sande, men falske og feylagtige Systemer. Enhver har dog vildet forsvare sit. Derfor er Kirken bleven ueenig og har deelt sig i Secter, og hver Sect har endda mange Systemer. Hvad Følge? derfor maa mange vore Systemer ofte upholde skarpe Mynstringer: derfor maa vi saa ofte flikke paa disse vore ved meget ringe Stød brøstfældige Bygninger: derfore maa vor Theologie bestandig rettes og forbedres. Den kan, den maa, den behøver det ikke mindre, nok saa meget, som andre Videnskaber. Men hvorledes skal det skee? Man maa giøre sidst hvad man burde have giort først; bestitte sig paa rigtig selv at forstaae og grundig for andre at forklare Skriften. Den akademiske Studerings Maade maatte overalt bringes til en omvendt Orden: Først Skriften: saa Theologien. De theologiske Studentere, der ville giøre det, de alle burde, lægge sig

efter med al muelig Flid at satte Guds Meening i Skriften, skulle giøre det med saa megen desto større Lyst og Nytte, naar de først have fattet det rette Begreb om denne Hellige Bog, og den rette Maade, paa hvilken ved Læsning og Granskning at komme til dens rette Forstand. Derfor udgav Pritius i Aaret 1704 sin Indledning til det Nye Testamentes Læsning paa Latin. Derfor har Hofmann 2de Gange oplagt og udgivet samme med mærkelig Forbedring og Forøgelse. Derfor vovede Joh. David Michaelis i Aaret 1750 et Forsøg af et ligedan Værk under Titel af Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes. Derfor har samme høy- og grund-lærde Mand paa nye oplagt dette Værk, meget forøget, og af een enkelt adskilt i 2de temmelig store Deele, af hvilke den Første er i Aaret 1765, den Anden i Aaret 1766 udkommen, begge tilsammen 5 Alph. 16 Ark stærk i middelmaadig 8vo.

Den første Udgave tilstaaer Hr. M. havde store Mangeler og trængte meget til Forbedring. Det var kun et Forsøg han vovede ikke ret længe efterat han havde begyndt at betragte det Nye Testamente paa sin critiske Side. Han havde endnu ikke giennemlæst alle til dette Arbeyde nødvendige Skrifter. Selv kiendte han ikke alle Grund-Udgaver af det Nye Tst., og maatte derfor lide paa sine Forgængeres Domme. Disse vare vel gode og lykkelig valgte, men man seer dog bedre med egne Øyne. Han havde desuden bestemt denne Udgave til en Læse-Bog, og selv hans Forelæsninger hindrede ham at giøre den mere fuldstændig. Dog er den bleven optagen med større Gunst end han selv havde ventet. Publicum, siger han, er ikke saa haard og ubillig en Dommer, som mange forestille sig. At han derfor ikke skal synes at ville bebreyde sine Læsere Mangel af Indsigt til at mærke dens Feyl, saa vil han heller ikke selv saa meget give sig af med at dadle dem, som at forøge og forbedre Skriftet selv. Det var desuden for 15 Aar siden bedre end det nu kan være, da der siden den Tid er opdaget meget Nyt i det Nye Testamentes Critik. Man har derfor og ugierne seet, at dette hans Skrift for nogle Aar siden, da han var beskæftiget med dette nye Oplag, er bleven oversat i det Engelske Sprog. Han kiender ikke Oversætteren, har intet Exemplar seet af Oversættelsen, veed derfor ikke hvor rigtig

og

og nøyagtig den har troffet hans Meening, havde ellers bedet at opsætte den til nærværende Oplag, eller bruge disse hans Tillæg og Forbedringer, som allerede da vare for Haanden og han gierne havde oversendt, for ikke at see sit umoedne Arbeyde lagt for Dynene af en saa lærd og af det N. Tstmts. Critik saa fortient Nation, hvilken han havde ønsket med større Fordeel at være bekiendt. Nærværende Forbedring er en Frugt af 15 Aars Læsning og Granskning. En nøyere Undersøgning af nogle gamle Oversættelser, den Syriske, den af Erpenio udgivne Arabiske, har været ham nyttig til at dømme rigtigere om dem selv og til anden Indsigt i det Nye Tstmts. Critik. Hvad Nyt han ved den Leylighed har fundet, det finder man for den største Deel i hans for nogle Aar udkomne Curis in versionem Syriacam actuum Apostolicorum, hvilken Bog man derfor tilliige maa have ved Haanden. Evangelium qvadruplex Blanchini, som udkom til Rom 1749 og endda ikke var bekiendt i Tydskland, har siden skaffet ham stor Nytte. Dette Værk har lært ham nøyere at kiende og rigtigere at bedømme de gamle latinske Oversættelser: det har beviist, at den trykte Syriske Oversættelse er den gamle, hvilket la Croze og Baumgarten har nægtet: det har med eet afgiort den Stridighed om det Venetianske Exemplar af Marci Evangelii latinske eller græckiske Original, og med den udgivne latinske Oversættelse; hiulpet Hr. M. til mange nyttige Anmærkninger under hans Forelæsninger over samme Evangelistes Syriske Oversættelser. Adskillige deraf giorte Slutninger finder man her anbragte i denne Udgave. Men Excerpta selv, hvorpaa de beroe, agter han at udgive i samme Form, som sine Curas Act. Apostolicorum. Han har dernæst betient sig af det imidlertid udkomne Jac. Wetstenii Novi Testamenti, af Lyes Udgave af den Gothiske Oversættelse, af Knittels dertil udgivne Fragmentis. Hr. von Ihres fik han i Aaret 1755 først og for sildig at see, hvilken han derfor i Fortalen har anført. Hr. Glocester Ridley i Engelland har i en Dissert. de Syriac. N. Tti Versionum indole atqve usu beskrevet den nye Syriske Oversættelse, som han selv har besiddet. Denne Afhandling kom ham og for sildig til Hænde, hvorfor han ikke førend ved den 62 Sph har kundet bruge den. Læserne har og herved at mærke, at de første 14 Ark af denne Einleitungs anden Udgave havde alt i nogle Aar været tryk-

te, da derpaa blev giort en lang Stilſtand med Trykningen. Hr. M. har derfor ikke kundet bruge bemeldte Hielpemidler ved de første 38 Spher. Derfor taler han i diſſe om levende Perſoner, ſom dog ere døde, og derfor er han undertiden, dog ſielden, i de følgende Spher af anden Meening end i diſſe første. Han har giort ſig en Ære af at forandre ſin Meening efter bedre Underretning. Dette har han giort 3de Gange i Henſeende til den Berlinſke Ravianiſke Codex. Først holdte han den for et Bedrag og et Afſkrift af den Complutenſiſke Bibel paa Hr. la Crozes Vidnesbyrd. Dette forkaſtede han ſiden, men maa nu igien tilſidſt efter bedre Underretning fra Hr. Conſiſtorial-Raad Sack i Berlin erkiende den for et Bedragerie. Ligeſaa har han først erkiendt den Gothiſke Overſættelſe for Gothiſk, ſiden for Frankiſk, men nu erkiender han den igien for Gothiſk. Alle de Steder, hvorved er giort nogen Forandring, Forøgelſe og Forbedring findes i Fortalen opregnede. Lader os nærmere betragte Skriftet ſelv og først giennemgaae dets

Første Deel.

§. 1. Det Nye Teſtamente (καινὴ διαθήκη) er hverken af GUd eller Skribenterne ſelv belagt med den Titel. Kirken har ſildig taget den af Math. XXVI. 28. Gal. III. 17. Hebr. VIII. 8. IX. 15-20. 2 Cor. III. 14. De hellige Skribentere ſelv har ikke belagt deres Skrifter med nogen almindelig Titel. De vare endnu ikke bragte til nogen Samling, og kan ikke indbefattes under πᾶσα γραφὴ 2 Tim. III. 16. (a)

§. 2. Apoſtlernes og Evangeliſternes Skrifter ere gamle og ægte. Deres forſkiællige Skrivemaade, Skrifternes Overeensſtemmelſe med de jødiſke, og hedenſke Oldſager, med den romerſke Hiſtorie og den gamle Geographie over Palæſtina, dernæſt de ældſte Kirke-Fædres Vidnesbyrd, ſom har levet i det første Aarhundrede, og de meget gamle Overſættelſer, i det mindſte een latinſk og en ſyriſk, beviſer deres Alder og ægte Oprindelſe.

§. 3. Deres Guddommelighed er beviiſt med Underværker. Paulus beraaber ſig derpaa, og han maatte derudi have været en afſin-

(a) Dette Sted beviſer altſaa ikke det Nye Teſtamentes guddommelige Indgivelſe, hvortil det pleyer at anvendes.

affindig Bedrager, dersom hans Læsere kunde have svaret ham: Vi vide intet af disse Underværker og overnaturlige Gaver at sige. See 1 Thess. I. 5. 1 Cor. II. 4. Hebr. II. 1:4. VI. 4. 5. Gal. III. 2. En Taskenspiller kan indbilde Folk, at han gior Mirakler, men aldrig indbilder han en heel Mængde Mennesker, at han har meddeelt dem Gaver til at giøre Mirakler og tale fremmede Sprog, naar de selv intet vide deraf. See 1 Cor. XII. XIII. XIV. hvor Paulus laster disse Gavers Misbrug. §. 4. Det Nye Test. er forfattet i det græske Sprog, undtagen Mathæi Evangelium og Brevet til de Hebræer. Den bekiendte Jesuit Harduinus, som troer, at de fleste Bøger ere skrevne paa Latin, og anseer den gamle latinske Oversættelse for en Grund-Text, bliver her igiendrevet. §. 5. Aarsagen, hvorfor Gud har valgt det græske Sprog, meener Forfatteren ey at være dets Almindelighed. Gud maatte vælge, hvilket han vilde, saa maatte dog de fleste Mennesker behielpe sig med Oversættelser. De Hellige Skribentere har skrevet til de Meenigheder og Personer, hvis Moders-Maal var det græske Sprog, og derfor har de betient sig af dette. §. 6. Det Nye Test. er skrevet paa Græsk i den Alexandriniske eller saa kaldte Hellenistiske Dialekt, d. e. i det græske Sprog beblandet med Alexandriniske, Hebræiske, Arabiske og Syriske Talemaader. De LXX. Fortolkere vare Alexandriniske Jøder, hvis Oversættelse af det Gamle Testam., er et Mynster for det Sprog, hvorudi det Nye Test. for den største Deel er skrevet. §. 7. Det kan ikke nægtes, at der jo i det Nye Test. gives Hebræiske, Syriske og Arabiske Ord, Betydninger, Talemaader og Vendinger. §. 8. Men i Henseende til det Nye Test. Hebraismer er man fra Middelveyen geraadet paa tvende Afveye. Nogle finde Hebraismer fast i enhver Talemaade. „Det be„synderligste er (siger Hr. N.) at man mærker dette saa ofte „endogsaa hos de Lærde, der ellers ikke ere i Udraab for at „forstaae det Hebraiske Sprog, og dog forklare ingen det Nye „Test. deraf oftere end disse. Just svæver mig et Exempel af „saadan en Mand for Øynene. Kan han anføre Glassium, „saa er hans Hebraismus uden Modsigelse bevisst. En an„den Gang forebringer han selv af den Hebræiske Bibel en „Talemaade, han ikke ret har forstaaet, til Bevis derpaa. „Dog er han ikke altid saa god, men lader sig ofte være nok „at sige, saa tale Hebræerne, og ingen veed, hvor de saa-

„ ledes tale (b).“ Andre nægte alle Hebraismer. De første tage sig ikke vare for, at flere Sprog kan have lige Talemaader tilfælles med hinanden. De Sidste har ladet sig være nok at have fundet de samme Ord hos græske Skribenter, uden derhos at see paa, om de hos dem have haft just den samme vidtløftige eller indskrænkede Betydning (c). Paa det man kunde blive desto bedre i Stand til at dømme om det Nye Test. Hebraismer og reene Græcismer, ønsker Hr. M. man i Skolerne først vilde øve Ungdommen i de græske Skribenteres Læsning, førend man lod dem tage fat paa det Nye Test. §. 9. Denne Blanding af fremmede Talemaader kan med Sandhed ey ansees for en Feyl i det Nye Test. Skrifter. Kunst og Zirlighed havde i dem hverken været nødvendig eller nyttig. De vare i sær skrevne for Jødiske Læsere, af Jødiske Forfattere. Uden mange og ofte igientagne Underværker kunde den Jødiske Skrivemaade ikke have været forhindret og Sprogets fuldkomne Reenhed kunde da ogsaa have giort Skrifternes Oprindelse mistænkt. Desuden ere Evangelierne for en stor Deel Oversættelser af JEsu Taler, som ere holdne i det Syriske eller Chaldæiske Sprog. §. 10. J Georgii *Vindiciis N. T. ab Ebraismis* findes de Grunde, paa hvilke Hebraismer forkastes, og disse blive her anførte og igiendrevne, og i §. 11. fortælles denne Stridigheds Historie. §. 12. Foruden Hebraismer har man og vildet finde Latinismer, Cilicismer, Soloecismer

(b) Man behøver kun at være lidet bekiendt med Sal. D. Heumanns Erklärung for at see, at det er ham Hr. M. har saa skarp giennemheglet. Han kan vel for en Deel have Ret. Men det er dog ikke det eeneste Sted, som viser nogen Antipathie.

(c) Vist er det, de Lærdes Flid har derudi været saa overdaadig, at de have fyldt deres Skrifter, som de til den Ende have forfærdiget, med Exempler til at bevise Talemaader, som ingen, der er lidet bevandret i grædske Skribenteres Læsning, kan tvile om at være gode grædske Talemaader. Paa den anden Side skal man lige saa lidt finde Danismer i det græske Sprog, som nogle i det Nye Testamente finde Hebraismer. Lige saa lidet man nu kan slutte, at Grækerne have laant disse deres Talemaader af os Danske: saa lidet kan man med Sandhed slutte, at en Talemaade i det N. Testamente er hebræisk, fordi en ligedan er brugt i det hebræiske Sprog eller af de LXX Alexandrinske Jøder.

mer, Idiotismer og pøbelagtige Udtryk i det Nye Testam. Hvad Latinismerne angaaer, da findes her Rom. V. 7. τολμᾷ ἀποθανεῖν ɔ: vover at dø ɔ: kan formaae og overtale sig til at dø, sammenlignet med Virg. Æneid. VIII. 364. Aude hoſpes contemnere opes: dernæst 2 Cor. II. 17. καπηλεύοντες τὸν λόγον τ̃ Θεȣ̃, med Cic. Off. L. I. c. 12. cauponantes bellum. Hr. M. meener, at disse kan endten have været oprindelig græske Talemaader, overbragte i det latinske Sprog, eller oprindelig latinske, overbragte og naturaliserede i det Græske (d). §. 13. Forstaaer man ved Idiotismer saadanne Talemaader, som meest bruges i gemeen daglig Tale, da nægter Hr. M. ikke ganske, at der jo gives saadanne i det Nye Test. Men forstaaer man derved pøbelagtige Udtryk, hvorved de gemeeneste Folk adskille sig fra de fornemmere, da erklærer han sig derimod og i sær med stor Iver mod denne af en vis ubenævnet lærd Mand antagne Grundsatz: Det Nye Test. er skrevet i det gemeeneste Folks sletteste Græsk, og mange ellers velbekiendte Ord og Talemaader have derudi saadanne Betyd-

(d) Man kan jo ogsaa sige, at det er naturlige Talemaader, som begge disse og flere Sprog kan have tilfælles. Nok ville vi her føye et par Exempler til: 2 Cor. IV. 2. ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τ̃ς αἰσχύνης, i Stedet for, τὴν κρυπτὴν αἰσχύνην, sammenlignet med Virg. Æneid. I. v. 266. fatorum arcana for arcana fata: v. 426. ſtrata viarum for ſtratas vias. 2 Cor. IV. 17. αἰώνιον βάρος δόξης, i Stedet for, βάρος αἰωνίȣ δόξης, ligesom Virg. Æn. I. 440. redolentqve thymo fragrantia mella, i Stedet for, redolent mella fragrante thymo. Skal derfor disse Talemaader være Latinismer, da sig, at αὐτὸς τρίτος, τέταρτος o. s. v. ɔ: Selvtredie, Selvfierde, ἐς χεῖρας ἰέναι ɔ: at gaae for Haanden, παρέχειν τινὶ χεῖρα ɔ: at række nogen Haanden, ὑπερέχειν τινὸς τὴν χεῖρα ɔ: at holde sin Haand over nogen, sig, at alle disse Talemaader og utallige flere deslige ere Danismer i det græske Sprog.

ninger, ſom man forgiæves ſøger hos græſke Skribentere, fordi de ere pøbelagtige, og altſaa kan man heller ikke deraf forklare dem, men man maa af Sammenhængen giætte ſig til deres Meening (e). „Der„ paa (ſiger Hr. M.) grunder han meeſtendeels ſine vilſelig„ ret nye Forklaringer, og har Medlidenhed med Raphelii „ og andres lærde Indfald (f), ſom med megen Møye har gien„ nemſøgt de gamle Græker, for at finde hos dem, hvad ſom af dem hverken var at haabe eller forlange.“ Hr. M. viſer, hvor falſk og ugrundet denne Meening er. §. 14. Af hvad, ſom hidindtil er anført om det Nye Teſt. Skrivemaade, kan man ſlutte, hvad for Midler den maa have i ſin Magt, ſom rigtig og grundig vil forklare det, og tillige ſee med ſine egne Øyne. Kundſkab om det reene græſke Sprog: flittig Læsning i dets bedſte Skribentere, i ſær de Alexandriniſke: Bekiendtſkab med de 70 Fortolkere: Alle diſſe ere nødvendige Midler for en grundig Fortolker, med hvilke han dog ikke ret vel kan komme fort, uden han tillige forſtaaer de øſterlandſke Sprog. Hr. M har meent, han burde ſkildre det fuldkomneſte Mønſter, lad være ingen var i Stand til at ligne det, hvilket dog ikke overſtiger et enkelt Menneſkes Kræfter. Raphelii, Elsneri, Alberti, Kypkii, Carpzovii, Krebſii Anmærkninger over det Nye Teſt. af græſke Skribentere kan ikke ſelv den lærdeſte Fortolker undvære. Wetſteni Nye Teſtamente beſkrives og anpriſes af ſin mangfoldig ſtore Nytte. De græſke Skribentere ere endnu ikke ſaa ganſke udrømmede, at der jo er Arbeyde nok tilovers for lærde Mænd. Selv de 70 Fortolkere er ikke ſaa meget brugte, ſom de kunde og burde. Det beviſes af Hebr. XI. 6. hvor den Talemaade, uden Troen er det umueligt at behage Gud, bør ſaaledes overſættes, uden Troen er det umueligt at tiene Gud, fordi deels Textens

(e) Hvem kiender D. Heumanns Erklårung des Neuen Teſtaments og ſeer ikke, at det er ham her ſigtes til. Viſt nok er det, hans Meening fortiener ikke Bifald.

(f) Man kan i en anden Henſeende ey andet end have Medlidenhed med deres Arbeyde, naar man betænker, hvor møyſommelig de maa have ſamlet utallige Exempler for at beviſe Talemaader, ſom for en Kiender af det grædſke Sprog aldrig behøvede at beviſes. Derimod ſavner man ofte, ey uden Fortrydelſe, deres Tieneſte paa de Steder, hvor man meeſt behøvede den.

Textens Sammenhæng udfordrer den Forklaring, deels har εὐαρεστεῖν hos de 70 Fortolkere den Bemærkelse, at tiene Gud eller vandre for Gud. §§. 15. 16. handle om de Steder i det Gamle Test., som findes anførte i det Nye, saa vel i Henseende til Sagen som til Ordene betragtede. Nogle af disse Steder anføres for at vise Spaadommenes Opfyldelse. Men undertiden anføre Apostlerne visse Talemaader af det Gamle Test., for dermed at foredrage deres egne Tanker om ganske andre Materier. Denne Anmærkning strækker endogsaa nogle til de Steder, hvor det hedder: Det er opfyldt, hvad Propheten har talet. Hr. Arthur Ashly Sykes har i sin Indledning til Paraphrase and notes upon the Epistle to the Hebrews antegnet 2de lige Steder, eet af Epiphanio, og et andet af Olympiodoro. Det sidste er mærkeligt. Det hedder om den lille Plato, at en Biesværm fyldte hans Mund med Honning (ἵνα ἀληθὲς περὶ αὐτὸ γένηται) paa det at det skulde blive sandt om ham, hvad Homerus siger om Nestor: af hans Tunge slød den søde Honning ned. Disse Homeri Ord kan dog Olympiodorus ikke vel have anseet for en Spaadom om Plato. Mestendeels anføres Stederne af det Gamle Testamente med de 70 Fortolkeres Ord, endogsaa hvor de i Oversættelsen have begaaet noget menneskeligt, og Hr. M. har fortræffelig vel forsvaret Apostlerne imod dem, som dadle dem derfor. Man erindre sig kun, at de skrive, deels for jødiske Læsere, der aleene læste og brugte, deels for de af Hedninger omvendte Christne, der aleene forstoede den græske Bibel. At Oversættelsen ikke er rigtig, vil intet sige, naar kun Feylen ikke rører Hovedsagen og svækker det Bevis, hvortil Stedet anføres. §. 17. Det Nye Testamentes egenhændige Haand-Skrifter ere forgangne. Hr. M. viser, at vi kunne undvære dem, at de kunde intet nytte os, og vi ingen Vished have om dem. §. 18. Den gamle Maade, paa hvilken man gav Bøger ud, bliver anvendt paa det Nye Testamentes Skrifter. Hr. M. meener, at Apostlerne selv har ladet tage tilstrækkelige Afskrifter af deres Breve, førend de har afsendt dem, for at deele dem ud til andre Meenigheder. §. 19. I det Nye Test. Afskrifter har indsneget sig falske Læsemaader, hvilke uden igientagne Undersøgelser ey kunde forebygges. §. 20. Man maa dog ikke tænke, at de mange forskiel-

lige Læsemaader giør vor christelige Troe vaklende og uvis. Meget mere har deres Samling ved Millium og Wetstenium fordrevet al Tvil og Frygt i den Henseende, og et meget mindre Antal havde været langt mere mistænkelig. Ved et meget lidet Antal af foranderlige Læsemaader maatte endten meget faa Haandskrifter have været tilovers, eller man kunde formode, at de alle vare Copier af eet Afskrift, og den Formodning kunde giøre Texten meer uvis.

(Beslutningen følger.)

London.

Forrige Aar er udkommen: Crito, or Essays on various subjects. *Volume I.* 288 S. 8vo. Dette Bind indeholder tre Afhandlinger. Den første beskæfter sig blot med Engellændernes National Omstændigheder. Den ubekiendte Forfatter taler derudi om sine Landsmænds Ubestandighed i deres politiske Opførsel; om Pressernes nødvendige Frihed, og politiske Skribenteres Sikkerhed mod Bestraffelser; og i sær om National-Gieldens Betalning, hvortil Projecterne (som han siger S. 33) ere lige saa vanskelige og mislige, som til Bestemmelsen af Havets Længde. Med samme Frihed dømmer han om Folket, og over Ministrene; over Nationens Favoriter, og over Gienstandene for deres Had; og beskæfter sig i sær med at giøre Forslag til, hvorledes man kan formere den synkende Fond, og befrie Nationen fra deres Gields Byrde, der saa forskrækkelig trykker dem. Eftertænksomme Læsere finde vel her mange Meeninger yttrede, som alt længe siden er giendrevne. Saaledes laster F. f. Ex. (S. 42 f.) Giftermaals-Akterne, og driver paa deres Afskaffelse af den Aarsag: fordi Personer under en vis Alder derudi forbydes at gifte sig uden Forældrenes Samtykke, og de offentlige Proclamationer anbefales. Han antager derved: at de ulykkelige Ægteskaber, som ellers deraf vilde komme, ere aleene Privat Skader, som ikke maa tages i Betragtning ved offentlige Anordninger. En Grundsætning, der, naar den bekræftes saa ubestemt, som her er skeet, forudsætter ganske forvirrede Begreb om hvad Publicum er. Hvad bestaaer da Publicum andet udi, end i adskillige Privat-Personers Forbindelse? Men

Men betragtet i Henseende til det Heele er dette Forsøg grundigt, og indeholder mange meget tienlige Forslag til en Stats Befolkning. Ved maadelige Paalæg paa Vahre, siger F. S. 37 vinder de offentlige Indkomster ulige mere end ved høye. S. 39 angives Engelskmændenes unaturlige Antipathie mod alle Udenlandske som een af de største og daarligste Hindringer i at befolke denne Nations umaalelige Eyendomme i Amerika, og derved giøre Handelen ret blomstrende og varig. Han vil, man skal hindre den vilkorlige Coelibat, og befordre Giftermaale ved borgerlige Belønninger. (S. 46) Vi straffe, siger han, dem paa Livet, som berøver Kongen een Undersaat, og undskylde dem, der fratage ham ti. Regiæringen skal bruge kraftige Midler mod den saa almindelig blevne Horerie; (S. 46-48) ogsaa formilde Lovenes Strænghed i Henseende til Livs-Straf. (S. 49-50) befordre Koppernes Indpodelse og Opfostrings-Husenes Vedligeholdelse; (S. 52) og paalægge Geistligheden og de Rerkyndige en høy Skat. Han holder det for meget urimeligt, at Tilhængere af en Lærer, som har levet i Ringhed og Fattigdom, trække Fyrstelige Indkomster; da deres Fædreneland imidlertid næsten maa falde under Gieldens Byrde: og, at man af Retfærdighed giør en Handelskab, og twinger Undersaatterne til at betale, naar de vil have Ret. Stats-Betienterne giver han (S. 60 f.) at betænke: om det ikke skikkede sig meget bedre for dem, at tiene Fædrenelandet, uden derfor at lade sig betale? Et Forslag, der, om det ikke overalt er u-prakticabel, dog i det mindste kan alene udføres i slig en Statsforfatning, som den Engelske. Og F. synes selv at have forglemt det: naar han i det andet Forsøg (S. 82 f.) forsvarer Læremesternes Besoldning mod Rousseau. Naar en Konge, siger han, bruger et Par Skoe: saa tør han vist nok ikke vente, at han faaer dem uden Betalning. Thi Ære er ikke den Vahre, hvormed man kan belønne en Skomager. Men naar han vil bruge en Mand af Stand til vigtige Stats-Sager: kan det da vel skikke sig, at han betaler denne med samme Mynt, som den nedrige Handværks-Mand? og naar han maa giøre det, saa tør i saa Maade Stats-Betienterne ikke tilegne sig ringeste Fortrin for Skoemageren. De tiene begge Kongen for Penge.

ge. De ere begge intet uden Løn-Tienere. S. 23. 24 taler han meget alvorlig om Nationens Beskiæmmelse ved den ubeskedne Opførsel af en Mand, som for kort siden giorde saa mange Bevægelser i Engelland. Hvad Troeskab mod Staten kan man vel, siger han, vente af en Mand, der dumdristigen og offentlig har brudt det høytideligste blant alle Forbude. I det andet Forsøg S. 66-165 finder Rousseau i F. en streng, men skarpsindig og retfærdig Dommer. De selsomme Grundsætninger, denne Skribent har yttret om Opdragelsen i sin Emile, ere her satte i deres sande Lys. F. exemplificerer dem og viser, hvad for latterligt Tøy ogsaa et oplyst Hoved, som Rousseau, kan skrive? naar han i Ting, der aleene beroe paa Erfaring, smidder Theorier af Hovedet, og vil giøre Forskrifter for det menneskelige Liv, uden at kiende Menneskene, og at have levet med Mennesker. Rousseau vil, at enhver Fader maa ikke overlevere sine Børn til Fremmede, men selv opdrage dem. Derimod anmærker F. (S. 74 f.) at han i saa Maade intet mere kunne være, end netop Fader; at de færreste Fædre dertil ere bequemme, og at det menneskelige Kiøn vilde, ved denne Rousseauiske Opdragelses-Plan, efter faa Aar falde tilbage igien i sit forrige Barbarie; at Børnenes alt for store Fortroelighed til Forældrene, og disses meestendeels blinde Ømhed mod hine, vilde i høyeste Grad fordærve Opdragelsen; og at slig en Huus Opdragelse vilde giøre Børnene uskikkede til Sælskab og ubequemme til alle offentlige Forretninger. Paa samme Maade gaaer han Hoved-Posterne i den Rousseauiske Opdragelses-Plan igiennem og viser, at alt hvad han derudi har, som afviger fra andre, er paa vores Jordklode og blant saadanne Skabninger, som vi Mennesker ere, ligesaa u-prakticabel, som hvis Rousseau forlangte, at Folk ikke skulle kiøre i Vogne paa Land-Jord, men sejle med Skibe derpaa; eller reent holde sig fra al Mad og Drikke. De Forskrifter, her proves, ere følgende: Forældrene skulle ingenlunde betroe Opdragelsen til nogen besoldet Læremester, men formaae en Ven dertil, i Fald de ikke selv kunde besørge den. S. 82 f. Undervisningen skal ikke begyndes for det tolvte Aar. Det er barbarisk, siger Rousseau, at qvæle Børn for den Tid med Undervisningen; da man jo ikke veed, om de skal opleve

ve det tolvte Aar. S. 68 følg. **Man skal aldrig undervise Børnene ved Ord, men bringe dem i saadanne Situationer, at de selv abstrahere de fornødne Indsigter.** Saaledes skal man f. Ex. ikke sige Barnet, at Vrede er skadelig; men vise ham en Vreed og derhos fortælle, at dette Menneske har af Vrede faaet Feberen. **Ligesaa lidet behøver man at give Barnet Underviisning ved Ord om det Gode og Onde: det maa han lære af Erfaring.** S. 97 f. (Følgelig skal, som F. anmærker, en Fader i saa Maade ikke sige sit Barn, at det er farligt at klyve op i høye Træer, fordi han derved kunde brække et Been: men han maa lade et brække, saa vil han nok af Erfaring lære, at det er farligt at klyve op i Træer.) **Børn skulle ikke straffes, men sættes i saadanne Omstændigheder, at de intet strafværdigt kunde begaae** S. 99 f. Dog synes R. selv at mærke, at dette paa vor Deel af Verden vilde blive noget vanskeligt. Han tillader vel altsaa Strafferne men forkaster reent ud alle **positive**, og vil, at Børnene aldrig anderledes skal straffes end med de **naturlige Følger** af deres Gierninger. S. 104 f. Efter dette Forslag giver han de Forældre, der ville vænne deres Barn, som immer slaaer Vinduerne i tu, denne Uartighed af, følgende Raad. De skulle ikke lade gisre Vinduer i Stand igien, men lade det regne og snee ind i Kammeret, indtil Barnet deraf faaer Snue, Hoste, eller en Feber. Den Smerte, lægger han til, som det lider i Sygdommen og under Lægens Hænder, vil allersikkerst gisre ham sin Uartighed modbydelig. Paa den Indvending: at et Barn under dette Experiment læt kunne døe, svarer han, at derpaa ligger ingen Magt, thi det er bedre, at Barnet er dødt, end at det er vild og uregiærlig. (Og dette er dog alligevel den Mand, der saa omhyggelig sørger for Børnenes Fornøyelse, at han erklærer det for barbarisk, for det tolvte Aar at forstyrre deres Fornøyelse ved Underviisning.) Med stor Iver driver **Rousseau** ligeledes paa, **at man slet intet skal sige Børnene om den børnlige Lydighed og faderlige Anseelse.** Den naturlige Følge deraf vilde, som F. meget livagtig viser S. 110 f., blive denne, at de **Emiliske** Sønner vilde tvinge deres **Rousseauiske** tænkende Fædre til alting, ja vel endog med Prygl. Dette Forsøg besluttes S. 135 f. med en Dom over **Rousseau**, og den Betragtning, at i vore

Tider

Tider behøver ikke saa meget Opdragelses-Planen, som meget meer Forældrenes og Øvrighedens Opførsel at forbedres: ved hvilken Leylighed Forældrene og Øvrigheden faaer mange vigtige Lectioner. Man seer deraf, at der ogsaa i Engelland gives saadanne Forældre, som befrygte, at deres Børn maatte lære formeget. Dem, der meene, at de lærde Sprog ere deres Børn ganske unyttige, giver F. blant andet ogsaa dette at betænke: om det ikke alerede blot af den Aarsag er Umagen værd at lære grædsk, for at kunne læse det N. T. i Grundsproget; da det jo er ganske sædvanligt at lære spansk, for at læse Don Quixot i Originalen. Det tredie Forsøg som handler om det Ondes Oprindelse (S. 166 f.) kan bedst undværes i denne Samling. F. samler derudi de gamle og nyere Skribenteres adskillige Meeninger om denne Materie men uden nogen Orden; og erklærer sig for den, som, i Henseende til Hovedsagen, var den sædvanligste hos de Gamle, og har sin Oprindelse fra en ufuldkommen Efterretning af den bibelske Fortælling, nemlig, at alt Ont paa vores Deel af Verden er kommen af visse høyere aandelige Væseners fiendtlige Gierninger. (S. 257 f) Men disse fiendtlige Indvirkninger ere tilladte af Gud, fordi han ikke kan ophæve de fornuftige Skabningers Frihed. I denne heele Afhandling har F. ikke behørigen adskilt fra hinanden de Spørsmaale, hvorfra det Onde kommer i Verden? og hvorfor Gud tillader det? og, hvilket Onde han tillader, hvoraf da nødvendig er kommen megen Utydelighed og Forvirring i samme. Han giør ogsaa ved denne Leylighed hæftige Udfald paa Christendommens Lære. Under Maske af Bibelens Forsvarer siger han, at hele Væsenet af dens Lære bestaaer aleene derudi, at den underviser os om Fiendtlighederne af de imod vor Jord ildesindede Aander, og om Bemøyelserne af et andet aandeligt Væsen, (nemlig Christi) med at giøre samme godt igien. JEsus, denne høye Aand, er derfore kommen til denne Verden i en Dødeligs Skikkelse, for at befrie Menneskene fra hiin fiendtlige Aands Tyrannie, ligesom en Heldt rædder en Nation fra en Barbarers Grumheder. S. 267 f., 277 f.) Alt det øvrige, nemlig den Lære om Christi Forsoning (S. 270 f.) om hans prophetiske Embeder (S. 276 f.) erklærer han for ubibelsk og daarligt. Han er saa indtagen

tagen af sin Meening om disse Aande-Krige mod vor Jord, at han endog S. 237-38 næsten troer med nogle gamle Philosopher, at vor hele Atmosphære er fuld af Dæmoner. Dette er det sikkerste Middel til at indføre Hexe-Processerne igien, som endelig med stor Møye ere afskaffede i den slebne Deel af Verden. Hvad som siges S. 250 f. til Medhold for de legemlige Besættelser af Diævelen til Christi Tider, og S. 253 f. om det Ord δαιμων, fortiener at læses. Dedicationen til den tre Aars gamle Biskop af Osnabrück er skreven i en Stiil, der undertiden falder i det Burleske. Men F. betænker ikke, at hans Mæcenas er kun tre Aar gammel først, naar han taler med ham om saa alvorlige Ting. Han besværer sig derudi over den Adresse, Geistligheden for nogle Aar siden skal have overgivet til Kongen, for at holde an om hans Magt imod dem, som angribe den herskende Religion i Skrifter; S. 8. Besynderlig ivrer han sig S. 12 f. mod Geistlighedens hæftige Bestræbelser med at forvise alle Papister af Kongeriget; og mod den indførte Subscription af Artiklerne S. 18 19. De Forslag, han giør S. 16 17 om, hvorledes man kan hindre Pavedommets Udbredelse, kan man ikke andet end give stor Bifald, da Menneskekiærlighed derudi er forbunden med Klogskab. De kan med en liden Forandring anvendes paa alle andre Religions-Partier.

Anmældelser.

Altona. Af Brødrene Burmester er trykt og bekostet: Die seelige Sache des Glaubens, welche in einer auf allergnädigsten Befehl und in allerhöchster Gegenwart Ihro Königl. Majestät der regierenden Königinn zu Dännemark, Norwegen ꝛc. ꝛc. Carolina Mathilda, in der Evangelisch-Lutherischen Hauptkirche zu Altona am 21sten Sonntage nach Trinitatis 1766 über das ordentliche Sonntags Evangelium gehaltenen Predigt, betrachtet von Johann Gotthilf Reichenbach, Königl. Dänischen Consistorial-Rath, Kirchenprobsten in der Stadt Altona und in der Herrschaft Pinnenberg, und Past. Primar. bey der Evangelisch Lutherischen Hauptkirche in Altona. 3 Ark i stor 8vo. Den vigtige Materie, som udgior Indholdet af

denne

denne Prædiken, er afhandlet reen, tydelig og opbyggelig, og Slutningen indrettet overeensstemmende med alle tro Danske Undersaatters hiertelige Ønske. Vi ville anføre følgende Steder: Allernaadigste Dronning! Vi frembringe for Deres Majestæt ikke Ord, som flyde af den blotte Talekunstes tørre Kilder, men vore Hierter fremlægge vi. Vore Hierter opløfte vi til Gud og prise ham fulde af Ydmyghed, fordi han saa naadig har bønhørt vor Bøn, vi har udøst endog i dette Huus og for Hans Ansigt, og ledsaget Deres Majestæt lykkelig, sund og vel til denne Stad. Vore Hierter opløfte vi til Gud, og bede ham, ja vi ville indstændigen anraabe ham, at han den Almægtige fremdeles vil føre Deres Majestæt paa Deres hele Reyse lykkelig og vel. — Vore Hierter opløfte vi til Gud, og bede ham ydmygst, at han udgyder Velsignelses Strømme over Deres Majestæt og over Deres Majestæts Allerstormægtigste Gemahls Majestæt. Herre, vi ere ikke nokſom i Stand til, med Ord at udtrykke hvad vort Hierte tænker, føler og ønsker. Endog vort Hiertes indvortes Attraae er jo en Bøn: Lad samme komme for din Throne og ikke komme tilbage uden med de riigeste Bønhørelser.

Hamborg. Herolds Enke har ladet trykke: Joach. Joh. Daniel Zimmermanns, Archid. an der Catharinen-Kirche in Hamburg, Vertheidigung seiner Schrift von der ersten Drohung GOttes, zugleich einiger Gelehrten wieder die allgemeine deutsche Bibliothek, nebst einem Versuche über die Religion dieser Bibliothek. 1767. 8 Ark i 8vo. Efterat Forf. vidtløftig har forsvaret sit Skrift, læser man S. 75 og følg. en kort, men eftertrykkelig Gientagelse af Forsvarets hele Indhold, hvorudi Forf. indstævner B., som i allgem. deutsche Bibliothek har bedømt hans Skrift, for Religionens, den sande Kritiks, Fornuft-Lærens, Sandheds og Retfærdigheds Domstoele. Dernæst antager han sig og andre Forfatteres Sag, som i dette Bibliothek ere mishandlede. Tilsidst følge nogle Erindringer angaaende Religionen hos Forfatterne til bemeldte Bibliothek.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 17.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de April 1767.

(Beslutning paa Første Deel af Hr. Michaelis Einleitung in die göttlichen Schriften des N. Bundes.

§. 21. At kiende Kilderne til de falske Læsemaader lærer man bedst ved at læse slette Afskrifter, hvis Original man kan faae fat paa, og ved at corrigere i Bogtrykkerierne. De falske Læsemaader komme af Afskrivernes Uagtsomhed, af udslettede og af andre fra den anden Side giennemskinnende Bogstaver, af de hos de Gamle brugelige Forkortelser: Ofte er et Sprog forfalsket af et andet af lige Ord og Indhold: Meget er af selvkloge Afskrivere bleven forandret: Ofte har de samme vildet forskiønne deres Forfatter, rette og forbedre hans Ord efter Grammatiken: Ofte have de indført i Texten et Forklarings Ord, som deres Forskrift har haft i Randen: Nogle Steder ere forfalskede af Kiætterne, dog ikke saa mange som de beskyldes for: End ikke de saa kaldte Orthodoxe kan paa deres Side frikiendes for den Feyl at have forfalsket nogle Steder: Saaledes vil Ambrosius i sin III. Bog de Fide Cap. 3. have disse Ord ȣ̓δ' ὁ υἱὸς ɔ: end ikke Sønnen udslettede af Marc. XIII. 32. Hr. M. frygter selv for 1. Joh. V. 7. Disse ere Aarsagerne til falske Læsemaader. Jo nøyere man undersøger den Aarsag, som kan have givet Anledning til denne eller hiin Læsemaade, desto bedre kan man dømme om, hvilken af flere der er den sande eller falske. §. 22. De Grunde, af hvilke man kan betiene sig i at bedømme de forskiællige Læsemaader, ere af en dobbelt Art. Endten tages de

af foranførte Aarsager, af Talens Sammenhæng, af den sande eller urigtige Forstand, som nogen af flere Læsemaader giver af sig. Eller man beraaber sig paa gamle græske Haandskrifter, gamle Oversættelser og Kirkefædrenes Skrifter. De første bestemme den indvortes, de sidste den udvortes Rimelighed. Den indvortes Rimeligheds Regler ere følgende: 1) Den Læsemaade der findes kun i faa Haandskrifter, og læt kan anses for en Skrivfeyl, kan med stor Rimelighed forkastes. 2) Den der giver ingen Forstand og synsynlig kan sees at være en Skrivfeyl, er aldeles at forkaste. 3) Man maa see paa hvilken af tvende Læsemaader der lætteſt kunde komme af den anden. Formodentlig er den den rigtigste, hvoraf den anden lætteſt kunde komme. 4) Den, uden hvilken Talen bliver utydelig og uden Sammenhæng, maa billig foretrækkes. Men man maa herudi dømme forsigtig. 5) Den Læsemaade, der giver en aabenbar falsk Forstand og strider mod Skribentens egen Meening maa uden al Tvil og Betænkning forkastes. Herefter skal i Besynderlighed handles om det tredobbelte Vidnesbyrd man kan have om det Nye Testamentes Læsemaader af Haandskrifter, Oversættelser og Kirkefædre. §. 23. handler om de gamle Oversættelser som Vidner om Læsemaaderne i Almindelighed. Hr. M. viser, hvorvidt de allerældste Oversættelsers Anseelse er i Henseende til Læsemaaderne større eller mindre end Haandskrifternes, og med hvad Forsigtighed de bør bruges. Herefter handler han om de ældste, vigtigste og brugbareste Oversættelser, nemlig den Syriske, den Coptiske, den Arabiske, den Æthiopiske, den Armeniske og Persiske. Disse ere de Østlændiske. Derpaa følge de Vestlændiske, nemlig den Latinske, den Gothiske, den Angel-Sachsiske og den Gamle-Frankiske. §. 24. handler om de adskillige Udgaver af den Syriske Oversættelse, og viser tillige, at man maa nøye underskille den gamle Syriske Oversættelse fra nogle nyere, som er forfærdigede i det 5te og 7de Hundred-Aar. Den kaldes den Bogstavelige, og den første Udgave blev 1555. foranstaltet ved Moses von Mardin, Alb. Widmanstad og Joh. Lucretius, paa Keyser Ferdinand den Førstes Bekostning. §. 25. handler om Haandskrifterne af den Syriske Oversættelse, af hvilken ønskes en nye Udgave med den Syriske Textes Forbedring. §. 26. viser, at den Syriske Oversættelse er umiddelbar forfærdiget af den græske Grund-Text,

og

og ikke, efter Bengelii Mistanke, af den latinske Oversættelse, med hvilken den dog i §. 27. vises at staae i en tredobbelt Forvandtskab. Hr. M. meener, at den Syriske er ældre end den latinske, at den latinske Oversætter meget meer har fulgt den syriske, og at den Syriske Oversættelse er hos nogle i langt større Anseelse end den fortiener. §. 28. sætter dens Alder med største Rimelighed i det første Hundred-Aar, og fremsætter den Formodning at dens Oversætter maa være en indfødt Jøde. Oversættelsen maa ventelig være forfærdiget førend Johannes Aabenbaring er skrevet eller af den ganske Kirke antaget, efterdi denne ikke er bleven oversat. I §. 29. besvarer Hr. M. nogle derimod giorte Indvendinger, og viser i §. 30. denne Oversættelses Forfatter, Egenskaber og Nytte. Dens Forfatter erklæres for uvis. Den kaldes den bogstavelige, men er i sig selv mere paraphrastisk end bogstavelig, og Hr. M. har nogle dens paraphrastiske Steder mistænkte for ægte og indflikkede. Han forundrer sig derfor over Aarsagen til den Titel, og meener at det Syriske Ord kan oversættes: Den eenfoldige. Foruden dens critiske Brugbarhed bestaaer dens Nytte ogsaa derudi, at den hielper til rigtige og skiønne Forklaringer. Denne dens Nytte har man vilder giøre meere almindelig ved latinske Oversættelser. Men disse ere saa feylagtige, at man, den Syriske Text tilsidesat, ikke kan betiene sig af dem uden Skade. I §. 31. vises dens critiske Brugbarhed. Hr. M. har her i Henseende til denne Oversættelse været mere udførlig end i sin Indledning første Udgave. Man maa dog have ved Haanden hans Curas in Vers. Syr. Act. Apostolicorum, hvortil jævnlig henvises. §. 32. handler om de nyere Syriske Oversættelser i før den saa kaldte Xenajæ Philoxeni. Den er endnu ikke bleven os ved Trykken meddeelt. Hr. Glocester Ridley i Engeland eyer af samme et meget smukt Exemplar. Wetsteen har betient sig deraf, og Ridley meddeelt vor Forfatter Efterretning derom. §. 33. handler om den Coptiske Oversættelse, §. 34. om de Arabiske i Almindelighed, §. 35. om Udgaverne af de Arabiske Oversættelser, og §. 36. om den Æthiopiske Oversættelse. §. 37. handler om den Armeniske Oversættelses Alder, §. 38. om dens trykte Udgaver og critiske Brug, og §. 39. om de Persiske Oversættelser. Nu kommer Forfatteren til den latinske Oversættelse, hvilken han i §. 40. betragter som en Moder til fast alle Europæiske

ſættelſer, og viſer, at endogſaa Luther ſelv har betient ſig af ſamme. Først handles om den latinſke Overſættelſe for Hieronymi Tid, og ſiden om den ſaa kaldte Vulgata, ſom Hieronymus har forbedret. Af den gamle har den forrige Pave i Aaret 1749. ladet 5 Haandſkrifter, ſom meget afvige fra hinanden, i en prægtig Udgave fremſtille for Lyſet, under Titel af: Evangeliarium qvadruplex latinæ Verſionis Antiqvæ ſeu italicæ, nunc primum in Lucem editum ex Codicibus Manuſcriptis, aureis, argenteis, purpureis, aliisqve, plusqvam millenariæ ætatis, ſub Auſpiciis *Johannis V.* Regis fideliſſimi Luſitaniæ a *Joanne Blanchino*. Dette Værk er ſaa ſkiønt og koſtbar, ſaa det ikke findes uden i ſtore Bibliotheker, og Hr. M. ønſker, nogen vilde paatage ſig at aftrykke blot de derudi indbefattede latinſke Overſættelſer med mindre Bogſtaver, da det vilde kun udgiøre en middelmaadig Qvartant. §. 42. Efter Auguſtini Vidnesbyrd ſkal de gamle latinſke Overſættelſer have været utallige. En iblant diſſe mange, hvilke man paa adſkillig Maade har formænget med hinanden, anføres af Auguſtino under Titel af Itala. Den er iblant Mængden bleven ukiendelig, og Hr. M. har tillige med mange andre, efter egen Bekiendelſe, begaaet den Feyl, at de har anſeet enhver latinſk Overſættelſe, ſom var ældre end den af Hieronymo forbedrede, for den af Auguſtino ſaa kaldte Itala. Mosheim er den, ſom har bemærket denne tilligemed flere af de foregaaende Skriftdommere i den gamle Overſættelſes Hiſtorie begangne Feyl. En anden iblant bemældte Overſættelſer hedder Vulgata, hvilken Hr. M. formeener at være den man til Hieronymi Tid meeſt har brugt i Rom. §. 43. handler om den meget ſlette Latin i diſſe gamle Overſættelſer, hvilket uagtet, han dog anpriſer dem til alle Elſkere af det latinſke Sprog, ikke fordi de af dem ſkulle lære at ſkrive Latin, men fordi de af dem kunde lære at kiende det latinſke Sprog i ſin ganſke Omfang, i hvilken Henſeende den Sal. Gesner har vovet at ſige, at Vulgata var ham en Auctor claſſicus. De ere fulde af Hebraismer og Syriasmer, og formeenes §. 44. for en Deel at være forfattede af jødiſke Chriſtne, i det første Hundred-Aar. Auguſtini Ord om diſſe Overſættelſer lyde ſaaledes: Ut cuivis in manus venit Codex Græcus, & aliqvantulum facultatis ſi utriusqve lingv. habere videbatur, auſus eſt interpretari. Altſaa ere de ikke,

ſom

ſom Millius lader ſig forlyde med, forfærdigede efter Kirkens eller den Romerſke Biſpes offentlige Foranſtaltning. §. 45. Hieronymus ſelv klager over de Forvirringer, ſom diſſe Overſættelſer vare geraadede udi, ved det de blev alt meer formængede med hinanden. Desuden er den eene Evangeliſtes Udtryk blevne overdragne i den andens Text, Forklaringer af Randen indførte i Texten, og i de latinſk-græſke Afſkrifter den latinſke Text rettet efter den græſkes Skrivſeyl (g). I §. 46. bedømmes diſſe Overſættelſer i Henſeende til Læſemaaderne i det græſke N. Teſt. Vel nægter Hr. M dem ikke deres Nytte i den Henſeende, men den Høyagtelſe han i ſin første Udgave efter Millii og Bengelii Exempel havde viiſt for dem, vil han ikke mere tilſtaae dem, ſiden han af Blanchino er bleven bedre underrettet. Den hele Rapſodie af diſſe med hinanden formængede Overſættelſer, vil han anſee ſom et fortræffeligt Hielpemiddel til at ſamle mange Læſemaader, men ikke til at dømme om deres Rigtighed, da de ſkiønt af lige Alder ere hinanden meget modſigende. §. 47. Diſſe Overſættelſer har Hieronymus i Aaret 384. efter Pave Damaſi Befaling, paatager ſig at forbedre, deels ved at forkaſte falſke og urigtige Læſemaader, deels ved at rette urigtige Overſættelſer. Denne forbedrede Overſættelſe udkom til Paris 1693. under Titel: Sancti Euſebii Hieronymi divina Bibliotheca hactenus inedita, efter meget gode Haandſkrifter udgivet af tvende Benedictiner-Munke Joh. Martianay og Ant. Pouget. Den Vulgata, ſom den Romerſke Kirke for nærværende Tid beſidder, ſtemmer ikke fuldkommen overeens med den af Hieronymo forbedrede Vulgata, hvis foranderlige Skiebne efter hans Tid foreſtilles i §. 48. Hans Arbeyde blev endog dadlet, og den ældre dog ikke afſkaffet. Siden har Afſkriverne formænget dem begge med hinanden, da Caſſiodorus lod dem ſkrive lige over for hinanden, og den ældre rette efter Hieronymi Forbedring. Rob. Stephanus ſøgte ved ſin Udgave af 1543. og 1545. at afhielpe denne Uorden. I tvende forbedrede Løvenſke Udgaver, den første af 1547., den anden 1573., er den endnu mere bleven rettet. Men

(g) For Ex. Phil. II. 4. har Afſkriveren af ΕΚΑΣΤΟΙΣΚΟΠΟΥΝΤΕΣ giort ἑκαστοις κοπτοντες og deraf er kommen ſingulis laborantes i det Børneriſke Haandſkrift.

Pave Sixtus V. lod en langt anden 1590. komme for Lyset. Hans Eftermand Clemens VIII. var af andre Tanker, og lod 1592. en anden fra den Sextiniske meget afvigende foranstalte. Disse 2des Stridighed er af Protestanterne bleven brugt som et skarp Beviis mod den Romerske Stoels Ubedragelighed, hvilket har aftvunget Catholikerne den Forevending, at ogsaa den sidste blev endnu foranstaltet efter Sixti Vtes Ordre for at rette den førstes Trykfeyl. §. 49. Denne hidtil omhandlede Vulgata bliver med meget forskiellige Øyne anseet af den Romerske og protestantiske Kirke. Det Tridentinske Concilium erklærede den for Authentisk. Nogle Catholske Geistlige har drevet den Erklæring saavidt, at de derfor har anseet den som ren og fri for alle Feyl. Men Andre har givet denne Erklæring en lanat mildre Forstand. Iblant Protestanterne selv have nogle haft alt for ringe, andre alt for høye Tanker om den, til hvilke Millius og Bengelius henhøre. Fremdeles handles i §. 50. 51. om den Gothiske Oversættelse ved Ulphilas og de hidtil bekiendtgiorte Levninger af den Gothiske Bibel. I §. 52. undersøges, om denne Oversættelse er Gothisk eller Frankisk, og giøres tillige almindelige Anmærkninger over dens Sprog, der i det mindste kommer det Tydske ligesaa nær som det Svenske, hvilket Forvandtskab hindrer dog ikke, at jo Ulphilas maa erkiendes for Oversættelsens Forfatter, efterdi man ikke for vist kan sige, om de Gothers Sprog, der har boet ved Dneper, har mere lignet det Svenske, end det Tydske. Have de nordlige Egne ved det sorte Hav været de Gothers eller Geters Sæde, ere disse Geter de Tydskes eller Svenskes endten Stamfædre eller Brødre, saa er det ikke umueligt, at deres Sprog kan i mange Stykker mere have lignet det Tydske end det Nordisk-Gothiske. Det Tydske, Frankiske, Nedersachsiske, Angel-Sachsiske, Svenske, Danske og Islandske Sprog ere dog ikkun Dialekter af et eeneste gammel Sprog, som med Tiden har deelt sig i disse flere adskilte. I §. 53. anføres de Grunde, formedelst hvilke Codex argenteus og Carolinus er at anse for Gothisk, og i §. 54. bedømmes de utilstrækkelige Grunde, formedelst hvilke man har vildet nægte, at Codex argenteus er Gothisk, og i §. 55. undersøges, om Ulphilas har forfærdiget sin Oversættelse efter den latinske eller græske Text. Bengelius har erkiendt den for umiddelbar, Wetstein til en Tid for en Datter af den latinske Oversættel-

telse, men han har siden igien forandret sin Meening. Hr. M. dømmer saaledes, at den vel uden al Tvil maa være udarbeydet efter den græske Text, men at Ulphilas dog maa have taget den latinske Oversættelse til Raad med sig. §. 56. handler om de Angel-Sachsiske og §. 57. om de bogstavelige og flydende Oversættelser. Nu kommer Forfatteren i §. 58. til den vidtloftige Afhandling om Haandskrifterne, hvilke han anseer for de reeneste og sikkerste Kilder til de sande Læsemaader, og naar han i § §. 59. 60. har giort nogle nyttige Inddeelninger af dem til adskillige Classer, saa handler han i §. 61. om de ubrugte og i §. 62. fra S. 344-584 om de hidtil brugte Haandskrifter. §. 63. Den 3die Art af Vidner, hvilke man kan fremføre med eller imod en Læsemaade, ere de gamle Skribentere, udi hvis Skrifter det Nye Test. bliver anført. Iblant disse ere Kirkefædrene de fornemmeste, men ikke de eeneste, man i den Henseende kan forlade sig paa. Endogsaa Kiættere, Vantroende og heterodoxe Skribentere kan henregnes til disse Vidner, naar kun ikke deres Læsemaade staaer i nogen Forbindelse med deres theologiske Læresatzer. I §. 64. gives nogle Regler, efter hvilke man bør betiene sig af Kirkefædrene ne for efter deres Vidnesbyrd at bedømme Læsemaaderne. Kirkefædrene maa her ikke betragtes som Dommere, men som Vidner. Hr. M. viser, at Hieronymus i Henseende til det Ord εἰκῇ Matth. V. 22. stadfæster som Vidne den Læsemaade, han som Dommer har forkastet. Saa ofte man med Vished kan vide, hvad en Kirkefader har læst, saa ofte blive de os meget rigtige Vidner og maa foretrækkes vore ældste Haandskrifter. Men da man ofte ikke kan vide, hvad Læsemaader deres Haandskrifter har haft for sig, fordi de meget ofte har anført Bibelens Ord, ikke saa hele og holdne, som de læstes, men kun for en Deel saavidt de hørte til deres Øyemeed, eller af den blotte Hukommelse, eller forsøgede med deres egne Forklaringer, saa fortiene de paa denne Side betragtede at sættes bag efter Haandskrifterne. I §. 65. inddeeles Kirkefædrene i Henseende til Sproget, og de græske maa vel underskilles fra dem, som have skrevet i et andet Sprog, og ansøre Bibelens Steder efter Oversættelser. §. 66. taler om Manglerne i de Udtog af Kirkefædrene man hidindtil har giort, og viser hvad videre i den Henseende var at ønske. Hr. M. ønsker, at nogen vilde anvende en nye Flid paa at lade trykke

en Samling af Læsemaader blot af Kirkefædrene, og til den Ende selv læse dem alle igiennem, for at give sin Samling den nødvendige Fuldstændighed. Den, der vilde paatage sig dette Arbeyde, beder han i Publici Navn at følge nogle Regler, som han i den Henseende har foreskrevet, og han giver Haab om, at den ved dette Arbeyde kan fortiene lige Rang med Millio og Wetstenio i den lærde Verden. I §. 67. undersøges det Spørsmaal om den critiske Conjectur kan anvendes ved det N. Test. Nogle Theologer har anseet den for en stor Dumdristighed eller Ugudelighed. Hr. M. er af langt anden Meening, og viiser, at dette Spørsmaal maa bedømmes ikke af theologiske, men critiske Grunde. Critiske Formodninger kunne da være farlige for Troen, naar man paa dem vilde grunde dens Hoved-Lærdomme og disse behøvede dem til deres Stadfæstelse. I §. 68. undersøges dette Spørsmaal af critiske Grunde. Jo større Mængde vi have af Haandskrifter og Varianter, jo mindre nødvendig bliver den critiske Formodning, og med desto større Forsigtighed bør den bruges (h). §. 68. viser af nogle anførte Exempler, at de fleste critiske Conjecturer ere deels urimelige, deels unødvendige, hvilket viser, hvor frygtsom man billig maa være for at indrykke sine Formodninger i Texten. §. 69. handler om den theologiske Conjectur, formedelst hvilken man vil have Texten rettet efter forudfattede theologiske Lære Satzer. Denne bliver billig efter Fortieneste lastet og forkastet. I §. 70. fortælles Historien om det Nye Test. Læsemaaders Undersøgelse. §. 71. opregner de fornemmeste Udgaver af det græske Nye Test. I §. 72. giøres 3 Hoved-Anmærkninger ved de trykte Udgaver, og i §. 73. anføres hvad som i Henseende til en nye critisk Udgave af det Nye Test. fremdeles var at ønske. §. 74. handler om Skiæl-Tegnene, og andre hos Grækerne brugelige Skrive-Tegn. §. 75. viser, at Skiæl-Tegnene ere ægte, og §. 76. fortæller deres Oprindelses Historie. Selv Ordenes Mellem-Rum erklæres i §. 77. for ægte, og Jota Subscriptum og Spiritus Asper i §§. 78. 79. holdes heller ikke for ægte. §. 80. handler om Ordenes Forkortelser, og §. 81. erklærer det Nye Test. Accenter allesammen for ægte. §§. 82-85. handle om det Nye

(h) See Rom. VIII. 2. hvor Hr. M. læser efter Formodning τȣ̃ πνευματος καὶ της ζωης.

Nye Test. Inddeelning i Bøger, Capitler og Vers. Versenes Inddeelning skal Robert. Stephanus have giort paa sin Reyse fra Lion til Paris, og det inter eqvitandum, som hans Søn Henr. Stephanus selv beretter i sin Fortale til det Nye Test. Concordanz. Hr. Mich. forstaaer dette saaledes, at han har foretaget sig dette Arbeyde i Verts-Husene, hvor han opholdte sig. Nogle har forstaaet det, ligesom han skulde have giort denne Inddeelning til Hest. Naar han reed sagte og i godt Veyr, lod det sig nogenledes giøre. Men maaskee disse har ingen anden Grund haft til deres Meening, end Inddeelningens overmaade store Urigtighed paa mange Steder, hvorover de Lærde har ført mange ligesaa billige som haarde Klagemaal. §. 86. handler om det Nye Test. Apocryphiske Bøger, og viser Aarsagen, hvorfor vi forkaste dem. Endelig beslutter Hr. M. den Første Deel med det Spørsmaals Undersøgning: Hvorfore vi holde de Bøger, som findes i vore Udgaver af det Nye Test. for Guddommelige, og forkaste de andre? §. 87. Ingen har nogensinde lettere, men heller ingen slettere besvaret dette Spørsmaal end den Romerske Kirke, som beraaber sig paa sit eget ufeylbare Vidnesbyrd. Den paastaaer tillige, at vi Protestantere maa i det mindste lade Kirkens Anseelse giælde i at bestemme de guddommelige Skrifter, og at vi altsaa dømme os selv imod, naar vi ikke ville lade den giælde i andre Stykker. Hr. Mich. søger, at sætte denne forvirrede Sag i mere Lys, og til den Ende antager 3 Kiendemærker paa en Bogs Guddommelighed. §. 88. Det første ufeylbare Kiendemærke paa en Bogs Guddommelighed er Underværker. Hr. M. tager ikke dette Ord i den strængeste Forstand, da det bemærker umiddelbare Virkninger af Guds Almagt. Han forstaaer derved Eventum præter naturam humanas vires superantem d. e. en Virkning, som ikke kan udledes af den legemlige Verdens Bevægnings-Love, og som tillige overstiger alle menneskelige Kræfter. Dernæst viser han meget grundig, at Gud umuelig kunde tillade nogen endelig Aand at forrette saadanne til at stadfæste Løgn og Bedragerie i Verden. Deraf sluttes i §. 89. at alle Apostlernes Skrifter ere Guddommelige. Det hele Beviis føres saaledes: Christus har lovet Apostlerne endogsaa ved deres blotte Taler en guddommelig Indgivelse: Dette har Apostlerne selv forsikret: Lader man dem

herudi gielde blot som menneskelige Vidner, saa følger, at de maa være drevne af den Hellig Aand, saa ofte de har vidnet om Christo, hvad heller det er skeet mundtlig eller skriftlig: Dette sit Løfte har Christus selv stadfæstet med Underværker, hvilke ere optegnede af ærlige Folk og øyensynlige Vidner: Dernæst foregive Apostlerne, at dette Løfte er opfyldt paa dem selv, hvilket i sær beviises af Pauli Exempel: Dette deres Foregivende have de selv med unægtelige Underværker bekræftet: Følgelig er det vor Skyldighed at erkiende alle deres Skrifter for Guddommelige. Det hele Bevis beroer da paa disse tvende Grundsatzer: 1) Man maa lade de Hellige Skribenter gielde som blot menneskelige Vidner: 2) Man maa slutte fra deres mundtlige Lære til deres Skrifter (i). §. 90. Det andet Kiendemærke er opfyldte Spaadomme. Hr. M. siger: „Da det „ ikke er umueligt, lad være høyst urimeligt, at en opdigtet „ Spaadom kunde træffe rigtig ind, saa er det Bevis, som „ deraf føres, ikkun høyst rimelig, men ikke fuldkommen „ vis.“ Han tiltroer sine Læsere saa stor Redelighed, at ingen derfor skal forkiættre ham, efterdi Kirkens Vidnesbyrd, hvorpaa man ellers pleyer at grunde de Hell. Skrifters Guddommelighed, heller ikke kan være meer end en høystrimelig Grund. §§. 91. 92. viser, at der i Pauli Breve og Johannes Aabenbaring findes opfyldte Spaadomme, og disse tvende ere

(i) Man kan ikke nægte, at jo denne sidste Satz ogsaa har stor Grad af Rimelighed, lad være vi ikke have alle de Skrifter, som for Ex. Apostelen Paulus har skrevet. Thi Gud kan have anseet dem som ufornødne til den hele Samling af Hell. Skrifter, lad være de af Gud vare indgivne. Men siger man, at disse ikke har været indgivne, da det var aldeles mueligt, at en Apostel ogsaa kunde skrive et godt og lærerig Skrift paa egen Haand efter egen Drift og Indfald, saa kan man ikke med den fuldkomneste Vished slutte fra den mundtlige Lære til alle mueligе Skrifter, men dog med største Rimelighed til dem, som ere skrevne for at vidne om Christo og foredrage Religionens Hoved-Lærdomme. Vi sige med største Rimelighed: Thi lad være det ikke var i sig selv umueligt, at jo en Apostel kunde selv erindre sig den Lærdom, som ham ved mundtlig Fordrag var indgivet, saa har dog Hr. M. vel bemærket dette Christi Løfte, at hans Aand ey allene skulde lære, men endog erindre dem om alle Ting.

ere og de eeneste Skrifter af det Nye Testamente, hvis Guddommelighed af dette Kiendemærke kan beviſes. §. 93. Det tredie Kiendemærke er den gamle Kirkes eenſtemmige Vidnesbyrd, hvilket forſvares imod Tolands Indvending, i §. 94. anvendes paa de saa kaldte ὁμολογέμενα, og endelig i den ſidſte 95. §ph til Slutning beſtyrkes mod Indvendinger, ſom ere giorte eller kunde giøres derimod, og dermed endes den Første Deel.

Frankfurt og Leipzig.

Under følgende Opſkrift er udkommen: Sammlung der Schriften, welche den logiſchen Calcul Herrn Prof. Ploucquets betreffen mit neuen Zuſätzen. Herausgegeben von Auguſt Fridrich Bök, der Weltw. Mag. o. ſ. v. Hr. Bök er en Diſcipel af Prof. Ploucquet, og denne Samling ſkal, ſom det hedder i Fortalen, være et offentligt Vidnesbyrd paa hans Høyagtelſe for denne Philoſoph, hvis Fortieneſter af den ſpeculativiſke Videnſkab ingen kan andet end erkiende. Hr. Pl. har paataget ſig det ædle Arbeyde, ved en enkelt og ſikker Methode at lætte den Ariſtoteliſke Form, hvis Forklaring saa unyttigen piner Ungdommens Hukommelſe, der tillige i Anvendelſen er saa vanſkelig, der hidtildags har vedligeholdt ſig ſom et mechaniſk Haandværk ved Hævds Rettighed. I ſine offentlige Lære-Timer bruger han den med ſtor Nytte, ſkiønt det maaſkee var bedre, at man giorde ſig den Ariſtoteliſke Maade bekiendt, førend man hører Hr. Pl., hvoreſter Nytten af hans Læremaade da først viſer ſig endnu tydeligere. Den Ploucquetiſke Methode havde og formedelſt ſin Lethed den høye Lykke, ey alene at behage den Durchlauchtigſte Prints Fridrich af Würtemberg, men og af ſamme Prints at bringes i Udøvelſe. Da de fleſte Afhandlinger i denne Samling alt nogle Aar ſiden ere komne for Lyſet, og allerede den Gang af nogle Lærde bleve bedømmede, saa ville vi kuns anmælde, hvorledes de følge i chronologiſk Orden paa hinanden. Foran ſtaae Extracta è fundamentis philoſophiæ ſpeculativæ, hvilket er deſto bequemmere, da man deraf des bedre kan forſtaae, hvad for Tegn Hr. Pl. i ſin Logik har antaget. Vel er det ikke ubekiendt, at een af hans Landsmænd vilde giøre ham

Be-

Bersommelsen for dette Opfund stridig, men saa meget synes rigtig, at Hr. Pl. Tegn ere alle Tider fornustigere og med større metaphysisk Nøyagtighed udtænkte, end sin Modstanders. Overskriften paa den anden Afhandling er: Methodus tam demonstrandi directe omnes syllogismorum species qvam vitia formæ detegendi, ope unius regulæ fra Aar 1763. Hans almindelige Regel er denne: In conclusione termini sumendi sunt in eadem extensione, qvam habent in præmissis. Det tredie Stykke er: Methodus calculandi in Logicis fra Aar 1763. Dette Hr. Ploucquets Hovedværk er af forskiællige Lærde forskiælligen bedømmet. Disse Domme følge efter Ordenen. Den første Anmældelse er den Tybingske i de Tybingske Beretninger for Aar 1763. Derpaa følger den Leipzigske, den Clemmiske i Novis amœnitatibus literariis for Aaret 1764. Forsvar for den Ploucquetiske Maade mod Indvendingerne af de Leipziger Anzeigen, den Ploucquetiske Calculs Bedømmelse i Briefen die neueste Literatur betreffend: Hollands Skrivelse til en Ven over den falske Bedømmelse i disse Breve: Prof. Lamberts Erindringer mod Anhanget til det Hollandiske Skrift af den Leipziger Tidende: Undersøgning og Forandring af Hr. Prof. Lamberts Logiske Constructioner af Hr. Prof. Ploucquet selv, som erindrer, at efter den Lambertske Tegnings-Maade beholdtes vel Forskiællen imellem en større og mindre Udvidelse af Begrebene, som ogsaa imellem det bestemte og ubestemte, men Universalitetens og Particularitetens Form har ingen bestandig Tegning, hvilken Mangel foraarsager, at nogle Slutninger, som i sig selv meget vel lade sig tegne, ikke kan blive tegnede, ja denne mangelhaftige Methode har endogsaa foranlediget falske Tegninger. Herpaa følge Hr. Prof. Lamberts Erindringer paa den foregaaende Undersøgning, som han har ladet indrykke i de Leipzigske Lærde Tidender. Begge disse Lærde har behandlet hverandre med stor Høflighed, hvilket giør dem megen Ære. Herpaa følge de Jenaiske Domme over denne Stridighed. Endelagen sluttes disse Logiske Regnings-Stridigheder med Prof. Ploucquets Svar. Hr. Lamberts og Hr. Ploucquets metaphysiske Genie vil udi Fornuft-Lærens Historie i sær characterisere sig ved deres dybe Undersøgelser, og deres Bestræbelser har den gode Nytte, at Forstanden faaer ved de Aristoteliske Maader noget grundigt

at

at tænke, og ikke opholdes med blotte Ord, hvoraf man ikke kan indsee metaphysiske Grunde.

Göttingen.

Under Præsidio af D. Walch forsvarede Hr. J. G. Wagemann en theologisk Afhandling De Christo filio Dei proprio. 5½ Ark. Til at afgiøre det Spørsmaal, om Christus kaldes Guds Søn i egentlig eller uegentlig Forstand, ere de Skriftens Steder Joh. V. 18. og Rom. VIII. 32. meget vigtige, fordi Bie-Ordet ἴδιος lægges til det Ord Fader paa det første, og til det Ord Søn paa det andet Sted. Om nu deraf kan bevises Sønnens ævige Fødsel af Faderens Væsen, følgelig den førstes sande Guddom, det er denne Undersøgnings egentlige Gienstand. Stedet hos Johannem holdes af nogle for ganske ubrugelig, fordi det ey aleene synes at være en Tale af Jøderne, som vist nok ikke vare inspirerede, men endog desuden en fiendtlig Fordreyelse af Christi Ord. Denne Tvivl hæves allerførst. Jøderne tale vist nok; men her tale de ey aleene Sandhed, d. e. de har rigtig indseet Meeningen af Christi Ord, men og en Sandhed, som af Christo og Johanne blev erkiendt derfor, og bifaldt uden den ellers sædvanlige Modsigelse. En anden Vanskelighed kommer deraf, at Gud i Christi foregaaende Taler vel kaldes hans Fader, men ikke hans egen Fader, og da Jøderne ellers pleyede at kalde Gud Fader, saa spørges, hvorfor holdt de dette Navn i Christi Mund for Guds Bespottelse og værd at døe for, og hvoraf sluttede de, at Christus tager ham ikke saaledes, som de, d. e. i uegentlig, men i egentlig Forstand? Hr. D. Walch forkaster det Svar, som tages af den ubeviste Forskiæl imellem min Fader og vor Fader, og finder det rette aleene i den Lighed med Faderen, som Christus tillægger sig v. 17. Det Sted hos Paulum er ikke underkastet slige Vanskeligheder. Af det Ord ἴδιος kan det oven til anførte Hoved-Spørsmaal ikke afgiøres, fordi Grækerne altid sætte det i Stedet for de Pronomina min, din o. s. v. og ofte til Overflod. Meget mere maa det philologiske Spørsmaal saaledes udtrykkes, naar Grækerne sætte ἴδιος til Slægtskabs Navnene, Fader, Søn, Broder, betegner det da de naturlige Forbindelser, eller vel og de metaphoriske Bemærkelser

ſer af diſſe Navne? Den første Deel af dette Spørsmaal bekræftes, og beviſes her ved meget klare, og til deels ey anmærkede Vidnesbyrd af hid henhørende græſke Skribentere, at ἴδιος er brugt, juſt for at ſkille den naturlige Slægtſkab fra borgerlige og moralſke Forbindelſer, for Ex. den naturlige Fødſel fra Adoption. Det har derfor god Grund, at allerede de gamle Kirke-Lærere har i dette Ords bibelſke Brug om Forholdelſen imellem den første og anden Person i Guddommen søgt et Beviis for Chriſti evige Fødſel og Guddom. Endog Socinianerne og Armenianerne kiende Eſtertrykken paa dette Sted; men naar de angive en anden Aarſag til denne beſtemte Indſkrænkning, end den naturlige Fødſel, ſaa er der ikke en eeneſte, ſom jo ſkulle ſtride imod den rette Talebrug hos Grækerne: et ſikkert Kiendetegn paa deres Forklarings Urigtighed, da derimod den blant os ſædvanlige har denne paa ſin Side, og altſaa ſtadfæſter de Følger, ſom deraf uddrages. Grotius vil forſtaae det Ord Guds Søn hos Johannem blot om Meſſiæ Embede. Mod ham ſaa vel ſom mod dem, der ligeledes forklare Matth. XXVI. 63. ſætter Hr. D. W. dette imod, at Jøderne beſkyldte Chriſtum for Guds-Beſpottelſe, fordi han kaldte ſig Guds Søn, og vilde nogle Gange ſteene ham, d. e. belægge ham med Guds-Beſpottelſes Straffen. Men efter de jødiſke Rette er een, ſom falſkelig udgiver ſig for Meſſias, ingen Gudsbeſpotter, og kan ikke ſtraffes med Døden. Clark vil her aleene finde en guddommelig Geſandt, og een, der giør Mirakler. Nelſon har ſagt ham imod, og den første har ſvart ham utilſtrækkelig, ſom her viſes. Endnu meddeeles nogle Anmærkninger over Rom. VIII., hvilke ſaaledes ſtadfæſte den rigtige Forklaring af V. 32., at Pauli ypperlige Slutning maa tabe al Styrke, naar man ikke forſtaaer hans Udtryk om den ævige Fødſel.

Leipzig.

Hos J. F. Junius er forrige Aar udkommen Betrachtung über die Natur, vom Herrn Carl Bonnet, Mitgliede der Römiſch-Kayſerlichen Geſellſchaft der Naturforſcher und der Akademien und Geſellſchaften der Wiſſenſchaften zu Petersburg, London, Stockholm, Lyon, München und Bologna ꝛc. Med Kobberſtykker.

1 Alph. 20 Ark i 8vo. Den berømte Hr. B. har ved adskillige physiske Skrifter erhvervet sig megen Ære i den lærde Verden, men om dette Værk siger han selv i Fortalen, at det er et Ungdoms Arbeyde, og at han efter anstillet Prøvelse havde besluttet at undertrykke det. Et Bevis paa, at en berømt Forfatters Navn ikke altid kan forsikre os om en Bogs Ypperlighed. Ungdommens umoedne Frugter kan, ligesom Alderdommens matte og vidtloftige Afhandlinger, lære meget forskiællige fra Manddommens Mesterstykker. Men da han just var i Færd med at ville brænde det, satte sig en Ven derimod, og formaaede ham til at lægge Haand paa dets Forbedring. Nogle Stykker maatte han skrive paa nye, andre maatte han sætte til hvad som fattedes. I den syvende og niende Deel har Hr. B. igientaget sine Tanker om de organiske Legemers Avling og Fornyelse, men tillige foreſtillet samme korteligen og paa en anden Maade, end i Conſiderations ſur le corps organiſés, 1762. Han forsvarer samme imod anseelige Journalisters Domme. Sine Formodninger udgiver han ikke uden som Formodninger. Blandt andet holder han det for rimeligt, at, ligesom de organiske Legemer strax fra Begyndelsen af præexistere, saaledes meener han og, at Aarsagen til deres Bestaaelse ligeledes har præexisteret. Det er bekiendt, hvor ufornuftig man har dømt om Siælens Væsen i Anledning af de opdagede Polyper. Materialisterne førte sig dette til Nytte, for at understytte deres System, og Skeptikerne fordoblede deres tomme Ordgyderie om Uvisheden i den menneskelige Kundskab. Efter Hr. Bonnets Paastand, har alle Dyr en immateriel Siæl, som fra Begyndelsen af er til, saa at sige, i Spiiren. Naar Polypen skiæres i Stykker, saa skiæres ikke dens Siæl i Stykker, som er udeelelig; men visse ligesom Spirer faaer Anledning til at udvikle sig. Der opstaae ligesaa mange nye Jeg, som der udvikle sig nye Heele. Thi dette besynderlige Dyrs Legeme kan ansees som en almindelig Æggestok. Vi ville gierne giøre vore Læsere nøyere bekiendte med Indholdet af dette Værk, hvis Mængden af de foredragne Materier tillod saadant. Hr. B. har ingen Lærebygning skrevet over Physiken, men Betragtninger over Naturen. Af Tilskriftet sees, at Prof. Titius i Wittenberg har oversat det. Det er affattet i tolv Deele, hvoraf enhver indeholder flere Kapitler: Om Gud og Verdens Bygning i Almindelighed; om Tingenes

Fuld-

Fuldkommenhed i Forhold mod hinanden; almindelig Foreſtilling paa Grad-Følgen i Tingene; Fortſættelſe af ſamme Materie, om Tingenes adſkillige Forholdelſer; om Indretningen i Gevæxterne; om Indretningen i Dyrene; om den dyrlige Indretning hos Inſekterne; videre om ſamme Materie; Planternes Sammenligning med Dyrene; om Dyrenes Fliid og Dueligheed; Fortſættelſe om Dyrenes Fliid og Dueligheed.

Anmældelſer.

Man beretter, at der med dette Aar er giort Begyndelſe med at udgive i Hamborg Efterretninger om nederſachſiſke berømte Perſoner og Familier, hvorudi ſkal anføres baade Levende og Døde, dog ingen af dem, ſom allerede findes i det Jøcherſke Lexikon. Indretningen bliver den ſamme ſom i Nicerons Nachrichten von berühmten Gelehrten. Af dette Arbeyde kan ventes en anſeelig Forbedring i den Nederſachſiſke lærde Hiſtorie, i ſær da der ſkal være adſkillige lærde Mænd, ſom udarbeyde diſſe Efterretninger. Man leverer hver Gang et halvt Ark, men binder ſig ikke til nogen vis Tid. De udgives hos Bogtrykker Nic. Conrad Wörmer.

Altona. Her er udkommen: Der Soldat, ſo wie er iſt, und wie er ſeyn ſoll, geſchildert von einem erfahrnen Kriegsmann. 1766. 5 Ark i 8vo. Dette Skrift afſkildrer det raae, vilde og uregierlige Levnet, ſom gemeenligen pleyer at føres i Krigs-Standen, og anviſer en ung Officier til at indrette ſin Levemaade med Fornuft, tage ſig i Agt for Forførelſe, og beſlitte ſig paa en chriſtelig Opførſel. S. 58 betragter Forf. Dueller, ſom et Onde, der ikke fuldkommen lader ſig hemme, ſom derfor i nogle Tilfælde maa tillades paa en Maade, der, ſaa at ſige, er høytidelig, men derimod i andre Tilfælde haardeligen ſtraffes.

Genf. Le Philoſophe ignorant er et nyt Værk af den ſaa kaldte Philoſophe de Fernex, og et høyſt farlig, men tillige behagelig ſkrevet Forſoars-Skrift for den deiſtiſke Lære. Den vankundige Viiſe er en Tvivler, der intet vil antage, uden hvad han finder fuldkommen beviiſt. Han antager en Gud, ſom er forſkiællig fra Materien, og er viis: men ingen Siæl, ſom er forſkiællig fra Legemet. Enden er et hæftigt Udfald mod de i det Geiſtlige og Verdslige herſkende Magter i Frankrig. Vi ville ikke være vidtløftigere i Anmældelſen.

No. 18.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te April 1767.

Vi har tilforn i Begyndelsen af No. 12. erklæret, det ikke var vor Agt her at giøre stor Væsen af de mange Prædikener, som komme for Lyset. Der er en Mængde af dette Slags Taler, hvis Charakteer, saa vel i Henseende til Materien, som dens Afhandling, er saa Haandværksmæssig, at en opmærksom Læser eller Tilhører, naar den han har hørt eller læst een af dem, let kan bilde sig ind at have hørt eller læst dem alle. Men der gives ogsaa mange, som ved Veltalenhed, Materiens Rarhed, og Afhandlingens Udarbeydelse, saa mærkelig underskille sig fra Mængden, at som de i Almindelighed fortiene stor Agtelse, saa i Besynderlighed af os noget meer, end en tør og fattig Anmældelse. At vi da kan lægge for Dagen, den Høyagtelse, vi skylde deslige Taler, ville vi, naar de forefalde, ikke forglemme med Underskeed at anføre deres Indhold, og for denne Gang underholde Læsernes Opmærksomhed med 2de følgende, som i vore Tanker synes at fortiene den:

Trauer-Rede am Tage der feyerlichen Ausführung der Königlichen Leiche Friederich des Fünften, Königs von Dännemark und Norwegen ꝛc. den 18ten März 1766. in der deutschen Petri Kirche zu Kopenhagen gehalten von Balthasar Münter, Pastor der deutschen Petri Gemeine. — 1 M.B. XLVIII. 21. Israel sprach zu Joseph: Siehe ich sterbe, und Gott wird mit euch seyn. Hamburg.

Efter en ſørgelig og meget rørende Klage over den Høyſalige Konges Død, ſom beſluttes med diſſe Ord: „Chriſtians Taarer, ſaaledes græd Salomo ved Davids „ Grav, henflyde uophørlig. Her hviler hun, ſaa tænker „ hans fromme Siæl, den himmelſke Loviſe, ſom fødte „ mig for Thronen, og dette er det Sted, hvor Friderich min Fader ſkal hvile, og omſider, omgivet med Guddommens Lys, igien fremgaae udaf Støvet. Saaledes „ tænker han, og den Smerte, ſom aleene føles af en from „ Søn ved ſine Forældres Grav, bortvender hans Anſigt fra „ dette Rædſels Sted:" begiver Prædikanten ſig ſtrax til den Materie, ſom han i denne ſin Sørge-Tale har foretaget ſig at giennemgaae, hvilken han i alle ſine enkelte Hovedpoſter fremſætter for Tilhørerne i følgende Stykke: „Hvorhen taber jeg mig? „ jeg iler tilbage, og ſtræber fra nu af at opnaae den Henſigt, „ ſom i Dag kalder mig i dette Tempel paa denne Læreſtoel. „ Jeg vil viſe den bedrøvede Forſamling, ſom jeg taler for, „ det Tab, Dannemark har lidt ved ſin Konges Død. Du „ ſøde Roe, ſom han ſkiænkede ſine Folk! I oplivende Kunſter, og du frugtbare Flid, I ſom under hans Regiering „ havde ſaa mange Opmuntringer! I ærværdige Videnſkaber, „ af ham elſkede og befordrede! prægtige Kiøbenhavn, ved „ ham beprydet, og blant Europæ Byer een af de herligſte! „ ernærende Handel, ved Friderichs viſe Foranſtaltning udbredet til Jordens længſt bortliggende Deele! Hielp og „ Trøſt, ſom han og fandt for den nødtørftige Armod! I „ Guddoms Templer, ſom Friderich opbyggede! I alle, „ ævige Værker af en kort Regiering, I ere Glandſen for de „ Tider, i hvilke han levede: I ere den Sandheds Røſt, „ ſom forkynder hans uforgængelige Roes: I retfærdiggiøre „ de Folkes Smerte, ſom har miſtet denne deres Konge." I alle diſſe Poſter viſer Prædikanten det ſtore Tab, Dannemark har lidt ved ſin Konges Død. —— Først betragter han Freden ſom den ſtørſte jordiſke Velſignelſe Gud har for de Folk, han værdiger ſin beſynderlige Naade og Kiærlighed. Alle andre Livets Lyſſaligheder flyde her tilſammen. Denne ſtille Roe indbyder Videnſkaber og Kunſter, Rigdom og Styrke, Dyd og Religion i de ſkyggefulde og behagelige Egne, over hvilke den har udbredet ſig. Denne Betragtning har givet Anledning til en anden over den ſidſte Krigs Elændigheder, udi hvilken

ken almindelige Uroeligheds Tid Friderich regierede med en ſtille Roe, og Dannemark laae bedækket i Fredens Arme under Roeligheds Vinger. Et Stykke den Sag angaaende fortiener at anføres: „Længe havde alerede Eenighed med Misun„ delſe anſeet vort Fædernelands ſalige Roe. Længe havde „ den giort miſlingede Udkaſt til at aabne Krigen Indgang „ i Friderichs Kongeriger og Provinzer. Den fredſomme„ lige Monark ſaae dens forvovne Bemøyelſer, og giorde „ dem til Intet. Hans faſte Forſæt, ingen Erobrer at blive, „ hans Retfærdighed, ſom lod alle Nationer blive i uforſtyr„ ret Nydelſe af deres Ret, bedækkede hans Underſaatter for„ alle Farligheder, ſom Eenighed truede dem med. Endelig „ lykkedes det den, at nøde Kongen til at han maatte uddra„ ge ſit Sværd. Den indtog den mægtigſte Monarks Hierte, „ at han truede Dannemark med Undergang. Allerede for„ ſamlede ſig forſkrækkelige Hære. Vore Krigsmænd, alle „ fulde af det ſtore Forſæt, at døe Døden for Fædernelandet, „ ilede dem imod. Alting ſtøy mod Kampen, og Friderich „ ruſtede ſig, ſom en Menneſkeven ruſter ſig, der er tvungen „ til at forſvare ſig. Endnu var ingen Blods Udgydelſe, og „ Forſynet bød Sværdene at vende tilbage i deres Skeeder. „ Dannemarks ſtore og forſkrækkelige Fiende faldt fra ſin Thro„ ne. Og Gud ſagde til Friderich: See, jeg ſkienker dit „ Folk Freden igien.“ Efter denne ſaa ſmukke og ziirlige Fo„reſtilling af en bekiendt Sag, viſer Prædikanten fremdeles hvad den Høyſalige Konge har giort til den blomſtrende Handels Udbredelſe og Sikkerhed. Dernæſt viſer han, hvormeget Videnſkaberne have haft for deres Fremgang og Befordring at takke. Begyndelſen hertil ſkeer med diſſe Ord, ſom vi her ikke kunne undlade at anføre: „Længe ſukkede Videnſka„ berne, at det dem ſaa gunſtige Aarhundrede, hvori en Au„guſt, en Ludwig den Fiortende, levende igien maatte frem„ ſkinne paa Jorden. Det er begyndt i Dannemark under „ Friderich, det vil fremture under Chriſtian. Friderich „ kiendte den, den ædelſte Værdighed for den menneſkelige „ Aand, den med Religion og Dyd forbundne Viisdom. „ Han elſkede den, fordi han kiendte den, og var nidkiær „ for at giøre den almindelig blant ſine Folk. Blev det „ ſande Genie iblant os ofte fordølget og uforarbeydet, op„ ſteeg i Friderichs Lande ikke ſaa mange ſtore Mænd i en-

„ hver Art af Videnskaber, som i andre Kongeriger: var „ Viisdoms Tempel, hvormed Dannemark pranger, ikke „ saa fast grundet, ikke oprettet og udbildet efter saa god en „ Smags Regler, ofrede man paa dens Altere hverken saa „ flittig, eller saa kostbare Offere: saa var det ikke Friderichs „ Skyld. Han drog Viisdommen frem, naar han saae den „ ligge i Støvet, han ophøyede, han belønnede den.“ Og saa Kunsterne maa føle en livagtig Smerte ved Friderichs, deres Elskers, Beskytters og Befordrers Død. Til Slutning hedder det: „ Græder I Kunster! afbilder Eders Smerte i „ uforgængelige Værker! forkynder Esterverden, hvilken sør„ gelig Dag, det var for Eder alle, da Friderich, Eders „ Konge, døde!“ Flid er Statens Siæl, hvis Borgere just derved blive sande Borgere, at de, enhver i sin Stand, gjøre hver sit til det almeene Væsens Bedste. Friderich saae, hvor udbredet Nytten deraf skulde blive for hans Folk, naar Tydskernes, Britternes, Franzosernes Flid, Duelighed, arbeydsomme Livagtighed, kunde blive optaget iblant hans Folkes Sæder. Hvor ædel bliver et Folks Charakteer ved Flid og Duelighed! hvor mange Opmuntringer gav han derfore Fliden, og, paa det den desto bedre kunde bilde sig, hvor mange Exempler og Mønstre stillede han den for Øyne! „ Du prægtige „ Friderichsstad! I de Stores Vaaninger i Kongeriget! I „ ævige Mindetegn af Kunst, af Smag, af Rigdomme i „ Friderichs Tider! Hvor bestyrtes den Fremmedes Øyne, „ naar han fra Havet af gaaer igiennem disse Gader, hvor „ det eene Pallads efter det andet, hver som en liden Stad, „ opløfter sin maj stætiske Pande! Og du herlige Amalienborg, „ hvis uefterlignelige Bygninger ere ligesaa mange Smagens „ og den Kongelige Pragtes Templer, der engang med høy„ tidelig Ærefrygt skal see ned paa det i deres Midte staaen„ de Billede af deres Stifter, Friderich den Femte! „ Du skal forævige den Konges Roes, af hvis Hænder „ du er kommen her frem. Saa prægtig blev Kiøbenhavn „ ved den Konge, over hvis Aske nu hans Folkes Taarer „ nedflyde: Hans Folkes Taarer!“ —— Fremdeles: „ Den „ Elændighed iblant de Nedriges store Hob pleyer sielden af „ Konger at tages til Eftertanke. De have vel den Formue „ og det Kald at gjøre den deres Folk saa taalelig, som mue„ ligt er, men, saasom de fra deres Palladsers Høyhed ikke

„ seer

„ seer ned indtil i de Elendiges lavere Hytter, saa lære de ikke
„ at kiende den Ulykke, der ofte trykke deres Undersaatter, ofte
„ de troeste og brugbareste iblant dem, til Jorden. Hvor stor
„ er den Konge, der erindrer sig, at han og er de Armes og
„ Elendiges Konge! Hvor æreværdig bliver han, naar han
„ antager sig de Arme, og lætter de Elendiges Nød! Friderich
„ giorde det, og Salighed være ham og Belønning for Guds
„ Throne, at han giorde det! Ingen kunde lættere røres, end
„ han. Ofte saae man stille, men talende Taarer, at ned-
„ falde over den kronede Menneske-Vens Ansigt. Taler I
„ store Værker af hans Menneske-Kiærlighed, hans Barmhier-
„ tighed! I Frugter af hans Troe, der ere allerede komne saa
„ mange Tusinde til Gode! Friderich følede de Ulykkeliges
„ Elendighed, som angrebne af Sygdom, uden Ven, uden
„ Pleye, uden Læge og Styrkning, ligge i deres eensomme
„ Leye, og ofte blive et Rov for Ødden, da de dog kunde ha-
„ ve undflyet Graven. Han fandt det og stiftede et Værk,
„ der aleene er en Lovtale. Hisset ikke langt fra Havets Kant,
„ hvor den Fremmede, som fra denne Side betræder vor lyk-
„ kelige Øe, først kommer i Land og tillige i Kongens Stad,
„ ophæver sig en stor og prægtig Bygning. Du vil holde den
„ for een af de Mægtiges Vaaninger i Landet. Men anseе
„ over Porten den udbildede Steen, der viser dig, at i dette
„ Huus bliver Balsam gydet i den Elendiges Saar. Fride-
„ rich bygte dette Barmhiertigheds Pallads. Hvo der søger
„ Hielp for sin Sygdom, finder den her. Her er Leye og
„ Varme, her er Pleye og Trøst, her staaer den vise og om-
„ hyggelige Læge ved den elendige gamle Mands Seng, der
„ med sin Stav og en fast forraadnet Klædning, dette var
„ hans Rigdom, afmægtig nedsank for Porten af denne God-
„ dædigheds Tempel, og tænkte at døe. Hvad den moderlige
„ Natur fødrer til sine Børns Helbredelse, er her for Haan-
„ den, og bliver anvendt til dens Helbredelse, som her søger
„ Hielp. Dette giver Friderich de Arme, giver det som
„ Konge, giver det omsonst.“ —— Med en ligesaa indtagen-
de og rørende Stemme beskrives Kongens faderlige Omhue for
Enker og faderløse Børn. „Udødelige Konge! du skulde alle-
„ ne formedelst din Menneske-Kiærlighed være uforglemmelig,
„ om end ikke nogen anden stor Bedrift havde udmærket Dine
„ Dage, om du og ellers ikke var saa værdig i dine ædle Ab-

„ sigter at være et Mønster til Bilding for tilkommende Kon-
„ ger." —— Friderich bygte den Almægtige Templer, ey
„ aleene dette af Marmer, der vil blive Statens Ziir, Kon-
„ gerigets Glands og hans ævige Ihukommelse, men endogsaa
„ Gud meer velbehagelige Templer af Menneskenes Hierter,
„ ved det han lod Evangelium forkynde iblant Hedninger. —
Alt dette er til Kongens sande Berømmelse anført for at vise, hvor stor et Tab Undersaatterne have lidt ved deres Høysalige Konges Død, hvilken til Slutning forestilles med en meget hiertersørende Veltalenhed. Den vel begavede Prædikant har tilvisse med denne Prædiken givet en stor Prøve paa sin Styrke i Tale-Kunsten. Men da i den hele Prædiken ikke findes et eeneste bibelsk Sprog, uden den forordnede Text, som staaer kun paa Titel-Bladet, men ikke er afhandlet, saa har det givet nogle Anledning til den Kritik, som vi dog ikke tage nogen Deel udi, at Talen havde skikket sig bedre for et lærd Catheder, end en Prædikestoel i Kirken.

Predigt über die Gesinnung eines Christen bey dem herschenden Verderben in der Welt, von J. J. Spalding. Berlin 1766.

Denne Prædiken er forfattet og holdt i Anledning af det Evangelium Luc. XIX. 41-48. som handler om JEsu Graad over Jerusalem. Det Spørsmaal om Verden med Tidens Fremgang bliver værre, maa besvares, hvordan det vil, saa er dette dog vist, at den naturlige Vanart i visse Omstændigheder udbryder i større Grad end ellers. Da dette er en uvaatvilelig Erfaring, saa fortiener det vel den alvorligste Overlæggelse, hvad en Retsindig i saa Fald har at giøre. Texten kan herudi være til stor Nytte, da samme veyleder os til at betragte

En Christens Sindelag ved den herskende Fordervelse i Verden.

En Christen fornemmer dette Fordervelsens Herredømme med en gudelig Sorg, og han giør tillige selv alt sit til at hæmme den. Disse tvende Betragtninger fremlægges i nærværende Prædiken. En Siæl med saadanne Følelser, som vi seer hos JEsum, er noget overmaade rørende. Han saae Staden og græd over den. Den Elæn-

dig-

dighed, der svævede dem over Hovedet, som en Frugt af deres Ulydighed, opfyldte Frelserens Gemytte med den inderligste Medlidenhed. Han forestillede sig livagtig, at der, hvor Gud havde udøst sine største Velgierninger, og altsaa givet Aarsag til den villigste Lydighed, at Gienstridigheden der dog alligevel kunde blive saa stor, at den skulde drage den paafølgende skrækkelige Ødelæggelse efter sig. Her yttrede sig altsaa den ømmeste Kiærlighed til Fædernelandet og den medlidenste Sorg over et Folk, der selv arbeydede paa sin Ulykke. Han græd over dets dobbelte Elendighed, deels den udvortes Undergang, deels og fornemmelig Aarsagen dertil, nemlig, dets syndige Forhold. Dette gav denne store Menneske-Ven Anledning til at anse Staden med bedrøvede og grædende Øyne. Og dette føler enhver Retsindig ved at see en herskende Fordervelse i Verden. De Klagemaal, som føres over den formeente store Forværrelse hos det menneskelige Kiøn, kan ikke alle bifaldes, da de ofte har Egenkiærlighed til Grund, nemlig naar mangen een, der ikke har den Lykke, han ønsker sig eller meener at have fortient, anseer saadant som Beviis paa, at Ret og Billighed er forsvunden af Jorden. Man kan lide eet eller andet af Mennesker, men maaskee vort eget lastværdige Forhold er Skyld derudi. Eller og saadanne Fornærmelser kan komme fra enkelte onde Gemytter, men deres Antal giver os ingen Ret til at slutte til en almindelig Ondskab. Derimod naar vi uden Partiskhed ved en roelig Undersøgelse bliver vaer, at Lasternes Udbrydelse gaaer over alle Grænser; naar Religionen ringe agtes af de fleste; naar det ikke længere agtes for skammeligt at fornærme Næsten; naar man opofrer Alting for forfængelig overdaadig Pragt og et ødselt Levnet; naar det, uagtet Tænke-Maadens og Sædernes nedrigste Slaverie, dog skal hedde Frihed, at sønderrive det menneskelige Sælskabs ærværdigste Baand, og at belee Bluefærdighed og Tugt; naar en saadan overhaandtagende Uretfærdighed er den sædvanlige Maade at tænke og handle paa, saa har man uden Tvil Ret nok til at tale om en herskende Fordærvelse; og da var det umenneskeligt og uchristeligt derved at være ligegyldig og ubekymret. Gud har skabt Menneskene til Hellighed og Dyd, hvorudi deres Lyksalighed umiddelbar bestaaer: Han har dermed forbunden det tilkommende Livs Skiæbne, der efter deres Sinds og Levnets Forskiællighed skal være glædelig eller elendig for dem: Og at see disse Mennesker, der saa nøye ere forenede med os, disse til

saa lykkaligt et Øyemærke bestemte Menneſker, saa fordervede, fra deres høye Værdighed saa dybt nedſunkne, og til ævig Tid saa elændige; at see saa mange med Guds Billede begavede Siæle saa ilde tilrådte af Laſter; ſkulde dette Syn ikke fylde ethvert menneſkeligt Gemyt med den inderligſte Væmodighed, ja endog udpreſſe Taarer? En almægtig og uendelig god Gud, der er saa forglemt og ringe agtet; en lykſalig Udødelighed, der opofres for ubetydelige Smaaheder i en forgiængelig Verden; en guddommelig Forløſer, der saa modvilligen bortſtødes; et naadefuldt Evangelium, der saa lætſindigen foragtes; en uſkatteerlig Samvittigheds-Roe, denne høyeſte Lykſalighed i Livet, der maa gaae forloren; naar alt dette kan være et Menneſke lige meget, saa maa han være kommen vidt nok i Ufølſomhed, og ikke mere ſige, at han tager ringeſte Deel i Verdens Velfærdt eller Elendighed. Foruden dette er en udbredt Ondſkab Aarſag til saa mange Ulykker allerede her i Verden. Thi hvad er vel Kilden til de ſtørſte Forvirrelſer, uden dette, at Vantroe og Religionens Foragt forderver Sæderne, at ſandſelig Yppighed giør Gemytterne dyrlige og Opførſelen vild, at Trolsshed og Forrædderie ſtedſe ere velkomne Redſkaber for Egennytten? Det har allerede saa ofte fyldt Verden med Nød og Jammer, og didhen ſkal vi ſemeenlig gaae tilbage ved Klagerne over elendige Tider. Menneſkene ere ſelv hinandens Plagere, og Laſterne ødelægge med lige Fordærvelſe den beſynderlige og den almindelige Lykke. Her har altſaa Menneſkelighedens og Kierlighedens Følelſe ſin egentlige Forretning, for med den væmodigſte Rørelſe at begræde en Tilſtand, der saa aldeles afviger fra det, den ſkulde være. Thi saa meget ſkulde vel Gud og vore Brødre agtes af os, at vi følede, hvad en saadan Afvigelſe fra Lykſalighedens Vey har at betyde. Viſſelig er en fordærvet Verden det bedrøveligſte Syn for en god menneſkelig Siæl, og det saa meget mere, jo inderligere vi elſke Gud og Næſten. Imidlertid følger deraf ikke, at vi ſkulle give vore Klager over ſlig Fordærvelſe et grændſeløs Løb, og overgive os til Fortvilelſe. En Chriſten føler en gudelig Sorg, og juſt derfor ſeer, midt iblant ſine Medmenneſkers Udartninger, med Tillid og Haab til den, der ved alt dette dog bliver ſin Verdens HErre og Beherſker. Han troer ham til, at han vil vedligeholde en Sæd af Retkafne. Vi har ikke Aarſag til at foreſtille os Vantroens og Udyds Herredømme saa almindelig,

lig, at jo mange endnu skulle være troe imod Sandhed og Gudsfrygt. De Erfaringer, som overbevise os herom, kan derfor med Rette opmuntre Sindet.

Men hverken maa vor Sorg eller vor Overgivelse til Gud gjøre os uskikkede til hvad vi for vor Deel kan gjøre, for at afvende en saadan herskende Syndighed. Thi dette hører fornemmelig med til det Sindelag, som en Christen i slig Tilfælde har at udvise; og dette er Indholdet af den anden Betragtning. JEsus lod det ikke blive derved, at han græd over Jerusalem, men han gjorde ogsaa hvad han burde for at afhielpe det Onde. Han forstyrrede Templets Vanhelligelse, og lærte tillige den bedre Vey til Sandhed og Livet, saa endog hans arrigste Fiender bleve hindrede i deres Onde imod ham. Sandhed og Ret har endnu altid en stor Magt over det menneskelige Hierte, og hvo der redelig og alvorlig arbeyder i deres Tieneste, kan være vis paa aldrig at skulle arbeyde reent forgiæves. Men den Misbrug, som herved kan have Sted, maa man med største Omhyggelighed vogte sig for, da mange ved deres indbildte Forbedring stifte mere Ondt end Godt, uagtet deres Arbeyde kommer af reene Hensigter. Ingen kan tiltage sig Ret til virkelig at straffe andres Forseelser, naar han ey er sat dertil. Ingen kan optaste sig til offentlig Bods Prædikant, naar hans Embede ikke medfører saadant. Slige tiltagne Rettigheder har allerede foraarsaget saa meget Ondt i Verden, at en Christen gierne gaaer ordentligere Veye for at hindre det ugudelige Væsen. Det første og nødvendigste er uden Tvil at tænke paa sin egen Forbedring. Hvad nytte de mange Klager over andre, saa længe vi endnu har saa meget at ændre hos os selv. Vi vende lættelig Øynene fra os selv, for at finde noget hos andre at dadle. Men vore egne Feyl ere de nærmeste, og ligesom de bortryddes til, saa gjøre vi endog for saa vidt den almindelige Fordærvelse mindre. Og holder et Menneske først sin egen Siæls Bekymring for vigtig, saa vil han heller ikke mangle Levlighed til at sørge for andre. Naar vi kuns idelig betænke, at vi ere Gud forpligtede, at vi ere hans Redskaber til at opnaae hans Hensigter, som gaae ud paa Menneskenes Lyksalighed, saa skal vi med saadant Sindelag altid kunne gjøre noget, i hvor lidet det end maatte være, til Verdens Forbedring. Der er næppe nogen Levemaade, hvori vi jo paa nogen Maade kan

have Indflydelse paa andre; og jo mere vi passe paa de forekommende Leyligheder til at stifte noget Godt; desto mere skal vi kunne trøste os ved en salig Udgang. Efter denne almindelige Anviisning gaaer Forf. videre, og betragter det besynderlige, som paaligger enhver i den Henseende. Han begynder med Evangelii Embede, der saa umiddelbar gaaer ud paa at giøre Menneskene opmærksomme paa deres høyeste Lyksalighed. De, som dette Embede er betroet, har den største Forbindtlighed til at bruge det behørigen og derved arbeyde paa Verdens Forbedring. Øyemærket af deres Embede er at sige hvad Godt er, og hvad HErren fordrer af os. Det er det, de kan giøre til at hemme den herskende Ryggesløshed, og GUd vil selv herudi staae dem bi. Tilhørerne ere ikke mindre forbundne til at giøre sit til dette Øyemærke. Og dette forudsætter en Siæl, som agter denne Sag vigtig nok, for at tage Deel udi, og ikke er ligegyldig mod den herskende Fordervelse. Saadanne Følesløse veed Forf. slet intet at sige til. De behøve en besynderlig Foranstaltning af Guds Naade for at bringes til det Sindelag, som er dem høyst fornøden. Men dem, som virkelig holde Synden for Verdens Ulykke, giver han følgende Forslage. Nogle ere satte i saadanne Bestillinger, i hvilke de bør sørge for det almindelige Bedste, handthæve Retfærdighed, iagttage Orden og Sæder. Disse bør bruge deres Magt til at hindre Lasterne, giøre Lovene gyldige, træffe Indretninger, som opmuntre Dyden og undertrykker Udyd. Enhver endog nok saa liden Nytte, der saaledes stiftes, vil drage en overflødig Belønning med sig. Nogle staae i saadanne Forbindelser, at deres Indflydelser strækker sig over mange, at deres Tænkemaade og Domme altid kan vente Høyagtelse Disse bør vise sig som Venner af Religion og Dyd, tilkiendegive deres Bifald mod det retskafne Væsen, beskiæmme dem, der søge deres Ære i Ugudelighed, opmuntre og beskytte de Gode. Men de færreste kan paa denne Maade hindre det Onde. Det er derfor desto bedre, at Menneskene endnu har andre Midler til dette Øyemærke. Nogle ere Forældre, Huusfædre og Huusmødre. Deres Huus er deres Verden, hvorpaa de kan forbedre. Dette kan blive til en Guds Helligdom og en Uskyldigheds Bolig. De bør ikke følge deres Sædvane, der slet ikke bekymre sig for deres Underhavendes Gemytter, eller meener at have giort nok, naar de har givet dem Anviisning til udvortes Velanstændighed, men derimod med deres eget Exempel prædike Daarlighed og Laster.

Man

Man skal giøre Regnskab for, hvor meget eller lidet man har giort til endog i den Fald at hindre den herskende Fordærvelse. Naar der i den forsømte huuslige Forbedring immer opvører en nye Slægt af lastefulde, og dens Udyder rimeligen videre udbredes, saa kan man derimod vente, at den Sæd af Dyd og Religion, som er lagt i de Unges Gemytter, endnu i Fremtiden vil bringe Frugter, ja maaskee til mange Slægter. Man bør derfor lære sine Familier og Børn at elske og ære Gud, at holde Samvittigheden dyrebar og hellig. Man bør tale med dem om Dydens Lyksalighed og Lasternes Elendighed, giøre dem Troen paa JEsum og hans Evangelium vigtig, bevare dem fra Forførelser, sætte deres Gemytter i den Forfatning, at Ugudelighed altid er dem en Afskye, i hvor glimrende den end viser sig. Foruden dette har man Omgang og Venner. Hos disse kan man og undertiden finde Anledning til saadanne Foreſtillinger, som giøre Indtryk til Bedring. Eet Lærdoms Ord til rette Tid kan mangen Gang udrette noget Godt. Hvem det kun er om Gud og Samvittighed at giøre, den skal aldrig være gandske unyttig til Verdens Forbedring. Vi bør derfor idelig fornye de Fornemmelser for Gud, som vi omsider skal erkiende for de nødvendigste og værdigste, opofre Sandheden vort eget Hierte og Levnet, paa det vi maa befindes ustraffelige midt iblant den vanartige Slægt. Vi bør bede Gud, at han selv vil antage sin Sag, og ved sit Forsyn giøre Fromhed og Dyd herskende, naar Fordærvelsen længe nok har raset til Verdens Elendighed og Forstyrrelse.

Lyon.

Duplain har 1766. trykt: Histoire de la Societé Royale des Sciences de Montpellier, avec les Mémoires de Mathematique & de Physique tirées de ſes regiſtres. Tom. I. stor Quart. De Afhandlinger, som denne Gang ere aftrykte, ere overleverede til Akademiet fra dets Begyndelse Aar 1706. indtil 1730. Der vare den Gang faa arbeydende Medlemmer af Akademiet, og mange Værker har man taget i Betænkning at give ud, eftersom de selvsamme Gienstande i den forløbne Tid ved andre Forfattere ere blevne oplyste. Af de Afhandlinger, man har meddeelt det Kongelige Videnskabers Akademie i Paris til at aftrykke, har man kun ind-

indrykket nogle faa i dette Bind. Levnets-Beskrivelserne over de til 1717. afdøde Medlemmer ere af Hr. Gauteron. Dette hele Bind bestaaer af to Deele. I den første finder man det Kongel. Sælskabs Historie, dets Friheds-Breve ere af Febr. 1706. De herudi forekommende Afhandlinger henhøre deels til den almindelige Naturlære, deels til Anatomien, deels til Lægekunsten, og ikke egentlig til Anatomien, deels til Bota- og deels til den blandede Mathematik. Vi ville anføre nogle af de mærkværdigste. Blant de physiske handler den fierde om Corallerne, og deres Blomster, som efter Grev Marsiglis Meening i Montpellier ere opdagede. Den femte er Hr. Bon's bekiendte Afhandling om Æderkoppen: men derhos er forglemt, hvor besværligt det vilde være at ernære dette graadige Unzieser, da det ikke lever af andet end af Dyr. Det fornemste er vel den Opdagelse, at der virkeligen intet giftigt er ved Æderkoppernes Bid. Den niende af de anatomiske Afhandlinger er om et Barn uden Hoved og Hierte. Det havde ingen stor Puls-Aare. Den tiende handler om adskillige Haar og Been og andre Levninger af en Frugtsommelighed i Bugen, hvilke man har fundet imellem Bugmuskelerne i et Fruentimmer, der ikke skal have været frugtsommelig. Det ellevte handler om tvende Legemer, hvori alle Indvolde laae forkeerte. Mr. Lamorier har forfattet det syvende medicinske Stykke om et Menneske, hvis Hud var saa overmaade blandet med Blod, at, hvor man stak ham, brød Blodet ud med Gevalt. Blodet bevægede sig synsynligen under Huden. I den ottende Afhandling modsiger Mr. Gondange Cardinal de Bonzis Aabning, saaledes som Hr. Vieussens har beskrevet den. Han vil ikke, at man har iagttaget andet end en Gevært, som har sammentrykket Hiernen, og Tid efter anden foraarsaget Sovesygen. I det tiende handler Hr. Chirac om en Svine-Tarm fuld af Orme, som sad fast i Tarmen, og havde foraarsaget Bylde. Det fierde Botaniske Stykke handler om adskillige Mennesker, som ere døde, efterat have nydt den mindre Skarntyde. Det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle de Afhandlinger, som henhøre til forbemeldte Klasser. Til den blandede Mathematik henhøre aleene tvende, hvoraf den første handler om at beregne Vinklerne i Middelpunkten af Soelskiverne, og den anden om Vandvægten til at afmaale Høyderne, begge af Hr. Clapier's. Endelig komme adskillige

lige Levnets-Beſkrivelſer over Medlemmer af det K. Sælſkab, ſaaſom over Lægen Hr. Ricome, over en anden Læge ved Navn Icher; over den ældre Hr. Magnol, og over Abbeden de Lacan. Den anden og tredie vare frafaldne Reformeerte. Er paa 676 S. og har 10 Kobberſtykker.

Helmſtadt.

Forrige Aar holdt Hr. J. A. Matthieſen en Diſputatz under Præſidio af Prof. Frick, de ficto qvodam Marchionatu Slesvicenſi & in illum iniqve prætenſo S. R. G. Imperii Jure. 7½ Ark i 4to. Den er tilſkreven begge de høye Kongelige Danſke Stats-Miniſtre, Hans Excellence Hr. Baron von Bernſtorf og Hr. von Reventlov. De, ſom ville paaſtaae, at Dannemark fordum har været det Tydſke Rige underdanig, mangle ikke adſkillige Skingrunde. Den lærde J. J. Maſcov ſkriver: Eqvidem ab eo tempore Danorum reges coluiſſe qvandoqve in ſpecie Lotharii & Friderici temporibus imperii Majeſtatem leguntur. Sed ea obſeqvia partim ex perſonali fœdere profecta ſunt, partim ad regnum Obotritarum, qvod aliqvando Danici principes tenuerunt, qvam ad ipſam Daniam videntur reſpexiſſe. Princ. Jur. publ. L. II. Cap. II. §. 38. Sagen er undersøgt i flere Skrifter. Den ypperlige Afhandling af Hans Excellence Hr. Geheime-Raad Ditlev von Reventlov, de Nexu fœderum inter imperium Romano-Germanicum & Regnum Daniæ er ophøvet over vor Berømmelſe, og den lærde Diſſertation, Hr. Juſtice-Raad G. A. Detharding i Aaret 1744. forſvarede i Altona, er optagen med velfortient Bifald. Efter en Indledning om de Skrifter, hvori det tydſke Riges activé og paſſive Prætenſioner ere afhandlede, og eſterat F. har bedømmet de Grunde, hvoraf nogle har betient ſig, fortæller han, hvad Gramm og Scheidt har ſkrevet om det Tydſke Riges Fordringer paa Slesvig. Det er bekiendt, at begge har nægtet al nexum clientelarem og ſubjectitium imellem Dannemark og det tydſke Rige. F. bifalder deels deres Meening, ſom han igientager, deels afviger han fra dem i nogle Poſter, deels underſtotter han deres Meening med nye Grunde. Endnu forend dette ſkeer, forudſender han noget om Slesvigs gamle Navn og Tilſtand indtil Henrich den

For-

Førſtes Tider. Han giendriver Adamum Bremenſem, hvis Vidnesbyrd man i denne Sag beraaber ſig paa, nægter, at Henricus Auceps har oprettet et Marchionatum Sleſvicenſem, og at han vel har overvundet Danos, men de Danos, ſom havde ſat ſig ned in veteris Bataviæ oris maritimis & vicinis Zeelandiæ Inſulis. Det af Henrich oprettede Marchionatum vil han hellere ſøge ved Antwerpen, og derpaa handles om Otto den Iſte og IIdens Krige mod de Danſke, ſom ingen Rettighed give det tydſke Rige til Fordringer paa Sleſvig. Dernæſt giendrives de Grunde, ſom tages af de Privilegier, ſom Otto den Iſte og IIIdie Aar 965. og 987. har meddeelt nogle Biſkopper i Jylland, og af Marchionatus Sleſvicenſis Forœring af Conrado II. til Canutum M. Kong Sueno hans Juramentum Vaſalliticum til Henrich III. og VI. forklares om en Forbunds-Eed. Endelig beviſes, at den af Canuto, Suenone og Waldemaro I. giorte Hyldings-Eed ikke maa forſtaaes i Henſeende til Dannemark, men om det Slaviſke Rige. — Hvo der ikke i alle Poſter er af F. Meening, kan dog ikke andet end roſe den uſædvanlige Belæſenhed og Kundſkab om de bedſte Skrifter, ſom af dette Strids-Skrift fremſkinner.

Berlin.

Hos Haude og Spener er udkommen: Hiſtoire de l'Academie Royale des ſcienſes & belles lettres Année MDCCLIX. Avec Figures. 1766. in 4to. Det Kongel. Videnſkabers Akademie i Berlin bliver ved at udgive efter Haanden de Samlinger af deres Skrifter, hvis Udgave ved Krigen er bleven hindret. Thi foruden det tyvende Bind for Aaret 1764., ſom i Begyndelſen af forrige Aar forlod Preſſen, har man endnu ſeet det femtende Bind for Aaret 1759., hvorefter det ſextende og ſyttende med første Kulle følge. Indholdet af dette femtende Bind beſtaaer af følgende Afhandlinger: I Experimentalphiloſophiens Klaſſe beviſer Hr. Marggraf ved adſkillige Erfaringer, at den Sachſiſke Serpentinſteen ikke maa henregnes til Leer-Arterne, eller ſættes i Klaſſe med de leeragtige Steene. Herpaa følger en Afhandling om Vitriolſyrlighedens Virkninger i adſkillige Steene og Jord-Arter, dernæſt en Bekiendtgiørelſe af nogle merkværdige chymiſke

miske Jagttagelser begge ligeledes af Hr. Marggraf. Hr. Meckel meddeeler Anmærkninger over nogle sieldene Sygdomme, og Hr. Gleditsch historisk-physiske Betragtninger over adskillige Planter, hvilke man har holdt for det virkelige Aegolethron hos Plinium. I den mathematiske Klasse bedømmer Hr. Grøve af Kedern Midlerne til at giøre Kikkerterne fuldkomnere ved Straalernes Brydning, og taler om Opdagelsen af de nye Objectiv-Glasse, hvorved samme kan bringes til den høyeste Fuldkommenhed. Herpaa følge ser Afhandlinger af Hr. Euler. De tre handle om Lydens Fortplantelse; den fierde om de himmelske Legemers Bevægelse; den femte om Oplosningen af et curieux Spørsmaal, som ikke synes at lade sig oplose analytisk, og den siette om den Uorden, som en Planet eller Comet kan foraarsage i en anden Planet. I den philosophiske Klasse søger Hr. Formey at forcene med hinanden de adskillige og hidtil brugte Midler at opdage Oprindelsen til Menneskets Sprog, Ideer og Kundskab. Han leverer ogsaa et Udkast til en Lærebygning om Compensationen. Hr. von Beausobre forklarer Naragtigheds Natur og Aarsager, og Hr. Sulzer viser, hvoraf det kommer, at Mennesket undertiden handler uden merkelige Bevægelses-Grunde ja endog imod overbeviisende Grunde. I den siste Klasse af de smukke Videnskaber giør Hr. Susmilch et Forsøg til at bestemme Antallet paa Indvaanerne i London og Paris. Ved Enden staaer Lovskriftet over Hr. von Maupertnis.

Göttingen.

Hos Bossiegel er udkommen: Albert. Ludw. Frid. Meisters, der Weltw. Prof. und der Königl. Ges. d. W. zu Göttng. auserord. Mitgl. Abhandlung von dem Kriegsunterricht und Nachricht von den Kön. Französischen Kriegsschulen. Eine Einladungsschrift zu seinen Vorlesungen über die Kriegeskunst. 9 Ark i 4to. F. viser først, at man kan lære en Theorie om Krigskunsten, før man selv bivaaner Feldtoge, og at man uden slig Forberedelse vanskelig vil lære Krigskunsten blot af Erfaring. De vigtigste Begivenheder i Krigen, saasom Feltslage, forekomme alt for sielden til, at en Krigsmand kunde af dem sam-

le

le sig en tilstrækkelig Mængde af Erfaringer, ikke at tale om, at lige Begivenheder faae ved forskiællige Omstændigheder ganske forskiællig Udseende, og Krigsmanden sielden kan virkelig overse det Heele. F. opregner derpaa de adskillige Hielpe-Midler til saadan en Theorie, Mathematik, Naturlære, Historie, Geographie, Kundskab om Mennesket, Tegninger, Modeller o. s. v. Hvorpaa han af trykte Forordninger beskriver de Franske Krigs-Skolers Tilstand, taler ogsaa om den nyere i Paris, i hvilken der ere ganske unge Mennesker, hvorfore de Forskrifter, som gives dem, indeholde mange Smaa-Ting f. Ex. endog hvorledes de skal omgaaes med deres Skoe og Klæder. F. slutter endelig, at de tydske Universiteter ere meget bequemme til at give endog Krigsmænd den theoretiske Underviisning, de behøve, da en stor Deel af de til Krigen nødvendige Indsigter desuden alt læres med iblant de mathematiske Videnskaber. Af et Sted i Jungnickels Schlüssel der Mechanik sees, at man forhen kunde have slig Underviisning til Altorf, Leipzig og Wittenberg. Hr. M. selv har for kort siden, for at gisre sine Indsigter fuldkomne i dette Stykke, giort en Reyse paa Kongelig Befaling og Bekostning, og tilbyder sig ved Enden af dette Skrift at underviise, foruden i de mathematiske Videnskaber, der for længe siden ere ansete som nyttige for Krigsmænd, ogsaa i Begyndelses-Grundene til Krigskunsten i Almindelighed og til Fortificationen og Artilleriet i Besynderlighed.

Anmældelse.

London. I forrige Aar er udkommen Pathological inqviries and obſervations par M. Richard Browne. F. er Chirurgus ved Hospitalet i Glocester. Her foredrages i 5 Kapitler pathologiske og anatomiske Betragtninger over nogle vigtige Tilfælde. Den første er en Hæveise, Emphysema, som fulgte paa et Ribbe-Brud. Den anden er en Byld i Nyrerne, som er foraarsaget ved en Steen. Det tredie Kapitel handler om Bylde i Leveren. Det fierde om Forstoppelser og Vatterſoet i Moderen og Eggestokken, og det femte om den bleege Farve. I et Anhang tilføyes Anmærkninger over nogle Sygdomme, saasom Hydrophthalmie, Hiertets Polypus, Blæresteenen, Dysurie hos frugtsommelige Fruentimmer o. s. f.

No. 19.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 7de May 1767.

Vel har det ikke været vor Agt, at modtage Forsvars-Skrifter mod fremmede og os uvedkommende Recensioner, og lade samme aftrykke som nogen vore Efterretninger anhængende Deel, end sige indføre dem i det til dem bestemte Rum. Men en saa grundig, saa fortræffelig og vel forfattet Apologie, som den her efterfølgende, vilde vi ikke misunde vore Læsere, og burde saa meget mindre, som vi troede, den vilde finde de Skiønsommes almindelige Bifald og Fornøyelse. Men vi maa bevæbne vor Upartieskhed derudi med Læserens Gunst mod formodentlig Mistanke, og derfor bede Dem betænke, at hvad Adkomst den vedkommende Recensions Forlæggere har, eller ikke har, til at falde vore Efterretningers Forlæggere ind i deres borgerlige Næring, det er en os aldeles uvedkommende Sag, og bør ingen Indflydelse have paa Indholdet af vort Ugeblad. Vel er Forfatterens apologetiske Stiil noget ironisk. Men som upartieske, redelige, beskedne, og til deres Forretning duelige critiske Recensenteres Tieneste er umistelig, som for andet, saa i sær for at indskrænke slette Skribenteres Herredømme, saa er det paa den anden Side baade nyttigt og nødvendigt, at gode Skribentere holde de dristige, uforsigtige, selvmyndige eller udueligе Recensentere i Ave, og lære dem at begegne lærde Mænds Skrifter med den tilbørlige Forsigtighed og Beskeedenhed. Vi erindre kun dette i Almindelighed, for tillige dermed at erindre os vor Pligt, og

overlade til andre at dømme om, hvor vidt Forfatterens ironiske Apologie for den Aarsags Skyld har været endten nyttig eller nødvendig. Hvis ikke man i det forrige Aars lærde Tidender havde forekommet os, havde det blevet vor Pligt at recensere hans Skrift, men vi skulde dog saaledes have efterkommet den, at, om han end havde fundet sig besøget til at rette nogle vore Feyltagelser, skulde dog Ironien slet ingen Aarsag have faaet til at blande sig i vor Mellemhandling. Men lader os høre vor Apologist! Han taler i et Brev til sin Høystærede saaledes:

Min Herre!

De vil vide, om jeg har læst det maanedlige Tillæg til Addresse-Contoirets Efterretninger om Bøger og Skrifter for April-Maaned, og hvad mig synes om den ugunstige Dom, som sammes Forfatter har fældet over min naturlige Theologie. Deres Villie pleyer at være mig en Lov. See! da her mine Tanker, og De vil ikke fortryde paa at finde dem trykte. Jeg er offentlig angreben, og har Ret til offentligen at forsvare mig. Dette skylder jeg den Ungdom, til hvis Brug mit Skrift er opofret, og de Landsmænd, som allerede have værdiget det nogen Agtsomhed.

At see min naturlige Theologie for en Recensents Domstoel, hvor kunde det undre mig, som kiender den lærde Verdens Ret til at dømme alle sine Medborgere? Men det, Høystærede, som har været Dem og mig uventet, er, at det i vort eget Fædreneland paa andet Aar, efterat det er udgivet, da det altsaa længe har staaet for den største Dommer, det ærværdige Publico, skal indstævnes af en maanedlig Recensent, og tiltales med den Nidkiærhed, som er denne for Sandheden saa ivrige Mand naturlig. Han maa da have haft vigtige Aarsager, hvorfor han har undt mig eller mit Skrift saa mærkelig en Efterrtanke. At ville opdage dem alle, hvor vanskeligt? Thi Recensenterne have ofte ganske hemmelige, saadanne, de ikke selv kan sige, og vide vi ikke, at Menneskets rette Drivefiedre ere meest indvortes? Vi maa da lade os nøye med dem, han selv har anført, og disse hvor ædle ere de ikke, og hvor gyldige?

Mit Skrift, bestemt til Ungdommens Brug, er uskikket dertil: Mit Fordrag har dette Slags Lære-Bøgers sædvanlige og betydelige Feyl: Mange af mine Beviser mangle Rigtighed

og

og Styrke: De anførte Skriftens Sprog vise et maadeligt Val: En heel Deel af denne liden Bog er aldeles overflødig, og endelig, da den critiske Aand er midt i sin Heede, erklæres endog den Art af Beviser, jeg har brugt, for at være en Hovedkilde til vore Tiders ulykkelige Spotterie.

Nu har jeg vist tabt, Høystærede; thi saa siger min Hr. Recensent, og hvor er dette ikke meget? Men jeg er vant til lætte Troppers Anfald, og veed vist, at de i en staaende Krig ere intet mindre end frygtelige. Kom da, min Herre, lad os glemme Fienden, og betragte de Skud, han har giort mod min liden Skandse. Alle hans Kugler maaskee ligge tilbagetørnede uden for: og til Lykke! vi behøve ey længe at lede.

„ Den Methode, jeg har brugt, er den sædvanlige, den „ Lærerne i Fordraget af de theologiske Lærdomme pleye at føl„ ge: deri ere, forsikrer Recensenten, betydelige Feyl, og dem „ burde jeg have opdaget.“ See her mit Skrifts første Misgierning.

Nu saa farer jeg da vild med store og fortreffelige Mænd, og vel an! maaskee at være i deres Selskab er mig sikrere, end at være i Recensentens Følge. Hvo veed, om ikke den Vey, hvorpaa jeg seer deres ærede Fodspor, gaaer midt igiennem Sandhedernes Rige, og at den Stie, min Dommer har valgt sig, kan hist og her skeye over i Vildfarelsernes Orken? I Sandhed, Høystærede! synes det Dem ikke betænkeligt for os, at forløbe disse vore Fædre, disse Guds Tienere og Religionens Elskere, disse grundlærde og nyttige Mænd? Helst for os, der dog nogenlunde kiende baade af Skrifter og Samtaler, hvilke Veyledere vi kunde faae, om vi vilde gribe efter andre? Saadanne kunde vi træffe, som ere fødte vise, dømme dristigen, elske nye Meeninger, og troe paa det Gamles Fald at kunde opføre en nye og lykkelig Stad. Ney! lad os holde fast ved de gamle Lærere: vi kiende dem, og vi kiende og deres Dadlere.

Dette mit Forsæt maa Recensenten saa meget des snarere anseе med en ædel Medlidenhed, som jeg ikke har kundet hos mine berømte Forgiængere opdage de betydelige Feyl, han vilde, jeg skulde have undgaaet. Sandt! saa vankundig er jeg ikke i vore Tiders lærde Historie, at jeg jo maa vide, hvor vigtige Feyl nogle nu levende Lærere have vildet finde hos deres Formænd. Men jeg har betragtet disse deres Opdagelser; og hvad fandt jeg? Klippefulde Øer, omgivne med et Hav fuldt

af blinde Skiær: Intet duede uden den Jord, man havde taget med fra det gamle Land. Ach! at det ikke vare de samme Opdagelser, Hr. Recens. vilde, jeg nok engang skulde giøre! Vi vil da skynde os bort, og følge vor Mand til en anden Udsigt.

Her staaer han, og peger paa de mange af mig antagne Sætninger og Beviser, om hvis Rigtighed og Styrke man har Aarsag at tvile. Han har, for at spare sit Rum og sit Arbeyde, indskrænket sig siden efter til mit første Kapitel: Her fandt han af urigtige og matte Beviser saa stort et Forraad, at Læseren nu ey andet kunde end troe hans Forsikring, at samme ureene Tone herskede i alle mine følgende Kapitler. Det første er da udsøgt til at reyse eller fælde de andre. Saa er det da her, jeg skal finde min Mand i sin Styrke.

Kapitlets Orden angribes først, og det saaledes: „Det „ skal bevise, at GUD er til. Beviset tages af Verden og „ de skabte Ting. Havde det ikke altsaa været naturligst, at „ det 3 Kap. om Verden, Dyrene og Mennesket var blevet „ det første?" saaledes spørger min R. Men, Høystærede! er det ikke forunderligt, at denne skarpseende Mand ey har mærket, at mit 3 Kap. er egentlig anvendt til at vise Menneskets Natur og Bestemmelse, Siælens Udødelighed og de gode og onde Menneskers evige Tilstand. Det maatte da blive det 3die, fordi det burde bygges paa Lærdommen om GUD. Hvad de korte Betragtninger angaaer, jeg har anstillet over Verden og Dyrene, saa viser den flygtigste Giennemlæsning, at Hensigten er at lede Mennesket derved til at kiende sig selv, i det han kiender sit Fortrin. Om denne min Plan ogsaa skal tegnes iblant mine Formænds af mig ubetænksom fulgte Feyl, veed jeg ikke; men det veed jeg, at havde jeg efter min Hr. Recensents Raad forvendt Kapitlernes Orden, saa havde han dadlet mig derfor. Nu, Høystærede! bør jeg og dadles; thi mod det første Kapitel bør siges alt mueligt. Dog maaskee det er en Feyl, at jeg ey har begyndt det første Kapitel med Betragtninger om Verden og Dyrene. Maaskee! hvo veed, om ikke den samme Mand, som selv troer nogle Linier efter, at det blotte Sædekorn beviser for den Unge tilstrækkeligen Guds Værelse, har her meent, at den hele Videnskab om Verden og Dyrene burde gaae for ved Beviset om GUD. Giør jeg ham deri Uret, hvi har han da ikke seet Indholdet af den §. 1.? Hvorfor ikke erindret sig, at Skriftet er en Lære-Bog, hvor alt trænger til

en

en Lærers Forklaring, helst da Paragraphens Indhold viser, at den Unge enten allerede maa have den deri udfordrede Kundskab, eller nu først gives samme?

Nu, Høystærede, skiælver De; det rette Angreb begynder: mine metaphysiske Beviis ere nu paa deres Yderste, og det, at jeg har vildet bruge dem i en Lære-Bog for Ungdommen, optænder hos Hr. R. en hellig Iver. Men saa meget mindre er Faren: man træffer sielden i en alt for stor Hidsighed. Jeg vil da være sindig, og uden mindste Frygt raadsage min Modstanders Styrke.

„ Metaphysiske Beviis! hvad? bør det høres af et ungt „ Menneske? Kan han faae Begreb om Materie, Form, „ Evighed, Tid og Rum? Det maa jo blive tomme Ord; „ Ord, som Hiernen og Hiertet ingen Deel kan fage i. Ja! „ slig en Læremaade er vist den største Aarsag til Tvilsmaal i „ Religionen; thi (mærk vel) her fattes af Barnet en Hob „ Sætninger med Hukommelsen, og ham indprentes Lyst til „ at kuldkaste Systemer.“ Saa raaber min Hr. R., og jeg bør svare: Gid kun en Indvending ligesaa kort kunde omstødes, som den kan gisres. Deri har vist Recensenterne deres væsentlige Fordeel. Dog lad mig prøve at sætte for mine Tanker de snevreste Grændser.

De, Høystærede, veed, at det unge Menneske, min Bog er bestemt for, bør allerede have den Religions Indsigt, vore Catechismer kan give: end mere han maa i Philosophie have faaet de første Begreber; thi hidtil har man dog altid haft Tilladelse at forudsætte hos den, som skulde lære den naturlige Theologie, slig Kundskab. Mit Skrift er da vel for et ungt Menneske, men ikke for et lidet Barn, ey heller for et vankundigt Barn. Dets hele Indretning viser, at det fordrer i Lærlingen nogen Kundskab, og øvet Forstand, og jeg vilde dog vide, om det ey staaer til en Forfatter, at skrive en Lærebog, ogsaa for dem, som allerede have giort en vis Fremgang. Dette nægter Recensenten mig ikke. Men ere vi heri eenige, hvad Umuelighed finder han da i, at gisre fatteligt for slig en Lærling, hvad Materie, Form, Evighed, Tid, Rum o. s. v. vil sige? Hr. R. maa endten ikke være vant til at oplære unge Mennesker, eller have truffet slove Hoveder, eller (thi jeg maa forestille mig alle muelige Tilfælde) ingen Gave eller Taalmodighed haft at gisre sig tydelig for dem

eller og vildet bebyrde dem med en alt for vidtløftig og kiedsommelig Forklaring over disse tørre Materier. Hvad mig angaaer, som nu i 16 Aar har tilbragt min Tid med Ungdommens Underviisning, saa har jeg fundet den ganske skikket til at modtage disse Begreber, og beholde dem i deres rigtige Form. For mig er det derfor en dunkel Drøm, hvad min Hr. R. her fortæller. Ja, Høystærede! sig mig dog (De kiender Methaphysiken) hvad er det for besynderlige Hemmeligheder, denne Videnskab i sine nyttige og nødvendige Deele skal indeholde. Mig synes, ingen er og bør være lættere. De Sandheder, den fremsætter, ere jo deels Menneskets første Begreber, han bruger uden at kunde forklare dem, deels vore almindeligste Erfaringer, vi næsten daglig have og kan have, deels saadanne Slutninger, som staae i et nær Baand med de tvende første Slag. Sandt! denne Videnskab kan giøres tung, og jeg veed, den ofte bliver det. Men Recensenten tillade mig, at forsikre, det er Lærerens og tillige Lærebogens Skyld. Her er Grunden til det frygtelige Begreb om den fatteligste Videnskabs Ufattelighed. Men hvad Videnskab og hvad Deel deraf kan ikke ved en uduelig Underviisning indhylles i et tykt Mørke? Recensentens Sædekorn er, han maa undskylde mig, en langt anden Hemmelighed end de fleste brugbare methaphysiske Sandheder. Kort sagt: Læreren maa være vant til Ungdommens Underviisning, maa besidde Tydeligheds Gave, forstaae den Konst at muntre sin Metaphysik, overalt vise de Unge denne Videnskabs Sandheder, og giør det føleligt for dem, at de kiendte Metaphysiken, førend de saae den Bog, der skal lære dem den. Hvor bliver nu dette for den Unge uigiennemtrængelige Mørke? Det forsvinder, og er kun tilbage i min Rec. Tanker? Han bør undskylde, jeg her taler med en Recensents Vished. En lang Erfaring giør mig sikker, og jeg handler om en Videnskab, jeg kiender. Ja! er det ikke besynderligt, Høystærede! at en Mand af Recensentens Indsiat og Gaver ikke har agtet paa det menneskelige Begrebs Natur. Al den Styrke, vi skal føle i et Beviis, har sin Grund i visse metaphysiske Sandheder, som knytte Bevisets Deele tilsammen, og forene det med vor øvrige Kundskab. Disse Sandheder føle alle Mennesker, skiønt de vist ikke alle med Ord kan fremlægge den. Paa anden Maade er det ey, at Recensentens Sædekorn kan blive det stærke Be-

viis

viis for Barnet. Lad os nu paa en nem og angenem Maade sige Barnet, hvad det er, han føler: Lad os efter hans Alders og Kundskabs Beskaffenhed indskrænke eller udvide vor Forklaring. Hvad Fare, hvad Vanskelighed er der dog vel i, at hans dunkle eller klare Begreb forvandles til et tydeligt? Jeg begriber det ikke, Høystærede? her maaskee skal Tusmørket være bedre end Dagen. Jeg tør nu paastaae, at Recensenten ingenlunde mod mig burde for de metaphysiske Beviis have sat sig i saa transcendentalsk en Vrede. Han har jo dog i det mindste læst mit første Kapitel, og seer han ikke overalt, at dersom han vilde bruge Sædekornet, har jeg anvendt andre physiske Beviis, og følgelig af samme Natur? Vilde han for sit lille 6 Aars Barn udelukke de metaphysiske Sandheder, som alene gisre hans Beviis til Beviis: jeg vil føye dem til; thi mit Barn er meget ældre, og dets Forstand langt mere opklaret. Han sværger paa, at hans skal ikke før i den mandige Alder kiende dem: det er hans, og lad da et Lys mindre være dets Ledsager. „Men! de metaphysiske Beviis, saadanne „ som jeg har brugt dem, mundtlig forklaret dem, og vilde „ at de skulde forklares, ere en Hovedaarsag til Tvilsmaal i „ Religionen.“ Nu leer jeg, Høystærede, og kan ikke andet. De seer jo selv, at min Mand er bleven vreed, og har i denne Tilstand glemt Oprindelsen til vore Tiders fordømmelige Spotterie. Rousseau seer hele Verden lyksalig, naar alle Børn opdrages som Emile: En anden troer al Vantro dæmpet, naar de Unge først i 12te Aar ledes til JEsu Kundskab: Den tredie finder vort Onde at kunde udryddes, naar vi vilde forkaste Skriftens og Kirkens Lærdom om Tre-eenigheden. Vi plages af en smitsom Sygdom, og lede om Aarsagerne. Alle, men disse alle ikke viise, vil være Læger, og giette, enhver efter sin Indsigts-Maade.

Tænk ikke, Høystærede! at nu ere De slupne fra den fæle og skadelige Metaphysik. Min Hr. Rec. vil nu selv være Metaphysicus, og troe mig, han er det. Det gielder mit Beviis om Guds Existents, og deri, siger han, begaaer jeg den Hovedfeyl, stedse at blande Verdens Evighed med dens Contingents: thi den sidste kan efter hans Forsikring være uden den første. Er det ikke dog slemt, at jeg saa skiødesløs har behandlet det vigtigste Beviis, ja! at De, Høystærede! lige saa efterladen giennemsaae mit endnu utrykte Skrift? Nu opvakte

Recensenten os begge af vor lange Søvn. Nu skulle vi see, og vi see og efter, om jeg vel da har blandet Verdens Evighed med dens Contingents. Men hvor er dog denne Blanding skeet? det er ikke i §. 3.-5., thi der nægtes aleene Verdens Evighed. Det er ey heller i §. 6.; thi der mod Enden staaer mit Beviis taget af Verdens Hendelighed ganske aleene. Recensenten har og selv 14 Linier efter mærket, at jeg ingenlunde havde sammenmænget disse to saa adskillige Ting; thi der siger han selv: „Nu ville vi høre Hr. G. Beviis imod „ Verdens Evighed. Han beviser først, at Verden ikke er „ evig i sin Form." Siden S. 27. hedder det: „Hr. G. „ tager derpaa fat paa Materien, for ogsaa at giendrive dens „ Evighed." Vel! Saa har jeg da aleene paa disse Steder vildet giendrive Verdens Evighed, og ingenlunde blandet den med Verdens Contingents. Recensenten har selv tilstaaet det, det, og følgelig kaldet sine første Ord tilbage. Men da en Mand af hans Indsigt og Overlæggelse dog umueligen har paa saa kort et Rum kundet sige sig selv imod, faaer jeg at troe, at hans brugte Udtryk have lidet af den Forvirrelse, hans Iver mod Metaphysiken havde bragt ham udi. Han vil da ikke sige: jeg har blandet og sammenmænget Beviserne, men at jeg burde beviist Verdens Contingents og ikke angrebet dens Evighed. Jeg troer da, at dette er hans Meening, skiønt jeg tilstaaer, Høystærede! at jeg igien vakler; thi hvis jeg nu har Ret, hvi forkynder da min Dommer med al hans høye Embeds Alvorlighed, at Verdens Evighed og Contingents ere to Ting, som ikke staae i nogen Forbindelse med hinanden. Jeg maa dog have sammenblandet dem, og det har jeg endda ikke: Recensenten har selv frikiendt mig. Hvad er da alt dette, Høystærede! Lad os sige: det er et af Recensentens-Kneb, og intet andet. Nu vi vil da skiænke ham dette, han har behøvet det; og gaae videre.

Mit Beviis mod Verdens Evighed er, saa vil Recensenten, baade unyttig og tilstrækkelig. Lad os da sætte os ved denne Lærers Fødder; Lærvillighed være vor Egenskab! og kunde vi tillige have Barnets Troskyldighed, hvor vel kunde da vor Metaphysicus paasnakke os sine Beviis! Men til Uheld! Høystærede, lettroende ere vi ikke: og end mere Uheld! Recensenten kyser os ikke mere. Vi vil da høre Manden, undersøge og dømme ham. Han bekræfter helligen, at jeg ikke

havde

havde skuldet tale mod Verdens Evighed, men aleene forsvare dens Contingents; thi siger han, om den end er evig, bliver den derfor ligefuldt contingent, saasnart dens Existents hænger af et Væsen uden for den. Lad ham beholde denne Slutning; men hvad gielder dette imod mig, der har angrebet Verdens Evighed? Om nu Verden ikke er evig, bliver den endnu af een Grund mere contingent: har jeg da bevisst det første, saa er dens Contingents ogsaa i denne Hensigt grundfæstet. Hvad skal da alt dette sige? Intet. Det er kun til at fylde Tallet af de mod mig bestemte Indvendinger.

Men nu komme vi til Sagen selv: „Det er vanskeligt, „ saa lyde Recensentens Ord, at kuldkaste af Fornuften Ver„ dens Evighed; thi saasnart vi antage, at Skaberen er evig, „ saa kan det neppe skee uden hans Fornærmelse at nægte, at „ Verden kan være det. Hans Villie behøvedes jo kun til „ Verdens Existents, og hvorfor kan denne Villie ikke have „ været virksom fra Evighed af?" Hvad skal vi nu svare, Høystærede? Skulde jeg vel sægte imod denne forslidte og saa tit giendrevne Indvending? Er det ikke dog beklageligt, at saadanne gamle og forkastede Viser stedse skal døve vores Øren? Ting, som aabenbare sige hinanden imod, skal udgives for muelige! GUD skal være Verdens Skaber: og Verden kan dog være lige evig med ham. Al sund Fornuft troer, at hvad der er skabt, maa nødvendig have en Begyndelse: og disse vore Philosopher sværge paa, at Verden kan være skabt, og dog ingen Begyndelse have. Hvilken Metaphysik! Den ivres Recensenten ikke imod: Den leder ikke til Tvilsmaal i Religionen: den kuldkaster ikke Systemer: den overstiger ikke Barnets Fornuft: ney! den qvæler kun al menneskelig Fornuft. Hielper det her noget at beraabe sig paa Guds almægtige Villie? Kan da GUD giøre andet, end hvad hans Viisdom vil? og kan denne ville umuelige og hinanden modsigende Ting? Men hans Villie maa jo have været virksom fra Evighed af, siger Recensenten. Sandt! ophører da al hans Villies Virksomhed, fordi den ikke vises i den umuelige Sag, at skabe en Verden og give den Begyndelse, og tillige ikke skabe den; thi den skal jo være evig? Dog tys! Høystærede! Recensenten fortæller os, at de redeligste og christeligste Philosopher have indseet denne hans Sætnings Sandhed. Lad ham længe nok kalde disse sine Lærere de redeligste og christeligste. Hvad skal

dette beviſe? Deres Uſeylbarhed: Meeningens Uſkyldighed: ſit ſtore Medhold? Os ligemeget! de i ſig ſelv umuelige Ting beholde deres Strid, om end alle Philoſopher ville prøve deres Forening.

Efter denne Fortale gielder det nu mine Beviis mod den Verdens Evighed, ſom Recenſenten har taget under ſin Beſkyttelſe. Det forſtaaer ſig, at jeg her formaaer intet: hvad jeg har ſagt, er Sophismata, Declamationer og jeg veed ikke hvad. Men det er nu Recenſentens Sprog, og maa holdes ham til Gode. For mig ere aleene hans Indvendinger.

Mit første Beviis mod Verdens Evighed i dens Form valgte jeg, fordi det er forſtaaeliat, endog for et Barn haandgribeligt; Kort ſagt: det er ſom Recenſentens Sædekorn. Barnet ſeer ſine Dage og Aar ved et beſtandigt Tillæg at formeeres: han kan huſke, at han var yngre, og er overbeviiſt om, at, hvis han tager et Aar fra efter et andet, naaer han ſnart det Tidspunkt, han ikke kan huſke, men da han ikke endnu var, og først blev til. Beed nu den Unge, at tænke ſig ſelv 100 Aar ældre, og ſpørg ham, om han ikke dog paa ſamme Maade maa komme til det første Aar. Lad ham nu forestille ſig, at han havde Methuſalems Alder, og end mere, at han kunde tælle 100000 Aar: lad ham ſige, om ikke hans Aars Tiltagelſe endnu kunde vidne for ham om hans Fødſel, ſkiønt han ſelv ingen Erindring har derom. Som han lægger Aar til Aar, ſaa giør den ſtore Verden og. Den er nu 2000 Aar ældre end i den ſtore Alexanders Tid: tager han da fra Verdens Alder et Hundred Aar efter et andet: maae han jo nødvendig naae den Tid, da Solen først oplyſte Jorden, og vor Klode blev en Bolig, bequem til at modtage Mennesker og Dyr. See! dette er et af mine for et Barn ufattelige Beviis; et Beviis, Baruet ikke kan med Overbeviisning indſee. Hvor er dog dette Barn vanvittigt, og Recenſenten vel underrettet om den tilvorende Ungdoms Fattekraft! men Skade! nu begriber Barnet, at Verden er ikke evig: nu bliver det ved at troe dens, ligeſom ſin egen, Begyndelſe. Nu kan det ikke mere af vore redeligſte og chriſteligſte Philoſopher lade ſig indbilde, at en ſkabt Verden kan være evig. Skade! Høyſtærede; Recenſenten bliver endog en unyttig Lærer for det.

Nær havde jeg nu, ſaa klart er Beviſet for mig, glemt, at det ſkal være et Sophisme, og at jeg deri har antaget det

ſom

som beviist, der skulde bevises. Hvorledes det? spørger De, Høystærede! Jeg vil jo, at Verden ikke er evig, og jeg beviser, at der i dens Natur er noget, som strider mod dens Evighed, nemlig det, at den bliver ældre, og har været yngre. See! dette Slags Beviser, som pleye at have fuld Gyldighed, ere nu forvandlede til Cirkler. Dog, jeg bør som en ærlig Mand ikke forvende, ikke fortie noget af min Recensents Styrke. Hvad, siger han, vilde vel Pr. G. kunde svare, om han skulde nu forsvare sig imod de Philosopher, som antage en cirkelrund Fortskridning i det Uendelige. De vilde da spørge mig: hvad der i en Cirkel er det første og sidste, det gamle og nye? Ney! nu gielder mit Beviis ikke mere; thi mærk da, Høystærede! et Beviis, som er modsagt, er ikke Beviis. Hverken De eller jeg, eller Recensenten ere til; thi store Philosopher have tvilet om, at noget virkelig er til. Saa falder da mit Beviis, fordi der have været nogle, som have antaget en cirkelrund evig Verden. Ja! forestil sig dog engang denne cirklede Verden, hvor Adam er vor Stamfader, og vi hans; hvor Hanen er Tipoldefader til Hønen, sin Moder; hvor den Æblekiærne, jeg saaer, har frembragt det Træ, jeg plukkede den af. Denne Verden og alle dens Omvexlinger overlader jeg Hr. R. at randsage. Hvad endten dens Bygningsmænd vil i deres Cirkel antage gammelt eller nyt, er mig det samme. At beskrive deres Verden, endog for et Barn, forstaae som ikke alerede ved en ulyksalig Læremaade er fordærvet, er at forstyrre den.

Recensenten gaaer fra disse cirkelrunde Philosopher til Philosopherne i Almindelighed. „For en Philosoph, siger „ han, ere Cæsars Tider ligesaa nye som Friderich den „ Femtes: Disse Begreb om Nyehed og Ælde, om først og „ sidst ere kun antagne af os, og ikke grundede i Tingens Na„ tur.“ Hvor har jeg da i mit Beviis tordet tale om ældre og nyere, om det første og sidste i Verden? I Sandhed jeg veed ikke, hvad jeg skal sige; thi jeg kiender ikke nu mere, hvad Philosophie eller hvad Fornuft min Recensent følger. Ere da vor Eyegode Friderichs Tider os ikke nærmere end Cæsars? Ere da 1800 Aar ingen Tids Længde? Bliver der da i alt dette Rum intet gammelt, intet nyt, intet først, intet sidst? Ney! for en Philosoph, svarer Recensenten, ere Cæsars Tider ligesaa nye som Friderich den Femtes. I Sandhed, Høystærede!

de! her ſtandſer jeg. De veed, at i GUd er alt tillige: Hans Fuldkommenheder, Hans Majeſtæt blive de ſamme: Han beſkuer paa een Gang det Nærværende og Forbigangne og Tilkommende: Hans evige Livs Varighed er følgelig uden al Forandring: Der er da i Ham hverken gammelt eller nyt, først eller ſidſt: Tuſende Aar ere for ham ſom een Dag, og een Dag ſom Tuſende Aar. Nu for en Philoſoph er det ligeſaa: 1800 Aar ere ſom 1½ Aar. Ja! Høyſtærede: Recenſenten ſiger det. — End mere: Den ſtore HErre ſelv, der i eet Syn omfatter alt, veed dog, at, ſkiønt der hele Alt ſtaaer for hans Øyne tillige, har der dog i Verden været gammelt og nyt, først og ſidſt. Men for en Philoſoph er det ikke ſaa. Ja! Høyſtærede: Recenſenten ſiger det. Hvilken Philoſophie! hvilken Metaphyſik!

Men videre. Jeg ſkulde beviſe: Verden er ikke ævig, og jeg har kun beviiſt, det om Jorden. Hvor kunde jeg dog i mit Beviis glide fra Verden til Jorden, ſpørger Recenſenten? Næſten trættes jeg nu ved at følge ham paa alle diſſe krumme Veye. Veed han ikke, jeg burde beviſe at GUd er til? Naar jeg nu har gotgiort, at denne Jord ikke er ævig, men har haft en Begyndelſe og behøvet en Skaber: mon jeg da havde nødigt at gaae fra Klode til Klode, og om dem alle ſtadfæſte det ſamme? Den HErre, der frembragte Jorden, og gav den Mennesker og Dyr, er og bliver alle Tings eneſte Skaber. Troer Recenſenten, at et Sædekorn er nok til at beviſe Guds Værelſe: mon jeg da ikke kunde meene, at Jorden med alle ſine Mennesker, Dyr og Vexter kunde gotgiøre det ſamme?

Recenſentens Indvendinger mod mit andet Beviis for Verdens Begyndelſe, i Henſeende til ſin Form, ere kun en Igientagelſe af de første. De ere da begge underſøgte tillige.

Men væbne ſig endnu, Høyſtærede, med Tagalmodighed. Min Hr. Recenſent gaaer løs paa min §. 5., hvor jeg har viiſt, at Verdens Materie heller ikke er ævig. Betragt ham kun, ſkiønt han er vred: bliv dog ey bange for denne Philoſophs Skiælds-Ord: anſee blot hans Vaaben og Myndighed i at bruge dem. Er det dog ey viſt, at diſſe Pile ligne de forrige? Jo! her er ſamme Dybſindighed, ſamme Philoſophie, ſamme Kunſtgreb. Alt mit er metaphyſiſk, ufatteligt, unyttigt og kraftesløſt. Det første og andet har jeg allerede beſvart: det tredie overlader jeg til deres og alle ufordærvede Læſeres Eftertanke: her bliver da aleene det ſidſte tilbage. Mit Beviis blev

ført

ført saaledes: Gud, der har skabt det Levende, skulde han ikke og have skabt det Døde: har han giort Dyrene, skulde han da ikke og have giort Materien? Mon det være mindre Almagt, at danne af Materien de store Kloder, og fylde dem med Dyr, end at frembringe Materien? Alt dette beviser intet, og hvorfor ikke? Hør, Recensenten taler: „Til at danne et deyligt „Billede af en Marmor-Klump udfordres vist mindre Magt „end til at frembringe Marmor-Klumpen selv.“ Nu skal vi slutte, Høystærede! ligeledes udfordres langt mindre Magt til at danne et levende Dyr, end til at frembringe den Materie, Dyrets Legeme bestaaer af. Seer De, hvilken Slutning! Mærk: fra et deyligt Marmor-Billede til et levende Dyr. Men hvad om nu Recensenten seer, at med eet banker et lidet Hierte i Billedet: Aarer, Nerver, Muskler, Kiød, Been, udbredes deri: Sandser aabnes: Forestillinger begynde: det lever, det bevæger sig, det taler endog til Recensenten. Hvor vilde han da forbauset raabe: O! Almagt, ey mindre i at give Liv, end i at frembringe Materien! Saa troer jeg, Høystærede! og De, jeg veed det, tviler endnu om denne Indsigtsfulde Mand? Han er Philosoph, og De og jeg ikke. Materien er hos ham noget langt andet end hos os. Vi kalde den død, og kraftesløs: vi fradømme den nemlig Siæl og Aand: vi sætte den mod Dyrene. Og han erkiender den for levende: Dyrenes, ja vore Siæle, frygter jeg, høre og til Materien: De kan i det mindste ikke sættes mod den; og det er dog aleene i Hensigt til Siælene, at jeg har adskilt Dyrene fra Materien. Hvad skal jeg svare til alt dette, da min Mands Sprog er mig ikke bekiendt, og hvor nødig vilde jeg vaabyrde hans Ord en ukierlig Fortolkning? Maaskee vi have kun en Ordstrid: maaskee og han har om Materien adskillige for mig uantagelige Meeninger.

Jeg har vildet giendrive den Indvending, Forsægterne af Materiens Evighed gierne gjøre: Naar intet er, hvor skulde der da, sige de, kunde blive noget. Jo! siger min §. 5., vi maa aldrig glemme, hvor uendelig en Forskiæl der bliver imellem Guds Magt og vores. Ogsaa dette er Hr. R. ikke tilpas. „Det bør vi glemme, lyde hans Ord, saa længe vi „ere i Beviset om Guds Existentz; thi ellers forudsætte vi det, „som burde beviises, og begaae immerhen Cirkler.“ Manden har her ikke agtet, at jeg allerede i §. 3. har beviist Guds

Exi-

Existents, og derfor i §. 5. kunde antage det, som beviist: han har glemt, at jeg i denne sidste aleene vil omkaste Materiens Evighed.

Nu, Høystærede, vel er det vi kan forlade det første Kapitel. Det har vist ikke tabt ved Angrebet: endnu staae dets Mure: Recensenten er vred, synes de ere faldne, og udraaber det til alle omstaaende; de see sig omkring, og kiende end ikke mindste Bræk.

Und mig endnu, Høystærede, nogle Øyeblikke. Recensenten har erklæret for overflødig den Deel af mit Skrift, som beviser Skriftens Guddommelighed, Fortrin og Rettigheder, da den hører hverken til den naturlige Theologie, ey heller til Indledningen til den aabenbarede. See! saa vel lykkedes det mig, at forlade i dette aleene mine Formænds Spor. Her i, tilstaaer jeg, har mit lidet Værk noget besynderligt, men mig syntes, da jeg giorde min Plan, at jeg med god Føye kunde forlænge den sædvanlige Bane. Thi en Indledning til den aabenbarede Theologie bliver dog en Indledning til de guddommelige Sandheder, vi ikke uden Skriften kunde kiende. Hvad da mere rimeligt, end at giøre den Hellige Skrift bekiendt, førend man af den vilde bevise de hellige Lærdomme? Min Hr. Recensent har da ikke agtet, at jeg paa mit Titel-Blad havde kaldt det en Indledning ikke til Aabenbaringen, men til den aabenbarede Theologie. Nu faaer han da at tilstaae, at hvis jeg giør meer end leder til Aabenbaringen, hvis jeg endog, i det jeg beviser Skriftens Guddommelighed, Fortrin og Rettigheder, leder over Aabenbaringens Grændser; saa er det dog kun lige til den aabenbarede Theologie, at jeg fører min Læser: og det har Titelen selv giort mig til en ubrødelig Pligt.

Nu, Høystærede, vil Recensenten og jeg snart tage Afskeed. Visse Ting, hvorimod jeg endnu kunde have noget at erindre, ere saa lidet betydelige, at jeg ey engang gider brugt Vægtskaalen. Alt hvad han har snakket om mine Declamationer og Prædike-Tone, og theologiserende Philosophie, skal være ham foræret. Al den ringe Agt, han har vist for mit Værk, ærgrer mig intet: Enhver bør jo være Herre over sin egen Tænkemaade. Forsikrer han, at jeg med liden Skiønsomhed har valgt mine brugte Sprog: han bevise det, og saa længe har jeg Ret til at troe det modsatte. Vil han foregive, at min naturlige Theologie indeholder intet uden det sædvanlige

og

og i alle slige Lære-Bøger almindelige: jeg udfordrer ham til at gotgiøre sin Paastand. Og end mere, finder han, at jeg har udskrevet andres: saa skal jeg uden mindste Paaanke tillade ham, at udslette mit Arbeyd af de middelmaadige Bøgers Tal. Nye Udsigter, Meeninger, som bære vore Tiders og ikke Sandheds Præg, finder han ikke: det er sandt; men jeg glæder mig derved. Han gribe nu Pennen igien imod mig og mit Skrift: mig lige meget, jeg haaber, at Sandhed skal fægte for mig, og skal dens Vaaben mangle mig, saa har jeg Mod til at henkaste et svækket Beviis fra dens hellige Alter. Men gid Recensenten vilde lære af denne sin første theologiske Strid, at bruge herefter mere Forsigtighed, at udsøge bedre Vaaben, og for alle Ting at spare de dyrebare Sandheder selv. Han har vist Gave til at skrive, men han blive i sin Cirkel, og aldrig lære han nogle Recensenteres Stolthed og myndige Tone!

De og jeg, Høystærede, have af dette lidet Feldtog bestyrket en gammel Erfaring, at de, som meest prædike imod Metaphysiken, ville selv være tapre Metaphysici, at de, som nu heftigst skrige imod Systemata, opstille selv Lære-Bygninger. Ja at de, som synes ret ivrige for Religionens Sag, ofte paanøde os nye Usandheder for gamle befæstede Lærdomme. Min Recensent har ikke skrevet 3 Sider, ikke undersøgt uden eet Kapitel, og dog har han paa saa kort en Vey lært os Verdens muelige Evighed, og forsikret os, at Cæsars Tider ere os ligesaa nær som Friderichs. Hvad om han havde med lige Skarphed undersøgt alle de øvrige Kapitler, hvor meget af den nye Metaphysik og Theologie meener De, at vi da havde faaet for det gamle?

Men hvad vil vel nu Recensenten dømme om mig, der med store Bogstaver har erindret S. 26, at jeg har begaaet en Fornærmelse, i at erklære §. 2. 5. Atheisternes og den hedenske Philosophies Verdens Bygning for urimelig, daarlig og latterlig? Jeg burde jo have ladet hans Skandser staae imod mig, taalet hans Irettelsættelser, og inddrukket hans Forhaanelser. Jeg burde; thi han ønskede det; og dog kunde jeg ikke; thi min naturlige Theologie maa jeg ey overlade til nogens Vrede. Han vælge sig et andet af mine Skrifter: det skal være lagt for denne Lærers Fødder.

Jeg ender, Høystærede! Vi behøve begge Hvile. Maaskee vi endnu engang skal i denne Sag fornøye hinanden.

Imidlertid er jeg Deres O. Guldberg.

Anmældelſer.

London. Dr. Georg Baker har Aar 1766. ladet trykke: An inquiry into the merit, of a method of inoculating the ſmallpox which is new practiſed in ſeveral countries of England. Denne Maade at indpode Kopperne har F. lært af en Ven. Man bereder Legemet 14 Dage, og giver nogle Pulvere. I dens Nærværelſe, ſom ſkal indpodes, tager man noget Saft af eens umoedne Kopper, ſom ligger ſyg af ſamme. Man har og lykkelig anſtukket med den Vædſke, ſom man har taget af Udſlag paa Armen. Efter Indpodningen indrettes Levemaaden mod Antændelſe. Man bruger afførende Midler, for at ſkille den Syge ved en Deel Kræfter. Bemældte Mand indpoder Mæslinger med den Vædſke, ſom rinder af Øye-Krogen. Et Par Syge har han miſtet i de indpodede Kopper. Men de har ſelv været Aarſag dertil, ved at drikke Viin o. d. l. Hr. B. beviſer imod Morton, at Sydenham er til ſin Død bleven ved ſin kiølende Maade at læge Kopperne paa. I America og i Oßwego, hvor Engelænderne har anlagt et talrigt Sygehuus, beretter en ved Navn Huck, at det ſtore Antal af ſammenbragte Syge giør de naturlige, ja endog de indpodede, ellers milde Kopper giftige. Ved Enden har man en Fortegnelſe paa 334 Mennesker, ſom i Brentford ere indpodede. Da henimod 100 Perſoner endnu ikke den Gang havde haft Kopperne, ſaa lod alle ſig vedbringe Sygdommen, og i een Uge ſteeg Antallet af de Indpodede til tre Hundrede, uden Forſkiæl og uden Forberedelſe. Der døde ogſaa henimod 13 af dem, i ſammenløbende Kopper, i ſorte Kopper, i Friſlinger o. d. l.

I Hamborg er forrige Aar bekiendtgiort ein Plan vor kurzem in Hamburg errichteten gemeinnützigen typographiſchen Geſellſchaft. Dette Sælſkab vil anſkaffe nyttige Værker og de bedſte Maaneds-Skrifter, ſom ſkal gaae omkring imellem Medlemmerne til Giennemlæsning.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 20.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 14de May 1767.

Kiøbenhavn.

I Anledning af og til Erindring om den høytidelige Kongelige Salvings-Forretning, som her i Hoved-Staden, i det Kongel. Christiansborgs-Slots Capel, gik for sig den 1ste May a. c. har det her værende Kongel. Universitet udvalgt sig noale af den theologiske, juridiske og medicinske Videnskabs Facultet til Doctor-Graden værdige Mænd, og i den Anledning udstædet et Indbydelses-Skrift af 4de May til at bivaane den samme Dag med de sædvanlige Ceremonier holdte Promotions-Forretning, som skeede af ethvert Facultets Decanus. — Forfatteren mælder i dette Skrift allerførst og ganske kort, om den haarde Svenske Krig, den Kiøbenhavnske Beleyring, den efter Krigens Beslutning paabudne Rigs-Dag, og derpaa fulgte lykkelige Forandring i Regierings-Formen. Denne udtolker han som en stor Guds Velgierning, hvis fornemmeste Virkning han ogsaa sætter derudi, at Rigerne igien ere komne til deres forrige Værdighed, og deres Velstand indtil denne Dag bestandig forøget. Erfarenhed, siger han, har lært os her i Dannemark, at den Monarkiske Regierings-Form er den bedste, og det andet Spørsmaal, om Kongernes guddommelige eller menneskelige Ret, kan ansees for unyttig og overflødig i det Land, hvor Kongerne regiere, som her i vor Norden. For Resten holder han det for rimeligt, at den Monarkiske Regierings-Form er den allerældste. Østerland, Regieringer-

nes første Moder, vidſte fordum og veed endnu af ingen anden at ſige. Alle fri Folk have deres arvelige og uindſkrænkede Monarker. Saadanne har uden Tvil de allerældſte Danſke og Norſke Konger været, derſom det er ſandt, at de ere komne fra Aſien ſelv ind i diſſe Lande. Tiden, naar de først begyndte at vælges og deres Magt at indſkrænkes, er uvis. Under denne Regierings-Form pleyede de at hyldes paa meer, end een Maade, og endelig ſaaledes offentlig krones, at en anden ſatte Kronen paa Hovedet, og de ſtore Herrer paalagde deres Hænder, til Tegn paa, at Kongerne ſkyldte Stændernes Valg og Samtykke og Raadets Stemmer deres Værdighed. Nu derimod da Kongerne ikke vælges og beſtikkes, men fødes med en arvelig Ret til Thronen, ſaa har ikke deſto mindre den første, ſom har annammet denne uindſkrænkede Magt med Arve-Rettighed til Kronen, allernaadigſt vildet, at de tilkommende Dannemarks og Norges Konger ſkulde ſalves og krones. Denne høytidelige Skik har Hans Høylovlige Eſtermænd ſtedſe taget i Agt, og Deres Exempel er bleven efterfulgt for kort ſiden af vores nu regierende allernaadigſte Konge Chriſtian VII. Denne høye Feſtes Erindring har givet Forfatteren Anledning til herefter fremdeles at handle om det Hebræiſke Folks hellige Salvelſes Olie. Denne hellige Salve bliver Moſes Exod. XXX. 22. befalet at tillave af 4re Slags vellugtende Urter, hvortil endelig burde føyes en Olie af udpreſſede Olie-Bær, dog efter Kunſten giennemſiet og afbærmet. — Den første Sort af diſſe Urter kaldes paa Hebræiſk Mor deror, hvilket af Forfatteren overſættes Myrrha libertatis. Dette forklarer Salmaſius ved Myrrha pura & ſincera, de 70 Fortolkere ved σμύρνη ἐκλεκτή, og Joſephus ved σμύρνη ἐπίλεκτος, ſom afgiver ſamme Meening, nemlig en reen, klar, udvalgt og koſtbar Myrrha. Men ſom de andre Specerier burde aldeles have den ſamme Beſkaffenhed, ſaa meener han, at ved den hebræiſke Benævnelſe betegnes ſnarere en vis beſynderlig Egenſkab, ſom her tilegnes Myrrha fremfor de andre. Denne ſøger han i den Plinianiſke Beſkrivelſe over Myrrha-Træerne, hvor det hedder blant andet: Sudant autem ſponte prius, qvam incidantur, ſtacten dictam, cui nulla præfertur. Altſaa troer Forf. at ved Mor deror forſtaaes den ſamme Myrrha ſponte ſudata, om hvilken ogſaa Pli-

Plinius taler. —— Den anden Sort var Kinnamon Beſem, hvilken Forf. troer at være den ſamme Urt, ſom Græferne kalde κιννάμωμον eller κίνναμον, og Latinerne efter dem med et ligelydende Navn. Lad være Plinius ſynes at nægte Araberne denne Urt, ſaa vidne dog andre Skribentere, at den voxer i Mængde i ſær hos Sabæerne. Men Forf. troer dog med Salmaſio, at det i vore Tider ſaa kaldte Cinnamomum er ganſke forſkiælligt fra det gamle Arabiſke, og uden Tvil det ſamme, ſom de Gamles Caſia ſiſtula. Han erklærer derhos reent ud, at han ikke veed, om det gamle Cinnamomum nu omſtunder nogenſteds er til. Det tillagte Ord Beſem betyder en ſød og behagelig Lugt, og viſer, at endten Barken, eller det friſke Træ ſelv maa efter Guds Befaling være bleven brugt til Salven, efterdi Plinius vidner, at Træet ſelv var meget bitter, og Dioſcorides, at det var jo friſkere, jo mere vellugtende. —— Den 3die Sort var Kaneh Boſem, hvilket Forf. troer at have været et Slags vellugtende Rør, og ſom i vore Boder kaldes Calmus, men af en Arabiſk og langt dyrebarere Sort, end den gemeene, ſom voxer i Mængde allevegne endogſaa i vort Norden. —— Den 4de Sort var Kiddah, uden Tvil ogſaa en Arabiſk Urt, og Iſraeliterne bekiendt under et mere Arabiſk end Hebræiſk Navn. Efter en lang Underſøgning om Ordets mørke Oprindelſe, ſom dog ikke med nogen Vished beſtemmes, indlader Forf. ſig i en anden, angaaende dets Betydning, ſom heller ikke med større Vished beſtemmes, end at iblant de mangfoldige her anførte Gisninger, deres ikke bør foragtes, ſom troe, at ved Kiddah forſtaaes endten Coſtum eller Caſia. —— Fremdeles havde Forf. beſluttet at handle om diſſe Specieriers Vægt og Værdie, om Maaden de ſkulde tillaves paa, om Stedet hvor denne Salve blev forvaret, om de Ting eller Perſoner, ſom bleve ſalvede, om den adſkillige Salvings Maade, om den Troeværdighed, hvormed Jøderne berette, at den i Moſis Tid tilberedte Salve har varet indtil Kong Joſiæ Tider, og hvad andet mere kunde henhøre til dens Hiſtorie. Men Doctor-Promotionen ſkulde forreſtes, derfor maatte Forf. bryde over tvers, og Reſten opſættes til en anden Leylighed. Siden det er bleven til en akademiſk Mode, at man i Indbydelſes Skrifter afhandler lærde Materier, ſom ere den Høytideligheds, hvortil Indbydelſen ſkeer, lidet eller ſlet intet vedkommende, ſaa har Forf. ſelv tilkiendegivet denne

Uovereensstemmelses skurrende Tone, i det han valgte sig en Materie, som er den forefaldne Høytidelighed saa nær beslægtet.

De Herrer, som i Anledning af Hans Majestæts, Kong Christian den VII. høye Salvings-Fest, ere promoverede til Doctor-Graden, ere følgende, hvis Levnet vi efter det Latinske Programma ville sammendrage: 1) Hans Magnificence Hr. Joannes Andreas Cramer, dette Aars Rector Universitatis, S. S. Theol. P. P. O. Assessor i Consistorio, og Hof-Prædikant. Han er fød i Jöstad i Meissen Aar 1723. Af hans Fader, Caspar Antonius, som var Præst sammesteds, blev han allerførst oplært, tilligemed af Skolemesteren der paa Stedet. Siden kom han til Grim, hvor han havde til Læremestere i Hovedskolen Ermelium, Schumacherum, Parskium, Ulischium, Opitium, Hauptium. Efter sin Faders Død kom han Aar 1741. til Leipzig, hvor han blev antaget blant de akademiske Borgere. I Philosophien, Mathematiken og de geistlige Oldsager hørte han Chlædenium og Kæstnerum; i Historien og andre Videnskaber, item i det Grækiske, Hebræiske, Chaldæiske Sprog, i Theologien, den geistlige Hermeneutik og i Kirke-Historien, Christium, Boernerum, Heberstreitium, Ernestium og Crusium. Aar 1745. blev han Mag. Philos.; 1748. kaldet til Præst i Croellwitz og Dasoig, ikke langt fra Merseburg; 1750. beskikket til første Prædikant ved Princessen, som var Abedisse, hendes Hof, i Quedlinborg, og derhos til Scholarcha ved Skolen; Aar 1754. blev han af Høysal. Kong Friderich V. kaldet til Hof-Prædikant i sal. D. Bluhmes Sted, og Aar 1765. derhos beskikket til Prof. Theol. Ord. ved Kiøbenhavns Universitet. Hans Skrifter, som fornemmelig angaae Theologien, ere omtrent følgende: 1) Oversættelse paa Tydsk af Chrysostomi Værker (undtagen nogle faa Stykker oversatte af J. A. Schlegel, Præst i Hannover) X Tomer i 8vo, med hosføyede Afhandlinger og Anmærkninger; til Ende bragt 1751. 2) Tydsk Oversættelse af Bossuets Indledning til Rigernes, i sær den christne Religions Historie; tilligemed nogle Afhandlinger imod Bossuets Vildfarelser. Af samme Bossuets Historie har Hans Høyærværdighed paataget sig Fortsættelsen, hvoraf den 5te og sidste Tome endnu er tilbage. 3) Samling af Afhandlinger angaaende Kirke-Historien og Theologien, hvoraf nogle

nogle ogsaa har H. Meenium, andre J. A. Schlegelium til Forfattere, fuldendt Aar 1752. IV. Bind i 8vo. 4) Prædikener. X Tomer i 8vo. 5) Poetisk Oversættelse af Psalmerne paa Tydsk, i 4 Tomer, med hosføyede Afhandlinger til at oplyse Psalmerne; fuldendt 1764. 6) Forklaring over Brevet til de Hebræer. 2 Bind i 4to. 1757. 7) Prædikener om Christi hele Lidelse. 5 Tom. 1765. 8) Ny Samling af hellige Taler, hvoraf det 8de Bind nylig er udkommet. 9) Betragtninger og aandelige Sange. 1ste Bind og den første Deel af det 2det Bind. Fortsættelsen skal følge. Foruden disse Skrifter har han været den fornemmeste Forf. til den ypperlige Bog, der Nordische Aufseher kaldet; udgivet 2de Afhandlinger om Arve-Synden, imod Taylor, foruden andet mere. —— 2) Hans Høyærværdighed Hr. Georgius Castaneus Bloch, Biskop over Riber-Stift. Han er født i Odense i Fyhn, Aar 1717. Hans Fader var Matthias Bloch, S. S. Theol. Licenciat. Sogne-Præst til St. Knuds Kirke sammesteds og Stifts-Provst. Han blev af hans Fader oplært i boglige Kunster indtil sit 13de Aar, da hans Fader bortdøde. Strax derefter overleverede hans Moder ham til en Læremester der i Byen, ved Navn Jens Schive, for at gisre videre Fremgang i sine Studeringer. Ved dennes Underviisning bragte han det saa vidt, at han 1732. af da værende Rector og Prof. Aabye blev agtet værdig til at indlemmes i Mester-Lectzen i Odense latinske Skole, hvor han forblev 2de Aar: derfra blev han forflyttet til Gymnasium sammesteds, hvor han i 2 Aar naaede den Moedenhed, at han 1736. blev dimitteret til Akademiet af Prof. Anchersen paa Collegiets Vegne. Da han lykkeligen og med Bersømmelse havde overstaaet den første Examen, blev han indskreven den 31te Julii blant Akademiets Borgere. Til privat Præceptor vælgede han Dr. Joh. Peter Anchersen. Aar 1737. tog han Examen philosophicum og fik Laudabilem. Derefter hørte han Steenbuch, Wøldike, Reuss og andre, indtil han 1740. lykkelig udstod Examen Theologic. under Steenbuch og Reuss. Aar 1741. blev han sat over een af de 4 Garnisons-Skoler i Kiøbenhavn, for at oplære Soldater-Børnene i Grundene til den Christne Religion, baade paa Tydsk og Dansk, baade privat og offentlig i Garnisons-Kirken. 1743. blev han af Høyl. Ihukommelse Kong Christian VI. kaldet til Præst ved Qvæsthuset og til 4de

Præst ved Holmens Kirke. Den 15de Februar. samme Aar holdt han sin Dimiss-Prædiken under Dr. Reuss, og fik den bedste Characteer; hvorpaa han den 17de April af Biskop Hersleb blev indviet til det hellige Præste-Embede; 1746. tog han Magister-Graden. Aar 1752. da Hof-Præsten Hr. Bang laae syg, blev ham befalet i dennes Sted at prædike for Kongen. Efter Sal. Hr. Bangs Død, beskikkede Høysal. Kong Friderich V. ham til Slots-Præst paa Christiansborg den 16de Octobr. samme Aar. Den 21de Søndag efter Trinit. holdt han for sin forrige Meenighed sin Afskeeds-Tale, og tiltraadde det nye Embede den 23de Søndag efter Trinit. da han prædikede for Kongen og det Kongel. Huus. Aar 1760. blev han kaldet til Sogne-Præst ved Hellig-Giæstes Kirke i Hr. David Pontoppidans Sted, men han giorde sin ydmygste Undskyldning, som af Hans Majestæt blev antagen. Endelig blev han Aar 1764. beskikket til Biskop over Riiber-Stift, og til dette hellige Embede indviet af Hans Høyærværdighed Biskop Harboe den 28de Octobr. Dog fik han formedelst Vinterens Strænghed Tilladelse til at forblive her, indtil Veyret blev mildere. Han holdt derfor 1765. paa Søndagene Jubilate, Cantate og Rogate de sidste Prædikener for det hele Kongelige Huus, hvilke ere trykte. Derefter lavede han sig til Reysen for at tage mod det ham betroede Embede. For at faae Doctor-Graden, udgav han en Disputats under Titel af: Tentamen *Φοινικολογίας* sacræ, sive Dissertatio emblematico-theologica de *Palma*. Tilforn har han udgivet paa Dansk Første Bind af aandelige Taler over de sædvanlige Søn- og Hellig-Dages Evangelier, holdne for det Kongelige Huus, hvoraf flere skal følge. — 3) Hans Høyærværdighed Hr. Christianus Michael Rottbøl. Han er fød Aar 1729. paa Hørby-Gaard i Siælland. Hans Fader Christian Michael Rottbøl, som var Forvalter og Forpagter paa bemældte Gaard, døde 2 Maaneder for hans Fødsel. Efter tvende Aars Enkestand gistede hans Moder sig med sal. Oluf Nicolay Lappe, Forvalter til Hagestad-Gaard. Hans Stif-Fader lod ham underviise hiemme i de første Begyndelses Grunde, derefter blev han sendt til Roeskilde Skole Aar 1740., hvor han var til Aar 1745., da han blev antaget blant Studenterne ved Kiøbenhavns Universitet. Følgende Aar 1746., efterat han havde hørt Professorerne Thestrup, Scheid,

Scheid, Ancherſen og Horrebow, tog han Examen philoſophicum, hvor han fik Laudabilem, og ſamme Aar Baccalaurei-Graden. Derefter hørte han Deres Høyærværdigheder ſal. D. Wøldike og Dr. Peter Holm, og Aar 1747. tog Examen Theol. med bedſte Character. Kort derefter holdt han ſin Dimiſſ-Prædiken under Hr. Dr. Holm, ſom for ſamme ligeledes tilkiendte ham den bedſte Characteer. Derefter blev han antagen hos Kiøbmand Nicolay Knudſen i Nyeborg, for at underviſe Børn. Efter 4 Aars Forløb tilbød Mag. Svane, Rector ſammeſteds, ham en Collegæ Plads i Nyeborg Skole. Dette Embede forestod han til Aar 1755., da han fik Sted paa Borchens Collegio. Ikke længe efter blev han Decanus paa Communitetet. I den Tid holdt han tvende Diſputatzer de Veſtibus Iſraelitarum in deſerto non attritis, een de Thnetopſyſchitarum diverticulis in ſacris Oraculis callide, at fruſtra, qvæſitis. Biſkop Harboes Lovtale over ſal. Biſkop Hersleb, hvis Titel er: *Epiſcopus Numinis igne calefactus*, overſatte han paa Danſk. Han var ogſaa en Tid med iblant Forfatterne til en lærd Journal, og recenſerede theologiſke og philologiſke Skrifter. Imidlertid blev han 1759. beſkikket til Prof. Theologiæ ved Sorøe Akademie, og Sognepræſt ſammeſteds, ſamt Herreds-Provſt. Derfra blev han Aaret efter kaldet til Provſt og Sognepræſt ved Frue Kirke i Aars. Efter Kongel. Reſcript fik han Befaling til at forrette Embedet for Hr. Chriſtian Pontoppidan, ſom var gammel og ſvag. Da han i 5 Aar havde forestaaet ſamme, og imidlertid faaet Aabye Anner til, blev han efter Pontoppidans Død kaldet til Sognepræſt ved Aarhuus Domkirke og Stiftsprovſt, 1765. Neppe havde han været 3 Maaneder i dette ny Embede, førend Hans Majeſt. Kong Chriſtian VII. kaldede ham til Sognepræſt ved Trinitatis Kirke i ſal. Hr. Treſchows Sted, 1766. Medens han har været i Prædike-Embedet, har han udgivet: 1) Prædiken om JEſu Graad, holdt i Aars og trykt i Sorøe 1763. 2) Prædiken om Tvilling-Rigets Lykſalighed og Pligt mod Kongen, Kiøbenhavn 1765. holdt paa Bede-Dagen for Kongen. Til Doctor-Graden forſvarede han en Diſputatz de Epiſtolarum ſecundæ & tertiæ Johannis inſcriptione. —— 4) Hans Høyærværdighed Hr. Balthaſar Münter. Han er født i Lübeck 1735. Hans Fader var Laurentius Münter, Borger og Kiøbmand ſammeſteds. Ef-

terat han havde faaet privat Underviisning, blev han 1747. antaget iblant Alumni ved Gymnaſium i Lübeck, hvor han i 6 Aar havde til Lærere Rulzium, Overbekium, Langium og J. H. von Seelen. Aar 1754. reyſte han til Jena, hvor han paa en 3 Aars Tid lærte Philoſophien af Reuſch, Hamberger, Darjes, Gunner og Succov; Theologien af Reuſch, Koecher, Walch; men de Øſterlandſke Sprog af Tympe og Zikler. Da han Aar 1757. var bleven Phil. Mag. holdt han Collegium over Logica, Metaphyſica, Moralen, Talekunſten og Homiletiken. Dette Arbeyde fortſatte han til Aar 1760., da han blev kaldet til Præſt i Gotha og Diaconus ved Fyrſtens Hof. I Begyndelſen af 1763. blev han ſendt til Tonna ſom Præſt ſammeſteds og Ephorus over de hosliggende Meenigheder, hvorfra han Aar 1765. gik til Kiøbenhavn, da han var udvalgt til Præſt ved St. Petri Kirke. Hans latinſke Skrifter ere omtrent diſſe: 1) Decas Lubecenſium apud exteros clarorum. Lubecæ 1754. 2) De negata hominibus præſcientia rerum futurarum. Jenæ 1754. 3) De Dei exiſtentia Carmen, L. II. Jenæ 1755. 4) De eo, qvo poſſimus ordine actus qvos dicunt gratiæ divinæ conjungere, ſi viam ſpectes, qva naturaliter conſeqvi felicitatem poſſumus. Jenæ 1756. 5) Diſſertatio de limitibus Philoſophiæ moralis. Jenæ 1758. 6) Theologiæ naturalis polemicæ ſpecimen exhibens hiſtoriam, dogmata & refutationem Syſtematis, qvod à ſpinoſa nomen habet. Jenæ 1758. 7) Diſſertatio de præcipuis, qvæ Orator pulcre cogitaturus comittere poteſt, vitiis, Jenæ 1759. 8) Commentatio de inſufficentia Philoſophiæ moralis ad tollendos conſcientiæ morſus. Jenæ 1759. Dertil kommer inauguralis Diſſertatio *de Religione Chriſtiana, incrementa ſua neutiqvam debente philoſophiæ Stoicæ.* Paa Tydſk har han udgivet følgende: 1) Allgemeine Redekunſt. Jena 1760. 2) Der Baum der Erkentniß des Guten und Böſen wieder einen neuen Nachfolger Beverlands vertheidigt. Gotha 1761. 3) Cantaten über die Evangelia. Gotha 1761. 4) Cantaten über die Epiſteln. Rudolſtadt 1762. 5) Predigten, 7 Theile. Gotha 1760.-1767. —— 5) Hr. Jens Bing Dons. Han er født i Trunhiem 1734. Hans Fader Paulus Dons, ſom var Cancellie-Raad, Lands-Dommer og Phyſicus, døde 1748. Efterat han hiemme var bleven

bleven oplært i boglige Kunster, blev han Aar 1750. sendt til Akademiet, og indskrevet blant Studenternes Tal. Han begyndte strax at bivaane Professorernes Collegier. Aaret efter tog han Examen philosophicum med bedste Character, og Baccalaurei-Graden. Samme Tid levede Sal. Etats-Raad **Bing**, som anprisede ham det theologiske Studium. Hvorfor han flittig hørte Hans Høyærv. Dr. **Holm**, dog tillige frequenterede **Stampes** philosophiske Forelæsninger. Men baade hans Faders Raad og hans egen Tilbøyelighed giorde, at han tog fat paa det Juridiske. Til den Ende hørte han de berømmelige Lovkyndere **Stampe**, **Kofoed Ancher** og de **Obelitz**. Imidlertid blev han 1751. antaget blant Alumni ved Communitetet, fik 1752. Borchens Collegium, og udgav nogle Disputatzer, som handlede de intellectu humano; de nævis logicæ vulgaris; de homicidio; de furto, de deliciis Carnis. Da den Journal, som kaldtes **Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager i Dannemark og Norge**, blev udgivet i Aarene 1756. og 1757., var han med iblant Forfatterne. Derefter fik han Tilladelse af det Juridiske Facultæt at underviise Adskillige i Jura. Fremdeles udgav han Aar 1763. **Hesselbergs Collegium** forbedret og med Anmærkninger. Endelig, efterat han af det Juridiske Facultæt var prøvet, skrev han, for at erholde Doctor-Graden: Meditationes & conclusiones theoretico-practicas de jure retractus gentilitii, præsertim Norvagici hodierni. — 6) Hr. **Rudolphus Buchhave**. Han er født 1737. Hans Fader var den Tid Præst ved St. Peders Kirke paa Bornholm, og ikke længe derefter Sogne-Præst ved Rønne og St. Knuds Kirker, samt Provst over hele Øen. Han blev undervist af adskillige Lærere i sin Faders Huus. Men da hans Fader blev kaldet til Sielland, blev han sat i Kiøge latinske Skoele. Neppe var han 17 Aar, førend hans Fader døde. Aar 1758. blev han Student. Eet Aar efter tog han Examen philos., og fik Laudabilem. Efter nogen Tids Forløb udvalgte han Lægekunsten til sin Hovedfag. Han hørte derfor de berømte Lærere B. J. de **Buchwald**, C. L. **Friis**, C. G. **Kratzenstein**, C. **Friis Rottbøll**, J. C. **Berger**; fremdeles den berømte Oeder, som han fulgte med paa botaniske Udreyser, **Ascanius**, **Henningsen**. I practiske Besøgelser har Profess. C. **Friis Rottbøll** været ham til stor Hielp, og ved ham forret-

tede hans Prosectors Embede i heele 5 Aar paa det Kongelige Anatomie-Kammer. Ved hans Hielp fik han ogsaa Kongelig Stipendium og Walkendorphs Collegium. Imidlertid udgav han 4 Disputatzer, den første om Therapia elementari, de andre de corporis humani arteriis. Efter Prof. Bergers Tilladelse besøgte han Jordemoder-Huset paa det Kongel. Hospital over i 4 Aar, iagttog hos Barsel-Qvinderne de Konstens Regler, som han havde hørt af samme store Mand, og var mange til Hielp ved Fødselen. Foruden dette fik han ved Dr. Fabricius Tilladelse til at bemærke Sygdommenes Udfald hos Hospitalets Syge, og lære Maaden at helbrede dem paa. Heller ikke manglede han Leylighed til at see Hr. Colpins chirurgiske Behandlinger. Forrige Aar i Septbr. udstod han dobbelt Examen, theoretisk og praktisk, hvorpaa han fik Tilladelse til at tage Doctor-Graden, til hvilken Ende han skrev sin Disputatz de peritonæo, som han offentlig forsvarede den 29de April. —— 7) Hr. Adam Cron, som er født paa Kongsberg i Norge den 30te May 1742. Hans Fader er Jens Cron, Kongel. Chirurgus paa Stedet. Han blev først underviist af Jens Goiske Prahl og siden af Augustino Schielderup til Aar 1759., da denne agtede ham moeden til Akademiet. Men fra den Tid blev han hiemme i 3 Aar endnu, og forbedrede den Grundvold, han hidtil hos sin Fader havde lagt i Anatomien og Chirurgien, og i samme Tid hørte han flittigen Berg-Raad Johannes Henricus Becker, som offentlig lærte Geometrien, den metallurgiske Chemie og Prøvekunst: men i Besynderlighed underviste ham i Pathologien og den theoretiske Medicin. Fra den Tid var han endnu et Aar ofte med at prøve Mineralier og udrensede Metaller i Stedet for Sal. Hr. Henckel, indtil Aar 1762., da han reyste til Kiøbenhavn og i Junio tog Examen Artium. Derefter hørte han Profess. Kratzenstein i Physiken, Chemien, Materia Medica, den theoretiske og praktiske Medicin; Prof. Friis Rotboll i Anatomien og Pathologien; Berger i Jordemoder-Kunsten; Henningsen, som øvede Anatomien og Chirurgien, under hvilken han paa Latin giorde offentlige Prøver paa det chirurgiske Amphitheater. For kort siden blev han udnævnet til Candidatus Medicinæ Ordinarius ved Friderichs Hospital, og har nu i 4 Aar under Dr. Fabricio øvet Lægekunsten og Fødsels-Hielpen, og i den Tid bivaanet foruden bemeldte Collegier

ogsaa

ogſaa Oders Forelæsninger i Botaniken og Hr. Müllers mineraliſk-chymiſke. I forrige Aars September-Maaned underkaſtede han ſig dobbelt Examen, i Theorie og Praxis. For Doctor-Graden udgav han Diſſertationem inauguralem phyſico-chemicam, qva cupellationis negotium & phænomena in hac operatione occurrentia ad cauſſas revocantur.

Smaa Efterretninger.

Altona. Vor allernaadigſte Konges Kong Chriſtian den VIIdes Høye Salvings-Fæſt blev paa Gymnaſio helligholdt i frydefuld Underdanighed med en Tale. For og efter ſamme blev opført følgende fortræffelige latinſke Synge-Digt, hvis Titel er: Carmina in Sacrum ſolemne, qvo CHRISTIANUS VII. Rex auguſtiſſimus inauguratur Calendis Maji cIↃIↃCCLXVII in Chriſtianeo Academico inter concentus Muſicos decantanda. Auctore *Paullo Chriſtiano Henrici*, Eloqv. & Poëſ. P. P. Altonae ex Officina *Chriſtianei Burmeſteriana*.

Feſta, Muſae, CHRISTIANUS apparauit gaudia:
Feſta Danis, feſta Cimbris,
Ritibus colenda ſacris,
Aulico ducenda cultu,
Barbitisqve tibiisqve proſeqvenda.
Grata, Muſae, CHRISTIANO conſecrate carmina!
Jam jam paratus numine regio
Procedit ordo templa petentium;
Procedit inſigni virorum
Conſpicienda nitore pompa.
O qvam refulget ſidere pulchrior,
Qvam CHRISTIANUS laudibus eminet!
Auguſta virtus ut vigore
Ingenito ſuperauit annos!
Qvam prænitenti noſcitur indole
MATHILDA cunctis! qvam ſimilis Deæ!
Ut laude reſpondet Marito,
Virgineos ſuperatqve cœtus!
Qvos ſi qvis olim forte Qviritum
Vidiſſet: Illum pronus Apollinem,
Illamqve juraſſet Dianam,
Et poſitis coluiſſet aris.

Sa-

Saluete! Diuis progeniti bonis,
Felicitatis pignora publicæ!
Geſtate lætantes avitum
Auſpiciis diadema Veſtris.
Qvot Vos ſalutant jubila Daniæ,
Tot nuncupantur vota precantium:
Qvæ vocibus ſolvenda lætis
Jubila mox parient ſecunda.
Utrisqve gratans concinit æmula,
Nec ceſſat ullo Cimbria munere:
Sic Chriſtianeæ viciſſim
Sic iterant pia tura Muſæ.

*** *** ***

Macte REX ſumtis generoſe ſceptris,
Macte jam parto meritis tropæo!
Semper hinc virtus tua pulchriores
Tendat in auſus.
Excitet longæ monimenta pacis,
CHRISTIANEI monimenta ſæcli,
Plenius noſtro celebranda qvondam
Ore nepotum.
TE Fides ſpectat, Pietasqve ſancta,
Qvæ, TIBI cultæ teneris ab annis,
Regio gaudent habitare celſum
Pectore templum.
TE ſibi plaudit, ſolio potenti
Aſſidens vultu Themis irretorto,
Arduas lites Juvenem ſeneli
Mente ſecantem.
TE Decor Regem comitatur usqve,
Seu jubes feſtas fieri choreas:
Sive campeſtres meditata pugnas
Agmina ducis.
O diem votis patriæ cupitum,
Qvi Tuo Cimbros aditu beabit!
Qvo, Tuum coram venerata numen,
Altona plaudet.

O diem,

O diem, nobis geni,le feſtum,
Chriſtianeo geniale feſtum!
Cum TIBI vero recinent Camenæ
Carmina Phoebo.
Vive! vive, REX amande, vince vota Daniæ!
Vivat! augeat MATHILDA,
Digna Coniux CHRISTIANO,
Mox propaginem Deorum!
Floreat fortuna Gentis, ac perennet!
Vive! vive, REX amande, vince vota Cimbriæ!

Paris. Hr. **Langlois** har forſvaret den medicinſke Sætning, at **Podagra er en Velgierning af Naturen.** Grunden til denne Sygdom finder han i Lymphæ Stærkning. Podagriſter fordøver ikke got, deres Mave og Indvolde ere fulde af haard Sliim. Meget ofte endes Colik, Durkløb, Hoſte og andre Hals-Sygdomme ved Podagra. Naar den har ſat ſig i en Yder-Deel af Legemet, og ligeſom befæſtet ſin Sæde og bragt ſamme i Orden; ſaa tiener den til at forekomme mange haarde Sygdomme, har en Liighed med den gyldne Aare, og er at anſee ſom en kritiſk Virkning i Indvoldene. I det mindſte beviſer Farligheden ved at Podagra gaaer tilbage, at det er en Velgierning af Naturen.

Berlin. Sidſt i forrige Aar 1766. meddeelte Hr. Prof. Gleditſch det Kongel. Videnſkabers Akademie en fuldſtændig Beſkrivelſe paa en hidtil lidet bekiendt Plante. **Tournefort** og hans Medfølger **Gundelius** fandt den første Gang i Armenien, og kaldte den Galeopſis orientalis Lavendulæ folio, calice florum villoſiſſimo. Siden er den ogſaa anmærket af **Buxbaum** paa de **Armeniſke** Bierge, og fordi han bildte ſig ind at have opdaget den første Gang, ſaa gav han den Navn af *Sideritis* floribus *purpureis*. Hr. Gleditſch kalder den *Zietenia*, til Ære for Hr. Rittmeſter **von Ziethen**, en ſtor Have- og Urte-Elſker. Hidtildags kiender man kun een Art af denne Plante. Den henregnes til den Klaſſe, ſom man kalder Verticillatus. Den har en Liighed med Stachys, Galeopſis og Sideritis Slaget, og ſeer næſten ud ſom Lavendula latifolia ſterilis Moriſonii, eller ſom Stœchas arabica.

Den

Den 9de Febr. 1767. blev Hr. Dr. Fried. Bernard Albinus høytidelig indført som Rector Magnificus ved Universitetet til Leiden. I Anledning heraf holdt denne berømte Læge en Tale *de amicitus noxis*, og viiste, hvorledes en ufornuftig Mode-Dragt hindrede Kroppen i at vore lige, foraarsagede megen Ubeqvemmelighed ved at udrette det daglige Arbeyde, ja gav Anledning til virkelige store Sygdomme.

Efter Hr. Prof. Gottscheds Død har de fri Kunsters og Videnskabernes Sælskab besluttet at vælge sig hvert Aar en nye Forstander af de nærværende Medlemmer. For dette Aar har Prof. J. H. Winckler paataget sig en Forstanders Embede, og tillige at besørge de didhen hørende Forretninger.

Hr. von Windheim var født 1722. den 29de Octbr. til Wernigerode, studerede i Brunsvig og Halle. 1745. blev han Magister, og 1746. Adjunctus ved det philosophiske Facultet i Helmstad. Ved Hr. von Mosheim kom han som Professor til Göttingen. Men 1750. blev han kaldet til Erlangen i Hr. Kripners Sted. En Sygdom, som hans Fader havde, formaaede ham at reyse med sin heele Familie til Timmeroda, sin Faders Gods i det Blankenborgiske. Hans Fader blev bedre, men selv fik han en hidsig Feber, og gik den 5te Nov. forrige Aar 1766. ind i Evigheden, hvorhen hans Fader ogsaa fulgte ham den 9de Dec. samme Aar.

Den 19de Martii døde Hr. François Boissier de Sauvages, Kongel. Prof. i Lægekunsten til Montpellier, i sin Alders 61de Aar.

Hr. Prof. C. H. S. Gatzert, som ved sin grundige Afhandling om den Engelske Ret har indlagt sig stor Berømmelse, og for nylig i en lærd Afhandling *de Natali Papiniani* lykønsket Hr. Geheime-Justice-Raad Gebauer til hans lykkelig oplevede 76vende Fødsels-Dag, gaaer fra Göttingen som Regierings-Raad i Hessen-Darmstadt og som tredie Professor Juris Ordinarius til Giessen.

Man har en trykt Efterretning om, at der, siden Begyndelsen af dette Aar 1767., udgives i det Curtiske Forlag i Halle

i Halle et nyt Ugeskrift, der Weise. Men det, som i Leipzig ligeledes fra Begyndelsen af dette Aar er trykt hos F. G. Jacobær under Titel af der Eremit, har faaet stor Bifald, saavel i Henseende til Mængden og Vigtigheden af Materierne, som formedelst deres Udførelse, som vidner om Forfatterens Religion, Smag og Indsigt.

Man fortæller, at Lord Broghill, siden Grev d'Orrery, har raadet Cromwel til at byde Printz Carl, som den Gang levede uden for Engeland, sin Datter til Ægte og med hende tillige Thronfølgen under visse Betingelser. Skiønt Carl, da han havde faaet Efterretning om Lord Broghills Hensigt, har været villig til at antage Tilbudet, ja gierne havde seet sammes Fuldførelse befordret, Cromwels Gemahl og Datter ogsaa havde bifaldet Lordens Forslag, og med mange Grunde søgt at overtale Protectoren til dets Fuldførelse: saa har dog Cromwel selv ikke holdt saadant for giorlig, men aabenhiertig tilstaaet, at han ikke giorde sig ringeste Haab om, at den retmæssige Arving til Kronen, Printz Carl, vilde forlade ham Kongens sin Faders Mord.

Hans Churfyrstel. Naade af Maynz har paa Universitetet til Erfurt forordnet 3 Profess. Aug. Confess. hvilke i Lections-Catalogo anmælde deres Forelæsninger umiddelbar efter de Hrr. Katholske Professores Lectioner, og tillige ved alle offentlige Actus Academici skulle have Rang efter disse.

Den 7de April 1767. er i Lübeck den berømte og af Guds Kirke høyfortiente Superintendent, Hr. Dr. Joh. Gottlób Carpzov ved Døden afgangen i sin Alders 88de Aar. Den lærde Rector sammesteds, Hr. J. Dan. Overbeck, har ladet trykke en latinsk Levnets-Beskrivelse, og Hr. Pastor Becker et af den sal. Hr. Superintendent selv efterladt Levnets-Løb.

En fornemme Herre i London lod sig hente en Lægedom fra Apotheket. Da han havde indtaget samme, befandt han sig meget slet. Han lod strax Apothekeren kalde, og da denne var indtraaden i Kammeret, slog han Slaaen for Døren, satte Apothekeren Kaarden for Brystet, og tvang ham til, uden mange Complimenter, at indtage Resten af Lægedommen. Strax

blev

blev det og slet med Apothekeren, og ved denne Efterretnings Afgang har de begge endnu befundet sig meget slet.

Genf. Prof. Theol. Jacob Vernet har ladet trykke en Memoire presenté a M. le premier Sindic, hvori han beklager sig over et Skrift af Hr. von Voltaire, som denne gamle og satyriske Digter har udgivet under Titel af: Lettre curieuse de M. Covelle. Voltaire bebreyder Hr. Vernet iblant andet, at han blot derfor er bleven uens med ham, fordi han ikke har kundet faae Correcturen af de i Genf trykte Voltairiske Værker. Hr. Vernet forklarer denne Beskyldning saaledes: Voltaire har for mange Aar siden tilbuden ham dette Arbeyde; men Hr. Vernet har aldrig paataget sig det, uden ved en liden og uskyldig Deel af et historisk Værk. Han har baade for Øvrigheden i Genf, og for Præsternes Selskab forelagt de originale Breve, hvilke fuldkommen har retfærdiggiort ham.

Wien. Den 16de Dec. forrige Aar døde Hr. Rigshofraad Henrich Balthasar von Blum. Han har efterladt sig fuldkommen færdig til Trykken en overalt nye udarbeydet Udgave af hans lærde Tractat de judicio curiæ; og Vitam Archiepiscopi Colonienſis Reinoldi de Heinsberg, som bragte Westphalen til Cøln, med en Mængde utrykte Originaler, foruden nogle andre smaa Skrifter.

Anmældelse.

Lindau. Hos Otto er 1766. trykt en liden Afhandling paa 4 Ark, i hvilken fire vigtige chirurgiske Tilfælde ere bekiendtgiorte af Hr. D. Christoph David Mann, Stadslæge til Biberach. F. beskriver en tør kold Brand, en anden Brand, som truede med en farlig Blodstyrtning, efter en ulykkelig Aareladen, hvorved man maatte underbinde Pulsaaren paa Armen, og dog alligevel har reddet den Syge, som var høyst frugtsommelig. Dernæst forekommer en tilbagebragt sammenklemt og forbrændt Tarm, hvorved man var nødt til at afskiære noget, som var meget lig en Tarm; og endelig hvorledes en knuset Fod blev reddet, hvilken ellers efter den antagne Maade havde bleven aftaget.

No. 21.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 21de May 1767.

(Følgende er imod os indsendt.)

Mine Herrer!

Jeg er juſt paa denne Tid i Arbeyde med at betage Dem Deres Frygt og opfylde Deres Ønske, nemlig at fuldføre min begyndte Paraphraſis over Epiſtlen til de Corinthier, hvis første Deel De har værdiget en Recenſion i No. 9. af Deres lærde Efterretninger. Nær havde jeg beſluttet ſtrax at tilſende Dem nogle i mine Tanker hverken unyttige eller unødvendige Anmærkninger over Deres Recenſion. Men deels vidſte jeg ikke, om og med hvad Sindelag De ſamme vilde modtage, deels befrygtede jeg, det maatte lade for Dem og Deres Læſere, ligeſom jeg (jeg allermindſt, ſom man vel turde ſige, meeſt burde) ikke kunde fordrage, at man foreholdte mig nogle mine Feyltagelſer; ikke kunde ſkiænke Dem den mindſte Tanke, ſom gav tilkiende, at jeg havde feylet, ligeſom jeg ikke kunde. Jeg er tvertimod af den Tanke, at lærde Mænd (ſom jeg nok ſtræber at ligne, men ikke tør ligne mig med) ſlet ikke kan tabe det Allermindſte i deres ſande Ære derved, at man endten har ſagt dem, eller de ſelv har maattet erkiende nogen deres Feyltagelſe, end ſaa meget mindre, ſom Erkiendelſen er endten godvillig eller ſelvvillig. Jeg har feylet, mine Herrer! (Den lærde, den fornuftige Mand tiltaler ſine Tilhørere) min Ven har ſagt mig det: jeg tilſtaaer det gierne:

vidt ud. Jeg havde ønsket for Deres og min egen Skyld, at De havde giort et bedre Valg. De skulde da have sparet mig min Umage, og jeg ladet mig nøye med at sige, at jeg fandt mig troffen. Men som jeg for Resten erkiender Deres Beskedenhed, og kan med Sandhed ikke sige, at De med noget Ord egentlig har fornærmet mig, saa skal min Beskeedenhed ikke tillade mig at fortryde paa, at De hidindtil i mine Tanker forgiæves har umaget sig med at laste og beviise min Vidtløftighed.

Endnu ere der flere Indvendinger som skulde besvares: 1) Jeg har ikke lagt noget Mærke til den temmelig øyensynlige Forskiæl imellem de Personer, som Apostelen har tilskrevet, hvilken Forskiæl den store Michaelis (i Deres Tanker) vel har bemærket. S. 136. Denne Forskiæl er en puur Gisning, for mig saa ukiendelig, ugrundet og ubeviislig, at jeg ey engang har agtet, eller agter den her nogen videre Anmærkning værd. Hvilken vældig Foliant skulde min Disputats have blevet, om jeg skulde have anført og igiendrevet alle de Gisninger og Griller, man har giort sig over ethvert Ord i Bibelen! Min Paraphrasis viiser tydelig nok, hvorledes jeg har kundet forstaae Apostelen. 2) Jeg har begaaet en Feyl mod den bibelske Tids-Regning. S. 137. Det er en vigtig og rimelig Indvending, men som een af mine Herrer Opponentere, Hr. L. Ancher, offentlig har giort mig. Jeg har da besvaret den med den oprigtige Tilstaaelse, at jeg intet vidste hvormed at undskylde min alt for store Korthed, som havde givet ham den bequemmeste og rimeligste Anledning til at foreholde mig den formeente Feyl. Her at igientage dette mit Svar, som jeg da gav, vilde blive for vidtløftigt. 3) Jeg har urimeligen anseet Apollos for en ey aldeles uskyldig Aarsag i de Corinthiske Spliidagtigheder. S. 140. Jeg tilstaaer, jeg har sagt og ikke beviist dette, men ikke fordi jeg vilde, man skulde troe noget paa mine Ord. De maa derfor nok spørge, hvorledes dette rimer sig med denne store Lærers Charakteer, og den Fortroelighed, der synes at have været imellem ham og Apostelen? De har givet mig dette at betænke, og jeg skal tage det i Betænkning paa sin rette Tid og Sted, jeg meener, i Fortsættelsen af min Paraphrasis over det 2det og 3die Kapitel. 4)

Jeg

Jeg har uden Grund laſtet Mosheims Forklaring over det 21de Vers. S. 141. Men De har dog ikke med anden Grund kundet forſvare den, end ved at antage i Deres Forklaring det Ord aleene, ſom ikke ſtaaer i Texten. Dog tilſtaaer jeg, at Deres Forklaring ogſaa lader ſig høre, og jeg vil regne den iblant dem, ſom jeg engang ved Leylighed holder for værdig at tages i nøyere Overveyelſe. Maaſkee jeg ikke har fornøyet Dem med diſſe mine korte Anmærkninger ved de anførte 4re Poſter: Det er da ſkeet, fordi jeg har beſluttet naar min Paraphraſis, om Gud vil, bliver fuldført, da at forøge den med et Anhang, hvorudi jeg endten vil rette de begangne Feyl, eller udvide og tydeligere forklare mine alt for korte Tanker, ſom imod min Formodning kunde give Dem eller Andre Anledning til Indvendinger imod mig, eller og bemærke, hvad jeg tilforn kan have forgiættet, eller ſiden have lært.

L. Sahl.

Kiøbenhavn.

Brev om Kiærlighed til Fædernelandet. — Nunqvam libertas gratior exſtat qvam ſub rege pio. *Claudiauus.* 1767. Hos **Frid. Chriſt. Pelt.** 2 Ark i 8vo.

Dette korte, men formedelſt ſit Indhold vigtige Brev, fortiener med Opmærkſomhed at giennemlæſes. — Som i Almindelighed alle Dyder, ſaa har ogſaa Kiærlighed til Fædernelandet ſin forbindende Grund. Denne vil Forfatteren her underſøge. Til den Ende beſtemmer han først, hvad Begreb man pleyer at giøre ſig om Fædernelandet. Først forſtaaer man derved det naturlige Fødeſted og Land, og dernæſt det Sælſkab, hvori vi ſtrax blive indſatte ſom Medlemmer, og hvis Love blive os ſiden beſtandige Regler, hvorefter vi os have at rette. Erfarenhed lærer, at vi elſke dem begge fra det Øyeblik af vi begynde ret at ſkiønne. Grunden til den Kiærlighed, hvormed vi elſke vort Fødeſted, ſøger Forf. i det levende Indtryk af de første Begreber om Naturen og dens behagelige Godgiørenhed, ſom dette Sted meddeeler os. Alle vore Begreber ere i Barndommen foreenede med en ſaa levende Følelſe og Fornemmelſe af de Naturens Gaver, ſom dette Sted lader os ſmage, ſaa at diſſe tillige med Stedet ſelv ſtedſe for-

blive i en behagelig Erindring hos os. Ligesaa naturligt er det og, at vi fatte Kiærlighed til Sælskabet. Vi fødes med en Grunddrift til at elske alle Mennesker og søge deres Sælskab. Men det Sælskab, hvori vi fødes, er os nærmest, og det nærmeste rører os meest. Derfore drage vore Forældre, Sødskende og Slægtinge, vor første Kiærlighed til sig. Men vor Opdragelse har haft et større Sælskab til Øyemærke. Vi lære efter Haanden at kiende flere Mennesker, og disse bliver os ikke længe ligegyldige. Vi blive af Børn til Borgere, og her møder os en heel Hob utænkte Pligter, hvis indbyrdes Udøvelse af Fædernelandet imod os og af os imod Fædernelandet, bliver den rette Grund til vores Kiærlighed til Fædernelandet og Fædernelandets Kiærlighed til os. Den Kiærlighed til Fædernelandet, som er grundet alene i Fordomme og Sædvaner, er ikke den rette og sande eller bestandige. Denne bestaaer meget mere i en fuld Overbeviisning om Fædernelandets Kiærlighed til sig, i en derpaa grundet alvorlig Bestræbelse efter at tiene sit Fædreneland, i Følelse af sine Medborgeres Elendighed og i Forsøyelse over deres Velgaaende. Det er Dyden, som maa lægges til Grund til denne Kiærlighed, saa vel i de Monarchiske som andre Regierings-Former. Patrioter og gode Borgere maa i alle Lande være dydige Mænd. De største Mænd har troet, at Dyden var en ligegyldig Sag for et Monarchie. „ Men hvad Under, siger Forfatteren, at Lasterne tage Over„ haand i de Monarchier, som ved Vold og Tyrannie vare „ stadfæstede, ved Vellyst og Bedragerie vedligeholdte? De „ naturlige, fornuftige og retskafne Monarchier, som de Fran„ ske kalde Gouvernements moderés, og som grunde sig paa „ en frivillig Contract imellem Fyrste og Underdan, og paa „ Magternes rette Fordeelelse under et Overhoved, vare de „ Gamle til deels ubekiendte og er en mere nye Indretning. „ Hvor der ere gode Regentere, mangler neppe heller gode „ Borgere.“ Vel tilstaaer Forf. at Æren i et Monarchie er een af de største Drivefiedre og bevægende Grunde til at foretage store Handlinger. Den kan derfor nok være det, de Franske kalde l'Esprit de la Monarchie. Men hvad er Æren, siger han, uden det Regenten fastsætter at være det? Det kommer da an derpaa, hvorudi han sætter den, og en Lykke er det, naar han lader den sande Ære beholde sit Værd, da man veed, hvor stor Magt Kongers Exempler har. Men Dyden er alene

be-

beſtandig og den forbinder alle. Denne bør derfor være Monarchiets Grund-Regel. —— Fremdeles viser Forfatteren nok en anden Grund til vor Kiærlighed til Fædernelandet, ſom maa være denne, at Fremmede ikke foretrækkes de Indfødte, og nyde langt større Fordeele i Landet, end diſſe tør tænke paa eller tragte efter. Kan man elſke det Land, hvor Fremmede ſkulle være Patrioter, og de Indfødte være Fremmede? Dog er det langt fra hans Meening, at brave og retſkafne Fremmede bør udelukkes af Sælſkabet, og ikke for overordentlige Tieneſter nyde overordentlige Belønninger. Nogle ſætte ſig ned blot for at leve af deres Midler i Landet, og andre, for at berige Nationen ved deres Kunſt og Vinſkibelighed. Diſſe ere de nyttige Fremmede, ſom bør modtages. „Men lidt mere Forſigtig„ hed maatte nok bruges med dem, ſom formedelſt Udueligheed „ og en ſlet Huusholdning ere nødte til at forlade deres Fæder„ neland, og ſom med Magaziner fyldte af Projecter flyve „ omkring paa alle Vindes Vinger, indtil de finde det Sted, „ hvor de tør ſæſte Fod. Diſſe tale ſtrax om ſtore Ting, be„ giere Forſkudder, og ſøger i Forveyen at forſikre ſig om „ Fordeelen af det Arbeyde, de hverken har rørt ved, eller „ maaſkee ofte neppe tænkt at røre ved. Naar nogen Tid er „ forbi, fører den ſamme Vind, ſom bragte dem hid, vek „ igien, tilligemed en Deel af Landets Formue.“ Det 3die Slags Fremmede ere de, ſom ſøge at tage Deel i Landets Overflødighed, og derved ſøge at fortiene. Dertil benføres de, ſom ſøge at giøre deres Lykke ved Hoffet og Krigsſtanden, ved Lærdom, Kunſter og Videnſkaber, og andre anſeelige Embeder. Forf. ſøger herefter at viſe, at vort Land trænger hverken til fremmed Adel for at beklæde anſeelige Embeder, eller vor Univerſitet til fremmede Lærde, naar det kun ſtræber at opnaae ſit Øyemærke og ikke følger den gamle Slentrian. De ſmukke Videnſkaber og Kunſter ere os ikke mere Fremmede. Vi maa ære de brave fremmede Kunſtnere, vi eye, en Sally, en Jardin, Preisler og Pilo. Vi maa være fornøyede med dem, men jeg troer, ſiger Forf., at de ogſaa kan og bør være det med os. Dog vare vi ikke uden Smag for deres Tid, og vi eyede ſtore Mænd for dem. Han nævner en Carl von Mandern, Kruch, Meibach, og Magnus Berg, og det er nu Tid, ſiger han, vi maa begynde at roſe os af en Harsdorph, Wiedevelt, Stanley, Als, Erichſen og Cramer,

hvilke

hvilke som Indfødte kan have den Ære at danne deres Landsmænds Smag. Videnskaberne meener Forf., turde snart i deres periodiske Afvexling indvelte sig i vort Norden, naar man kun vil opmuntre sine egne Indfødte. Angaaende de Fremmede, som søge Embeder ville vi lade Forf. selv tale: „ Skulde de vel behøves? Jeg veed ikke om dette Spørsmaal „ behøver engang at besvares, uden maaskee i Henseende til „ visse Embeder, hvortil Fremmede meest synes at have været „ berettigede; og da troer jeg, at intet betager mere en Nation „ Modet, og intet qvæler mere dens Kiærlighed og Tilbøye„ lighed til Fædrenelandet, end naar den seer sig foragtet af „ dem, som sidde ved Roret, naar disse ingen Tillid har til den, „ og naar de føres stedse af Fordomme om den, at den har „ ikke Beqvemhed nok, og at der kun gives faa opvakte Hove„ der man kan betiene sig af, saa den derover sættes til Side i „ Henseende til Embeder, som fører til Ære. Er en saadan „ Nation endda i Undervægten i Henseende til Fremmede, „ saa den endda maa beundre dem, da bliver den undseelig og „ derover lettelig uduelig ved at foragtes, men begynder den „ at indsee hvorvidt de Fremmedes Fortrin for den strækker „ sig, og den begynder at føle, den selv ogsaa kunde have For„ tienester, da føder dens Foragt let Had og Fortrydelse af sig „ mod Fædrenelandet. Uduelige Indfødde kan vel ikke paa„ staae meget, men skal Fremmede foretrækkes dem, bør de „ næsten have dobbelte Fortieneſter, særdeles i Henseende til „ Embeder, som ere vigtige enten at forrette eller af Indkom„ me. Sælskabet er sine egne alle Tider meest skyldig.“ Til Slutning taler Forf. om Bondestanden, hvilken han og meener burde sættes i den Stand, at den kunde satte Kiærlighed til sit Fæderneland. En god Dronning har giort Begyndelse til at giøre saa vigtig en Deel af Nationen lykkelig, og en stor Konge giver store Opmuntringer dertil. Han vil søge sin Ære i Fædrenelandets Kiærlighed; og hans Exempel bør billigen efterfølges af enhver Undersaat. Kort sagt: Kiærlighed til Fædrenelandet er og bør ikke være noget Chimære, en Tanke, som den ubenævnte Person, Forfatteren har tilskrevet dette Brev, i en privat Samtale skal have yttret.

I forrige Aar er uden Byens og Forfatterens Navn udkommen: Neues philosophisches Wörterbuch. Cent mille soupçons reunis ne peuventpas plus établir

blir une preuve, que cent mille Zéros ne peuvent composer un nombre, de *Voltaire*. Første Bind. 1 Alph. 6 Ark i 8vo. Den unævnte Forfatters Hensigt med dette Værk er at forsvare Religionen mod dens Fiender. Til den Ende anføres og prøves de Indvendinger, som ere gjorte af en **Voltaire**, en **Rousseau**, en **Edelman**, **Toland** og **Bayle**. Allevegne fremskinner Grundighed i Beviiserne, Skarpsindighed i at undersøge de forehavende Materier og Beskeedenhed i at giendrive. Egentlig er dette Værk ingen Ordbog, da det imod en Ordbogs Natur indeholder vidtløftige Afhandlinger. I dette første Bind staae 5 saadanne, hvoraf hver er overskreven med et Ord, som skal betegne Indholdet. Den første Afhandling, hvis Opskrift er **Philosophie**, antager Philosophernes Partie mod **Rousseau**, der beskylder dem for, at de mere følge Løgn end Sandhed, at de gierne vilde bedrage heele Verden, for at sætte sig selv i Anseelse, og at deres væsentlige Charakter er, at tænke anderledes end andre Mennesker. F. kræver derimod af en Philosoph, at han i Ord ikke viser sig paastaaende, i Tingene prøver Sammenhængen med Forsigtighed, og at han trolig udøver sine Lærdomme i Gierningen. Ved Slutningen staaer en Samtale om Religionens Beviislighed, i Følge hvilken det i Religions-Sager mere kommer an paa Erfaringer end Fornuft-Slutninger. Den anden Afhandling, **Vittighed**, udfører med Eftertryk Vittigheds Misbrug og farlige Virkninger, saavel i Almindelighed, som i sær ved Religionens Prøvelse, hvilket bevises med Exempel taget af **Marquis d'Argens**, hvis Sammenligninger imellem den christelige og hedenske Religion have Skin af Vittighed. Den tredie Afhandling **Undersøgning** viser iblant andet, de Vantroendes Opførsel i Religionens Undersøgelse. De frembringe Tvilsmaal, optænke Modsigelser, som aleene bestaae i Ord, giøre ikke Forskiæl imellem Personer og Ting, erklære Sandheder for ugrundede, ved at fortie deres Bevis, giøre Ting større, end de virkelig ere, for at giøre dem latterlige. I den fierde Afhandling **Lykſalighed**, giøres Forskiæl imellem Velfærd, Lykke og Lykſalighed, og bekræftes, at der i Verden er mere Godt end Ondt. En, hvis Lykſalighed er blandet, kan besidde mere Realitæt og Godt, end den, som er begavet med en reen Lykſalighed. En Tønde Rug med en Skieppe Klinte iblant, holder mere reen Rug, end en

halv

halv Tønde Rug, hvori der ikke er mindſte Ukrud. Den ſidſte Afhandling, Sværmeren, begynder ſaaledes: Klarhed i vores Siæl er ſkadelig i uendelige Tilfælde, og endnu desuden i Angelegenheder af den yderſte Vigtighed. Her handles om Sværmere i Hiſtorien, i Philoſophien og i Vantroen, om Sværmeries Kilder og Skadelighed. Alt dette oplyſes med mærkværdige Exempler.

Leipzig.

Hos **Breitkopf** og Søn er udkommen *Chriſtiani Friderici Schmidii*, A. M. facultatis philoſophorum Lipſienſis Aſſeſſoris, Obſervationes ſuper epiſtola ad Hebræos hiſtoricæ, criticæ, theologicæ, qvibus verba difficiliora collatis locis litterarum S. & verſionibus veteribus Græcis pariterqve Orientalibus utriusqve fœderis illuſtrantur, ritus ſacri enarrantur, res tractatæ explanatione perpetua declarantur. Cum Prefatione S. R. D. *Chriſtiani Auguſti Cruſii*, Prof. Primarii, & facultatis theologicæ h. t. Decani &c. 1766. 1 Alph. 3 Ark i 8vo, Fortalerne uberegnede. **Cruſii** Fortale viſer Nytten og Nødvendigheden af Epiſtelen til de Hebræer. F. tilkiendegiver i ſin ſit Øyemærke og de Hielpemidler, han har brugt til ſammes Opfyldelſe. Indledningen beſtaaer af fem Kapitler. I det 1ſte vil F. godtgiøre, at denne Epiſtel er allerførſt ſkrevet paa Grædſk. Hans fornemſte Beviis er taget af Kap. IX., 3. μετὰ — κατασκευασμα. I det 2det Kap. vil han beviſe, at **Paulus** er Forfatteren til denne Epiſtel. Det 3die beſtemmer, naar og hvor Brevet er ſkrevet, ſamt Forfatterens Hensigt dermed. Det 4de leverer Hiſtorien af dette Brevs kanoniſke Anſeelſe, hvorved tillige anføres Kirkefædernes Vidnesbyrd med og imod ſamme. Det 5te Kap. foreſtiller Brevets Indhold i en Tabelle. Derefter følger Forklaringen ſelv, hvorved den **Bengeliſke** Text er lagt til Grund. Det ſynes, at F. ſelv har tænkt og arbeydet, ſkiønt det ikke havde været af Veyen, hvis han oftere havde beſpurgt ſig med andre berømte Fortolkere. Overalt har han beflittet ſig paa Korthed, og meſtendeels aleene forklaret Ord og Talemaader, ſielden Tingene aleene. Saaledes ſeer man ved det ſtridige Sted om Enoch Cap. XI., 5. ved de Ord: τῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον,

intet

intet uden dette: E. non mortuus, ſed vivus in cœlum fuit raptus, ἀνελήφθη ἀπὸ τῆς γῆς Sir. XLIX., 14.; idem verbum de Elia 2. Reg. II., 11. De Steder, ſom ſigte til jødiſke Skikke, har han længſt opholdt ſig ved. Sielden befatter han ſig med at giendrive andre Fortolkeres Meeninger, og at underſøge de forſkiællige Læſemaader. Det ſidſte ſkeer aleene hvor Nødvendigheden det udkræver. F. har ladet det være en Hovedſag at ſammenligne de hebraiſke Talemaader med de grædſke og med Talebrugen hos de Alexandrinſke Overſættere af det G. Teſt. Han har ikke ſaa meget oplyſt denne Epiſtel af Profan-Skribentere, ſom meget mere af Philo. Han beklager i Fortalen, at han for ſildig har bekommet Carpzovs Exercitationes Philonianas til at kunne benytte ſig deraf. Det var at ønſke, at man gav ſig mere Møye med at oplyſe det N. Teſt. af de LXX Fortolkere og de tvende jødiſke Skribentere Philo og Joſephus, da diſſe aleene har ſkrevet i ſkge ſaadan grædſk, hvori man finder det N. T. I Særdeleshed er dette Arbeyde forſømt i Henſeende til de LXX. da man dog har ſaa mange, der har oplyſt det Nye Teſt. af de klaſſiſke Skribentere.

Paris.

Hos Cavelier er til Kiøbs: L'Art d'accoucher reduit a ſes Principes, ou l'on expoſe les pratiques les plus ſures & les plus uſitées dans les differentes eſpeces d'accouchemens, avec l'Hiſtoire ſommaire de l'art d'accoucher, & une Lettre ſur la conduite qu' Adam & Eve durent tenir a la naiſſance de leurs premiers enfans par J. Aſtruc, Profeſſeur Royal de Medicine & Medicin conſultant du Roi. Fungar vice cotis acutum. — Reddere qvæ ferrum valet exſors ipſa ſecundi. Horat. Art. Poët. 1766. 12mo. Da det medicinſke Facultet i Paris havde overdraget Jordemødrenes Underviisning til Hr. Aſtruc, gav dette ham Anledning til at giennemgaae de Skrifter, ſom afhandlede Jordemoder-Kunſten. Han befandt, at de fleeſte manglede den Orden, ſom en fornuftig Læremaade udkræver, at de foredrog ſaadanne Materier, ſom ikke vare nyttige nok, og indbefattede ubetydelige Anmærkninger og Oplosninger paa

De

de dybeste Spørsmaale i Lægekunsten, som ofte vare Hoved-Sagen vedkommende. Han tilstaaer vel, at der og fandtes de Bøger over Jordemoder-Kunsten, som gave de tydeligste Forklaringer og nyttigste Regler, men da ingen syntes ham fuldkommen bequem for hans Øyemeed, foretog han sig at opføre en ordentlig Lærebygning af de Materialier, han havde samlet i Andres Skrifter. Desuagtet har han dog aldrig befattet sig med Kunstens Udøvelse. Vi troe ikke, at han er en Hadere af den Sædvane, at kalde Mands-Personer til Hielp hos de Frugtsommelige, saa denne Aarsag skulle holde ham tilbage fra at udøve Fødsels-Hielpen. Den første Bog af nærværende Anviisning fremsætter de anatomiske Grunde, lærer, i hvad Tilfælde Touchement er fornøden, hvorledes samme forrettes, og af hvilke Kiendetegn man sikkert kan slutte, at Fødselen er nær. I den anden handles om de naturlige, i den tredie om de usædvanlige Fødseler. Den fierde Bog bestemmer, naar Moderen, Fosteret, eller naar begge er Aarsag til Fødselens Haardhed, og undersøger, i hvad Tilfælde Jordemoderen behøver Vund-Lægens Hielp. Den femte betragter Omstændighederne ved og efter Fødselen. Til Slutning foredrages de Pligter, som Jordemødrene har at iagttage. Til denne Anviisning føyes endnu et Brev om Adams og Evæ Forhold ved deres første Børns Fødsel, samt en kort Historie om bemeldte Kunst. Med det syttende Aarhundrede har man begyndt at skrive over denne Videnskab, og derved bragt samme til den Fuldkommenhed, hvorudi den nu befinder sig. Hele Kunsten kan indbefattes i følgende Opgave: **Naar der gives et huult Legeme af et vist Begreb, men som lader sig udvide; hvorledes man af en Aabning i samme, som ligeledes lader sig udstrække til en vis Vide, skal uddrage et høyeligt Legeme af en bestemt Længde og Tykkelse.** Om denne Opgave siger F., at den lod sig geometrisk opløse, hvis ikke Moderens og Modermundens Kraft til at imodstaae og føye sig efter Udvidelsen var meget forskiællig, Barnets Styrke snart større, snart mindre, og hvis andre Omstændigheder ikke vare saa aldeles uvisse.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 22.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 28de May 1767.

Den Anden Deel af Hr. Joh. Dav. Michaëlis Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes

begynder med §. 96, som handler om Evangeliernes Navn og Antal og om Aarsagen til deres Skin-Modsigelse. Hr. M. bestemmer først adskillige Bemærkelser af det Ord Evangelium. Her betegner det, efter Kirkens Brug, en Christi Levnets Beskrivelse. Han vil ikke med Kirkefædrene søge nogen Hemmelighed i de 4 Evangelisters Tal, men troer, at et Tal af flere var nødvendig til Historiens desto større Troeværdighed, i sær, siger han, da man tydelig kan see, at disse flere Skribentere ey har aftalet Historien med hinanden. Dette meener han kan sees af deres adskillige Skin-Modsigelser, hvilke han i den Henseende anseer som en stor Fordeel for os (a) til Over-

(a) Tak være Gud, vi have andre fastere Beviis, hvorpaa at grunde vor Overbeviisning om de Hellige Historieskriveres Sandhed. Vil man troe dem paa deres Historiers Forskiellighed og de Skin-Modsigelser, de derved kunde geraade udi, saa seer man, at Bedragere ikke behøvede andet til at giøre os deres opdigtede Historie troeværdig. Det er sandt, at flere oprigtige Skribentere, som vilde fortælle os een og samme sande

beviisning om deres Troeværdighed. Vel er det ellers, at Hr. M. desuden har viist, at de Hell. Skribentere Mathæus, Lucas og Johannes ey har aftalt deres Historier med hinanden. Hvad Marcus anbelanger, da meener Hr. M., at han paa græsk har udgivet og forkortet den Historie, som Mathæus efter hans Meening først havde forfattet i det hebraiske Sprog. Fremdeles viser han Aarsagen, af hvilken Skin-Modsigelser kan komme, og oplyser det med et Exempel af Math. XVIII. 1.-14. Marc. IX. 33.-50. og endelig til Slutning bemærker, at med virkelige Modsigelser kunde endda deres blot menneskelige Troeværdighed og den christelige Religions Guddom-

me-

sande Historie, og aldrig have seet eller talt med hinanden, maatte fortælle den paa adskillig Maade, og maatte nødvendig geraade i det mindste til Skin-Modsigelser mod hinanden. Men det er og sandt, at flere vittige Lognere maatte og kunde derudi efterfølge dem, for at giøre deres opdigtede og med hinanden aftalte Historie desto mere troeværdig og ikke strax at røbe Bedrageriet. Saadan adskillig Fortælnings-Maade og Skin-Modsigelse kan altsaa være en Virkning baade af Ærlighed og Bedragerie, og kan man altsaa derfra ikke giøre nogen vis Slutning til disse Aarsager. Det gaaer her ligesom med Hyklere der efterfølge Venner i deres udvortes Begegnelser, Velgierningers og Tienesters Bevisning, og derfor har man ofte ondt ved at skille en Hykler fra en Ven. Det kan derfor næppe holde stik hvad Hr. M siger, „at naar „flere med Flid vilde digte en Historie, saa maatte de vide „at hytte sig for Modsigelser.“ Dette er saa langt fra, at de meget mere kunde falde paa, i een eller anden Maade, virkelig at modsige hinanden, meget mere at give sig Skin af Modsigelser. Dette bekræfter Hr. M selv mod sin egen Intention, naar han siger, „at man maatte holde den Proto„coll for opdigtet, udi hvilken 20 afhørte Vidner havde af„lagt fuldkommen eet og det samme Vidnesbyrd.“ Hvad maatte da disse 20 Vidner giøre, naar de havde giort aftale med hinanden og vilde dølge deres Bedragerie? Mon de ikke maatte komme overeens i Hovedsagen, og i smaa Omstændigheder, ja ved Skin-Modsigelser, søge at underskille sig fra hinanden? Kunde da en Dommer derpaa troe deres Vidnesbyrd? Ney, han maatte vide, at de ey havde og kunde ey have aftalt Sagen med hinanden. Dette maa vi og vide, og det vide vi, GUD ske Lov! om de Hellige Skribentere, og da vi dette vide, saa erkiende vi deres Skin-Modsigelser for en Virkning af deres Ærlighed. Deres Sandhed behøver ey og bør ey grundes paa saa svage Beviis, som saa let kan rokkes.

melighed bestaae; lad være de selv ikke kunde ansees som af den Hell. Aand drevne Skribentere. Denne Bemærkning har han anseet for nødvendig at gisres og indskærpes, at ey ethvert tvivlende og bængstet Gemyt skal ved enhver Skin-Modsigelse, som det ey selv er i Stand til at løse, give Religionen selv fortabt. §. 97. Een af de Skin-Modsigelser, som oftest forefindes hos Evangelisterne, angaaer Tidens Omstændighed, i det een og samme Sag af een Evangelist tidligere, af en anden sildere fortælles. Denne kommer deraf, at Mathæus, Marcus og Lucas ey har skrevet i chronologisk Orden. Ingen Historieskriver foreskriver sig selv den strænge Lov. At Lucas har fulgt den, det følger ikke af καθεξῆς Kap. I. 3. efterdi Tids-Ordenen er jo ikke den eeneste, en Skribent kan følge. Den Vildfarelse, at Evangelisterne har skrevet efter Tiders og Dages Orden ligesom Dag-Bøger, har Forfatterne af de fleste saa kaldte Harmonier lagt til Grund, og derfore meent, at den Historie, som af 2 eller 3 Evangelister fortælles i adskillig Orden, virkelig 2 eller 3 Gange med alle Omstændigheder har tildraget sig. §. 98. Af foranførte følger 3 Hoved-Regler, som man ved Evangelisternes Sammenligning maa tage i Agt: 1) Da Evangelisterne ey har skrevet Dag-Bøger, saa maa een og samme Historie, tidligere af een og sildere af en anden beretter, ey holdes for en Modsigelse. 2) Een Evangelist kan have vidst nogle Omstændigheder, som har været en anden ubekiendte, da Gud ikke har giort sine Tienere alvidende (b): 3) Forskiellige Historier kan ligne hinanden, og bør dog ikke holdes for een og samme Historie. I §. 99. gives Efterretning om de fornemmeste Harmonier, hvorved til Slutning erindres, at den, der har Whistons, Bengels og Haubers harmoniske Skrifter, kan nogenledes undvære de andre store Harmonier. I §. 100. handles om den Tid, da Mathæus har skrevet sin Historie. Nogle vil have, at Mathæus skal være den samme Tolder Levi, som var Alphæi Søn, om hvilken Marcus II. 14. og Lucas V. 27. har meldet. Andre har modsagt denne Meening og ville paastaae, at Levi var den samme som Lebbæus men ikke Mathæus. Hr. M. holder Middelveyen og

(b) Det behøvede han heller ikke at giøre, for at aabenbare den eene de samme Omstændigheder som den anden. Her maa altsaa kunne tænkes en anden Aarsag.

meener, at Mathæus og Levi ere tvende Toldere, men som paa een Dag og paa een Gang fra een Toldboed ere kaldede, og saaledes sammenligner han Math. IX. 9. med Marc. II. 14. og Luc. V. 27. Han anfører Aarsagen, hvorfor Mathæus aleene har fortalt sit eget, og Marcus og Lucas Tolderens Levi Kald, samt hvorfor han ey kan ansee Mathæus og Levi for een Person. Det Aar, udi hvilket Mathæus har skrevet, lader sig ikke med Vished bestemme. De gamle Vidner modsige hinanden. Hof-Præsten Hr. Masch har i sin Abhandlung der Grundsprache Mathäi 1755. og Dr. Lardner i sin Afhandling Credibility of the Gospel-history 1756. vildet afgiøre Sagen ved Fornuft-Slutninger. Hr. M. viser, at her gielder intet andet Beviis, end Vidnesbyrd, og selv holder Aaret 60. eller 61. for det rimeligste, og følger derudi Iranæum som det ældste Vidne. Den 101. §. handler om det Sprog, hvorudi Mathæus har skrevet. Hr. M. troer, at han har skrevet paa Hebræisk; man forstaaer ved dette Sprog ey aleene den Dialekt, hvilken vi nu saa kalde, men indbefatter tillige derunder den da til Jerusalem brugelige Chaldæiske, hvilken hos de gamle Skribentere ogsaa kaldes Hebræisk. Den Mecklenborgiske Hofpræst Andr. Gottlieb Masch har i ovenmældte sin Afhandling søgt at igiendrive denne vor Forfatters Meening, som han har tilfælles med flere protestantiske Lærere, med en Horney, Calixt, Hunn, Dannhaver og Meisner, og med den iblant Catholiker berømte Richard Simon, hvis Lærdom og store Fortieneste af det Nye Tsts. Critik vi alle med Taknemmelighed erkiende. Det kan altsaa ey ansees for en kiærterst Satz, at Mathæus har skrevet paa Hebræisk. Spørsmaalet er puur historisk, henhører ikke til Dogmatiken, og kan ikke derudi af theologiske Grunde bevises. Man vil ogsaa af Guds Viisdom bevise, at Gud for dens Skyld maatte lade Mathæus skrive paa græksk, som et mere almindeligt Sprog. Men man finder intet derudi Guds Viisdom uanstændig at skiænke sit eget Folk, for hvilke han først lod Evangelium prædike og hvis Moder-Maal var det hebræiske, et for dem eget Evangelium skrevet i deres Tungemaal, i sær da det, som skeet er, kunde ved en Oversættelse gisres for Eftertiden mere almindelig, og da han desuden har ladet forfatte andre 3 Evangelier i det græksk Sprog. Her spørges kun, hvad der er skeet, og det maa være Guds Viisdom

dom anſtændigt, hvilken vi Menneſker ikke kan foreſkrive Reglen og Planer i Forvey, hvorefter at ſlutte, hvorledes Gud i Verden maa handle. Saa tænker Forfatteren, og med diſſe Tanker har han banet ſig en aaben Vey til i §§. 102.-106. nærmere at underſøge dette Spørsmaal af de gamle Skribenteres Vidnesbyrd. De ældſte Vidner ere Papias, Irenæus, Pontænus, Origines, Euſebius, tillige med flere yngre men mindre gyldige. Deres Vidnesbyrd har Hr. M. imod Hr. Maſch saa vel forſvaret og saa grundig igiendrevet denne ſin Modſiger og andre mod ſin Meening anførte Grunde, at vi ey uden anden tilkommende Kundſkab og Indſigt i Sagen kan nægte ham vort Biefald. Han veed endelig ikke, hvad der ſkulde have bevæget Marcus til at giøre et Uddrag af Mathæus, naar denne havde ſkrevet paa grækiſk. End ydermere robes Overſættelſen af Skrivemaaden, der hos Mathæus nærmer ſig mere til den hebræiſke, end hos nogen anden af de Hell. Skribentere, og er mere hebræiſk, end grækiſk. I §. 107. handles om de Nazareners eller Ebioniters hebræiſke Evangelium. Her ſpørges, om det hebræiſke Evangelium, hvoraf Nazarenerne betiente ſig, er det ſamme, ſom Mathæus har ſkrevet paa hebræiſk? Hr. M. lader her ſin ovenmældte Vederpart vederfares den Ret, at han ey uden Grund har beſtridet meget af det, han i den første Udgave havde ſkrevet om dette Evangelium, og han erkiender ſelv derudi ſine Feyl. Hernæſt meddeeler han først en hiſtoriſk Efterretning om den Nazareniſke og Ebionitiſke Secte, og ſiden om begges foregivne Mathæi Evangelier. Han meener, at det Nazareniſke kan være Mathæi Original, men ſom ſiden er blevet fordervet og forøget med de mange fremmede Tillæg, ved det, at man har tegnet i Randen adſkillige mundtlige Beretninger, ſom man har holdt for ſande, hvilke ſiden derfra ere komne ind i Texten ſelv. Af dette Evangelium have vi hverken Originalen ſelv eller Hieronymi Overſættelſe, og maa altſaa savne den critiſke og exegetiſke Nytte begge kunde ſkaffe os. Endnu mere ubekiendt er det Ebionitiſke, og uviſt, om det har været et andet, eller det ſamme. Hieronymus anfører dem under eet, men Epiphanius adſkiller dem ſom tvende, og det af ham anførte Stykke deraf ſeer ikke Mathæo liigt. §. 108. Man har ellers tvende trykte hebræiſke Evangelia, men diſſe er viſt yngre Overſættelſer, og bør hverken holdes for Mathæi Original, ey heller for

det Nazarenisk Evangelium. Deres Sprog aleene, som er det saa kaldte hebræiske eller rabbiniske, ikke det Syriske Chaldæiske, er nok til at bevise dette. Det første, som Hr. M. selv har seet og selv meget nøye kiender, er af Sebastian Münster udgivet. Udgiveren bekiender selv, at han har opfyldt adskillige Mangeler derudi, hvilket samme gior dette Evangelium unyttig til al den critiske Brug, som dog nogle har vildet giøre deraf. Han har selv holdt det for Mathæi egen Original. Hr. Mich. troer meget mere, at det er kun en Oversættelse, som en omvendt Jøde har forfattet i den rabbiniske Dialekt mellem det 12 og 16 Aarhundrede. Det lader, som den var stilet efter den latinske Vulgata, hvilket alt Wetstein har bemærket. Nogle har endog, dog uden tilstrækkelig Grund, haft Udgiveren selv mistænkt for at have smiddet Oversættelsen. Nu kommer Hr. M. i §. 109. til Evangelisten Marcus, og først fortæller os hans Levnets Omstændigheder. Han holdes for den samme Person der ellers anmældes i det N. Tst. som den der har reyst omkring med Apostelen Peter og Paulus, og som Petrus har erkiendt i samme Meening, som Paulus Timotheum, for sin Søn. 1 Petr. V. 13. Hans fulde Navn var Johannes Marcus. §. 110. Alerede som Menneske betragtet var denne Marcus et troeværdigt Vidne om Christi Liv og Levnet. Men, lad end være han ikke selv var en Apostel, saa kan han dog ligesom andre Evangelister have bekommet den Hell. Aands overnaturlige Gave og altsaa skrevet efter Guds Aands Drift. Vi have derfor ey Aarsag til at ansee hans Evangelium for blot menneskelig, hvilket den gamle Kirke har overantvordet os som en guddommelig Bog. §. 111. Sit Evangelium har han deels taget af Mathæi, deels af Petri mundtlige Beretninger. Det første er nu saa øyensynligt, at alle Lardners Indvendinger derimod giælde slet intet. Man meener, at han har skrevet sit Evangelium for de Romerske Christne, rimeligen endten paa den Tid, da Paulus var ført fangen til Rom, eller et par Aar siden, da baade Petrus og Paulus begge vare til Rom. Eusebius vidner dog, at han skal have prædiket dette sit Evangelium til Alexandria i Egypten. Denne Efterretning kan med den forrige uden Modsigelse bestaae, naar man vil antage tvende Udgaver af hans Evangelium, den første til Rom og den anden til Alexandria. §. 112. Det græske Sprog var til den Tid mere bekiendt i Rom,

end

end det Franſke i Tydſkland, og det er i den Henſeende ey at undre over, at Marcus har ſkrevet paa græſk, og det bekiendte ulæſelige latinſke Haandſkrift til Venedig kan ikke være Marci egenhændige Original. §. 113. Evangeliſten Lucas ſkal efter Forfatterens Meening have været en indfødt Hedning, hvilket han har ſluttet af Col. IV. 11. 14. Der kaldes han Lucas, den Læge. Dr. Heumann har engang meent, at det ikke var Evangeliſten Lucas her blev mældet om, men har igienkaldet denne ſin Meening i ſine Anmærkninger til Ap. G. XIII 1. og Col. IV. 14. Han har ſkrevet blant alle Evangeliſter det reeneſte og ziirligſte græſk, fulgt med Paulus paa hans Reyſe til Rom, og ſiden reyſt til Africa og pædiket Evangelium i Egypten. Hans guddommelige Myndighed ſvækkesikke derved, at han grunder ſin Evangeliſke Hiſtorie paa Andres troværdige Vidnesbyrd. Han kan desuagtet have ſkrevet efter Guds Befaling og Aandens Drift. §. 114. Dr. Heumann har meent, at Lucas er den ſamme Perſon, ſom Lucius Apoſtl. Giern. XIII. 1. Rom. XVI. 21. Hr. M. tilſtaaer, at denne hans Meening har ſtor Skin af Rimelighed, men meener dog, at ſamme ganſke forſvinder, naar man betænker det, endnu ingen for ham har bemærket af Ap. G. XX. 3. 5. 6. at Lucas var ikke hos Paulus i Corinthen, da han ſkrev ſin Epiſtel til de Romere. Deraf ſlutter han, at den Lucius, fra hvilken han hilſer de Romerſke Chriſtne, kan ikke være Lucas, der blev tilbage i Macedonien og ſiden med ſit Sælſkab igien ſtødte til Pauli Sælſkab i Troas, da han kom fra Grækenland (c). §. 115. Lucas har tilſkrevet en Mand, ved Navn Theophilus, begge ſine Bøger. Denne har Dr. Heumann meent var en fornemme Hedning og en Landshøv-

(c) Men var det ikke mueligt, at han kunde hilſe de Romerſke Chriſtne fra Lucas lad være han ikke var tilſtæde? Hilſer han ikke undertiden fra hele Meenigheder, ſom dog ikke kunne være ved Haanden. Lucas hørte dog til hans Sælſkab, og ſkulde ſnart igien møde ham i Troas. Kort ſagt: Man hilſer ofte fra en god Ven, ſom ey er tilſtæde hos os, men os dog nærmere, end den, man ſkriver til, eller ſom man i det Mindſte for kort ſiden har talt med, og det ofte uden at han har beſtillet ſig nogen ſaadan Hilſen af os til den, man hilſer fra ham. Nok man veed, han er en Ven og Bekiendter af den, ſom fra ham af os bliver hilſet. Altſaa kande endda Lucas være Lucius, naar ey andet var i Veyen.

ding, Theodorus Hase, at han var en assat jødisk ypperste Præst, og Jacob Hase, at han har været en fornem og den første Christen af jødisk Herkomst til Alexandria i Egypten. Hr. M. holder ingen af disse Meeninger for beviislige, og, alt undersøgt, veed han selv ikke, hvem denne Theophilus har været. §. 116. Den Tid og det Sted, Lucas har skrevet sit Evangelium, er meget uvis. Om han har skrevet det længe eller kort for Apostlernes Gierninger, det veed Hr. M. ikke at bestemme. At han har skrevet efter Mathæus og Marcus, den Meening tør han ikke her antage med den Vished, hvormed han i den første Udgave har foredraget den, grundet blot paa den Orden, udi hvilken vi læse Evangelisterne. Adskillige Lærde har holdt ham for den første af Evangelisterne, iblant hvilke her alene nævnes Jacob Macknight, der i sin Harmony of the four Gospels Lond. 1763. stadsæster denne Meening. Han meener Lucas skal forstaaes ved den Broder om hvilken 2 Cor. VIII. 18. er at læse, og hans allerede da forfærdigede Evangeliske Historie skulde betegnes ved den Lov i Evangelio, af hvilken han hos alle Menigheder var bekiendt. Saa meget meener Hr. Mich. kan af Luc. I. 1. med Vished sluttes, at Lucas maa ikke have vidst noget af Mathæi og Marci Evangelium, da han skrev sit. De mange, om hvilke Lucas taler, der havde skrevet for ham, kan ikke være Mathæus og Marcus alene. De maa være de saa kaldte apocryphiske Skribentere, om hvilke tilhobe han taler, ligesom de alle behøvede nogen Forbedring. Selv har han efterforsket alt af øyensynlige Vidner. Havde nu Mathæi og Marci Evangelia været ham bekiendte, sælsomt, om han da ikke med eet Ord skulde have givet at forstaae, at han ogsaa havde betient sig af noget saadant Vidnes Skrift? Men havde de været skrevne, hvor kunde de da være ubekiendte for ham, der i lang Tid var med Paulo baade i Jerusalem og i Rom, begge de Stæder, hvor Mathæus og Marcus først har udgivet deres Evangelia? Deraf sluttes med stor Skin af Rimelighed, at Lucas maa endten have skrevet for sin Reyse til Jerusalem og Rom, eller Mathæus maa have skrevet, efterat Lucas havde forladt Palæstina og med Paulo var reyst til Rom, og Marcus maa have skrevet sildere end Lucas. Dog, nogen fuldkommen Vished har Hr. M. herudi ikke fundet. §. 117.-119. Nogle meene, Lucas har skrevet, førend Paulus lod sit andet Brev afgaae til de Corinthier:

thier: andre, at han har ſkrevet derefter: I Foreening med diſſe Meeninger, ſom Hr. M. har afveyet mod hinanden handler han tillige om de Steder, hvor Lucas kan have ſkrevet eller ikke ſkrevet, men beder tilſidſt om Forladelſe, at han maa efterlade Læſeren i Uvished. §. 120. Paa hvad Tid og Sted han har ſkrevet eller ikke, ſaa er det viſt af Kap. I. 1. at han har ſkrevet for at rette og forbedre de ſaa kaldte apocryphiſke Evangelia, hvilket man tildeels kan ſee af *Fabricii* Codice Apocrypho N. Teſt. §. 121. Hvad Johannes Levnets Omſtændigheder angaaer, da var han een af de 12 Apoſtler, Zebedæi og Salomes Søn, Jacobi den Ældres Broder, altſaa ikke en JEſu Chriſti Forvandter, ſom nogle af de Gamle har troet, da Jacobus den Yngre Gal. I. 19. kaldes Herrens Broder til Underſkiæl fra den Ældre. At han har været een af Johannes den Døberes og een af de tvende Diſcipler, han i ſit Fængſel har ſkikket til JEſum, det holder Hr. M. for rimeligt. Han har ſtaaet i ſtor Gunſt og Fortroelighed hos JEſu og været tilſtede ſom et øyenſynligt Vidne tillige med Peder og Jacob ved Jairi Datters Opvækkelſe, Chriſti Forklaring paa Bierget og hans Sicle-Lidelſe i Urtegaarden. Han var den eeneſte af Apoſtlerne der befandt ſig ved Chriſti Kors og har taget JEſu Moder til ſig efter hendes Søns Død, hvorved han havde haft en beſynderlig Leylighed frem for andre til at ſkrive en fuldſtændig Hiſtorie om JEſu, naar han ikke havde haft en beſynderlig dogmatiſk og polemiſk Henſigt med den Evangeliſke Hiſtorie, han har ſkrevet i en mere fattelig og tydelig Stiil, end de andre Evangeliſter. §. 122. Der ere adſkillige Meeninger om det Øyemærke udi hvilket han har ſkrevet ſit Evangelium. §. 123. 124. Men hans Øyemærke har øyenſynlig været at ſkrive mod Cerinthus, Hoved-Manden for den Gnoſtiſke Secte, og hans gnoſtiſke Lærdomme om Gud, ſom de adſkilte fra Demiurgos Verdens Skaber, om den Eenbaarne, Ordet, Livet og Lyſet og alle deres opdigtede Æoner, om JEſus og Chriſtus, ſom to adſkilte Perſoner. §. 125. Dog er hans Evangelium ogſaa for en ſtor Deel hiſtoriſk, da han har optegnet os mange Begivenheder, ſom de forrige Evangeliſter har forbigaaet. Det ſidſte Kapitel er en Art af et Anhang, der ſynes tilføyet for at give Læſeren Efterretning om Evangeliſtens egen Perſon. §. 126. Det er af de Gamles eenſtemmige Vidnesbyrd viſt, at han har ſkrevet til Epheſus

i Asien, rimeligen for Jerusalems Forstyrring (see Kap. V. 1.) og efter Peders Død, fordi han nævnes, hvor ellers hans Navn maatte forsigtig have været fortiet Kap. XVIII. 10. Men Aaret er uvist. Hans Evangelium har de saa kaldte Alogi vildet forkaste, fordi de ey kunde lide det Ord ὁ λόγος, og meente, at det ey kunde anstaae nogen, uden en Cerinthus, at bruge dette Ord i en personlig Bemærkelse, da dog Johannes maatte bruge det i den Meening, naar han vilde igiendrive Cerinthum. Nu komme vi §. 127. til Apostl. Gierninger, som Lucas og har beskrevet, uvist paa hvad Sted, men desto vissere paa hvad Tid, ikke før Aar Christi 63, og troeligen ikke heller sildere, da han ellers videre maatte have fortsat sin Historie. §. 128. Da han har forbigaaet saa mange mærkværdige Ting, saa kan det ikke have været hans Øyemærke, at skrive en Kirke-Historie, end ikke om Paulus, men han maa have haft et mere besynderlig Øyemaal: 1) At stadfæste den christelige Religions Sandhed ved troeværdig Efterretning om Aandens Udgydelse over Apostlerne efter Christi Løfte: 2) At meddeele de Efterretninger, som bevise Hedningenes Adkomst til Deelagtighed i Christi Kirke. §. 129. Hans Skrivemaade er omstændelig og tydelig, mere græsk end i de fleste andre det N. Tts. Bøger, og tillige saa beskaffet, at de talende Personers, Peders, Pauli, Stephani, Charakteer vel og lykkelig er troffet og taget i Agt, skiønt han kun har leveret os deres Taler i et kort Udtog, og ikke Ord til andet optaget dem af de Talendes Munde. (Beslutningen følger.)

Göttingen.

Forige Aar er udkommen en Afhandling de elegantiorum artium ac studiorum usu & fructu ad disciplinam academiarum publicam. Af mere end een Aarsag ere Lovene paa Akademier lemfældigere, end de pleye at være for den øvrige Stat. Ved deres Forfatning hensaae man til de akademiske Borgeres Ærekiærhed, deres bedre Opdragelse og Politesse. Finere Sæder ere altsaa en meget vigtig Post for et Akademie. Ikke desto mindre ere de vanskelige at erholde, saa længe der af fordærvede Skoler, af en forsømt Privat Opdragelse, eller og fra andre Akademier, immer igien fra Tid til anden, indfinde sig raa og udannede Mennesker. Blandt Mid-

Midlerne til at erholde Velanstændighed og gode Sæder blandt akademiske Borgere, anprises frem for andre, flittigen at drive de smukke Kunster og smukke Videnskaber. Disse indgive Gemyttet i Almindelighed en Følelse og en Smag paa alt hvad som er smukt, ædelt, stort og berømmeligt: Skiønhed er jo deres Hoved-Gienstand: de sætte alle finere Fornemmelses-Kræfter i Bevægelse, hvilke uden samme i vor hele Livs-Tid blive uvirksomme, eller i det ringeste undertrykkes af de blot dyrlige Drifter og Begiærligheder: de rense vore Tilbøyeligheder og Affecter, og indbringe i Hiertet en Blødhed, som aldrig kan have onde Følger hos Borgere, som ere bestemte til Roelighed og fredelige Forretninger, derimod udeholder al Vildhed og Brutalitæt. Paa Villien virke de smukke Kunster og Videnskaber fornemmelig, da de saa kaldte nederste Siæle-Kræfter aldeles henhøre til deres Domstoel. Hvo som vil virke paa Villien, maa bruge disse Kræfter som Redskaber dertil, thi subtile Slutninger, Inddeelinger, Afsondringer, alt dette tiener fortræffelig til at opklare Forstanden, men alle disse Ting treffe aldrig Hiertet. De maa derfore først giøres sandselige, og omarbeydes for Indbildningen og Fornemmelsen. Just deraf kommer det, at Folk deres hele Livs-Tid kan omgaaes med de helligste Bøger, med Religionen og Moralen, uden at deres Hierte, ved alle deres Siæls Operationer, engang skulde røres. Dersom smukke Kunster og Videnskaber altsaa fornemmelig, om ikke gene, virke paa Villien, saa virke de endnu mere, saafremt de læres af de bedste Skribentere hos alle Nationer og i alle Tider, hvilke ere opfyldte med de ædelste Gierninger, uegennyttig Opførsel, almindelig Menneske- og Fædrenelands-Kiærlighed, med de smukkeste Grundsætninger, Sentenzer, Tanker og Maximer. Meere Omgang med saadanne Skribentere vilde altsaa fylde de Unges Gemytter med en finere og ædlere Tankemaade, med smukke Sentiments og med Kiærlighed til Ære. Deres Sinds-Kræfter, hvoriblant Indbildnings-Kraften og ligedanne Kræfter i sær ere virksomme, og deres Siæl, som er mere aaben til at fornemme, gior dem mere skikkede til slige Indsigter og Studeringer, end Personer af en sildigere Alder. Endelig, da Ungdommen er Fornøyelsens Alder, saa kan ingen Fornøyelser udtænkes mere bequemme for denne Deel af Livet og for den akademiske Stilhed, end just de smukke Kunster og Videnskaber, naar de alvorligere

For-

Forretninger med at anhøre Videnskaberne undertiden afverle med Læsningen af en velskreven Bog, saasom en Digter, moralsk Skribent, eller en smuk Historieskriver.

Halle.

Hos Curt er trykket: Carl Renatus Hausens, öffentlichen Lehrers der Geschichte auf der Universität Halle, Mitglieds der historischen Akademie zu Göttingen, der Churfürstl. Akademie zu Maynz, und der Teutschen Gesellschaft zu Altdorf, Versuch einer pragmatischen Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts. 1766. 180 S. i stor 8vo, foruden Fortalen og Registeret. Denne Bog har 7 Afdeelinger, hvoraf den første indeholder en almindelig Indledning til Historien af nærværende Aarhundrede. For at bane sig Veyen til samme Historie, gaaer F. tilbage til Nimweger Freden, og afmaler Tilstanden i Europa strax efter disse Tider. Den anden Afdeeling indeholder en critisk Fortegnelse paa de fornemste Historieskrivere, Journaler og Stats-Skrifter fra 1700. til 1765. F. er nøye og tilforladelig i sine Domme. Han tænker selv, antager intet paa andres, endog de største Mænds, Myndighed, men efter eget Øyesyn og tilstrækkelig Prøvelse. Den tredie Afdeeling handler om den Spanske Successions-Krig fra 1700. til den Wienske Fred 1725., i 2 Deele, hvortil Grunden tages af den Utrechtske og Badenske Freds Slutning 1713. og 1714. Den fierde Afdeeling fortæller Mærkværdighederne om den Nordiske Krig, og bestaaer ligeledes af 2 Deele, hvoraf den første leverer Historien fra 1700. indtil Slaget ved Pultava 1709., den anden fra bemeldte Slag til Freds-Slutningerne i Stockholm 1719., og i Nyestad 1721. Den femte Afdeeling handler om Krigen formedelst det Pohlske Konge-Valg, fra 1733. til Freds-Præliminarierne udi Wien Aar 1735. I den første Deel af den 6te Afdeeling beskrives den Østerrigske Successions-Krig, som opkom efter Keyser Carl den 6tes Død 1740. formedelst den Pragmatiske Sanction, til Freds-Slutningen i Dresden 1745., dernæst gaaer den anden Deel fra 1746. til den Achenske Fred 1748. Endelig sluttes denne Historiske Haandbog med Historien om den Tydske Krig imellem den nu regierende Konge i Preus-

i Preussen Friderich II. og Keyserinde-Dronning Maria Theresia, med deres Bundsforvandte. Dette indbefattes i den sidste Afdeeling, hvoraf den første Deel gaaer fra 1756. til Slaget ved Torgau 1760., den anden fra 1761. til Freds-Slutningerne i Paris og Hubertsborg 1763. Dette opregnede Indhold synes aleene at love os en Krigs-Historie, men F. har derfor ikke glemt andre Begivenheder, af hvilke han har vælget de mærkværdigste. Man savner i dette Værk ingen af de Egenskaber, som en god Historie bør besidde. Det er fuldstændigt, for saavidt en Haandbog tillader det. F. synes aleene at have været for vidtløftig i at tegne Characterne hos de store Herrer, som i nærværende Aarhundrede ere bortdøde. Men denne skinbare Feyl vil dog uden Tvil ikke mishage Læserne, da Fortællingen derved afbrydes paa en behagelig Maade. Sandhed og Oprigtighed spores og hos Forfatteren; hvilket er desto mere roesværdigt, da Upartiskhed er en sielden Dyd hos Historier. En Forfatter maa sætte alle Sinds-Bevægelser, saa meget mueligt er, til Side, ikke af Kiærlighed til sin Religion, sit Fæderneland o. d. l. fortie, fordreye eller paa en anden Kant forestille forhadte og ufordeelagtige Omstændigheder. Men da disse Feyl med en fast uindskrænket Magt har beherskket Historieskriverne, saa er dette Aarsagen, hvorfor man har kaldet Historien et Archiv af Løgne? Mønstrer man store Herrers Levnets-Beskrivelser, hvor saa finder man da ikke, i hvilke den rene Sandhed har fort Pennen. Man sætter saa stærk en Sminke paa Tingene, at det ikke er mueligt igiennem samme at see deres sande Beskaffenhed. F. har iblant andet beflittet sig paa en god Skrivemaade: en Egenskab, som vel er tilfældig men meget roesværdig. Der gives de Historier, som man ikke kan [illegible] det grundige, det upartiske og pragmatiske, men Skrivemaaden er ikke som den, hvorved en Livius, en Xenophon og en Thucydides har giort sig udødelige.

London.

Forrige Aar er udkommen det siette Binds Anden Deel af Biographia Britannica: or the Lives of the most eminent Persons who have flourished in Great Britain and Ireland. Allerede i Aaret 1763. har den første Deel af dette

sidste

ſidſte Bind ſeet Lyſet. Det begynder fra S. 3601. og ſluttes med S. 4387. hvorefter følger et Anhang paa 260 S. og et Regiſter, ſom indtager 16 Ark. Dette ypperlige Værk vil for en ſtor Deel udelukke de tilforn velgrundede Klagemaal over den Vanſkelighed, at blive underrettede om lærde Engelændere, og giver den lærde Hiſtorie en anſeelig Tilvert. Af de foregaaende Bind er bekiendt, at dette Skrift, i Henſeende til Indretningen, ligner den berømte Bayles Ord-Bog. Man finder ikke Perſoner af een Stand alene, men Statsmænd, Feldtherrer, Skribentere og Kunſtnere imellem hinanden, for at giøre Værket deſto brugbarere. Desuagtet ſavner man dog en Deel, der med ligeſaa ſtor Ret kunde fordre Plads herudi, ſom mange af dem, her forefindes. Men det har maaſkee været Forfatternes Øyemærke at indſkrænke ſig til dem, hvis Levnets-Beſkrivelſer de har haft Forraad nok til. Hellere har de Intet villet levere end noget Ufuldſtændig. Vi ville opregne de Lærde, hvis Levnet med beſynderlig Flid er udarbeydet, og for ſtørſte Deelen oplyſt med mange Anecdoter. I Deelene ſelv forekomme følgende: Selden, B. Sharp, Shaekespear, Wilh. Sherlok, Sloane, Smalridge, tvende af det Navn Thom. Smith, Spelmann, Spencer, Stanley, Steele, Stillingfleet, Strype, Swift, Sydenham, Jer. Taylor, Teniſon, Tillotſon, B. Tindal, Usher, Wake, Waller, Wallis, Walton, Ware, Waterland, Whiſton, Whitby, Wiclif, Wilkins, Word, Woodward, Matth. og Chriſtoph Wren: blandt Fritænkere Tindal, Toland, Woolſton: af Stats-Betientere Admiral Shovel, Lord Somers, Edm. Spenſer, B. Sprat, Phil. Sydney, Gr. Talbot af Schreftsbury, Wilh. Temple, Henr. Vane, Vere, Villiers Hertug af Buckingham, Walſingham, den ulykkelige Grøve af Strafford, Cardin. Wolſey og H. Wotton. Ovenmeldte Mangel paa adſkillige berømte Mænds Hiſtorier oprettes tildeels ved de Efterretninger, ſom ere indſtrøede i de hoſføyede Anmærkninger, i hvilke tillige indeholdes andre Merkværdigheder. Saaledes finder man Oplysninger om den Londonſke Polyglotte, om Armenianernes Oprindelſe, om P. Courayers og Dupins Brev-Verling med Erke-Biſpen Wake, om Tournefort, Canc. Robinſon, W. Stanley o. fl. I Supplementet indhentes nogle betydelige Artikler,

ler, fornemmelig om Lærde, og det saavel fremmede, der har opholdt sig i Engeland, som indfødde. Blandt de sidste ere Arbutnot, ved hvilken der meldes noget om den rette Forfatter til Robinson Crusoe, B Berkeley, Buchanan, B. Buttler, Feddes, Gibson, Hervey, Hickes, Hutcheson, Hutchinson, Th. James, Ockley, Prynne, Ridley, den blinde Saunderson, Thomson, B. Trapp, Pol. Virgilius o. fl. Blandt Fremmede findes nogle, hvis korte Opholds-Tid i Engeland synes at kunde have udelukt dem af dette Værk, da der gives langt flere, som ligesaa vel havde fortient at indlemmes. Man seer f. Ex. Friherren af Spanheim, der aleene stod kort Tid som Gesandt til London, ligemaade Grev Zinzendorf, hvis Artikel har en Deel Urigtigheder, og tillige er ufuldstændig. I Anhanget er den berømte Mathematicus Harrison den eeneste blant de levende Lærde, hvis Levnet er indrykket. Tilsidst finder man en meget fuldstændig og rørende Efterretning om Eduard Young, med hvis Levnet hele Værket besluttes.

Paris.

Hos Lacombe er udkommen: Dictionaire de Chymie contenant la Theorie & la pratique de cette science, son application a la Physique, a l'Histoire naturelle, a la Medicine & a l'Oeconomie animale avec l'Explication detaillé de la vertu & de la maniere d'agir de manufactures & metiers dependans de la Chymie. 2 Vol. in 8vo. 1766. Real-Lexica har deres store Nytte. Det er en Misbrug af saadanne Bøger, naar man blot vil forlade sig paa dem, og ingen Videnskab lære i sin tilbørlige Sammenhæng, søgende al Lærdom i samme, hvilket man i sær bebylder Franzoserne for. Men Misbrugen ophæver ikke den rette Brug. Real-Lexica over Videnskaber ere iblandt andet brugbare for dem, som ikke gisre disse Videnskaber til deres Hovedsag, men dog ikke ville være aldeles fremmede derudi. Utallige Kunst-Ord, som ofte forekomme, kan man i slige Bøger slaae efter og om samme faae tilstrækkelige og klare Begreb. De, som egentlig studere saadanne Videnskaber, kan af samme udvide og berige deres Indsigter. Men skal disse Øyemærker opnaaes, maa slige Bøger ogsaa eye de Beskaffenheder, som dertil udkræ-

kræves. En tør Forklaring over Kunst-Ordenes Bemærkelse er ikke nok. Man venter i samme de til en Videnskab henhørende Ting-Forklaringer, Læresætninger, Opgaver, de nyeste Opfindelser o. s. v. Alt dette maa foredrages med en behagelig Korthed og i en tydelig Skrivemaade, Ordenen maa være alphabetisk, for desto lættere at finde den søgte Materie. Disse Egenskaber har forskaffet anmeldte Bog saa stor Bifald i Frankerige. Dens Værdie vil endnu mere ophøyes, naar man henseer til Chymiens Indflydelse i andre Videnskaber og Handteringer. Hvad Lys giver ikke denne Videnskab Naturkynderen, der undersøger Legemernes Sammensættelse og de naturlige Virkninger, som deraf opkomme. F. leverer vigtige Oplysninger om mange naturlige Ting, og glemmer derhos ikke adskillige til Naturhistorien henhørende Mærkværdigheder. Lægekunsten paastaaer ogsaa sin Fordring paa bemeldte Videnskab, da de chymiske Lægemidler virke allerstærkest. Her forekomme mange Betænkninger om Lægemidlernes Beskaffenheder, Brug og Virkninger. Ja end mere, Chymiens Nytte viser sig ey alene i Videnskaber, men strækker sig endog til Kunster og Manufakturer. Alle disse Anvendelser af Chymien giennemgaaer F. i anmeldte Ordbog. Han anfører i besynderlige Artikler den mangfoldige Nytte og de uventede Fordeele, denne Videnskab skaffer i Fabriker og Manufakturer. Man seer deraf, hvor meget samme bidrager til den menneskelige Lyksalighed. Denne øyensynlige Nytte vil derfore bevæge mange, som tilforn af Vankundighed har foragtet denne Videnskab, til at agte den høyere, naar de seer, hvor umistelig den er i deres Handtering.

Anmældelse.

Kiel. Hr. D. Phil. Frider. Hane, **Großfürstlich Consistorialrath, der Gottesgelahrheit und der Geschichte Professor** har ladet trykke: Sermones de tempore. 8 Ark i 4to. Det er sex akademiske Taler, holdne ved adskillige Leyligheder. I den første forestilles paa en lærd, anstændig, beskeeden og forsigtig Maade de vigtige og uventede Stats-Forandringer i det Tydske og Russiske Rige. Indholdet af alle disse Taler giver Efterretning om nogle vidrige og tillige glædelige Tildragelser, som Akademiet sammesteds i de sidste Aaringer har erfaret.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de Junii 1767.

(Beſlutning paa den Anden Deel af Hr. Michaëlis Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes.

Med den 130 Sph begynder Hr. Mich. at handle om det Nye Teſts. Breve. Man finder Pauli Breve derudi ey anførte efter den Tids Orden, udi hvilken de ere ſkrevne, men efter de Meenigheders eller Perſoners formeente Rang-Orden, til hvilke de ere ſkrevne. Hr. M. har derimod i denne deres Afhandling fulgt Tidens Orden, udi hvilken de formeenes at være forfattede. Herved mærkes i Forveyen, at Paulus ey ſelv med egen Haand har ſkrevet ſine Breve, men en anden efter hans mundtlige Tilſigelſe ført dem i Pennen: dernæſt, at han har ſkrever flere, end dem Kirken har overleveret os. Man har ligeſaa liden Aarſag til at beſvære ſig over deres Mangel, ſom derover, at Evangeliſterne ikke har optegnet os alle Chriſti Taler. §. 131. Hr. Dr. Ferd. Stoſch har i ſine 2de Afhandlinger, de Epiſtolis Apoſtolorum idiographis 1751., og, de Epiſtolis Apoſtolorum non deperditis 1753. og Hr. Dr. Lardner i det ſidſte Kap. af Supplements to the Credibility of the Goſpel-Hiſtory, begge modſagt de foranførte Meeninger. Hr. M. har efter grundig Prøve forkaſtet deres anførte Grunde. §. 132. Brevet til de Galater er iblant Pauli Breve det første i Henſeende til Tiden, og Hr. M. holder for, at det er ſkrevet i Aaret 51., under

Pauli første Reyse fra Galatien til Beræa i Macedonien. Han afviger i denne sin Meening fra alle de Nyere, og har iblant de Gamle aleene Kiætteren Marcion paa sin Side, men søger af mange historiske Omstændigheder at bevise dens store Rimelighed. I §. 133. handles om de Galatiske Christne og deres Forførere. Derpaa følger §. 134. Pauli første Brev til de Thessalonicher, hvilket Hr. M. meener at være skrevet, ikke til Athen, som Underskriften vidner, men til Corinth, i det 52 Aar. I §. 135. beskrives den Thessaloniske Kirkes Omstændigheder, som kan tiene til at forstaae begge de Breve Paulus til samme har skrevet, af hvilke det sidste er skrevet kort derefter. Nu kommer Brevet til de Corinthier. §. 136. handler om Staden Corinth. Kort for sin Afreyse fra Ephesus, i Aaret 57, skrev Paulus sit første Brev til de Corinthier. Begge Breve ere skrevne ey aleene til de Corinthiske Christne, men endog til alle de christelige Meenigheder i Achaja. Nogle ville endnu i Anledning af 1 Cor. I. 2. giøre disse Breve mere almindelige. Men Hr. M. erindrer sær vel, at saasom Paulus derudi ofte meget skarp har angrebet de Corinthiske Christne, saa maatte han have beskiæmmet dem ved at lade disse Breve komme for andre Meenigheders Øyne. Han meener derfor bequemmeligen at kunne forklare det anførte Sted, om tvende Slags Corinthiske Christne, nemlig Rettroende og Separatister. I §. 137. beskrives vidtløftig den Corinthiske Meenigheds Tilstand, hvilken han i sær anseer for meget mærkværdig, ligesom dens Kundskab ogsaa efter hans Meening giør meget til Brevenes rette Forstand (d). §. 138. Paulus havde først skrevet et Brev til de Corinthier, hvorudi han havde advaret dem, at de maatte slet ikke befatte sig med Hoerer. 1. Cor. V. 9. Dette Brev er forkommen. Udi samme Brev har der været noget, som de Corinthier ikke ret har forstaaet, hvorover de har udbeder sig hans Forklaring i et

(d) Mon det ikke var med Sandhed og rettere sagt, at Brevenes rigtige Forstand giør meget til at kiende Meenighedens Tilstand? I det mindste kunde Hr. M. ikke have meddeelt os saa rigtig en Efterretning om dens Tilstand, hvis han ikke rigtig havde forstaaet Brevene. Men dette bliver dog sandt, at det er godt at have læst i Forveyen saadan Efterretning, som er tagen af Brevene selv, forend man giver sig til at læse dem. Man har da derudi alt fattet deres halve Forstand.

et eget Brev, som de har tilskrevet ham, hvorudi de synes blandt andet at have forelagt ham til Besvarelse disse 2 Spørsmaale: 1) Om det i Almindelighed var godt og tilladeligt at gifte sig? 2) Om man burde skille sig fra en vantroe Ægtefælle? (See 1. Cor. VII. 1.) Denne har været den nærmeste og egentlige Aarsag til det andet Brev, som Apostelen har tilskrevet de Corinthier, og som vi kalde det første af dem, vi have. Hr. M. undersøger herved, hvad det kan have været for Indvendinger man har giort imod Ægtestanden, og har ey kundet finde andre end de Besværligheder Standen i Almindelighed medfører. Derfor skal Apostelen meer, end een Gang, have tilstaaet dem, at det i og for sig selv betragtet var nyttigt, ey at gifte sig, da allehaande Nød og Kummer med Ægtestanden forestaaer (e), og raadet, hvad

(e) Saaledes har han forstaaet Cap. VII. 26. τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην og v. 29. ὁ καιρὸς συνεσταλμένος. Men hverken kunne vi troe, at Tidens Besværlighed i Almindelighed betragtet, som altid er og bliver den samme, kan være en gyldig Aarsag til at afraade fra Ægteskab, ey heller kan vi af v. 29.-32. rettere see, end jo Apostelen taler om en vis besynderlig og nær forestaaende Tids Trængsel, da de Ugifte skulde være langt bedre faren end de Gifte. Hvorledes vilde man ellers forstaae det han siger v. 32.-34. om den Ugiftes Omsorg for de Ting, som høre HErren til? Kan man ikke frygte Gud i enhver Stand? og forlanger Gud andre Pligter af os, end dem, man i enhver Stand kan efterkomme? Ja, var man ikke bestemt til andet i Verden, end at sidde med Bøn- og Psalme-Bog i Haanden, da blev der mange flere vigtige Pligter man maatte forsømme, end Ægteskab. Men nu taler Apostelen om en vis Tids Trængsel, da den Ugifte var saa meget bedre faren, som han havde kun sin Sixls aandelige Velfærdt at sørge for, og hvorledes han kunde behage HErren, end den Gifte, der tillige havde en Kone at sørge for og maatte søge at behage hende, og derfor i Forfølgelses Tid lxt kunde fristes til at falde fra Christendommen for at redde sig og sin Familie med samt Kone og Børn. Sidst vilde rimelig en gift Mand og Kone i saa trang en Tid sørge for at behage HErren og blive ved ham. Man kiender den ægteskabelige Kiærligheds fristende Tillokkelser. Her gielder det om Liv og Gods, Huus og Hiem og timelig Velfærdt. Kiære Mand, slip Christum, frels din allerkiæreste Kone! Kone! hvad gior du? hvorhen? vil du forlade

din

man, som Hr. M. siger, billig maa raade enhver, at hvo der ikke følede en vis Nødvendighed til Giftermaal, den gjorde bedre, at lade det være. I §. 139. anføres Indholdet af dette forbemældte første Brev til de Corinthier, og i §. 140. viises, hvad Virkning det havde giort hos dem. Derpaa følger §. 141. det andet Brev til de Corinthier, som er tilskrevet dem fra Macedonien i Aaret 58., hvis Indhold §. 142. Strkkeviis anføres. Derefter følger det første Brev til Timotheum §. 143. hvilket Hr. M. meener at være skrevet noget nær ved samme Tid eller noget tilforn, og derudi ey uden Grund modsiger andre, som sætte den i Aaret Christi 65., efterat Paulus var kommen løs af sit første Romerske Fængsel. Stedet tør Forfatteren ikke bestemme, men erindrer, at Brevet ligesaa vel er tilskrevet de Epheser selv, som Timotheo. I §. 144. gives i Forveyen Esterretning om den Essenske Sect, for dermed at forberede Læseren til Kundskab om den Ephesiske Meenighed Tilstand. I §. 145. anføres dens Hoved-Lærdomme og Øvelser, som den havde antaget af den Østerlandske Philosophie, og Hr. M. meener det er øyensynligt, at Paulus har stilet sit første Brev til Timotheum, dette til de Epheser og til de Colosser, alle tre mod denne Sects Læresatzer. I §. 146. viises os en nærmere Anledning til de Esseniske Vildfarelsers Udbredelse til Ephesus, ved det, at de første Ephesiske Christne, og iblant dem Apollo, har været hengivne til denne Sect. Nu komme vi først i Tiden til Brevet til de Romerske Christne. §. 147. Det er skrevet, da Paulus anden Gang var kommen til Corinthen og stod i Begreb med at reyse til Jerusalem, med den i Macedonien og til Corinth indsamlede Almisse til de fattige Christne i Jerusalem, mod Enden af det 58 Aar. Brevets nærmeste Anledning var Phoebes Reyse til Rom, og dets Hensigt at bestyrke de Romerske Christne i deres Troe (f). Hr. M. beleer de Lærdes unyttige og pedantiske Undersøgning om Tertii Person og Navn. Tertius, siger han, er Tertius, og hvad man veed om ham, er dette, at Paulus

din Mand? ney før jeg vil miste dig, vil jeg forlade Alting med! farvel Troe! farvel Christendom! farvel GUd og alt hvad guddommeligt er! See da var det bedre, man var ugift.

(f) I at bestemme Hensigten af saa stor og vigtig en Epistel, har Hr. M. været alt for kort og ubestemt.

Ius har til dette Brev brugt ham som sin Haandskriver (g). §. 148. handler om den Romerske Meenigheds Plantelse og dens første Lærere. Det er efter Forfatterens Meening og i sig selv meget rimeligt, at den Historie Apostl. Giern. II. om Aandens Udgydelse, hvorved ogsaa Romerne vare tilstede, har givet Anledning til Christendommens første Oprindelse i Rom. §. 149. Hr. M. anseer Brevet til de Romere mere for et Lære-Brev, end noget andet af Apostelens Breve, da han mindre derudi har haft den Romerske Meenigheds besynderlige Tilstand for Øyne, fordi Meenigheden var ham fremmed, og bestod ikke af hans egne aandelige Børn (h). I denne og følgende 150.-151. §§ har Hr. M. ellers leveret et saa nøyagtig og fuldstændig Begreb, om Jødernes vildfarende Meeninger, om Retfærdiggiørelsen og Naade-Valget, og deres Sindelag mod den Romerske Keiser, som tydelig viser, at han i disse Materier paa det rigtigste har forestillet sig Apostelens Meening, og tillige giver et stort Lys i disse Hoved-Stykker af Brevet (i).

(g) Hvad er ellers rimeligere, end at han har været en Romer, som med Aqvilas kan være kommen fra Rom til Corinthen. Nok er det, Navnet synes romersk, og han hilser Romerne i Brevet fra sig selv, som en Person, der var dem vel bekiendt. Denne Meening er i det mindste ikke pedantisk. Det var i det høyeste en Art af en ukyldig Nysgiærrighed, om man endnu forlangte noget nøyere at kiende hans Person.

(h) Vel sandt, men derfor var den ham ikke saa ubekiendt, at han jo i Brevet kan, ligesom det og synes overalt, have haft mange dens besynderlige Omstændigheder for Øyne. I Corinthen opholdt han sig hos Aqvilas 1 Aar og 6 Maaneder, og har ventelig af ham faaet nøye Underretning om Meenigheds Tilstand. Selv havde han mange Bekiendtere i Rom, fra hvilke han kan have haft Efterretning. Hans Lære om Retfærdiggiørelsens Fornødenhed, som forekommer allerførst, er ikke egentlig dogmatisk, men øyensynlig polemisk og stilet mod de Indvendinger, hvormed Christendommen er bleven anfægtet af vantroiske Jøder og Hedninger. Kort at sige, der er af den hele Epistel næppe noget Hoved-Stykke, hvorudi der jo haves Hensigt, endten til ind- og udvortes Stridigheder, som har forurolliget Meenigheden, eller vrange Meeninger, som nogle dens Lemmer har været indtagne af, eller et vrang Forhold.

(i) Men disse ere dog ikke alle de Hoved-Stykker, hvis besynderlige Anledning Hr. M. her kunde have vist. Hvad for et vigtig Hoved-Stykke udgiør ikke det VI. VII. VIII. og det XIV. Kapitel?

Derpaa følger i §. 152. Brevets fuldstændige Indhold. I §. 153. bevises med stor Rimelighed, at Brevene til de Epheser, Colosser og Philemon ere skrevne i Pauli første Romerske Fængsel, og afsendte paa een Tid. Hr. M. grunder denne sin Meening, som med alt for svage Grunde modsiges af Lardner, paa Col. V. 9., og paa den store og mærkelige Overeensstemmelse i Tankerne og deres Udtryk, som findes i Brevene til de Epheser og de Colosser. Denne Lighed meener han var ikke at formode, hvis ikke Paulus havde skrevet dem paa een Tid. I §. 154. handles om Philemon, Archippus og Onesimus. De tvende første vare Diaconi til Colossen. Den sidste var Philemons livegen Tiener. Men hvad der af ham siden er bleven, veed man ikke. I §. 156. handles om de Laodicensers Brev, hvilket ikke Paulus har skrevet til dem, men de til ham, og i §. 157. viises, at Brevet til de Epheser ikke bør ansees for et Brev til de Laodicenser. Hvis ikke denne Meening i Anledning af Col. IV. 16. havde fundet store og høystlærde Mænds Bifald, havde den næppe været al den Undersøgning værd, som Hr. M. har anstillet for at vise dens Urimelighed. Denne Undersøgning fortsættes endnu videre i §. 158., hvor tilligemed undersøges, om Brevet til de Epheser er et Brev til alle Meenigheder. Hr. M. anseer denne Meening for mere rimelig, og tilstaaer den for saavidt, at det kan ansees for et encyclisk Brev af samme Art, som dette til de Corinthier der tillige var tilskrevet alle de andre smaa Meenigheder i Achaja, der vare ligesom Dottre af den Corinthiske. Forlanger man mere, saa har han opgivet saa stærke Grunde, hvorimod dets Almindelighed ikke kan bestaae, og tillige svækket dem, hvorpaa man søger at grunde den. §. 159. handler om Ephesus og den Ephesiske Kirke. §. 160. om Staden Philippi og den Philippensiske Kirkes Tilstand. §. 161. Brevet til de Philippenser har Paulus skrevet i sit første Romerske Fængsel. §. 162. Brevet til de Hebræer er efter Forfatterens Meening skrevet af Paulo kort efter hans Befrielse af det Romerske Fængsel, til de Christne i Jerusalem, i det hebraiske Sprog, og af en os ubekiendt Haand i det græske oversat. Dette er kortelig den Meening Forfatteren vidtløftigere har udført i Indledningen til hans i Aaret 1762. udkomne Forklaring over Brevet til de Hebræer, hvortil Læserne herfra henvises. Hr. Dr. Semler

har

har i ſine Prolegomenis til den Baumgarteniſke Forklaring over dette Brev, modſagt denne vor Forfatters Meening, ſom lover ved en anden Leylighed nøyere at underſøge Sagen, ſom han imidlertid overlader til Læſernes egen Bedømmelſe. §. 163. handler om Titi Perſon, og §. 164. underſøger naar og hvorfra Brevet til ham er ſkrevet. I Henſeende til Tiden har Hr. M. forandret ſin Meening, og da han i den første Udgave har ſat den efter Pauli Romerſke Fængſel, ſaa troer han nu det er ſkrevet for denne Tid. §. 165. handler om de Cretenſiſke Jøder. §. 166. om det Sted, hvor Timotheus har opholdt ſig, da Paulus tilſkrev ham ſit andet Brev. Man troer i Almindelighed til Epheſus. Hr. M. anfører hvad ſom kan ſiges baade med og imod, og holder endelig Sagen for uvis. §. 167. om Tiden da Brevet er ſkrevet, og om det er ſkrevet af det første eller ſidſte Romerſke Fængſel. Viſt er det, at Paulus paa den Tid var fangen, og det til Rom, og Hr. M. holder for, at det var hans ſidſte og ikke første Fængſel, hvorudi han ſkrev dette Brev. Apoſtelen, ſiger han, taler overalt, ſom den, der ſnart tænker at tage Afſkeed fra Verden. Dets Indhold anføres i §. 168. Da nu Hr. M. har ſaaledes giennemgaaet alle Pauli Breve, ſaa underſøger han ligeſom til en Beſlutning derpaa i §. 169. det Spørsmaal: om Paulus har været en Bedrager og en Sværmer, eller et guddommeligt Sendebud? og derpaa begiver han ſig i §. 170. til at handle om de ſaa kaldte Epiſtolis Catholicis i Almindelighed. I §. 171. beviſer Hr. M at Apoſtelen Jacobus ikke modſiger Paulo i den Lære om Troen, og at han ſynes ey engang at have læſt Pauli Brev til de Romere. Den hele Sph er i den Henſeende heel mærkværdig. Hr. M. meener, at Apoſtelen Paulus taler om Troen paa Chriſti Værdſkyld og Fortieneſte, men Jacobus om Troen paa den eeneſte ſande Gud: Paulus om en Retfærdiggiørelſe, ſom beſtaaer i Syndernes Tilgivelſe for Chriſti Skyld; Jacobus om en anden, ſom beſtaaer i den Erklæring, at nogen er et retfærdig og dydig Menneſke, i ſamme Meening ſom den, hvorudi Paulus ellers har ſagt, at ikke Lovens Hørere, men dens Giørere ſkulle retfærdiggiøres, d. e. dømmes og erkiendes for retfærdige Mennesker. Altſaa ſkulde Jacobus, kort at ſige, ville lære dette, at den blotte Troe paa en eeneſte ſand Gud, eller, Kundſkab om hans Væſen, Tilværelſe, Egenſkaber og

Villie ikke var nok til at fortiene Navn af et retfærdig og dydig Menneske, uden man tillige adlydede hans Villie (k). I §. 172. undersøges, om den ældre Jacobus har skrevet dette Brev. Denne Satz tør Forfatteren med Vished ikke bestemme, men viser dog, at de Grunde som anføres derimod, ere utilstrækkelige. I §. 173. handles om den yngre Jacobo, Jesu Forvandter, og undersøges, om han kan være Forfatter af dette Brev. Han kaldes HErrens Broder, hvilket maa forstaaes saaledes, at han og JEsus har været Sødskende-Børn, da endten hans Fader Alphæus har været Josephs Broder, eller og hans Moder Maria, Clopæ Hustrue, har været en Søster af Maria, JEsu Moder. Clopas skulde da være den samme som Alphæus. Den ypperste Præst Ananus lod ham stene, men blev derfor af Kong Agrippa afsat fra sit Embede. Hvilket viser, at Jacobus har været elsket af det jødiske Folk. Hans besynderlige Fromhed skaffede ham

(k) Hr. M. erindrer, at han ikke kiender nogen Forgænger i denne sin Meening. Det kommer os dog saa for, som vi endten havde hørt eller læst den tilforn, men hvor, kan vi ikke erindre os. Nok er det, den vil i sig selv ved nøyere Eftertanke neppe beholde den Rimelighed, som Hr. M. har givet den saa stort et Skin af. Apostelen begynder sit 1det Kap. med disse Ord: Mine Brødre! have ikke vor HErres JEsu Christi Troe i Personers Ansee lse! Kan man vel forestille sig andet, end at han her taler om den christelige Troe i sin egentlige Meening? Naar han nu siden i det 14. v. taler saaledes: Hvad hielper det mine Brødre, om nogen siger, han har Troen, naar han ikke tillige har Gierningen? Mon denne Troe kan giøre ham salig? hvad anden Troe skulde han da tale om, end den selvsamme? Kan man formode, at en Apostel saa pludselig skulde forandre Bemærkelsen af et Ord, uden at give det paa nogen Maade tilkiende? Ja hvad behøve vi at være vidtløftige? Taler han ikke om en Troe, som skulde ellers kunde giøre dem salig, naar den havde Gierninger? Hr. M. beraaber sig i sær paa det 19. V. hvor det hedder: Du troer, at der er en GUD til. Det er sandt, at her tales om Troen om Guds Tilværelse. Men det er kun til et Exempel denne Troe her af Apostelen anføres, for at vise, at en blot guddommelig Sandheds Antagelse ey er nok til Salighed, og for derfra at giøre den samme Slutning om den christelige Troe. Naar man ellers forstaaer Paulum ret, og ikke lader sig forvilde af den dogmatiske Ordstrid, da vil man uden Tvil finde en anden Vey til at hæve Jacobi Skin-Modsigelse.

ham Tilnavn af Justus o: den Retfærdige. Hr. M. nægter ikke, at der jo forekommer i Brevet det, som rimer sig med hans personlige Charakteer. Men dersom handler han videre, naar han i §. 174. undersøger, til hvem Brevet er skrevet, og tillige betragter dets Indhold og Skrivemaade. §. 175. handler om Tiden, da det er skrevet og §. 176. om det canoniske Anseelse. Derpaa kommer Forfatteren til Petri Breve, hvilke han i §. 177. paa det rimeligste har viist ey at være skrevne til indfødte Jøder eller Israeliter, og i §. 178., heller ikke til alle Christne i de af ham benævnede Lande uden Forskiæl i Hensende til deres Herkomst og Fødsel, men §. 179. til Proselyterne af Hedninger, der siden vare overgangne til Christendommen, og kaldes i det Tydske Sprog Judengenossen. Af Petri og Pauli Overensstemmelse i sær i den Materie om Lydigheden imod Øvrigheden, gior han i §. 180. den Slutning, at Petrus maa have læst Pauli Brev til de Romere kort før han skrev sit. Herved gior han den mærkelige Erindring, at ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις hos Paulus bør oversættes den beskyttende Øvrighed, ligesom hos Petrus disse Ord, ὑποτάγητε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, saaledes: Adlyder Kongen, som den der beskytter (1). Der-

(1) Det kommer os for, som Hr. M. alt for meget har forelsket sig i denne Forklarings Frugtbarhed, saasom han herudi finder den rette sande og driftige Grund til Lydighed mod Øvrigheden, lad være dens Ret til Regimentet, som Keyserens, ikke var saa fuldkommen vel grundet. Hr. M. beraaber sig paa ethvert græsk Lexicon. Men der finder man viist ikke ὑπερέχω uden noget Tillæg i den Bemærkelse. Det hedder vel ὑπερέχειν τινος τὴν χεῖρα o: at holde sin Haand over nogen o: beskytte nogen. Ogsaa mælder Stephanus om et Sted hos Aristophanes, hvor ὑπερέχειν alene skulde have den Bemærkelse, men han anfører ikke Stedet eller siger os, hvor det findes. Rigtig nok findes det i hans Equites men med Tillæg af σε, og uden noget saadan Tillæg af Personer skal man neppe finde det. Havde Paulus skrevet ταῖς ἡμῶν ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις og Petrus ὡς ἡμῶν ὑπερέχοντι, da havde Sagen været klar. Nu sy-

af slutter han i §. 171. at Petri Brev maa være skrevet kort efter Pauli til de Romere, men nøyere tør han ikke bestemme Tiden. Ey heller maa det andet være skrevet ret længe efter det første. Herved forkaster han den Meening, han derom i den første Udgave havde yttret, hvor han giorde det 1ste Brev meget ældre. I §. 182. viser Forfatteren, at ved Babylon hvor Petrus har skrevet, maa forstaaes, endten Provintzens Navn, eller Levningen af det gamle Babylon, eller snarere Seleucio og Ctesiphon, som af Jøder, Latiner og Græker blev kaldet Babylon. I §. 183. forkastes deres Meening, som derved har vildet forstaae Rom eller Jerusalem. I §. 184. tales om Brevets Hensigt, Indhold og Skrivemaade. I §. 185. beviser at Petri andet Brev er ægte og canonisk, og i §. 186. at det er skrevet kort for hans Død, hvorved Hr. M. giør den besynderlige Anmærkning, at det tilkommende Skrift, som Petrus Cap. I. 15. har lovet, skal være Marci Evangelium, og viser endelig i §. 187. at han har skrevet sit 2det Brev mod de saa kaldte Gnostiker. Dernæst handles i §. 188. om Apostelen Judas, og undersøges §. 189. naar og hvad Tid han har skrevet, §. 190.-192. om hans Brev er ægte og canonisk. I §. 193.-4. handles om Johannes første Brev, naar og til hvem det er skrevet og om dets Hensigt og Indhold. De følgende §. §. 195.-201. ere alle merkværdige, da 1. Joh. V. 7. i dem undersøges og erklæres for ægte. I §. §. 202.-6. handles om de 2de sidste Johannes Breve. Vi haste med Forfatteren til Aabenbaringen i §. §. 197.-215.

synes den at falde bort, endogsaa ved den Forskiæl Petrus har giort mellem Kongen ɔ: Keyseren som den Øverste, og de ringe Øvrigheds-Personer, som han kalder ἡγεμόνες ɔ: Landsherrerne. Men dette er dog af de græske Ordbøger øyensynligt, at ὑπερέχω betyder, at have Overhaand. Havde Hr. M. antaget hellere den Bemærkelse, saa havde han endda faaet denne dyrebare Sandhed ud deraf, at man bør adlyde den Øvrighed, som sidder ved Roret og har Overhaand, uden at giøre sig Betænkning over Regiærings-Formen, eller undersøge Regentens Adkomst og Rettighed til Regimentet. Og dette var en vigtig Formaning til de Christne, som levede under det Keyserlige og de Romerske Landsherrers Regimente. Altsaa ere disse Steder maaskee endnu ikke tilfuldt saa falske af andre oversatte og forklarede, som Hr. M. meener.

215. Vi ville kun herved erindre dette, at Hr. M. har i §. 197. giort sine Læsere i Forveyen tilstrækkelig Undskyldning for den Uvished, i hvilken han selv befinder sig, og altsaa maa efterlade dem i Henseende til Johannis Aabenbaring og det Hoved-Spørsmaal, om den er en guddommelig Bog, eller ikke? Vi tør nok sige, at han derfor har giort en tilstrækkelig Undskyldning. Thi først bør han som en ærlig Mand ikke give det ud for vis, som han for sig finder uvis, da han i andre Ting billig fortiener desto større Tillid. Dernæst er vel en Luthers Navn nok til at undskylde og forsvare ham mod Kiættermagere. Man vil under og efter dette Skrifts Læsning beundre Forfatterens Flid, Lærdom og Redelighed. Man vil tænke, hvad er ikke den hellige Critik for en møysommelig og vidtløftig Videnskab! Man vil troe, at om Hr. M. endnu skulde opleve 15 Aar, kunde han maaskee efter saa lang Tid faae i Sinde at levere os det 3die forbedrede Oplag af dette grundlærde Skrift.

(Følgende er indsendt.)

Hvad sagde jeg ikke? Hvorfor meener man, jeg saa udtrykkelig erklærede: at jeg ikke vilde nøde nogen mit Arbeyde paa; at man maatte lade det komme an derpaa, hvordan Oversættelsen blev, at jeg ikke vilde friste, ikke forføre nogen? (See Kiøb. Nye Tid. om lærde Sager. No. 43. 1766.) Ja hvor kunde jeg handle mere ærlig, end at jeg leverer Lysthavende en Prøve til Giennemlæsning? Jeg har ikke vildet sælge dem, som man siger, Katten i Sækken. Jeg udbad mig den Gunst af lærde Kiendere, at de vilde tilskikke mig deres Anmærkninger, endten over Feyl, som burde rettes, eller Steder, som kunde forbedres, tilligemed en liden hosføyet Forklaring, som opdager Feylene, og viser Forbedringens endten Mueligbed eller Nødvendighed. Saaledes vilde jeg man skulde have andre end mig, at takke for Arbeyders Fuldkommenhed. (See Kiøb. Efterr. om lærde Sager. No. 2. 1767.) Jeg troer selv dette mit Opførsel er retskaffen for Gud og alle godt Folk. Men, at slet ingen har tilsendt mig nogen saadan sin lærde Anmærkning, deraf har jeg sluttet, min Oversættelse maatte være saa slet, den ikke stod til at forbedre. Mine Venner, tænkte jeg, nænner af

Med-

Medlidenhed ikke at sige mig det: Og mine Fiender frygte, jeg maatte tænke, deres Rettelse kom af ingen god Kilde. Dog har en eneste ærlig Mand, som vist lader til at være min Ven, endelig omsider taget Bladet reent fra Munden. Han beder mig indstændig, og hans Bøn er meget medlidende, at jeg ikke vil driste mig til at fortsætte mit begyndte Arbeyde, førend jeg først har forsynet mig med den fornødne Indsigt, som han savner hos mig. Det er Manden ret om min Ære at giøre. Han siger mig derfor, at mit Arbeyde er kun et slet Skole-Exercitium; at jeg i min Oversættelse ey har vist at lade Cato tale anderledes, end en gammel hovmodig og stiv Pedant, ovblæst af en ilde fordøyet Lærdom, og forlegen med at faae den udkrammet; at jeg slet ikke forstaaer det latinske Sprog; Kort sagt, at jeg ikke engang har vidst saa vel at oversætte, som en slet Skole-Dreng. Man maa ikke tænke, at Manden har sagt mig alt dette, uden Beviis. Nev! han har lovet end mere, at gaae grundig, som med en Skolemand, og ordentlig til Værks. Manden er Recensent. En Ven har i et Brev forsikret mig, at Recensenten havde aborteret, at jeg burde belee ham og kiende Katten af sine Kloer. Visselig lader det, som han allerede i Begyndelsen havde begaaet en stor Feyl mod Chronologien, og læst min Oversættelse længe førend den var kommen fra Pressen. Thi den kom først ud, da den i de lærde Efterretninger blev anmældt, og da havde han alt slængt den bort, som et gemeen Skole-Exercitium. Endnu bliver Feylen mere sandsynlig, ved det han nævner lærde Tidender. Thi da maatte han have læst den i forrige Aar længe førend den fra min Haand var bleven færdig. Men Manden meener lærde Efterretninger, med hvis Anmældelse Oversættelsen først kom ud. At han havde læst den længe førend han af disse fik at see, at den kom fra mig, det er ikke saa sært. Hvad tænker man den Mand bekymrer sig om at læse andre Recensioner, end dem, hans lærde Pen selv har forfattet, uden han af en Hændelse langt om længe fik dem i Hænderne. Jeg tør derfor ikke lide paa, hvad min bekiendte Ven har sagt mig. En ubekiendt, som Recensenten, kan bedre tage Blader fra Munden, og han har i mine Tanker ikke aborteret. Jeg vil derfore her giøre hans Recension mere bekiendt, paa det de Prænumeranterne, som allerede har prænumereret paa den gamle stive og hov-

hovmodige Pedant og mit slette Skole-Exercitium, kan i Tide afhente deres Penge, og andre herefter ikke lade sig forføre. Til den Ende vil jeg her oprigtig tilstaae mine Feyl, og selv give mine Læsere den Overbeviisning derom, som Recensenten har forsømt, ikke fordi man jo nok kan troe Manden paa hans blotte Forsikringer, men fordi jeg vil vise, det er sandt hvad jeg har sagt, at jeg ikke vil friste, ikke forføre nogen. Recensionen lyder da, som følger, geleydet med mine Anmærkninger:

M. Tullii Ciceronis ældre Cato, eller om Alderdommen, til Pomponius Atticus, 4½ Ark i 8vo.

Da disse Blade for nogen Tid kom os til Sigte, uden Opskrift af Aarstal eller Oversætter, troede vi, at de kunde være af samme Herkomst, som nogle Stykker af Curtius, hvilke vi erindre os i Fior at have seet, og som sagdes, at være oversatte af en Skole-Discipel, der ikke længer kunde nægte sig den Vellyst, at see sin Stile-Bog trykt. En flygtig Giennemlæsning syntes at bestyrke vor Meening, vi lagde derfor Bladene den Gang hen, og tænkte: —— Stulta est elementia - - Perituræ parcere chartæ. —— Siden fik vi at see af de Kiøbenhavnske lærde Tidender, at anførte Oversættelse kom fra Hr. Mag. Sahl, Con-Rector ved Kiøbenhavns Skole, og var aleene udgivet som en Forløber for mange andre, som samme Mand havde under Arbeyde, og som han agtede efterhaanden at forære Publikum, naar det, ved at skiønne paa denne Hans første Prøve, viiste, at det var saadan en Mands Opmærksomhed værd. —— Denne Efterretning giorde denne Forandring hos os, som den naturligviis burde. I Stedet for vi tilforn havde kastet den oversatte Cato hen som et Skole-Exercitium, saa toge vi det nu for os igien med den Ærbødighed, som vi ere en Mand skyldige, der bruger sine ledige Timer til at berige sine ulærde Landsmænd med de Gamles uforlignelige Skatte. Vi holdte det altsaa for vor Pligt, at anstille en nøye Sammenligning med Originalen, for at nyde den Fornøyelse at see, hvorledes Ciceros Skiønheder vare overdragne i vort Modersmaal. Thi en Skolemand, tænkte vi, som daglig har Leylighed at studere Cicero, maa ufeylbarlig indsee og føle alle hans Fortieneſter; og naar han paatager

sig

sig at oversætte ham i Modersmaalet, saa maa han kiende alle de Vanskeligheder, som møde ved saadant et Arbeyde, og holde sig stærk nok til at gaae dem i Møde. Men hvor bleve vi bestyrtede, naar vi næsten ved hver Periode ønskede vor første Dom grundet, og de lærde Tidenders Beretning falsk! — Dog, vi ville ikke strax dømme for skarpt, men søge at gaae grundig, som med en Skolemand, og ordentlig til Værks. — Ciceros Cato have vi stedse holdet for et af de beste af hans philosophiske Skrifter. Han har med en stor Skarpsindighed opdaget og samlet alle Grunde, som kunde anprise Alderdommen, og fremdraget dem med en efterligningsværdig Lethed og Simplicitet. Men denne elegante Simpelhed maa man ikke vente i Oversættelsen. Cato er der en gammel stiv Pedant, opblæst af en ilde fordøyet Lærdom, og forlegen med at faae den udkrammet. Hvert Øyeblik indvikler han i sine egne Tanker, og veed ikke at give dem det tilbørlige Lys og den rette Orden. Naar han i Originalen forbinder den Politesse i Sæder, som kunde ventes hos en Mand af hans Alders Ærværdighed; saa complimenterer han i Oversættelsen, som en lærd Pedant. Man høre, hvorledes han tiltaler de unge Adelsmænd Scipio og Lælius S. 31: Hører engang, I unge brave Herrer, hvad for en Tale Archytas den Tarentiner o. s. v. (a) Skulde man ikke tænke, at man hørte en gammel Professor ved et Riddr-Akademie at complimentere med sine unge Akademister? — Hvor uskikket træder han strax ind i sin Materie S. 13: thi naar jeg ret med mig selv overveyer Sagen, finder jeg flere Aarsager o. s. v. Hvormed forbindes det thi? Hvem begynder en Tale med thi? At der staaer Eetnim i Originalen, er ingen Undskyldning for Oversætteren; thi Etenim har, ligesom Grækernes καὶ γὰρ, en gan-

(a) Det hedder i Texten: Accipite enim, optimi adolescentes, Orationem Archytæ Tarentini. Ellers har Recensenten, min Padagogus, skrevet unge brave Herrer. Hans Skole-Discipel tilstaaer oprigtig, jeg ikke har vidst, at optimi adolescentes saaledes burde oversættes. Men nu skal jeg strax, Hr. Præceptor, optegne i min Glose-Bog: adolescens en brav Herre: optimus en ung Herre: og det skal staae ved Siden af boniſſimus Discipulus, saa tænker jeg det bedst kan hudskes. Dernæst (det havde jeg nær glemt) maa jeg sætte en Streg over det, jeg har sat i mit Skole-Exercitium: I brave unge Herrer.

ganſke anden Forbindelſes-Kraft, end vores thi. Nu det: med mig ſelv; hvortil dette Omſvøb? hvorfor ikke lige frem: Jeg finder fire Aarſager, hvorfor Alderdommen laſtes (b). Diſſe fire Aarſager foredrager Ciceros Cato ordentlig og ſimple; hans Overgang fra den eene til den anden er tydelig og udmærket, men den beholder dog alletider Tonen af en Samtale. Men hvem ſkulde tænke, at man læſte en Samtale, naar man i Overſættelſen ſeer, hvorledes Cato kommer til det andet Stykke af ſin Inddeelning, S. 22: Ja, end ikke nu forlanger jeg mig Mands Kræfter, (thi dette var det andet Kapitel om Alderdommens Feyl.) Man kan ikke undgaae herved at tænke paa et Stridsſkrift, og foreſtille ſig i den gamle Cato en Præſes i et Catheder, der retter et Exercitium med ſine Opponenter (c). —— Men der ſtaaer

(b) O Gud give den lærde Recenſent vilde have ſagt denne Forbindelſes-Kraft, ſom Etenim her, ligeſom καὶ γὰρ i Græſken ſkal have! Ellers hedder det hos Cicero: Etenim, cum contemplor animo, reperio qvatuor cauſas, cur Senectus miſera videatur. For ingen Omſvøb at bruge, har Recenſenten udeluft contemplor animo. Jeg har ogſaa ladet mig forføre af den Forbindelſe, ſom Etenim oyenſynlig ſyntes mig, at have med den foregaaende Fornoyelſe, hvormed Enmus vidſte at ſikke ſig i Fattigdom og Alderdom, hvortil Cato juſt vil anføre de Aarſager han med ſig ſelv har overveyet. Jeg vidſte nok han her begyndte ſin Tale ret for Alvor, men at han begyndte den uden al Sammenhæng med det foregaaende, det har jeg ikke vidſt, førend Recenſenten nu har ſagt mig det.

(c) Det hedder: Nec nunc qvidem vires deſidero Adoleſcentis (is enim erat locus alter de vitiis ſenectutis) Jeg ſkal ſige mine Læſere, hvad der har forført mig til at begaae den grove Feyl: Jeg havde bildt mig ind, at Samtalen ikke varede længere end til det 6te Kapitel, og at derfra begyndte en virkelig moralſk philoſophiſk, lad være mundtlig Afhandling. Samme Begreb har jeg giort mig om hans Afhandling de Amicitia; og tænk engang hans Bøger de Finibus begynde alle med Samtaler, og jeg har bildt mig ind, at de vare tillige lærde philoſophiſke Afhandlinger. Saa eenfoldig er jeg, at jeg ikke anſeer det længere for en Samtale, hvor en gammel Mand, i det han underviſer unge Menneſker, fører Ordet aleene. I det mindſte troede jeg det maatte da være ſom en philoſophiſk Prædiken eller Tale, og, ſom jeg vel vidſte,

staaer dog locus i Texten? — Ja, i et dogmatisk System kunde man oversat locus ved Kapitel; men hvem, uden en Pedant, deeler sin Samtale i Kapitler og Paragrapher? — Naar man S. 27 læser: **dernæst maa man bruge dette Gode, saa længe man eyer det o. s. v., bør man troe, at Cicero foredrager et nyt Beviis**, eller dog en nye Deel af det forrige Beviis; i det mindste tænker man ikke paa, at han vil forlade sin forrige Materie, og dog er det saa: deniqve isto bona utare, dum adsit, d. e. overalt (en fin) **betiene man sig af denne Fordeel, mens man har den** (d). — Vi maatte følge Oversætteren Fod for Fod, dersom vi skulde vise, hvor lidet han har været i Stand til at tænke med sin Original, og at udtrykke **Ciceros** Skarphed i Talens smaa og store Deeles Forbindelse. Men vi maatte nødes til at tale **Smagens Sprog**, som kunde blive Oversætteren for opskruet og uforstaaeligt. Vi ville i det Sted heller forelægge ham hans Vankundighed i Sproget, som er saa stor, at vi tidt have forundret os over, hvorledes en Mand med saa liden Kyndighed i det Latinske, og i sær i **Ciceros** Sprog, har tordet vove sig til at oversætte. Skulde denne Bestyldning synes ham, som Lærer, haard; saa trøste han sig med den store **Grævius**, om hvilken fortælles, at da han kom til J. F. **Gronov**, og denne spurgte ham, om han og forstod at skrive og tale Latin, forundrede **Grævius** sig over dette fornærmende Spørsmaal, eftersom han allerede i adskillige Aar havde holdt

vidste, at den inddeeles ordentlig i Kapitler eller Hoved-Stykker, ligesom Cato har giort ved sin, saa vidste jeg ikke bedre Ord til Locus end Kapitel eller Hoved-Stykke. Den Bemærkelse skal det uden Tvil ogsaa have hos latinske Skribentere. Men Tak være Recensenten, som her bedre har oplyst mig! Gid han ellers vilde have sagt mig, hvorved dette Ord bedre kan oversættes!

(d) Paa den Indvending: **At man har ingen Kræfter i Alderdommen**: synes mig Cicero svarer, først, **at man i Alderdommen ikke savner de behørige Kræfter, dernæst, at man maa bruge dette Gode** (Kræfterne) **saa længe man eyer det, men ikke, naar det er borte, forlange det igien.** Deniqve isto bono utare dum adsit: cum absit ne reqviras. See! det er Aarsagen til min Feyl. Mig synes, at Cicero bliver ved i samme Materie: Læseren behage at efterse det 10 Kapitel i Originalen for tydelig at blive overbeviist om min falske Oversættelse.

holdt offentlige Forelæsninger i det Latinske Sprog. —— Troe De Dem da til, blev Gronov ved, at kunne oversætte Ciceros Breve? Grævius svarede, at det kom an paa et Forsøg, og tog derpaa det første Brev ad familiares fat, men kom ikke langt, førend han blev overbeviist om, at han forstod Grammatik, og ikke Latin. Og fra denne Samtale af foresatte Grævius sig først at blive den store Mand, han siden blev. Efter denne Trøst tør vi nu vel ogsaa vise Overs., uden enten at ligne ham med Grævius, eller os med Gronov, hvor lidet han forstaaer Cicero. —— Vi have allerede erindret, at Overs. ingen ret Kundskab har om Kraften af de latinske Forbindelses Ord, og deres Forhold til vort Sprog. (e) Han oversætter derfor alletider nam, enim, thi, sed, vero, men, at, atqve, og, nec —— &, hverken —— og; hvorved ikke alene Tankernes naturlige Forbindelse rives af Lave, men ogsaa Sproget bliver knudret og ubehageligt. (f) —— Det er bekiendt, at Latinerne have, ligesom Grækerne, tilvant sig disse beskedne eller forsigtige Maader at tale paa, som havde Grund i derrs ældgamle Sæder og Levemaade, men som tabte efterhaanden dette Begreb af Beskedenhed eller Forsigtighed, jo mere Sæderne tabte af den gamle Uskyldighed og Simplicitet. Saadanne Talemaader udtrykkes med videtur, puto, arbitror, censeo, soleo, o. a. fl. Disse Maader at tale paa, som ikke lade sig overdrage i et fremmed Sprog, oversætter Hr. S. trolig: videtur negligere heder hos ham: han synes at forsømme, for: han forsømmer, arbitror te audire, jeg mener, du hører, for: du hører, mirari

(e) Læg vel mærke dertil, gunstige Læser! Det blev oven til grundig beviist af den eene Partikel Etenim.

(f) Jeg skal sige mine Læsere, hvad Aarsagen er dertil: Jeg har den ret ilelomme og forunderlige Grille, at jeg troer, saa Partikler, saa vel i Latin som Græsk, ere overflødige. I det mindste vil jeg i mit Sprog intet skrive til Overflod. Men dette veed jeg nok, at der ere mange Partikler i begge Sprog, jeg ikke kan udtrykke med den Styrke, jeg bedre kan føle. Om Skolemesters Gave dertil, tviler jeg slet ikke. Han kunde vist, om han vilde. Men han troer, de bør endten ikke ikke oversættes, som Etenim oven til, eller anderledes, end jeg, som nam, enim, sed, vero, ac, atqve, nec! Gid han til Læserens Overbeviisning vilde have anført et eeneste Sted, foruden hint alene! Men Manden er sikker nok. Man kan gierne troe ham paa hans Ord.

solitum, pleyede at forundre sig, dicere solitus, sagde vanligen, for: forundrede sig, sagde. (g) Saaledes bruges de Ord: dicitur, fertur, dicunt, ajunt, ꝛc. end- og i Fortælninger, som ere upaatvivlelige. Vil man oversætte saadant: der siges, der fortælles, man beretter; saa forvandler man historiske Sandheder til Kierlinge-Fabler; som Overs. giør S. 18, der siges, at han oplæste: S. 22, der siges, at han skal have seet: S. 26, der siges, at Milo gik Løbebanen igiennem, o. s. v. Alle disse Ting grundede sig paa tilforladelige historiske Beretninger, og burde derfor, ved Maaden at fortælle dem paa, ikke giøres til Eventyrer. (h) —— Men disse Feyl, saa betydelige de ere, forsvinde dog

(g) Artig nok er den Opdagelse Recensenten her har giort: Man kan ey i fremmede Sprog overdrage de Gamles forsigtige og beskeedne Talemaader, som skal have deres Grund i deres ældgamle Sæders Uskyldighed og Simpliciter. Denne Beskeedenhed kan man ikke efterfølge i vort Sprog. Nu seer man Aarsagen, hvorfor jeg med min Oversættelse af Recensenten er fornedret langt under en Skole-Dreng og hans Exercitium. O GUd give Recensenten vilde have opdaget mig den Beskeedenhed, der skal ligge i disse Talemaader: Arbitror te audire: mirari solitum: dicere solitus! Vel er mig ikke ubekiendt det berømte Ordsprog, at lærde Folk maa have sig selv noget forbeholden. Dog, dersom Recensenten er af de ret ædelmodige Lærde, bifalder han ikke Ordsproget eller misunder mig den fornødne Oplysning. Det er mig om min Oversættelses Forbedring meget at giøre. At Videtur har nogen Beskeedenhed i sig, naar man tillægger andre Feyl, og vil ikke giøre det med en Myndighed, som er alt for fræk, det veed jeg. At Recensenten, der baade myndig og grundig har gaaet til Værks med mig, som med en Skolemand, ey har kundet overdrage den i sit Danske Sprog, det seer man af hans Recension, hvor min Oversættelse uden al Naade forringes til et Skole-Exercitium. Men i de andre Talemaader har jeg, som Discipel, ingen saadan Beskeedenhed kundet finde.

(h) Atter en anden vigtig og mig hidindtil ubekiendt Opdagelse. Alle de Steder, i vor L. Holbergs og andres Danske Historier, som fortælle nogen Historie med de Talemaader: Der fortælles: der siges: man beretter! forebringe Intet uden Eventyrer og Kiærlinge Fabler. Hører i Hrr. Historieskrivere! Vogter Eder vel for disse Talemaader herefter, og bruger dem aldrig, uden naar i fortæller Kiærlinge Fabler og Eventyrer! Men alt hvad en Latiner fortæller os med dicitur, fertur, ajunt, dicunt; det er upaatvivleligt. Tak ædle Skolemester for denne vigtige Opdagelse: I Sandhed! om den ikke giør dem stor Ære.

dog imod andre langt større. S. 2, at trøste dig i disse Bekymringer, vilde blive for vidtløftigt, og maa derfor opsættes til en anden Tid. Havde Cicero saaledes talt, saa vilde vi selv holde den Bebreydelse af Ordgyderie grundet, som nogle, der dømme ham efter deres Modersmaal, have giort ham. Men i Originalen heder det: qvarum rerum consolatio & major est, & in aliud tempus differenda; major betegner her ikke Vidtløftigheden, men Vanskeligheden og Vigtigheden: havde Cic. havt Vidtløftighed i Tanker, saa havde han sagt: longior; desuden bruger han aldrig det dobbelte &, uden hvor Ideerne bør contradistingveres, og aldrig, hvor de bør underordnes som Deele af hinanden. (i) —— Sammest.: endten nærværende eller med Vished tilstundende Alderdoms Byrder; hvo kan sige om Alderdommen, at den med Vished tilstunder? certe adventantis, i det mindste sig nærmende. (k) —— S. 3. græcæ litteræ

(i) Nu kommer først de rette grove Feyl. Jeg har bildt mig ind, at major her burde hedde vidtløftig. Jeg har ogsaa troet, at det kunde, fordi jeg har ladet mig sige, at magnum opus er baade et stort og besværligt Arbeyde, men ogsaa et Værk af stor Vidtløftighed. Men Sammenhængen har forført mig. Jeg har ey kundet indbilde mig, at Cicero vilde sige: at Trøsten baade var det vigtigste og burde tillige opsættes til en anden Gang. Jeg tænkte saa i min Eenfoldighed. Hvad om T. P. Atticus, som her tiltales af Cicero, havde spurgt: hvi har du da ikke først tilskrevet mig om det, som var meest vigtig? Derfor troede jeg, at Trøsten vilde her blive for vidtløftig for Cicero, som havde et andet ligesaa vigtig Hoved-Øyemærke, nemlig det han selv strax derpaa anfører: Nunc autem mihi visum est, de Senectute aliqvid ad te conscribere. Denne var den første af mine langt grovere Feyl.

(k) Det er en Ulykke, at jeg i mine Exemplarer har læst og læser endnu certò adventantis, og har ikke vidst, at Recensenten har brugt et Exemplar, som maaskee har certe. Men jeg havde maaskee endda ladet mig forføre af Originalens Sammenhæng. Ja tænk en Gang, jeg er saa eenfoldig, at jeg troer, at i det mindste betegner det samme som, til visse, med Vish d. s. Ex. Han er her allerede: i det mindste veed jeg, han kommer d: jam adest, aut certe venit. Men desuden hielper det Recensenten ikke lidet, at han har ladet trykke Byrder, da jeg med Originalen har Byrde. Nu kunde jeg maaskee visse, at Cicero, som har skrevet Hoc onere aut jam urgentis, aut certe (certò) adventantis Senectutis, bør forstaaes

overſætter han: det græſke Sprog; da det burde hede: Grækernes Videnſkaber, Philoſophie. (1) —— Cato, hvis du ikke, ligeſom du kunde have fuldendt en lang Vey, hvilken vi og maavandre, finder dig beſværet derved, da ville vi gierne ſee, hvorledes det ſtaaer til der, hvorhen du er kommen Er dette det lette dialogiſke Sprog? Overſ. ſynes ikke at have forſtaaet den latinſke Com-

ſtaaes ſaaledes, hoc aut jam urgente, aut certo adventante Senectutis onere Ligeſom naar een af de græſke bibelſke Skribentere ſkrive ἀιώνιον βάρος δόξης i Stedet for βάρος αἰωνίε δόξης. Det er at ſige, at man lader Adjectiva og Participia i Sammenſættelſen ſvare til et Ord, og i Meeningen til et andet. Flere ligedanne Exempler ere mig bekiendte. At nu baade Cicero og Attikus alt vare gamle Mænd kan man tydelig ſee, af hans Ord. Altſaa ſynes han ikke ſaa meget at tale om deres tilſtundende Alderdom, ſom dens tilſtundende Byrde og derfor har jeg dannet min Overſættelſe ſaaledes, at tilſtundende kan ſvare ligeſaa vel til Byrde, ſom til Alderdom. Alt dette kunde jeg udferlig viiſe. Sed & *major* foret tæc Diſputatio & meam Dignitatem ſuperaret. Det var jo alt for lærd en Anmærkning for den Skole-Lærer, der er ſat i lige Rang med ſine Skole-Diſcipler, eller neden for. Det var ogſaa en Anmærkning, ſom ikkede ſig bedre til Overſættelſens Fortale, end her paa dette Sted. See da her min anden langt grovere Feyl. Den har ſin Aarſag i Recenſentens Trykfeyl og foranderlige Læſemaade, i Byrder og Certe.

(1) Ciceron mælder her om Cato, det ſom desuden er en bekiendt Sag, at han først paa ſin høye Alderdom begyndte at lægge ſig efter Grækernes Sprog. Det forſtaaer ſig ſelv, at ſaa gammel og fornuftig en Mand lærte det ikke for Bogſtavernes og Ordenes Skyld. Derfor tænkte jeg Sproget nærmeſt her at betegnes. Ja Ciceron ſiger ſelv, han var bleven lærd re, fordi han lærte Sproget. Jeg tænkte det var ſælſomt, om han havde ſagt: at han talede lærdere, fordi han juſt havde laat ſig efter Grækernes Lærdom. Viſt bliver man lærd ved at lægge ſig efter Lærdom. Det vilde Attikus ſelv have tænkt, og lærd, ikke ved Grækernes, men endogſaa ved Latinernes, Frankernes og Britannernes Lærdom. Men Cicero, tænkte jeg, vilde juſt her berømme det græſke Sprog, ſom det, hvorved Cato var bleven, og ved hvis Studering man kunde blive lærd, efterdi Videnſkaberne aleene i deres Sprog vare afhandlede. Denne er da min 3die grove Feyl.

Compliment: niſi moleſtum eſt; og derfor meent, at Beſværligheden kom af den lange Vey, han havde fuldendt. Cic. har ſagt: ja, Cato, er det ikke til Beſvær, (niſi moleſtum eſt), ſaa ønſke vi at vide, hvorledes det ſeer ud der, hvor du efter en lang udſtanden Reiſe, ſom os ogſaa foreſtaaer, er kommen hen. (m) —— S. 13. jeg talede med endnu friſke og ſtærke Sider, bonis lateribus. —— godt nok for en Diſcipel! men en Mand burde overſat med et godt Bryſt. (n) —— S. 18. Forſtands

(m) Til Overbeviisning om min 4de langt grovere Feyl, maa Læſeren endelig høre Cicerons latinſke Ord: Volumus ſane, niſi moleſtum eſt tibi, Cato, tanqvam aliqvam viam longam confeceris, qvam nobis qvoqve ingrediendum ſit, iſtuc, qvo perveneſti, videre, qvale ſit. Nu ſkal jeg ſtræx ſige, hvad der har forført mig. Man ſeer 1) at Cicero har taget Lignelſe af en lang Reyſe: 2) at han føyer tanqvam aliqvam viam longam confeceris ſtræx efter diſſe Ord niſi moleſtum eſt, hvilke, om de havde ſtaaet aleene uden nogen Forbindelſe ved tanqvam med det følgende, havde jeg maaſkee (Gud veed det: man kan ikke vente meget af en Skole-Diſcipel i hans Exercitium) nok mærket, det var en blot Compliment. Men nu har Recenſenten bedre oplyſt mig. Man maa efter Recenſentens Overſættelſe læſe Cicerons Ord i denne Orden: Volumus ſane niſi moleſtum eſt tibi, Cato, —— iſtuc, qvo perveniſti; *tanqvam aliqvam viam longam confeceris, qvam nobis qvoqve ingrediendum ſit*, videre, qvale ſit. De betegnede Ord ere forſlyttede fra det aabne Rum. Nu maa Recenſenten ſelv forklare, hvorledes *tanqvam* aliqvam viam longam confeceris, først kan overſættes efter en lang udſtanden Reyſe, og dernæſt forbindes med qvo perveniſti. Gud forbyde mig at ſige, at Recenſenten ikke har forſtaaet tanqvam, hvis Bemærkelſe er endogſaa mine Skole-Diſcipler bekiendt, og maa være ham, ſom Recenſent, meget mere! Jeg troer, hvor eenfoldig jeg er, at de Gamles Beſkeedenhed kan bruges og overdrages i vort Danſke Sprog, og at man kan, ſom en gammel Græker og Latiner recenſere en Skole-Lærers Skrift og forelægge ham dets formeente Feyl, uden at giøre ham til en Skole-Pedant, eller Skole-Dreng. Derfor lader jeg Recenſenten blive den han er, og tilſtaaer ogſaa denne min 4de langt grovere Feyl. Men jeg maa giøre hvad Recenſenten har forſømt, tydelig overbeviſe Læſeren derom.

(n) Seer man der, jeg har kun overſat, ſom Diſcipel. Ulykken var, jeg veed og har erfaret, at en ſtærk Tale virker med Hæftighed baade paa Bryſtet og Siderne, i ſær paa de ſidſte, naar

Vittighed; hvilken Samling af Ideer! altſaa gives der oc-ſaa uvittig Forſtand! og det er nok den, ſom ellers kaldes grundig Smag. (o) S. 19. guddommelige Idretter: hvem ſkal giette, at Cato ſaaledes kalder Philoſophie og Poeſie, divina ſtudia. (p) —— S. 22, ſom vare offentlige Lærere i Lovkyndigheden, a qvibus jura civibus præſcribebantur: det er 3 Conſulares —— det allermindſte efter vore Sæder: 3 Statsminiſtere —— ſom Cato taler om, og ſom Hr. Conr. har den Godhed for at ſætte til Profeſſores Juris; der fattedes kun, at han ſkulde ſat til: ved Univerſitetet i Rom, for fuldkommen at vise ſin Indſigt i det gamle Roms Forfatning. (q) —— S. 23, de Tilhørendes

Roſten hentes dybt neden fra, ſom ſkeer, naar man taler med Fynd og Styrke. Jeg troede Cato vilde ſige, at han endnu havde ſaa friſke og ſtærke Sider, at deres Svaghed ikke hindrede ham at tale med ſtærk Roſt. Om Catons baade Bryſt og ſtærke Sider taler Ciceron ſelv i hans Phil. II. med diſſe Ord: Tu iſtis faucibus (dette tænkte jeg var Bryſter, eller nær derved) iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Cato har ſagt foran: hoy Roſt: og er godt Bryſt ſkal være for Rimets Skyld.

(o) Jeg veed nok, hvor eenfoldig jeg er, at Forſtand kan tages i den Meening, at den er ikke andet end Vittighed. Men jeg troer ogſaa, at derved betegnes i Almindelighed den menneſkelige Siæls Tænk-kraft, ſom hos nogle er meget uvittig, hos andre begavet med ſtor Vittighed. Nu det var den 6te af de meget grove Feyl.

(p) Jeg vil ſige Skolemeſter hvorledes jeg, ſom Diſcipel, troer, det kan giettes. Jeg meener, man maa i Overſættelſen, ligeſom i Originalen ſee det af den foregaaende synſynlige Sammenhæng. Der har han talt om Philoſophie og andre Videnſkaber, ſom gamle Mænds Idrætter og Beſkæftelſer, og her nævner han dem under dette almindelige Navn, men af Høygtelſe og for at underſkille dem fra andre (Studia) Beſkæftelſer og Idrætter, ſaaſom Agerdyrkningen, kalder han dem guddommelige, og lad være derved forſtaaes ofte fortræffelige, ſaa troede jeg dog, det var ikke nok til Underſkiæl, eſterdi han viſt ogſaa anſeer andre Beſkæftelſer, ſom Agerdyrkningen, for fortræffelige, men har dog ikke vildet henregne den til divina ſtudia. Men alt dette har jeg tænkt, ſom en Diſcipel. Hvad min Lærer vilde jeg ſkulde have kaldet divina ſtudia paa Danſk, det veed jeg ikke.

(q) Jeg kan her ey andet end priſe Skolemeſters ſtore Indſigt i den Romerſke Statsforfatning. I den Meening han vil have,

des Biefald og agtsomme Tilhørelse: vi anmærke dette aleene for Drets skyld. (r) —— Sammest. Men er han ikke selv i Stand til at udrette dette, saa kan man dog give en Scipio og en Lælius gode Regler og Lærdomme. Hvilken hovmodig Pedant er Cato, dersom han har kundet tale saaledes; thi i Oversættelsen taler han alvorlig, men i Originalen er det Spog: kan man ikke selv tale, saa kan man jo anføre Scipio og Lælius. (s) —— S. 26.

have, at præscribentes Jura Civibus skal forstaaes om Consulares, har jeg ellers hidindtil troet, at Cives snarere kunde siges præscribere Jura Consularibus. Jeg har troet, at Kongen eller den regierende Magt var den, som i vore Tider foreskriver Borgerne Love i denne Meening, og ikke vore Stats-Ministere, som dog ere kun Undersaattere. Men Skolemester har bedre oplyst mig. De slemme Fortolkere har desuden forført mig. De tale alle om disse 3 Mænd, som bekiendte Juristen, der begyndte først offentlig at lære Rets-Videnskaben i Rom. De anføre Skrifter, hvor de saaledes beskrives, og Ordene ere disse: primi Romæ Jus docere & profiteri cæperunt, cum antea domi tantum consulentibus responderent Juris consulti, og det hedder, at de vare propter Juris Civilis Scientiam celebres. Jeg udskriver disse Ord af en Engelsk og af Grævii og Verburgii Udgaver, hvor de findes i de tilføyede Anmærkninger. Jeg har i min Enfoldighed troet disse lærde Mænd, og saaledes har jeg efter dem forklaret Stedet for mine Discipler. Er jeg ikke lærdere end de, hvor skulde jeg da giøre dem visere, end jeg er selv? Jeg har ogsaa troet, (thi det maa jeg ikke glemme) at nogen kan lære offentlig i en Stad, hvor der er ingen Universitet, og lad være han ikke hedder Professor. Man siger, at disse 3 Mænd har giort Begyndelse dertil i Rom. Nu, dette var min 8de Feyl.

(r) Og jeg maa for Dynenes Skyld anføre de latinske Ord: facitque persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compta & mitis Oratio: Jeg troede, at audientia her betyder baade Biefald og Agtsomhed, og Gud give min Recensent vilde have sagt mig en bedre Oversættelse.

(s) Ney! her maa jeg for Dynenes Skyld endelig anføre Ciærons egne Ord: qvodsi ipse exeqvi neqveas, possis tamen Scipioni præcipere & Lælio. Jeg veed ikke jeg her har forseet mig i audet, end at jeg i Dansken har ladet Cato tale personaliter om den forbemældte gamle Mand, da han hos Cicero taler impersonaliter. Men det har Recensenten ikke lasset. Er det ey en Jammer, at han ikke vil ud med sin Meening? Jeg seer ingensteds i Texten disse Ord: men han

laudatum proverbium heder her et berømt Ordsprog, da en Skoledreng veed at laudare er: tidt at anføre noget, og altsaa laudatum proverbium et gængse Ordsprog. (t) —— S. 30. mine Venner har mig altid ved Haanden, adsum amicis: adesse amicis har en indskrænket Bemærkelse, som var Overs. ubekiendt, fordi den maaskee ikke fandtes i hans Lexicon, og maa forklares af den Romerske Rettergang; der betyder det: at raade sine Venner i deres Processer, eller møde med dem for Retten, og sidde for deres skyld paa de Anklagedes Bænke ꝛc., men ikke overhovedet: at være altid ved Haanden, en gemeen og lavmærssig Talemaade, hvoraf flere forekomme i denne Oversætte. (u) —— S. 35. Ikke høyligen attraae nogen Vel-

man ikke selv tale: Det hedder exeqvi, ikke loqvi. Hvor er det fat? slaaer mine Øyne mig feyl. Endten maa jeg eller Recensenten bruge Briller. For en ung Skole-Discipel er det vel meget saa tidlig. Men hvor gammel han er, veed jeg ikke. Tys! mon Feylen ikke ligger i præcipere? men at give Regler og anføre i en Videnskab er det ikke eet? Disse Ord, og Lærdomme, ere maaskee overflødige? Der har vi det rigtig nok. Nu saa var da denne min 10de Feyl.

(t) Er det ikke skammeligt, at jeg ikke veed det, en Skoledreng veed? Men jeg er dog heller ikke slet saa eenfoldig, som Recensenten seer mig an. Jeg veed om denne Sag nøt op, saa meget som en Skole-Dreng. Jeg veed, for Exempel, at supra laudatus Auctor er, den ovenanførte Autor, dog med Berømmelse at forstaae. Thi det havde klødt endten mig eller Recensenten meget ilde, om han, naar han først har sat mig i Rang neden for mine Skole-Disciepler, vilde derpaa siden have skrevet om mig supra laudatus Conrector Sch. Havniensis. Saaledes troede jeg nok, at laudatum proverbium var et bekiendt Ordsprog, men, saasom her tales om et Ordsprog, der tillige fandt Bifald og blev roest af mange, saa troede jeg, at jeg burde oversætte det berømte Ordsprog. Det er mit Feyl.

(u) Lad være jeg er kun en Discipel, saa veed jeg dog dette, som nogle Disciepler vide, og andre Lærere have sagt mig, at Adesse betyder, i Besynderlighed, at forsvare nogens Sag for Retten, som dens Advocat. Men min Feyl er, at, saasom jeg ogsaa vidste Talemaadens almindeligere Bemærkelse, saa har jeg her fulgt denne, fordi Caro beskrives som en Mand, hvis Kræfter hans Venner ikke savnede, som

en

Vellyst, magnopere, ikke saa synderligen: ellers er dette heele Sted oversat med den største Skiødesløshed. (v) —— Sammest. Dette tog han sig, uden noget Exempel, For-lov til for sin egen Person. Saa stor Frihed gav Æren ham. Ville vore Læsere endnu holde os for ubillige, fordi vi ved første Giennemlæsning holdte denne Oversættelse for et Skolecercitium? Kunne et Barn, der alene maatte stave sig frem fra Ord til andet, oversætte anderledes? Cicero siger: Qvæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria, det er: han var den første af dem, som ikke beklædte noget offentligt Embede, der havde tiltaget sig denne Frihed; saa megen Uordentlighed overbar man med ham for hans store Fortienesters Skyld. (x) —— S. 37. Hvad mig angaaer, saasom

en tienstfærdig Mand i Almindelighed, og ved alle Leylighedet. Texten er, tænkte jeg, i det mindste tvetydig, og derfor bør Oversættelsen være ligesaa. Men som Discipel maa jeg ey ugierne ville lære af min Skolemester. Han sige mig da, hvoraf han veed, at den besynderlige Bemærkelse just her bør have Sted! Jeg har ogsaa troet, at de Talemaader: Du har mig altid til din Tieneste: og: Du har mig altid ved Haanden, vare ligegyldige og begge ædle Talemaader, svarende til den latinske semper tibi adsum. Men Recensenten meener, at jeg ikke har vidst den besynderlige Bemærkelse, fordi jeg ey har fundet den i mit Lexicon. Disciples lære dog mange Glosers Bemærkelse af Skrifternes Læsning. Mon jeg dog skal troe, Recensenten ret alvorlig seer mig saa eensoldig an? Jeg skulde ey vide det af en latinsk Bog, som en 2den Lecties Discipel veed af sin Cornelius! Det kan aldrig være hans Meening. Ney! det er et listig Kneb. Manden vil rigtig lokke ud af mig, hvad Lexicon jeg eyer og betiener mig af. Jeg vil da sige ham, at jeg eyer det store Gesneri Thesaurus, og at det har kostet mig 10 Rdlr., i Fald det skulde kunne tiene ham til nogen Efterretning. Det er ganske complet, skiønt Prisen er ringe, og sattes ikke det Blad, hvor adsum staaer.

(v) Det er Læseren saa god at troe paa Recensentens Ord. Manden er ærlig.

(x) Jeg har som Discipel lært, at adjectiva ofte maa forstaaes adverbialiter: f. Ex. si qvid novisti rectius istis, candidus imperti, si non his utere mecum. Havde Recensenten erindret sig dette Horazes Sprog, vilde han deels have mærket, at Candidus staaer for Candidè, og han skulde paa mange Ste-

jeg finder stor Fornøyelse i at tale med Folk, saa finder jeg og Fornøyelse i saadanne Giæstebuder, som holdes til rette Tid. o. s. v. Hvad dog Cicero tænker uselt! maa nødvendig enhver udraabe, som vil dømme ham efter denne Oversættelse. Hvad Følge kan der være imellem de Tanker: „saasom jeg finder Fornøyelse i at tale med Folk, „ saa finder jeg Fornøyelse i Giæstebuder, som holdes til ret„ te Tid." Men Oversætteren forstod ikke tempestivum convivium, uden af en Glosebog: *tempestivum convivium* er ikke et Giæstebud, som skeer i rette Tid, men tvertimod: et uordentligt Giæstebud, som skeer til urette Tid, som enten begynder for tidlig, eller som varer for længe; hvilket den burde vide, som af et Sted hos Cic. pro Mar. 6. havde seet, at det modsættes *moderato & honesto convivio*, et skikkeligt og ordentligt Maaltid. Dette heele Sted burde været saaledes oversat: ja jeg (ego *vero*; denne Partikel har Overs. heller ikke forstaaet; og derfor saa uskikket forbundet Tanken med den foregaaende) finder saa stor Fornøyelse i Omgang, at jeg endog gierne sidder til Bords ud paa Natten, og det ikke alene med Folk af min Alder, men endog med eders Lige: saaledes forklarer Cicero det selv strax derefter: qvod (convivium) ad multam noctem vario sermone producimus. (y) —— S. 40. Nu de ringere,

Steder ey have ladet sig noye med at laste, men tillige forbedret min Oversættelse. Jeg har nu i min Discipelmæssige Vankundighed troet, at privatus her ligeledes gieldte for privatim. Hvad den private Person her har at bestille, har jeg ikke kundet forstaae. Derfor vil jeg bede Recensenten lære mig det. Thi det lader af hans Oversættelse, ligesom Uordentligheder nok maatte begaaes af Personer i offentlige Embeder, og burde med dem overbæres. Dog just nu mærker jeg nok min Oversættelse kan forbedres maaskee saaledes: Dette tog han sig, uden noget Exempel, Forlov til, da han havde nedlagt sit offentlige Embede? men hvad? vil jeg som Discipel rette mig selv? Ney! det tilkommer Recensenten min Lærer. Han fore Ordet: Han var den første af dem, som ikke beklædte noget offentlig Embede, der havde tiltaget sig denne Frihed. Havde den gode Duiitus endda været i offentlig Embede, saa vilde Recensenten have baaret over med hans Uordentlighed.

(y) Hvorfor mon Recensenten her ikke har oversat: tempestivis convivis delector. Maaskee han har troet, det vilde sturre

i Læ-

gere, men dog ſkarpſindige Videnſkaber. Hvad mon det være for ſkarpſindige Videnſkaber, ſom ere ringere end Aſtrologien? acuta ſtudia ere Videnſkaber, Arbeyder, ſom fordre Forſtand og Vittighed (z). —— S. 41. Det er al Ære værd, hvad Solon ſiger, atter den Lavſtone, ſom vi

i Læſerens Øre, at lade den gamle ærværdige Cato ſige: Jeg finder Fornøyelſe i nordentlige Giæſtebuder. Det kan ikke være. Han har jo dog ſelv ſagt, at tempeſtivis bør overſættes nordentlige, og modſættes de ordentlige og ſtikkelige Giæſtebuder. Kort ſagt, Cato maa nok være en Fraadſer og Svirer, men ingen Pedant. Men hvad i Verden mon han da vilde giøre af intempeſtivis conviviis? dette maa være de ordentlige Giæſtebuder. Er det ikke ret Skade, at Skolemeſter ikke ret for Alvor vil oplyſe ſin Diſcipel, men immer beholde ſin Viisdom for ſig ſelv. Men tys! Ciceron forklarer ſig ſelv med diſſe Ord: Qvod (convivium) ad multam noctem vario ſermone producimus. Endnu er dette een af hans vigtigſte Opdagelſer, at et ordentlig Giæſtebud ikke kan med adſtillige fornøyelige Samtaler fortſættes ud paa Aftenen indtil mørk Nat.

(z) Gid jeg kun vidſte hvad det er Skolemeſter her laſter og vil have rettet! Acuta ſtudia har han overſat ligeſom ſin Diſcipel, men med fiere Ord, ſkiønt jeg tilforn var ham for vidtloftig med diſſe Ord: og Lærdomme. Hans Diſcipel har troet, at ſkarpſindige Videnſkaber kan i det Danſke lige ſaa vel og med lige god Grund lade ſig høre, ſom acuta ſtudia. Det er paa den Maade han her vilde have det Danſke Sprog beriget med latinſke og græſke Talemaader. Ellers have vi her atter et Bevis paa, at adjectivum *acuta* ſvarer i Sammenſættelſen til eet og i Meeningen til noget andet. Thi ſtudia acuta ere, qvæ reqvirunt acumen ſtudioſorum, eller qvæ non niſi acute eller ſine acumine coli poſſunt. Men hvad er det da Recenſenten vil have? Atter et liſtig Kneb! Han ſporger ganſke oprigtig: hvad det er for ring re Videnſkaber her tales om? Jo! Jo! nu ſkal man nok ſee, jeg ſiger det. Jeg ſkulde nok engang ligge mig ud med de ſkionne Aander! Ney jeg har nu tvende Gange ſaa vel været der, at jeg har lært at tie, og tør ikke ſige, at det er de ſkionne Videnſkaber her forſtaaes. Lad Cicero ſige det. Jeg tør heller ikke ſige, at alle Fortolkerne har forſtaaet hans Ord om de ſkionne Videnſkaber. Diſſe Mænd bør jeg ikke miſunde deres Roelighed i det andet Liv. Hvor læt for den eene Aand at trænge ſig ind til den anden og hævne ſig! Ney! Cicero maa ſelv bøde for ſin Synd baade her og hiſſet. Han taler udtrykkelig om de ſkionne Videnſkaber, i ſær om Poeſien. Forſkrækkeligt!

vi nys bemærkede! honestum est Soloni, det giør Solon Ære o. s. v. (a) —— S. 47. quam copiose, heder her: vidtløftig, da det burde være: med hvor megen Veltalenhed; thi Vidtløftighed er ingen Dyd hos en Taler (b). —— Nu, tænke vi, have vore Læsere nok til at dømme om Oversættereus Kundighed i Sproget (c); og vil man endnu have flere Beviis, saa see man, hvorledes han retter Texten; —— thi det er kun gemene Oversættere, som ikke vide at rette. —— Stedet er S. 26. Jeg, heder det der i en Anmærkning, jeg læser i Texten: itaqve nemo adhuc convenire me valuit, quin fuerim occupatus, da andre læse: nemo convenire me voluit, cui fuerim occupatus; men dette sidste var ikke skarpt nok tænkt, derfor maatte Cicero nødes at tale barbarisk, for at kunne tænke rigtig; thi aldrig har nogen Latiner sagt: convenire valuit for convenit. —— Nu maa vi ogsaa give en Prøve paa Oversætterens Kundskab i den gamle Philosophie; thi denne Kundskab ventes uomgiængelig af den, som paatager sig at oversætte et philosophisk Stykke. Vi havde ventet, at Hr. S. i Stedet for nogle ubetydelige Anmærkninger, hvori han lærer os, at Aristoteles eller Plato har sagt det samme paa Græsk, som Cicero siger paa Latin, og som enhver kan sige paa sit Modersmaal, havde givet sine Læsere et kort Begreb af den stoiske Philosophie, som prædikes paa hvert Blad i Afhandlingen om Alderdommen. Virkelig hielper han Cicero et Sted at philosophere i Anm. S. 53. Cato for at gotgiøre, at Døden intet Onde er, bruger dette bekiendte Beviis: enten døer Siælen med Legemet, og da er Døden intet at agte; eller og den kommer et Sted

(a) Atter Skade og en grov Feyl, at jeg læser i mine Udgaver honestum est Solonis sc. Dictum v. elogium.

(b) Jeg har tænkt, at Xenophon ikke som Taler, men som Philosoph har skrevet sin Oeconomicus, om hvilken her tales, og i hvilken han roser Agerdyrkningen, copiose. Deri bestaaer min Feyl. Jeg tænkte, eet var at rose, som i en egentlig saa kaldet Lovtale: et andet, som i en philosophisk Afhandling: Det første bør skee med Veltalenhed og en syndig Korthed: Det andet kan skee med en udførlig Vidtløftighed, naar man har mange gode Egenskaber ved en Ting at opdage. Og det sidste har Xenophon giort i sin Oeconomicus.

(c) Jo det skal jeg svare til! og tillige om Recensentens Kyndighed, Retsindighed og i sær Beskeedenhed i at recensere.

Sted hen, hvor den skal blive ævig, og da er Døden at ønske; et tredie Fald finder ikke Sted. Oversætteren, som er bekymret for Ciceros eller Catos Orthodoxie, erindrer i en Anmærkning, at han forudsætter Mennesker, som i Verden har bestittet sig paa Dyd og Retfærdighed. Thi et lastefuldt Menneske kunde ikke saaledes slutte: enten er det reent ude med mig i Døden, da jeg ikke bliver elændig; eller og jeg bliver salig; thi Elændigheds Stand staaer ham som et tredie Fald her imellem aaben for. Og videre: fordi Cicero siger, endten og eller, deraf kan man ikke slutte, han tviver saaledes, at han jo er meere tilbøyelig til at troe en Tilstand efter dette Liv. Men al denne Viisdom kunde Hr. S. have sparet, dersom han alene havde erindret, at en Stoiker ikke kunde antaae nogen Elændigheds Stand for hans Siel efter dette Liv, eftersom han tilskrev Legemet, Sielens Fængsel, alle Menneskets Laster, og holdt Sielen for at være en Partikel af Gud, det er at sige, af Naturen, til hvilken den efter Døden gik tilbage, og foreenede sig dermed, og kunde følgelig ikke være elændig: derfor bruger Cicero paa dette Sted som ligegyldige Talemaader: æternum fieri, og beatum fieri, at blive ævig, og at blive lyksalig. — Lige saa sundt er det, hvad han i en Anm. S. 61 snakker om den menneskelige Forstands, og det menneskelige Sprogs Svaghed, for at tildække sin Vankundighed i den gamle Philosophie. Hvad han der oversætter: vi have vore Siele ligesom nogle afnippede Deele af det heele guddommelige forstandige Væsen, burde hede: vore Siele ere Draaber af den allevegne værende Guddom, hvilken Stoikerne kaldte anima mundi, og troede at befinde sig i alle saavel livlivløse, som levende Ting. (d) — Vi behøve vore Læseres Overbærelse, fordi vi ved et Skrift af saa liden Værdie have opholdet dem saa længe. Men da Overs. har truet at fortfare med

(d) Skulde jeg ikke kunde føye Recensenten i hans meget venlige og følgende Begiering, saa vil jeg i Fortalen til min Oversættelse, om den skulde blive omtrykt, ogsaa tilstaae Recensenten min Vankundighed i disse tvende Poster, over hvilke han har giort saa lærde Anmærkninger, som jeg her ikke kan rose, uden jeg med Xenophon maa blive copiosus eller vidtløftig. Thi Veltalenhed venter han ikke af sin Discipel.

med andre Stykker af de gamle; saa har den Agtelse, vi have for Alderdommens Mynstre, giort, at vi heller engang vilde misbruge vore Læseres Taalmodighed, end lade de Gamle uhævnet fornærmes. Dersom vore Bønner kunde formaae noget hos Hr. S., saa vilde vi bede ham, ikke at opfylde sit Løfte, i det mindste ikke at vove sig til noget Stykke af Cicero, førend han ved igientagen, og med Kritik og Smag anstillt Læsning af alle hans Skrifter, har giort sig nøye bekiendt med hans Sprog, hans Philosophie, Religion, Sæder og Stand. Naar han, med denne Indsigt forsynet, leverer os flere Stykker oversatte; ville vi giøre os ligesaa fand en Fornøyelse af at anpryse hans Arbeyder, (e) som det nu har været os imod, at spilde vore gode Timer ved at rette hans Exercitium.

Saavidt gaaer Recensionen. Jeg har i mine Anmærkninger hidindtil talt med Recensenten i en Tone, som jeg haaber han er og kan være fornøyet med, og som jeg troede, jeg burde med en Recensent, der har lovet at gaae saa grundig til Værks med mig, som med en Skolemand, en før Naade, som han pleyer ikke at bevise mod mange andre. Hans Grundighed har ikke fundet mig værdig til en høyere Rang end neden

(e) Tak! min Hr. Recensent for deres megen Artighed. Men kan min Bøn formaae noget hos min Hr. Recensent, da vil jeg bede det maa skee, med den samme Lærdom og Indsigt, som de her har lagt for Dagen i at laste og rette mit Arbeyde; Thi saa vil De vist oprette mig den Skade, De her meener sig at have tilføyet mig. Men dog, ret alvorlig at tale, hvorfor vil De jeg ikke skal opfylde mit Løfte? De seer, jeg vil lade denne min Oversættelse omtrykke. Den kan jo altsaa komme for Lyset forbedret ved Deres lærde Anmærkninger. Var det ikke ærligt af mig, om jeg først ligeledes vilde underkaste de følgende Stykker Deres lærde Censur og indhente Deres Anmærkninger, hvilke jeg i Almindelighed har udbedet mig af lærde Kiendere. Da fik man jo Dem og ikke mig at takke for Arbeydet. Dog De har maaskee med Skribenternes Recensioner saa meget at bestille, at De kan ikke faae Tid til ret at læse Skrifterne selv. Jeg har Gud skee Lov god Leylighed, og hvad jeg ikke selv kan giøre, derudi vil jeg kalde andre til Hielp, for at rette mine Exercitia. Men naar jeg nu endelig har forsynet mig med den Indsigt, De har fordret af mig, kan jeg da forsikre mig, at De ikke vil domme mig derfra? jo! De har lovet mig det paa Deres Ærlighed, og Indsigt mangler ikke Dem til at domme om deres Discipels Fremgang.

den for Skole-Discipler. Jeg vil gierne være alle alle Ting, saavidt mueligt, og burde jeg da besvare min Lærer anderledes, end som det sømmede en Discipel? Nu haaber jeg og, at om han er min Ven, som han vist nok er, og dertil en ærlig Mand, at han ikke nægter mig den af ham i nogle Poster forlangte nærmere Oplysning. Men man vil nok spørge mig, hvorledes jeg kan finde mig i de mange ærerørige Talemaader, hvormed min Læremester har rettet sin Discipels Feyl? Nogle forsikre mig, at han har udøst sin forbittrede Galde i Bogtrykkerens Sverte, da han har mærket den ikke var sort nok. Ovenmældte min Ven skriver i sit Brev, at han vilde condolere mig, dersom Styrken i Recensionen var saa stor, som Malicen. Men uden at fornærme mine bekiendte Venner, som kan forblindes af Kiærlighed, forlader jeg mig herudi mere paa den ubekiendte. Det er vist ikke Malice, det er puur Ærlighed, han taler af. Vel kan jeg ikke nægte, at jo hans Talemaader rore min Ære, men hvorledes? Thi hvad Ære for mig, af ham at være sat i Rang med een af de største Mænd, Grækenland har eyet? Med en Solon, der lærte hver Dag, saa længe han levede, og var Discipel sin hele Leve-Tid? Recensenten har selv tilstaaet det giorde ham Ære (thi saa vilde han min Oversættelse efter hans Læsemaade burde lyde) og den Ære har han vildet giøre mig. I Sandhed, jeg opfører mig ofte blant mine Skole Discipler ey heller anderledes end deres Med-Discipel, og lærer selv ved at lære dem. Jeg har hver Dag, ligesom De, mine Lectier at lære, og giør mig en Ære af at lære, saa længe jeg lever. Ja man skal aldrig troe, hvor lærvillig jeg er, dog uden at rose mig selv, og hvor meget jeg alt paa saa kort en Tid har lært i Kiøbenhavns Skole. End mere, hvad Ære for mig, at Recensenten har agtet mig værdig til at begeanes af ham paa samme Maade, som andre berømte lærde Mænd over min Rang, som en Guldberg, Professor og Informator for den Kongelige Prints, og jeg er dog kun Con-Rector? Var det Malice, og jeg med nogen Fornærmelse havde fortient den, hvad skulde da disse brave Mænd have syndet? At jeg har synder, det veed jeg nok. Man mærker jo nok Recensenten er fortørnet paa Smagens Vegne, formedelst nogle deres for mig uforstaaelige Talemaader. Det er sandt, Jeg har engang offentlig sagt til Smagen: Du vaser. Ja jeg vil skrifte for Recensenten alle

mine

mire skiulte Synder. Jeg har i private Selskaber, naar man har spurgt mig, om jeg ikke vidste, hvad man forstod ved det Ord Smag, som der i disse Tider blev talt saa meget om, givet til Svar, jeg havde hørt, det var een af Furierne, som Pluto havde seet sig nødt til at udelukke af sit underjordiske Rige. Der siges, at Hun, da han har vanket omkring her oven paa Jorden, da man ingensteds har vildet taale hende, og hun fik i Leipzig til al Lykke at vide, at Smagen i Dannemark skulde være ubekiendt, har indsneget sig der, hvor hun paa nogen Tid har opholdt sig og raset under det falske Navn af Smag. Hun skal paa nogen Tid have opholdt sig i det Sorøiske Boatrykkerie. Vil man vide, hvor hun nu er, maa man søge til Adresse-Conioiret, som nok skaffer Underretning derom. Ikke ret længe siden skal hun være reyst til Helsingøer. Men jeg har nu baade bekiendt og tillige fortrydt mine grove Synder. Jeg er ogsaa tilforn tilstrækkelig bleven afstraffet derfor. Der kan dog ikke være, en paa Smagens Vegne fortørnet Recensents Malice. Men det maa være ham naturligt at skrive saaledes, i sær om Professorer og offentlige Skole Lærere, og han lovede tillige at skrive grundig. Saa behage da de Hrr. Prænumerantere at afhente deres Penge efter Behag, og Andre lade sig herefter ikke forføre. Men skulde de første dog ikke vilde det, og Andre, som ikke besidde Recensentens Indsigt, endelig ville have Oversættelsen, saa behage de kun blot at give mig derom deres Tanker mundlig eller skriftlig tilkiende, uden Prænumeration. Men om de da blive bedragne, fordi jeg ikke maa adlyde Recensenten, min Læremester, saa maa de vide, at det er deres egen Skyld, og ikke min, og at han dertil vil anse dem som Personer, der have forført hans Discipel. Hvor vil han da siden straffe os i sine Recensioner, dem som Forførere, eller som Folk af ingen Smag, og mig som overhørig!

L. Sahl.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 24.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te Junii 1767.

Os er i disse Dage indleveret en liden Seddel af dette Indhold:

Mine Herrer!

Dersom det er et lovligt og prisværdigt Arbeyde, at forsvare en afdød Mands sande Fortieneſter, saa er det en god Gierning, som ikke kan skee for tidt. Har De først sagt A, saa faaer De nu at sige B med. Thi man troer i Byen, at De har forværret den sal. Munthes Sag ved at forsvare den. Er det ikke saa, bør De forsvare Deres egen Ære, ved nok engang bedre at forsvare hvad De har sagt til den sal. Mands Berømmelse, som alt er giort til Intet i den mod Dem udkomne og velbekiendte Recension. Jeg forbliver Deres

X. Y. Z.

Vi vide ikke, om vi tør troe denne Seddel. Vi frygte for Skielmer i Baaden. Man vil maaskee have os indviklet i Trætte, for siden desto bedre at kunne belee os, naar vi ganske have tabt vor Sag. Eller man tænker, vi skulde tie, og sige Tak for naadig Dom, for at kunne fortolke vor Taushed, som man selv lyster. Men gaae du til Side, Mistanke! for en søye Tid, mens vi tale som med en Ven, der bona fide har tilskrevet os! Han troer, at Recensionen er skrevet imod os, og for at tilintetgiøre hvad vi mod Hr. Mag. Ba-

den har skrevet til den sal. Hr. Justice-Raad Munthes Forsvar. Men vi troe, baade han og Andre derudi bedrage sig. Det er i Sandhed ikke saa. Det kan ikke være. Vi elske Fred, og ville bevise, at det har været langt fra Recensentens Agt at forurolige os. Lader os til den Ende høre, hvad han allerførst siger:

"De allermindste Foretagender, som sigte til at forbedre eller lætte et eller andet Stykke i den offentlige Underviisning, ere for os saa vigtige, at vi med Fornøyelse gribe enhver Leylighed til at anprise dem, om de end ikke fuldkommen skulde svare til vore Ønsker.

Man vil maaskee tænke, at Recensenten dermed sigter til os, der ikke har ladet Hr. Mag. Badens Compendium være os vigtig nok. Men det er langt fra. Hvem skulde han da have meent dermed? slet Ingen. Thi naar han slet Intet har meent dermed, saa har heller Ingen meent: thi fra Intet til Ingen kan man sikkert slutte. Men hvoraf veed man det første? man erindre sig kun hans Recension over et andet Skrift, i hans næstforegaaende lærde Dag-Register, som maanedlig kommer ud under Titel af Tillæg til et Ugeblad om saltet Oxekiød for billig Priis og stiaalne Sager o. a. m. Dette var og skrevet til Underviisningens Forbedring og Befordring, og hvor vigtig det var Recensenten, har Hr. Prof. Guldberg viist i vore Efterretninger om lærde Sager. Men man behøver ikke at tænke sig saa vidt omkring. Man see kun den Recension over Ciceros ældre Cato, som gaaer næst forved denne, her handles om. Manden har her med tvende Conrectorer at bestille. Hr. Conrector Sahls Arbeyde ansaae han med den Ærbødighed, han vil skylde en Mand, der bruger sine ledige Timer til at berige sine ulærde Landsmænd med de Gamles uforlignelige Skatte. Altsaa holder han det i sin Art og i sig selv for nok saa vigtig et Arbeyde, som Hr. Badens. Ikke desto mindre opsætter han ved den første Mands Arbeyde et barsk og bister Skolemester-Ansigt. Den gode Mand maa her frem med Hatten under Armen, som en Skole-Discipel, og lade sit Exercitium rette. Hans Bøddel retter da med største Strænghed hver en

Feyl,

Feyl, som er begaaet imod de Læsemaader, Skolemesteren selv har i sin Bog. Hvor han ingen Feyl kan finde, der fordreyer den stive Mand Ciceros Ord og giver dem en vanskabt Orden, for at vyse sin Discipel, hvorledes han burde oversætte, naar Cicero havde skrevet saa galt (thi det skikker sig vel for en Skolemester, at give Variationer paa Exercitia.) Snart vil han ingen Partikler have oversatte, for at vise sin Lærling, hvordan det lod, naar Cicero ingen havde brugt, og hvor knudret vort Sprog bliver, ved at oversætte hvad Cicero har skrevet for at ti kiendegive sine Læsere Forbindelsen imellem hans Tanker. Dyd og Beskeedenhed er ofte det man mindst lærer sine Disciples. Det skal ofte komme af det Skolemesteren selv ingen veed. Men det kan dog den stolte Skolemester ikke vel tilstaae, Han maa derfor jammerlig beklage for sin Discipel, at samme kan ikke overdrages i vort Danske Sprog, og derfor maa hans Discipel heller ikke bekymre sig derom. Hans Lærling maa ikke kalde græcæ literæ det græske Sprog, og han skal lade den gamle Cato sige, at han finder Behag i uordentlige Giæstebuder, som tempestiva convivia efter denne latterlige Skolemesters Phrase-Bog skal betyde, og det just paa en Tid, da han sidder og taler med sine unge Adelsmænd om Vellystens Afskyelighed. Hans Discipel maa ikke lade Cato tale med en stærk Røst og sine bekiendte stærke Sider. Men den barske Mand vil han skal tale med en stærk Røst og et godt Bryst, endten for Vellydenhedens Skyld, eller fordi han er bange, at Folk i Dannemark, hvor Smagen gaaer i Barndom, ikke kunde begribe, at den maatte have et stærk Bryst, som kan tale med en stærk Røst. Kort at sige, han retter alt dette med en saa absolut Myndighed, at hans arme Discipel tor ikke spørge om nogen Forklaring over disse sine begangne Feyl. Men hvilken Proteus er ikke vor Skolemester! Ey en Circe skulde snarere have ombannet ham, end han selv har vidst af en streng og barsk Skolemesters Gestalt at krybe frem og isøre sig den retsindigste Patriots Person. Kan man da troe, den Mand har meent noget med hvad han siger? slet Intet, altsaa Ingen, og følgelig heller ikke os. Men Sagen er denne, Manden er en Smager eller en Smagens Patron. Og ligesom Poeterne, saa har alle Smagere og skiønne Aander Frihed til at lyve mod sig selv, saa meget de lyste. Det er eet af deres Privilegier. Man kan ansee disse

ſom ſkadesløſe Løgne, naar de kun ikke ſom Recenſenter ville lyve mod andre, og uden Beviis tillægge dem grove Feyl, ſom ingen kan ſee, og aldrig ere begangne, eller i det mindſte ſætte Forſøg paa, om ikke den Beſkeedenhed, ſom et videtur medfører, kan overdrages i det Danſke Sprog. Vi har vel ogſaa af Vildfarelſe tillagt en og anden Skribent nogen Feyl. Men meſtendeels ſpørge vi os for. I det mindſte ſige vi altid, fordi vi ikke tør troe vor egen Indſigt: ſaa tyKes: ſaa ſynes os: lad være vi nu vide, det er en Feyl, det er ikke efter Smagens Regler, og vor Sprog kan ikke taale ſaadan Beſkeedenhed. Men det er os om Dyden langt mere end om Sproget at giøre, og vi tale gierne barbariſk for at kunde tale, ſom vi bør, og uden nogens Fornærmelſe. Men lader os høre videre:

Recenſenten bifalder denne Hr. Badens Meening, at Underviisningen bør lempes efter Tiderne.

Det kan ikke være ſagt mod os. Vi har jo aldrig haft noget derimod. Men vi har troet det alle uden Tvil ville bifalde, at den der paaſtaaer, at Sal. Munthes Grammatik ey er ſkikket for den Ungdom og den Tid, den er beſtemt for, og endnu for vor Tid, bør beviſe det af faſte Grunde, og hvis han ikke det kan, da tie dermed, og ſelv paa ſin egen Haand ſkrive i Guds Fred og Roe, hvad Godt han veed og kan. Ellers er dette Sandt nok, at Sal. M. Grammatik, kan ſnart blive uſkikket for hvad Tid det være ſkal, naar enhver Reformator maa giøre efter ſit eget Hoved hvad Forandring han lyſter derudi.

Han holder fremdeles Hr. Badens Contractions-Tabel for meget brugbar, med mindre den ſkulde falde en Pedant i Hænder, ſom vilde tvinge ſine Børn til at lære den uden ad paa eengang, da den ganſke viſt vilde forvolde dem mangen ſuur Time.

Det vil man rigtig nok tænke, ſigter mod os. Men det er tvertimod. Recenſenten holder med os. Vi ſagde jo, at Børnene hellere ſkulde ville ſidde paa Vand og Brød. Men den Uleylighed, ſom følger af det, at den efter Haanden

og

og ved Leylighed aleene ſkal læres, har Recenſenten tiet med, og han kan jo dog ikke ſige os imod med en ſtum Taushed.

Han billiger hans Formindſkelſe af Conjugationernes og Declinationernes Antal.

Det gjøre vi og. Men bifalde den, ſom nogen Forbedring til Fordeel for de Unge og Fortrin for den Munthiſke Grammatik, det gjøre vi ikke. Vi kan heller ikke; thi Erfarenhed har lært os det Sal. Munthe har viiſt, at der vindes intet derved. End mere Recenſentens Taushed beſtyrker det ſamme. Han har ikke et Ord derimod. Han tier qvær. Ja han roſer derved, at man anfører Børnene til at bemærke Ligheden i Ordenes Former, og hvorledes kan det bedre ſkee, end naar deres paradigmata ſtaae frem og viſe dem for Øynene paa eengang paa Ligheden og Forſkiællen, nøt op ſaaledes ſom i Sal. Munthes Grammatik?

Hr. B. erklærer, at det ikke har været hans Hensigt, at forringe den Munthiſke Grammatik, men aleene at give den et høyere Sted i Skolerne, end den gemeenlig har. Vi ſee ikke, hvad denne Erklæring behøvedes?

Vi ſige det ſamme, og vi ſagde jo derfor ogſaa, at det var kun en Compliment, ſom Hr. Baden kunde have ſparet.

Det er jo intet uſædvanligt, at ſee adſkillige Lære-Bøger i de ſamme Videnſkaber: hvorfor da i Sprogene?

Det kan vi heller ikke ſee. Men vi ſige kun: Eet er at udgive en Lære-Bog efter andre foregaaende: et andet, at udgive den ſaaledes, at man forringer de andre under deres ſande Værdie, uden føyelig Grund, for at kunne beviſe Nødvendigheden af ſin. Mod det første have vi, og mod det ſidſte har Recenſenten Intet haft at indvende. Ey eet Øg kunde være det andet ligere, end vi hinanden i vor Tænkemaade. Alting gaaer lige op. Vi

løbe ud med hinanden til een Tid, som tvende Uhrer, der drives af een Fieder.

Alle Lærere have ikke eens Smag og Indsigt.

Saa! Der har vi det! Nu skal man rigtig nok see, vi forstaae ikke et Ord mere af hvad Recensenten siger, og kan altsaa ikke længere vise nogen Harmonie.

> Det er en Feyl ved de fleste Lære-Bøger, som indføres i Skolerne, at man gemeenlig udvælger de lærdeste Mænd til at forfatte dem, da man tillige burde see paa en ordentlig Tænkemaade og et methodisk Hoved, som ikke altid findes hos en vidtløftig Lærdom.

Hvad sagde vi? Aldrig saa snart hørte vi det Ord Smag før Alting begyndte at løbe omkring med os, og det blev sort for vore Øyne. Dog tys! Saa meget kan vi endnu begribe: Hr. Baden, mærke vi nok, skal besidde den ordentlige Tænkemaade og være det methodiske Hoved, og den vidtløftige Lærdom skal høre Sal. Munthe til. Lader os gaae videre, og see, om vi endnu kan forstaae noget mere:

> Mange Lærere klage over den Munthiske Grammatiks Ubeqvemhed til en Lære Bog: og den samme har Recensenten selv erfaret.

Endnu dette forstaae vi: Der gives en Deel uduelige: en Deel magelige Lærere: De første forstaae ikke at lempe den Munthiske Undervisning efter Børnenes Begreb (thi hvad om man sagde, at hans Grammatik er skrevet nok saa meget for duelige Lærere, som for Børn og Discipler?) De sidste gider enten ikke hast med nogen anden at bestille, end den, de selv have lært, eller nogen, med hvilken Undervisningen kan gaae fra Haanden som visk og fey af. For disse Slags Lærere er Munthes Grammatik uskikket, og de maa nødvendig have følet dens Ubeqvemhed og klaget derover. Derudi stemme vi med Recensenten overeens. Men hans Erfaring vide vi intet af at sige.

Mun-

Munthes Regler ere saaledes indviklede i hinanden ved Deelninger og Underdeelninger, at man tit for at fatte een Regel maa gaae tilbage, og tage nogle Sneese med, som staae i Forbindelse med denne.

Vi kan endnu komme af Sted med Recensenten. Vi ville hielpe ham. Hvorfor sagde han ikke: nogle Hundrede: nogle Tusinde, for ret at vise Vanskeligheden i Munthes Grammatik? Tal koster jo ingen Penge. Man tager ofte Munden fuld deraf, og nævner hele Myriader, til at betegne meget faa Ting. Det kommer alt an paa Smagens Indbildning. Men her standse vi: nu bliver Recensenten os med eet ganske uforstaaelig.

Den Munthiske Forbindelse af Reglerne, er en Forvirring, hvoraf et Barn ikke kan udrede den Regel det skal bruge. Hr. Badens Regler derimod ere satte i den Orden, at de kan findes, men ikke udtrykte i nogen Forbindelse med hinanden.

Recensenten er saa ænigmatisk i alle disse sine Udtryk, at der maatte en Oedipus til at udlægge dem. Mon det være spæde nyefødte Børn han taler om? Fremdeles: En Forbindelse af Regler i en sammenhængende Tabellarisk Orden, som Sal. Munthe har brugt, skal hedde Forvirring: Men Hr. Baden, som har opskrevet dem uden Orden og Sammenhæng, skal være det ordentlige og methodiske Hoved: Forklar mig dog dette, & eris mihi magnus Apollo! Saa vil den eene Læser tiltale den anden herover. Ja, det er ikke nok. Hr. Badens methodiske Orden roses deraf, at Tingene derudi ere satte saaledes, at de kan findes. Jo! jo! har vi driftet os til at laste noget i Hr. Badens Grammatik, da bliver han nu ret til Gavns roset. Man skulde tænke, det var ikke nogen Kunst, at adsplitte, hvad en anden har samlet. Jo det er! Dertil udfordres en ordentlig Tænkemaade og et methodisk Hoved. End mere, man bør takke til, at man kan finde det igien, som er adspredet, og at det ikke er bleven reent borte. Er det ikke sandt, at en Oedipus maatte udtyde os alt dette. Men det var Smagen selv der talte, og aldrig talte en Sphinx et meer opskruet og mørk Sprog. Vi kan altsaa ikke sige, om Recen-

senten taler med eller imod os: thi vi forstaae ham slet ikke: Han er os for høy. Nær havde vi anført een af Sal. Munthes Tabeller, for at vise, i hvor læt og tydelig en Sammenhæng den forestiller alle Reglerne, og overbevise Recensenten om, at saadan en Orden kan ikke vel være Forvirring. Men da vi ikke vide, hvad han smager under det Ord Forvirring, saa kunde vi læt forlshe os. Desuden er Manden ikke god at røre ved. Enhver der rører ham, bliver strax til Pedant, og han seer intet andet, end Pedanterie omkring sig. Det maa derfor beroe til vi faaer at vide, om han virkelig siger os imod.

Det vigtigste i Hr. Badens Chrestomathie, og som fortiener enhver Skole-Patrons Opmærksomhed, er dette, at han holder det Nye Testam. Læsning i Skolerne for skadelig.

Hermed siger Recensenten os heller ikke imod, lad være vi har aldrig lovet at ville holde med Hr. M. Baden eller ham. Lad den være skadelig! Nok for os, at Skaden følger ikke af de Grunde, Hr. Baden dertil har opgivet. Det har Recensenten rigtig nok indseet, og, som han er medlidende, saa vil han hielpe Hr. Baden med nogle andre Grunde af hans eget Magazin. Disse ere:

1) Af dem, som nyde den offentlige Underviisning er der neppe Een iblant Tive, som bestemmes til saadanne Embeder, i hvilke der udfordres en lærdere Indsigt i det Nye Test. Sandheder, end den, der kan faaes af dets Læsning i Modersmaalet.

Recensenten bruger atter her ovenmældte sit Privilegium, at begaae aabenbar Contradiction endogsaa mod Solen selv og Dagens Lys. Mængden, som kommer fra Skolerne, bestemmer sig strax til Theologien, og dertil skulde ikke udfordres en lærdere Indsigt, end der kan faaes af det Nye Test. Læsning i Modersmaalet? Man forundre sig ikke! Det er poetisk Frihed! Det er ikke for Manden jo kan sige Sandhed naar han vil. En vis Poet siger paa sin og alle skiønne Anders Vegne:

Ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοια
Ἴδμεν δ' ἄντ' ἐθέλωμεν ἀληθέα μυθήσασθαι.

det er:

Vi kan digte mangfoldige Løgne, der ligne Sandheder: Men vi kan og, naar vi endelig ville, sige Sandhed.

Kunsten synes Recensenten vel at forstaae: Ey Een iblant Tive, hedder det hos ham, bestemmes til saadanne Embeder, hvortil udfordres en lærdere Indsigt: Da han tvertimod, naar han vilde have talt Sandhed, burde have sagt: Ey Een iblant Tive bestemmes til saadanne Embeder, hvortil der ikke udfordres en lærdere Indsigt: Men dette λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοια:

Atqve ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

Det maa han endnu ikke have lært. Lyve kan han: men han veed ikke vel at indklæde sine Løgne: de falde strax i Øynene.

2) Det Nye Test. Læsning befordrer lidet eller intet profane Skribenteres Forstaaelighed, fordi det er skrevet paa den Hellenistiske Dialekt.

Her er det sluppen for Recensenten. Han havde i Sinde med en heel Hob Grunde ret at ophielpe Hr. Badens forfaldne Sag. Men der maa en Skielm have stiaalet ham dem fra. Thi han igientager kun det Hr. B. alt har sagt, og mod vores derimod giorte Indvending har Intet haft at erindre. Men lærde Mænd (thi vi maa vel ogsaa stride med en fremmed Myndigheds Vaaben) har bemærket, at Evangelisten Lucas har i begge sine Bøger skrevet saa godt Græsk, som man skal finde hos nogen profan Skribent. I Pauli Breve hersker en Lærdom, en Veltalenhed, en Ziirlighed, en Fyndighed, en saa herlig Morale, som man hos ikke mange profane Skribentere skal opvise større Exempler paa. Hvorfor maa man ikke ligesaa vel i en Skole lære at kiende en hellenistisk Dialekt, som en jonisk, dorisk, eller æolisk? Nu bibelsk Historie, hvorfor maa de Unge ikke lære den? Nu Dyd og Christendom, der-

som det skal være en Hoved-Sag for unge Mennesker i Skolerne, af hvad Bog kan den da bedre læres? Er det for at forstaae profane Skribentere, vi læse Bibelen? Nu mere! Hvad udfordres der ikke til at forstaae Logik, Metaphysik, Physik, Mathematik? Er det ikke et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd? Saa sluttede Hr. B. om det Nye Test., og det samme gielder om hine Videnskabers Forklaring. Men bør derfor i Skolerne ikke giøres nogen Begyndelse med disse? Jo! siger man. Hvorfor da ikke ogsaa giøres Begyndelse med det Nye Test. Læsning, en saa væsentlig Deel af Theologien? Men man bør dog i ingen af Dreelene gvæle de Unge med det Arbeyde, som skikker sig for de største og lærdeste Mænd? See! det er deels erindret, det erindres endnu mod Hr. Badens Beviis for Skaden af det Nye Test. Læsning i Skolerne. Recensenten har Intet haft at sige derimod, altsaa heller ikke mod os.

3) Naar vi hertil lægge den Erfarenhed, vi have af os selv og andre om den liden Nytte, som det græske Testamentes møysommelige Læsning har forskaffet os i de moednere Aar, saa ønske vi, at de hvis Embede og Myndighed giver dem Leylighed og Magt til at forbedre Læremaaderne i Skolerne, vilde tage dette Forslag i et moedent Overlæg.

Deri har Recensenten Ret. Der ere mange dovne og skiødesløse Disciples, som aldrig ville føre sig deres Læreres møysommelige Arbeyde til nogen Nytte, og for hvilke al Læsning er møysommelig. Vi ønske derfor med Recensenten, at de, hvis Embede og Myndighed giver dem Magt dertil, vilde rense Skolerne fra dette Ukrud, som de lade vore ud til det yderste og gvæle den gode Sæd. Rectores i Skolerne see ofte hellere paa mange, end gode Disciples. Gid Skole-Lærerne vilde fra Begyndelsen af vænne de unge gode Hoveder til at bruge Dommekraften, som ofte gvæles af det meget, hvormed Hukommelsen alene behyrdes. De skulde derved vænnes til med Agtsomhed og Nytte at optage hvert Ord af Lærerens Mund, for med Forstanden at fordøye det og siden levere det til Hukommelsen i Forvaring. Overhøringen ved Akademiet gid den ogsaa maatte derefter indrettes, paa det en brav Sko-

le-

le-Discipel, som i Skolen har brugt Forstand og Agtsomhed, kunde faae Leylighed til at underskille sig fra et skiødesløs Drog af en lykkelig eller slugvorn Hukommelse. Det hedder nu i mange Skoler: gaae hiem! læs over, læs op! sæt over! hvis ikke, hold frem! At oplyse de Unges Forstand med fornødne Begreber, til at see sig om efter i Livet og Videnskaberne: At forbedre deres Villie og lære dem efter sunde Regler at regiere sig selv: Giv os en Reformator, som veed at sætte os disse Forretninger i fuld Drift i Skolerne! Ham ville vi høre, ikke den, der vil giøre os det N. Tst. til en skadelig Skole-Bog. Ja, om en Contractions-Tabel, eller en Contract-Declination er bedst at lære for de Unge, det er iblant de Smaaheder, som overlades til enhver fornuftig Lærers bedste Skiønsomhed, og hvorfor den eene ikke bør dadle den anden.

Disse ere alle de Poster, udi hvilke Recensenten kunde synes at have sagt os imod. Men man seer nu, han lever med os i den største Harmonie. Hvad skulde han vel desuden vinde ved at give sig i Strid med os? Ney, han vil see sig om efter stærkere Fiender, førend han ruster sig. Og vi, turde vi vel, om saa var, føre Strid mod Gudernes Børn. Der siges jo, at alle Poeter med samt det heele Chor af Smagere og skiønne Aander, ere komne heele og holdne ud af Jupiters Hierne. At en Gud har født dem, det er vist, men om det er Jupiter eller Bolus veed man ikke. Er det Jupiter, da føder han paa mange Maader. Snart er et Foster kommen ham ud af Hiernen, snart ud af Laaret. Giennem hvilken Vey de skiønne Aander ere komne til Verden, veed man ikke. Men det veed man, at deres Oprindelse er guddommelig, og at de ere komne til Verden med de Privilegier, at de maa lyve saa meget, de lyste; at de maa tale, naar de lyste, i saa høy en Smag, at ingen kan forstaae dem, end ikke de selv sig selv; at de endelig maa sige alt hvad de ville, uden at bevise noget. Men den Ulykke følger dem med alt dette, at Ingen derfor desto mere skulde troe, hvad de sige. Det er ikke usædvanligt, af Guderne, at de saaledes begave deres Børn og hvem de have kiær. Saa skal jo Apollo have begavet en vis Kierling med den Gave, at hun kunde spaae saa meget hun vilde, men at aldrig nogen skulde troe hende. Det er en forbandet Sag for Spaa-Kierlinger og skiønne Aander. Det kan Ingen nægte.

Men

Men de blive dog Gudernes Børn, hvorom Alting er, og man maa see til, hvem man har at stride med! Vor gode Ven maa derfor have os undskyldte, at vi ikke tør bryde Freden. Vi erindre os vel, hvad Hesiodus har sagt:

Ἄφρων δ' ὃς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν
Νίκης τε σέρεται προς τ' αἰχησιν ἄλγεα πάσχει.

Derfor ville vi altid betænke:

—— —— Qvid valeant humeri, qvid ferre recusent.

Recensenten har kun vildet hielpe Hr. Baden til den Munthiske Grammatiks Forringelse, et Arbeyde, af hvilket han med Sandhed kan rose sig ligesaa meget som hiin

—— —— —— Currus auriga paterni
Qvem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis.

Vi blive da ved hvad vi har sagt. Med al den Høyagtelse, vi bære for Hr. Mag. Baden, saa troe vi dog ikke, at han er ligesaa lykkelig i at reformere, som en duelig og habil Skolemand, og vi kan ikke ansee en Grammatik, der fattes en saa væsentlig og vigtig Deel, som Syntaxis er, for andet end et ufuldstændig Compendium. At udarbeyde en Syntaxis sammendraget af Kilderne selv, og ikke afskrevet af nogen anden, var et Arbeyde, Hr. Baden aldrig lættere kunde slippe fra, end ved at erklære den for unødvendig. Men hans Compendium bliver dog godt for saavidt, som det strækker sig, og Hr. Baden bliver i vore Tanker desuagtet stedse en arbeydsom, flittig, værdig og duelig Skole-Lærer. At forringe ham derunder, at erklære reent ud, at han dertil ikke besad den fornødne Duelighed, formedelst Mangel paa Indsigt i det Sprog, som han af sin allerhøyeste Øvrighed paa høy Recommendation er beskikket til at lære, det var at berettige ham til at fordre os til offentlig Regnskab for hvorledes vi bruge vor Pen, og det er noget vi derfor vil overlade til en Recensent, som har Mod og Frækhed nok dertil, som ikke frygter, at man vil lade ham opspørge, for at befrie en brav Mand fra Mistanke, for at have giort, hvad som en eller anden ubehøvlet grov Karl, der ikke skaaner nogen Mands Ære, fordi han selv har bidt Hovedet af al Skam, kan faae i Sinde at indsende til Adres-

se-

se-Contoiret for at føre Forlæggerne i Fortræd. Et saadan Puds har man hørt skal tilforn af en anden Pasqvillant være spillet de godt Folk. Vi kan for Resten ellers ikke undlade at melde noget om det Rygte, som vi høre der gaaer i Byen. Man skal have Hr. Mag. Sahl mistænkt for tvende vore Recensioner, den eene over Hr. Mag. Badens Oversættelse af Taciti Agrikola, den anden over hans græske Grammatik. Der siges da, at Mag. Baden skal igien, for at hævne sig, have recenseret Hr. Mag. Sahls Oversættelse af Cato den ældre, som Manden ey engang endnu har offentlig udgivet. Hvad Hr. Mag. Sahl angaaer, da, lad være det just ikke kan geraade ham til nogen Vanære, at man mistænker ham derfor, dersom ellers vore Recensioner ere af den Beskaffenhed, at Ingen har nødig at skamme sig derved, saa ere vi dog bedre forsikrede om Mandens Beskeedenhed, end at han skulde tænke, der var Ingen kunde recensere en latinsk Oversættelse, eller græsk Grammatik, end han. Men Hr. Baden, skulde han vel have studeret næsten et heelt Fierding-Aar paa saa nedrig en Hævn? skulde han ikke have vidst at indlægge sig større Ære med at besvare vore Recensioner, da vi saa villig modtage grundige Besvarelser, da vi ville takke for enhver Feyl man forelægger os til vore Recensioners Forbedring eller Rettelse? Kort sagt, skulde han offentlig ville beskiemme en Mand, offentlig dømme ham fra den Indsigt, som hans Øvrighed troede han besad, da den beskikkede ham til hans Embede, og uden hvilken den aldrig skulde have giort det? Men vi har blot anført det som et Rygte, og lagt til, at der siges saa, for efter Recensentens Tænkemaade at giøre det til en Kierlinge-Fabel, som vi for Hr. Badens Skyld ønskede det maatte være. Men vi seer af lærde Tidender 1766. No. 15. at Hr. Mag. Sahl aldrig saa snart hørte, at man havde ham mistænkt for en Recension, som indbefattede et eeneste og endda tvetydig ærerørigt Ord, førend han offentlig lagde sig det fra. Nu vente vi vist, Hr. Baden giør det samme. Vi meene, han kan og bør paastaae, at Forlæggerne bør nævne Recensenten. Det er jo hans Ære det gielder. Kan nogen ærlig Mand være bekiendt at bære Mistanke for en saa ærefiændig Recension, lad være Personen den angaaer, kan og bør have Mod nok til at foragte den? Men i Mangel af hans Erklæring ville vi fremdeles troe, at hvad der siges, hvad

der

der fortælles, kan, i vor Danske Sprog saavel som i det latinske, være en upaatvivlelig Sandhed, og overlade vi da til høyere Eftertanke, om Manden herefter bør forrette et Embede, hvortil en saa vigtig Person, der selv er bekiendt for en duelig og habil Mand, har offentlig forsikret, han ikke besidder den fornødne Indsigt og Duelighed, eller Recensenten bør tilholdes at giøre Regnskab for sin Skrivemaade.

*** *** ***

Hr. Voltaires Brev og Vers til Kong Christian den VII. i Anledning af en Gave, som Hans Majest. havde skienket til den ulykkelige Familie de Calas: Ligeledes Grev O. M. Rantzaus Vers ved samme Leylighed, tilsammen i det Franske Sprog indførte i de Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager under No. 13., oversættes saaledes, som følger, til videre Bekiendtgiørelse, af

M. Femmer.

Stormægtigste Konge!

Det Brev, hvormed Deres Majestæt har værdiget mig, kom mig til at græde af Følelse og Glæde. Deres Majestæt giver tidligen store Exempler. Deres Velgierninger trænge igiennem til nasten ubekiendte Lande af den øvrige Verden. De giøre til Underdanere alle dem, som høre tale om Deres gedgiørende Ædelmodighed. Det er i Norden, hvor man bør reyse for at lære at tænke og blive følelig. Dersom min Affældighed og mine Svagheder tillode mig at følge mit Hiertes Drift og Tilskyndelse, saa skulde jeg komme at nedkaste mig for Deres Majestæts Fødder. Den Tid, da jeg havde Geist og Indbildnings-Kraft, skulde jeg have giort Vers nok, for at svare til Deres Majestæts indtagende ubundne Stiil. Antag i Naade disse magtesløse og liesom døende Bemøyelser af et Menneske, som ikke bedre kan udtrykke den Vidtløftighed af Tanker og Følelser, som Deres Dyder opvækker i hans Hierte. Jeg ønsker Deres Majestæt ligesaa stor Lykkelighed, som De skal have en sand og virkelig Ære. Jeg forbliver ꝛc.

O ædel-

O ædelmodig Prints! o hovt og ømt Gemytte!
Hvi vil Du udenlands saa hielpsom understytte
De Stakler, som Ureet saa voldsom fældede?
Jo! blant Dit eget Folk er Ingen slig at see.
Saa stor Velgierning vil forplante allevegne
Din' Dyders store Lys til Jordens sidste Egne.
Du ønsker, at Enhver, hvor Folk befinde sig,
Vil ove Ret, og hver maa leve lykkelig.
Historien har giort os nok af slige Helte,
Som paa Naboer sig med Sverd og Ild indvelte:
Din Godhed vinder meer', end de ved Krig og Felt:
Hvo Folk lyksaliggior, han er en ægte Helt.

Grev Rantzaus Vers i Anledning af det foreſtaaende.

Naar denne Franſke Orpheus om Dig, vor Konge! taler,
Han da for vor Lyksalighed tillige er en Tolk:
Vi troe ham ſom en ſand Skribent, om han Dig end afmaler
Som Konge, ja ſom Fader for al Jorderiges Folk.
Formedelſt Dine ſtore og ret Kongelige Dyder
Skal Ødelæggende, dog ſaa berømte, Helte ſee,
At man for mere gyldige Aarſager Æren nyder,
End de, ſom fletter Ærens-Krants for Land-Indtagere.

Foreſtaaende 2de Vers paa Latin:

Cur, Princeps! anime o tener, ingens & generoſe!
Tam procul in noſtra regione reqviris, & idem
Erigis oppreſſas per jura injuria mentes?
Cur? qvia ſic o ſic jacet uſqvam nemo Tuorum.
Munere regali tanto Tua plurima virtus
Prodiit in ſcenam, ſpectanda probandaqve terris:
Tu velis, ut vivant homines ubicunqve beati,
Tu velis, ut degant juſtumqve æqvumqve colentes.
Hiſtoria Heroum ſatis heu! fabricavit eorum,
Luctificos qvi finitimis movere tumultus.
Amplius, horum armis, Tua Rex! benefacta triumphant:
Qvi populos beat, eſt populorum victor & Heros.

Hicce

Hicce cliens Phœbi, cygnuſqve canorus in orbe
Commada noſtra canit, Te, Princeps rite canendo.
Te facit humani generis Regemqve Patremqve,
Ille Tuis tamen eſt locuples & candidus auctor.
Jamqve Tuas propter virtutes, Principe dignas,
Iſti, uti ſcripta vocant, Heroes cæde cruenti
Diſcent, qvod meritis melioribus, ac qvibus ipſi
Immortale decus ſibi ſumunt, gloria cedat.

Anmældelſe.

Petersborg. I forrige Aar har P. L. le Roy, Profeſſor i Hiſtorien ladet trykke følgende lidet Skrift: Relation des Avantures arrivées a quatre matelots Ruſſiens jettés ſur une Isle deſerte &c. Denne liden Hiſtorie ſynes at have alle Troværdigheds Mærker. Et lidet Fiſker-Skib blev af Vinden drevet til en Ø, ſom ikke er Ruſſerne ubekiendt, og i deres Sprog heder Maloy Brun. De fandt der en temmelig bequem Hytte opbygt af Ruſſerne. Af noget Jern, ſom Havet kaſtede til dem efter et Skibbrud, kunde de ſmedde ſig tvende Lantſe-Jern. De forfærdigede ſig ogſaa en Bue af Roeden af et Fyrretræe, hvilket de ligeledes fik af Havet. Med diſſe faa Vaaben nedlagde de Ræve, Reensdyr og Biørne, og ernærede ſig under den 77 og 78 Grade, og paa en Ø, hvor intet voxede uden Skee-Urt og Jord-Moſe. De lærte at giøre ſig Klæder af Reens-Dyrs Huder, ſom de garvede med Dyrets Iſter. De holdt Skiørbug ude ved friſk Reens-Dyrs Blod, ved Skee-Urt og ved idelig Bevægelſe. Een af dem aleene, ſom var lad, og ikke vilde drikke det friſke Blod, faldt i denne Sygdom og døde. De miſtede Solen alerede den 26de Octobr. og ſaae den igien den 4de Februar., men fra den 11te April til den 8de Auguſt. havde de den beſtandig paa Horizonten. Kulden var ſtørſt i Sønden-Vind, og i Nov. og Dec. regnede det næſten altid. Efter 6 Aars Forløb bleve de rædde de ved et Ruſſiſk Skib.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved
Brødrene J. C. og G. C. Iverling.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de Junii 1767.

Følgende for Aaret 1766 til Rectorem Magnificum indleverede Priis-Skrifter, nemlig: A. In Biblicis. 1) Den Afhandling over Matth. XII. 36, ſom har til Deviſe Matth. XV. 11. —— 2) Den Afhandling over 1 Joh. V. 16. 17, med Deviſe: Ut felicior eſt, &c. —— B. In Philoſophia morali. 3) Den Afhandling ſom er paaſkreven: Hoc ab homine exigitur &c. —— C. In mathematicis. 4) Den Afhandling med Paaſkrift: Qvo tanta motu machina vertitur, &c. —— D. In hiſtoricis. 5) Den Afhandling, ſom har til Deviſe: Qvidqvid præcipias, eſto brevis, ere med Excellentiſſimi, & Illuſtriſſimi Domini Patroni approbation af Conſiſtorio agtede værdige til at belønnes med de udſatte Priſer. Men, ſom man af Mangel paa de ellers forlangte forſeglede Seddeler, hvorudi Auctorum Navne ſkulle findes, endnu tildeels er uvidende om, hvo der haver forfattet enhver af diſſe Afhandlinger, ſaa ſkulle jeg hermed paa Conſiſtorii Vegne anmode de endnu ubekiendte Forfattere, at de jo før jo hellere ville indfinde ſig hos Rectorem Magnificum Hr. D. og Profeſſor Cramer, og der legitimere ſig, ſom de rette Auctores til fornævnte Priis-Skrifter.

B. G. v. Obelitz,
h. t. Secretarius Conſiſt.

Den Danske Atlas eller Kongeriget Danmark, med dets naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere, Vexter, Dyr og andre Affødninger, dets gamle Tildragelser og nærværende Omstændigheder i alle Provintzer, Stæder, Kirker, Slotte og Herregaarde. Foreſtillet ved en udførlig Lands-Beſkrivelse, saa og oplyſt med dertil forfærdigede Landkort over enhver Provintz, samt ziret med Stædernes Proſpecter, Grundridſer, og andre mærkværdige Kobberſtykker. Efter Høy-Kongelig allernaadigſt Befaling, ved Erich Pontoppidan, fordum S. S. Theol. Dr. Prof. og Procancellarius ved Kiøbenhavns Univerſitet, samt Medlem af det Kongel. Kiøbenhavnske og Keyſerlig Petersborgske Videnskabs-Societet. Ved Kongel. allernaadigſt Privilegio for A. H. Godiche og hans Arvinger. Tomus III. Kiøbenhavn 1767. 3 Alph. 20 Ark i 4to.

Vi anføre her en IIIdie Tome af det vigtige og vidtløftige Værk, hvis Forfatter, den bersømmelige Hr. Procanzler E. Pontoppidan, Forsynet kaldte bort fra Verden førend han kunde faae lagt den sidſte Haand derpaa, da han ey engang kunde efterlade Publikum nogen ſynderlig Forhaabning om dets Fuldførelſe. Dog var han næſten bleven færdig med denne 3die Tome i Manuſcript, og havde alt giort en temmelig Samling til de følgende Skrifter. Efterat nogle Forhindringer, ſom i Begyndelſen laae dets videre Fortſættelſe i Veyen, vare bortryddede, blev det endelig ved offentlig Auction tilſlaget nærværende Forlægger, Hr. A. H. Godiche, ſom tilforn havde trykt de tvende første Tomer. Han blev derved Eyer, ey alene af Haandſkriftet til denne 3die Tome, og en temmelig ſtor Samling af ſkrevne Efterretninger om Jylland, men endog første Forlæggers Rettighed til at fortsætte og bekoſte Værket til Enden. Man tør altſaa ikke frygte for Værkets Undergang, efter det Haab ſom Forlæggerens bekiendte Flid og Arbeydſomhed giver os om dets Fortſættelſe til Publici Fornøyelſe, og det saa meget mindre, ſom Hr. Etats-Raad og Præſident i Fridericia, Hans de Hoffmann, har ladet ſig overtale til at forfærdige de 4re Jydſke Skifter, og af de foreſundne

fundne Documenter, som sal. General-Major de Thurah, og sal. Procanzler Pontoppidan have samlet, har udarbeydet om ethvert Sted en Concept, som han har sendt til en brav Mand i hver Kiøbstæd, der samme har igiennemgaaet, og tilsat det Manglende. Iligemaade har han ved Correspondence overalt i Jylland tilveyebragt, hvad der fattedes, og derved faaet Værket complet, saa at Aarhuus- og Viborg-Stifters Beskrivelse alerede i Haandskrift var Forlæggeren tilsendt, da denne Tome kom for Lyset, og lovede han da med første at vilde tage dem under Pressen. Nærværende Tome er efter Authors Død bleven giennemseet og fra Trykken corrigeret af Hr. Justice-Raad og geheime Archivarius Langebeck, samt af Forlæggeren formeret med 13 Kobbere flere, end tilsigtet vare, saa at i denne Deel befindes 75 Prospecter og Grundtegninger og desforuden 5 Carter. Det IIdet Bind skulde have forestillet ganske Siællands-Stift med Bornholm, Møen og flere underliggende Øer. Men som Kiøbenhavns udførlige Beskrivelse tilligemed 10 Siællandske Amter vilde have giort den 2den Tome alt for stor og bekostelig, saa maatte den sal. Forfatter spare en Deel deraf til denne nestfølgende 3die Tome. Herudi indbefattes da den søndre Deel af Siælland, med Møen og Bornholm, samt Fyen, Lolland, Falster og Langeland, og er 30 Ark større end den 2den Tome. For Resten er Værkets Indretning og Beskaffenhed allerede tilstrækkeligen bekiendt af de foregaaende Tomer. Vi skulde vel af hver Capitels Indhold have anført til Prøver eet eller andet mærkværdigt Stykke. Men som der af disse befindes mange, og vi meene de bør søges af Læseren selv i et Værk af den Art, saa ville vi tilsidesætte den Vidtløftighed, sammes Afskrivning og Aftrykkelse udfordrer, og nøyes med blot at anføre Capitlernes Indhold. Cap. 1. om Corsøers og Antvorskovs Amter. Cap. 2. om Ringsteds og Sorøes Amter. Cap. 3. om Vordingborg og Tryggevælde Amter. Cap. 4. om Møens Amt. Cap. 5. om Bornholms Amt i Almindelighed. Cap. 6. om Bornholms særdeles Beskaffenhed. Cap. 7. om Lollands Stift og dets naturlige Egenskaber. Cap. 8. om Lollandske Antiquiteter og historiske Tildragelser der i Landet. Cap. 9. om Kirke-Sognene, Landsbyer og Kiøbsteder i Lolland. Cap. 10. om Adelige Gaarde og Herre-Sæder i Lolland. Cap. 11. om Falster eller Nykiøbings Amt i Almindelig-

lighed. Cap. 12. om Kiøbstæder og Landsbyer i Falster. Cap. 13. om Fyens Stift og dets naturlige Egenskaber. Cap. 14. om Fyens Antiqviteter og historiske Tildragelser. Cap. 15. om Landets Deeling og Odensees Amt i Særdeleshed. Cap. 16. om Rugaards Amt tilligemed Herregaardene i begge disse Amter. Cap. 17. om Hindsgaves og Assens Amter. Cap. 18. om Nyeborgs Amts Indhold i Almindelighed og særdeles om dets Landsbyer og Kiøbstæder. Cap. 19. om Herregaardene i Nyeborgs Amt. Cap. 20. om Tranekiær-Amt paa Langeland. Forlægeren til Værket har ellers ikke sparet endten Flid eller Bekostning til dets pyntelige og fuldkomne Fortsættelse, og lover fremdeles ikke at ville spare derpaa, saafremt Værket tilligemed hans hidindtil derpaa anvendte Møye og Bekostning maatte finde Publici Yndest og Biefald, hvilket vi og enhver Patriot oprigtig ville ønske og nok tør love ham af et Værk, som en saa brav og lærd Mand, som Hr. Præsident Hoffmann, har lagt Haand paa. Det bliver vel i den Henseende ikke at befrygte, at han af Mangel paa Afsætning, skulde standse med saa vigtig et Værks Fortsættelse. Som vi høre, skal der heller ikke være Tegn dertil, og vi haabe med det første at skulle faae en 4de Tome af Værket og første Deel af Hr. de Hoffmanns Arbeyde at anmælde.

Henrich Martin Gottfried Köster, Prorektors zu Weilburg, Gedanken von den niedren und hohen Schulen. Frankfurt am Mayn hos Johann August Raspe. 1765.

Forfatteren har ikke længe tilforn udgivet Anweisung, die Sprachen und Wissenschaften vernünftig zu erlernen und ordentlich zu studiren. Det havde været hans Forsæt at lade nærværende Afhandlinger følge dermed. Men, som han mærkede, at dette hans Skrift derved vilde blive for vidtløftig, og det formedelst sit Indhold heller ikke stod i nogen nødvendig Forbindelse med disse, saa har han hellere deraf vildet giøre et besynderlig Værk, hvis

Første Stykke

handler om de ringere Skoler i Besynderlighed. Skoler, siger

ſiger Forf., ere at regne iblant de fornemmeſte Sælſkaber i det almindelige Liv. De ere vor tilkommende Lykkes Plantefteder, Kilderne til alle øvrige Stænder, hvis Indflydelſe i alle det menneſkelige Livs Forretninger aldeles ikke kan nægtes. Men med de fleſte Skoler er det ſlet beſtilt, og underſkiællige Aarſager lade ſig dertil angive. Nogle og de fleſte ligge hos Lærerne ſelv: Andre Grunde ſig i Skolernes ganſke Indretning: hvorudi deels atter Lærerne, deels Skolens Forſtandere have Skyld

Ordentligviis holder man den for en god Skolemand, der forſtaaer de i Skolerne forekommende Sprog og Videnſkaber. Men det er ikke nok. En Lærer maa desuden beſidde en læt, ordentlig, fornuftig og behagelig Læremaade. Forf. beklager, at man træffer ſaa faa, der lægge ſig efter Skole-Sager, hvilke de fleſte anſee for ſmaa og deres Bekymring uværdige Ting. Beſlutte de endelig at antage en Betiening ved en Skole, ſaa ſkeer det af Nød, fordi de endnu ikke har kundet bekomme noget andet bedre og bequemmere Embede, hvilket de dog imidlertid ſtedſe have for Øyne. Dette geraader Ungdommen i Skolerne til ubodelig Skade. Billig burde viſſe Perſoner, ſom have Lyſt og Duelighed dertil, giore ſig en Hoved-Sag af at ſtudere Skolevæſenet. —— Een af Aarſagerne hvorfore ſaa faa ville være Skole-Lærere, er denne, at man bebyrder dem med alt for meget Arbeyde. Paa de fleſte Steder ere de tillige Prædikantere, eller maa forrette andre Prædikanteres Arbeyde. Hvis ikke det, ſaa maa de dog undertiden med en ringe Beſoldning plage ſig med Arbeyde den ganſke Dag. Næppe have de Tid til at hvile ud af deres Arbeyde, og foretage ſig de nødvendige Legems Bevægelſer, uden hvilken Sundheden umuelig kan vedvare. Det er kiedſommeligt ſaa vel for Lærere, ſom Diſciplser, naar Læſe-Timerne ere alt for mange. Begge have deres Forretninger hiemme, ſom ogſaa maa oppartes. Begge behøve Roe og Forandring. Ofte giver man Diſcipler uden for Skole-Timerne ſaa meget unyttig Tøy, at lære uden ad, at de beholde ingen Tid tilovers til at forrette de nødvendige Legems-Bevægelſer, eller læſe en god Bog. Alle tilladelige Fornøyelſer blive dem betagne, og de blive vandte til at anſee Skolen ſom et Slavehuus. Saa vel Lærere, ſom Diſcipler, overvældes af alt for meget Arbeyde. Forf. forſikrer, at i mange Skoler, hvor Diſciplerne daglig maa ſidde 9 til 10 Timer,

skeer ikke, med Strænghed at tale, nogen Underviisning uden i de 6. Hovederne maa nødvendig sloves ved at sidde saa længe. Een Time, anvendt med et oplivet og munter Sind, er bedre, end tre, udi hvilke man er keed af Arbeydet. Det gaaer i den Fald ligesaa med Læreren, som med Disciplerne. Han bør desuden ogsaa have nogen Tid for sig til gode Skrifters Læsning. Forsømmer han denne, vil han snart blive til en Pedant, der vænner sig til en vis Slendrian, og, naar han har været 15 til 20 Aar ved en Skole, bilder sig ind, at Lærdommen staaer endnu paa den samme Fod, som da han tiltraadde sit Embede. De fleste Lærere begaae den Feyl med deres Disciplers, at de besvære dem med at lære alt for meget uden ad, uden at lade dem arbeyde med Forstanden. Nogle følge derudi den gamle Slendrian, andre deres Uvidenhed og Magelighed. De indbilde sig, at de først ret vide, hvad de have lært uden ad efter Ordsproget: Tantum scimus, quantum memoriâ tenemus. Hvad hielper det at lade dem oplæse hele græske Kapitler, hebraiske Psalmer, Taler af Cicero og Virgil. De maa, siger man, have noget Hiemme at bestille, at de ikke skulle løbe for meget omkring. Bedre, at de løbe omkring, end at sidde og plage deres Hukommelse med noget unyttig Tøy, som kun opvækker deres Vækelhed for Studeringer, og bestyrker dem i deres Tanker om deres Læreres egensindige Pedanterie. —— Det finder heller ikke hans Bifald, at man i Skolerne tilbringer megen Tid med Dictering. Disciplers maa mere høre til og eftertænke, end skrive. Gemeenlig, naar man i Pennen vil forsatte det Nærværende, taber man det Følgende. —— Med Tugten er det og i mange Skoler slet beskaffen. Man underskiller ikke Gemytterne, man afretter det eene, som det andet. Ved Tvang og en tyrannisk Strænghed giør man dem Skolen til et Fængsel og deres Skolegang til et Slaverie. Det er nok man straffer de grove Forseelser: de smaa bør man overse. Ved fornuftige Foreſtillinger og ved at give sig en alvorlig Anseelse, udretter man mere, end ved Hug og Slag. Dog gives der de grove og vanartige Naturer, som ey kan undvære de sidste. —— Ogsaa dette er een af Lærernes Feyl, at de undertrykke hos Disciplers den ædle Ærekiærhed og vænne dem til en slavisk Frygt. Det er naturligt, at man maa giøre nogen Underskiæl imellem dem, og behandle Folk af 18, 20 og flere Aar, som ofte gives i Sko-

Skolerne, langt anderledes, end smaa Børn og modtvillige Drenge fra 12 til 14 Aar. — F. beklager, at Disciplerved de fleste Skoler har ingen Leylighed til at lære en høflig Opførsel. Sielden komme de i artige Selskaber. Den ringeste, som staaer i nogen Betiening, og mange Borgere anseedem for uværdige og alt for ringe til deres Omgang. Skylden ligger ofte hos Lærerne, som selv ikke begegne dem paa en høflig Maade, da de dog derudi burde gaae Andre for med deres Exempel. Han misbilliger i den Henseende den Kloster-Gestalt nogle Skoler har, udi hvilke Disciplerere indsluttede med deres Lærere og udelukte fra Selskab og Omgang med andre Folk, fra alle uskyldige Fornøyelser og Forandringer, som ere dem nødvendige. —— Endelig kommer F. til Læremaaden, udi hvilken de fleste Feyl begaaes. Sprogene ere ganske vist en nødvendig Sag. Dog ere de kun Hielpemidler og Forberedelser til Videnskaberne. Det er allerede ey en ringe Feyl, at man intet lærer i Skolerne uden Sprog, og ikke faaer nogen Forsmag paa Videnskaberne. Nogle Skole-Lærere anseedet latinske Sprog for deres Skabnings yderste Hyemærke. De giøre meget af Lærebøger, som ere skrevne i en grov Latin, om de end ellers vare nok saa slette og elændige. F. laster det som en Feyl, at man bruger latinske Lærebøger til Videnskaberne. I den Henseende anseer han Ernesti latinske Philosophie for unyttig. Naar man skal lære 2 Ting paa eengang, Sprog og Videnskab, saa lærer man ingen ret. Sproget lærer man bedst af gamle Skribentere. Men i de fleste Skoler læres det kun slet og Disciplerøves ey i at tale det. —— Modermaalet er i Skolerne slet foragtet. Skaden deraf sporer man mærkelig i sine Forretninger. Man har derfore saa mange slette Prædikantere og Skribentere, der ey engang vide at adskille de pøbelagtige Talemaader fra de anstændige. — Det Franske Sprog værdiger man ingen Agt i Skolerne. Paa det græske og hebræiske anvendes for megen Tid, og man opholder sig derudi for meget med grammatiske Smaaheder. —— Historien og Geographien foredrages gemeenlig, som et blot Hukommelses-Værk, og den lærde Historie, der var ligesaa nødvendig, som den politiske, bliver ganske forsømt. Unge Mennesker lære saaledes ey at kiende gode Bøger, som ellers ere i alle Folkes Hænder, og de fleste Skole-Lærere ere vandte til at foragte ny Skrifter. —— Oldsagerne, hvis Kundskab er saa nødvendig

til at forstaae de Gamle, lære de sielden efter nogen ordentlig Lærebog. —— Med de skiønne Videnskaber er det slettest bestilt. Af det væsentlige i Digte- og Talekunsten, om dens Grunde og Regler, lærer man i Skolerne slet intet, ey engang saa meget, som at skrive et godt Brev i sit Modersmaal, end sige anføres til at tænke og udarbeyde nogen Materie. Af Musik, Malerie og Dands vilde F. man i Skolerne ogsaa burde lære noget. De, siger han, som regne Dandsekunsten iblant syndige Beskæftelser, dem regne Verden iblandt Pedanter. —— Af Philosophien hører man fast intet uden gamle Kunstord og Griller, og i Mathematiken gaaer man Haandværksmæssig til Værks. En Forsmag paa disse Videnskaber burde man billig bringe med sig til Universitetet. —— Med den Maade, hvorpaa Theologien læres i Skolerne, er Forfatteren heller ikke fornøyet. —— Af Lovkyndigheden og Lægekunsten hører man ey engang Navnene. —— F. vilde, kort at sige, at unge Mennesker i Skolerne skulde bringe med sig til Akademiet et kort Begreb om alle Lærdommens Deele.

Nu kommer F. til de Feyl, som ere grundede i Skole-Væsenets Indretning, som er en mere kilden Sag at røre ved. —— Til at have Opsigt med en Skole, behøves en redelig og upartisk Mand, som besidder Indsigt i Skole-Sager og den sande Læremaade. Dog var det bedst, at samme blev overdragen til flere. Det er Skole-Lærerens Pligt at eftergive, naar en Sag har sin gode Grund og kan udføres. Dog bør ogsaa deres Forslag høres, naar de ere grundede. En Skole-Forstander bør ikke anmasse sig en uindskrænket Myndighed, men hans Befaling bør være ledsaget og understyttet med Grunde. Ey heller bør en Lærer chicaneres med smaae Ting, som man gemeenlig driver meest paa, da hans Embede kan skaffe ham nok af Fortrædeligheder. I Henseende til Lectionernes Forskrift har F. vel erindret, at alle Classer i en Skole burde staae i en saa nøye Overeensstemmelse med hinanden, at en følgende Lærer altid kan bygge paa den Grund, som den foregaaende har lagt, og i Planens Udarbeydelse bør man aldeles have Lærdommens nærværende Tilstand for Øyne. —— Læremaaden selv kan man ikke foreskrive nogen Lærer. De fleeste ere saa indtagen af deres egen, og ved Aarene saa forhærdede derudi, at de lade sig ikke indbilde nogen bedre. Mænd, om

hvis

hvis gode Læremaade man er eller snart kan blive overbeviist, bør ikke plages med nye unødvendige Forskrifter. Det er nok, at Disciplernes Fremgang i det fastsatte Tidsrum er saa stor, som kan forlanges, og i den Fald ligger det ikke Magt, hvordan Lærerens Methode har været beskaffen. —— Skolernes Forbedring er en Sag, man mere har at ønske, end haabe. Lærerne forhindre den selv af en indbildt Tillid til deres Erfaring og Indsigt. Nogle hænge alt for meget ved det Gamle, og have endten ikke Forstand eller Mod nok til at forandre deres Forgængeres Læremaade. „En pedantisk Stolthed, siger F. „ er en Sag, som man alt for længe siden har bebreydet Skolefolk. Den kommer ofte af Uvidenhed. Thi det er en bekiendt Sag, at de som vide mindst, bilde sig meest ind om „ deres egen Duelighed. De kiende ikke Lærdommens store „ Omfang. De troe, at de have opnaaet det høyeste Maal, „ lad end være, de endnu ere langt borte derfra. Der gives „ et Slags Folk, der ansee alle dem for deres Fiender, som „ ere af andre Tanker. De lade sig ikke omvende, man sige, „ hvad man vil. De ere for stolte til at aflægge deres Meeninger, og om nogen understaaer sig til at foreslaae Forbedringer, saa ansee de sig alerede som fornærmede, og det „ saa meget desto mere, jo yngre den er, som giør det.“ I sær har Alderdommens Fordom hos mange meget at sige. Man beraaber sig immer paa de Gamle, der ogsaa vare forstandige Folk, og har indrettet Sagen saaledes. Men F. har vel erindret, at Verden ikke retter sig efter Skolerne, men Skolerne maa rette sig efter den. „ Private Absigter ere „ nogle, og Uvidenhed andre til Hinder i at antage Sandhed hvor den foreholdes dem. De komme til en Skole, førend de nogensinde har eftertænkt den sande Læremaade. De finde der en gammel Slendrian, hvilken de strax „ ansee for den bedste Methode. De finde den bequem og magelig for sig, efterdi det er dem for møysommeligt at see sig „ om efter en bedre Vey. Mange Lærere have intet fuldstændigt Begreb om Lærdommen. De have til deres Tid bragt „ det til en vis Grad i Videnskaberne. Nu studere de ikke videre, siden de have bekommet et Embede. Alt hvad der i „ den lærde Verden er kommen for Lyset siden deres Embeds „ Tiltrædelse, bliver dem ubekiendt. De forblive da ved det „ Gamle og drømme ikke engang om, at Verden siden den „ Tid er meget forandret. En Skole-Lærer er mere end no-

„ gen anden forpligtet til i sit Embede at fortsætte sine Stu-
„ deringer.“ —— Man maa være billig i at udtolke F. Meening. Han vil ikke sige, at en Skole-Lærer burde rette sig efter alle ubetydelige og tilfældige smaa Forandringer. Det er kun de nyttige, som sigte til Lærdommens væsentlige Forbedring og Udbredelse, han vil man skal rette sig efter. Fremdeles kan ogsaa Skole-Forstanderne ved Partiskhed og Herskesyge, og Øvrigheden, i det den ikke ved Bekostningerne vil understøtte Videnskaberne, hindre Skolevæsenets Forbedringer. F. beklager, at de fleste, som foretages, betræffe gemeenlig smaa Ting, og ere ikke den Larm værd, som derover giøres, da Feylene sielden fra Grunden af opryddes. Iblant de forhindrende Aarsager, regner han ogsaa, deels Mangel paa de fornødne Indkomster, deels alt for liden et Antal af Lærere, ofte Mangel af Smag i Videnskaberne, ofte Ufølsomhed med det almindelige Bedste. Kort at sige, alle de Lidenskaber, hvoreffter Menneskene pleye at handle, kan foraarsage Vanskeligheder og lægge Hindringer i Veyen for muelige, nyttige og fornødne Forbedringer. Man indvender og imod foreslagne Forbedringer, at samme maatte geraade de foregaaende Lærere til Fornærmelse og Bebreydelse, da disse dog, uden de foreslagne Forbedringer, har skaffet lærde Folk fra sig. Den første Post agter F. ikke værd at besvare. Ved den sidste giør han den Anmærkning, at Antallet af disse lærde Folk er ikke nær saa stor, som man bilder sig ind, og at de fleste har endda ikke saa meget deres Skole-Lærere at takke, som deres eget Genie og egen Flid, der har siden opfyldt de Mangeler, med hvilke de kom ud fra Skolen. — Saavidt det staaer til os, bør man helst vælge den Skole, man har mindst at udsætte paa. Det er ubilligt, at nøde Folk til at besøge endten en lavere eller høyere Skole, saa længe den ey er saaledes indrettet, at man i den behørige Tid kan lære det fornødne. Men har man intet betydeligt paa en Skole at udsætte, bør Landets Børn billigen være forbundne til at besøge den. — Mange Skoler kan ved alle gode Anstalter ikke naae den forønskte Fuldkommenhed, fordi Leve-Stedet, hvor de ere anlagte, er alt for kostbar. —— Man maatte vente til ævig Tid, om man vil bie med at sætte sine Børn i de offentlige Skoler, indtil man paa samme sik intet at udsætte. Med den bedste Indretning beholde de dog deres Feyl, og dog ere de i Almindelighed at foretrække for privat Information.

Er

Er det slet bestilt med Underviisningen i en Skole, kan man ey fortænke Folk, at de lade deres Børn underviise hiemme. Ere Omkostningerne alt for store, og man agter at skikke meer end et Barn til Skolen, giør man ey ilde, om man hiemme lader dem underviise indtil de kan komme i een af de øverste Klasser. Vel sandt, at Forældrene hiemme bedre kan have deres Børn under Opsyn, og undgaae de Feyl, som ere sædvanlige i Skolerne. Men det er ogsaa med den Opsigt ofte slet bestilt. Deels ere Forældrene magelige, og lade alle Ting komme an paa en slet Lærer: deels have de med Huus- og Embeds-Forretninger nok at bestille: deels forstaae de Sagen ikke ret. I Skolerne gives der vel mere Anledning til unge Menneskers Forførelse. Men deres slette Opførsel er dog som oftest grundet i den foregaaende Tugt og Forældrenes slette Omgang med deres Børn. Desuden har man sig ikke saa meget derfore at befrygte, naar der kun i Skolerne holdes en god Tugt og de grove Forseelser blive straffede. Men med de fleste Huus-Informationer er det slet bestilt. De fleste Informatorer underviise, saa godt som de selv ere underviiste, og det er kun slet. De gaae snart af, og bekymre sig for Resten intet om, hvad deres Principal siden siger om dem. Ofte have de heller ingen bevægende Grund til ret at antage sig deres Lærlinger. De blive slet belønnede for deres Umage, og være behandlede, indtil al Lysten forgaaer dem. I det høyeste udstudere de deres Principals og Frues Tilbøyeligheder, for derefter at lempe sig. Lærer man hiemme meget i en kort Tid, saa lærer man det dog sielden saa grundig. Sielden blive Lærlingerne ved Huus-Information vel grundede i Sprogene. I Videnskaberne lære de vel en heel Hob, men ofte uden nogen fornuftig Orden. Huus-Lærerne giøre snart for meget, snart for lidet af en Ting. Have de flere Lærlinger af ulige Fremgang, saa kan ingen ret oppartes. Derimod ere der i Skolen Lærere bestemte til Underviisning alene, og flere, af hvilke den eene bygger paa den andens Grundvold. Ofte er det raadeligt at Børn blive skildte fra deres Forældre. I Skolerne lære de desuden at føre sig fornuftig op og skikke sig iblandt Folk. Det Spring man giør af sit Huus ud i den store Verden er alt for stor. Skolen er ligesom et Middel derimellem, hvorved man beredes til en høyere Levemaade. De Feyl, man

her

her begaaer, kan lættere forbedres, end paa Universiteter og i den store Verden. Saavidt om Skolerne.

(Beslutningen følger.)

Leipzig og Freyburg.

Under følgende Titel er trykt Abgeforderter Bericht vom Ursprung, Beschaffenheit, Umständen und Verrichtungen derer Kayserlichen Reichscammergerichtlichen Visitationen, besonders von Anordnung, Vorschlägen, Propositionen und Vortheilen der bevorstehenden, aus actis publicis und glaubhaften Scriptoribus entlehnet. 108 S. i 4to. Da man endnu hidtildags mangler en fuldstændig diplomatisk Historie om Rigs-Kammer-Rets Visitationerne, og saadan een ikke saa hastig kan ventes, da Visitations-Akterne af visse Aarsager høre til Archivenes Hemmeligheder; saa fortiener den unævnte F. af denne Beretning til sin Ven saa megen desto større Roes, da han, saavidt mueligt, har udsøgt de bedste Kilder og derved vidst at skaffe sit Foredrag en Grundighed, som overalt lignede hans Frimodighed. Paa Rigsdagen til Costnitz Ao. 1507. ere de aarlige Keyserl. Rigs-Kammer Rets Visitationer allerførst indførte. Den første Visitation skeede 1508, men blev ikke fortsat. Rigs-Regimentet, som denne Forretning strax derefter blev betroet til, begyndte først at handle per modum inquisitionis, for at drage Indsigterne i Rets-Sager til sig. Rigs-Afskeedene vise, at Visitatorernes Embede egentlig har været at indrette Cameral-Personernes Udkomme; at undersøge og examinere dem, om de har opfyldt deres Pligter; at fastsætte Præsentations-Forretningen; at forbedre Kammer-Rets Ordningen og Retten; at giøre Politie- og Klæder-Forordninger for Kammer-Retten, og endelig at afgiøre Revisions-Processerne. Men siden 1582 eller, som andre vil, siden 1600 er ingen ordentlig Visitation bleven holdt mere. Forhen maatte i det mindste en Rigsfyrste være nærværende. Siden har den yngste R. Adel fra 1654 bestemt Visitatorernes Antal og Orden, hvoraf Raden nu træffer den første Klasse. Omkostningerne tager enhver visiterende Rigsstand af egne Midler. I de ældre Tider bleve Visitationerne snart endte. Men den sidste usædvanlige varede, som bekiendt, fra 1707. - 1713.

Om

Om Ceremoniellet og de andre Formalier og Høytideligheder, som ved samme bleve iagttagne, handler F. omstændelig, men de lade sig ikke vel bringe i Udtog. S. 26. yttres det Spørsmaal: Om ikke de Partier, som har begyndt Revision, men ey ville fortsætte den, maatte fortiene nogen Paamindelse, til at vedligeholde Kammer-Rettens Anseelse? De Subdelegerede blive eedtagne paa Taushed, Kammerrets Personerne paa Sandhedens Udsagn; og, medens Visitationen varer, mister Rigs-Retten ikke sin Activitæt. Herpaa viser F., hvor nødvendig Visitationen er for den K. C. Rets Ære selv, og holder den for den eeneste Vey, til at giøre denne Ret sikker mod de mange falske Beskyldninger. Det berygtede **Bedenken über einige Hauptpunkte, so bey Einrichtung des Visitationswesens bey dem C. G. zu beobachten seynd,** faaer sin fortiente Affærdigelse. F. troer med Grund, at, saafremt den forestaaende Visitation skal have den forønskte Virkning, der da i Forveyen behøves en Forbedring i C. R. O. og Retten. Han viser, at man aldrig kan vente nogen Overeensstemmelse i Indsigterne, da der ere saa mange Retsnormer, hvorefter C. R. maa paakiende og som han henfører til fire Klasser. Han foreslaaer en Deputation til at indrette C. R. O. og en Lov-Commission, formedelst Uvisheden i de almindelige Rette, og i heele Udførelsen fremkinner saa stor og ædel en Retfærdigheds Iver, at man ikke nokſom kan anprise de Tanker, han har yttret. F. giendriver ovenmældte Bedenken saa meget des vidtløftigere, fra Begyndelse til Ende, da man udtrykkelig skal have beraabt sig derpaa i et Voto over Propositionerne angaaende Visitationen. Herpaa oplyser han med sine Anmærkninger de paa Rigsdagen i den Henseende fremlagte Raadsslags-Punkter selv og slutter med at opregne de Fordeele, Tydskland kan love sig af den forestaaende Keyserl. R. C. Rets Besøgelse, i sær om der ligeledes kunde iværksættes en Keyserl. Rigshofraads Visitation af Rigsstænderne, saasom han holder denne for lige saa nødvendig. F. viser sig allevegne som en Patriot, der af mange Aars klare Erfaring paa det nøyeste kiender R. C. Rettens og det tydske Justitzvæsens Mangeler.

Frank-

Frankfurt ved Mayn.

Hos Garbe er udkommen: Nexus Pomeraniæ cum S. R. G. Imperio oder Versuch einer Abhandlung von der Verbindlichkeit Pommerscher Landen sonderlich Königlich-Schwedischen Antheils mit dem Heilig-Römisch-Teutschen Reich aus Urkunden, Handschriften und echten Quellen. 168 S. i 4to, foruden Fortalen. Dette Skrifts Hoved-Materie og Indklædning, som overalt vidner om en møysommelig Flid og sielden Lærdom, og leverer Kiendere en Mængde af ubekiendte og vigtige Efterretninger, som alle ere tagne af troeværdige Skrifter, Diplomer og andre gode Kilder, skriver sig uden Tvil fra den høyfortiente Keiserl. Rigs-Kammer-Rets Bisidder Friherre af Mettelbla, hvilket ogsaa hist og her kan sees af Indretningen. Men Berømmelsen for den virkelige Udarbeydelse, de mangfoldige Tillæg, og nøye anførte Allegata, skylder man egentlig hans værdige Søn Hr. Carl Friedrich Wilhelm Friherre af Mettelbla. Afhandlingens Hoved-Øyemærke er at igiendrive nogle nye Brandenborgske Historieskrivere, som paastaae, at Hertugerne af Pommern har tilforn været Vasaller af Churhuset Brandenborg. Men for des bedre at bruge de mange utrykte Hielpemidler til den pommerske Historie, som Forf. besidder, har han til Gienstand udvælget Pommerns Forbindelse med det Tydske Rige i Almindelighed, og inddeelt Foredraget i 4 Kapitler. Det første fremsætter i tvende Afdeelinger almindelige Sætninger om Pommern og Rügen. Her finder man mange udsøgte Efterretninger om Pommern angaaende Navnet, de gamle Indvaanere, den forhen værende Regierings-Forfatning, Arvefølge, Hoved-Fortrinne og Indretninger i Landet. I Afhandlingen om Rügen meldes iblant andet om den gamle Forbindelse med Dannemark og Meklenborg. Det andet Kapitel foreskiller Pommerens tributariske Forbindtlighed med det tydske Rige. Her paastaaes først, at Slaverne, som de der tilforn beboede Pommern, vel har maattet betale Skat til de Frankiske Konger, men aldrig ere komne under deres fuldkomne Overherredømme, og i mange Aar indtil den sidste Frankiske Konges Død betalte de ey engang Skatten mere. Derpaa følger de Pommerske Landes Forhold til det tydske Rige, fra Henricus Auceps til Fridericus Barbarossa.

Endog

Endog i denne Tids-Punkt, som indeholder en Kiæde af Krige og Uroligheder, finder man endnu intet Spor til en frivillig og fremturende Lehns-Forbindelse. S. 72 giendrives den Vildfarelse, at man skulle have tilstaaet den Meklenborgske Pribezlav Herredømme over Wilzerne og Pommerne. I det tredie Kap. gaaer Forf. nu til Pommerns egentlige Lehns-Forbindelse med det tydske Rige under Hertugerne. I Aaret 1181. eller 82. overdrog begge de pommerske Fyrster af egen Tilskyndelse, i Tillid om bedre Sikkerhed, Kong Friederich deres Land til Lehn, hvilken intet hellere ønskede for at opnaae sine Hensigter mod Henricus Leo. Men siden blev hele Pommern et Rigs-Lehn. Gundlings Foregivende, som at Polakerne har haft Skatten at hæve af Pommerne for Tydskland, og at Keiserne formedelst deres Seendrægtighed har giort Landet til et Lehn af Riget, giendrives med Grunde, og endnu anføres adskilligt af Historien til oplyse den første Forlehning. Det første Lehns-Brev, om ellers nogen er forfærdiget, da slige Vidnesbyrd endnu ikke den Tid vare meget brugelige, finder man imidlertid ikke med alle de følgende indtil Aaret 1345. i det Pommerske Archiv. Fordi adskillige Skribentere paastaae, at Keis. Friderich I. har aleene for et Skin Skyld givet Hertugerne Pommern til Lehn, og allerede forhen 1180. benaadet Marggræverne af Brandenborg dermed, saa følger nu en vidtløftig Forestilling og eftertrykkelig Giendrivelse mod de Grunde, efter hvilke Hertugerne af Pommern skulle have været Chur-Brandenborgske Vasaller. Forf. paastaaer, at Marggrave Otto den Tid ey engang havde faaet Expectance-Ret, end sige Lehn-Rettighed paa Pommern. Ja indtil Arve-Foreeningen fra 1338. finder han ikke den ringeste Grund til et Brandenborgsk Expectativ, uden i det Aar, da Barim III., meest af Gavmildhed, sluttede Expectance-Forliget om det Stettinske Hertugdom, efterat han paa den Nyrnbergske Rigsdag var forlehnet med Pommern, som et offentlig tilkiendt Rigs-Lehn. Alle de Grunde og Indvendinger, man pleyer at anføre derimod, ryddes lykkelig af Veyen, og Ludwigs Opførsel af Bayern, som her i sin hele Sammenhæng fortælles, var aabenbar partisk og retsstridig. Marggrave Ludewig kunde efter Slaget ved Cremmerdam heller ingen anden Ret paa Pommern lade fare, end den, han nylig havde faaet ved sin Faders Benaadning.

ning; og intet mindre end af Had mod Brandenborg fik Barnim 1348. Pommern til Læn af Carl IV, Efterat den Stettinske Linie var udgaaet, fik Marggr. Albrecht vel i Aaret 1470. Forlæningen over Pommern formedelst den Pommerske Læn-Gesandts uformodentlige Død; men, da Hertugerne derved vare fornærmede, kom endelig Forliget i Stand til Prenzlow 1479., i hvilket den blotte Expectance blev lovet Churhuuset. Med samme har det og ladet sig nøye i Pyritzer- og Grimnitzer Forliigene 1493. og 1529., men dog paa heele Pommern. Derimod fik Hertugerne i Aaret 1569. Expectancen paa Neumark, Landet Sternberg ꝛc. hvilken siden endog har strakt sig til Sverrig. Beskaffenheden af dette Expectativ og Efterretningen om Rigsjægermester-Embedet paa Fyrstendømmet Rügen udgiør Slutningen af dette Kap. Det sidste forestiller Pommerns tydske Rigslæns Forbindelse under Kronen Sverrig. Herudaf anmærkes som noget besynderligt, at Sverrig siden 1699. ikke mere, som tilforn, er bleven indbuden til den Churbrandenborgske Keyserl. Forlæning, heller ikke til de Bag-Pommerske og Neumarkiske Arve-Hyldinger. Forlæningen over Pommern selv har Kronen ikke kunnet erholde førend 1754., uagtet al den anvendte Umage i forrige Aarhundrede og de Gesandtskaber, som i den Henseende tre Gange forgiæves ere skikkede til det Keyserl. Hof. Da F. troer, at Pommern er givet Kongeriget Sverrig selv til Opreysning, saa kan man aldrig vente, at dette Rigslæn vil falde tilage. Forskiellen paa den Hertugelige og den nu Kongelige Forbindelse med Tydskland kan give Anledning til allehaande Tanker, og den frimodige Fortælling om Fordeelene og Besværlighederne hos den vedbeholdte Rigslænbarhed for Sverrig, giør, liaesom hele Skriftet, Forfatterens patriotiske Sindelav megen Ære. Sex vigtige Brevskaber udgiøre Anhanget. For Resten kan man af denne Bog lære at kiende en Mængde af trykte og utrykte Skrifter til den Pommerske Historie, hvilke man ikke saa let skal finde hos andre Pommerske Skribentere.

Frankfurt ved Mayn.

Hos Varrentrapp er udkommen: Der wahre Geist der Gesätze paa 239 S. i 8vo. Forfatteren er aldeles ubekiendt.

kiendt. Man vil her finde mange gode Indsigter, og en Udtrykkelses-Maade, som indtager mange. Men iblant Forfatterens Sætninger forekomme ogsaa mange, der maaskee ikke vil udholde den nøyeste Prøvelse. Af Titlen vil man neppe giøre sig et tilstrækkeligt Begreb om hvad der forekommer i Bogen, og maaskee alene vente det deraf, som er afhandlet i den sidste Afdeeling fra S. 152 af, om Lovenes sande Siæl i Besynderlighed. De foregaaende Afdeelinger tale, efter foregaaende almindelige Anmærkninger, S. 13 om Menneskenes Tilstand under Naturens Lov alene, S. 21 om Forskiællen imellem det naturlige og det første Menneske, S. 33 om hvad Religionen har hiulpet til de borgerlige Staters Opretning og Fremgang, og S. 37 hvorledes det videre er gaaet: S. 42 om Staternes første Indretning, S. 43 om Statens Uafhængighed, S. 47 hvad Begreb man egentlig skal giøre sig om Menneskenes naturlige Tilstand? S. 53 om de første Regenteres Udvælgelse. S. 55 om Arvefølge eller Valg har Fortrinnet? S. 61 om Clima, og de kunstige Regierings-Former. S. 79 om Politiken. S. 85 hvad skeer, hvor en Statsmand allerede finder et Systema for sig? S. 89 om Folke-Retten, særdeles S. 99 i Henseende til Arvefølgerne, hvorved flere Stater komme tilsammen, og i Henseende til Prætendenterne, S. 102 om Afthronelser, S. 103 om Øer, S. 112 om Egennytte og Luxus, S. 133 om det, som store Herrer har forud i Henseende til den udvortes Levemaade, S. 137 om Oeconomien. Dette er Overskrifterne paa Afhandlingerne, af hvilke det ikke vel er mueligt at giøre et fuldstændigt Udtog. Men vi ville dog give nogle Prøver paa Forfatterens Tænkemaade. F. troer S. 33. ikke, at det Begreb om Guder først har sin Oprindelse af Frygt, thi, siger han, de første Menneskers Boeliger vare imellem Moradser, hvor de daglig saae Luft-Tegnene, altsaa ikke frygtede meget for dem, som sædvanlige Ting. Det synes at have været F. ubekiendt, hvad Hume har skrevet for at bestyrke den Meening, her er bestridet. Han troer, at Menneskene træde i den Forbindelse, vi kalde Stat, paa det enhver bedst kan erholde sin Uafhængighed, som ellers tabes hos de svagere Mennesker mod de stærkere og hos de mindre Sælskaber mod de mægtigere. Han holder det S. 59 for en falsk Sætning, at heele Sælskabet tilkommer en høyeste Magt over enkelte Lemmer. Dette holder han for unaturligt og stridende

imod det forhen meldte Øyemærke af Sælskabet. Climatets Indflydelse i de sande egentlige Love, og i Regierings-Formen, nægter han S. 60. Han vil gierne give Staterne en vis Størrelse og naturlig Runding til at forsvare deres Independenz, og troer S. 72 at de smaae kunne ikke vedligeholde sig imellem de større, hvis de ikke ere saa lykkelige at have en politisk Temperatur. Uden den Tilfælde kan de ikke holdes for Stater. For stor maa Staten heller ikke være, eller man maa deele den, som Romerne i Provinzer, eller som Tydskland er deelt. En De forestiller han sig S. 103 som et Bierg i Søen, men man seer ikke, hvad Indflydelse denne Sætning har i det følgende. De Øer, som ligge nær ved det faste Land, og just ikke ere af Brittanniens Størrelse, henhøre efter S. 104 til dets Stats-System, og kan efter Folkeretten twinges til at lade sig indskrive i et eller andet System af et Naboe-Land. Vel har de ogsaa Ret til at forsvare sig, og at opbrænde de tillandende Skibe, men Modværgen hielper dem intet. Han gaaer herudi saa vidt, at han udstrækker Sætningen ey alleene til det forhen mægtige Sicilien, men S. 106 endog saa til Irrland, som dog, i Betragtning af sin lykkelige Beliggenhed og frugtbare Jord, kunde maaskee have holdt Engeland Stangen, hvis ikke Lykken havde vildet anderledes. Dog troer han, endog uden at henseе til Historien, at Irrland henhører til Stats-Systemet af Stor-Brittannien. Han vil foruden Egennytte tillige giøre en Drift af reen Kiærlighed for det Heele, saaledes som Forældre uden Egennyttighed elske Børnene, til Drivefieder for Borgerne, som foreene sig i en Stat: en Kiærlighed, som ikke besmæles af Nergierrighed, og hvori ey engang Philosophien kan opdage Egennytte. (S. 114-119) Han er mere imod Luxus, end de fleeste Læsere vilde være. Landmænd, Handværks Folk o. s. f. siger han S. 126 blive ved andres Luxus nødte til at paatage sig mere Legems-Arbeyde, end Landets Beliggenhed udkræver, og at ernære ulige flere. Men skulle vel dette mere Arbeyde være et sandt Onde? Var ikke Bonden ulykkeligere, hvis han ved andres mindre Luxus havde mindre Arbeyde, og altsaa megen Ledighed, særdeles i visse Maaneder? Vi meene, at Arbeyde er et Gode, og at nogen for megen Ledighed er en Straf, ikke at tale om Bondens bestandige Sundhed, naar han arbeyder meget. F. troer S. 126-128 at Muskel-Skaller, smaa Steene, Pa-

piir-

piir-Blade o. ſ. v. kunde uden Skade gaae i Stedet for Penge: den ſidſte Krig er jo fort mere med Kobber end Guld og Sølv. Han holder ikke med, S. 140 at man af Oeconomien gior et eget Studium: man ſkal i dets Sted kuns indſkrænke Luxum. Den berømmes ſom en Befordring af Flittighed, men F. ſpørger S. 143 om Naturen har beſtemt Menneſkene blot til Arbeyde, om ikke ogſaa til Nolighed? om der ikke er Forſkiæl imellem nyttig og unyttig Flid? Vi meene, at end og det ſidſte var en Lykke for Nationerne. Den Nødlidende, ſom nu ernæres ved de Riges Luxum, var ulykkeligere, og vilde blive mindre dydig, hvis de underholdt ham ved Forærninger uden Arbeyde: og vore Betlere vilde blive lykkeligere og bedre, derſom man kunde optænke en nye ganſke unyttig Luxum, ſom den Gamle og Skrøbelige giorde læt og unyttigt Arbeyde for, og vænnede ſig til Løn i Stedet for Almiſſer at ernære ſig med. Det Paaſkud, man tager af overdaadige Indvaanere, til at oprette mange Fabriker, der forekomme F. ſom ſkadelige for Landet, vil han S. 147 igiendrive. Han er og imod, at man, ved at indhente Fremmede, for tilig opfylder Stæder, ſom med Tiden vilde fylde ſig ſelv. Han taler ved ſamme Leylighed om Colonier, og troer S. 149 at de ved tilſtrækkelig Næring fordoblede ſig i 100 Aar. Dette er vel endnu for lidet. Om de Engelſke i Amerika regner man gemeenlig, at de giøre det i 50 Aar. Soldater-Standen er han S. 150 heller ikke gunſtig, og anſeer den for en blot Luxus. Han vil, at enhver Indvaaner ſkal forſvare ſit Fæderneland, og om end Romerne havde haft hværvede Soldater, ſaa kom de dog ikke overeens med den nu værende Forfatning, thi de har alle været Romere. (Siden Cæſars Tid bleve dog mange Tydſke hværvede.) Saaledes ſom Mogol rykkede i Feldten med en Million Menneſker imod Nadir, ſaaledes ſkulde en Konge rykke i Feldten med alle Borgere og Bønder. Diſſe Tanker forſvarer han mod nogle Indvendinger. I det ſidſte Kapitel taler han meſtendeels om Athenienſiſke, Romerſke og Frankiſke Love, deres Overeensſtemmelſe med Fornuften eller deres Feyl, og deres Sammenhæng med Folkets øvrige Syſtem giver ogſaa Forſlage til Rettens Forbedringer. Endnu maa vi her mælde om Forberetningen, og den derpaa følgende Tiltale til ſande Tydſkere, hvorudi forekommer meget, ſom man neppe ſkulde vente af foranførte Efterretning om Bo-

gen ſelv. Thi her træder en Skribent frem, der med von Moſer ſynes at have eens Øyemærke, nemlig at giøre Tænkemaaden i Tydſkland mere Keyſerlig, end den er paa mange Steder. Han taler imod ſaadanne mægtige Rigs-Stænder, ſom kun i Henſeende til Navnet ville høre til Riget. Ved Slutningen af Forberetningen indſkrænker han Alting til følgende Sætninger: Uden Rigs Overhoved er Tydſkland udſat for alle Slags Revolutioner, og et Overhoved uden Overhoveds Ret kan ikke holde det Baand, hvis Sønderrivelſe uforbigængelig drager en ſtor Statsforandring efter ſig. Et Tydſk Huuſes frygtede Magt kan af Tydſke ikke bedre indſkrænkes end ved Keyſerværdighedens valgfrie Forbindelſe med ſamme, men naar det ſkal være en blot Titel, da opnaaes dette Øyemærke ikke. Det Ord valgfrie er endnu tvetydig. Skal det hede, hvor ſtedſe et frit Valg, ſom hidindtil, finder Sted, eller, en arvelig Forbindelſe, ſom er frie fra Valg? I Tiltalen til de Tydſke troer han, intet Folk er ſaa frit, ſom det Tydſke, naar det kun vilde. Landsſtænderne, ſkriver han, har endnu hiſt og her noget at ſige, og hvor de endogſaa intet har at ſige, der ere de ikke gandſke forgiæves. Endog de ſaa kaldte Underſaatter (ſtrax foran brugte han det Udtryk, ſaa kaldte Landsherrer) have endnu Reſervater, og ikke alt, hvortil en mægtig Landsherre, efter Anſeelſe, med Magt kan tvinge, er af Beſtandighed. Han fortæller derpaa nogle Stykker, ſom henhøre til denne Frihed, og paaſtaaer, at under en Keyſer behøves ingen Lands-Stænder imellem Lands-Herrer og Underſaattere, thi den Keyſerlige Anſeelſe var nok til at holde Orden. Han raader, at de mindremægtige Stænder ſkal til Frihedens Beſkyttelſe fornemmelig ſlutte ſig til Keyſeren, og med Standhaftighed vedligeholde hans Anſeelſe, i det mindſte paſſive, ved Lydighed. Han er ſaa patriotiſk og nidkiær for den Tydſke Nations Fortrinne, at han endnu tillægger det, ſom faa vilde tænke, nemlig, at det Tydſke Riges Forfatning kommer en ſand naturlig Stats-Forfatning allernærmeſt. Mange Læſere giætte maaſkee ved dette Udtog paa Hr. von Moſer. Men han ſynes ikke at være F. til dette Skrift, og man har ſnarere Aarſag til at giætte paa en Modſtander af Hr. v. Moſer. Det ſynes, at ligeſom man tilforn efter den Tids Smag har ſkrevet imod den Keyſerl. Intereſſe

tereſſe, ſaa ſkrives der nu i vore Tider til Medhold for ſamme. Vel er det ſaa, at Skribentens Dueligbed aldrig forandrer Sandheden, ſom altid bliver den ſamme, men i Publici Tænkemaade har den Indflydelſe, og kan ofte udrette noget, ſom mangen Een tiltroer Magten aleene.

Helmſtad.

Her er udkommen Fides doctrinæ de reſurrectione carnis per qvatuor priora Secula. Enarratio hiſtorico-critica *Guil. Abrahami Telleri*, Theologi Helmſtadienſis. 1766. 180 S. i 8vo. Dette Skrift udgives for et Mønſter paa en grundig, lærerig og behagelig Hiſtorie om Theologien. Forf. underretter Læſeren tilſtrækkelig om de chriſtelige Skribenteres Meeninger og Læreſætninger, uden at forvirre og behyrde ham med en Hoben Marginalier, lærde Navne og Smaaheder, og Hundrede Steder, af hvilke det eene ikke ſiger mere end det andet. Han fortæller Hiſtorien, ſaaledes ſom en blot Referent maa fortælle den, uden iblandede egne Forklaringer og Domme. Den, der allerede bringer et eget Syſtem til Bibelens Forklaring og Hiſtoriens Fortælling, bliver ſielden lykkelig i at forklare, og endnu mere ſielden troe og tilforladelig i at fortælle. Han anſeer, endog imod hans Villie, ſin Fortolkning og Raiſonnement for ſin Skribentes Meening. Forf. leverer os her Hiſtorien af den chriſtelige Lære om vort nærværende Legems Opſtandelſe, de fire første Aarhundrede igiennem. Begyndelſen dertil har han giort i forrige Aars Paaſke-Programma, hvor han paa 7 Ark i 4to lod aftrykke Fragmentet af Juſtini Martyris, ἀπόδειξις reſurrectionis carnis, paa græſkiſk, efter Benedictiner-Udgaven, med hosføyet mangfoldig forbedret latinſk Overſættelſe, adſkillige grammatiſke og exegetiſke Noter, og en Fortale dertil. (See de Kiøbenhavnſke lærde Tidender for Aar 1766. S. 322) I dette Værk fortæller han nu Hiſtorien om denne Lære af Kirke-Fædrene og de vrange Læreres Skrifter, af de offentlige og private Troes-Bekiendelſer, og af Conciliernes Canones. Fra det første til det fierde Kap. ſkal Hiſtorien ſelv fortſættes igiennem de fire første Aarhundrede, og i det femte ſluttes med Forfatterens Dom. I Følge Titlen og Fortalen ſkulde man allerede her vente hele Værket. Men dette Bind indeholder

forsomte Erstatnings-Pligt anseer F. som een af Omvendelsens Virkninger, og regner den som et nødvendigt Stykke til den christelige Fornægtelse. Den anden Deel, som F. kalder den guddommelige Rets-Lærdom, foredrager Pligterne mod Gud, sig selv og andre. Blant det første Slags opholder F. sig fornemmelig med at udføre den middelbare Gudstienestes Ypperlighed, Sabbatens Natur og Nødvendighed og den Pligt at bekiende Religionen. Pligterne mod sig selv deeles i de Indvortes og Udvortes. Til den nødvendige Omhue for Siælen regner F. ogsaa vor Forbindtlighed til at skaffe os nyttige Fornemmelser og en fiin Smag, med eet Ord at forbedre den sandselige Deel af Siælen. Denne Pligt anseer han ikke for ligegyldig, men som een af de fornemste mod sig selv. Hvor han afhandler den Pligt at vedligeholde sit Liv, beviser tillige Selvmords Straffældighed. Ved samme Leylighed mælder han om Koppe-Podningen. Derefter handles vidtløftig om Brugen af de jordiske Fornøyelser, saasom Dands, Skuespil o. s. f. Pligterne mod andre Mennesker deeles, ligesom Pligterne imod sig selv, i Indvortes og Udvortes. De første indbefattes alle i Kiærlighed, hvis Oprindelse, Ypperlighed, Fortrin for den naturlige Menneske-Kiærlighed, Virkninger og Grændser blive forklarede. De udvortes Pligter imod Næsten inddeeles her i de absolute og hypothetiske. I Afhandlingen over hine beviser blant andet, hvor fornødne offentlige Lig-Begængelser ere. De Materier om vor Opførsel i Hensende til Andres Feyl, om Oprigtighed, Velgiørenhed og Barmhiertighed ere særdeles vel udarbeydede. Blant de hypothetiske Pligter udføres Ægteskabs-Lovene tydelig og vidtløftig. Strax derpaa finder man en Samling af de nyeste Erfaringer og Anmærkninger angaaende Polygamien og Ægteskabs Ophævelse. Siden bestemmer F. Grændserne for Taalighed i Religionen, beviser Intoleranzes Affkyelighed, og udvikler Øvrighedens Rettigheder over Kirken. Med besynderlig Flid finder man afhandlede de Materier om Egenskaberne, som udkræves til et guddommeligt Kald, og om Straffe-Prædikener. Endelig slutter den tredie Hoved-Deel med at angive Midlerne til Gudfrygtighed. Did henhøre Brugen af Guds Ord, Bønnen, (dette Middel afhandles meest fuldstændig) den daglige Selv-Prøvelse, Fornyelse af sin Daabs Pagt, den Hell. Nadveres værdige Brug, Faste, den rette Brug af timelige Lidelser og endelig idelige Betragtninger om Døden.

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de Junii 1767.

(Følgende Recenſion er os i et Brev indſendt.)

Mine Herrer!

Alle Deres Danſke Skrifter finder jeg i Deres Efterretninger anførte under Kiøbenhavn. Men kommer der da slet ingen ud fra de andre Hoved Stæder i vore Danſke Provincer? Diſſe eye dog saa mange lærde Mænd, og er det mueligt, at man dog ikke ſkulde have fra dem et eeneſte lærd Skrift at anføre? De maa bedrage ſig: De maa ikke bekymre ſig derom. Eller maaſkee hines Beſkeedenhed ikke vil have ſin Lærdom bekiendt uden for Provincens Grændſer? Det ſkulde man dog ikke troe, ſiden deres Lærdom vover endogſaa ſin Ubeſkeedenhed over det farlige ſtore Sund for at lade ſig betragte her i Hoved-Staden. Kort ſagt, mine Herrer, det maa være Deres Forſømmelſe, der ikke opſøger Skrifter uden i Kiøbenhavn. Jeg vil derfor her meddeele dem, for at opvække deres Opmærkſomhed, en Recenſion af et Skrift, ſom i Aalborg er kommen for Lyſet med de Holzbergiſke Skrifter. Publicum vil ſtudſe. Hvad? et Skrift fra Aalborg? Hvad for nyt ſpørge vi? Ja viſt, fra Aalborg, og det er den første mig bekiendte Frugt af det Privilegium, jeg har ſpurgt, Hr. Mag. Gottſchalch ſkal have faaet til at approbere Skrifter til Trykken i Rectoris Fraværelſe. Nu! hvad er det da for et Skrift? Ja! — hvad for et Skrift? — En Paſqvil over

min uskyldige Person, som Hr. Conr. Gottschalch har vildet have giort latterlig for det hele Publikum. Eller hvad andet Navn skal jeg give et Skrift, som aabenbar er forfattet i den Hensigt, og hvorudi jeg er bleven udsat, ikke for de Fornuftiges (thi naar Mængden beleer og spotter mig, ville disse kun beklage Forfatterens Ondskab, og ynkværdige Spottegeist) men for en dum Pøbels Latter? Et Skrift, hvorudi man har vildet underkaste mig Pøbelens Mistanke, ligesom jeg nok kunde faae i Sinde at falde fra den Lutherske Religion, hvis jeg ikke med det første blev Profess.? Jeg maa jo være bange for, at nogle Studentere fra Aalborg, som flittig har hørt mine Forelæsninger over Bibelen og har opskrevet efter min Mund, hvad jeg har talet, har kun været Spioner, man har sat ud paa mig, fordi man veed, jeg aabenhiertig siger, hvad jeg troer at være sandt, og ikke vil bedrage nogen. Jeg tør nok svare for alt hvad jeg har talet, men kan ikke svare for, om de falskeligen har optegnet mine Ord. Gud veed, hvad mine Fiender har i Sinde mod mig. Han hielpe mig at faae dem af Halsen, førend de opsluge mig! Skriftets Titel er denne: Philermenei eenfoldige og velmeente Opmuntring til sig selv og sine Jydske Medborgere om at kiøbe den beleylige Tid i Anledning af Con-Rector Sahls Anmældelse i de Kiøbh. lærde Tidender. Aalborg 1767. — Jeg skulde vel anføre nogle Steder til Bekræftelse paa det Begreb, jeg alt har givet om Skriftet. Men de fornuftige Læsere vil jeg ikke opholde med Sladder, og Pøbelen, hvorfor skal den belee mig for Tiden? Skriftet ventes med det første her til Byen fra Hr. Mag. Gottschalch for at uddeeles. Jeg for min Part eyer kun et Exemplar deraf, som mig er tilskikket, og min Hensigt med denne saa tidlige Anmældelse er at afværge, om jeg kan, dets videre Udbredelse, og bevæge Hr. Mag. Gottschalch til at holde det tilbage her fra Byen, og lade sig nøye med, at jeg er giort latterlig i Aalborg, en Bye, hvor hver Mand kiender mig og maatte tænke, at jeg her i Byen opfører mig som en Nar og Pedant. Jeg finder da Intet, som fortiener min eller nogen fornuftig Læsers alvorlige Opmærksomhed, uden Approbationen. Denne, saa vel, som Skriftet selv, og den Omgang, der er brugt med dets første Bekiendtgiørelse her i Kiøbenhavn, finder jeg for mig anstødelig og fornærmelig. Approbationen lyder saaledes:

I Vel-

I Velædle og Høylærde Hr. Rector Thestrups Fraværelse haver jeg igiennemseet dette, og deri ikke fundet noget, som kunde hindre det fra at blive bekiendtgiort ved Trykken.

Aalborg, den 27de April 1767. H. Gottschalch,
Con-Rector ved den latinske
Skole i Aalborg.

Tillad, min Hr. Magister! at jeg i min Critik over Deres Censur vender min Tale herefter til Dem! Var der intet, som kunde og burde have afholdt Dem fra at befordre det til Trykken, som efter Forfatterens Hensigt skal udsætte mig offentlig for den studerede og ustuderede Pøbels Latter? Jeg troer i Sandhed, der var meget, baade paa Deres og min Side i sær, da det jo ikke er Dem befalet at approbere, hvad De selv ikke vil. —— Erindrer De sig ikke det Venskab, De engang af sig selv saa oprigtig har tilsagt mig, da det gik Dem til Hiertet, at De her i Kiøbenhavn paa Elersens Collegio (Sagen er Gud og hver Mand bekiendt) vilde offentlig have giort mig latterlig for et talrigt Auditorio? At De næste Dag derpaa kom til mig? at De erklærede mig Deres Fortrydelse over den offentlige Latter, De havde tænkt at underkaste mig? at De udbad sig mit Venskab og min Eftergivelse? at jeg paa min Side strax modtog Deres Venskabs Tilbud, og strax derpaa i min Recension over Deres Oversættelse af Cebetis Tavle i de lærde Tidender gav Dem et offentlig Beviis paa mit, ved det jeg af Fortrydelse over Deres mod mig udviiste onde Hensigt ikke lod mig afvende fra at erkiende Deres Oversættelses sande Fortieneſter? Hvad nu? Hr. Magister! er alt dette forglemt? Havde jeg approberet til Trykken noget, som angik Deres Persons Beskiæmmelse, maatte De have anseet mig som Deres Fiende og Uven. Hvem skal jeg nu anſee Dem for? min Ven? Det har jeg vildet. Men jeg vil nu takke Dem, at De saa offentlig erklærer mig Deres Uvenskab, paa det jeg kan vide, for hvem jeg skal vogte mig. —— Dernæst min Hr. Magister! hvad vil Folk tænke om Dem? ikke have Dem mistænkt for den, der selv anden Gang offentlig har udøst sin Ondskabs og Misundelses Galde imod mig? ikke troe, at Deres forrige Venskabs Forsikring til mig og Deres Fortrydelse aldrig har været meent af Hiertet, men udpresset af tvingende Grunde, da De

mærkede, at Deres Opførſel fandt offentlig Mishag, og den mig tiltænkte Beſkiæmmelſe ved den Koldſindighed, GUd da forundte mig, var falden ud over Dem ſelv, ſom velbekiendt er? Viſſelig vil man troe dette, og det ſaa meget mere, ſom de fleeſte her i Kiøbenhavn kiende Deres til Satirer af Naturen oplagte Hoved. Han vil nu, vil man ſige, viiſe Folk i Aalborg, hvortil Naturen har dannet ham, og det, ſom er det ſkammeligſte, han bruger ſin Satire, ſom vel brugt kunde være en Naturens Gave, ikke til ſit Forſvar, men til Angreb. Man vilde have holdt Dem tilgode, ja man vilde have glemt, at De her i Kiøbenhavn gik omkring paa Collegiernes Auditoria, for ved Deres Oppoſitioner at bryde de braveſte Karle, og opvække Tilhørernes Latter over dem, naar de af Undſeelſe og Skamfuldhed over Deres Forhaanelſe ikke vidſte, hvormed de ſkulde beſvare Dem. Man vilde have henregnet det til Ungdoms Daarlighed. Men nu, da De, ſom Mand, beklæder et offentlig Lære-Embede i en Skole, da vil man ſige, burde De dog ikke befatte ſig med deslige Ting. Og hvorledes ville De vel, min Hr. Magiſter, retfærdiggiøre ſig for Publikum? At nævne Forfatteren, hielper intet i Henſeende til mig. Thi De har jo dog approberet min Beſkiæmmelſe, og det er mig lige ſaa meget, ſom De ſelv anden Gang havde beſkiæmmet mig. Nu, min Hr. Magiſter! var der da intet, ſom kunde og burde have hindret Dem, fra at approbere Skriftet til Trykken? Baade dette giver jeg Dem hermed at betænke, og om De vil holde Deres Exemplarer her fra Byen, i Fald de ikke allerede ved Stikbud ere hemmelig fordeelte. —— Men De har approberet Skriftet i Hr. Rector Theſtrups Fraværelſe. Hvorfor lod De da Forfatteren ikke bie til hans Nærværelſe? Men De vidſte, min Hr. Magiſter, at denne brave Mand, hvilken jeg ærer ſom min braveſte Lærer, ſom min Velgiører og Ven, aldrig ſkulde have approberet Skriftet. Der er mig og ſagt, at han blev anmodet derom og ikke vilde. De Fornuftige ville ſige, at han handlede ſom en retſindig Mand og min Ven, og jeg vil takke ham derfor. —— Nu til Hovedſagen, min Hr. Magiſter! Endten er De ſelv Philermeneus, eller De elſker hans Skrift, ſom Deres eget Foſter. —— Hvad? ville De raabe, er jeg da forraadt! Ja viſt Hr. Magiſter! Men De har uden Tvil forraadt ſig ſelv, i det De har vildet baade offentlig

lig og hemmelig forraade min Ære. Paa den mig meddeelte Efterretning (jeg siger Dem, at jeg har mange Venner i Aalborg, og hver Mand kiender mig i den Bye, hvor man har offentlig giort Nar af mig) at De selv havde sendt 2de Exemplarer her til Byen til en Mand, hvis Venskab De saa skammelig har misbrugt, at De har bedet ham meddeele Velædle og Høylærde Hr. Mag. Lychе, Rector ved den latinske Skole her i Kiøbenhavn, det 2det Exemplar, paa den Efterretning har jeg sidste Løverdag den 20de Junii a. c. hos ham skriftlig reqvireret Exemplarets Aflevering til mig, til et Beviis paa, at han ikke fandt Behag i min Æres Fornærmelse, eller førte nogen hemmelig Correspondence med Dem om Ting, som dertil havde Hensigt. Den brave Mand erklærer sig for mig i sit Svar derpaa, at en Mand rigtig nok 14ten Dage tilforn havde overleret ham Skriftet fra G. (og G. var i min Reqvisition Gottschalch) men at han havde strax kastet det med største Aversion paa Ilden, som et mechant Skrift, der tillige var skrevet i en kaad og spøgagtig Stiil. Han handlede derudi, som en retsindig Mand, og gid den havde ligesaa giort, der overleverede ham det, og tillige bedet Hr. Mag. Gottschalch at brænde sine øvrige Exemplarer! Han erklærer, at ingen Retsindig kan bifalde Deres Omgang med mig. Ja det giør mig ondt, det krænker mig, at min brave Hr. Collega og Medarbeyder ved Skolen skal være sat i Forlegenhed med at undskylde sig for mig, og afværge min Mistanke, om nogen for mig præjudiceerlig endten hemmelig eller aabenbar Correspondence med Dem. Hvad da? Vil man udstrøe Uenigheds Sæd iblandt 2de Mænd, Gud og Kongen har sat til Medarbeydere og Lærere for en fælles Ungdom? Paa hvad Grund formoder man, at min Høyærede brave Hr. Rector skal finde Fornøyelse i at see sin Colleges Person offentlig beskiæmmet? Man har fornærmet ham ved at opvække min Mistanke, og mig, ved at giøre mig saa brav en Mands, der bør være min Ven, og min Colleges Undskyldning nødvendig i saa nedrig en Sag. Vi trænge derfor begge lige meget til en Erklæring derpaa. —— Nu, min Hr. Magister! vil De have flere Præmisser at slutte af, saa har jeg ogsaa requireret det 2det Exemplar af en Mand her i Byen. Dette har jeg bekommet. Der saaer jeg et Ark at see, paa hvis 15 Sider Forfatteren har udstammet sin satiriske Galde imod mig, saa reent, at han har ingen haft at udspye paa den

16de. Men hør engang, hvad der staaer, Hr. Magister! „ For at denne ledige Side ikke skal spildes, saa haver „ Philermenei heel Broder, H. G. Philermeneus, her vildet anføre følgende Haandskrevne „ Forbedringer og Forklaringer." H. G. Philermeneus skal det ikke være udlagt saaledes: Hans Gottschalch en Ven af den Fortolker, hvilken tillige med hans første Fortolknings Prøve, han paa Auditorio Collegii Elersiani havde sat sig for offentlig at beskiæmme? —— Ingen ærlig Mand fortænke mig, at jeg har givet Efterretning om et Skrift, der saa meget anrører min Person og Ære! Det er en Recensents Pligt at underrette Publikum om alle saa vel gode som slette Skrifter, som er komne for Lyset. Nidkiærhed for min Ære befoel mig i Dag at være dette Skrifts Recensent, og der staaer mit Navn.

L. Sahl,
Con-Rector ved den latinske Skole i Kiøbenhavn.

P. S. Jeg maa ikke forglemme herved at mælde, at, som jeg havde spurgt, at Hr. Joh. Clausen, Collega i Aalborg Latinske Skole, der for nærværende Tid opholder sig her i Byen, skulde have faaet nogle Exemplarer herover fra Aalborg for at sælge, kan jeg tænke, eller gratis distribuere: saa har jeg søgt ham paa Haande derom. Men forgiæves. Han forsikrede for mig og en anden god Ven, at han ingen eyede hos sig; men vidste ikke, om ham ikke nogle bleve tilsendte. Jeg frygter meget De alt-ere underveys med de unge Studentere fra Aalborg. Med mindre Hr. Mag. Gottschalchs Broder, som et Rygte har sagt mig skal være her i Byen, skulde have samme i Commission hemmelig at sælge eller omdeele. Velædle og Høylærde Hr. Rector Lyche har efter sit Brev til mig haft Bud paa alle Bogladerne, for at faae et Exemplar til mig, men har ingen kundet bekomme. Nu! maaskee da min Ære her i Byen allerede hemmelig er forraad i Pøbelens Mund: maaskee min Anmældelse i den Henseende er forgiæves. Nu saa lee da, du dumme Pøbel! og spræk af Latter! Dum tibi sit, qvod placeat, ringar ego, tu rideas. Jeg kan da imidlertid intet videre udrette, end beklage mig for de Fornuftige over min Æres Fornærmelse. Ut supra.

L. S.

Ildet

Ildet Hoved-Stykke om de Høye Skoler eller Universiteter, af Köster. (See forrige No.)

De fleeste unge Mennesker flyve for tidlig ud af Skolerne, og kan derfor ved Universiteterne ikke komme fort i deres Studeringer, men deres første akademiske Aar er gemeenlig forloret. —— I Universiteternes Valg maa man fornemmelig see paa de Steder, som har duelige Mænd at opviise i de Videnskaber man fornemmelig agter at lægge sig efter. —— Man maa for alle Ting i sær bekymre sig om sine Collegiers Indretning. Hvad man endten kan have lært i Skolerne, eller lære blot ved Bøgers Læsning, det behøver man ikke at høre noget besynderlig Collegium over, med mindre det skulde staae i nogen besynderlig Forvandtskab med vor Videnskab, eller og man skulde have den Lykke derudi at forefinde een eller anden fortræffelig Lærer, som en Mosheim eller Gellert i Tale- eller Digtekunsten. Men at man i dette Valg ikke skal begaae ubodelige Feyl, saa maa man fra Skolerne have medbragt et fuldstændig Begreb om alle Lærdommens Deele og deres Forbindelse. Just fordi saa mange unge Mennesker ikke bringe saadant Begreb med sig fra Skolerne, deraf kommer det, at de fleeste gribe deres Sag saa forkeert an, og aldrig lære noget retskaffen. De giøre et Hysteron Proteron af de akademiske Forelæsninger, de høre først, hvad de burde høre sidst, og tvertimod. F. Ex.: „Den tilkommende Prædikant troer, han „ har nok, naar han endelig har hørt et homiletisk Collegium. „ Lad være han hverken forstaaer Philosophie, Historie, Dog„ matik eller Moral, saa troer han dog, han af disse Fore„ læsninger aleene kan lære den Kunst at prædike. Han for„ undrer sig, naar de ere besluttede, og seer sig da lige saa li„ det, som i Begyndelsen i Stand til at forfatte en Prædi„ ken, ja han fortviler i det Haab nogensinde at lære det. Strax „ tager han fat paa fremmede Prædikener, skriver dem endten „ gandske eller for en stor Deel ud, lærer dem uden ad, fo„ redrager dem med megen Uforskammenhed, og bilder sig ind „ tilsidst, at han er en stor Prædikant. Skulde vel deslige „ Daarligheder falde ham ind, dersom han besad den mindste „ Indsigt i Videnskabernes Sammenhæng.“ Den Indsigt maa man bringe med sig fra Skolerne. Ved Universiteterne

skeer det ofte, at Lærerne, af Egennytte eller Misundelse, endten foragte eller forringe, eller med Stiltienhed forbigaae de Videnskaber, de selv ikke læse over. —— Philosophien er ved de høye Skoler det nødvendigste Stykke af Lærdommen. De Forelæsninger, som derover holdes, maa flittig besøges, endog tvende Gange. Derhos har dog enhver ogsaa at see fornemmelig paa sin Hoved-Videnskab og dem, som dermed nærmest ere forbundne. Disse nødvendige maa man først lære. De andre, som ere nyttige maa man siden ikke forsømme, men stræbe at lære alt hvad man har Lyelighed til, efterdi man umuelig kan vide, hvad man i Verden skal være, og hvortil de kunne blive os nyttige. —— I sine Forelæsninger maa man og tage en fornuftig Orden i Agt, og derudi rette sig efter sit Hoved. Forfatteren ønsker, at alle Lærdommens Deele kunde foredrages et halv Aars Tid. Derhos glemmer han ey at tilstaae, at nogle Videnskaber udfordre noget mere end et halvt Aar. — Meer end 4, i det høyeste 5 Timer, bør man ikke tilbringe med at høre Forelæsninger, med mindre man til samme Tid hørte nogle Collegier anden Gang, som er nødvendigt ved de Videnskaber, der høre til vor Hoved-Sag. Den øvrige Tid kan man behøve hiemme til at giennemgaae med sig selv, hvad man har hørt. —— Kan man faae flere Videnskaber, som hænge meget nøye tilsammen med hinanden, at høre hos en eeneste Mand, saa har man derved den Fordeel, at vor heele System bliver mere ordentlig og sammenhængende. — I Lærernes Valg maa man være forsigtig. Det kommer ikke saa meget an paa en dybsindig Lærdom, som et tydelig, ordentlig og livagtig Foredrag. Dog er man lykkelig, naar man træffer begge Deele hos een Person. —— Vil man ret føre sig sine Forelæsninger til Nytte, maa man ikke forsømme nogen Time. Man bekommer derved, Huller i Hovedet, som man ey saa let igien faaer udstoppede. Det koster Møye at lære noget ret, naar man er ordentlig: hvad vil man udrette, naar man med Flid forsømmer meget? —— Man maa komme Hukommelsen til Hielp med at udskrive hvad som ikke staaer i Lærebogen. Men overalt maa man tænke meer, end man skriver. —— Den Dictering, som mange Lærere have for Skik, finder ikke Forfatterens Biefald. Man kan ikke laste dette, at han læser over sit eget System, men han bør endten lade det trykke, el-

ler

ler forfatte det saa kort, at det gandske kan skrives i nogle Timer. Det maa mere være en blot Tabel, end en ordentlig udarbeydet Bog. Enhver veed, hvor megen Tid unge Mennesker maa spilde med Collegiernes Afskrivning. —— En flittig Igientagelse er den rigtigste Beskæftelse ved Forelæsningers Anhørelse. Denne maa man ingen Dag forsømme, og Forf. viser omstændelig, hvad Kunstgreb flittige Akademister derved kan bruge. Een af deres fornemmeste Bekymringer maa være denne, at de bemøye sig, saavidt mueligt, at bekomme tydelig Begreb om alle Ting. Har man først fattet Videnskaberne i deres Sammenhæng, saa bliver det ikke vanskeligt siden selv paa egen Haand at udbrede sin Kundskab ved gode Bøgers Læsning, som man da ret har lært at bruge. For at faae Kundskab om dem, maa man flittig besøge Bibliothekerne. Dog maa man ikke drive sin Læsning saavidt, at man ey har Tid til at lære de nyttige Videnskaber ved mundtlig Fordrag. Smukke Skrifters Læsning i den gode Smag bør man bruge som en angenem og tillige nyttig Tids-Fordriv. Ved Akademiet maa man bekymre sig om at fatte Grundsætningerne af de nødvendige Videnskaber, og ikke tænke ved Læsning at blive lærd. Siden bør man ved allehaande gode Skrifters Læsning fortsætte sine Studeringer og bygge paa den Grundvold, man ved Akademiet har lagt. —— Disse hidindtil anførte Regler betræffe kun det Almindelige, som man ved alle Akademier maa tage i Agt.

Herefter forekomme adskillige Anmærkninger over de fornemmeste Feyl ved vore Tiders Universiteter. —— Først beklager han, at Lærerne ved de høye Skoler ere aflagte med alt for liden Besoldning. Man troer, at Professorer bleve efterladne, om de bleve vel besoldede. Men man burde dog giøre Forskiæl imellem en nødtørftig og overflødig Underholdning. En Mand, der har sin nødtørftige Udkomme, beholder dog immer driftige Bevægnings-Grunde til Arbeydsomhed. Hvi befrygter man ikke samme Følger hos andre geistlige og verdslige Betieninger? Man troer og, at en Professor rigelig kan leve af sine Tilhøreres Betaling. Men formedelst Universiteternes Mængde ere Tilhørernes Mængde paa mange Steder ikkun liden. De deele sig desuden efter Faculteternes, Lærernes og Forelæsningernes Antal i saa mange smaa Deele, at den

dueligste Mand ofte næppe kan tælle 10 Tilhørere. De fleeste løbe ogsaa i de saa kaldte Brød-Collegier. Historie, Philosophie og smukke Videnskaber finde kun faa Elskere. Om end Antallet var nok saa stor, saa kan en Professor sielden giøre Regning paa den fierde Deel af sin fortiente Løn. Saa slet betale de unge Herrer. Det er og ubilligt at formode om en velfortient og værdig Mand, at en nødtørftig Udkomme giør ham efterladen. Folk, der ellers ingen Lyst har til at studere, faaer man næppe ved Armod drevne dertil, ey at tale om, at man just dermed afskiærer dem de fornødne Hielpemidler. Ey enhver, som forstaae Videnskaberne af Grunden og derover holder fortræffelige Forelæsninger, har Dueligbed eller Lyst til at skrive Bøger. Desuden koster det megen Tid og Arbeyde uden for Læse-Timerne at skrive meget. De Bøger som udgives, ere mestendeels Læsebøger, hvilke den lærde Verden uden stor Skade kunde undvære. Vidtløftige Skrifter, saavel som Afhandlinger over enkelte Materier, har ingen Afgang, hvis ikke Forfatteren alerede er i et stor Udraab. Man maa altsaa mod sin Villie skrive Læsebøger, og kan ikke lægge sig efter det, hvorudi man kunde frembringe Mesterstykker. Saaledes bekommer den lærde Verden en Sværm af Læsebøger, hvorudi sielden bliver sagt noget Nyt. Fremdeles viser Forfatteren, at Mangel paa den tilstrækkelige Underholdning giver Anledning til den Foragt, nogle Lærere kaste paa de Videnskaber, som de selv ikke læse over, og til Uenighed imellem Professorerne, som geraader unge Studentere til stor Skade. —— Nok en anden Feyl er denne, at andre Embeder med Professoraterne forknyttes, ligesom paa nogle Steder en Jurist er tillige Regierings-Raad, og en Theologus tillige Superintendent eller Prædikant. Det er vanskeligt at opvarte tvende Embeder, og gemeenlig sætter man det meest tilside, som indbringer mindst. —— Naar et Professorat er ledig og skal igien besættes, opstaaer ofte ved Universiteterne en saadan Allarm, som fordum naar en Borgemester til Rom skulde udvælges. At lade saadant komme an paa de nærværende Professorers Stemme er ikke raadeligt. „ Ofte have een eller to Mænd Overvægten over de „ andre. Altsaa beroer det ofte derpaa, at en Person har „ vundet disse Hoved-Personers Bifald. Der gives de Ste„ der, hvor ingen lettelig kommer til noget Professorat, uden „ han vil tage een eller anden Professors Dotter til ægte. Ja

„ der

„ der gives de Familier, som synes virkelig at have en arvelig
„ Successions-Ret til Professoraturen, da mangen duelig
„ Mand maa staae tilbage, fordi han ikke er af Familien,
„ fordi han ey er nederdrægtig nok til at forære og efterabe alt
„ hvad den store Mand giør, som har Roeret i Hænderne.
„ Tør jeg sige det, saa er Duelighed paa mange Steder et
„ Middel til at brave Mænd udelukkes fra et Professorat. De,
„ der ere i Besiddelse af visse Forelæsninger og have ligesom
„ Monopolia derpaa, frygte ikke sielden for at tabe deres
„ Bifald, naar en anden, om hvis Duelighed man ey længer
„ kan tvile, fik Lov til at holde de samme Forelæsninger.“—
Fremdeles laster Forfatteren den ved mange Universiteter indførte slemme Vane, at enhver Lærer ikke tør holde Forelæsninger over hvad for en Videnskab han vil. En saadan Indskrænkning betager de fortræffeligste Mænd Leylighed til at arbeyde med Nytte for unge Mennesker. Ofte har en Mand erholdt et Professorat i en Videnskab, hvori han just ikke er den stærkeste. Just dette var nu ledig. Han søgte det og fik det. Nu er han bunden dertil. En anden skulde hellere ville have læst i hans Videnskab. Men det er ham heller ikke tilladt. Nu læse de begge slet, lad være de paa begge Sider vare i Stand til at arbeyde med største Berømmelse i andre Ting. Man indvender med stor Skin, at en Mand kunde saaledes trække den største Deel af Studenterne til sig, da de andre derved bleve fornærmede i Henseende til deres Indkomster. Indvendingen havde Grund, dersom Studenterne vare for Professorerne og ey Professorerne for Studenterne. Desuden har enhver sig selv at tilskrive, om han ey er i Stand til at skaffe sig Bifald og vedligeholde det. Men, da det kan indtræffe, at den dueligste Mand, af ugyldige Aarsager, kan tabe sit Bifald, eller hans Iver og Munterhed med Alderens Tiltagelse aftager, saa bliver det en billig Aarsag, hvorfor enhver Professor burde være saa vel besoldet, at han kunde have sin nødtørftige Underholdning og ey behøvede at ansee sine Forelæsningers Betaling for andet end Accidentzer. — Billig burde og de overordentlige Professorer ogsaa have nogen Besoldning, hvorved de kunde opmuntres til Flittighed, og faae Lyst til at blive ved Universitetet.
„ Have de noget Tilløb, saa søger man ofte under adskillig
„ Skin at qvæle den. Man forbyder dem at holde Collegier,
„ som løbe ind i de høyere Faculteter, endskiøndt de læse kun

„ pri-

„ privatiſſime. Man cenſurerer deres Bøger ſaa ſkarp, at „ Lyſten til at ſkrive forgaaer dem. Kan man ſætte dem en „ Skamflik paa af Heterodoxie og Kiætterie, ſaa er man og „ dertil færdig, og forbyder dem ſaa alle Forelæsninger.“ — Til Slutning følger de Feyl, at Profeſſorerne trække deres Forelæsninger og Collegier alt for vidt ud og læſe for længe derover; at der ved nogle Univerſiteter ere alt for faa Lærere; at man i ſær mangler Lærere i de ſmukke Kunſter, hvormed han ogſaa vilde Krigskunſten burde være forſynet. — Den ſidſte Feyl han laſter, er den alt for ſtore Feyl man indrømmer unge Studentere ved de fleſte Univerſiteter, og viſer i ſær, hvor ſkadelige de Landsmandſkaber ere, ſom ved Tydſke Akademier ere vedtagne iblandt Studentere. — Da dette lidet Skrift erindrer ſaavel Lærere, ſom Lærlinger, baade ved de ringere og høyere Skoler, om mange vigtige Pligter, ſom lad være bekiendte, dog gemeenlig forglemmes, ſaa kan det med Føye anpriſes ſom en nyttig Haand-Bog, der giver Anledning til videre Eftertanke. Det er beſluttet med **Anhang einiger Abhandlungen zu den Gedanken von den niedern und hohen Schulen.** I. Beantwortung der in dem Leipziger Intelligenz-Blatt 1764 No. 49. aufgeworfenen Frage: **Wie ſind junge Leute in öffentlichen Schulen am zuverläßigſt nützlichſten zur Academie zu zubereiten.** Først viiſer Forfatteren her noget mere udførlig, end i ſine foregaaende Tanker om de ringere Skoler, hvor nødvendigt det er for Diſcipler, at man i Skolen giver dem et tydeligt Begreb om alle Videnſkaber, om deres Forbindelſe og forſkiællige Vigtighed. For det andet viiſer han, hvorledes man i Tide maa vænne unge Menneſker til at regiere ſig ſelv og i alle deres Handlinger at opføre ſig ordentlig, forſigtig og anſtændig imod Andre. II. Beantwortung den i dem Leipziger Intelligenz-Blatt 1764. No. 49. aufgeworfenen Frage: **Wie hat ein Studioſus, der ſich zum Schul- oder Predig-Amt zubereiten wil, ſein Curriculum Academicum einzurichten? In welcher Ordnung ſind die Collegia in jedem halben Jahre zu hören? Wie ſind ſelbige nützlich abzuwarten, und gehörig zu wiederhohlen? Was vor Bücher ſind vorzüglich nachzuleſen? Was vor Collegia practica an Examinatoriis und Elaboratoriis ſind abzuwarten? Wie bereitet man ſich auf der Academie vor-**

züg-

züglich zum Schul- oder Predig-Amt durch ein vortheilhafte Methode im Unterricht, und den catechetischen Uebungen practisch zu? Forf. inddeeler Curriculum Academicum i 6 halve Aar og foreskriver hvad for Collegia ovenmældte Studiosus bør lægge sig efter at høre. Siden viser han, hvad for Bøger han bør læse i hver Videnskab, og derpaa besvarer kortelig det sidste Spørsmaal.

Hamborg.

I nærværende Aar har Friederich Christian Ritter forlagt: Des Herrn Justitzrath Ludwig von Hels Satyrische Schriften, herausgegeben durch S***. 1 Alph. 8 Ark i 8vo. Man finder i denne Samling flere lærende end satyriske Skrifter, uagtet ogsaa hine ere indklædte i en opvakt Skrivemaade, krydet med Alvor og Skiemt. De tvende første Stykker har, efter Udgiverens Beretning i Fortalen S. 9. givet Anstød, og foranlediget Mistydninger. Det tredie Stykke, Freundschaftlicher Rath an einen Braut und an einen Bräutigam, og det fierde, Freundschaftlicher Rath an einen Vater, fortiener den Biefald, de den Gang fik af lærde og duelige Mænd, da de første Gang traadde for Lyset. De foredrage mange gode Lærdomme, som maa iagttages ved Ægteskabets Begyndelse og Fremgang, i Henseende til begge Ægtefællers Opførsel i Omgang, i Huusstandens kloge Indretning og ved Børnenes nyttige Opdragelse, saa at Ægtefolks almindelige Feyl og Forseelser tillige afskildres med livagtige Farver. Endog bekiendte Sager veed F. saaledes at indklæde, at man ikke kiedes ved at læse dem paa nye: „ Man handler imod Naturen, skriver han S. 125, ved at „ stoppe de Kilder, som ere tienlige til at give Børnene Die. „ Naturen, som ved alle sine Gierninger har hellige Aarsa„ ger, har ikke til den Ende givet Fruentimret de smaa For„ raads-Kamre, at de skulde lade dem være tomme. Naturen „ handler saa viiselig, at den ikke fylder dem med Nærings„ Midler, før nogen er tilstæde, som kan nyde dem, paa det „ de kan være friske og gode, og mangt et Fruentimmer giøre „ sig det suurt, med Tildragelse af store Sygdomme, strax „ at giøre disse smaa Kamre tomme igien, og paa den Maade „ at lukke alle Adgange til sig. Ey! hvorfor nedrive de da ikke „ Byg-

„ Bygningerne selv, men stræbe meget mere efter at holde dem „ i god Stand, og giøre udvortes Zirater af dem? giøre de „ dette for et Syns Skyld, og lade de disse Forraads-Kamre „ være tomme, at de ikke skal synke af Byrden, og tabe den „ udvortes Anseelse, saa forsikrer jeg dem, at Naturen ikke „ har giort dem aleene for at see paa. Denne kunstrige Byg- „ mesterinde har ved Brysterne intet mindre villet oprette end „ Afguds-Templer." Mod Fruentimrets Stads sætter Forf. disse Ord af Hr. Dryde: Gud har ikke giort sine Gierninger, at Menneskет skal forbedre dem. S. 121. og af Ridderen William Hay: Er et Fruentimmer en Skiønhed; saa behøver hun ingen Prydelser: og er hun ingen; saa kan hun ikke forandres. Men, hvor mange Indskrænkninger vil ikke Fruentimret giøre ved disse Sætninger. Eftertrykkeligere klinger den Formaning, S. 119: Sidde de ikke heele Timer for Speylet. Vor Opholds Tid her er saa kort, og de nødvendige Forretninger saa mangfoldige, at man neppe kan afbrække Minuter til at speyle sig. Angaaende det femte Stykke Republikaneren erindres, at Hr. von Hagedorn har agtet det fuldkommen værdig til Trykken. Det er affattet i Skikkelse af en Samtale, og for sit vigtige Indhold oversat paa Fransk. Nogle ukiærlige Forklaringer har sadt F. i Fare for at blive forfulgt af mægtige Fiender. Uagtet F. forsikrer, at han ikke har sigtet til Regierings-Maaden i et besynderligt Land, saa kan man dog ikke læse denne Samtale, uden at saae visse Bi-Begreb. Nogle lys malede Træk falde alt for meget i Øynene. Det er at sige: F. taler i samme med megen Eftertryk om Misbrugen af en Monarks Magt, der ikke er sit Folks Fader, og om Friheden i en republikansk Regiering, naar Fred og Eendrægtighed herske derudi. Men det er bekiendt nok, at man ved denne Forestilling altid maa forudsætte det Spørsmaal: om ikke Ueenighed i en Republik er sædvanligere og tillige farligere, end Tyrannie i et Monarkie. I det sidste Stykke, Betrachtung über das eilfte Stück von des Herrn von Justi sogenannten neuen Wahrheiten, zum Vortheile der Naturkunde und des Gesellschaftlichen Lebens der Menschen, durch welche die Freyheit der Schwedischen Reichsstände und die Vorrechte des Schwedischen Reichsraths wider Uebelgesinnete

ſinnete vertheidiget werden, faaer Hr. von Juſti nogle ſkarpe Irretteſættelſer; men tillige vil ſaadanne Læſere, ſom ingen Deel tage i Tviſtigheden, dog af ſamme kunne lære meget til en rigtigere og nøyere Kundſkab om den Svenſke Regiærings-Form og om nogle nye Tildragelſer.

Leipzig.

Defenſionem narrationum novi teſtamenti qvoad modum narrandi —— ad diſputandum proponit *M. Sam. Frid. Nathanael Morus*, Collegii majoris principum ſodalis. D. XXV. Octobris MDCCLXVI. 5 og et halvt Ark. Først taler F. om deres Fordomme, ſom troe, at man ikke kan holde en Hiſtorie for god og ypperlig, naar den ikke er fuld af Ziirligheder og Skiønheder. Derpaa betragter han de nødvendige Egenſkaber hos en god Fortælling, og viiſer, at ſamme maa indeholde alle de Omſtændigheder, ſom ere nødvendige for at faae tilſtrækkelig Kundſkab om Begivenhederne. I Beſynderlighed handler han om at anføre og beſkrive Perſonerne og Stedet, og viſer ved Exempler, at de hellige Skribentere har iagttaget denne Egenſkab i deres Fortællinger. Fremdeles handler han om de Sinds-Bevægelſer, ſom ved en Begivenhed yttrer ſig hos de Tilſtædeværende, og viſer, hvorvidt det er en Hiſtorieſkrivers Pligt at fortælle dem. Efterat F. har oplyſt dette ved Exempler af den verdslige Hiſtorie, ſaa viſer han det ſelv ſamme hos det Nye Teſtamentes Skribentere. Dernæſt lærer han, hvorledes man maa iagttage Ordenen i at fortælle alle enkelte Omſtændigheder, og hvorledes dette ikke er forſømt i det Nye Teſtamentes Bøger. Hvad Sprogets Reenhed angaaer og de Ord, ſom egentlig betegne enhver Ting, da tilſtaaer han, at diſſe Egenſkaber kun ſielden findes i det Nye Teſt. formedelſt den beſynderlige Blanding af den Jødiſke og Græciſke Skrivemaade; men at man dog finder dem, beviſer han af Apoſtlernes Gierninger, hvor Lukas beſkriver Pauli Seylads. Efterat han ſiden har handlet om en god Fortællings Simplicitæt, ſaavel i Henſeende til Tingene, ſom til Ordene og den egne Skiønhed, ſom dermed er forbunden, ſaa anvender han dette paa det N. Teſt. Ved Enden kommer F. igien til Ziirlighederne i en Fortælling, og lærer, at en Hiſtorie med Rette kan fortiene Navn af fuldkommen, naar den kuns er ordent-

dentlig, rigtig og ſimpel ſkreven. Slutningen kan læt giøres til Fortællingerne i det Nye Teſt. Heele Afhandlingen er ſkreven med den gamle Romerſke Ziirlighed og i en god Orden. Dette erindres aleene, at F. noget længe har opholdt ſig ved de nu omſtunder nokſom bekiendte Grundſætninger, hvorefter han har bedømt det Nye Teſtamentes Skribentere.

Anmældelſer.

Nancy. Forrige Aar er trykt P. J. Buchhoz (formodentlig Buchholz) Tournefortius Lotharingiæ ou catalogue des plantes qui naiſſent dans la Lorraine & dans les trois Evechés. 293 S. i 8vo. Hr. Buchhoz er adſkillige Gange reyſt igiennem Lothringen. Han reyſer og otte Gange hvert Aar omkring ved Nancy paa adſkillige Steder for at ſamle Urter. Meget har han taget af ſin Sviger-Fader Marquet's i tre Bind efterladte Urter, hvortil Marquet har efterladt et Dictionaire des plantes de Lorraine i Haandſkrift, men dette er kommet i Fremmedes Hænder. Hr. B. har fulgt den Tournefortiſke Orden, men hoſføyet Linnæi Navne. Hans Fortegnelſe er ſtegen til 1211 Vexter, da han har blandet ind de egentlige Haveplanter, og betegnet Varietæterne med Tal ligeſom de virkelige Slag. Adſkillige Urter ſynes heller ikke at kunne vore i Lothringen, ſaaſom Tithymalus arboreſcens. Undertiden finder man een Urt anført paa flere Steder. Til Slutning følger en Efterretning om Urtebøgerne, Haverne og Samlinger i Lothringen, og om Urtekienderne ſammeſteds, ſornemmelig om D. Marquet.

Utrecht. Jacobi Elsner magni nominis Theologi commentarius critico-philologicus in Evangelium Matthæi. Tomus primus. Eum edidit & notulas qvasdam adjecit *Ferdinandus Stoſch*, D. & P. O. Zwollæ & Trajecti ad Rhenum apud Sim. Clement. & R. de Meyere. 1767. F. har efterladt dette Værk i Haandſkrift, og Miniſterium ved Parochial-Kirken i Berlin har overleveret det til Hr. Dr. Stoſch for at give ud. Det indeholder en Forklaring over Evangeliſten Matthæus og Marcus. Man formoder, at der efter denne første vil følge endnu fire Deele. Forfatterens berømte Navn kan være nok for at anprise dette Skrift.

Anhang
til de Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager. No. 26. 1767.

Opmuntrings-Tale til det N. Testamentes flittige Læsning i Skolerne, som i Anledning af den offentlige Examen er udarbeydet og oplæst af

John Schewing (*),
øverste Discipel i Mester-Lectie i Kiøbenhavns Latinske Skole.

Hvad ville De tænke, Høystærede! naar De seer mig her at opstaae, og træde frem for Deres Øyne at tale over en Sag, som i sig selv og med Ret kan synes at overgaae en Discipels Begreb? at afhandle et Spørsmaal, som lærde Mænd har tvistet om, som aleene staaer i Deres Magt med Sandhed at afgiøre til eller fra? De ville maaskee forundre sig over min Dristighed. Men naar jeg har den Ære at sige Dem, at Sagen angaaer min og mine kiære Med-Disciplers Tarv, at mine Lærere derom har meddeelt mig det fornsdne Begreb, at jeg har kun vildet øve mig i at opsætte og her at fremføre mine Tanker derover, saa ville De, haaber jeg og ydmygst beder, gunstig forlade mig min Dristighed, og derover ikke forudsatte nogen for mig ugunstig Tanke. Det er for Deres Øyne, Høystærede, jeg taler. Den Ærbødighed, jeg skylder lærde Mænd og mine Lærere, opvækker mig en Undseelse, som Intet uden Deres gunstige Aasyn kan betage mig. Min famlende og svage Tunge ville De gunstig holde mig tilgode! Men det er mine kiære Med-Disciplers jeg i sær vil tale til. Jeg vil opmuntre dem tillige med mig selv til at adlyde Sandhed i en Sag, som angaaer vor fælles Tarv. Dette, troer jeg, bør jeg helst giøre i et Sprog, som vi med hinanden hidindtil bedst forstaae, vort eget Modermaal. Derfor vil jeg paa Dansk fremføre mine Tanker over det vigtige

)(Spørs-

(*) Det er just den samme Discipel, som med en haanlig Foragt er omtalt i det maanedlige Tillæg til Addresse-Contoiret for May-Maaned, fordi en Oversættelse af Curtii 3die Bog er kommen for Lyset under hans Navn. At hans brave Lærer, Velærde og Høylærde Hr. Mag. Kleist, nu Rector i Trondhiems Skole, har foranstaltet dens Bekiendtgiørelse ved Trykken, det kan være nok til at forsvare og undskylde baade Disciplens forhaanede Modestie og Oversættelsens Fortieneste hos alle Fornuftige. For dem aleene maa den Undskyldning ogsaa være giort. Thi hvad hielper det at undskylde ham dermed for Recensenterne paa Addresse-Contoiret, der anseer saavel Lærere, som Disciplер, og i sær de første, med en yderlig Grad af Foragt.

Spørsmaal, om det nye Testamentes Læsning for os her i Skolen er skadelig eller nyttig?

Naar jeg ret betragter dette Spørsmaal, naar jeg, efter det Begreb mig derom er givet, vil afhandle det ordentlig efter dets naturlige Beskaffenhed og væsentlige Indhold, da finder jeg, mig paaligger først at viise, at det nye Testamentes Læsning er os ikke skadelig, og for det andet, at den er os meget nyttig.

De ville maaskee forundre sig, Høystærede, at jeg vil viise for det første, at denne hellige Bogs Læsning er os ikke skadelig, da det synes, jeg snarere burde lade Sagen staae i Tvil, og undersøge det Spørsmaal, om den er skadelig eller ikke? Men, Høystærede, den Satz, at den er os skadelig, kan henregnes iblandt de saa kaldte Paradoxer: ja den er saa sælsom, saa stridig mod alle Fornuftiges Formodning, at der behøves langt større Dristighed til at afhandle den, som et Spørsmaal, end der skikker sig for en Discipel: end sige, han turde bekræfte den. Ja jeg bør heller ikke gjøre det, Høystærede: men jeg bør troe, at denne Bogs Læsning er mig ikke skadelig. Jeg veed jo dette, at dens Forklaring for mig af den høyeste Øvrighed er anbefalet mine Lærere, og af dem anbefales mig dens Læsning. De bør adlyde Øvrigheden og jeg Dem. Derfor tør jeg ikke tvile, derfor langt mindre troe, eller sige, at denne hellige Bogs Læsning er mig skadelig. Men da nogle med falske Grunde, som i unge Disciplers Øyne kan have nogen Skin af Sandhed, har dristet sig til at bekræfte denne Satz, om hvilken jeg finder mig bedre oplyst, saa bør jeg aleene viise, at jeg ikke har ladet mig forblinde af nogle Skingrunde, som man dertil har opgivet. Det vil jeg da gjøre mine Med-Discipler til Omuntring. Vi ville see og kiende med hinanden, at den Bogs Læsning er os nyttig, som os er anbefalet at læse. Ellers maatte vi tabe baade Lysten dertil, og tillige den Nytte, uden hvilken vi bør ikke troe, den er os anbefalet.

Jeg vil da kortelig tale til Eder, kiære Med-Discipler, om de opgivne Grunde, af hvilke vi bør ikke lade os forføre til at troe, at noget er os skadeligt, som os er befalet.

Først, siger man, at det N. Testamentes Læsning i Skolerne, ved Hielp af de sædvanlige Haandbøger, som til den Ende af lærde Mænd ere udarbeydede, er en blot Tidsspilde, og hielper hverken til at forstaae det N. Testamente, eller til at forskaffe sig Indsigt i

det

det grædske Sprog. Men bør vi, tør vi troe, at lærde Mænd har leveret os disse Bøger i Hænderne, for at spilde os vor Ungdoms kostbare Tid? Eller om deres Arbeyde i Sandhed var en Tidsspilde for os, skulde de da ikke have indseet dette, at de spildte kun Tiden dermed baade for dem selv og for os? Ja lader os tilstaae, kiære Med-Discipler, at vi kan spilde Tiden med at bruge en Bog, hvis rette Brug vi ikke forstaae: er derfor Bogens rette Brug i sig selv en Tidsspilde? Har ikke vor Gud og vor Konge derfor givet os Lærere, som ville lære os at bruge vore Bøger, at bruge dem rettelig, at bruge dem med den Nytte, de sigte til? og hielper os da disse Bøgers Brug slet intet til at forstaae det N. Tste? intet til Indsigt i det grædske Sprog? Det kommer mig i Sandhed for, som man vilde sige: det hielper et Barn intet, det kan krybe, fordi det ikke strax kan gaae: det hielper intet, at det kiender Bogstaverne, fordi det ikke strax kan stave, lægge sammen, og læse. Hvad tykkes Eder, Kiære, skal vi lade os forblinde af denne Grund? Ney! den har næppe Skin af Sandhed: den synes mig aabenbar falsk.

For det andet beraaber man sig paa Hensigten af det, at vi læse et Skrift i Original Sproget. Denne, siger man, bestaaer derudi, at vi ville forstaae det bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee. Lader os i Almindelighed betragte denne Hensigt, førend vi komme til det Nye Tste dermed. Have vi, kiære, bør vi have denne Hensigt i vor Skole? Ja vist! men naar og hvorledes? Bør vi, kan vi, som Begyndere, i vor første eller anden Lectie, strax forstaae vor Skribent, naar vi læse ham for først at lære hans Sprog? Er vor Forstand moeden nok til paa een Gang at lære latin og græsk, og tillige strax at begribe og fatte alt hvad den latinske eller græske Skribent siger? Vore Lærere maa dømme derom. Disse vide bedst at lempe deres Underviisning efter vor Forstands og Alders Tilvext. Men dette vide vi, at vi efterhaanden med Forstands og Alders Tiltagelse, alt som vi komme høyere op i Skolen, først naae denne Hensigt, for en Deel her i Skolen ved Hielp af vore Læreres Forklaring, og vi haabe siden, ved vor egen Flid understøttet af samme Hielp, uden for Skolen at komme til Maalet. Endda godt, om det ikke fuldkommen kan skee, førend vi blive til Mænd. Nu til det Nye Testamente! Ville vi lære at forstaae dette bedre, end ved Hielp af nogen Oversættelse kan skee? Ja vist! men vi ville kun lægge Grund dertil her i Skolen. Men, siger man, dertil udfordres en større Kundskab, end til at forstaae nogen an-

den Bog: er det sandt? vore Lærere sige Ja! Hvad da? ville vi, kunne vi derfor her i Skolen forstaae det saa godt, som det kan og bør forstaaes? ney! det overstiger vor Forstands Kræfter. Vore Høystærede Lærere, som derefter vide bedst at rette sig, de vide selv, hvorvidt de kan gaae med os, og hvor meget bedre vi kan forstaae denne hellige Bog, end ved Hielp af en Oversættelse. Deres Flid lader os ikke mangle den Kundskab, vi kan taale. Vi bør skynne og siden bygge derpaa.

Men hvad er det endelig for en stor Kundskab, som udfordres til at forstaae det N. Test. bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee? Dertil, siger man, udfordres en vidtløftig Læsning i de græske Skrifter, saavel hedenske, som jødiske. Dertil udfordres Indsigt i den jødiske Historie, Indsigt i Jødernes Sæder og Tænkemaade, som ikke kan erholdes uden ved at forstaae det G. Tste og følgelig de Osterlændiske Sprog. Lader os høre til, at dertil udfordres Indsigt i de jødiske, i de romerske og græske Oldsager. Men at forstaae det N. Tste bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee, dette bedre, Høystærede, har jo sine Grader. Vi ville gierne forstaae det bedre, og vi kan nogenledes. Det koster kun, at vore Lærere ville meddeele os af deres Kundskab saa meget, som de troe vi kan fordøye. De gjøre det. Vi komme ved deres Hielp til nogen bedre Forstand af den hellige Skrift, end ved Hielp af en tør Oversættelse. For os behøves ikke dertil den saa store og vidtløftige Kundskab, som oven til er mældt. Vi kan ikke bære den. Den er for svær en Byrde for vor Ungdom. Men til at forstaae det N. Tste saa godt, som det kan forstaaes, til at forstaa det som Mænd, der skulle forklare det for Andre, dertil udfordres den store og vidtløftige Kundskab. Vi ville med Tiden og siden uden for Skolen lære at forstaae det N. Tste saa godt, som vi kan, og derfor ville vi stræbe siden at forskaffe os denne Kundskab. Saa seer Ja da, kiære Med-Disciipler, at det er ingen Grund for os til ikke at læse det N. Tste her i Skolen. End mere, det er en Opmuntring for os til at læse det med desto større Lyst, til med desto større Aatsomhed at anhøre vore brave Læreres Forklaring derover. Desto lættere skulle vi siden opnaae den større Kundskab, og, om det vil lykkes, den største. Lyst, Flid og Vindskibelighed overvinder alle Ting.

Men hvad er det for en Slutning, Høystærede, man gjør af disse anførte Grunde? Man vil bilde os ind, at det N. Testamentes Forklaring derfor bliver alle Tider et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd. Lad saa være! men der

er

er jo Forskiæl paa Forklaring og Forklaring. Nok for os, at brave og lærde Mænd, som ere vore beskikkede Lærere, ved deres Forklaring meddeele os af deres Kundskab saa meget, som vi kan fordøye. Man vil slutte videre, **at det derfor ikke burde bruges til at øve Børn i de første Grunde i Sproget.** Men vi ere dog ikke spæde Børn: og lad være de største og lærdeste Mænds Arbeyde er for meget for os, saa kan vi dog bære en Deel deraf: Vi kan jo dog ved deres Underviisning høste nogen Frugt deraf. Ja! I vor første Barndoms Begyndelse, da vi skulde lære Sprogets første Elementer, da vi for den Aarsags Skyld aleene læste nogen hellig eller verdslig Skribent, da var uden Tvil al Forklaring over Tingene for meget for os. Men nu ere vi paa den Alder, da vor Forstand bør øves i at begribe og fatte Tingene, i at skiønne og dømme derom, som vi bedst kan, da vor Hukommelse aleene bør ikke plages med blotte Ord og Gloser. Thi disse ere for Forstanden og Forstanden ikke for dem. Hvem ere da de, Høystærede, som plage smaa Børn med dette de største og lærdeste Mænds Arbeyde? Slet Ingen. Ja, hvem plager os dermed? Ingen. Men fordi vi ikke bør overvældes med et Arbeyde, som er os for svær, bør vi derfor ikke bære det vi kan? Fordi vi bør ikke plages, bør vi derfor ikke gavnes dermed? Slutningen har, kort at sige, ingen Skin af Sandhed: den er ubestemt, den vakler og siger Intet.

Ja vilde man, saa siges der, først læse de Gamle og siden Testamentet, da lover man os et nyt Lys i mange Ting, da skulde vi gjøre en grundig Fremgang i vor Videnskab. Men hvad er bedre for os, end at vi her i Skolen af vore Lærere beredes baade til de verdslige og bibelske Skribenteres Læsning? Af Herodots Læsning lære vi godt Græsk og Jonisk: Af Thucydid og Xenophon lære vi godt Græsk og Attisk: og af det Nye Testamente lære vi godt Græsk og Hellenistisk. Og vel for os, at vi lære det første og ikke tillige forsømme det sidste. Vi skulle jo uden for Skolen bruge de verdslige Skribenteres Læsning som et Hielpe-Middel til at forstaae det Nye Testamente, og er det ikke da godt, at vi vide allerede fra Skolen af, hvad det er for en Bog, og hvad der staaer derudi, som kan oplyses af den anden Skribent, vi læse? Seer, kiære Med-Disciple, er der vel noget i alt dette, som bør betage os Lysten til det Nye Testamentes agtsomme og flittige Læsning i vor Skole? Intet, Kiære! slet Intet: men meget, som bør skiærpe vor Lyst dertil: meget, som bør forøge den.

Men Intet er mere forunderligt, end at andre, som i sin Tid ikke ville gjøre Profession af Theologien, og

som derfor kunne lade sig nøye med at læse det Nye Testamente i Modersmaalet, disse skulle danne deres Smag og Indsigt, ved at læse de bedste Stykker af de gamle græske Skribentere. Men hvad er dog dette for Personer, som skulde læse de gamle græske Skribentere, og dog lade sig nøye med at læse det Nye Testamente i deres Modersmaal? Skulde man vel kunne betage dem den Lyst, naar de forstaae saa meget Græsk? Ja! hvad i Verden skal dog dette sige, at de ved gamle græske Skribenteres Læsning skulle danne deres Smag og Indsigt? Min Gud! saa kan da den ikke dannes af det Nye Testamentes Læsnin? Fortiener vel, Høystærede, denne Tanke nogen mere Opmærksomhed! fortiener den vidtløftig at igiendrives? Og I, kiære Med-Disciple, er den saa vigtig, at den bør betage os Lysten til det Nye Testam. Læsning, hvad hellere vi ville gisre Profession af Theologien eller ikke?

Jeg har nu viist Eder, kiære Med-Disciple! hvad der ikke bør betage os Lysten til denne hellige Bogs Læsning. Nu staaer tilbage for det andet, kortelig at vise, hvad der bør og kan skiærpe vor Lyst dertil. Jeg vil da vise, hvor nyttig dens Læsning er for os.

Iblant mange Fordeele, som jeg kunde opregne, vil jeg kun nævne 3 i sær: 1) høste vi af dens Læsning en saliggiørende Guds Kundskab: 2) lære vi deraf Dyd og gode Sæder: 3) dannes og forbedres derved vor Tænkemaade, endogsaa i det, som er smukt og zirligt. Vi høste, kort at sige, af denne Bogs Læsning, en grundig og salig, en dydig og sund, en smuk og artig Tænkemaade.

Hvad for det første Theologien og Guds Kundskab angaaer, da har jeg, Høystærede! nok hørt, at der skal være meget derudi, som de Lærde trættes om: Men hvad det er, veed jeg ikke, ey heller, hvem der har Ret. Jeg har hørt nævne en Arius, en Eutychius og Nestorius, en Socinus og Pelagius, og hørt dem nævne, som theologiske Stridsmænd. Men hvad de stride om, det veed jeg ikke, jeg behøver endnu ikke at vide det, maaskee aldrig, i det mindste aldrig til Salighed. Men en saliggiørende Guds Kundskab behøve vi alle, baade Gamle og Unge, og vi Unge jo før, jo hellere, dersom vi ellers agte, som jeg troer de fleste gisre, i sin Tid at meddeele andre den Kundskab, vi selv har faaet. For at fatte denne, Høystærede, behøve vi kun at læse den eene Pauli Epistel til de Romere. Der lære vi, at kiende, at vi ere Syndere, som trænge til Guds besynderlige Naade: at Troen paa Forsonerens Fortiene-

ste

ſte er det rette Middel paa vor Side, hvorved at erlange den: at vi bør ikke tage denne Guds Naade forgiæves og misbruge den til en formeent Frihed i at ſynde: at vi derfor bør arbeyde mod vor fordervede Naturs onde Lyſter og Tilbøyeliaheder, og ſøge at dæmpe dem ved Aandens Hielp og følge hans Drift. Da ſiger Gud, at vi ſkulle være hans Børn, og hans Søns, vor Forſoners, Med-Arvinger til den ævige Salighed. See, Høyſtærede! ſee, kiere Med-Diſcipler! Det lære vi af dette eene Pauli Brev! Det lære vi af dem alle tilhobe! Det er alt hvad vi, hvad alle og enhver behøver til Salighed at vide. Hvorfor maa vi ikke lære det af den Bog, hvoraf det aleene kan læres? Man vil dog vel ikke misunde vor Ungdom denne eenfoldige og ſaliggiørende Guds Kundſkab? Det er den vor Gud og Konge anbefaler os. Det er den vore fromme chriſtelige Forældre og Lærere bør arbeyde paa at indſkiærpe og dybt indprænte hos os? Bør da vi ikke ville fatte den? Jo! den er dyrebar! Den gielder vore Sixles Salighed!

Det var den grundige, den ſalige Kundſkab. Nu Dyder og gode Sæder! af hvad for en Bog lære vi dem bedre, end af Bibelen, og i ſær det Nye Teſtamentes Skrift? Den høyeſte, den helligſte Dyd, at vi ſkulle elſke Gud og vor Næſte, ſom os ſelv, prædikes den ikke for os paa hver Side? Gives os ikke dertil de kraftigſte, de ſtærkeſte Bevægnings-Grunde? Grunde, ſom den menneſkelige Forſtand aldrig kunde opdage! Grunde, ſom den menneſkelige Natur af ſig ſelv aldrig kunde følge! Men Gud har i dette ſit hellige Ord opdaget dem for os: Han hielper os ogſaa ved og under dets Læsning at følge dem. Derfor bør vi læſe hans Ord. Det ſtaaer i det Nye Teſtamente og det er os ingen Fadelig, men meget nyttig Bog. Men det var kun Dyden i Almindelighed, ſom beſtaaer i Kiærlighed. Ville vi vide, hvorledes vi udi enhver Stand i Verden bør opføre os, hvad for Regler vi bør følge, ſom Mennesker, ſom fornuftige Menneſker, ſom Skabninger, ſom Borgere, ſom Øvrighed og Underſaatter, ſom Forældre og Børn, ſom Lærere og Tilhørere, ſom Herrer og Tienere, ſom Lykkelige, eller Elendige, ſom Rige og Fattige, ſom Unge og Gamle, Store og Smaa: See! da er det Nye Teſtamentes hellige Skrift den Bog, ſom lærer os det, ſom foreſkriver os de bedſte, de ſundeſte og eenfoldigſte Regler, med de kraftigſte Grunde til at følge dem. Denne lærer, at vi ſkal elſke Gud, elſke vor Næſte, elſke vore Brødre og Med-Chriſtne: enhver paſſe ſit Embede: hade det, ſom er Ondt, befliitte ſig paa det, ſom er

godt:

godt: forekomme hinanden med Høflighed og Høyagtelse: være flittige i vort Kald, taalmodige i Trængsel, varagtige i Bøn og Andagt: hielpe de Fattige: laane Fremmede Huus: Velsigne dem, som os forfølge, velsigne og ikke forbande: ikke betale nogen Ondt med Ondt: holde Fred med alle, om det er mueligt: læske den Tørstige: mætte den Hungrige: gisre vel mod sin Fiende: overvinde det Onde med det Gode. Den lærer, at Øvrigheden er Guds Tienere, for de Gode til Belønning, for de Onde til Straf: at en Undersaat bør være den, som Guds Tiener, lydig og underdanig: at Mænd skulle elske deres Qvinder, og Qvinder ære deres Mænd: at Forældre bør opdrage deres Børn i god Tugt og HErrens Formaning, at Børn bør adlyde deres Forældre: at Herrer skulle gisre vel mod deres Tienere, og disse tiene deres Herrer, som af Lydighed mod Gud selv. Hvilke livsalige Pligter! Gid vi kunde øve dem! I det mindste bør vi læse og lære dem. Lader os ogsaa gisre deraf, hvad vi kan, og saa bede, Gud hielpe os for Resten!

Nu skulde jeg endelig for det Tredie mælde noget om den smukke, den høye, den ziirlige Tankemaade, som kan læres af det Nye Testamente. Men min Tunge er for svag til at beskrive alle de høye og fine Træk, og de prægtige Talemaader, som i sær Pauli Breve ere smykkede med. Alt hvad Talemesterne vide at sige os om Troper og Figurer, og de Ziirligheder, hvoraf Veltalenhed prunker, dette troer jeg, at Bibelen, og i sær det Nye Testamente kan give Exempler til. Naar vi læse de bibelske Fabler og Parabler, hvad for en Fabelskriver, hvad for anden vittig Skribent, maa vi da ikke fatte ringe Tanker om? Er det Metaphorer og Allegorier man søger, hvor finder maa dem med større Hæld og Ziirlighed begyndte, fortsatte og fuldendte, end i Pauli Breve? Et Exempel maa være nok. Hører engang, Høystærede! hører, kiære Med-Disciples! hvorledes han tiltaler sine Corinthier.

Hvem er da Paulus? Hvem er Apollos? Hvem andre, end Tienere, ved hvis Tieneste I er bragte til Troen? Jeg har plantet: Apollos har vandet: men Gud er den, som har givet Vext. Videre: Vi ere i Guds Tieneste hinandens Med-Arbeydere: I ere Guds Pløyeland, Guds Bygning. Jeg har, som en forstandig Bygmester, lagt Grundvolden, efter den Naade, mig er given. En anden kommer siden og bygger derpaa. Men enhver see vel til, hvorledes han bygger. —— Videre: Bygger nogen paa denne Grundvold Guld eller Sølv, Kostbare Steene, Træ, Halm eller Straae, da skal Ilden prøve af hvad Beskaffenhed enhvers Bygning er. o. s. v.

See saa høyt, saa nøt og ziirlig, og i sin Ziirlighed saa syndig og grundig og eftertrykkelig taler denne hellige Skribent. Jeg kunde af utallige Exempler anføre flere, men jeg bør, jeg tør ikke være vidtløftig. De, Høystærede og Gunstige Tilhørere, tage til Tak med det Lidet, min svage Tunge har formaaet at fremføre. Og vi, kiære Med-Disciples, lader os flittig læse det Nye Testamente og med Agtsomhed anhøre dets Forklaring. Det er en Bog, hvoraf vi kan høste en grundig og salig, en sund og dydig, en smuk og ziirlig Tankemaade. Det er altsaa for os en nyttig Bog.

Første Register
paa de i de
Kiøbenhavnske
Efterretningers
Første Hæfte
forekommende vigtigste Materier,
for Aaret 1767.

A.

Aand (den Hellig) hvorledes han kom over Apostlerne Pintse-Dag . Side 169
Adel, Aarsagen dertil . . 192
Ægteskab, Tidens Besværlighed i Almindelighed betragtet, kan ingen gyldig Aarsag være til at afraade fra den, men en vis Tids Trængsel 355
Amelius har haft Indsigt i den christne Religion 71
Anecdot om Cromwel . . 319
Angerona (Gudinden) hvorledes hun blev dyrket 94
— — — — hvorledes hun blev forestillet ibid.
Antiphon, forskiællige af dette Navn . 62
Arvesynden, dens Tilregnelse . 115 og 130
— — hvorvidt den er forbunden med Forsoningen 119
— — skiønt den blev forkastet, saa gik derfor ikke de Lære-Regler til Grunde, om at tvinge de første Bevægelser af den onde Begierlighed 120
— — dens Lære har ikke været den gamle Kirke ubekiendt . . 121
— — beviises ey af Rom. V. 12:21. . ibid.
— — Forestilling af Kirkens symboliske Lære om samme 129
— — Taylors Meeninger derom . ibid.

Side

B.

Barbarus, Oprindelsen til og Betydningen af dette Ord 234
Befolkning, nogle Forslag til en Stats : 251
Befordring, Hr. Prof. C. H. S. Gatzerts 318
Bekymring, hvorfor en Lærer kan have samme ved
sit ny Embeds Tiltrædelse : 182
—— —— hvorved en Lærer kan trøste sig derudi ibid.
Bibelværk, Forsvar for det Spanske : 43
Bog, den er ey altid god, hvis Forf. er berømt 271
Bonden, naar han med Nytte undervises om sine Pligter 226
Bondestanden, dens Forbedring er ventelig : 209
Brevet til de Hebræer, Hofr. Michaelis Tanker
derom : : 358
Bugløb, Frugt er ikke Skyld deri : 31
—— —— dens Aarsag : : ibid.
—— —— hos hvem den helst indfinder sig : ibid.
—— —— hvoraf den modstaaes : ibid.
—— —— absorberende Midler ere skadelige i den ibid.
—— —— hvorledes den kan helbredes : ibid.
Bøger, Aarsag hvorfor saa faa skrives i Danmark og
paa Dansk : : 163
Børn, skal undervises ved Ord, ey ved Erfaring aleene 253
—— om de skal straffes : : ibid.
—— om de skal undervises om den børnlige Lydighed
og faderlige Anseelse : : ibid.

C.

Christus, Beviis, at han er Guds egen Søn 269
Chrystal- eller Belg-Koppers Behandling : 8
Collegier, hvorledes man paa Universiteter maa ind-
rette sine : : 433
—— —— hvorfor man ingen Time bør forsømme derpaa 434

D.

Dæmoniaci har været legemlig besatte : 109
Diævlene, hvorfor de foer i Svinene : 110
Dictering, alt for megen bør ikke skee i Skolerne 408
—— —— fortiener ikke Bifald paa Universiteter 434

Digtere (de gamle) Nytten af deres Læsning Side 189
—— —— hvad Egenſkaber deres Fortolker maa beſidde ibid.
—— —— noget, man har at iagttage ved deres Forklaring ibid.
Diſcipler bør ikke beſværes med for megen udenads Læsning : : 408
—— —— Aarſag hvorfor de ikke lærer en høflig Opførſel i Skolerne : : 409
Diſſidenterne i Pohlen, deres Omſtændigheder 185
—— —— —— Aarſag hvorfor de ere komne tilbage 187
Domme, ugunſtige ere ofte nyttige for Skribentere 4
Duret, Fortælling om ham : : 96
Dyrene kan man gierne tillægge Fornuft : 108
Dødsfald, Hr. Prof. F. B. de Souvages : 318
—— —— Carpzovs : : 319
—— —— Rigs-Hof-Raad H. B. von Bluhms 320

E.

Enfoldighed, hvad der udkræves til en Skolemands 96
—— —— —— Feyl som ſtride derimod : ibid.
Efterretninger (lærde) deres Feyl : 5
—— —— —— de meeſt nyttige og frugtbare : ibid.
Electriciteten, dens Virkning i det menneſkelige Legeme 190
—— —— —— hvorledes den ogſaa indvortes kan bruges 191
Evangeliſterne, hvorfore de ere forſkiællige fra hinanden i Henſeende til Tidens Omſtændighed 339
—— —— Regler ſom maa iagttages ved deres Sammenligning : : : ibid.
Evangelium, om det hebræiſke, hvoraf Nazareerne har betient ſig, er det ſamme ſom det Mathæus har ſkrevet paa hebræiſk : 341
—— —— (Marci) er ingen blot menneſkelig Bog : 342
—— —— —— for hvem det er ſkrevet : ibid.
—— —— —— (Lucæ) er guddommelig : 343
Evangelier, de 2de trykte hebræiſke ere hverken Mathæi Original eller det Nazarenſke 341
Evangeliſterne (Mathæus, Marcus, Lucas) naar de rimelig har ſkrevet : : 344

F.

Farverurt, dens Nytte : : 96
Feyltagelſer, man bør tilſtaae ſine : 321

Foragt, hvad den føder af sig . Side 225
Fordærvelse, Aarsagerne til den almindelige . 114
Forrolkere (af gamle Skribentere) hvad Vey de har at betræde . . . 16
Fred, dens Fordeele . . 274
Fremmede, Forskiæl paa samme i et Land . 331
Frihed, dens Indflydelse paa Menneskers Gemyt 225
Fromhed, hvori den bestaaer . 15
Fuldkommenhed, hvorfor man maa vogte sig for den høyeste . . . 3

G.

Gaver, (de overnaturlige) virkes af den Hellig Aand 167
—— —— meddeelte den Hellig Aand den 50vende Dag efter JEsu Opstandelse . ibid.
Geistligheden, hvorvidt dens Myndighed strækker sig 222
—— —— —— den verdslige Øvrigheds Magt over deres Gierninger . . ibid.
Grammatik, Fortrinnet hos den Munthiske . 146
—— —— den Methode, Munthe har brugt i sin, fortiener Bifald . . 150
—— —— af samme bør en Syntaxis ikke udelukkes 153
—— —— nærmere Forsvar for den Munthiske mod Mag. Badens derimod udgivne Grammatik (see No. 10.) . 387
Gud, de gamle Tydskere har kun troet een usynlig 232
—— de gamle Tydskeres blev dyrket under det Navn Tutiscot . . 233

H.

Hav (det døde) Mærkværdigheder ved samme . 59
Hekla, Tildragelser ved samme i Aaret 1766. 65
Historie, den hos Math. Kap. VIII. 28. er den samme, som den hos Marc. Kap. V. 1. 21. og hos Luc. Kap. VIII. 26. 40. . 108
—— —— om en Fritænker . . 237
—— —— dens Egenskaber . . 349
—— —— Feyler ved samme . . ibid.
Historie (den evangelitke) dens Sandhed har intet stort Beviis af de adskillige Skin-Modsigelser, som findes i de Hellige Historieskrivere 337

Side

Historie (den lærde) bør ikke forsømmes i Skoler 409
Historie (naturlig) om Hertugdømmet Zelle 217
Hoverie, bevægende Grunde til dets Afskaffelse 210
—— —— hvorledes det blev afskaffet paa Hirschholms Amt 213
—— —— Fordeele af dets Afskaffelse paa Hirschholms Amt 214
Hoverie-Bønder, Aarsagen til deres slette Huusholdning 212
Hukommelse, dens Nytte 100
—— —— Exempler paa Mennesker af en stærk ibid.
—— —— Midler til dens Bestyrkelse 101
—— —— Aarsag til dens Svaghed 104
Hukommelse-Kunst, Opregning af nogle, som har dyrket den 101
Huus-Opdragelse, om den fortiener Bifald 252
Hvile, hvorvidt den er fornøden efter Maaltid 64
Høyt, Exempler derpaa 199

J.

Igiendrivelse af nogle Grundsætninger i Rousseaus Emile 252
Igientagelses Fornødenhed af Collegier 435
Indretning (ny) ved Universitetet til Erfurt 319
Indvendinger mod det gamle Testamentes bibelske Historieskrivere 75
Johannes (Evangelisten) hans Levnets-Omstændigheder 345
—— —— har ikke været een af JEsu Christi Forvandtere ibid.
—— —— har staaet i stor Gunst hos JEsu ibid.
—— —— Øyemærket ved hans Evangelium ibid.
—— —— naar og til hvem han har skrevet ibid.
Jordskiælve, deres Aarsager 239

K.

Kamtschatka, dette Lands Beskrivelse 28
Kiærlighed til Fædrenelandet, hvorpaa den maa grunde sig 329
Kirke-Historie, hvad der udfordres til at skrive en behagelig og nyttig 91
Klagemaalene over Menneskenes Fordærvelse ere ikke alle grundede 279
—— —— hvilke og naar de ere grundede ibid.
Kritiker, naar de ere nyttige 35

	Side
Kopper, de indpodedes Natur og Behandling	9 f. og 20
—— —— hvorledes man faaer dem	17
—— —— de naturliges Lægemaade	21
—— —— en vis Maade at indpode dem paa	304
Koppegift kan uden Fare tilbringes ved Indſlugning	19
Koppe-Podningen, Forſvar for ſamme	9
—— —— —— dens Grundlære prøves og igiendrives	11
—— —— —— hvad der intet giør til dens lykkelige Kuur	ibid.
—— —— —— Forſøg til en nye Lære om ſamme	17
—— —— —— Forberedelſe dertil	19
—— —— —— hvorledes ſamme forrettes	ibid.
—— —— —— dens Hiſtorie i Danmark og Norge	20
Koppeſygen, hvad der ikke er Aarſag til den	12
—— —— —— Aarſag til Graden i ſamme	17
—— —— —— Tilfælde, ſom foreſalde under ſamme	22

L.

Lægekunſt, dens Indſigt nyttig for Præſter	6
—— —— —— Forbindelſe imellem den aandelige og legemlige	10
Lærebøger ere fornødne i de ſmukke Videnſkaber	34
—— —— i de ſmukke Videnſkaber behøvedes og i gamle Dage	ibid.
—— —— man bør ikke bruge latinſke i Skolerne til Videnſkaber	409
Læremaaden, dens Feyl i Skoler	ibid.
—— —— —— kan ikke forekrives en Lærer	410
Lærere, hvilke man ved Univerſiteter maa vælge	434
—— —— enhver ved et Univerſitet burde læſe over hvad Videnſkab han vilde	437
Læſe-Timer bør ikke være for mange i en Skole	407
Levnet (Apollonii) ſkrevet af Philoſtrato, og Pythagoræ af Porphyrio og Jamblico, er ikke ſkrevet for at forringe JEſu Mirakler	73
—— Prof. Cranzers	308
—— Biſkop Blochs	309
—— Prof. C. M. Rottbølls	310
—— Doct. Münters	311

Levnet, Doct. J. Bing Dons Side 312
— Doct. Buchhaves 313
— Doct. Crons 314
— nogle Omstændigheder af Sal. Prof. Windheims 318
— Taleren Antiphons 60
Longinus har haft Indsigt i de Christnes Religion 72
— — er ikke Forfatter til et Fragment, som findes under hans Navn ved hans Værker ibid.
Lucas (Evangelisten) har været en indfødt Hedning 343
— om han er den samme som Lucius Act. XIII. 1. Rom. XVI. 21. ibid.
— til hvad Ende han har skrevet 345
— naar han har skrevet Apostlernes Gierninger 346
— hvorfor han har skrevet Apostlernes Gierninger ibid.
— hvorledes hans Skrivemaade er i Apostlernes Gierninger ibid.
Luxus, om den er nyttig for en Stat 420
Lydighed maa vises mod Guds Villie, og hvorledes 179

M.

Marcia, om hun har giort Keiser Commodus gunstig mod de Christne 71
Marcus har skrevet paa Græsk, og hvorfor 342
Materie (den magnetiske) Forsøg angaaende samme 235
Matthæus er ikke den samme som Tolderen, Alphæi Søn 339
— — hvad Aar han har skrevet 340
— — har skrevet paa hebræisk ibid.
Metaphysik kan gierne giøres fattelig for Unge 293
Modermaal, efter dets Tilstrækkelighed eller Utilstrækkelighed kan et Folks Kyndighed ikke bedømmes 37
— — bør dyrkes i Skolerne 409
Moses slog rettelig Ægypteren 62
Mod, dens Skadelighed i Koppernes Uddrivelse 9 og 23

N.

Næsten, hvad der skal bevæge os til at elske ham 229

O.

Opstandelsen, Beviis at man i de første Aarhundrede har vidst af denne Lære at sige 425

Side

Overſættelſer, hvad Middelvey i ſamme bør følges 25
—— —— naar et fremmed Sprogs Vendinger og Talemaader i dem bør beholdes 26
—— —— naar enkelte Ord i ſamme kan dannes efter Originalen ibid.
Overſætnings-Maade (den paraphraſtiſke) er en Afvey 25
—— —— —— —— —— —— hvori den beſtaaer ibid.
—— —— —— (den bogſtavelige) hvori den beſtaaer ibid.
—— —— —— —— —— —— er en Afvey 26
—— —— —— (den middelſte) hvori den beſtaaer ibid.
—— —— —— —— hvorledes den maa være beſkaffen ibid.
—— —— —— —— er et Middel til Sprogets Berigelſe med nye Ord og Vendinger ibid.

P.

Paraphraſis hvori den beſtaaer og hvorledes den maa være beſkaffen 135 og 324
—— —— over Gen. 4. 7. 47
—— —— over 1 Cor. XII. 1.-3. 170
—— —— over 1 Cor. XIII. 9.-12. 171
—— —— over 1 Cor. XIV. 13.-17. 22. ibid.
Paulus, hans Breve til de Corinthier, for hvem de ere ſkrevne 354
—— —— Meeningen af hans Breve til de Corinthier giør meget til at kiende Meenighedens Tilſtand ibid.
—— —— hans Breve til de Corinthier ſaaer et ſtort Lys, naar man i Forveyen har læſt en Efterretning om Meenighedens Tilſtand, tagen af Brevene ſelv ibid.
—— —— hvorfor han har ſkrevet ſit første Brev til de Corinthier 355
—— —— naar hans Brev til de Romere er ſkrevet 356
—— —— Henſigten af hans Brev til de Romere ibid.
—— —— den Romerſke Meenigheds Tilſtand var ham ikke ubekiendt 357
—— —— har i ſit Brev til de Romere haft denne Meenigheds beſynderlige Omſtændigheder for Øyne ibid.

Side

Paulus, har rimelig skrevet sine Breve til de Epheser, Collosser og Philemon i sit første Romerske Fængsel, og assendt dem paa een Tid = 358
—— — om hans Brev til de Epheser er et Brev til alle Meenigheder = = = ibid.
—— — naar hans andet Brev til Timotheus er skrevet 359
Petrus (Apostelen) maa have læst Pauli Brev til de Romere, før han skrev sit = = = 361
Philosophie, (Hebræernes) dens Overeensstemmelse med vores nu værende = 32
—— — er ikke Aarsag til smukke Videnskabers Undertrykkelse = = 40
Podagra, om den er en Velgierning af Naturen = 317
Polyperne, deres Beskaffenhed = 271
Pommern, dens Forbindelse med det tydske Rige 416
Porphyrius har haft Indsigt i de Christnes Religion = 72
Professorer, hvorledes de bør besoldes = 435
—— — kan ikke leve af Tilhørernes Betaling = ibid.
—— — de overordentlige burde og have nogen Besoldning = = 437
Professorater, dermed burde ikke andre Embeder forknyttes = = 436
—— —— hvad Feyl der ofte begaaes ved deres Besætning = = ibid.

R.

Real-Lexika, deres Misbrug og rette Brug = 351
—— —— hvorledes de maa være beskaffne = 352
Recensentere, til hvad Nytte de ere ubekiendte 2
—— —— —— deres Pligt, en redelig Upartiskhed 3
Recension over Cato den ældre med hosføyede Anmærkninger = = 363
Regent, hvorledes en Fyrste dannes til den bedste 16
Regierings-Form, den monarkiskes Ælde og Fordeele 306
Religion (den Christne) dens Magt i Sygdomme og i Døden = = 13
—— —— Vidnesbyrd for samme af Hedenske Skribentere 70

Register.

S.

Sæd er tilstæde endog hos Qvinder . Side 106
Salve (Hebræernes hellige) hvoraf den skulde tillaves 306
Samtykke, hvo der giver samme, maa være til 105
Sanddruehed, hvad dertil udkræves . 111
Sandhed, Midlerne at komme dertil . 32
—— —— maa undertiden dølges . 111
Semnothei, hvem de vare . . 77
—— —— dette Ords Oprindelse . ibid.
—— —— dette Ords Betydning . 78
Sindelag, hvorledes en Christens maa være beskaffen ved den herskende Fordærvelse . 278
Skin-Modsigelse, hvorledes den hos Paulum og Jacobum i den Lære om Troen og Retfærdiggiørelsen kan høves . 359
Skole, hvilken man bør udvælge . 412
Skoler, hvorved deres Forbedrelse hindres . 411
—— —— offentlige bør i Almindelighed foretrækkes for Huus-Information . 412
Skole Lærere, Aarsag hvorfor saa faa ville være det 407
Skolevæsenet, deraf burde visse Personer giøre sig en Hovedsag . . ibid.
—— —— hvorledes det bør indrettes . 410
Skribentere (de Hellige) om man maa slutte fra deres mundtlige Lære til deres Skrifter . 266
Skrift (den Hellige) hvorfor der paa den ere bygte flere Byaninger . . 241
Skrifter (Apostl. og Propheternes) ere gamle og ægte 244
—— —— —— —— deres Guddommelighed er beviist med Underværker . ibid.
Skrivemaade, Aarsag til dens Forskiællighed hos Mennesker . . 42
—— —— Beskaffenheden hos Taciti og Senecæ ibid.
—— —— (den philosophiske) dens Forandring har ingen Grund i Regierings-Formen 39
Smukt, Exempler derpaa . . 199
Snørliv, dets Nytte og Misbrug . 237
Speyl (det Kongel.) denne Bogs Ypperlighed 98
—— —— —— i hvad Alder dets Forfatter har skrevet 99

	Side
Speyl (det Kongelige) er ældre end den gamle Kov Hird-skraa eller og Hagen Hagensens Tid	100
Sprog, om dets Rigdom og Fattigdom maa beſtemmes efter Begrebenes Mængde og Faahed, ſom det ikke kan udtrykke	36
— hvor kun et eeneſte dyrkes, der maa ſamme beriges, ligeſom Folkets Indſigt vorer til	37
— et vis kan ikke udtrykke alle i de andre forekommende Begreb	ibid.
— at en Overſættelſe i et vis ikke fuldkommen ligner Originalen, er intet Kiendetegn paa dets Fattigdom	38
— dets Fattigdom kan ogſaa føles af Poeter	ibid.
— Middel til dets Berigelſe	39
— Forſkiæl imellem de gamle og nyere	ibd.
— forbedres ved Ordbøger	40
— dets Berigelſe ved Ord og Udtryk	41
— dets Berigelſe ved nye Vendinger	ibid.
— hvorledes det Danſke kan forbedres af det Islandſke	82
— det Tydſke er ikke Kilden til det Danſke	83
— Beſkaffenheden hos det nu brugelige Danſke	84
— Fuldkommenheden hos det Islandſke	85
— Beſkrivelſe paa en uret Vey til det Danſkes Forbedring	86
— den rette Vey til det Danſkes Forbedring	ibid.
— det grækiſke kan gierne begyndes med det Nye Teſtamentes Øvelſe	155
— (de lærde) ere ikke ganſke unyttige for Børn	254
— (bibelſke) Stadfæſtelſe af det Act. 17. om et Alter i Athenen for den ubekiendte Gud	70
— Oplysning over Rom. V. ἐφ ᾧ πάντες &c.	121
— — — 1 Cor. I. 10. 11. 12.	326
— — — 1 Cor. I. 21.	141 og 329
— hvorvidt 2 Tim. III. 15. 16. beviſer Skriftens Guddommelighed	161
— hvorledes det 2 Tim. III. 15. 16. kan forſtaaes	162
— Forklaring over Pſalm. XL. 8.	178
— hvorledes Hebr. XI. 6. forklares	248

Side

Sprog, 1 Cor. VII. 26. og 29. hvorledes de skal forstaaes 355
—— 1 Cor. VII. 32.-34. hvorledes de skal forstaaes ibid.
Stat, hvorfor Mennesker ere traadne i den Forbindelse, vi kalde saa = = 419
Stats-Betientere, om det skikker sig for dem at lade sig betale for deres Tieneste mod Fædernelandet 251
Sygdom, een og samme kan med Nytte afhandles ofte re 176
Synd, den naturlige Fordærvelse kan gierne kaldes saa 113
Synder, alle Menneskers bør og kan tilregnes Adam 122
Søvn, kan være nyttig endog om Dagen = 239

T.

Taktik, de Gamles passer sig ikke paa vore Tider 144
Tandpine kan ikke sikkert stilles ved Magneten 16
Tertius, som meldes om i Brevet til de Romere, hvo han har været = 356
Testamente (det Nye) hvorfor det er skrevet paa Græsk 245
—— —— —— Blanding af fremmede Talemaader kan ey ansees for en Feyl deri = 246
—— —— om derudi ere Latinismer = 247
—— —— hvad for Midler maa man besidde til at forklare det = = 248
—— —— hvorfor visse Steder i det G. T. anføres derudi 249
—— —— hvorfor Steder af det G. T. anføres derudi med de 70 Fortolkeres Ord = ibid.
—— —— de mange forskiællige Læsemaader deri gior ikke den christelige Troe uvis = ibid.
—— —— Aarsagerne til de falske Læsemaader deri 257
—— —— hvorledes de forskiællige Læsemaader i samme bedømmes = = ibid.
—— —— den Gothiske Oversættelse deraf er ved Ulphilas = = 262
—— —— hvorledes man skal bruge Kirkefædrene for at bedømme Læsemaaderne deri = 263
—— —— dets Inddeeling i Vers, af hvem det er giort 265
—— —— hvorfor alene de Bøger, som findes i vore Udgaver deraf, ere guddommelige ibid.
—— —— om derudi ere Hebraismer = 245
—— —— om derudi gives Idiotismer = 247

Teſtamente (det Nye) dets Læsning i Skolerne er ikke ſkadelig men meget nyttig . Side 427
Theologien behøver Forbedring . . 241
—— —— hvorledes den ſkal forbedres . ibid.
—— —— hvorledes den maa drives paa Akademierne ibid.
—— —— Forſvar for Guldbergs naturlige 290
Theophilus, ſom Lucas har tilſkrevet ſine Bøger, hvo han har været er uvist . 343
Tildragelſe med en Herre i London . 319
Trøſt (hvad en grundig) virker hos en Evangelii Lærer 183
Tugt, hvorledes den bør indrettes i Skoler . 408
Tunge, den gamle Danſke findes endnu i Island 85
—— —— den Danſkes Tilſtand i den blomſtrende og udblomſtrende Alder . . 84

U. og V.

Varme, der gives en underjordiſk . 239
Udtog, hvorledes ſamme kan gjøres, af hvad man læſer 102
Vendinger i et Sprog, hvor mange Slags de ere 41
Verden, et fatteligt Bevis mod dens Evighed 298
—— —— dens Materie er ikke ævig . 300
Videnſkaber kan og bør foredrages paa en for Ulærde fattelig Maade . . 5
—— —— til de ſkiønne udfordres Regler og Genie 35
—— —— Indſigt i deres Sammenhæng til hvad Nytte 433
Videnſkaber og Kunſter (hvad Indflydelſe de ſmukke) har i Akademiſke Borgeres Sæder 347
Viſitationer, Fortælling om de Keiſerlige Rigs-Kammerrets . . 414
Univerſiteter, almindelige Regler, ſom der maa iagttages . . 433
—— —— Feyl ved vore Tiders . ibid.
Uſandhed maa undertiden ſiges . 111
Vulgata (den latinſke) denne Overſættelſes Skiæbne 261
—— —— —— hvorledes den er bleven anſeet 262

Y.

Ὑπερέχω, Bemærkelſen af dette Ord . 361

Andet Register
over
Forfatternes Navne og Skrifter,
som findes anførte i det
Første Hæfte.

A.

Abgeforderter Bericht vom Ursprung, Beschaffenheit, Umständen und Verrichtungen derer Kayserlichen Reichscammergerichtlichen Visitationen : : Side 414
Abhandlungen (physikalische) von den seltsamsten und merkwürdigsten Begebenheiten der Natur : : 239
Ackerbau (der) nach den neuesten Erfahrungen : 63
Afhandling de Tormentis : : 144
Afhandling de elegantiorum artium ac studiorum usu & fructu ad disciplinam Academiarum publicam : 346
Albini (B.) Tale de amictus noxis : 318
Alciphrons Briefe. Erstes Buch : 95
Anchers (L.) Disqvisitio de Dæmoniacis in regione Gadarena : : 108
*Astruc*s (Prof.) L'Art d'accoucher : 335
Auberts Mort d'Abel Drame : 158
Augustin de France : : 237

B.

Badens (Conrect.) Forsøg til en Oversættelse af Tacitus, samt en Afhandling om Sprogets Berigelse ved nye Ord og Vendinger : 33
— — grædske Grammatik : 146
— — Catechismus for Bønderbørn : 226

Bakers (Dr. G.) Inquiry into the merit, of a method of inoculating the ſmallpox which is new practiſed in ſeveral countries of England : Side 304
Bang (J.) Om Snørlivets Nytte og Misbrug : 237
Bates (D. Wilh.) Uebereinſtimmung der göttlichen Eigenſchaften in dem Werke der Erlöſung : 78
Baurs (Prof.) Stricturæ qvædam ex philoſophia Hebræorum maxime recentiorum cum moderna philoſophandi ratione conformi : : : 32
Bentzons (J. W.) Diſſertatio de Veracitate : 111
—— —— Specimen theologico-morale de continua Noviſſimorum Meditatione 112
Betrachtungen über die Umſtände der Diſſidenten in Pohlen : : : 185
Bilderſaal (neueröfnete hiſtoriſche) vierzehnter Theil : 112
Biographia Britannica. Siette Binds anden Deel : 349
Blums (H. B. von) Traktat de judicio Curiæ. Nye forbedret Oplag : : 320
—— —— Vita Archiepiſcopi Colonienſis Reinoldi de Heinsberg ibid.
Bohadſchs (J. T.) Abhandlung vom Gebrauche des Waidts in der Haushaltung 96
Bonnets (C.) Betrachtung über die Natur : 270
Braemers (K. G.) Expoſitio Sententiæ Lutheranæ de præſentia reali, unione, & manducatione ac bibitione ſacramentali corporis & ſangvinis Chriſti in S. Cœna : : 159
Brev om Kierlighed til Fædernelandet : 329
Breve (To) om Bondeſtandens og Landhusholdningens Forbedring : 209
Brownes (R.) Pathological inqviries and obſervations : : 288
Brügmanni (A.) Tentamina philoſophica de materia magnetica : : : 235
Buchoz (P. J.) Tournefortius Lotharingiæ : 442
Burnhams (R.) Denkmähler der Gottſeeligkeit 13

Side

Büschings (Dr.) Jordbeskrivelse. Femte Deel = 57
—— —— Beschreibung des Todtes Meeres in Palästina 59
Bützow (O. N.) de Propagatione Animæ - 104
—— —— —— Ortu corporis humani - 106
—— —— —— Natura animæ - - 107
Böhms (Hofr.) Acta pacis Olivensis. Andet Bind 126
Böcks (A. F.) Samlung der Schriften, welche den logischen Calcul Herrn Prof. Ploucquets betreffen, mit neuen Zusätzen = 267

C.

Carpzows Levnets-Løb forfattet af ham selv = 319
Caylus (Græv) Sammlung von Egyptischen, Hetrurischen, Griechischen und Römischen Alterthümern = = = 12
Choix de Poëſies Allemands - - 14
Chomels (J. B. L.) Eloge de Louis Duret - 95
Cornaro (L.) Vorstellung von dem Nutzen eines nüchtern und mäßigen Lebens = 224
Cramers (Prof.) Exercitatio prima de Peccato Originali adversus Joannem Taylorum 116
Crito, or Essays on various subjects - 250

D.

Dähnerts (Prof.) Tydske Oversættelse af det Svenske oekonomiske Ugeblad = 32
Darjes, Efterretning om ham = = 206
De l'autorité du Chergé & du pouvoir du Magistrat politique sur l'exercice des fonctions du ministere ecclesiastique - 222
Dictionaire de Chymie - - 351
Duguets (Abbed) Bildung eines Fürsten zum besten Regenten = = 16

E.

Eberhardts (Prof.) Erste Grunde der Naturlehre. 3die Oplag = = = 207
Efterretning om det oprettede Institutum historicum i Gottingen = = 128
—— —— —— nogle Lemmer, som ere optagne i det Kongelige Preussiske lærde Selskab til Vi-

den-

denſkabers og Kunſters Nytte, i Frankfurt ved Oderen : Side 205
— — — — en Spanſk Adelsmand : 206
Efterretninger om Nederſachſiſke berømte Perſoner og Familier : : 272
— — — — om et Ugeſkrift, der Weiſe kaldet 319
Einſame (der) et Ugeblad : : 207
Elsners (J.) Commentarius critico-philologicus in Evangelium Matthæi. Tom. I. - 442
Eremit (der) et Ugeſkrift : : : 319
Erreurs de Voltaire : : : 202

F.

Femmers (M.) Danſke og Latinſke Overſættelſe af de i No. 23. anførte tvende Franſke Versog Brev 400
Finnſens (H.) Efterretning om Tildragelſerne ved Hekla 65
— — — — Curæ poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium - 97
— — — — Curæ poſteriores in jus eccleſ. Vicenſium continuatæ - ibid.
— — — — Diſſertatio hiſtorico-literaria de Speculo Regali - - 98

G.

Gardanes medicinſke Afhandling: Dont on ſe tenir en repos d'abord apres le repas? 64
Gatzert (Prof. C. H. S.) de Natali Papiniani - 318
Gebaueri (G. C.) Veſtigia Juris Germanici in Taciti Germania obvia - 230
Gerbertus (M.) de veteri Liturgia Alemannica - 158
— — — — Cantû & Muſica eccleſiaſtica ibid.
Gerhardi (J.) Loci theologici - 220
Geſchichte des Agathen : : 208
Gleditſchs (Prof.) Beſkrivelſe paa en lidet bekiendt Plante : : 317
Goiſkes (Dr. P. Roſenſtand) Prædikener. Første Deel 162
Gratianus (Mag. P. C.) Geſchichte über den Urſprung und die Fortpflanzung des Chriſtenthums in Europa : : : 90

Guldbergs (Prof. O.) Nacheiferung der aufgeklärten Völker zum Vortheil der schönen Wissenschaften, samt Gedancken über Miltons Gedicht . Side 193
—— —— —— Forsvar for sin naturlige Theologie 290
Götzens (J. M.) Ausfürliche Vertheidigung des complutensischen griechischen N. Testaments 43

H.

Hanes (P. F.) Sermones de tempore . 352
Hannes (Dr. Chr. Rud.) Die Unschuld des Obstes in Erzeugung der Ruhr . 31
Hausens (C. R.) pragmatische Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts . . 348
Haymanns (Rector) Indbydelses-Skrift: Den eenfoldige Skolemand . 96
Hedegaards Natur-Rettens første Grunde . 238
Heibergs (T. S.) Dissertatio de Memoriæ debilitate 103
Henrici (Prof. P. C.) Carmina in sacrum solemne, qvo Christianus VII. Rex augustissimus inauguratur Calendis Maji 1767. in Christianeo Academico inter concentus musicos decantanda - - 315
Hesses Neue Erfahrungen, die Zahnschmerzen mit dem künstlichen Magnet zu heilen . 16
Hesses (L. von) Satyrische Schriften . . 439
Historie (unvartheyische) des Papstthums von der ersten Gründung des Stuhls zu Rom bis auf das Tridentinische Concilium . 92
Histoire critique du Gouvernement Romain - 174
Histoire de la Societé Royale des Sciences de Montpellier, avec les Mémoires de Mathematique & de Physique tirées de ses registres. Tom. I. - - 283
—— —— de l'Academie Royale des Sciences & belles Lettres. Année 1759 - 286
Hoffmans (S. G.) Stridsskrift: Moses justus Ægyptii percussor - - 62
Hudemanns auferstandne Messias, ein Gedicht . 208

J.

J.

Indbydelſes-Skrift ꝛc. (akademiſk) ved Salvingen Side 305

K.

Kants (J.) Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen 199
Kiær (M.) de juſta memoriæ cultura 100
Kleins (J. T.) Ova avium ad naturalem magnitudinem delineata & genuinis coloribus picta 224
Kohlreifs (E. M. G.) Diſſertatio de colloqvio Dei cum Kaino 47
Kokens (J. C.) Kern der Sittenlehre JEſu und ſeiner Apoſtel 183
Kraſcheninnikows Beſchreibung des Landes Kamtſchatka 28
Kürn (P. O.) de Malo hyſterico 176
Köſters (H. M. G.) Gedanken von hohen und niedern Schulen 406

L.

Langlois om Podagra ſom en Velgierning af Naturen 317
Lardner (Dr.) Large collection of ancient Jewiſh and Heathen Teſtimonies to the Truth of the Chriſtian religion. Tredie Bind 69
Leſs (D.) de donis Spiritus S. miraculoſis 167
—— —— Kompendium der Theologiſchen Moral 425
Lilienthal (Dr.) om den guddommelige Aabenbarings Sag mod dens Fiender. 12te Deel 75
Læſchers (V. E.) Theologia prophetica 128
Ludwigs (C. G.) Methodus doctrinæ medicæ univerſalis 80

M.

Maizeroys (Moly de) Cours de Tactique 143
Manns (Dr. C. D.) Afhandling om 4 chirurgiſke Tilfælde 320
Manſes (Hr. de) Memoire ſur le Begayement 64
Martini (Joh. Chriſtoph) Einleitung in die alte Erdbeſchreibung 48

Side

Matthieſen (J. A.) de fiſto qvodam Marchionatû Slesvicenſi & in illum iniqvè prætenſo S. G. Imperii Jure . 285

Meiſters (Prof.) Abhandlung von dem Kriegs-Unterricht . . . 287

Mentelles Elemens de l'Hiſtoire Romaine . 175

Meuſel (J. G.) de veterum Poëtarum interpretatione 188

Michaelis (J. D.) Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes. Førſte Deel . 242

—— —— —— —— —— —— Anden Deel . 337

Millers (D. J. P.) Udgave af Plinii Hiſtoria naturalis . . . 142

Millots (Abbed) Harangues choiſies des hiſtoriens Latins . . . 240

Moldenhauers (D. J. H. D.) Gedanken über die Zeitrechnung der Begebenheiten, welche in dem Buche der Richter dargeſtellet werden . . ibid.

Morus (S. F. N.) Defenſio narrationum N. Tti qvoad modum narrandi . . 441

—— —— Udgave af Iſocratis Panegyricus 15

Moſis (Joden M.) medicinſke Afhandling . 206

Münters (Dr.) Troſt eines treuen Lehrers beym Antritt eines neuen Amts . . 181

—— —— Trauer-Rede am Tage der feyerlichen Ausführung der Königl. Leiche Friederich des Fünften 273

Murſinna (Sam.) Homiletica . 46

N.

Nenci (J.) Diſcorſi ſopra la Ginnaſtica & ſopra l'utilita dall oſſervazione nella medicina pratica . . . 239

Netterblas (Friherre af) Nexus Pomeraniæ cum S. R. G. Imperio . . . 416

O.

Overbecks (Hr. J. D.) Levnets-Beſkrivelſe over Carpzow : : Side 319

P.

Parallele des trois principaux Poëtes tragiques françoix, Corneille, Racine & Crebillon 215
Philermenei Opmuntring ꝛc. (en nedrig Paſqvill 427
Philoſophe ignorant - - 272
Plan vor kurzem in Hamburg errichteten typographiſchen Geſellſchaft - - 304
Pontoppidans (Sal. Procanzler) Danſke Atlas. 3die Tome - - - - 404
Priis-Materier fremſatte af det i Frankfurt ved Oderen ſtiftede Sælſkab til Videnſkabers og Kunſters Nytte - - - - 205
Priſer udſatte for dette Aar af Sælſkabet til de ſkionne Videnſkabers Forfremmelſe - 160
Proſe (Dr. G.) Von dem Beynamen der Fromme, welcher einigen Regenten beygeleget wird 15

R.

Racolta di opuſcule filoſofice &c. - - 207
Rantzows (O. M.) Vers, i Anledning af Kongens Forœring til den Calaſſiſke Familie - 205
Reichenbach (J. G.) Die ſeelige Sache des Glaubens 255
Riederers (D. J. B.) Nachrichten zur Kirchen-Gelehrten und Bücher-Geſchichte. 2tes Band 89
Rottbølls (Prof. C. Friis) Afhandling om Smaa-Kopperne - - - 6
Roys (Prof.) Relation des Avantures arrivées a quatre matelots Ruſſiens jettes ſur une Isle deſerte - - 402
Ruhnken (Prof.) de Antiphonte, Oratore Attico 60

S.

Sagar (J. B. M.) de aphthis pecorinis - 176
Sahls (Conrect.) Efterretning om at overſætte græſke og latinſke Skribentere paa Danſk 23

Sabls Paraphraſis in priorem Epiſtolam Pauli ad Corinthios. Partic. 1ma Side 134
—— —— Svar paa Recenſionen i diſſe lærde Efterretninger over hans Paraphraſin in Epiſt. priorem ad Corinthios - 321
Sandbyes (Dr.) Udgave af et Skrift om Carl IIdens Flugt, med Titel: An accouet of His Majeſtys Eſcapy &c. - 144
Saxes (Prof.) Diatribe academica de Dea Angerona 94
Schäfers (J. G.) electriſche Medicin - - 190
Schewings (John) Tale om det Nye Teſtam. nyttige Læsning i Skolerne 443
Schmidii (C. F.) Obſervationes ſuper Epiſtola ad Hebræos - - 334
Schwabe (Prof. J. J.) de Semnotheis Veterum Germanorum philoſophis - 77
Soldat (der) ſo wie er iſt, und wie er ſeyn ſoll, geſchildert von einem erfahrnen Kriegsmann 272
Spaldings (J. J.) Predigt über die Geſinnung eines Chriſten bey dem herſchenden Verderben in der Welt - - - 278
Stapfers Sittenlehre. Siette Bind - - 80

T.

Tanker om det Danſke Sprogs ny og gamle Tilſtand og Forbedring - - - - 82
Taubes (J.) Beyträge zur Naturkunde des Herzogthums Zelle - - - 217
Tellers (W. A.) Fides doctrinæ de reſurrectione carnis per qvatuor priora Secula 423
Tiſſots Anleitung für das Landvolk in Abſicht auf ſeine Geſundheit - - - 48

V.

Vernets (Prof. J.) Memoire preſenté a M. le premier Sindic - - - - 320
Vicomtes (Mr. le) Origine de la Nobleſſe françoiſe 191
Villettes (C. L.) Unterredungen über die Glückſeeligkeit des zukünftigen Lebens - 125
Voltaires Brev og Vers til Kong Chriſtian den 7de 204

W.

Regiſter.

W.

Wahre (der) Geiſt der Geſätze , Side 418
Walchs (Dr.) Afhandling de Chriſto filio Dei proprio - - - 269
Weguelin (Prof.) Memoire hiſtorique ſur les principales Epoques de l'Hiſtoire d'Allemagne 160
—— —— Conſiderations ſur les principes moraux & caracteriſtiques des Gouvernements 172
Weiſe (der) et Ugeſkrift - - - 318
Werſtenii (J. J.) libelli ad criſin atqve interpretationem N. Tti - 200
Wörterbuch (neues philoſophiſches) , 332

Z.

Zimmermanns (J. J. D.) Vertheidigung ſeiner Schrift von der erſten Drohung GOttes 256